# प्रस्तावना ।

भवविरतिसुधारश्मिसुधारसक्षोदुपाश्चतुरचकोराश्चरीकुर्वन्तु चेतसीदम्—इह हि सकलसंसार-मत्यागममनन्तनिरूपणप्रवणा श्रीविजयसौभाग्यसूरीन्द्राणामिव श्रीविजयलक्ष्मीसूरिवरा रचितवन्तो-मुमुक्षुभाषायामनामकमपूर्वोपदेशाभिधानं ग्रन्थं संवत् १८४३ संवत्सरे नैरमीये। स्वयमस्य वर्णसमूहा-नवरन्ति? उल्लनत्सर्वमन्तिमसत्जान्तिमसंबन्धे प्रबन्धप्रबन्धकैरेव समपद्य प्रापद्वि स्पकाशद्वारेण श्रीविजयजिनेन्द्रपञ्चदेवाद्भुतमाप्तादर्शनानुसरद्वारेणेति सविस्तर विस्तृतमस्य प्रथमविभागप्रस्ता-वनाया तद्ग्रन्थप्रदर्शनपुरस्सरमिति नात्र पुनरुच्यते, जिज्ञासुभिश्च तत एवावसेयम् ।

पूज्यपादाश्चमे ग्रन्थकर्तारः कौंस्कान् ग्रन्थानन्यान् ग्रथितवन्त ? जन्मना का भूमिं कौ पितरौ क च वंशं पावितवन्त ? कति वर्षाणि च दीक्षापर्यायं पालयित्वा क क देशमद्धादिकं पादरजोवचनामृतैस्तर्पि-तवन्त ? इत्याद्येतच्चरितजिज्ञासवोऽपि वयमतृप्ता एवाद्यापि । भव्यजीवपरमोपकारिणामेषां गुणकीर्त-नेनापि प्रत्युपकर्तुमसमर्था वयं तत्कृतग्रन्थोपदेशश्रवणमननादिना पक्षेमहिणो भवेम चेदेतावतैवात्मा-

रक्षाजविषये कीदृग्ज्ञानमद्भुतमजूदिति तत्कृतिमवलोक्य विचिन्त-
याम पा ।, यत सर्वं औपदेशिकविपयाः सूत्रानुसारत एव विविधसूत्रसाक्षि-
पूर्वक गंहव्धा विशोजयन्ते। रत्नाब्कारवर्णनादेरजूमेरप्यस्या कृतेर्वाचने उत्तरोत्तरमधिकाधिक आनन्दो
उत्पद्यत एव यावच्चर्गैर्भरसिकैरिति सुस्पष्ट प्रतिजाति, यत प्रत्युपदेशविषयमागमोक्तकथानकेन सद्धि
ठीन सुघटितेन दृढीकरणाय काचिदचिन्त्यशक्तिनियोजिता ग्रन्थनियोक्तृभि ।

ग्रन्थेऽत्र प्रतिस्तम्भ प्रायेण पञ्चदशव्याख्यानोपेतत्वादेकव्याख्यानाधिक्यत्वाच्चैकषष्ट्युत्तर शतत्रय
व्याख्यानाना विद्यते, तेन प्रतिदिनमेकैकव्याख्याने व्याख्याते सवत्सरेणैप ग्रन्थो व्याख्यायते व्याख्या-
तृभिरित्याकूत ग्रन्थकर्तृणामनुमीयते। प्रतिव्याख्यान चैकद्वादिमूलश्लोकसदर्भेणोपदेश्य वस्तू-
द्दिश्य तद्व्याख्याया स्वोपज्ञतट्टीकाया त त विपय सशास्त्रसाक्षिक विविच्य संक्षिप्तेन प्रायो
न कथानकेन स स विपयो दृढीकृत । कथानकेष्वप्यन्यकविकृतैहिकपारमार्थिकनीतिविप-
यितश्लोका प्रसङ्गोपयुक्तत्वेन प्रसञ्जिता । प्रतिव्याख्यानान्ते च स्वकृतश्लोकेनाखिलन्या-
दर्शनपुरस्सर भव्यजीवानुद्दिश्योपदेश. कृत । सर्वत्र स्वकृतौ गीर्वाणभाषा चार्पिता
मान्यसस्कृतज्ञानवान् सर्व कोऽपि पठनपाठने स्वल्पप्रयासेनैव समर्थो भवति । अत

एतस्य ग्रन्थस्य समग्रस्य गुर्जरभाषानुवादमुद्रणेन सर्वजनोपकार कृतपूर्णोऽपि वयमेतन्मूलग्रन्थ-मुद्रापणे सोत्साहा सञ्जाता ।

यद्यप्यस्य ग्रन्थस्यान्यमुनिकृतटवासहितत्वादन्यस्माद्वा कुतोऽपि कारणादमुद्रितत्वान्मुद्रापणे चिर शिथिलादरा स्थितवन्तो वयम्, तथाप्यस्यातीवोपयुक्तता जानाना गुणगुर्व्या विदुष्या ज्ञानश्रीनाम्न्या साध्व्याः प्रयासप्रेरणाभ्यामुत्साहितास्तद्वापितेनैव राजनगर (अमदावाद) निवासिन्या आधारनगाया श्राविकाया द्रव्यसाहाय्येनाग्रिमस्तम्भपङ्क्तमुद्रापणाय प्रेमस्वापीकार्यं ससत्रस्त्रिणा जेठाजाशर्मणा प्रारब्धित-वन्त, तदनन्तरं सत्प्रेसकापीनिरीक्षणे कृतदयाना दयासागराणा श्रीमदानन्दसागराह्वाना पन्यास(सूरि)-पदालङ्कृतानामुपदेशो नासिक्य यमुद्रापणे कृतनिश्चया जाता । अत एव प्रथमविभागमुद्रापणानन्तर द्वितीयविभागो रन्धनपुरनिवासिश्रेष्ठि श्रीनकोरदासात्मजयोर्हीरालालमणिलालयोर्द्रव्यसाहाय्येन प्रकटित, तदन्वय तृतीयो विभागोऽपि प्रसारित । क्रमेणान्तिमश्चतुर्थविभागोऽपि धन्याना विद्वासूना दृक्पथमुपयास्यत्यल्पेनैव कालेनेति ।

संस्कृतभाषादोषबाहुल्येऽस्मिन् ग्रन्थे सन्धिविभक्त्यादिदूषणानि निःशङ्कित शोधितानि गद्यात्मके देशे, दोषग्रस्ते पद्यात्मके च छन्दोऽनुवृत्त्या क्वचिदल्पदोषा एव शोधिता, क्वचिद्वर्णन्यूनाधिक्य कृत,

नागपूर म रेमदि । पूर्वाचार्या सिद्धान्तविषये कीदृग्ज्ञानमतुलमभूदिति तत्कृतिमवलोक्य विचिन्त-
यन्तो यथ न पारयाम पार गन्तु, यत सर्वे औपदेशिकविषयाः सूत्रानुसारत एव विविधसूत्रसाक्षि-
पूर्वक सरूपा विलोक्यन्ते। रसालङ्कारवर्णनादेरन्येरप्यस्या कृतेर्वाचने उत्तरोत्तरमधिकाधिक आनन्दो-
ऽनुभूयत एव पाचकवर्गैर्धर्मरसिकैरिति सुस्पष्ट प्रतिभाति, यत प्रत्युपदेशविषयमागमोक्तकथानकेन संक्षि
सेन सुघटितेन दृढीकरणाय काचिदचिन्त्यशक्तिर्नियोजिता ग्रन्थनियोक्तृभि ।

ग्रन्थेऽत्र प्रतिस्तम्भ प्रायेण पञ्चदशव्याख्यानोपेतत्वादेकव्याख्यानाधिक्यत्वाच्चैकषष्ट्युत्तर शतत्रय
व्याख्यानाना विद्यते, तेन प्रतिदिनमेकैकव्याख्याने व्याख्याते सवत्सरेणैव ग्रन्थो व्याख्यायते व्याख्या-
तृभिर्मुनिवरैरित्याकूत ग्रन्थकर्तृणामनुमीयते । प्रतिव्याख्यान चैकद्व्यादिमूलश्लोकसदर्भेणोपदेश्य वस्तू-
पदिश्य उपदेशसङ्ग्रहाख्याया स्वोपज्ञतट्टीकाया त त विषय सशास्त्रसाक्षिक विविच्य सक्षिप्तेन प्रायो
मूलश्लोकोक्तेन कथानकेन स स विषयो दृढीकृत । कथानकेष्वप्यन्यकविकृतैहिकपारमार्थिकनीतिविष-
यकसुभाषितश्लोका प्रसङ्गोपयुक्तत्वेन प्रसज्जिता । प्रतिव्याख्यानान्ते च स्वकृतश्लोकेनाखिलव्या-
ख्यानरहस्यप्रदर्शनपुरस्सर भव्यजीवानुद्दिश्योपदेश कृत । सर्वत्र स्वकृतौ गीर्वाणभाषा भाषिता
सरला, येन सामान्यसस्कृतज्ञानवान् सर्वे कोऽपि पठनपाठने स्वल्पप्रयासेनैव समर्थो भवति । अत

ण्यास्य ग्रन्थस्य समग्रस्य गुर्जरभाषानुवादमुद्रणेन सर्वजनोपकारं कृतपूर्विणोऽपि वयमेतन्मूलग्रन्थ-मुद्रापणे सोत्साहा सञ्जाता ।

यद्यप्यस्य ग्रन्थस्यान्यमुनिकृतटबार्थसहितत्वादन्यसाह्यतोऽपि कारणाद्बहुतरत्वान्मुद्रापणे चिरं शिथिलादरा स्थितवन्तो वयम्, तथाप्यस्यातीवोपयुक्ततां जानाना गुणगुर्व्यो विदुष्या दानश्रीनाम्न्या साध्व्याः प्रयासप्रेरणाभ्यामुत्साहितास्तत्रापि विशेषेण राजनगर (अमदावाद) निवासिन्या आधारनाम्न्या श्राविकाया द्रव्यसाहाय्येनाभिमतस्तन्त्रयमुद्रापणाय प्रेसकापीकार्यं ससत्वरं जेठाभाईशर्मणा प्रारब्धवन्त, तदनन्तरं तत्प्रेसकापीनिरीक्षणे कृतदयानां दयासागराणां श्रीमदानन्दसागराह्वानां पन्न्यास(सूरि)-पदालङ्कृतानामुपदेशेनाखिलग्रन्थमुद्रापणे कृतनिश्चया जाता । अत एव प्रथमभागमुद्रापणानन्तरं द्वितीयविभागो रत्नपुरनिवासिश्रेष्ठिश्रीनकोरदाससत्रजयोर्हीराबाईमणिबाइयोर्द्रव्यसाहाय्येन प्रकटितः, तदन्वयं तृतीयो विभागोऽपि प्रसारितः । क्रमेणान्तिमश्चतुर्थविभागोऽपि धन्यानां विदुषां हस्तकमलं भूषयिष्यत्यल्पेनैव कालेनेति ।

संस्कृतभाषादोषनाशुद्ध्येऽस्मिन् ग्रन्थे सन्धिविभक्त्यादिदूषणानि निःशङ्कितं शोधितानि गद्यात्मके देशे, दोषस्थले पद्यात्मके च छन्दोऽनुवृत्त्या क्वचिदल्पदोषा एव शोधिता, क्वचिद्वर्णन्यूनाधिक्यं कृतं,

कत्तार्यानुसारेण पादोऽपि परावर्तित , क्वचिन्मूलकारपाठो दोषयुक्त एव लिखिताऽन्यो निर्दोष पाठ पाठान्तररूपेणैव ज्ञिनो लिखित, क्वचिच्च दोषासक्तोऽपि यथातथमेव लिखितो न काचिदपि शुद्धिर्विहिता। किं बहुना! सर्वथा कर्तुं प्रयासगौरव गीर्वाणज्ञापाङ्गपाठकवृन्दस्य ग्रन्थसा पनानुकूल्य च मनसि निधाय समपक्षपातया बुद्ध्या यथाक्षयोपशम शुद्धिविषये प्रयास कृत ।

अस्मिन् ग्रन्थे मुख्यास्त्रय खण्डा सन्ति—सम्यक्त्वखण्डो, देशविरतिखण्ड सर्वविरतिखण्डश्चेति। तत्र प्रथमखण्ड प्रथमस्तम्भचतुष्टयरूपो द्वितीयश्चतुर्दशस्तम्भपर्यन्तश्चतुर्विंशतितमस्तम्भपर्यन्तश्च तृतीय । त्रयोऽपि खण्डा सविस्तरतरा । तत्र प्रथमखण्डो गत एव प्रथमे विभागे, द्वितीयश्च गतप्राय एव द्वितीयविभागे, नवर तृतीयेऽस्मिन् विभागे त्रयोदशचतुर्दशस्तम्भद्विकपर्यन्तेऽथ द्वितीय खण्ड समाप्त । तत ऊर्ध्वमाग्रन्थसमाप्तेस्तृतीयखण्ड ।

अत्र तृतीये विभागे प्राचीनविभागद्वयवत् स्तम्भपद्धमेव सगृहीतम्, नवतिर्व्याख्यानानि चैकाशीत्युत्तरशततमादारभ्य सप्तत्युत्तरद्विशततमपर्यन्तम् । विभागद्वये सम्यक्त्व व्रतानि च सपूर्णतया कथितानि, अधुना सम्यक्त्वव्रतयुक्त श्राद्धो जिनपूजायात्रादिधर्मकृत्यकरणतत्परो भवतीति सबन्ध दर्शयित्वा विविधधर्मकृत्यान्युपदिदिक्षुर्ग्रन्थकर्ता ग्रन्थमध्यत्वान्मध्यमङ्गलं कृत्वा जिनभक्तिकरणमुपदि-

देशादावेकाशीत्युत्तरशततमे व्याख्याने । ततो व्याख्यानद्वये (१८२-१८३) तीर्थयात्रोपदिष्टा । ततोऽनन्तरव्याख्याने (१८४) निर्दिष्टं स्नानविधिं, तदनन्तरे च (१८५) पुष्पपूजाविधिं भावपावना ज्ञातव्योऽस्ति । ततो व्याख्यानद्वये (१८६-१८७) जिनचैत्यजिनप्रतिमाविधिं कथितं । तदनन्तरव्याख्याने (१८८) देवतोद्देशेन कृताया हिंसाया महत्पाप प्रतिपादितं, तत्र कथितं यशोधरचरित्रं मानसिकहिंसाकरणेनाप्यनर्थप्रदर्शकं विस्तारेण । ततो व्याख्यानद्वय (१८९-१९०) मूर्त्तिपूजासिद्धिः पूजाविधिनिरूपणमस्ति । तदनन्तरव्याख्याने (१९१) 'अविधिकरणादकरणं वरम्' इतिमतस्य निरासः । ततो व्याख्यानद्वय (१९२-१९३) देवद्रव्यसम्बन्धि । तत (१९४) व्याख्याने मायचैत्यस्तवनिरासः । तत (१९५) व्याख्याने नमस्कारगणनविधिरुक्तः ।

चतुर्दश स्तम्भे प्रवचनव्याख्यानदशकं तीर्थंकरपञ्चकल्याणकविषयं, तत्रापि (१९६) व्याख्याने विंशतिः स्थानकानि (२०३) व्याख्याने च सर्वजीवानां कथमाश्रवा लगन्तीति प्रतिपादितम् । ततो व्याख्यानचतुष्कं (२०६-२०९) कल्याणकं निर्वाणं पर्यन्तं गणयित्वा चरमे व्याख्याने (२१०) दीपोत्सवाख्यं कृतमस्ति ।

प यत्रोकोपजायार्थानुसारेण पादोऽपि परावर्तित, क्वचिन्मूलकारपाठो दोषयुक्त एव लिखित्वाऽन्यो निर्दोष पाठ' पाठान्तररूपेणैव जिन्नो लिखित, क्वचिच्च दोषासक्तोऽपि यथातथमेव लिखितो न काचिदपि शुद्धिर्विहिता। किं बहुना! सर्वथा कर्तुं प्रयासगौरव गीर्वाणजाषाज्ञपाठकवृन्दस्य ग्रन्थलाघवानुकूल्य च मनसि निधाय समपक्षपातया बुद्ध्या यथाक्षयोपशम शुद्धिविषये प्रयास कृत ।

अस्मिन् ग्रन्थे मुख्यास्त्रय खण्डा सन्ति—सम्यक्त्वखण्डो, देशविरतिखण्ड सर्वविरतिखण्डश्चेति। तत्र प्रथमखण्ड प्रथमस्तम्जचतुष्टयरूपो द्वितीयश्चतुर्दशस्तम्जपर्यन्तश्चतुर्विंशतितमस्तम्जपर्यन्तश्च तृतीय । त्रयोऽपि खण्डा सविस्तरतरा । तत्र प्रथमखण्डो गत एव प्रथमे विजागे, द्वितीयश्च गतप्राय एव द्वितीयविजागे, नवर तृतीयेऽस्मिन् विजागे त्रयोदशचतुर्दशस्तम्जद्विकपर्यन्तेऽथ द्वितीय खण्ड समाप्त । तत ऊर्ध्वमाग्रन्थसमाप्तेस्तृतीयखण्ड ।

अत्र तृतीये विजागे प्राचीनविजागद्वयवत् स्तम्जपञ्चकमेव सगृहीतम्, नवतिर्व्याख्यानानि चैकाशीत्युत्तरशततमादारभ्य सप्तत्युत्तरद्विशततमपर्यन्तम् । विजागद्वये सम्यक्त्व व्रतानि च सपूर्णतया कथितानि, अधुना सम्यक्त्वव्रतयुक्त श्राद्धो जिनपूजायात्रादिधर्मकृत्यकरणतत्परो जवतीति सबन्ध दर्शयित्वा विविधधर्मकृत्यान्युपदिदिक्षुर्ग्रन्थकर्ता ग्रन्थमध्यत्वान्मध्यमङ्गल कृत्वा जिनजक्तिकरणमुपदि-

॥ ३

देशादानेकाशीत्युत्तरशततमे व्याख्याने । ततो व्याख्यानद्वये ( १०२–१०३ ) तीर्थयात्रोपदिष्टा । ततोऽनन्तरव्याख्याने ( १०४ ) निदिष्ट स्नानविधि, तदनन्तरे च ( १०५ ) पुष्पपूजाविधि सात्र- धानतया ज्ञातव्योऽस्ति । ततो व्याख्यानद्वये ( १०६–१०७ ) जिनचैत्यजिनप्रतिमाविधि कथित । तदनन्तरव्याख्याने ( १०८ ) देशतोदेशेन कृताया हिंसाया महत्पाप प्रतिपादित, तत्र कथित यशो धरचरित मानसिकहिंसाकरणेनाप्यनर्थप्रदर्शक विस्तारेण । ततो व्याख्यानद्वय ( १०९–१९० ) मूर्त्ति पूजानिषिद्धितपूजाविधिनिरूपकमस्ति । तदनन्तरव्याख्याने ( १९१ ) 'अविधिकरणादकरण वरम्' इति- मन्तारो निरस्ता । ततो व्याख्यानद्वय ( १९२–१९३ ) देवद्रव्यसनन्धि । तत ( १९४ ) व्याख्याने मानधचैत्यमतनिरास । तत ( १९५ ) व्याख्याने नमस्कारगणनविधिरुक्त ।

चतुर्दशे स्तम्भे प्रथमव्याख्यानदशक तीर्थंकरपञ्चकल्याणकविषय, तत्रापि ( १९६ ) व्याख्याने विंशतिः स्थानकानि ( २०३ ) व्याख्याने च सर्वजीवाना कथमाश्रवा लगतीति प्रतिपादितम् । ततो व्याख्यानचतुष्क ( २०६–२०९ ) कालस्वरूप सविस्तर वर्णयित्वा चरमे व्याख्याने ( २१० ) दीपो त्सववर्णन कृतमस्ति ।

[illegible] स्थादौ [illegible] यद्यपि पूजा—ज्ञानाजनदान—दानधर्म—पात्रदा-नादिविषयेऽपि [illegible] बहूनि सन्ति, तत्सर्वमनुक्रमणिकातो ज्ञेयम्, पुनरुक्तदोषभयेनात्र न लिख्यते ।

तदन्तर्गतसम्बन्धेऽपि [illegible] प्रदर्शितास्तेऽपि अनुक्रमणिकात एव सुबोध्या इति नात्र प्रपञ्च्यन्ते । केवलं धर्मजिज्ञासव आप्नुवन्तु साद्यन्तग्रन्थवाचने ।

विद्यागेऽस्मिन् शुद्धिविषये कृतेऽपि प्रयत्ने स्याद्येव स्खलनं मतिमान्द्यात् दृष्टिदोषाद्वा तत्क्षाम्यन्तु सहृदया, बोधयन्तु च प्रमादस्थानानि कृपया, येन भूयस्तद्विषये सावधाना भवेमेति प्रार्थना ॥

संवत् १९३३ <br> फाल्गुनकृष्णपञ्चमी

श्रीजैनधर्मप्रसारकसभा.
भावनगर

## अनुक्रमणिका

### त्रयोदशः स्तम्भ.



१ एतद्व्याख्यानमाश्विनशुक्लाष्टम्यामायाति, अस्य ग्रन्थस्य चैत्रशुक्लद्वितीयाया प्रारम्भात्

१ पाठव्याख्याने दीपाग्निनाम्नि आगाति २ पाठ् शान्तिशुद्धप्रतिभासाति

१ एतत् वार्तिरशुणपश्चम्यागायाति

१ एतत् कार्तिकपूर्णिमायामायाति

१ एतत् मार्गशुद्धैकादशीदिने आयाति

# श्रीउपदेशप्रासादे ॥

## ॥ त्रयोदश स्तम्भ ॥

### ॥ व्याख्यानम् ॥ १८१ ॥

उत्कृष्टकाले विजयेष्वभूवन्, पञ्चोत्तराश्चन्द्रशताग्जिनेन्द्राः ।
दिक्चन्द्रजाः काण्डत्रिकेण गुण्या, त्रिसप्ततिस्यश्च शतानि सप्त ॥ १ ॥
सीमन्धराद्या विहरन्ति ये च, विदेहजा विंशतितीर्थनाथाः ।
कल्याणकानि च्यवनादिकाना, त्रिंशत्य ( शान्त्य ) ऋषभस्तवानि चात्र ॥ २ ॥
श्रीवारिषेणो वृषभाननश्च, चन्द्राननोऽर्हन् प्रभुवर्धमान ।
एतच्चतु शाश्वतमूर्त्तयश्च, मन्त्यूर्ध्वलोकादिषु ता नमामि ॥ ३ ॥
एतज्जिनव्यूहमनन्तरोक्त, शत्रुञ्जयाद्रेस्तु महत्कूटे ।
न्यस्त स्तुत तत्प्रददातु नित्य, ज्ञान ममाप्युद्यममुत्तम मे ॥ ४ ॥

अथात्र पूर्वोक्तस्तम्भेषु दर्शन व्रतानि च वर्णितानि । सम्प्रति तत्सम्यक्त्वव्रतान्वितो नरो जिनभक्तितत्परो भवेदित्यनेन सम्बन्धेनागत जिनभक्तिपश्चादिक ब्रवीमि । तत्रादौ प्रथमध्यमङ्गमाह—

श्रीवीरं जगदाधारं, स्तुवन्ति प्रत्यहं नरा (च ये)।
तेऽर्थपादं वितन्वन्ति, विश्वे दशार्णभद्रवत् ॥ १ ॥

स्पष्ट । ज्ञातमिदम्—दशार्णे देशे पुरे च दशार्णनृप । स पञ्चशतान्त पुरीणां मध्यं सौख्य ( सुख ) म्यवसत् । अन्येद्युश्चरेण सध्यायामिति विज्ञप्त —"विभो ! विश्वविभुर्वीर प्रातरुपवने समेष्यति" । रोमाञ्चितो नृप प्रोचे—"श्रीप्रभु प्राकेनापि न वन्दितस्तथाऽहं प्रगे वन्दिष्ये" इत्यहङ्कृत्या पूर्ण परमर्द्धा स्वर्णरूप्यदन्तमयपञ्चशतीपर्यङ्किकाधिरूढान्त पुर्यादिकया श्रीवीर नन्तुमागत , तथाहि— अष्टादश सहस्रा हस्तिन , निनसहस्र ( २४ ) लक्षा अश्वा , वह्याएकसहस्र ( २१ ) सहस्रा स्यन्दना , एकनवतिकोटय पदातयश्च, सहस्र सुखासनानि, षोडशसहस्रा ध्वजाश्चेत्यादिसंपदन्वित समवसरणोपान्ते एत्य कुञ्जरादुत्तीर्य पञ्चाभिगमपूर्वक प्रभु ननाम । इतश्चेन्द्रोऽवधिना विज्ञाय तन्म- दापनोदाय श्रीवीरं वन्दितुमागत्, दिव्यर्द्धि विचक्रे, तद्यथा—प्रत्येक पञ्चशताधिकद्वादश ( ५१२ ) शिर समन्विताश्चतु षष्टि ( ६४ ) सहस्रा करिणो रचिता । पुन कीदृशास्ते ? मस्तके मस्तकेऽष्टावष्टौ दन्ता , प्रतिदन्तमष्टाष्ट ( वाप्य , प्रतिवाप्यष्टाष्ट ) कमलानि, प्रतिकमल लक्ष लक्ष पत्राणि, प्रतिपत्र द्वात्रिंशद्बद्धनाट्यानि रचितानि । कमलमध्यकर्णिकाभागे इन्द्रप्रासाद एक । तन्मध्येऽष्टाभिरग्रमहि- षीभि सार्धं सुरेश स्थित । इत्थ सर्वमहर्द्ध्या वन्दितु समागात् । अत्र पूर्वाचार्यप्रणीतैकहस्तिमुखादि-

सङ्ख्या त्वियम्—मुखानि ५१२, दन्ता ४०९६, वाप्यः ३२७६८, पद्मानि २६२१४४ । एकस्मिन्नि-गतशाखादक्षा कमलतुल्या । अग्रमहिष्यस्तु २०९७१५२ । कमलदलानीमानि—

सयोग कोडिसयाउ, पणवीस कोडि लक्ख चउचत्ता ।

इगहत्तरिकमलदलाण, माण मिरी मक्करायरस ॥ १ ॥

इत्थं सर्वैकरितु स्वयमन्तूय । इन्द्राणीसङ्ख्या त्वियं—त्रयोदशसहस्रकोट्यः षड् शतीकोट्यः एकवि-शतिकोट्यः सप्तसप्ततिलक्षाः अष्टाविंशतिसहस्राः । एकैकस्मिन्नाटके समानरूपशृङ्गारनाट्योपकरणानि अष्टोत्तरशतदिव्यकुमाराः अष्टोत्तरशत दिव्यकन्यकाश्च । एवं महद्ध्याँ इन्द्रो नूतनऐन्यस्समन्वको जिनो पागानवन्दत । नृपोऽपि तारश्रिय मेक्ष्य साश्चर्यो दध्यौ—"अहो सुरेशद्धिविस्तर । मया नु तुच्छया सम्पदा मुधाऽभिमानोऽयं चक्रे । एतत्करितुल्याऽपि मम समृद्धिर्न । अहो ! अनेन नून ममाभिमानान नमेतत्सम्पदया वनीकृत । अथाहमान्तरर्द्धिमाविष्करोमि । पुनरुक्तकरणेन जिन वन्दे, तदाऽयं कि करि-ष्यति ? अस्य सायर्द्धिस्खेप हन्मि, अनिरनगुणस्थानकोऽयमस्मिन्नेव जने कस्यापि सयमर्द्धिमयमात्मान विधाय जिनवन्दनाय न समर्थ । परमनयैव जिनसमृद्ध्या मा स्फीति वन्दते च तयाऽहं कुर्वे"। इति ध्यात्वाऽन्त सदुपदेशनया युक्त दशार्णेश्वर सपदादिक मत्वा दीक्षा जग्राह । तदनु विस्मितत्रिदशे-श्वरो राजर्षिं नत्वा प्राह—"हे महासत्त्व ! अनेन विक्रमेण त्वयाऽहं जिग्ये, परेषा तु का कथा ? नयो नूयस्त्वा क्षमयामि । त्वन्मूर्त्यागस्तु कोऽप्यद्भुत । अहं विषयलम्पटस्त्वा जेतु न क्षम । त्व तु

निरीहो निर्मायश्च । भवान्मम धर्माशिषं ददातु, येन प्रेत्याल्पकालेन भवपारो मम स्यात्" । इति स्तवनं विधाय स्वर्गमगमत् । मुनिरपि बहुविधतपसा धूतकर्मा शिवमवाप—

योऽरण्येऽपि विहायैवं, ऋद्धिमान् सदुपासकः । भक्तिपूर्वं जिनं स्तौति, स एव जगदुत्तमः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ त्रयोदशे स्तम्भे १८१ व्याख्यानम् ॥

---

## ॥ व्याख्यानम् ॥ १८२ ॥

अथ जिनभक्तिफलविधानमाह—

नरत्वं प्राप्य दुष्प्रापं, कुर्वन्ति भरतादिवत् । तीर्थंकरार्चनं भक्तिं, तेषां स्याच्छाश्वतं यशः ॥ १ ॥

कण्ठ्यः । नवरं भरतो नाभेयात्मजः, आदिशब्दात्सगरादयः । तदाख्यानमिदम्—

श्रीविनीतोद्याने नाभेयं जिनं नत्वा प्रथमचक्री पप्रच्छ—"स्वामिन् ! यत्र तीर्थे यूयं पूर्वं नवनवतिपूर्ववारान् यावत्समवसृतास्तत् किं शाश्वतमिदं तीर्थं ?" । प्रभुरुवाच—"हे भरत ! आद्यारकेऽशीतियोजनमितोऽयं सिद्धाचलो विस्तीर्णः, द्वितीयारके सप्ततियोजनमितः, तृतीये षष्टियो०, चतुर्थे पञ्चाशद्यो०,

---

१ यागामिभवे

पञ्चमे द्वादशयो०, षष्ठे च सप्तहस्तमितं, अतः शाश्वतप्रायमिदं तीर्थं, अवसर्पिण्या उत्सर्पिण्या चानुक्रमेण हानिर्वृद्धिश्च स्यात्'। इति श्रुत्वा सङ्घपरिवृतो भरतो महामहेन तीर्थं गतवान्। तत्रेन्द्रवचसा प्रथमसङ्घपतिना सर्वरत्नसुवर्णमयस्त्रैलोक्यविभ्रमनामा चतुरशीतिमण्डपालङ्कृतः प्रासादः कारितः एकक्रोशमुखः सार्धक्रोशं विस्तीर्णः सहस्रधनूंषि पृथुत्वश्च, तत्र च सुवर्णरत्नमयं बिम्बं इति भरतेन प्रथमोद्धारः कृतः १। क्रमेणात्र श्रीऋषभस्थाने भरतेश्वरराज्ये आदित्ययशोमहायशोऽतिबलाद्या भूयांस इक्ष्वाकुकुलनृपास्त्रिखण्डभोक्तारो भरतवत्सङ्घपतीभूय श्रावकत्वं सिद्धाः पञ्चाशत्कोटिलक्षसागराणि यावत्, सर्वार्थसिद्धान्तरितचतुर्दशलक्षादिश्रेणिभिर्यसुदेवहिरण्यकोचाभिरसङ्ख्याताभिरन्त मुक्तिर्वृता। भरततः षट्कोटिपूर्वाणि गतेऽष्टमपट्टे दण्डवीर्यनृपोऽभूत्। तेन सङ्घपतीभूय द्वितीयोद्धारः कृतः। क्रमेण भरतादिमवपट्टवदष्टमोऽपि मुकुरभुवने केवलं प्रापेति २। तत एकशतसागरोपमेषु गतेषु विदेह (महाविदेह) गतश्रुतमुखतः सिद्धगिरिवर्णनं श्रुत्वा तृतीयोद्धारः ईशानेन्द्रेण कारितः ३। तत एककोटिसागरोपमेषु गतेषु माहेन्द्रेण चतुर्थोद्धारः कृतः ४। ततो दशकोटिसागरोपमेषु गतेषु श्रीब्रह्मेन्द्रेण पञ्चमोद्धारः कारितः ५। तत एककोटिसागरोपमेषु गतेषु भुवनपतीन्द्रेण चमरेण षष्ठोद्धारः कृतः ६। आदिदेवतः पञ्चाशत्कोटिलक्षसागरोपमान्तरे श्रीसगरचक्री सञ्जातः, तेनेन्द्रवाक्यतो भरतकारितमणिमयबिम्बं हीयमानकालं मत्वा भाण्डागारितं, तेन सप्तमोद्धारः कृतः ७। ततोऽजिनन्दनमुखात्तीर्थवर्णनं श्रुत्वा व्यन्तरेन्द्रेणाष्टमोद्धारः कृतः ८। ततः श्रीचन्द्रप्रभुवारके चन्द्रयशोनृपेण नवमोद्धारः कारितः ९। ततः

शान्तिनाथात्मजेन चक्रायुधेन दशमोद्धार कृत १०। ततो रामचन्द्रेणैकादशोद्धार मुनिसुव्रतवारके कृत ११। ततो नेमिजिनसमये पाण्डवा बभूवु, तैरष्टादशाक्षौहिणीसैन्याधिपैरनेकयुद्धानि वितार्य बहुपापमर्जित। ततस्तन्मात्रा कुन्तया प्रोक्त—"भो पुत्रा! युष्माभिर्गोत्रद्रोह कृत, महद्वध जात, अथ शत्रुञ्जये जिनार्चादिक कृत्वा पापानि दूरीकुरत"। तदनु पाण्डवैरमूल्यकाष्ठमयप्रासादे लेप्यमय बिम्ब कारित, तैर्द्वादशोद्धार कारित १२। तदनु वीरनिर्वाणाच्चतु शताधिकसप्ततितमवर्षे विक्रमार्को जात, तेनात्र सङ्घपतिबिरुद धारित। तत सवत् १०८ समये जावडश्रेष्ठिना त्रयोदशोद्धारो निर्मापित १३। पाण्डवजावडयोरन्तरे द्विकोटिपञ्चनवतिलक्षपञ्चसप्ततिसहस्रा सङ्घपतयो बभूवु। तत सवत् १२१३ समये श्रीमाल्लिवाहडदेवेन चतुर्दशोद्धारो विधापित १४। संवत् १३७१ समये श्रीरत्नाकरसूरिजपौसवशिश्रेष्ठिसमराकेण सुरत्राणमन्त्रिणा पञ्चदशोद्धारो निष्पादित, येन समरश्रेष्ठिना नवलक्षा बन्दिनो हेमटङ्कान् दत्त्वा मोचिता १५। सवत् १५८७ समये सुरत्राणात्प्राप्तबहादुरसाहमानेन श्रेष्ठिकरमासाहेन षोडशोद्धार कृत, य सम्प्रति भव्यैर्वन्द्यते १६। तदनु चरमोद्धार दुष्प्रसहसूरिश्राद्धो विमलवाहननृप कारयिष्यति। तथा च नागपुरे देल्हासुतेन साधुना पुनडश्राद्धेन गुरुदेशनेय लब्धा यदुत "लक्ष्मीर्धर्मस्थानेषु स्थाप्यते तदा सा शाश्वती भवति, विशेषतश्च यात्रापुण्य महत्। यदुक्तम्—

---

१ कृत्वा

"आरम्भाणां निवृत्तिर्द्रविणसफलता सङ्घवात्सल्यमुच्चैः,
नैर्मल्यं दर्शनस्य प्रणयिजनहितं दृश्यते जीर्णचैत्यम्,
तीर्थोन्नत्यप्रभावो जिनवचनकृतिस्तीर्थकृत्कर्मबन्धः,
सिद्धेरासन्नभावः सुरनरपदवी तीर्थयात्राफलानि ॥ १ ॥"

एतच्छ्रुत्वा संवत् १२७५ वर्षे नागपुरात्सार्थं निर्गतः। सङ्घे १८०० शकटानि महान्ति, १००० सेजवाला, ४०० वाहिन्य, ५०० ढकाः, चरिशो देवालयाः। ततश्चलन् स्थाने स्थाने उत्सवं कुर्वन् धवलकपुरोपान्ते आगतः। तं सङ्घपतिं श्रीवस्तुपालोऽभ्यागात्। सङ्घधूलि पवनानुवृत्त्यतो या दिशं याति तत्र तत्र स गच्छति, ततः सङ्घजनैरभाणि—"हे मन्त्रीश! इतो रज, यत इत पादौ अवधारय"। मन्त्री प्राह—"इदं रजः पुण्यैः स्पृष्टुं लभ्यते, यतः—

श्रीतीर्थपान्थरजसा विरजीभवन्ति, तीर्थेषु चङ्क्रमणतो न भवेऽभ्रमन्ति।
द्रव्यव्ययादिह नराः स्थिरसंपदः स्युः, पूज्या भवन्ति जगदीशमथार्चयन्तः ॥ १ ॥

सरस्तीरे स्थितः सङ्घः। मन्त्रीशः पुनः सङ्घपतिं गाढमालिङ्ग्य प्रोवाच—"प्रातः श्रीसङ्घेन सह नवताऽस्मदावासे भोक्तव्यं"। तेन तथेत्यादृतं। प्रभाते भोजनाय मन्त्री सर्वेषां पृथक् पृथक् पादक्षालनं तिलकं च स्वयमेव करोति, एवं च मध्याह्नो जातः। तदा तेजःपालेनोक्तं—"हे देव! अन्यैरपि तथाभक्तिं कारयिष्ये, यूयं तु उत्तिष्ठ, तापो भावी"। मन्त्री प्राह—"मैवं वद, पुण्यैरयमवसरो लभ्यते"। गुरुभिः कथितम्—

यद् यः गुरवः प्रयान्ति , स एव पन्थाः हि रमणीय ।
तस्मिन् विरहे मम हृदि विरह, न शान्तिमहं नाकदा वहन्ति ॥ १ ॥"

मन्त्रिणेदं काव्यं गुरून्प्रति प्रेषितम्—

"अद्य मे फलवती पितुराशा, मातुराशीरपि अङ्कुरिताऽद्य ।
यद्युगादिजिनयात्रिकलोकं, प्रीणयाम्यहमशेषमरिमन् ॥ १ ॥"

इति निरभिमानतया गुरवो रञ्जिता । श्रीमद्भ क्रमाज्जिनयात्रामकरोत् । इत्यादयो बहव छदन्ता पूर्वशास्त्रतो ज्ञेया ।

भरतादिभूपै श्राद्धैः, सुरासुरनरैर्यथा । निर्मितार्चा तथा कार्या, अन्यै स्वात्मविशुद्धये ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ
त्रयोदशे स्तम्भे १८२ व्याख्यानम् ॥

---

## ॥ व्याख्यानम् ॥ १८३ ॥

अन्यतीर्थेषु यथाशक्त्या पुण्यमाप्यते । शत्रुञ्जयगिरौ पुण्यं, ... ॥ ॥

स्पष्टः । अन्यतीर्थानि नन्दीश्वरादीनि । यत उक्तं च श्रीअतिमुक्तेनऋषिना कृष्णपूज्यनारदाग्रे—

ज किंचि नाम तित्थं, सग्गे पायाले तिरियलोगम्मि । त सव्वमेव दिट्ठं, पुडरिए वदिए सते ॥ १ ॥

तथाऽन्यैरप्युक्तम्—

नन्दीश्वरे तु यत्पुण्यं, द्विगुणं कुण्डले नगे । त्रिगुण रुचके हस्तिदन्तेषु च चतुर्गुणम् ॥ १ ॥

एतद्विगुणित जम्बूचैत्ये यात्रा वितन्वताम् । षड्गुण धातकीखण्डे, तथा...जिनपूजनात् ॥ २ ॥

पुष्करोदरबिम्बाना, द्वात्रिंशगुणसम्मतम् । मेरुचूलार्हदर्चाया, पुण्य शतगुण भवेत् ॥ ३ ॥

सहस्रं तु समेताद्रौ, लक्ष चैवाञ्जनाद्रिके । दशलक्षमित श्रीमद्रैवतेऽष्टापदे च तत् ॥ ४ ॥

शत्रुञ्जये कोटिगुण, स्पर्शनात्स्पर्शतो मतम् । मनोवचनकायाना, शुद्ध्याऽनन्तगुण नृणाम् ॥ ५ ॥

इति । अथास्मिन् गिरेऽवश्य यात्राऽस्य विधेयेत्याह—

देवानुजानत पूर्वैर्मुक्त्यर्थमहिमा स्मृत । पुन त्रयोपमुक्त्यर्थं यात्रा कार्या दयावृते ॥ १ ॥

स्पष्टः । अत्रार्थे कुमारनृपोदन्त —पत्तने श्रीहेमाचार्य उपदेशमकरोत्—

अज्ञानाद्यत्कृत पाप यौवने वार्धकेऽपि वा । तत्सर्व विलय यान्ति सिद्धाद्रेः स्पर्शनादपि ॥ १ ॥

एकाहारी भूमिशायी ब्रह्मचारी यतेन्द्रिय । सम्यग्दर्शनसयुक्त एकाशनकारकः ॥ २ ॥

यात्रा विदधत् सर्वतीर्थफलं प्राप्नोति । हे कुमारनृप ! नास्त्यत पर तीर्थं जगत्त्रये । हे नृप ! पुण्ड-रीक इति नाम आद्यगणधरतो जातं, यत —

चित्तस्स पुन्निमाए, समणाण पचकोडिपरिवरिओ । निम्मलसिद्धिसुहं पत्ता, जयउ त पुंडरीयतित्थ॥१॥

अत एव साम्प्रत श्रीसङ्घैश्चैत्रपूर्णिमाया—

दस वीस तीस चत्ता पन्नासा पुष्फदामदाणेण ।

लहइ चउत्थ छट्ठऽट्ठम दसम दुवालस फलाइ ॥ १ ॥

इत्यादिशास्त्रोक्तविधिना चैत्रपूर्णिमादेववन्दन पुण्डरीकोद्यापनादिक्रिया विधीयन्ते । यात्रायामपि सङ्घेशपद भाग्यैरवाप्यते । इन्द्रादिपद सुलभ, इद पुनर्दुर्लभ । यत —

अर्हतामपि मान्योऽय सङ्घ पूज्यो हि सर्वदा ।

तस्याधिपो भवेद्यस्तु स हि लोकोत्तरस्थिति ॥ १ ॥

इत्यादिगुरूपदेशाज्जातससङ्घयात्रामनोरथ कुमारो गुरुमज्ञापयत् । गुरुरपि आचारदिनकरादिप्रोक्तयुक्त्याऽष्टाभि स्तुतिभिर्देववन्दनपूर्व शान्तिकपौष्टिकपूर्व च सङ्घपतिपद समस्थापयत् । तत सुलग्ने हस्तिकुम्भस्थापितसुवर्णदेवालय प्रस्थानमकरोत् । तदनु द्वासप्तति सामन्तदेवालया । ततश्चतुर्विंशतिर्मन्त्रिदेवालया । तदनन्तरमष्टादश शतानि व्यवहारिणा प्रासादा । श्रीसङ्घपुरस्तात्सर्वे चलन्ति । भूप सकलचैत्यपूजाममारिपटहं कारागारविशोधन सङ्घभक्तिं च कृत्वा यात्राभेरीमदापयत् । मार्गेऽश्वेभ्य शम्बल प्रयच्छन् सङ्घजनान् सहोदरेभ्योऽधिकान् गणयन् स्तोकस्तोकप्रयाणेन चलन् गुरुं प्रति

सम्यक्त्वधारी पथि पादचारी, सचित्तवर्जी परस्त्रीनिवारी ।
भूम्यासनकारी गुरुती सदैका-हारी विशुद्धो विदधाति यात्राम् ॥ १ ॥

लौकिकैरप्युक्तम्—

"यानमर्धफलं हन्ति तुरीयांशमुपानहौ । तृतीयांशं च वपनं सर्वं हन्ति प्रतिग्रहः ॥ १ ॥"

श्रुत्वेत्थं तदा राजाऽनुपानत्पादचारी चचाल । गुरुसमाजस्तं वीक्ष्याह—"नो नृप ! अस्मादृक् पादचारं च विना स्वदेहे पीडा तितिक्षा नाविष्यति ।

ततो व्यजिज्ञपत् सो रथे प्राक् पारवश्यतः । पादाभ्यां तु विचरन्तं परं तत्रार्थता गतम् ॥ १ ॥

अयं तु तीर्थहेतुत्वात् पादचारोऽतिसार्थकः । येनात्र तनपञ्चान्तिर्भीन प्राप्यतेऽनिलः ॥ २ ॥

एवं युक्त्या गुरुं प्रोत्साहितवान् । स्थाने स्थाने प्रभावना, जिने जिने देवगृहे, प्रासादे प्रासादे ध्वजारोपणं, ग्रामे ग्रामे पुरे पुरे साधर्मिकपूजां च, स्थाने सोगन्धादाप्टकोपूर्णोद्धाणं, प्रतिदिनं द्विः सामा-यिकं, पर्वदिनेषु पौषधविधानं, मार्गणदीनादीनामुचितदानं, चैत्यादिधर्मकृत्यानि च विदधाति । ततः श्रीतीर्थं दृष्टे सकलः सङ्घः प्रमोदमकरोत् । तद्दिने तत्र स्थित्वा शत्रुञ्जय सम्मुख सुवर्णरत्नमौक्तिकैर्वर्धापनं कृत्वा तीर्थोपवासं रात्रिजागरणं च चकार । प्रातर्देवगुरुपूजापूर्वं पारणोत्सवः । ततस्तलहट्टिकां प्राप्य सप्तक्षेत्र्यान्तरं विधाय सर्वाशातनां परिहरन् श्रीगिरिराजमारोहत् । श्रीजिनप्रासादद्वारं गत्वोत्ति-

१ सचित्तपरिहार

कामितमुक्ताफलैर्वर्धापयति । ततः प्रदक्षिणावसरे सरसाऽपूर्वस्तुतिकरणार्थमभ्यर्थिता[1] श्रीहेमाचार्या "जय जतु कप्पपायव०" इति धनपालपञ्चाशिकामपठन्। राजादय प्राहु—"भगवन् ! भवन्त परकृतस्तुतिं कथ कथयन्ति ?"। गुरुभिरूचे—"राजन् ! एवविधाद्भुतभक्तिगर्भा स्तुतिरस्माभि कर्तुं न शक्यते"। एतन्निरभिमानता गुरो स्तुवन्तो राजादनीतरुतले प्राप्ता । तदा गुरुराह—"हे नृप ! सप्ततिलक्षकोटय षट्पञ्चाशत्सहस्रकोटयश्चेति पूर्वाङ्क, स नवनवत्या ताड्यते तदेमेऽङ्का लब्धा —एकोनसप्ततिकोटिकोट्य पञ्चाशीतिलक्षकोटय चतुश्चत्वारिंशत्सहस्रकोटयः, एतावतो वारानेतत्तरुतले नाभेय समवासार्षीत् श्रीशत्रुञ्जये इति सारावलिप्रकीर्णके प्रोक्तमस्ति। तत्र पूर्वं नृप श्रीगुरुभि. प्रोक्तविधिना वृक्षं पादुका च सम्यक् प्रपूज्य गर्भगृह प्राप्त । तत्र लब्धत्रिभुवनैश्वर्य इव परमानन्दाश्रित सकलकरणव्यापारमुक्त इवानिमेषोन्मेषोऽलस इव स्तिमितलोचनो जिन वीक्ष्य क्षणमेक जिनमुखकजन्यस्तदृष्टिर्हर्षाश्रुपूरदूरिताखिलतापव्यापस्तिष्ठति स्म। ततो "जगदीश ! तव पूजन मया नि स्वेन कथ क्रियते?" इत्यादिस्तुतिवच उच्चरन्नवलक्षमूल्यैर्नवमहारत्नैर्नवजीवहिंसाभ्रमणत्यागार्थं नवाङ्गेषु पूजयामास। ततो दध्यौ—

"धन्योऽह मानुष जन्म सुलब्ध सफल मम। यद्वापि जिनेन्द्राणा शासन विश्वपावनम् ॥ १ ॥"

ततो मालोद्घट्टनसमये सङ्घेषु मिलितेषु मन्त्री वाग्भट्ट इन्द्रमालामूल्ये लक्षचतुष्कमुवाच, तत्र च राजाऽष्टौ लक्षान्, मन्त्री षोडश लक्षान्, नृपो द्वात्रिंशल्लक्षान्, एव मालामूल्ये क्रियमाणे कश्चित्

१ मालापरिधापनसमये

प्रभुः सपादकोटिं चकार । ततश्चमत्कृतो नृप प्रोचे—"दीयता माला" । तत प्रकटीकृत सामान्ये-
ष्वन्त त जगडु दृष्ट्वा मन्त्रिण प्राह—"द्रव्य मुख्यं कृत्वा दीयता माला" । जगडुरपि राजनाचेरदन्त
कथायितो रसं दत्त्वाऽऽह—"हे नृप ! देवगुरुसद्देशामे न हि कोऽपि प्रभवात्य वदति" । राजा तस्य
मिथ्यादुष्कृत दत्त्वा समालिङ्ग्य च—"त्व मम गृहे मुख्य सङ्घपति" इति सन्मान कृ (द) त्वा
मालामर्पितवान् । तेनापि श्रीशत्रुञ्जयतीर्थस्याया म्यमातु परिधापिता । ततो नृप स्वर्णपूजोपकरणानि
प्रासादे मुक्त्वा पञ्चशकस्त्रैर्देवान् वन्दित्वा सङ्घ गतेन श्रीपुण्डरीकाचल पट्टकूलादिनि परिधाप
यन् क्रमादुत्तीर्य पादलिप्तपुरे प्राप्त । तत्र च राज्ञा शत्रुञ्जयात्रे पञ्चम शृङ्ग गिरिनारनामक स्मृत ।
"अस्य वन्दने तत्सम फल"इति सूरीश्वरमुखाच्छ्रुत्वा सङ्घो नृप क्रमेण ससुख तत्र ययौ । मन्त्रि-
स्वरा स्नात्रपूजा विधाय तत्र श्रीनेमिन प्रतिमा वज्रमयीं सातिशया वीक्ष्य "केनेय मूर्ति कदा
कारिता ?" इति राज्ञा पृष्टा गुरव प्राहु —

इहैव भरतेऽतीतचतुर्विंशत्या तृतीयतीर्थकृत्सागरसमयेऽवन्त्या नरवाहनो राजाऽभूत् । सोऽन्यदा
जिनवाणीं श्रुत्वा पप्रच्छ—भगवन् ! कदाऽहं केवली भावी ?" जिनोऽवदत्—"हे नृप ! आगामिन्या चतुर्विंशती
द्वाविंशजिनस्य नेमेर्वारके त्व केवली भावी" । इति श्रुत्वा सयम लात्वा तपसा मृत्वा ब्रह्मलोके दशसागरा
युरिन्द्रो जातः । तत्रावधिना पूर्वभव ज्ञात्वा श्रीनेमेर्वज्रमय बिम्ब नव विधाय स्वर्गे पूजित । तत आ-
यु प्रान्ते नेमिकल्याणत्रयस्थाने रैवते वज्रेणोत्कीर्य भूमिमध्ये पूर्वाभिमुख प्रासाद कृत, तत्र चैत्ये

[illegible]

जिनार्चायां न्यायशुद्धिरेवं न स्यात्, अपितु [illegible], तर्हि

कृते तु स्वयं शुल्कोऽपि मत्पूजार्थोऽपि एवं न्यायशुद्धिः स्यात्, स्वधर्मेऽपि गुरा स्वर्गादीनां

सुचीजय शाश्वतमतिमार्ची [illegible] तर्हि नराणां तु अवश्य तदर्थे। तथा च नरो न्यायपूर्वं द्रव्यतः

यतनया कुर्वन्महाफल प्राप्नोति। यतः—

तं मध्यनायकीकृत्य हारगुम्फं विधाप्य च । शत्रुंजये रैवते च प्रैषीत् पूजार्थमर्हतोः ॥ १ ॥
तत्र पत्तने भद्रं महत् कृत्य विसर्जयामासेति ।

कुमारपालवत्कृत्वा विधिना तीर्थपूजनम् । अन्यैरपि विधातव्यमनघव्यूहसिद्धये ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ
त्रयोदशे स्तम्भे १८३ व्याख्यानम् ॥

---

॥ व्याख्यानम् ॥ १८४ ॥

अथ स्नानविधिमाह—

स्नानादिसर्वकार्याणि विधिपूर्वं विधापयन् । हिंसादि (त्य) मनसा जीव सर्वज्ञसेवनापर ॥ १ ॥

स्पष्ट । स्नानविधिस्त्वयम्—अथ स्थापितराजनप्रतिनाखिकपादपीठोपरि पूर्वाभिमुख उत्तराभिमुखो वा स्थित्वा पनकधुन्थुकीटिकामर्कोटकादिरहिते मम्यग्तुपिराद्यदूषिते भूभागे सातपक्षेत्रे वा न तु गम्यमानशिखाम्बेनो तदधोगामिजीवरक्षार्थं प्रथमं पुञ्जनिकया ( प्रमार्जन्या ) प्रमृज्याभितश्चक्षुर्भ्यां निरीक्ष्य निरीक्ष्य तत्र तिष्ठति, यदि स्वप्रत्याख्यानकाले पूर्णो निशातस्तदा नमस्कारेण पारयितव्यं । उपवासप्रत्याख्यानिनस्तु दन्तधावनादि विनाऽपि शुद्धिरेव, तपसो महाफलत्वात् । यतो लोकशास्त्रेऽपि—
उपवासे तथा श्राद्धे न कुर्याद्दन्तधावनम् । दन्तानां काष्ठसंयोगो हन्ति सप्त कुलानि च ॥ १ ॥

वस्त्रपूतेन प्रासुकीभूतेनाचित्तीभूतेन परिमितेन स्तोकेन देहक्लेदनमात्रेण जलेन यथा जलप्रवाहेण त्रसादिजीवा ग्लानिं न प्राप्नुवन्ति तथा स्नान विधेय। बाह्यमलत्यागाय श्रीमज्जिनस्य परमपवित्रदेह-स्पर्शनाय भावत क्रोधादिमलक्षालनाय तत्कार्यं, द्रव्यस्नान गृहस्थस्य देवपूजायामेव भावशुद्धिहेतुत्वा-दनुमत, नान्यत्र। अनेन "द्रव्यस्नान पुण्याय" इति यै कथ्यते तन्निरस्त मन्तव्य। तीर्थस्नानेनापि न हि जीवस्यांशतोऽपि शुद्धि। यत काशीखण्डे षष्ठाध्याये—

मृदो भारसहस्रेण जलकुम्भशतेन च। न शुध्यन्ति दुराचारा स्नातास्तीर्थशतैरपि ॥ १ ॥

जायन्ते च म्रियन्ते च जलमध्ये जलौकस। न च गच्छन्ति ते स्वर्गमविशुद्धमनोमला ॥ २ ॥

परदारपरद्रव्यपरद्रोहपराङ्मुख। गङ्गाऽप्याह कदाऽऽगत्य मामय पावयिष्यति ॥ ३ ॥

अत्राह पर —ननु तर्हि पूजाक्षणेऽपि गृहस्थो द्रव्यस्नान कथं करोति? अप्कायहिंसाहेतुत्वात्? उच्यते—श्रीमत्परमेश्वरदेहं समवसरणस्थ कदाचित्कोऽपि मनुष्यो मलक्लिन्नमूत्रबिन्दुलग्नशरीरेण न स्पृशति, आशातनाहेतुत्वात्, तद्वदत्रापि स्त्रीशय्यादिलघुनीत्यादिवातस्पर्शादिभिर्मलिनीभूतं शरीर जिनार्चाया भावशुद्धिकर न स्यात्, अपवित्रोऽस्मि अपवित्रोऽस्मीति पुन पुन स्मृतिमेति, तस्मिन् कृते तु अह शुद्धोऽस्मि प्रभुपूजार्होऽस्मि एव भावप्रवृद्धि स्यात्, स्वच्छदेहा अपि सुरा स्वर्वाप्या शुचीभूय शाश्वतप्रतिमार्चा विदधति तर्हि नराणा तु अवश्य तदर्हं। तथा च नरो भावपूर्वं द्रव्यस्नान यतनया कुर्वन्महाफल प्राप्नोति। यत —

ध्यानाम्भसा तु जीवस्य सदायच्छुद्धिकारणम् । कर्ममलं समाश्रित्य भावस्नानं तदुच्यते ॥ १ ॥

स्नानानन्तरं शीघ्रं कुम्भिकागतं जलं मातृपक्षेत्रे पुञ्जनिकया भूमिं प्रमार्ज्य यदृच्छयेतरेण परिष्ठापयति इति । कस्यचित् स्नाने कृतेऽपि यदि स्फोटकात् पूयरक्तादि स्रवति तदा तेनाङ्गपूजा स्वयं न कार्या, आशातनाभजनहेतुत्वात् । ऋतुमतीनां तु चतुरो वासरान् यावद्देवदर्शनं न योग्यं, पूजा तु सप्त दिनान् यावन्न विधेया । यदुक्तम्—

तह जिणभवणे गमणं गिहपडिमाणच्चणं च सज्झायं ।
पुप्फवइत्थियाणं पडिसिद्धं जाव सत्तदिणं ॥ १ ॥

केचिन्मूढा ऋतुमतस्त्रीणां पठनपाठनं न निषेधयन्ति । तथा च ते इत्थं स्वकल्पनया जल्पन्ति—श्रीवीरदेवे माम्भ्य सर्वा अपि मासमृतु मत्वाऽपि सिद्धान्तवाचनां न मुञ्चन्ति गरुगुम्भरूपदेहधर्मत्वात् । अत्र गुरुः प्राह—नैतद्वाच्यमर्ह, यतः सर्वासामर्हत्साध्वीनां षष्ठसप्तमगुणस्थानवर्तित्वान्नैष दोषः समापतनीति श्रूयते । अथ पूर्वोक्तयुक्त्या स्नानविधिं प्रोच्य । आदिशब्दात्तदनन्तरं यत्कार्यं तदाह—ततः पुनरखेणाङ्गरूक्षणं पोतिकमोचनं पवित्रवस्त्रा तरपरिधानादि कार्यं, ततो जलार्द्रपादाभ्यां भूमिमस्पृशन् तथा काष्ठपादुकामपि सर्वथा परित्यजन् पवित्रस्थानमागत उत्तराभिमुखोऽसन्धितं दिव्यं श्वेतांशुकं परिदधाति । यदुक्तम्—

न कुर्यात् सन्धितं वस्त्रं देवकर्मणि भूमिप । न दग्धं न च विच्छिन्नं परस्य च न धारयेत् ॥ १ ॥

लोकेऽप्युक्तं—

कटिस्पृष्टं तु यद्वस्त्रं पुरीषं येन कारितम् ( येन च कृतम् )।
समूत्रमैथुनं वाऽपि तद्वस्त्रं परिवर्जयेत् ॥ १ ॥

एकवस्त्रो न भुञ्जीत न कुर्याद्देवतार्चनम् । न कञ्चुकं विना कार्या देवार्चा स्त्रीजनेन तु ॥ २ ॥

एवं हि पुंसां वस्त्रद्वयं स्त्रीणां च वस्त्रत्रयं विना न पूजाऽर्हा । तथा "एगसाडीयं उत्तरासंगं करेइ" इत्यागमप्रमाणादुत्तरीयमखण्डमेव कार्यं, न तु खण्डद्वयादिरूपं । न च दुकूलं भोजनादिकरणेऽपि सर्वदा पवित्रमेवेति लोकोक्तिः प्रमाणं, किं त्वन्यधौतिकवद्दुकूलमपि भोजनमलमूत्राद्यशुचिस्पर्शवर्जितमेवार्हं । धौतिकं च स्वल्पवेलामेव व्यापार्यं, प्रस्वेदश्लेष्मादि च धौतिकेन न कार्यं । तच्च परसत्कं प्रायो वर्ज्यं, विशेषतश्च बालवृद्धरामादिसत्कं । श्रूयते हि कुमारपालस्य पूजार्हे वस्त्रे मन्त्रिणा बाहडेन व्यापारिते । राज्ञोक्तं "नव्ये मेऽर्पय" । तेनोक्तं—"दुकूलं नव्यं सपादलक्षेण बंबेरापुर्येव निष्पद्यते । तदपि तन्नृपव्यापारितं तुच्छीकृतमत्रायाति" । ततो राज्ञाऽव्यापारितमेकं याचितमपि बंबेरानृपो नादात् । तदा राजा रुष्टो बाहडं ससैन्यं तं प्रति प्रैषीत् । चतुर्दशशतकरभीस्थभटैः सद्यो रात्रौ बंबेरापुरमवेष्टयत् । तदा सप्तशतीकन्योद्वाहाविधाय तां रात्रिं विलम्ब्य प्रातर्दुर्गं जगृहे । सप्त स्वर्णकोटीरेकादशशतीं हयांश्च ददौ । दुर्गं घरट्टैश्चूर्णीचक्रे । तत्र देशे स्वस्वाम्याज्ञां प्रवर्त्य सप्तशतीं शालापतीन् समहमानिन्ये । तत्पार्श्वकारितवस्त्रे नृपं स्वयं पूजाक्षणे व्यापारयत् । इत्यव्यापारितधौतिके ज्ञातम् ।

ततश्चैत्यप्रमार्जनं यतनापूर्वं पूजासामग्रीमीलनं च । एवं द्रव्यतः शुचिता, भावतः शुचिता तु राग-द्वेषकषायैहिकामुष्मिकस्पृहाकौतुकादित्यागेनैकाग्रचित्तता । उक्तं च—

मनोवाक्कायवस्त्रोर्वीपूजोपकरणस्थितेः । शुद्धिः सप्तविधा कार्या श्रीअर्हत्पूजनक्षणे ॥ १ ॥

स्नानादिकार्यं विधिना वितन्वन्, प्राप्नोत्यनल्पं फलमक्षरं सः ।
जैनस्य धर्मे न तु बाह्यकर्म, भावं विना स्यात्खलु निर्जरायै ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ त्रयोदशे स्तम्भे १७४ व्याख्यानम् ॥

---

## ॥ व्याख्यानम् ॥ १७५ ॥

अथ पुष्पाद्यानयनविधिमाह—

पुष्पादिसर्वसामग्री मेलनीयाऽर्चनक्षणे । अन्तर्दयापरस्तीर्थनाथभक्तिभराञ्चित ॥ १ ॥

स्पष्टं । नवरं पुष्पमेलनं त्वित्थं—पूर्वमारामिकेभ्यः कथनीयं "त्वया मस्तकारूढानि कृत्वाऽनीतानि, कक्षामध्ये स्थापितानि, पृष्ठे बद्धानि, वस्त्रप्रान्तेनोदरोपरि बद्धानि, जीर्णानि, निर्वर्णीकृतानि, रजस्वलास्त्रीभिः स्पृष्टानि वेत्यादिदोषमुक्तानि शुद्धानि पुष्पाणि प्रत्यहं देयानि, वाञ्छितमूल्यं तुभ्यं दास्ये

यदि निर्दोषाणि तानि दास्यसि"। इत्थं त सम्मान्य पश्चात् क्रियाकाले आनाययति आत्मनि शूकदद्व-
रपार्श्वादानायितव्यानि स्वय वाऽऽनेतव्यानि, स्वाङ्गेष्वस्पृशन्ति हृदयपुरोगानि विधायानयति। यत –

हस्तात्प्रस्खलित क्षितौ निपतित लग्न क्वचित्पादयोर्यन्मूर्ध्वोर्ध्वगत धृतं कुवसने नाभेरधो यद्धृतम्।
स्पृष्ट दुष्टजनैर्घनैरभिहत यद्दूषित कीटकैस्त्याज्यं तत्कुसुमं दलं फलमथो भक्तैर्जिनप्रीतये ॥ १ ॥

नैकपुष्प द्विधा कुर्यान्न छिन्द्यात् कलिकामपि। पत्रपङ्कजभङ्गेन हत्यात्पातकं भवेत् ॥ २ ॥

आमसूत्रतन्तुभि शिथिलग्रन्थिना ग्रन्थनीयो हार अष्टोत्तरशतपञ्चपरमेष्ठिगुणस्मरणपूर्वकमष्टोत्तर-
शतपुष्पैर्हारः कार्य कारयितव्यो वा। यद्वाऽष्टोत्तरसहस्रजिनलक्षणसङ्ख्याकोऽष्टोत्तरसहस्रपुष्पैर्हार कार्य॰
कारयितव्यो वा। यद्वा चतुर्विंशतिजिन–द्वासप्ततिजिन–विंशतिजिन–सप्तत्युत्तरशतजिन–पञ्चभरतपञ्चै-
रवतचतुर्विंशतिकाचत्वारिंशदधिकशतद्वयजिन–तत्रिकालगुणितविंशत्युत्तरसप्तशतीजिना॰, एवमनेक-
विधजिनसङ्ख्यास्मरणपूर्वक तत्सन्मितपुष्पैर्हार कार्य। यदा नवसङ्ख्यानि पुष्पाणि तदाऽष्टसु जिनाङ्गेषु
अष्टकर्मनामोच्चारपूर्वक कर्माभाव याचित्वा पुष्पाष्टक स्थाप्य, नवमेऽङ्गे नवमतत्त्वमार्गण ( याचना ) पूर्व
नवम पुष्प स्थापनीय, इयं भावना स्वबुद्ध्याऽभ्यूह्येति।

अत्राह पर॰—ननु मनुष्याङ्गुलिच्छेदवत् स्ववृक्षपुष्पच्छेदेन महान् दोष, अत॰ पुष्पारोपणं नार्हं, जिना
अपि पद्मायपीत्यादृशा कथमित्यमुपदिशन्ति ?। अत्रोत्तरं—अहो ! जिनागमार्थानभिज्ञ ! शृणु, आजी-
विकानिमित्त विधिपूर्वमारामिकेणानीतानि पुष्पाणि मूल्य दत्त्वा गृह्यते श्राद्धेन तद्दयार्थं यदि कश्चि-

मिथ्यात्वी तत्समीपस्थानि सगृह्य होमपुष्पाणि निक्षिपति तदा जीव पुष्पजीवानां वध स्यात्। यथा पारदारिक स्त्रीकण्ठे तन्मस्तके स्वोरसि च संस्थाप्य शय्यां वा विधाय शेते। यत्र तत्कदुकारं कृत्वा रमते। तत्र स्त्रीनरप्रस्वेदादिजनितकोमलजीवा एकेनैव स्पर्शेन विनाशमाप्नुवन्ति। एवं न सौरूप्यादि गतपुष्पहारान् वीक्ष्य केषाञ्चित् शुभभावना भवेत्, प्रत्युत पापबन्धनमेव स्यात्। अतो गृहस्था पुष्पाणि वीक्ष्य भावयन्ति—"अहो! इमानि पापनर यद्यद्विष्यति तदा जीवया दयया न हनिष्यति, अतोऽहमेवामभयाय मूल्यं दत्त्वा तानि गृह्णामि। अन्यथा तु महान् दोष जागादिमोहनिधिवत्। तानि गृहीत्वा यदि कीटिकेत्रिकादिपुण्यतुल्यवर्णत्रसजीवास्तत्र न सन्ति तर्हि नदुपवनगोचरस्थाने मुञ्चति यथा हिंसा न स्यात्। तत श्राद्ध पूर्वोक्तरीत्या पुष्पहारान् कृत्वा जिनकण्ठे स्थापयति, तत्र न काचित्स्त्रीकण्ठगतपुष्पहारवदशुभा भावना, प्रत्युत पुष्पजीवानामभयमात्मान च परमात्मगुणमय वितनोति, द्विधाऽपि लाभ। इत्य धार्य—यावत्काल पुष्पजीवेनायुर्बद्ध तावत्कालं छेदनभेदनस्वेदनसूचिकारोपणमर्दनपञ्चेन्द्रियादिस्पर्शोत्थ सम्भावनाभावेन चिरकाल सुख जीविष्यति। तथा पुष्पादिकृतचङ्गेरिका जिनाग्रे स्थापयित्वा श्राद्ध कथयति—"स्वामिन्! त्रिजगद्वत्सल! इमे पुष्पजीवा हिंसाकृत्स्नेभ्य सगृह्यानीता सन्ति, एषा मम चाभयदान देहि" इत्यादिभावजनकत्वात् न कोऽपि दोषो दृश्यते। तथा देवा अवधिज्ञानसम्यक्त्वगुणा अरिहन्तप्रशमिता अपि जलजस्थलजपुष्पैर्जिनबिम्बमर्चयन्ति। यतो राजप्रश्नीयसूत्रे जीवाजिगमे चोक्त—"नदापुष्कराणि जाव जाइं, तत्थ उप्पलाइ जाव महस्सपत्ताइं

गिण्हति, गिण्हित्ता नदापुक्करणीतो पच्चोरुहति, पच्चोरुहित्ता जेणेव सिद्धायतणे"इत्यादि ज्ञेय। तथा समवायाङ्गेऽपि चतुस्त्रिंशदतिशयाधिकारे—"वायुना योजनप्रमाणक्षेत्र सप्रमृज्य मेघवृष्ट्या नीरजस्क कृत्वा तत्र जलथलयभासुरप्पभुएण विंटट्ठाइणा दसद्धवण्णेण कुसुमेण जाणुस्सेहपमाणमेत्ते पुप्फोवयारे कज्जति"। अत्र केचिज्जलस्थलजसदृशानि पुष्पाणि वदन्ति, तन्नार्ह, यत उपमावाचिनामिवादिशब्दाना मूलसूत्रेऽग्रहणात्। तथा राजप्रश्नीयेऽपि जिनप्रतिमाग्रे पुष्पपुञ्जकरणपाठोऽस्ति। तत्र जलजै सचित्तै पुष्पै पुञ्ज कृतोऽस्ति। तथा ज्ञाताया सम्यक्त्वधारिद्रौपदीकृतजिनार्चाविधिस्तु सूर्याभतुल्योऽन्यूनाधिक प्रोक्त, अतो यदि देवकृतपुष्पपुञ्जो विकुर्वणात स्थाप्यते तर्हि द्रौपदीकृतजिनाग्रपुष्पपुञ्जे सा विकुर्वणा कथ लभ्यते[1] अत एकस्मिन् सूत्रपाठे पूर्वापरविरुद्धार्थो न कार्य, "एकत्र सधीयतेऽन्यत्र प्रच्यव्यते" इति न्यायो न विधेय। तथा देवेषु अनेकधा सामर्थ्यमस्ति तथापि सिद्धान्तार्थेषु न कपोलकल्पना-मति. समीचीनेति। तथा नारकान् विना त्रयोविंशतिदण्डकगतजीवा पुष्पत्वमपि लभन्ते, पुष्पजीवास्तु ईशान यावद्गच्छन्ति। अत्र पुष्पपूजाया कुमारनृपपूर्वभवसम्बन्ध, स चायम्—

श्रीहेमसूरिं नृप स्वप्राग्भव पप्रच्छ। तदा गुरु सिद्धपुरे सरस्वतीतीरेऽष्टम विधाय सूरिमन्त्रद्वितीय-पीठाधिष्ठात्रीं देवीमाराध्य तन्मुखेन श्रुत्वा राज्ञः पुरजनस्य च समक्षमेव प्राह—राजन्! मेदपाटपरिसरे जयकेशिनृप, तत्पुत्रो नरवीर सप्तव्यसनवान्, पित्रा निष्कासित पर्वतश्रेण्या पल्लीपतिर्जात।

---

[1] नुच्यते

अन्यदा जयन्तिकसार्थपस्य सार्थं सर्वोऽपि तेन लुण्टित । सार्थपो नष्ट्वा गत , मालवपतिसैन्यमानीय पल्लीमवेष्टयत् । नष्टो नरवीर । तत्पत्नी मगर्भा हता, बालोऽपि भूम्यामपतत् । पश्चात् कीटमारि कारिता । ततो मालवपतिना इत्याकर्ण्य कृत ज्ञात्वा निर्जरवर्य स्वदेशाद्दूरीकृत , वैराग्यात्तापसव्रतमङ्गीकृता । मृत्वा जयसिंहनृपोऽजनि इत्याख्यपापादपुत्र । नरवीरोऽपि देशान्तर गच्छन् यशोभद्रसूरीणा मिलित । प्रोक्तश्च गुरुभि —"भो क्षत्रिय ! क्षात्रं गोत्र प्राप्य कथ जीवहिंसा कुरुषे ? यत —

"क्षत्रियोऽसि नराधीश ! प्रतिसंहर सायकम् । आर्तत्राणाय व शस्त्र न प्रहर्तुमनागसि ॥ १ ॥"

तच्छ्रुत्वा लज्जित प्राह—

"बुभुक्षित किं न करोति पाप, क्षीणा नरा निष्करुणा भवन्ति ।
आख्याहि भद्रे प्रियदर्शनस्य, न गङ्गदत्त पुनरेति कूपे ॥ १ ॥"

तदा गुरुवचसा निर्व्यसनी जात , भ्रमन् नयप्रकृतिलङ्कदेशस्थैकशिलापुर्यां गत । तत्रोढरमहेभ्यगृहे जानकादिसत्या स्थित । तत्र पुर्यामुढरेण श्रीवीरचैत्य कारितमस्ति । तत्रोढर सकुटुम्ब पर्युषणापर्वणि पूजार्थं गत । विधिना महती पूजा कृत्वा सार्धमायात नरवीर प्राह—गृहाणेमानि पुष्पाणि, कुरु तीर्थकृत्पूजा' स दध्यौ अदृष्टपूर्वोऽय परमेश्वरो रागादिचिह्नै रहित सत्योऽय प्रभु कथ परकीयपुष्पादिभि पूज्यते ?" । तत स्वकीयपञ्चवराटककीतैः पुष्पैरानन्दाश्रुप्लावितदृक् प्रवर्धमानचित्तरण पारमेश्वरीं पूजामकरोत् । ततः पूर्णरचितवत्या स प्राह—"अहो स्वामिन् ! युष्माभिः कृपावद्भिरद्य भवाद्धृत , यत

न्नादिकुर्वन्नाया भक्ते' करणाय ममावकाशो दत्त " इति भूयो भूय' समुच्चरन्नुदरेण समं तत्रागतय-शोभद्रगुरुसमीपे गत । देशनान्ते तेन सहोपवासमकरोत् । क्रमेण मृत्वा त्रिभुवनपालभूपभूस्त्व जात , उदरस्तूदयनमन्त्री, यशोभद्रस्त्वहमेवेति । त्व पुनरितो निजायु प्रान्ते व्यन्तरेषु महर्द्धिसुरत्वमधिगम्य भरते भद्दिलपुरे शतानन्दनृपधारिणीदेव्यो पुत्र शतबलाह्व पद्मनाभजिनैकादशगणधरो भूत्वा मोक्ष यास्यसि"। श्रुत्वेति प्रसन्न एकमाप्तनर गुरुमापृच्छ्य तद्देशे प्रैषीत् । सोऽपि तत्रोदराङ्गजमुखात्तद्वृत्त श्रुत्वा सर्वमागत्यच नृपाय जगौ । प्रीतोऽथ नृप सङ्घसमक्ष गुरवे मुदा "कलिकालश्रीसर्वज्ञ" इतिविरुद दत्तवान् । विधिना पुष्पसामग्री मेलनीयेति शिक्षा ।

य सेवक पूर्वमवाप भूपता, स्वामी च पूर्व स हि मन्त्रिता गतः ।
स्तोकैरनर्घ्यै कुसुमैश्च किं भवेद्भावाधिकं किंच भवेन्महाफलम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
त्रयोदशस्तम्भे व्याख्यानम् ॥ १०५ ॥

## ॥ व्याख्यानम् ॥ १०६ ॥

अथ मानादिदोषमुक्त जिनचैत्य कार्यमित्याह—

भव्येऽहनि शुभे क्षेत्रे प्रासादो विधिपूर्वकम् । मानादिदोषमुक्तेन कार्यते पुण्यशालिना ॥ १ ॥

स्पष्ट । विधिस्त्वय—चैत्यकारयित्रा चैत्यार्थमिष्टिकाचूर्णपाकादिक स्वय न विधेय न च विधापयितव्य, किंतु निष्पन्नमेव ग्राह्य, तथैव काष्ठ शुष्क ग्राह्य, शाखिना छेदनादि न कार्य न च कारयितव्य इत्यादि स्वयमभ्यूह्य प्राचीनग्रन्थेभ्य । मान आदिशब्दात्कीर्तिदम्भादिदोषस्तेन मुक्तेन रहितेन पुण्यमना इद विधेय । अत्रार्थे मरुस्थलीनृपप्रबन्ध —

अथ श्रीमरुस्थलीनृपस्त्रिसप्तकृत्वोऽपि चरितजय कृत्वा षोडशसहस्रनृपपरिवृत पत्तनाऽन्तस्त्वामागात् । स्वगृहे स्वमातु , पादयो पतित । तदा जननी श्यामास्या दृष्ट्वाऽप्राक्षीत्—"मातर्मया देशा साधिता , त्वं कस्मात् न हृष्टा ?" । मात्रोक्त—त्वया राज्यलोभेन संसार एव वर्धित , शिरसि पापस्यापारमञ्जिष्ठमुत्पाद्य ममैव , नात्र हर्षावसर । मम तु जिनचैत्यादिपुण्यकृत्यैरेव हर्ष स्यात्, नान्यथा । हे वत्स ! जिनप्रासादविधापने सद्गुरुमुखात्पर्युषणाश्रुतिसूरिदेशनात श्रुत । यत —

काष्ठादीना जिनावासे यावन्त परमाणव । तावन्ति वर्षलक्षाणि तत्कर्ता स्वर्गभाग्भवेत् ॥ १ ॥

परमाणुस्वरूप लौकिक, तच्चेदम्—

जालान्तरगते सूर्ये यत्सूक्ष्म दृश्यते रज । तस्य त्रिंशत्तमो भाग परमाणु स उच्यते ॥ २ ॥

नूतनार्हद्विहारस्य विधाने यत्फल भवेत् । तस्मादष्टगुण पुण्य जीर्णोद्धारे विवेकिनाम् ॥ ३ ॥

उद्धरन्ति स्म चैत्यानि नृपसम्प्रतिप्रमुखा इहोत्तमम् ।

धर्मोऽस्मीति यस्य धन, जिनभुवनादौ शुभे व्ययम् ॥ ४ ॥

इति श्रुत्वा हे वत्स ! चैत्यकरणान्महत्पुण्य जानीहि । यत ससारारम्भव्यापारतश्चैत्यपरिमित क्षेत्र धर्मस्थाने योजित भवति । यतश्चैत्यक्षेत्रे न कोऽपि चुल्लीमण्डनं रन्धन पेषण विषयसेवन द्यूतादिक्रीडन खेदन वा करोति इत्याद्यनेकाधर्मकार्यत एतत्क्षेत्रं सुदूरीकृत, लोकपापक्रियाणामप्रवृत्तिमत्स्थानकत्वात् धर्मक्रियासु पुण्यबुद्ध्या स्थाप्य । तथा हे वत्स ! चैत्यकारयित्रा कुन्तलावन्मत्सरो न कार्य, यथा—

अवनिपुरे जितशत्रुनृपस्य पट्टदेवी कुन्तलाऽर्हद्धर्मनिष्ठा । तद्वचसा तस्या सपत्न्य सर्वा धर्मवत्यो जाता कुन्तला बहु मन्यन्ते । अन्यदा सर्वराज्ञीना नव्यप्रासादेषु निष्पद्यमानेषु कुन्तलाऽतुच्छमत्सराकुला स्वप्रासाद तासा चैत्येभ्योऽधिकतर अकारयत् । पूजानाट्यादि विशिष्टतर कारयति । सपत्नीचैत्यादिषु प्रद्वेष वहति । ऋज्व्य सपत्न्यस्तु तस्या कृत्य नित्यमनुमोदन्ते । एव मत्सरग्रस्ता दुर्दैवाद्व्याधिबाधिता मृत्वा चैत्यपूजाद्वेषेण शुनी जाता स्वचैत्यद्वारे पूर्वाभ्यासात्तिष्ठति । अथ तत्रागत केवली । त प्रति अन्यराज्ञीभि "कुन्तला क्व गता ?" इति पृष्ट । ज्ञानिना यथावत्प्रोक्त । ततस्ता परमसविग्नास्तस्या शून्या भवय क्षिपन्त्य सखेद प्राहु —"हे पुण्यवति ! धर्मिष्ठयाऽपि त्वया किमेव मुधा प्रद्वेषकृत येनेदृग्भव प्राप्त ?" । इति तदुक्तमाकर्ण्य प्राप्तजातिस्मृति सा शुनी वैराग्य प्राप्ता प्रभुमूर्तिसन्मुख स्वपापमालोच्य प्रतिपन्नानशना मृत्वा वैमानिकी जाता । तस्मान्मत्सरो न विधेय । इत्यादि मातृमुखाच्छिक्षा लब्ध्वा सम्प्रतिनृपश्चैत्यान्यकारयत् । एकदा गुरुमुखात्स्वस्यायु शतवर्षमित निर्धार्य

प्रतिदिन एकैकप्रासादकलशनिष्पत्ति श्रुत्वाऽन्न भुङ्क्ते। एवं शतवर्षमितानि चैत्यानि षड्विंशतसहस्राणि नूतनान्यकारयत्। एकदा गुरुदेशनायां श्रुतमिद, तथाहि—

अप्पा उद्धरिओ चिय उद्धरिओ तह य तेण नियवंसो।
अन्ने य भवसत्ता अणुमोयंता य जिणभवण ॥ १ ॥

इति श्रुत्वा नृपेण नवतिसहस्रा जीर्णोद्धारा निष्पादिताः। एवं सपादलक्षा सर्वे जाता। एकदा गुरुमुखत एतच्छ्रुत, तथाहि—

पासायपडिमाईया धम्मकज्जुत्ता समत्तधकरणा।
जह पइट्ठावइ मणु तह निज्जरा जो वियाणाहि ॥ १ ॥

तथा—बिम्बानि श्रीजिनेन्द्राणां मणिरत्नैश्च हेमजैः।
रूप्यैः काष्ठैर्दृषद्भिर्वा मृदा वा चित्रकर्मणा ॥ २ ॥

मेरोर्गुरुर्गिरिर्नान्यः कल्पद्रोर्न परो द्रुमः। न धर्मो जिनबिम्बानां निर्माणादपरो गुरुः ॥ ३ ॥

धनादिशक्तौ सत्यां पञ्चशतधनुःप्रमाणा प्रतिमा कार्यन्ते। धनाद्यभावे एकाङ्गुलमपि बिम्बं कारितं मुक्तिसुखाय। यदुक्तम्—

अङ्गुष्ठमानमपि यः प्रकरोति बिम्बं, वीरावसानवृषभादिजिनेश्वराणाम्।
स्वर्गे प्रधानविपुलर्द्धिसुखानि भुक्त्वा, पश्चादनुत्तरपदं समुपैति धीरः ॥ १ ॥

इति श्रुत्वा हे वत्स ! चैत्यकरणान्महत्पुण्यं जानीहि । यत ससारारम्नव्यापारतश्चैत्यपरिमित द्रव्य धर्मस्थाने योजित जवति । यतश्चैत्यक्षेत्रे न कोऽपि शुद्दीमण्मनं रन्धन पेषण गिरयमेननं धूतादिक्रीमन खेटन वा करोति इत्याद्यनेकाधर्मकार्यंत एतत्क्षेत्र सुदूरीकृत, लोकपापक्रियाणामप्रवृत्तिमत्स्या करणात् धर्मक्रियासु पुण्यबुद्ध्या स्थाप्य । तथा हे वत्स ! चैत्यकारयित्रा कुन्तलावन्मत्सरो न कार्य , यथा—

अवनिपुरे जितशत्रुनृपस्य पट्टदेवी कुन्तलाऽर्हद्धर्मनिष्ठा । तद्वचसा तस्या सपत्न्य सर्वा धर्मरता जाता कुन्तला बहु मन्यन्ते । अन्यदा सर्वराज्ञीना नव्यप्रासादेषु निष्पद्यमानेषु कुन्तलाऽत्युग्रमत्सरा-कुला स्वप्रासाद तासा चैत्येभ्योऽधिकतर अकारयत् । पूजानाट्यादि विशिष्टतर कारयति । सपत्नीचैत्यादिषु प्रद्वेष वहति । शुद्ध्य सपत्न्यस्तु तस्या कृत्य नित्यमनुमोदन्ते । एव मत्सरप्रसा दुर्दैवाद्वाधि-बाधिता मृत्वा चैत्यपूजाद्वेषेण शुनी जाता स्वचैत्यद्वारे पूर्वाभ्यासात्तिष्ठति । अथ तत्रागत केवली । तं प्रति अन्यराज्ञीभि "कुन्तला क्व गता ?" इति पृष्ट । ज्ञानिना यथावत्प्रोक्त । ततस्ता परमसंविगा-स्तस्या शुन्या ... ...

क...

अथ जिनस्थापनावर्णनमाह—

जिनमूर्तिर्जिनैस्तुल्या निक्षेपा विधिपूर्वकम् । द्विधा सूत्रोक्तयुक्तिभ्यां स्थापना स्वर्गसौख्यदा ॥ १ ॥

स्पष्टः । नवरं सूत्रोक्तमिदं स्थानाङ्गे—"तिविहे सच्चे नामसच्चे ठवणसच्चे दव्वसच्चे य" । इति सूत्रे स्थापना सत्या प्रोक्ता । युक्तिः पुनरियं—यथा प्रतिमा चित्रलिखितपुत्रिकाऽपि नावलोक्या सरागजनकत्वात्, तथा जिनमूर्तिस्तु वैराग्यकारणत्वात्सदाऽवलोक्या । यथा बालकोऽक्षराणि मुखेनोच्चरति पश्चात्कारोक्तव्यञ्जनानि विना ककाराद्यक्षरं दृष्ट्वा यथा तथा जल्पति, यथा वर्णाकृतिलेख्या नेत्राभ्यां निरीक्षिता, पश्चात्तदेव कार्यकाले ककारादिकं वीक्ष्य ककारादिकमेव प्रतिपद्यते, तथा चतुर्विंशतिजिननामान्युच्चरन्नपि तदाकृतिदर्शनं विनाऽन्यमूर्तिभ्यो जिनानां यथावत्स्वरूपावधारणं च कथं स्यात् । अतोऽवश्यं स्थाप्या । लोकशास्त्रेऽपि मूर्तिसेवया कार्यसिद्धिः प्रोक्ताऽस्ति । तथाहि—द्रोणाचार्यसमीपे पाण्डवाद्यो धनुर्विद्यां शिक्षयामासुः । अर्जुनेन शीघ्रं सा शिक्षिता । ततोऽर्जुनो गुरुपादौ नत्वा प्राह—"त्वया यादृशी विद्या मम दत्ता तादृश्यन्यस्मै न देया ।" ततो हृष्टेन तेन प्रतिपन्न-रूपः । तस्मिन् कश्चिद्भिल्लो विद्यां शिक्षितुकामो द्रोणाचार्यपार्श्वं तां याचते स्म । द्रोणस्तु मौनं दधौ । ततः स भिल्लो गुरुप्रतिमूर्तिं मृन्मयीं विधाय गुरुत्वेन स्थापयित्वा नित्यं प्रभाते तत्पादौ नत्वा नवाया

प्राह—"भो गुरो ! प्रसद्य मह्य विद्या देहि"। गुरोरग्रे धनुर्हस्ते धृत्वा वाण तत्र सयोज्य चिन्तितानि वृक्षपत्राणि विध्यति । एव पार्थ पत्रेषु हस्त्यश्वादिरूपाण्युत्कीर्तयति (किरति)। एकदा वनेऽर्जुनेन तादृशि पत्राण्युत्कीर्णानि दृष्ट्वा दध्ये—"नूनं गुरुणा प्रतिज्ञा विस्मृत्य कस्यापीय विद्या दत्ता, नो चेदेष क करोति ?"। ततोऽर्जुनो गुरु पप्रच्छ—" भगवन् ! त्वया प्रतिज्ञा छिन्ना ?"। द्रोण प्राह—"मत्प्रतिज्ञा पाषाणरेखावदचलाऽस्ति"। तत सशयपरौ द्वौ वने गतौ। ताभ्या दृषन्मयी (मृण्मयी) द्रोणाचार्यप्रतिमा दृष्टा। स च भिल्ल भ्रातरिति गुरु नत्वा प्राह—"अर्जुनवन्मह्य धनुर्विद्या वितर" एवं प्रोच्य स वृक्षस्थानि पत्राणि भिनत्ति। ततस्ताभ्या भिल्ल पृष्ट—"तव को गुरु ?"। स प्राह—"मम गुरुर्द्रोणाचार्य"। इत्युक्त्वा तेन गुरुमूर्तिर्दर्शिता, उक्त च—"अनयाऽह शिक्षितो विद्या"। भक्त्या किं किं न स्यात् ?। ततोऽर्जुन खिन्नोऽभूत्। ततो द्रोणो भिल्ल जगौ—"मत्प्रसादात्तव विद्यासिद्धिरभूत्, अथ मम मार्गित देहि"। सोऽवक्—"इद वपुस्तवैव, यद्रोचते तद्याचनीय"। द्रोणेन दक्षिणहस्ताङ्गुष्ठो याचित, भिल्लेन स दत्त.। ततः पार्थत किञ्चिदूना विद्याऽभूत्, पर भिल्लो द्रोणोपरि न मनाग् द्विष्टोऽभूत्। इति स्थापनात कार्यसिद्धि प्रोक्ता। लोकोत्तरग्रन्थेऽपि प्रोक्तमस्ति ज्ञातासूत्रे—मल्लिजिनकारितकाञ्चनस्त्रीमूर्त्या षण्नरा पूर्वभवसुहृदो वैराग्य प्रापु । तथाऽभयकुमारनिष्पादितकयवन्नामूर्तिं वीक्ष्य तत्पुत्रा मोह गता भूयो भूयस्तदङ्के तस्थु । इति सर्व दृष्टान्ततो ज्ञेय। तथा श्रीजिनप्रतिमा दृष्टाऽपि गुणकर्त्री स्यात्। तथाहि—पृथ्वीपुरे जिनदासश्रेष्ठी परमार्हत । तस्य पुत्रो देवदत्तः,

स मस्व्यसनपरः । तं प्रति पिता प्रत्यह धर्मशिक्षां प्रयच्छति, पर स नादरात गृह्णाति प्रत्युतावरकरश्च । एकदा पित्रा गृहस्य गृहप्रवेशद्वारातिगुप्ते शुभस्थाने श्रीमज्जिनमूर्तिः स्थापिता । तत प्रत्यहं श्रेष्ठी पूजां विधाय स्तौति—"हे जगत्त्रयाधार ! त्वन्मूर्तिस्तु ममात्मस्वरूपदर्शने आदर्शरूपाऽनादिजनभ्रान्ति निवारयति । यथा पक्षिवंशपातो पक्षगुणे पक्षिकतया स्थित, तेन सह वृद्धि प्राप्त । एकदा राजहंस वीक्ष्य स पातो दध्यौ—अहो ! अस्य कान्तिः स्वरूप वर्ण स्वरो गमन च मत्तुल्यमेव, अस्य मम च द्वयोर्मध्ये को भेदोऽस्ति ? इत्थं निर्णये क्रियमाणे तस्य स्वस्य च स्वरूपादि अभेदत्वेन निर्णीत तेन पातेन । तथा स्वगुणा पक्षगुण तु स्वज्ञात्वाचारतः सर्वथा निज विज्ञाय तन्मुक्त्वा राजहंस इश्रा गत्वात्मीयं राजहंसत्वं सदेव स्वीकृतं । एतस्योपनयोऽय—राजहंसस्थानीयो जिनेश, हंसपातसमो जीवः, संसाराष्टकर्ममिथ्यात्वगुणरूपं पक्षवृन्दं, अनादिनयान्यासात्तेन सह वृद्धि प्राप्तः, लघुकर्मणा श्रीजिनमूर्त्यादिकं वीक्ष्य स्वपरविवेकेन स्वस्वरूप स्वधर्मं प्रकटीकरोति, इत्यादि स्वबुद्ध्या योज्य । अतो हे वीतराग ! हंसपातस्वन्मदुद्धरणाय त्वत्स्थापना जयान्तकर्यव"। स श्रेष्ठी एवं नित्य त जिन स्तौति। तस्य पुत्रस्तु जिनं पश्यति परं न स्तौति न च वन्दते । तदा श्रेष्ठिना गृहद्वार ह्रस्वीकृत । तत स पुत्रो गृहगमने नीचैर्भवति, अनिच्छया जिनबिम्बं पश्यति । एव पित्रा ज्ञप्यतो वन्दना कारित । भावस्त्वा-प्यासीन एव । ततः स श्रेष्ठिपुत्रानुरूपेण मृत्वाऽन्तिमोदधौ मत्स्यत्व प्राप । तत्र भ्रमन् भ्रमन् एक

[illegible]प्रतिमाकारधरं मत्स्यं ददर्श। यतो नादियपत्रयाकारं मुक्त्वाऽनेकनरादिरूपेण मत्स्या भवन्तीति वृद्धवाक्यं। अतस्तत्र जिनबिम्बाकृतिमत्स्यरूपं वीक्ष्य जातिस्मृत्या पूर्वभवं विज्ञाय पश्चात्तापपरो दध्यौ—'अहो! मत्पित्राऽनेकधा बोधितोऽप्यहं न बोधं गतः, धिङ्मां, अहो! अनेकदोषमुक्तो जिनोऽपि नाराधितः। अधुनाऽहं तिर्यङ् किं कुर्वे?।'पुनर्दध्यौ—"अद्याप्यत्र भवे धर्मं करोमि" इति ध्यात्वा सूक्ष्मबादरसचित्तजलादिहिंसानियमं जग्राह। शनैः शनैर्जलतो बहिर्निःसृत्यानशनं त्रीन् दिवसान् यावत्सम्यक् प्रपाल्य स्वर्गे देवपदं प्राप। तत्रापि शाश्वतीं जिनप्रतिमां पूजयन्नवधिज्ञानेन सर्वस्वरूपं विदन् "जिनबिम्बोपकारो महान्" इति लोकानां ज्ञापनाय भावजिनाग्रे एत्य द्वादशपर्षत्समक्षं प्राह—"हे वीतराग! त्वन्मूर्तिरपि साक्षात्प्रभुरिवोपकर्त्री निर्धारिता मयाऽनुभूता" चेत्युक्त्वा नृत्यं विधाय स्वर्गमलञ्चकार। तदनु सभाजनैः पृष्टं तत्स्वरूपं यथाजातं प्रभुणा निगदितं। सर्वेऽपि जिनमूर्तिवन्दनादिषु तत्परा बभूवुः ॥

> दृष्टाऽपि मूर्तिर्जिननायकानां, यत्रापि तत्रापि शुभायतिस्था।
> स्यात्सौख्यकर्त्री जिनदेवतुल्या, तस्याश्च युक्तिर्गदिता स्तुताऽत्र ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ त्रयोदशस्तम्भे व्याख्यानम् ॥ १०७ ॥

---

अथ नवरात्रिदिनेषु अष्टम्यां चतुर्वराचण्डिकादुर्गादेव्यादिपूजार्थं पशुमारणवधोऽनेकैर्निष्पाद्यते तन्निवारणार्थं यशोधरदृष्टान्तमाह—

मेषादियज्ञेष्वनुजे कृपाब्धो, दुर्गादिपूजा नवरात्रयस्तु ।
मात्राऽन्या पिष्टकुर्कुट अन्, यशोधर नाम्न दधौ ( ज्तो ) भवौघम् ॥ १ ॥

गष्ट । अत्रार्थे ज्ञात चेदम्—राजपुरे मारीदत्तनृपोऽभूत् । तस्य चन्द्रमारीनामा गोत्रदेवी । प्रत्यह तस्या भवन पुष्पादिभिरर्चनं च नृप करोति । आश्विनशुक्लप्रतिपद्दिनादारभ्य नवमीं यावत् चन्द्-मृगकुक्कुटछागादि विधाय तदग्रे तिष्ठति । लौकिकपवननवरात्रव्रतेन तामाराधयति । तदा गोत्रदेवी तुष्ट्यर्थं गामश्रद्धिदानार्थं नागाश्वित्रादीन् हन्ति मनुष्ययुगलं च । अष्टमीदिने तु विशेषेण होम जीवानां विनाशि । राजपुरेऽन्यदा गुणधरादयश्चतुर्मासी स्थिता । तच्छिष्योऽजयरुचिर्महात्माऽस्ति । तद्भिक्षायां जयमती नाम्नी भवसार क्रियावरण दियते । अत्राजयरुचिर्धृतशीलशुचितपोधनश्चतुरोऽनि-मदान् कृत्वाऽऽहारार्थ नगरमागच्छति । तदा राजपुरुषैस्तं मुनिमाकृष्य नृपान्तिकमानीत स । राजा स्माह—"हे भाग्यवन् ! त्वदग्रे नवरात्रदिनेषु गोत्रदेवीपूजनफलं कीदृश वर्णित होमादिक च ?" । इति श्रुत्वा गुरु भवमी स्माह—"हे राजेन्द्र ! मया प्राग्भवे एक पिष्टकुर्कुटो हतस्तेन संसारे भ्रान्त, स च का गतिर्भविष्यति ?" । ततो गुरु भवजवस्वरूप पप्र । मुनिवरोऽवग्—

"अवन्त्यां पुर्यां यशोधरो नृपः। तस्य जननी चन्द्रमत्याऽभवत्। तस्य स्त्री नयनावली। तस्यास्त-
नुजो गुणधरो जातः। एकदा समारोपितो वैराग्यपरो नयनावलीं प्राह—"अहं दीक्षां ग्रहीष्यामि"।
रात्रौ माऽहं स्वप्नं दृष्टं—'सप्तभूमावासस्थितो मात्रा भूमौ पातितः'। प्रभाते मातुरग्रे तेन तन्निवेदितं।
ततो जननी यशोधरं प्राह—"हे वत्स ! त्वं चामुण्डादेव्यै अजादिजीवैर्बलिदानं कुरु"। नृपः प्राह—
"नाहं कुर्वे प्राणात्ययेऽपि"। ततो जनन्याऽनेकोपालम्भान् दत्त्वा सलज्जः कृतः। मात्रा पिष्टकुर्कुटं
पुत्राय बलात्कारेण दत्तं। पुत्रेण पिष्टकुर्कुटो हतः शक्तिदेव्यग्रे। अथ राज्ञः स्त्री सुगीतं गायन्तमेकं
कुब्जं नरं वीक्ष्य मोहिता प्रपञ्चं विधाय नृपाज्ञां लात्वा निजावासान्तिके ररक्ष। नृपे सुप्तेऽवसरं प्राप्य
तेन सह स्वैरं राजस्त्री विलसति स्म। तच्चरित्रं राज्ञैकदा ज्ञातं दृष्टं च, तथापि क्षमापरो मौनं चकार।
प्रभाते गुणधरं पुत्रे राज्यं दातुं सोद्यमी नृपो जातः। ततः स्त्रियाऽपि चिन्तितं—"मम चरित्रं स्वामिना
ज्ञातं, अतोऽहं भोजने विषं दत्त्वा मारयामि, अन्यथा कुब्जसौख्यभ्रष्टां मां विधास्यति"। इति ध्यात्वा
तया भोजने विषं क्षिप्तं। ततो नृपे व्याकुले जाते तया कण्ठेऽङ्गुष्ठं दत्त्वा मारितः। ततस्तन्माताप्यचिरा-
न्मृता। नृपो मयूरो जातः, माता तु सारमेयत्वेनोत्पन्ना। दैवात्तौ द्वावपि धृत्वा वनेचराभ्यां क्रीडार्थं
गुणधरनृपस्य उपायनीकृतौ। नृपो हृष्टः मयूरं पञ्जरे क्षिप्त्वा श्वानं बबन्ध। ततो मयूरेण नयनावली-
कुब्जौ दृष्टौ। तस्य जातिस्मरणं जातं। यदा नयनावली तं शिखण्डिनं हस्ते गृह्णाति तदाऽयं चञ्चुप्रहारं
चञ्चुवा केशेषु नित्यं करोति, ततो नृपमात्राऽऽभरणैर्हतो मूर्छां गतो मयूरो गवाक्षात् पतितः। नृपसमीपे

शुना झटिति स गृहीत । त न मुञ्चति । ततो नृपेण मारीपट्टेन श्वा हत । द्वावपि मृतौ १ । ततो मयूरो मृत्वा नकुलो जात , श्वा च सर्प । तत्रापि युद्धं कृत्वा विनष्टौ २ । तत सिप्रायां मत्स्यौ जातौ । चन्द्रमतीमत्स्यजीवो मात्स्यिकैर्हतः । यशोधरमत्स्यो नयनावलीगुणधरयोरर्पित । तया पाचित । जाति-स्मरण प्राप्य मृत ३ । चन्द्रमती गुणधरपशुपालगृहेऽजात्वेनोत्पन्ना, यशोधरस्तत्पुत्रोऽजो जात । स मातरमना कामयन् पशुपालेन मारित , मृत्वा तत्रैव स्वनीर्ये समुत्पन्न । गर्भिणी अजा गुणधरेण मेरु-महमान्यामानाय्य हता, गर्भादज कर्षित , गृहे पालित । एकदा गुणधरेण पूर्वंनदिने पञ्चदश महिषा मारिता । ब्राह्मणा भोजिता । तैराशीर्वादो दत्त —"तव पिता स्वर्गे क्रीडां करोतु"। तन्निशम्याजस्य जातिस्मरण जात । नयनावल्या कुष्ठव्याधि पापोदये समुत्पन्न । ता दुःसार्ता वीक्ष्य सोऽजो हृष्यति । एकदा राज्ञा भोजनावसरे तमज पुष्टमांस मत्वा सूपकारेण हत्वा पक्त्वा च राज्ञ परिवेषित । चन्द्र-मतीजीव कश्चिद्दश महिषो जात । सार्थवाहसार्थेन उज्जयिन्यां समागत । महिषेण राजतुरगो नद्या पानायमागतो मारित । ततो राज्ञा क्रोधेन महिषो बद्ध । अश्वो भज्वालित ५ । तत पश्चजन्मे द्वावपि कुक्कुटजातौ । कनापि गुणधरायार्पितौ । नित्य परस्पर युद्धं ताभ्यां कारयति । राजस्तौ मञ्जनौ जातौ । एकदा राजा वने क्रीडार्थं गत । कालदण्डतलारक्षोऽपि तौ ताम्रचूडौ लात्वा कानने गत । तत्रैक मुनिं नत्वा प्राहतु —"हे स्वामिन् ! अज्ञानविहितकर्मफलमाभ्यां बहुधाऽनुभूत, इदानीं ...

रमरानिवृदङ्ढव्रतादिक प्रयच्छ, त्वा दृष्ट्वाऽऽवां जनोविशौ जातौ स्व" । मुनिना ...

गुणधरेणान्त पुरमध्यस्थेन शब्दवेधिना बाणेन द्वावपि हतौ ६। सप्तमे भवे गुणधरभार्याजयावलीकुक्षौ उत्पन्नौ, यशोधरस्य जीवो तनुजो जात, चन्द्रवत्या जीवोऽभयमती नाम पुत्री जाता। परस्पर स्नेहपरौ विरहमसहन्तौ अष्टवार्षिकौ जातौ। अथ नृपो गुणधरस्ताभ्या सहारण्ये आखेटकार्थं गत। शशकादिजीववधार्थं श्वानो मुक्ता। तेऽरण्यसस्थित ध्यानपर मुनि दृष्ट्वा मुनिप्रभावाद्धृतशक्तयो बभूवु, अनेकश प्रेरिता अपि व्याघुट्य पश्चादायान्ति। ततो राजा लज्जित "अहो! पशुभ्योऽप्यह पापात्मा, यमनिहतामप्येनाम्भुनोऽह भूयो भूय प्रेरयामि"। इतश्चार्हद्दत्त श्रावको मुनिवन्दनार्थं गच्छन्नृपेण दृष्ट्वा पृष्ट —"क्व गच्छसि?"। स प्राह—"धर्मश्रवणार्थं"। राजाऽवक्—तर्ह्यहमप्येमि"। तत स श्राद्ध पञ्चाभिगमान् विधाय तिखुत्तो आयाहिण पयाहिण करित्ता॰ वन्दित्ता॰ मुन्यन्तिके स्थित। नृपोऽपि श्राद्धानुसारेण विधिं विधायेति देशनामश्रृणोत्—

"अहो दैव मित्रमिव कदाचिदनुकम्पते। कदाचित् परिपन्थीव नि शङ्क प्रणिहन्ति च ॥ १ ॥"

इत्यादिदेशनान्ते नृप स्वपितृगतिं पप्रच्छ। मुनि प्राह—"किं पृच्छसि? लज्जाकरमिद चरित्र, यतस्त्वयैव पितामही पिता चानेकश पूर्वजदिनेषु भक्षितौ। श्रृणु" इत्युक्त्वा मुनिना यशोधरचन्द्रवत्यो सप्तापि भवा प्रागुदिता एव प्रोक्ता। श्रुत्वेति नृपो मूर्छां महादु ख च प्राप्य पश्चात्ताप चकार। अभयरुचिरभयमतिश्च जातिस्मरण प्राप्य स्वानुभूत सर्वं प्रत्यक्ष ज्ञात्वा गुणधर प्राहतु —आवा दीक्षा ग्रहीष्याव"। नृपोऽपि प्राप्तवैराग्य पुत्रीपुत्राभ्या युत साम्नयशोधरचरित निशम्य भवोद्विग्नैरन्यै पञ्च-

शतीसामन्तादिभिः परिवृतः पुत्रं राज्ये न्यस्य तद्विहितनिष्क्रमणोत्सवपूर्वं संयमं चचार । अद्यापि मन्दं तपः कुर्वन्ति । साम्प्रतमत्र पुरे ते गुणधराचार्याः समागताः ।

इति मुनिमुखाच्छ्रुत्वा मारदत्तनृपः प्राह—"हे अनगार ! गुणधरो मम भगिनीपतिः, स च भागिनेयः । मया पालिता तादृशगुरुयोगाज्जाततो धर्मो जीवा नवरात्रदिनेषु गोत्रदेव्याः पुरो निहताः ।" तत एकशो जीवा अभिदानार्थं समूहीकृतास्ते गुरुवचनान्मुक्ताः । पुरेऽमारिपटहो नृपेण वादितः । अजयरुचिगुरूपदेशाच्चन्द्रमारी देव्यपि श्राविकाऽभूत् ।

चैन्द्रमधारनालीम, नवरात्रदिनेष्वथ । शाका देवीगृहे मुक्ता, यदन्त्यहो उपोषिता ॥ १ ॥

द्वादश यामरात्रस्वाध्यायस्तत्र साधो श्रुतपाठो न वेत्तु ।

महामिथ्यात्वपर्वाणि, ज्ञात्वा त्यक्तानि जैनिभिः । मारदत्तादयः पश्चात्स्वात्मधर्मं प्रवेदिरे ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ त्रयोदशे स्तम्भे १०० व्याख्यानम् ॥

अथ चैत्यशब्दार्थं प्राह—

प्राहुर्जिनौकस्तद्बिम्बं चैत्यशब्देन सूरय । अतस्तद्भावतो वन्द्य बह्वात्मगुणदायकम् ॥ १ ॥

स्पष्ट । नपर चैत्यशब्देन स्वपरशास्त्रशब्दार्थमजानाना केचिद्वदन्ति ज्ञान वन मुनि चैत्यादि स्वकल्पनया, तदसत्य, यत कोशादिशास्त्रेषु चैत्यशब्देन प्रतिमैव। तद्यथा—व्याकरणे चिति सज्ञाने (चिन्त्यते) सज्ञा उत्पद्यते काष्ठकर्मादिषु प्रतिकृतिं वीक्ष्य, यथा एषाऽर्हत्प्रतिमा । तथा धातुपाठवृत्तौ च—चित्र चयने इत्यस्य धातो प्रयोगश्चैत्यमिति । तथा नाममालाया—चैत्य विहारे जिनसद्मनि, अस्या एव स्वोप ज्ञवृत्तौ चीयत इति चितिस्तस्य भावश्चैत्य, भावे यण । तथाऽमरकोशे—चैत्यमायतन प्रोक्तमिति । (तथा) हैमानेकार्थसङ्ग्रहे—चैत्य जिनौकस्तद्बिम्ब चैत्यमुद्देशपादप इत्यर्थत्रय प्रोक्तमस्ति । आगमेऽपि—"चेइ अट्ठे निज्जरट्ठिय अणिस्सिह (य) बहुविह करेइ" चैत्यानि जिनप्रतिमा एतासा योऽर्थ प्रयोजन स तथा तत्र निर्जरार्थं कर्मक्षयकामो वैयावृत्त्ययोग्यक्रियया उपष्टम्भन अनिश्रित कीर्त्यादिनिरपेक्ष इति प्रश्नवृत्तौ । तथाऽऽश्रवद्वारे तत्रैव सूत्रे चैत्यशब्द प्रोक्त, सोऽप्येव योज्य —कीर्त्यादिससारहेतुभिर्यैचैत्यादिकार्य तदाश्रव एवान्तर्भवति, अथवा कुदेवचैत्यादिकरण चेति । तथा सर्वत्र सूत्रे भावुको जिनादिवन्दनोत्सुक एव स्वान्ते दधाति, यतोऽह कल्लाण मगल देवय चेइय विणएण पज्जुवासामि, एतस्मिन् सूत्रपाठे

केचिद्बाला वदन्ति–देवो धर्मदेव साधुस्तस्य चैत्यमन्तिमशानं जात तदा देवास्त प्रति यथा स्तुवन्ति तथाऽहं स्तवीमि, पर नायमर्थो युक्तिक्षम , तथाहि–भगवत्यङ्गे तामलिश्रेष्ठिनेत्थ ध्यात–सवधिपरियणो अगारमकारड कल्लाण मगल देवय चेइयं विणएण पज्जुवासेमि, अत्र पूर्वापरार्थं कथ घटते ? अथ मर्थ , तमवाह, तथाहि–देव स्वामीश्वरस्तस्य चैत्य निम्न तद्देन पूजयामि स्तवीमि अयमर्थ समर्थ । तथाऽपरो मिथ्यात्वी एव वदति, यत –जीवविराधना धर्मकरणार्थं यस्तनोति स मन्दबुद्धि प्रोक्त प्रश्नापाद्ग अत्र प्रतिमाघटनार्चनकाले यो जीवहिंसा करोति स मन्दबुद्धिरेव एवमर्थं पश्यति, परम-स्यार्थोऽयमयुक्त , यतो यज्ञादिकार्ये ये जीवाजीवघात धर्मबुध्या यागादिवध वितन्वन्ति त एव ज्ञेया । यदि त्वमतमर्थं जिनचैत्यार्दा निदधासि तर्हि त्व पृष्टव्योऽसि नद्युत्तारे विहारसमये क्रियाकाले गुरुव न्दनायगमन उपाश्रयादिधर्मस्थानकरणे इत्यादौ सर्वत्र जीववधो भवति न वा ? यदि भवति तर्हि त्वमपि मन्दबुद्धिरेव जात । अत —

ना नयमागस्स जव विराहणा सुत्तविहिसमग्गस्स । सा होइ निज्जरफला अज्झत्थ विसोहिजुत्तस्स ॥१॥"

अस्या अर्था धार्य । यस्तु निजकुटुम्बाद्यर्थमपि नारम्भ करोति प्रतिमाप्रपन्नादिस्तस्य मा भूज्जिन बिम्बविधानमपि, प्रतिमा मान्यार्हा श्राद्धोचिता, तत्क्रिया तु द्रव्याधीनेव, सा तु द्वादशव्रतिना ... वाचादि पञ्चमहाव्रतमध्ये नास्ति शिक्षाव्रतवत्, सम्यक्त्वमध्येऽप्यस्ति ...

पागक्ता, स चाय-"अेवकरा णो कप्पइ अण्णउत्थिए वा अण्णउत्थियदेवयाणि वा अण्णउत्थियपरिग्गहि- याणि अरिहन्तचेइयाणि वा वंदित्तए" इति । तथा जगवत्यङ्गे आरम्भेणापि धर्मप्राप्तिरस्त्यस्ति, तथाहि-"समणोवासगस्स णं भंते तहारूवं समणं वा (ममणं वा) अफासुएणं अणेसणिज्जेणं असण पाण खाइम साइमेणं पडिलाभेमाणस्स किं कज्जइ ? गोयमा ! बहुतरीया से णिज्जरा कज्जइ, अप्पतराए से पावकम्मे कज्जइ" इतिसूत्रे ग्लानादौ आधाकर्माहारस्यापि आज्ञा दत्ता, तत्र जीवहिंसा विना तन्न स्यात्, तद्- ज्जिनबिम्बादावपि नाम्य । अथवा यश्चिन्मुनिदृष्ट कीटजीवराशिं वीक्ष्य आत्मोऽनुबन्धहिंसाऽभावेन यथांपथ तावत जीवान्दयेयपत्करोति तद्वत्रापि चैत्ये ज्ञेय । अत्र पर प्राह-साधव स्वय चैत्य न कुर्वन्ति, श्राद्धान् क्रिया चानुमोदन्ते, चैत्यक्रियासु प्रेरयन्ति, तदा कृतकारितानुमोदितप्रकारेण सर्वेषा तुल्यपञ्चमिति यतिश्रावकयोः उक्तसन्मध्ये न न्यूनीकृत, तस्मात्ते मार्गलुम्पका एवेति । सूरि प्राह-हे निविकजाड्यतमसावृत ! चतुर्धाधर्ममध्ये दान स्वय न ददाति दातार चानुमोदते तत्क्रियासु च श्राद्धान् प्रेरयति, तत्कथ त्वयाऽङ्गीकृत ? तद्वत्रापि । अथवा कश्चिच्चर्मकारको मांसिकश्च मत्स्यादिहिंसापर पात्रस्थापितभोजन मुनिं दृष्ट्वा प्राह-"हे मुने ! त्व मम भोजन ददासि तदेमे सर्वे जीवा मुक्ता भवन्ति, यद्यन्यथा जीवान् पुनर्जले स्थापयामि, अन्यथाऽह हनिष्यामि" । इति श्रुत्वा लाभमनेकधा पश्यन्नपि जिनाज्ञाखण्डनभिया न तस्य किंचिदपि ददाति, पर श्राद्धान् प्रेरयति, अहिंसा च तत्पुरोऽनुमोदते, तद्वत्राप्यर्थो योज्य । ननु पाषाणबिम्बपूजादिकरणेन न कश्चिदुपयोग, न हि पूजादिभिस्तानि तृप्यन्ति

तुष्यन्ति वा, न चातुष्टान्यो देवतान्यः फलप्रासि । नैव, चिन्तामण्यादिभ्योऽपि फलप्राप्तिविरोधात्, यतो वीतरागस्तोत्रे—

"अप्रसन्नात् कथं प्राप्यं फलमेतदसङ्गतम् । चिन्तामण्यादयः किं न फलन्त्यपि विचेतनाः ॥ १ ॥"

जिनप्रतिमाया वीतरागस्वरूपाध्यारोपेण पूजाविधिरुचित । तथा भगवत्यङ्गे चारणश्रमणाधिकारे— विज्जाचारणस्स णं भंते तिरियं केवतिए गतिविसए पण्णत्ते ? गोयमा ! इत्तो एगेणं उप्पाएणं माणुसुत्तरे पव्वए समोसरणं करेइ, तहिं चेइयाइं वंदइ, बितिएणं णंदीसरवरे दीवे समोसरइ, तहिं चेइयाइं वंदइ, ततो पडिणियत्तए इहमागच्छइ, इह चेइयाइं वंदइ । विज्जाचारणस्स णं भंते उड्ढं केवतिए गतिविसए पण्णत्ते ? गोयमा ! से णं एगेणं उप्पाएणं णंदणवणे समोसरइ बितिएणं उप्पाएणं पंडगवणे समोसरइ तहिं चेइयाइं वंदइ, ततो इहमागच्छइ इह चेइयाइं वंदइ" तत्र द्वीपादौ शाश्वतानि अत्र भरतादौ अशाश्वतानि बहुवचनत्वादत्र चैत्यानि जिनबिम्बान्येवेति न तु ज्ञानपदार्थं, इत्याद्यनेकयुक्त्या चैत्यं जिनो-कस्तद्बिम्बमिति स्थितं, अलं प्रसङ्गेन । अतो ज्ञानतस्तद्बिम्बं वन्द्यं । चन्द्रनकथा पद्मचरित्रे चैवमुक्तम्—

मणसा होइ चउत्थं छट्ठफलं उट्ठियस्स संभवइ । गमणस्स पयारंभे होइ फलं अट्ठमोवासो ॥ १ ॥
गमणे दसमं तु भवे तह चेव दुवालसं गए किंचि । मज्झे पक्खुववासो मासुववासं च दिट्ठम्मि ॥ २ ॥
संपत्तो जिणभवणे पावइ छम्मासिअं फलं पुरिसो । संवच्छरिअं तु फलं दारुद्देसट्ठिओ लहइ ॥ ३ ॥

पायन्किणेण पानइ परिसमयपञ्च तउ जिणे महिए। पानउ परिमसहस्स अणतपुण्ण जिणे थुणिए ॥ ४ ॥
मय पमञ्जणे पुण्णं सदस्सं च विलेवणे। मयसाहस्सिया माला अणत गीयवाइए ॥ ५ ॥

एव चैत्यदर्शनं बहुजीवानामनेकगुणकारक मत। यतो दशवैकालिकनिर्युक्तौ—

सिञ्जभव गणहर जिणपडिमादसणेण पडिवुद्ध। मणगपियर दसवेकालियस्स निज्जुत्तिकह्ग वदे ॥ १ ॥

तत्सम्बन्धस्त्वय—श्रीजम्बूस्वामिपदे प्रभवसूरि श्रुतकेवलेन निजपदोचितमुनिं स्वशिष्येषु गच्छेषु (च) वीक्षमाणो नापश्यत्। तत श्रुतदृष्टिं बहिर्ददौ, तदा राजगृहे पुरे शय्यम्भव विप्रश्रेष्ठ योग्य ज्ञात्वा तत्र शुश्रावयत्। स विप्रोऽनेकविप्रान्मेलयित्वा यज्ञकर्माकारयत्। तद्बोधहेतवे यज्ञस्थले द्वौ साधुद्वय प्रैषयत्। ताभ्या "अहो कष्टमहो कष्ट तत्त्व न ज्ञायते पर" इति पदद्वय तत्र गदतोचे, तदुक्त्वा सहसा पश्चाद्वलितौ। तत शय्यम्भवो दध्यौ—"नूनमिमौ साधू मृषाभाषिणौ न भवत, अतो यज्ञाचार्यास्तत्त्व पृच्छामि"। इति विचार्य तांस्तत्त्व पृष्ट, तैरुक्त—"यज्ञमेव तत्त्व"। तत सशयपर साधुपृष्ठे तूर्णं धावन् सूरीशपार्श्वमाजगाम। त पप्रच्छ। सूरीश प्राह—"हे भावुक! तत्त्व त एव कथयिष्यन्ति यदि त्व भापयिष्यसि"। तत सोऽसिमाकृष्य यज्ञाचार्यमभ्येत्याभ्यधात्—"तत्त्व वद, नो चेदमुनाऽसिना शिरस्ते छेत्स्याम्यह"। ततो भय प्राप्तो यज्ञगुरुर्यज्ञस्तम्भादध स्थापिता श्रीशान्तिजिनमूर्तिं ददौ। तन्मूर्तिं वीक्ष्य दध्यौ—"अहो! निरुपमेय मूर्तिः"। ततस्तन्मूर्त्या सह स विप्र सूरिमेत्य पप्रच्छ देवादिस्वरूप। एकेनो-

पदेशेन प्रबुद्ध । क्रमात्त मिथ्यात्व मुक्त्वा निराशातनायां भूमौ मूर्ति संस्थाप्य तत प्रव्रज्य क्रमेण स द्वादशाङ्गीमध्येष्ट तदा सूरिभि स्वपदे स्थापित ।

इतश्च सगर्भा पत्नीं स प्रव्रजन् जहौ, तत पूर्णे गर्भे तया मनकाख्य सुत सुषुवे । सोऽप्यष्टवार्षिको बालै सह क्रीडन् वैरपितृकोऽपितृक इति तर्जित । ह्रिया तेन स्वाम्बा पृष्टा । सा गद्गदवाण्याऽऽह— “हे वत्स ! त्वत्पिता गुरुसन्निधौ दीक्षाऽऽदत्ता, किं करोम्यहं ? श्वेताम्बरेण किंचिदुक्त्वा धूर्तित, अधुना स मुनीशो जात पाटलीपुत्रपुरे विहरति” । तत स बालो जननीमनुज्ञाप्य जनक द्रष्टुमुत्सुक-स्तत्पुरे जगाम । मुनीशं समूहे तस्य पप्रच्छ-“क्वास्ति शय्यम्भवो मुनि ?” तेऽपि श्रुतोपयोगेन निजाङ्गज विज्ञाय । ततो वसतिमानीय तं दीक्षित । तस्य षाण्मासिक शेषमायुर्ज्ञात्वा द्वादशाङ्ग्या समुद्धृत्य दश-वैकालिक नाम सूत्रमपाठयत् । सोऽधीतसूत्र पूर्णायुर्मृत्वा सुरोऽजनत् । ततस्ते सूरयोऽप्यश्रुपात चक्रु ।

तदैव तन्मुनय प्राहुर्यदि स्वामिन् जनादृशा । विमोहरक्षसा ग्रस्तास्तत्र स्थास्यति धीरता ॥ १ ॥

सूरीश प्राह—“न मोहवशगतोऽहमश्रुपात विदधामि, किन्त्वय मत्सूनुरचिरात्स्वर्ग प्राप्त । यदि महदायुरभवत्सोऽप्यधिक पद प्राप्स्यत् इति हेतुतो विस्मयविषादातुरता । सर्वेऽपि प्राहु —( “यदि त्वत्सूनु स तदा किमस्माक कथित पूर्वं ? अस्माक वैयावृत्त्य च किं कारित ?” । सूरिरुवाच—) “ज्ञापने त्वस्यामनः कार्यं न सिध्यति” । ततः स युगप्रधानसूरीशो श्रुति चिर जयानन्दी प्रबोध्य दिव ययौ ।

पावइ परिमसहस्सं अणतपुण्ण जिणे थुणिए ॥ ४ ॥
मयसाहस्सिया माला अणत गीयवाइए ॥ ५ ॥

पहुजीवानामनेकगुणकारक मत । यतो दशवैकालिकनिर्युक्तौ—

जिणपडिमादसणेण पडिवुद्ध । मणगपियर दसवेकालियस्स निज्जुत्तिकइग वदे ॥ १ ॥

—श्रीजम्बूस्वामिपदे प्रभवसूरि श्रुतकेवलेन निजपदोचितमुनिं स्वशिष्येषु गच्छेषु (च)

। ततः श्रुतदृष्टिं बहिर्ददौ, तदा राजगृहे पुरे शय्यंभव विप्रश्रेष्ठ योग्य ज्ञात्वा तत्र

। स निर्ग्रन्थविमानमेत्वयित्वा यज्ञकर्माकारयत् । तद्बोधहेतवे यज्ञस्थाने द्वय साधुद्वय प्रेष-

'अहो कष्टमहो कष्ट तत्त्व न ज्ञायते परं' इति पदद्वय तत्र गत्वोचे

दर्शनात् प्रबुद्धः । क्रमात् मिथ्यात्व मुक्त्वा निराशातनाया भूमौ मूर्ति संस्थाप्य ततः प्रव्रज्य क्रमेण स आचार्यपदे सूरिभिः स्वपदे स्थापितः ।

अथ भार्यां पत्नीं स प्रव्रजन् जहौ, ततः पूर्णे गर्भे तया मनकाख्यः सुतः सुषुवे । सोऽष्टवार्षिको बालैः सह क्रीडन् त्वमपितृकोऽपितृक इति तर्जितः । ह्रिया तेन स्वाम्बा पृष्टा । सा गद्गदवाण्याऽऽह—"हे वत्स ! त्वत्पिता गुरुसन्निधौ दीक्षाऽऽदत्ता, किं करोम्यहं ? श्वेताम्बरेण भिक्षुणोक्त्वा धूर्तितः, सोऽधुना पाटलीपुत्रपुरे विहरति" । ततः स बालो जननीमनुज्ञाप्य जनकं द्रष्टुमुत्सुकस्तत्रागात् । मुनीनां समूहे एत्य पप्रच्छ—"क्वास्ति शय्यम्भवो मुनिः ?" तेऽपि श्रुतोपयोगेन निजाङ्गजं ज्ञात्वा 'इति'स्मतिमानीय दीक्षितः । तस्य षाण्मासिकं शेषमायुर्ज्ञात्वा द्वादशाङ्ग्याः समुद्धृत्य दशवैकालिकं पूर्वसूरिनिर्दिष्टमपाठयत् । सोऽधितसूत्रः पूर्णायुर्मृत्वा सुरोऽभवत् । ततस्ते सूरयोऽप्यश्रुपातं चक्रुः ।

गर्हन्ति नान्तिके गर्वादि स्वामिन् जनाहृता । निर्मोहस्य सतां तस्य स्थास्यति धीरता ॥ १ ॥

पुत्रान् परिभवेन स्त्री शोकवशगतोऽहमश्रुपातं विदधामि, किन्तु मत्सूनुरचिरात्स्वर्गं प्राप्तः । यदि विज्ञातं मुनिवृन्दैरेष पुत्रः प्राप्यते इतिहेतुतो विस्मयविषादाकुलता । सर्वेऽपि प्राहुः—("यदि जानीमः सह प्रतीच्छेम पूज्य ! अस्माकं वैयावृत्त्यं च किं कारितं ?" । सूरिरुवाच—) "ज्ञापने [illegible]" । ततः स युगप्रधानसूरीशो मुनिं चिरं जन्यानवद्यां प्रबोध्य दिवं ययौ ।

१ "स्तम्भ" इति [illegible]

रामा

२ ॥

यचैत्न्दन्न तउं जिणे महिए । पावइ वरिससहस्स अणतपुण्ण जिणे थुणिए ॥ ४ ॥

शय्यम्न न्नेवणे । सयसाहस्सिया माला अणत गीयवाइए ॥ ५ ॥

॥ इत्यन्द निकगुणकारक मत । यतो दशवैकालिकनिर्युक्तौ—

मादसणेण परिवुद्ध । मणगपियर दसविकालियस्स निज्जुत्तिकहग वदे ॥ १ ॥

जम्बूस्वामिपदे प्रभवसूरि श्रुतकेवलेन निजपदोचितमुनि स्वशिष्येषु गच्छेषु (च)

यत् । तत श्रुतदृष्टि वहिर्ददौ, तदा राजगृहे पुरे शय्यम्भव विप्रश्रेष्ठ योग्य ज्ञात्वा तत्र

स विप्रोऽनेकविप्रान्मेलयित्वा यज्ञकर्माकारयत् । तद्बोधहेतवे यज्ञस्थले दक्ष साधुद्वयं प्रैष-

कस्या सान्या "अहो कष्टमहो कष्ट तत्त्व न ज्ञायते पर" इति पदद्वय तत्तत्र गत्वोचे, तदुक्त्वा सहसा

पश्चाद्वलितौ । तत शय्यम्भवो दध्यौ–"नूनमिमौ साधू मृषाभाषिणौ न भवत , अतो यज्ञाचार्यास्तत्त्व

पृच्छामि' । इति विचार्य तांस्तत्त्व पृष्ट, तैरुक्त—"यज्ञमेव तत्त्व" । तत ससंशयपर साधुपृष्ठे तूर्ण धावन्

सूरीशपार्श्वमाजगाम । त पप्रच्छ । सूरीश प्राह—"हे भावुक ! तत्त्व त एव कथयिष्यन्ति यदि त्व

भापयिष्यसि" । तत सोऽसिमाकृष्य यज्ञाचार्यमभ्येत्याभ्यधात्–"तत्त्व वद, नो चेदमुनाऽसिना शिरस्ते

तेत्स्याम्यह' । ततो भय प्राप्तो यज्ञगुरुर्यज्ञस्तम्भादध स्थापिता श्रीशान्तिजिनमूर्ति ददौ । तन्मूर्ति वीक्ष्य

दध्यौ–"अहो ! निरुपमेय मूर्ति" । ततस्तन्मूर्त्या सह स विप्र सूरिमेत्य पप्रच्छ देवादिस्वरूप । एकेनो-

अथाविधिनाऽकरणादकरणं वरमिति ये वदन्ति तान्प्रति शिक्षामाह—

अविधि विधेर्विधानाद्धि अकृतमेव वरं वदन्ति ये चात्र। एतदुत्सूत्रं ज्ञेयं यतोऽकृते गुरुता कृते लघुता ॥१॥

स्पष्टः। सूत्रेऽपीत्थमुक्तं, यत —

अविहिकया वरमकयं उस्सुयवयणं भणंति समयन्नू। पायच्छित्तं अकए गुरुअं वितहकए लहुअं ॥ १ ॥

तस्माद्धर्मानुष्ठानं सर्वदा कार्यमेव, किंतु तत्कुर्वता सर्वशक्त्या विधिविधाने यतनीयं, यत —

धन्नाणं विहिजोगो विहिपक्खाराहगा सया धन्ना। विहिबहुमाणी धन्ना विहिपक्खअदूसगा धन्ना ॥ १ ॥

कृषिवाणिज्यादिलौकिकव्यापारोऽपि विधिनाऽऽराधितमेव फलं ददाति। तथाहि—साकेतपुरपत्तने सुरप्रियनामा यक्षोऽस्ति, स प्रत्यब्दं यात्रादिने विचित्रं चित्र्यते। ततश्चित्रितो यक्षस्तं चित्रकं हन्ति, अचित्रितः पुनर्लोकं हन्ति। एवं बहवश्चित्रकरास्तेन यक्षेण निधनं नीताः। ततस्ते साकेतपुरीयचित्रकराः सर्वे पलायिताः, अन्यग्रामे ययुः। ततो राज्ञा प्रजामारीभीरुणा ते सर्वेऽपि चित्रकरा भटैर्धृत्वाऽऽनायिताः। तदनन्तरं तेषां नामानि पत्रेषु लिखितानि, तैर्नामपत्रैर्घटो भृत्वा मुक्तः। प्रत्यब्दं काचित्कन्या कुम्भात् पत्रकमेकं कर्षति, तस्मिन् पत्रके यस्य नाम निर्याति स यक्षस्य चित्रं करोति, इति तत्र व्यतिकरे जाते एकदा कौशाम्ब्याः कश्चिच्चित्रकरदारकश्चित्रकौशलसिद्ध्यै समायातः, तत्र काचिदेकपुत्रका

उक्त्वा हृष्टो नृपस्त तलारक्षक चक्रे। तेन चौराश्चौर्य मुक्त्वा स्थिता । अन्येद्यु कश्चिज्जैनी सौरा-
ष्ट्रवासी चारण "पूजाया श्रेष्ठिमन कीदृग्वर्तते ?" इति परीक्षार्थ कृतयानुष्टुब्चौर्य । तत आरक्षकजटै-
र्गरपर्यन्निर्गतालिकगृहे क्रमेलको दृष्ट , ततो जटैर्बद्धो वेतालिक , प्रातर्देवपूजाक्षणे जिणहाग्रे नीत ।
श्रेष्ठिना भृत्यस्य पुष्पवृन्तत्रोटनसज्ञाकरणेन स्वाभिप्रायो ज्ञापित । तदाऽवसर प्राप्य चारण प्राह—
"जिणहानइ जिणवरह, न मिलें तारोतार । जिण करें जिणवर पूजिइ, सो किम मारणहार ॥ १ ॥"

पुन प्राह—

'चारण चोरि किम करें, जा खोलरू न माय । तु तो चोरि ते करे जे त्रिभुवनमाहि न माय ॥ १ ॥"

इत्यादिचारणवाक्यतो लज्जा प्राप्य दध्यौ—"अहो ! मया जिनाज्ञा लुप्ता, एतावत्काल यावन्मया
द्रव्यत पूजा कृता, परमनेनोक्त यत्तत्त्व तत्कदापि नादृत, धिग्धिङ्मा" । ततश्चारण गुरुमिव महामान्य
कृत्वाऽऽह—"त्वया सम्यग्भवकूपादुद्धृतोऽह ' । तदनु यदा पूजा विदधाति तदा विधिनैव भावेन च ।
अविधिकृतपूजाप्रायश्चित्त साधोरपान्ते गृहीत्वा निर्मलीबभूवेति ॥

प्रायश्चित्त यथा नैति तथा सुधी प्रवर्तते । आज्ञापूर्व विधेर्भक्तिर्भव्यानामेव सम्भवेत् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ त्रयोदश-
स्तम्भे १९० व्याख्यानम् ॥

अथाविधिनाकरणादकरणं वरमिति ये वदन्ति तान्प्रति शिक्षामाह—

अविधिविधेर्विधानाद्धि अकृतमेव वर वदन्ति ये चात्र। एतदुत्सूत्र ज्ञेय यतोऽकृते गुरुता कृते लघुता ॥१॥

स्पष्ट । सूत्रेऽपीत्यमुक्त, यत —

अविहिकया वरमकय असुयवयणं भणंति समयन्नू । पायच्छित्त अकए गुरुअ वितहकए लहुअ ॥ १ ॥

तस्माद्धर्मानुष्ठान सर्वदा कार्यमेव, किंतु तत्कुर्वता सर्वशक्त्या विधिविधाने यतनीय, यत —

धन्नाण विहिजोगो विहिपक्खाराहगा सया धन्ना । विहिबहुमाणी धन्ना विहिपक्खअदूसगा धन्ना ॥ १ ॥

कृषिवाणिज्याशनौषधदेवताद्यासेवनमपि विधिनाऽऽराधितमेव फल ददाति । तथाहि—साकेतपुरपत्तने सुरप्रियनामा यक्षोऽस्ति, स सप्रत्यय, प्रत्यब्द यात्रादिने विचित्र चित्र्यते । ततश्चित्रितो यक्ष चित्रक हन्ति, अचित्रित पुनर्लोक हन्ति । एव बहवश्चित्रकरास्तेन यक्षेण निधन नीता । ततस्ते साकेतपुरीयचित्रकरा सर्वे पलायिता, अन्यग्रामे ययु । ततो राज्ञा प्रजामारीभीरुणा ते सर्वेऽपि चित्रकरा भटैर्धृत्वाऽऽनायिता । ततस्तेषा नामानि पत्रेषु लिखितानि, तैर्नामपत्रैर्घटो भृत्वा मुक्त । प्रत्यब्द काचित्कन्या कुम्भात् पत्रकमेक कर्षति, तस्मिन् पत्रके यस्य नाम निर्याति स यक्षस्य चित्र करोति, इति तत्र व्यतिकरे जाते एकदा कौशाम्ब्या कश्चिच्चित्रकरदारकश्चित्रकौशलसिद्ध्यै समायात, तत्र काचिदेकपुत्रका

चित्रकरी स्थविरा वर्तते तस्या गृहे तस्थौ । तस्मिन् वर्षे तस्याः पुत्रस्य पत्रे निर्गते कृतान्ताह्वानलेखवत्सा वृद्धा कराघातैरुरो घ्नन्ती भृशं ररोद । तदानीं प्राघूर्णकश्चित्रकारकस्तां वृद्धां पृच्छति—"हे मातस्त्वं किं रोदिषि ?"। तया सत्ये उक्ते कौशाम्बीचित्रकारदारकोऽवक्—"हे मातस्त्वं स्वस्था भव, तवाहमपि पुत्रोऽस्मि, तव पुत्रस्थानेऽहमेव यास्यामि"। तयोक्त—"त्वं मम प्राघूर्णकः, त्वामहं कथं प्रेषयामि मृत्युहेतवे ?" एवमुक्तिप्रत्युक्त्या बहु बोधितोऽपि स नाबुधत् । ततः स स्थविरापुत्रवारके गतः । तत्र गत्वा तेन चित्रकृद्दारकेण षष्ठं तपो विहितं, ततः कृतस्नानः कृताङ्गविलेपनो भूत्वा धौतवाससी परिदधे ततश्चारुचन्दनकस्तूरिकर्पूरागरसमिश्रवर्णककच्चोलकानि नवीनानि भृत्वा तथा नवकूर्चकानि कृत्वा तथाऽष्टपुटं मुखकोशं विधाय स चित्रकरो निर्भयः स्वस्थचित्तो यक्षं चित्रयामास । ततस्तं यक्षं चित्रयित्वा कृतानतिः स तत्पादयोर्लगितो विनयपूर्वमेवमवोचत्—"हे यक्ष ! त्वद्योग्यं चित्रं कर्तुं कोऽपि न क्षमः, तन्मया यदयुक्तं कृतं भवति तत्त्वं क्षमस्व" इत्याद्युक्त्वा यक्षपादे निपतितः । ततस्तुष्टो यक्षः प्रीत्याऽवदत्—"भो चित्रकरदारक ! तुभ्यं यद्रोचते तद्याचस्व"। स जगाद—"हे तात ! अस्याः पुर्या मारीं निवारय, तथा चित्रकराणामभयं देहि, एतावतैव परप्रियेणाहं प्रीतोऽस्मि"। यक्षः प्राह—"हे परोपकारिन् ! अद्य प्रभृति सर्वेषां लोकानां चित्रकराणां च कल्याणं भविष्यति, अथ स्वविषये किञ्चिद्याचस्व"। चित्रकृदूचे—"हे नाथ ! यदि मयि तुष्टोऽसि तर्हि यद्रूपस्यैकदेशे दृष्टे तत्सर्वरूपं यथास्थितं चित्रयामि इति वरो दीयताम्"। यक्षेण वरो दत्तः "एवमस्तु"। ततो यक्षस्तिरोदधे। स चित्रकारदारको

ततश्चाप्त्वा मुदितमानस पुन कौशाम्बीं समायातो। एकस्मिन् दिने कश्चिद्दूत शतानीकराजसदसि समागतो दूरदेशानदेशानकथयत्। तदा स दूतो राज्ञा पृष्ट—"भो दूत! अन्यराज्येभ्यो मम राज्ये किं न्यूनमस्ति?"। तेनोक्त—"स्वामिन्! तव राज्ये सर्वमप्यस्ति, परमेका चित्रसभा नास्ति, तत एका देवसभानुकारिणी चित्रसभा कारय"। राज्ञा तद्वचन श्रुत्वा सौधर्मसभासदृश्येका सभा कारिता निज प्रासादसमीपे। सा सभा सर्वेषा चित्रकराणा चित्रकरणाय विभज्य दत्ता, तस्य च चित्रकरस्यान्त पुरासन्नप्रदेशो भागो दत्त। तत्रस्थेन चित्रकरेण जालान्तरेण देव्या मृगावत्या दिव्याकृतिर्दीप्यमान पादाङ्गुष्ठो दैवाद्विलोकित, तदङ्गुष्ठ(ष्ठ)दर्शनात्तेन चित्रकरेण तस्या मृगावत्या सर्वं रूप यथास्थित लिखित। तस्या तद्रूपलिखनावसरे ऊरौ मषीबिन्दुरपतत्, त स च ममार्ज, पुनरपि पतित, एव त्रिवारान् ममार्ज, तत्रस्तेन ज्ञात—"अत्र देव्या लाञ्छन भविष्यति"। तत्रस्तेन तत्र लाञ्छन कृत, यादृग्मृगावती वर्तते तादृशी तेन लिखिता, दिव्यानुभावत किञ्चिन्न्यूनाधिक्य तत्र नाभूत्। स चित्रकरस्ता लिखित्वा द्विप्रहरान्ते भोजनाय गृह गत, तावद्राजा शतानीकस्ता सभा विलोकयितु तत्रागात्, ता चित्रशालामालोक्य भृश हृष्टहृदयो यावद्भूत् तावत्तेन राज्ञा सा मृगावती सर्वाङ्गिणी दृष्टा, यावदङ्गाङ्गानि विलोकयति तावत्तत्र त मषीलाञ्छन दृष्ट्वा कुपितो राजा—"अहो! अनेन मम भार्याया जङ्घालाञ्छन कथ ज्ञात? तन्नूनमनेन पापिना मम भार्या भुक्ता, अन्यथा जङ्घास्थलाञ्छन कथ वेत्ति?"। तत कोपात्सेवकानादिशत्—"भो सेवका! एन चित्रकारक शूलायामारोपयत"। तच्छ्रुत्वा सर्वेऽपि चित्र-

कारका मिलिता एवमूचु —“स्वामिन् ! एष केनापराधेन हन्यते ?” । राज्ञोक्त—“अनेन जराजान्तन मृगावत्या कथ ज्ञात ?” । तैरुक्त—“स्वामिन् ! यक्षप्रसादेनैष चित्रकारो रूपस्यैकदेशे दृष्टे सर्वाङ्गीण यथास्थित रूप लिखति, ततो देव्या मृगावत्या अनेन पादाङ्गुष्ठो दृष्ट, तस्यानुसारेणामुना मृगावत्या रूप लिखित” । तत्प्रत्ययार्थं राज्ञा कुब्जिकामुख गवाक्षे दर्शित । ततस्तेन चित्रकरेण मुखानुसारेण कुब्जिकारूप यथास्थित लिखित । तथापि राज्ञा स चित्रकृच्छिन्नसदंशकोऽकारि । पुनस्तेन चित्रकरेण स यक्ष आराधित , तेन वामपाणिना सा चित्रसिद्धिः दत्ता। तद्दिनादारभ्य चित्रकरो वामपाणिना चित्र करोति। तत स चित्रकारश्चेतसि चिन्तयामास—“धिग्मम ज्ञान, येनाह निरपराधोऽपि मुधा संदशच्छेदेन विरूम्बित । तदाहं चित्रकारो यदैन राजान मूलादुन्मूलयामि । यत —

“अशक्त शक्तिसपन्नमपि त धामतोऽधुना । मूलादुन्मूलयिष्यामि क्रियानिन्द्योऽपि धीमताम् ॥ १ ॥”

इति ध्यात्वा तेन चित्रकरेण पटे मृगावत्या रूप लिखित, तदा स्वस्वजनपरिवृत कौशाम्ब्या निर्ययौ। शतानीकप्रत्यनीक बलवन्तमवन्त्यधीश चण्डशासन चण्डप्रद्योत ज्ञात्वाऽवन्त्या गत तन्मृगावतीरूप पटे लिखित पुरो मुक्त्वा राजानं ननाम । चण्डप्रद्योतस्ता पटे लिखिता मृगावतीं दृष्ट्वा मोहितस्तद्रूप वर्णयति—“अहो ! रूपातिरेकरूप ! अहो ! अस्या लावण्य ! अहो ! सुन्दराकृति !” । तत स चित्रकरमपृच्छत्—“भोश्चित्रकर ! त्वयाऽऽत्मीयकलाकौशलदर्शनार्थमेषा सुन्दरी लिखिता ? किं वा कस्याश्चित्प्रतिरूप विलिखित ? सत्य ब्रूहि” । चित्रकरेणोक्त—“राजेन्द्र ! मयैतत्कस्याश्चित्प्रतिरूप लिखित,

पर यादृग्रूपमस्ति तादृग् अद्यापि लिखितु न शक्तोऽस्मि तर्हि किमात्रा वय मनुजा ?"। चण्डप्रद्योतेनोक्त—"तर्हि ब्रूहि, इद कस्या रूप ?"। चित्रकारेणोक्त—"एषा मृगावती पटे लिखिता शतानीकनृपस्य पत्नी सुरराजपत्नीरूपाधिका तव योग्याऽपि विधेर्विपरीत्याचेनाप्ता। अथानुकूले विधौ सा तव पत्नी भविष्यति"। इत्युक्त्वा चित्रकारस्ता पटे लिखिता मृगावतीं दत्त्वा स्वस्थाने गत । तद्दिनादारभ्य चण्डप्रद्योतोऽचिन्तयत्—"एषा मृगावती शतानीकपत्नी सामवाक्येन बलात्कारेण वा मया ग्राह्या"। इति विचिन्त्य चण्डशासनेन चण्डप्रद्योतेन लेख लिखित्वा शिक्षा दत्त्वा वज्रजङ्घाख्यो दूत प्रेषित । स कौशाम्ब्या गत्वा शतानीक नत्वा चण्डप्रद्योतवाचिक व्याचके—"भो राजेन्द्र ! मम स्वामिवाक्य श्रूयता, यथा—

तरणा च मणिर्नैव त्वया जाति मृगावती। सा मह्य प्रेष्यता नार्हो मणिर्मौलौ हि युज्यते ॥ १ ॥

जीवितव्य च राज्य च रक्ष प्रेष्य मृगावतीम्। सर्वनाशोऽशनाशेन रक्षणीयो विचक्षणै ॥ २ ॥

तत सकोपाटोपोऽरुणलोचन शतानीको नृपोऽन्यधात्—"भो दूत ! तव स्वामी कि विकलो वर्तते ? तथा तव स्वामी किं जीविताडुद्विग्नोऽस्ति ? तथा मम करेण मृत्वा नरक गन्तुकामो जनिता यो मत्तो मृगावतीं याचते"। इत्युक्त्वा भृश निर्भर्त्स्य "दूतत्वादवध्योऽसि' इत्युक्त्वा च पश्चाद्द्वारेण निरवासयत्। ततस्तेन शतानीकेन निर्वासितो दूतो वज्रजङ्घश्चण्डप्रद्योतान्तिके समागत, शतानीकोक्त सर्व सत्य न्यवेदयत्। ततश्चतुर्दशनृपैरावृतश्चण्डप्रद्योत कौशाम्बीं प्रति प्रयाण चक्रे । तस्मिन् सैन्ये प्रचलिते

धूलिधूसरदिग्भि' सूर्यो निस्तेजस्त्व ययौ, तथा तत्सैन्यभारेण भूतलं कम्पयामास । एवमविच्छिन्नप्रयाणै-र्मार्गे सचरन् चण्डप्रद्योत स्तोकैरेव दिनै कौशाम्ब्यासन्ने समागत । शतानीकस्त समागत ज्ञात्वा महाभयाज्जातोऽतिसारेण महाव्याधिना बाधितो यममन्दिर ययौ । अहो ! मरण केनाप्युल्लङ्घितु न शक्यते, यत —

दिव्यज्ञानयुता जगत्त्रयनता येऽनन्तवीर्या जिना, देवेन्द्रा. सुरवृन्दवन्द्यचरणा सच्चक्रमाश्चक्रिण: ।
वैकुण्ठा बलशालिनो हलधरा ये रावणाद्या परे, ते कीनाशमुख विशन्त्यशरणा यत्राऽविलङ्घ्यो विधि: ॥१॥
ये पातालनिवासिन. सुरगणा ये स्वैरिणो व्यन्तरा, ये ज्योतिष्कविमानवासिविबुधास्तारान्तचन्द्रादय ।
सौधर्मादिसुरालयेषु सुखिनो ये चापि वैमानिकास्ते सर्वेऽपि कृतान्तवासमवशा गच्छन्ति किं शुच्यते ? ॥२॥

चण्डप्रद्योतभयाच्छतानीके मृते मृगावती चिन्तयति—"सूनुर्मेऽल्पवलस्तथा बाल , अत. प्रपञ्चनछेन शील पुत्र च रक्षामि" । ततस्तया दूतमुखेनावन्तीशाय ज्ञापित—"अह त्वदधीना, पर मत्पुत्रबाल्यत्वात् सीमालशत्रुनृपा राज्य ग्रहीष्यन्ति अतो मत्पुरे प्राकार जलान्नपूर्ण कोशं च त्व कारय" । ततो नृपेणा-वन्तित इष्टिकाघमानाय्य प्राकार शीघ्र कारितः । ततो राज्ञ्या प्रोक्त स्वामात्यान् प्रति—"अय दुर्गो द्वादश वर्षाणि यावत् केनापि न गृह्यते, ईदृशो जातः, शीलरक्षार्थं दुर्गरोध कृत" । इतश्च प्रद्योतेन साऽऽहूता प्राह—"हे नृप ! अहं चेटकराजपुत्रीत्वात्स्वप्नेऽपि एवमकार्यं न करोमि" । तच्छ्रुत्वा नृपो विलक्ष सन् दध्यौ—"अहो ! छलेन मत्सर्वस्व गृहीत, इदानीं युद्धसज्जा जाता, अह पुनः पुरे गत्वा सज्जीभूय

वर्तते" । ततस्तत्र गत्वा पुनरेत्य मैन्यजनेन पुरीमवेष्टयत् । तदा सा दध्यौ, यत् "अत्र श्रीवीर समेति तत्र सर" । यद्यपि नन्तुमुत्कटेन तत्रागतो । सा सर्वर्द्ध्या वन्दितुमगात् । तदा चण्डोऽपि तत्रैत । तत्समये तत्र सा तत्राऽह्वे स्थानन मस्थाप्य दीक्षां जग्राह । तस्मिन्नेव भवे केवलं प्राप्य मुक्तिं गता । इति समग्राह्विषित, परम्—

दुष्टोऽपि यन्ते विधिनार्चितं सन्, जात प्रभतस्तमिवात्र धर्मे ।
अन्वत्नतुल्यो जिनदेव योग्य', सर्वज्ञपूज्यैरपि माननीय ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ त्रयोदशस्तम्भे १९१ व्याख्यानम् ॥

———

## ॥ व्याख्यानम् ॥ १९२ ॥

अथ चैत्यद्रव्यापहरणे दोषमाह—

भक्षणाद् रक्षणाद् नष्टो दुर्गमानुयात् । तस्ततो यत्नतो रक्ष्यं देवद्रव्यं विवेकिभिः ॥ १ ॥

स्पष्टः । तत्राख्यानं पुण्यसारस्य देय'—

सागरपुरे पुण्यश्रेष्ठी धनाढ्यो नित्य जिनार्चावन्दनादिकं तनोति । एकदा जिनमूर्तिं नत्वाऽग्रे

स्थित , तदा केनचित्सुरेण पूर्वं जिनाग्रे दिव्यतण्डुला बहव पुञ्जत्रयीकृतास्तेन दृष्टा । अपक्वानपि तान् सुगन्धीन् वीक्ष्य जिह्वास्वादवशगत श्रेष्ठी त्रिगुणाधिकान् स्वगृहादानीय तण्डुलाँस्तत्र मुक्त्वा तान् दिव्यान् जगृहे । स्वगृह एत्य तेषा तण्डुलाना क्षीरमपाचयत् । तेषा सुरभित्व सर्वत्र प्रसृत । इतश्च तद्गृह एको मासक्षपण सुविहितसाधुर्भिक्षार्थं समेत । श्रेष्ठिना क्षीरमध्यात् किञ्चिद्दत्त । मुनिस्तु परमार्थमविदन् तमाहार झोलिकाया मुक्त्वाऽग्रे चचाल । तदा मुनिस्तु सप्तचत्वारिंशद्दोषमुक्ताहारी अत एव शुष्कोष्ठकधरस्तदयोग्याशनगन्धागतमहिम्ना दध्यौ—“अहो ! महेभ्यावतार श्रेष्ठोऽस्मदपि, यत्रेद मनोहरमशन यथेष्ट स्वेच्छया नित्यखाद (भोज्य)भवति”। एव तदाहारागतगन्धेन चारित्रध्यान मुनेर्दूर गत । इत्य गुरुपार्श्वमगात् , तत्र च दध्यौ—“किं गुरुसमक्षमाहारालोचनेन ? अद्य रुचिराहारोऽस्ति, लोभेन यदि स्वयमेवाहरेत्तदाऽह किं कुर्वे ? आलोचनयाऽल” । तत शीघ्र स शिष्यो भोजनार्थं स्थितो दध्यौ—“अहो ! अस्य स्वादो देवानामपि दुर्लभः, अद्यैव प्राप्तभवस्य सारो दृष्ट , एतावन्त काल यावन्मुधा मया देहो दमित कृशीकृतश्च, एतादृगशन नित्य लभ्यते तस्यैव सफल जन्मेति” । ततस्तदाहार भुक्त्वा सुख सुप्तो निद्रा प्राप । आवश्यकादिक्रियाकालेऽपि नोत्थित । तदा सूरीशो दध्यौ—“नूनं सदा सुविनीतोऽपि अयमद्यैव प्रमादी जात , तत्कारणमशुद्धाहारकरणमेव भावि” । तत प्रभाते स आढ्य सूरीश वन्दनाय समेतस्त मुनिं सुप्त वीक्ष्य हेतु पप्रच्छ । सूरिः प्राह—“कस्ये आहार कृत्वा सुप्तः, उत्थापितोऽपि नोत्तिष्ठति” । तच्छ्रुत्वा श्रेष्ठ्युवाच—“हे पूज्य ! आहारस्तु कस्ये मद्गृहाद्गृहीतोऽस्ति” । गुरुः

पमनु—'त्वया सर्वदोषविमुक्त आहार प्रतिलाभितो न वा ?"। स प्राह—"दोषस्तु कोऽपि न ज्ञात, परं निजगृहाधस्तु आखिगुणाधिकानन्यान्मुक्त्वा मया गृहीता" इति जङ्कत्वात्सर्वं वृत्तान्तं जगाद। श्रुत्वेति गुरुः प्राह—"नाहं तवेदं करण, यत —

जिणपवयणवुड्ढिकरं पभावगं नाणदंसणगुणाण। भक्खंतो जिणदव्वं अणंतससारिओ होइ ॥ १ ॥
जिणपवयणवुड्ढिकरं पभावगं नाणदंसणगुणाण। रक्खंतो जिणदव्वं परित्तससारिओ होइ ॥ २ ॥

तथा शृणु हे श्राद्ध! कस्मिंश्चित्पुरे एक इभ्य प्रातिवेश्मिकमेकं नरं पीडयति। स निःस्वो दध्यौ— "यदायमिभ्यो मन्दिरं स्वाधराऽहं कुर्वे"। तत एकदा निष्पद्यमानमिभ्यगृहं दृष्ट्वा चैत्यगृहेष्टिकापरम्परा नित्वा प्रक्षिप्य चाक्षिपत्। तत क्रमेण तद्गृहे वसन्निभ्यो निःस्वोऽभवत्। तदा स निःस्व प्राह— "मदिष्टकानाश्रय त्वयेदं प्राप्तं मत्कृतमेवेहि"। तत स इभ्य सामवाक्यतस्तं समतोषयत्, तत स प्रत्यूय ययौ। तत इभ्येन तमिष्टिकाप्रकरं ज्ञिप्तितो निष्कास्य प्रायश्चित्तपदे नूतनं चैत्यं विदधे, तदा स पुनः सुखी बभूव। तस्मात् हे श्रेष्ठिन्! त्वया विदं ज्ञपितं, अतो महत्पापं क्षम'। तच्छ्रुत्वा भीतः श्रेष्ठी प्राह—"हे पूज्य! ममापि गृहे एवं बहुद्रव्यहानिर्जाताऽस्ति"। सूरिर्जगौ—"हे श्रेष्ठिन्! तव गृहे ... गतं, मुनेः पुनरागतं धनं विनष्टं। अत्रालोचनापदेऽधुना तव गृहे यावद्धनं वर्तते तद्व्ययेन ... "। तत श्रेष्ठिना तथा कृतं। तत सूरी रेचकपाचकद्रव्यं पाययित्वा शिष्य

बोधकं पुनः चकार, तदाहारपात्रमपि गोमयरक्षाक्षेपमयं कृत्वा दिनत्रय यावत्सातपस्थले मुक्तं, ततो ग्राह्य जातं । सूरिशिष्यस्तत्पापं तपसाऽऽलोच्य संयमेन स्वात्मसाधन समाराधयत् ॥

श्राद्धो जोगाय देवस्वं मुक्त्वा मूल्यं समाधिकम् । नादद्यान्नैव दातव्य श्राद्धाना च परस्परम् ॥ १ ॥

अथ तस्यैर दोषमाह—

दीपं विधाय देवानां पुरतो गृहमेधिना । तेन दीपेन नो गेहे कर्तव्य कर्जांजध्वज. ॥ १ ॥

स्पष्ट । अत्रार्थे ज्ञातमिद—इन्द्रपुरे देवसेन इभ्य । तस्यौकसि एकोष्ट्रिका प्रत्यहमेति । ता कुट्टयित्वा रक्षारिक स्वगृह नयति, पुनरपि पश्चादायाति । तत इभ्येन गुरव पृष्टा —“एषोष्ट्रिका मद्गृह एव रतिं कथ व्रजत ?”। सूरि प्राह—“इय पूर्वभवे जिनस्याग्रे दीप विधाय तेनैव दीपेन दीप कृत्वा गृहकार्याणि करोति स्म, धूपाङ्गारेण च चुल्लीं सधुक्षयति स्म, तेनेयमुष्ट्रिका जाता । पूर्वभवे तवेय माता बभूव, अतस्त्वा पुत्र गृह च दृष्ट्वा रतिमेति । अथ त्व तदग्रे गत्वा पूर्वभवनाम्नाऽऽह्वाप्यास्या कर्णयोर्मध्ये देवस्वविनाशन वृत्त कथय, तेन सा बोध जातिस्मृतिं च प्राप्स्यति” ततस्तेन तथा कृत । सा ज्ञानमवाप्य सचित्तादिनियम गुरुसाक्षिक गृहीत्वा मनसोऽनुतापेन प्राक्पाप प्रज्वाल्य देवभूय प्राप । अत एवोक्त पूर्वसूरिभि —

---

१ दीप ।

जो जिणवराण देऊ दीव धूव च करिअ निअकज्जं। मोहेण पुणइ मूढो तिरिअत्त सो लहइ बहुसो ॥१॥

अतो देवदीपे सांसारिका लेखा न वाच्यन्ते, सावद्यं नाणक न परीक्ष्यते, देवदीपादीप स्वकार्ये न क्रियत । उपलक्षणाद्देवसत्कचन्दनकाश्मीरजेन स्वललाटादौ तिलक न कार्यं, देवजलेन करौ न प्रक्षाल्यौ, केनापि स्नानार्थं चैत्ये जल मुक्त स्यात्तदा न दोष इत्यादिविवेक कार्यं ।

अथ पुनश्चैत्यद्रव्य शीघ्र देयमित्याह—

चैत्यायत्तीकृत द्रव्य दातव्यं शीघ्रमेव तत् । वृद्धिं च देववित्तस्य निष्पापेन नयेत्सुधी ॥ १ ॥

स्पष्ट । अत्रेय भावना—देवद्रव्य क्षणमपि न स्थाप्यं । अन्यस्यापि ऋणस्य दाने विवेकिभिः सर्वथा न विलम्ब्यते तर्हि किं पुनर्देवस्वस्य ? यस्तु सद्योऽर्पयितुमशक्तस्तेन प्रथममेव पक्षार्धपक्षाद्यवधि स्फुट कार्यं । अभ्युपगमने पूर्वोक्तदेवद्रव्योपभोगदोषप्रसङ्गः स्यात् । विलम्बकरणे सुश्राद्धस्यापि दुर्गति-प्राप्तं । तथाहि—

महापुरे श्रेष्ठी ऋषभदत्त, परमार्हत पर्वणि चैत्ये गत । तत्र श्राद्धाश्चैत्योद्धारार्थं लखनिका कुर्वन्ति, तत्र पार्श्वे द्रव्याभावाद्भाण्डारके श्रेष्ठिना देय प्रतिपेदे । सद्यश्च तेनान्यान्यकार्यव्यग्रेण तन्नार्पित । अन्यदा दैवात्तद्गृहे धाटी प्रविष्टा, सर्वस्व लुण्टितं । श्रेष्ठी शस्त्रकरो भीतैश्चौरै· शस्त्रघातैर्हतो मृत्वा तत्रैव पुरे निर्दयदरिद्रकृपणमहिषवाहकगृहे महिषो जात । निरन्तर नीरादिभार प्रतिगृह वहति । तच्च पुरमुच्चै

स्तं

सर्वे रे गोधूसरत्रूपदशाहोरात्रजारपदनुदुदानिरन्तरतोमीघातादित्रिभ्विरं महाव्यथा सेहे। सोऽन्यदा पार्श्वजिनप्रमारचैत्यजगतीरूपे अत्र पर्हंश्चैत्याचांदिक वीक्ष्य जातजातिस्मृतिश्चैत्यजकिमकरोत्। ज्ञानिप्रणमा प्राग्जश्पुत्रैर्द्रव्यं दत्त्वा महिषजादकान्मोचित प्राग्जवदेवधन सहस्रगुण प्रदायानृणीकृतोऽनशनेन स्वर्गं गतः। इति देवधनार्पणविलम्बकरणे ज्ञातम्।

तथा देवस्ववृद्धि निरवद्यवृत्त्या सुधी कुर्यात्। पञ्चदशकर्मादानकुवाणिज्यवर्जं सद्व्यवहारादिविधिनैव तद्वृद्धि कार्या। यतः—

जिणवरआणारहिअं वद्धारंता वि केवि जिणदव्वं। बूडंति भवसमुद्दे मूढा मोहेण अन्नाणी ॥ १ ॥

श्रावकेण देवस्वं व्याजेनापि न देयं न ग्राह्यं। केचित्तु श्राद्धव्यतिरिक्तेभ्य समधिकग्रहणकं गृहीत्वा कलान्तरेणापि तद्वृद्धिरुचितैवेत्याहुः, सम्यक्त्ववृत्त्यादौ शङ्काशङ्कथायां तथोक्ते। तथा जिनद्रव्यं विनेश्यमानं वीक्ष्य यो न रक्षति तस्य दोषः, यतः—

भक्खेइ जो उवेक्खेइ जिणदव्वं तु सावओ। पन्नाहीणो भवे जीवो लिप्पए पावकम्मुणा ॥ २ ॥

तथा देवस्वभक्षणादि तूत्कृष्टाशातनायामन्तर्भवति। तथाहि—जघन्यतो जिनाशातना धूपघट्याद्यास्फालनश्वासवस्त्राञ्चलादिस्पर्शाद्या। अत्राह—ननु तर्हि कुञ्चिका (कूर्चिका) घर्षणादितोऽप्यवज्ञा स्यात्,

॥

---

१ नामी कथा। २ निनरयदिति साधु।

नैतदेव, अविधायानभिज्ञानात् लोकप्रसिद्ध्याऽपमानतिरस्कारधिया क्रियाऽऽशातना, सत्कारहितादि- धिया प्रसिद्धा उचिताऽनाशातना । अत एवेन्द्रकृत स्नपनं पूजा, रूपकृत स्नपनमाशातना । लोकेऽपि पादेन नृपादीनां तैलमर्दनं मुष्टियुद्धादिकं च नाशातना, एवमत्रापि वृश्चिकापर्शुसन्नमनं नजस्पर्शानां नाशातनाऽऽत्तय', तथाविधनिधिविशेषात् । एवमप्यनुष्ठानममृतं विष चेति ' । मध्यमाशातनाऽधोतपो- तिक्या पूजन भूमिपातनाद्या २ । उत्कृष्टा चरणपट्टनश्लेष्मादिव्यस्पर्शनदेवस्थापकगनिम्बनन्दनिना- वहीलनाद्या ३ । तथा कदाचित् केनचिच्छ्राद्धेन ज्ञात्यादिसम्बन्धहेतुना निमन्त्रित', स च देवस्वनाश- कगृह कथञ्चिद्भुक्तवान्, तदा च तेन भोजनमित द्रव्यं जिनगृहे मोच्यं, तेन निष्पाप स्यात् इति वृद्धाम्नायम् ॥

देवद्रव्य निजात्मानमिव रक्षेत् सुयत्नत । वृद्धिमपि तथा तन्वन् स्याज्जिनाज्ञाऽविराधक ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादमन्थवृत्तौ

त्रयोदशस्तम्भे १९२ व्याख्यानम् ॥

— —

१ तथाविधानिर्णायविशेषादेवमप्यनुष्ठानमित्यादि वा ज्ञेयं ।

[illegible] दीनादिनिधिं महाव्ययाः सेहे । सोऽन्यदा
[illegible] मानातिरमूर्तिधैर्यनमिमकरोत् । शानि-
[illegible] गहस्रगुणं प्रदायाऽऽणीकृतोऽनशनेन
[illegible] । इति द्रव्यनायिविज्ञयकाचे [illegible] ।

तथा द्रव्यशुद्धिं [illegible] सुधी कुर्वंतु । [illegible] गव्यसारादिविधिनैव
[illegible] कार्या । यत—

[illegible] वि केवि [illegible] । वूमति [illegible] मूढा मोदेप [illegible] ॥ १ ॥

[illegible] न देय न माथ । केचित्तु [illegible] समधिरमद्रूपकं गृहीत्वा
[illegible] । तथा [illegible]

रम्य, अविधायाननिदानात् योत्रमिच्छाऽऽस्मानतिरस्कारधिया क्रियाऽऽशातना, मत्कारद्वितादि-क्रिया प्रक्रिया अविनाऽऽशातना । अत एवेन्द्रकृत स्नपन पूजा, कमठकृत स्नपनमाशातना । लोकेऽपि गान्न दृग्रादीना तैलमर्दन मुष्टिमुन्नादिके च नाशातना, एवमत्रापि कुलिकापर्णेणस्नमर्दना उरक्तादी नामाशातनामतरः, तत्रोचितविधिविशेषात् । एवमप्यनुष्ठानममृत विष चेति १ । मध्यमाशातनाऽधौतपोतिकया पूजन जघन्याशातना २ । उत्कृष्टा चरणघट्टनश्लेष्मादिखरस्पर्शनदेवस्याप्यपनयिनजनजिनाज्ञानीतनाशा ३ । तथा कदाचित् केनचिच्छ्राद्धेन ज्ञात्यादिसम्बन्धहेतुना निमन्त्रित , स च देवस्वजन्म-कपूर कवलिङ्गणवान् तदा च तेन भोजनमित द्रव्य जिनगृहे मोच्य, तेन निष्पाप स्यात् इति वृत्त्यर्थम् ॥

एतच्च निशामानमिव स्वय सुवर्ण । वृत्तिमपि तथा तन्वन् स्याज्जिनाज्ञाऽविराधक ॥ १ ॥

॥ इत्यब्दिनदिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ

त्रयोदशस्तम्भे १९२ व्याख्यानम् ॥

---

१ [illegible] ।

एवमेषोनसहस्रवारानन्यान्यस्थानेषु चौरज्वलनजलाद्युपद्रवसंभवान्निष्काशनामहादुःख यक्षमटव्या सेवयक्षमाराधयामास। एकविंशत्योपवासैस्तुष्टो यक्ष प्राह—"भद्र ! सन्ध्यायां सन्ध्यायां मम पुर सुवर्णस्य रूपकलापालङ्कृतो महामयूरो नृत्य करिष्यति, तदा प्रतिदिन पतितानि कनकपिच्छानि त्वया ग्राह्याणि'। तत प्रत्यह ग्रहणान्नवशती पिच्छाना प्राप्ता, शतमेक शेष तिष्ठति। अथ दुष्कर्मप्रेरितेन तेन चिन्तित—"एतद्ग्रहणाय कियच्चिरमत्रारण्ये स्थातव्य ? तद्वरमेकमुष्ट्या सर्वाण्यपि ग्राह्याणि इति"। तद्दिने नृत्यतो मयूरस्य तान्येकमुष्ट्यैव ग्रहीतु प्रवृत्तस्तावत्केकी काकरूप सन्नुड्डीय गत पूर्वगृहीतान्यपि नष्टानि। यत —

दैवमुल्लङ्घ्य यत्कार्यं क्रियते फलवन्न तत्। सरोऽम्भश्चातकेनात्त गलरन्ध्रेण गच्छति ॥ १ ॥

ततो धिङ्मया मुधैवोद्यम कृत इति खिन्न इतस्ततो भ्रमन् ज्ञानिन मुनिमेक दृष्ट्वा नत्वा च स्वप्राक्कर्मस्वरूप पप्रच्छ। तेनाप्युक्त यथानुभूत प्राग्भवस्वरूप। तत स देवद्रव्योपभोगप्रायश्चित्त ययाचे। मुनिनोक्त— "समधिक तावद्देवद्रव्यप्रदान तद्द्रव्यरक्षादिना तद्दुष्कर्मप्रतिकार स्यात्"। ततस्तेन "सहस्रगुण देवद्रव्ये व्ययितु वस्त्राहारादिनिर्वाहमात्रादधिक स्वल्पमपि द्रव्य न सग्राह्य" इति मुनिसमक्ष नियमो जगृहे। ततो यद्व्यवहरति तत्र यद्द्रव्यमर्जयति, ददाति च सर्व देवस्य। एव स्वल्पैरेव दिनै प्रागुपजीवितसहस्रकाकिनीस्थाने काकिनीलक्षदशक प्रादायि, ततो देवस्यानृणी भूत। क्रमादर्जितबहुतरद्रव्यः स्वपुरे प्राप्त महेभ्यमुख्योऽजनि। तत्र चैत्यकरणदेवस्वरक्षणयथायुक्तिवृद्धिप्रापणाद्यद्भुतपुण्येन जिननामकर्म

यन्न । अवसरे दीक्षामादाय प्रथमस्थानकमाराध्यार्हन्नामकर्म निकाचितवान् । तत सर्वार्थसिद्धे देवो भूत्वा महाविदेहेऽर्हद्विभूतिं भुक्त्वा सिद्ध ॥

देवस्वभक्षणे दोषो यथोक्त पूर्वसूरिभि । तच्छ्रुत्वा देववित्तेषु स्पृहां तनोति नो गृही ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ त्रयोदशस्तम्भे व्याख्यानम् ॥ १९३ ॥

## व्याख्यान ॥ १९४ ॥

अथ चैत्यानि सावद्यानीति यो वदति तस्य शिक्षामाह—

सावद्य वचन नोच्य मुनिभिर्धर्मनायकै । तद्वाक्येन महादु ख सावद्याचार्यवद्व्रजेत् ॥ १ ॥

स्पष्ट । ज्ञातमिद—श्रीवीरो गौतम मिथ्याजल्पनस्य वक्ष्यमाणज्ञातेनाह—प्रागनन्तकालेन या अतीतचतुर्विंशतिका तत्र वर्तमानावसर्पिणीकालतः पूर्वं गतानन्ततमावसर्पिणीकाले मत्सदृशो धर्मश्रीनामान्तिमजिनोऽभूत् । तत्तीर्थे सप्ताश्चर्याणि बभूवु । तत्रासयतपूजायामनेकेऽसयता श्राद्धेभ्यो गृहीतद्रव्येण स्वस्वकारितचैत्यवासिनोऽभवन् । तत्रैक कुवलयप्रभसूरिस्तपस्वी समागात् । तैश्चैत्यस्थैस्त नत्वोक्त—"अत्रैक चतुर्मासकं तिष्ठ यथा त्वदुपदेशेनानेकचैत्यानि भवन्ति" । तेनोक्त—"जे जिणालये ते

...वे गाथा, गाथार्थ नाह वदामि" । तदेव गत्वा तेन निकाचितकर्मार्जितं । एकजन्मावशेषीकृतश्च भवोदधिः । ततो ... इति नाम कृत, परं तस्य क्रोधो नाभूत् । "मुनीना चैत्यादिविषयेषु महाश्रावोऽस्ति" इति वाक्यं सर्वत्र वाच्यं, न पुन "इदं चैत्यमुपाश्रयमुपाश्रयं च कुरुत" एवं न वाच्यं, "उपदेशोऽपि परमार्थेन प्रायो नास्ति" इति साधोर्निषेध । अन्यदा तेषां मिथः शास्त्रे विचारोऽभूत्, यत् "दक्षिणमार्गे श्रावका एव चैत्यानि रक्षन्ति समारचयन्ति ( समार्जयन्ति ), अन्यस्मिं-श्च तथारक्षा कृते यतेरपि न दोष" । केऽप्याहु –"संयमो हि मोक्षनेता"। केऽपि पूजाचैत्यादिकं जल्प-[illegible] । परं विवादो न जग । तत सर्वे मिलित्वा ते सूरय आकारिता । एकदा साध्वी प्रदक्षिणीकृत्य पादयो शिरसा अस्पर्शयन्ती ववन्दे, तद्विङ्गिनि स्पष्ट दृष्ट । एकदा व्याख्याने महानिशीथ-[illegible] गाथाऽऽगता—

[illegible] करति अइदाऽवि कारणे जाए । तं निच्छयओ गोयम जाणिज्जा मूलगुणहाणिं ॥१॥

अस्या गमनिका—यत्र गच्छे नीरागसाधुरपि आन्तरिककारणे उत्पन्ने स्त्रीकरस्पर्शं करोति तस्य मूल-गुणहानि स्यात् इति गाथार्थकथने सूरिणा चिन्तित—"पूर्वं मया तान् लिङ्गिनि सावद्याचार्य इति स्थापित, साम्प्रतमेतद्दृष्ट्वा कुत्र विरूपं किमपि कल्पयन्ति, परं यत्रापि तत्रास्तु, अन्यथा कथने तु महा दोष" । ततो यथार्थं व्याख्याता । तदाकर्ण्य तैः प्रोक्त साध्वीवन्दनकृत "यद्येवं तर्हि त्वमपि गुण-हीन एव" अवसरोऽनीक्षणा सूरिणा प्रोक्त—"अयोग्यस्योपदेशो न देय , यत —

आने घरे निद्दिन जद्दा जउं व घम्म गिवासेइ । उम्र मिच्छतरहस्स अप्पाहारं विणानेइ ॥ १ ॥

तैरुर्थं—"कूटजिनेश्वर, याहि इष्टिरवात्"। पुन सूरिणा प्रोक्त—"स्याद्वादे उत्सर्गापवादस्थितिं पूर न जानीर मगत्त मिच्छत्त जिणाय आणा अबोगच"। ततस्तैर्मौनितं वद्ध । तत एतद्वाक्यपापम नालोच्य मृत्वा व्यन्तरो जात । च्युत्वोत्तर प्रोषितभर्तृका प्रतिवासुदेवपुरोहितदुहितु कुक्षौ । कउ-द्दलीगत्वा पितृभ्या देशान्निष्कासिता कुत्राउगृहे दासीत्वेन स्थिता, तद्गृहे चौर्यं कृत्वा मासादिकमत्ति । ततो गतो नास्य आजा ग्रहकृता दत्ता । तै प्रसव यावद्रक्षिता, प्रसवे सति बाल त्यक्त्वा नष्टा । क्रमा-द्वाउ पञ्चनवमूलाग्निरो जात । मृत्वाऽन्तिमश्वभ्रान्त्यप्रस्तटे गत । ततोऽन्तरद्वीपे एकोरुकजातिर्जात । मृत्वा भवि । ततो मनुष्य । ततो वासुदेव , नरके च । ततो गजकर्णो नर । ततोऽन्तिमश्वभ्रे । ततो भवि । ततो गजयाविनुनाकुणी गर्भवानजरीरवज्ञातगवत्कुक्षी गर्भान्निर्गतः ससशतवर्षाणि धी मामी चतुर्थामरानि नीविता व्यन्तरो जात । तत गूनेरा । तत सप्तम्यां । ततो गृपन । एवमनन्तं कालं भ्रान्त्वा निर्देनगरे जात । क्षोभानुवृत्त्या जिन प्रगुमन् प्रयुक्त प्रव्रज्य च सिद्धोऽत्र पार्श्वनाथ-तीर्थस्य । इति श्रीजीमृतनवस्य गीतमोऽप्याह—"तेन सूरिणा किं महापापं कृतं ? मैथुन तु नासे-विन"। प्रभुराह—'हे गौतम । तेन उत्सर्गापवादानभिज्ञतिरिलाहुक्त्या महापापमुपार्जित, यतः ——— प्री नर्वे भवि, रात्र भोग , अग्निसमारम्भ , मैथुन चेत्येतानि उत्सर्गेण निषिद्धानि, तत्र द्वयोः

भवे सावद्यो, सावद्यमिद नाहं वदामि" । तदैव भणता तेन जिननामकर्मार्जितं । एकभवावशेषीकृतश्च भवोदधि । ततस्तै सर्वैर्ढिङ्कभि सावद्याचार्य इति नाम कृत, पर तस्य क्रोधो नाभूत् । "मुनीना चैत्यादिक्रियासु महादोषोऽस्ति" इति वाक्य सर्वत्र वाच्य, न पुन "रिदं चैत्यमुपाश्रयमुष्णजलं च कुरुत" एव न श्राव्य, "उपदेशोऽस्ति परमादेश प्रायो नास्ति" इति साधोर्विवेक । अन्यदा तेषा मिथ शास्त्रे विवादोऽभूत् , यद् "गृहिणामभावे सयता एव चैत्यानि रक्षन्ति समारयन्ति ( समार्जन्ति ), अन्यस्मि-न्नपि तत्रारम्भे कृते यतेरपि न दोष" । केऽप्याहु –"सयमो हि मोक्षनेता"। केऽपि पूजाचैत्यादिक जल्प-न्ति । पर विवादो न भग्न । तत सर्वै सम्भूय ते सूरय आकारिता॰ । एकदा साध्वी प्रदक्षिणीकृत्य पादयो शिरसा श्रद्धावशात्सघट्टयन्ती ववन्दे, तह्निङ्कभि स्पष्ट दृष्टं । एकदा व्याख्याने महानिशीथ-स्यय गाथाऽऽगता—

जत्यत्थीकरफरिस करति अणिहाऽवि कारणे जाए । त निच्छयओ गोयम जाणिज्जा मूलगुणहाणिं ॥१॥

अस्या गमनिका—यत्र गच्छे नीरागसाधुरपि आन्तरिककारणे उत्पन्ने स्त्रीकरस्पर्श करोति तस्य मूल-गुणहानि स्यात् इति गाथार्थकथने सूरिणा चिन्तित—"पूर्वं मन्नाम ढिङ्कभि सावद्याचार्य इति स्थापित, साम्प्रतमेतदर्थ श्रुत्वा विरूप किमपि करिष्यन्ति, पर यद्भावि तद्भवतु, अन्यथा कथने तु महा-दोष" । ततो यथार्थो व्याख्याता । तदाकर्ण्य तैः प्रोक्त साध्वीवन्दनवृत्त "यद्येव तर्हि त्वमपि गुण-हीन एव" अपयशोभीरुणा सूरिणा प्रोक्त—"अयोग्यस्योपदेशो न देय , यत —

[illegible]



[illegible] (ग्ग) । [illegible] —"हे गुरु ! यथा रात्रौ कोऽपि ग्रामा [illegible] ज्ञानादिरत्नकोशान्, [illegible] । [illegible] । एतावता [illegible] ॥ १ ॥ [illegible] नैवृनादिरनेककालीन निधिं, [illegible] । तथा सद्गी [illegible] करोति मनन्तरोऽप [illegible] । [illegible] गूरिता । [illegible] मार ॥ [illegible]

नगता गार्दी । अथोत्सर्गापवादा यां षड् भङ्गाः स्युः, तेऽमी दर्श्यन्ते । तथा तेन साध्वीस्पर्शे पादौ
गातुक्तितो इत्यादिनाऽनन्तं नावकर्षयेत् । अथोत्सर्गापवादस्वरूपमाह—
न स्यात्स्वाम्यं यदा धैर्यं कष्टादौ पतिते क्वचित् । तदाऽपवाद मेवन्ते कश्चिदुत्सर्गमाचरेत् ॥ १ ॥
स्यात् । नवरं कष्टादिमासे कश्चित्कीर्तिकन्यनदपवाद निषिद्धमप्याचरति । तथा कश्चिन्नर कामदेवव-
[illegible] । तत्र द्वयोर्योगे षड् भङ्गा, ते चेमे—उत्सर्ग १, अपवाद २, उत्सर्गस्थानेऽपवाद ३, अप-
पादस्था उत्सर्ग ४, उत्सर्गोत्सर्ग ५, अपवादापवाद ६ । तत्र—"जत्थ त्थीकरफरिस०"
१ [illegible] अणुन्नाय पडिसिद्धं वा जिणवरिंदेहिं । मुत्तूण मेहुणभाव न त विणा रागदोसेहिं ॥ १ ॥
इत्युत्सर्ग १ ।
सव्वत्थ संजमं संजमाओ अप्पाणमेव रक्खिज्जा । मुच्चइ अइवायाओ पुणोऽवि सोही न या विरई ॥ १ ॥
इत्यपवाद २ ।
उस्सग्गे अववाय आयरमाणो विराहगो भणिओ । अववाये पुण पत्ते उस्सग्गनिसेवओ भयणा ॥ १ ॥
इत्युत्सर्गेऽपवाद ३ अपवादे उत्सर्गश्च ४ । श्रीमहानिशीथे—"ज पुण गोयमा ! त मेहुण एगं-
तेण ३ निच्छया ३ बाढ ३ तहा आउतेउसमारंभ च सव्वपयारेहिं सजयं विवज्जेज्जा मुणी । इत्युत्स-
र्गोत्सर्ग ५ । तथा मज्जन्ती साध्वीं वीक्ष्य साधुस्तस्या अङ्गानि मस्पृश्य यदि कर्षति तस्याऽपालोचनया
शुद्धिः स्यादिति, अथवा मेघे वर्षति वेश्या उपाश्रये प्रविष्टा रात्रावपि न गता, तदा गुर्वाज्ञया यथोऽती-

[illegible] प्रतिपन्ना (वत्ता)। ततो राजा पृष्टा गुरुः प्राह —"हे नृप! यथा राज्ञः कोशे सता [illegible] चौरः अपहरति न नृपो रञ्जनादिकं तनोति न वा? तथाऽसत्क्रिया ज्ञानादिरत्नकोशा, [illegible] वन्दिता"। तदुक्त्वा नृपः सत्यन्यायेन हृष्टस्तुष्टोऽजनि। इत्यपवादापवादः ६। एतान् [illegible] मध्ये विचार्य वक्तव्यं। तत्र प्राकृतरूपमाश्रित्य—

[illegible] नारी। तो आओ नवि बुदमे पुण तावे अप्पतमंमारी ॥ १ ॥

[illegible] यद्यपि प्रवचने उत्सर्गापवादैरनेकान्तत्वं प्रतिपाद्यन्ते तथापि मैथुनादिमेकमेकान्तेन निषिद्धं, [illegible] न स्यात्, तस्मादाज्ञाभङ्गादनन्तसंसारित्वं। तथा स्वकी [illegible] गृहीत्वा स्वगत निगूहति गुणांश्च प्रकटीकरोति अनन्तरोक्त [illegible] स यथार्थी अनन्तसंसारी ॥

[illegible] कृतानि सूरिणा।
[illegible] हि तावक मतम् ॥

॥ [illegible]
[illegible] व्याख्यानम् ॥

रथ नमस्कारगणनकालफलमाह—

रया ब्राह्मे मुहूर्त्ते कृतोद्यम । मुक्तनिद्रा सुधी पञ्चपरमेष्ठिस्तुति पठेत् ॥ १ ॥

ऽय—निद्रावस्थादिना यद्यन्तिमयाम उत्थातु न शक्नोति तदा पञ्चदशमुहूर्त्ता रात्रि-
रोऽपि च देशे ब्राह्मे मुहूर्त्ते उत्तिष्ठेत् । शय्यावस्त्राणि मुक्त्वा शुद्धवस्त्राणि परिधाय पवि-
ऊर्ध्वं स्थितो ·थो । पद्मासनादिना आद्य पूर्वोत्तरविदिशि स्यात् ।

रमजेदत । पद्मादिविधिना मुख्योऽपर स्याज्जपमालया ॥ १ ॥

य—चित्तैकाग्रतार्थं हृदये मनसाऽष्टदलकमलं स्थाप्य, तत्र कर्णिकाया-
र चत्वारि पूर्वादिदिक्चतुष्के, आग्नेय्यादिविदिक्चतुष्के च शेषाणि चत्वारि
उत्कृष्टजाप । जपमालादिना यो जाप सोऽपरो मध्यमश्चेद उत्कृष्टाद्धीन· । अत उत्कृष्ट-
पस्य महाफलं । यतो योगशास्त्रे—

नन्त्रयस्य शतमष्टोत्तर मुनि· । भुञ्जानोऽपि लभेदेव चतुर्थतपस फलम् ॥ १ ॥

न्यजपमाह—

विना मौन विना मन्त्रा विना चित्तनिरोधनम् । विना स्नानं विना ध्यान जघन्यो जायते जप ॥ १॥

अथैहिकफलमाह—

दृष्टे वृश्चिकसर्पादौ दानवोपद्रवे तथा । ध्यायेत् पञ्चनमस्कार सर्वदु:खैर्विमुच्यते ॥ १ ॥

नरः वृश्चिकादिविषनिवारणार्थं पश्चानुपूर्वीतो नमस्कारमेकविंशतिवारादिक जपेदित्याम्नाय । अत्र राक्षसोपद्रवत्यागे सम्बन्ध प्रोच्यते—

क्षितिप्रतिष्ठितनगरे चन्द्रराजो राज्य करोति । अथैकदाऽवसरे नूतनमेघवृष्ट्या नदीपूर जात । तदा तत्र लोका निरीक्षणार्थं गता । पश्चात्तत्र जलमध्ये महत्तरमेक बीजपूरक जलस्योपरि तरन्तमदूरग दृष्ट्वा जलतरणसमर्थपुरुषेण जलमध्ये गत्वा तद्गृहीत । पश्चाद्राज्ञः समीप समागत्य तत्समर्पित । सुगन्धमधुररसयुत बीजपूरकमास्वादित राज्ञा प्रमोदपूरितचेतसा । ततो राजा त पप्रच्छ—"जयता कुत्र लब्धमेतत् ?" । तेनोक्त—"भो स्वामिन् ! नदीनवपूरमध्ये फल लब्धमेतत्" । इति तद्वच श्रुत्वा राजा जल्पति स—"भोः पुरुष ! त्व तत्र तटे याहि" । तदा स पुरुषस्तत्तट पृष्ठ्वा तत्र गत । तत्र यदा स पुमान् प्रवेशाकरणच्छुकस्तदाऽऽसन्नलोकैर्जल्पित—"अहो सत्पुरुष ! प्रवेश मा कुरु, अत्र य कश्चित् पुमान् प्रवेश करोति स फलपुष्पादिग्रहणार्थं च याति स तत्रैव मरणमेति" । ततो लोकानामेव वचन श्रुत्वा स पश्चाद्वलितः । सर्वं वृत्तान्तं राज्ञे निवेदित । तदा रसलम्पटी राजा प्राह—"भोस्तलारक्षक ! त्व नगरमध्ये याहि । सर्वमनुष्याणा नामाङ्कितपत्राण्यालेख्यानि । घटान्तर्मुक्त्वा प्रत्यहं कुमारिकापार्श्वात पत्र निष्कासनीय" ।

अथ नमस्कारगणनकालफलमाह—

तुर्ये यामे त्रियामाया ब्राह्मे मुहूर्त्ते कृतोद्यम । मुक्तनिद्रा सुधी पञ्चपरमेष्ठिस्तुति पठेत् ॥ १ ॥

स्पष्टः । भावार्थोऽय—निद्रावश्यादिना यद्यन्तिमयाम उत्थातु न शक्नोति तदा पञ्चदशमुहूर्त्ता रात्रि-स्तस्या जघन्यतोऽपि चतुर्दशे ब्राह्मे मुहूर्त्ते उत्तिष्ठेत् । शय्यावस्त्राणि मुक्त्वा शुद्धवस्त्राणि परिधाय पवित्रभूमौ ऊर्ध्व स्थितो निविष्टो वा पद्मासनादिना प्राग्‌ पूर्वोत्तरविदिशि स्यात् ।

जपो भवेत्त्रिधोत्कृष्टमध्यमाधमभेदत । पद्मादिविधिना मुख्योऽपर. स्याज्जपमालया ॥ १ ॥

स्पष्ट । नवर पद्मादिविधिरयम—चित्तैकाग्रतार्थं हृदये मनसाऽष्टदलकमलं स्थाप्यं, तत्र कर्णिकाया-माद्यं पद, द्वितीयादिपदानि चत्वारि पूर्वादिदिक्चतुष्के, आग्नेय्यादिविदिक्चतुष्के च शेषाणि चत्वारि पदानि न्यस्येदित्युत्कृष्टजाप । जपमालादिना यो जाप सोऽपरो मध्यमभेद उत्कृष्टाद्धीन । अत उत्कृष्ट-स्यैव जापस्य महाफलं । यतो योगशास्त्रे—

त्रिशुद्ध्या चिन्तयन्नस्य शतमष्टोत्तरं मुनि. । भुञ्जानोऽपि लभेदेव चतुर्थतपस फलम् ॥ १ ॥

अथ जघन्यजपमाह—

मगुदयाग्रास्थर्मा देवाना नेति, पर त्वद्दर्शनाद्गुण आविष्कृतः, तेन सर्वं सुखं जातं, अतो हे गुरो ! त्वयाऽत्रागमनप्रयासो न विधेय , अहं प्रभाते त्वद्दर्शनार्थं समेष्यामि, फलमप्येक त्वत्पुरो यक्ष्यस्य परिवर्त तदेव नित्य ढौकयिष्यामि"। तत इत्येनैकेन स श्रेष्ठी स्वीकसि मुक्त । तेन फल नृपाय दत्त। राजा प्राह–"त्वमन्तात् कथ समेत ?"। श्रेष्ठी प्राह–"नमस्कारमहिम्ना कि किं न सिध्यति?"। राजाऽवद्–"हे श्रेष्ठिन् ! त्वमस्माकं महामन्त्र शिक्षय"। स आह–"समयेऽहं ज्ञापयिष्ये"। ततोऽन्यदाचार्यास्तत्र समवसृत । त वन्दित्वा श्रेष्ठी प्राह–"हे पूज्य ! अस्मदीयनृपाय नमस्कारफल तो गुरुः प्राह नमस्कारफल, यत —

नवकार इक्कक्खर पाव फेडेइ सत्तअयराण । पनास च पएण पचसयाइ समग्गेण ॥ १ ॥

जो गुणइ लक्खमेग पूएइ विहिइ जिण नमुक्कार । तित्थयरनामगोयं सो बधइ नत्थि सदेहो ॥ २ ॥

अट्ठेव अट्ठसया अट्ठसहस्सं च अट्ठकोडीओ । जो गुणइ अट्ठलक्खे सो तइयभवे लहइ सिद्धि ॥३॥

प्रत्यह प्रमाणितः पञ्चशतमालाभि' ५०० सार्धपञ्चवर्षे कोटिजपो जायते इति, यद्वाप्ति षष्टि ६० मालाभिः पञ्चवर्षमध्ये कोटिजपो जायते। सम्यक् मन्त्राराधना कार्या । ऐहिक फल विद-विपरीत नमस्कारं कृत्वादिक त्यजेत्, विम छेदनादादिकं स्यात् । करजापाद्यशक्तस्तु सुवर्णादिजपमालया स्वह-

ततस्तस्यादेश प्राप्य तेन तथैव विहित । ततस्तदवसरे यस्य नामाङ्कितपत्रं समायाति स जीविताशा मुक्त्वा कम्पमान भयभ्रान्त शरीर धृत्वा याति तद्वाटिकाया, पश्चाद्बीजपूरक छित्त्वा नदीजलमध्ये वहमान मुञ्चति तदा तन्नगरद्वारस्थेन तद्वारक्षकेण गृहीत्वा राज्ञ समर्प्यते । स पुरुषस्तत्रैव मृत्यु प्राप्नोति । इति वृत्ते प्रवृत्ते सति तन्नगर विषवज्जात, पर तु राज्ञश्चेतसि किमपि कारुण्य नायाति । अथैकदा तन्नगरवासिनः श्रीजिनदासश्रावकस्य नामाङ्किता पत्रिका समायाता । स निर्जय ता पत्रिका गृहीत्वा गृहमागत्य गृहगतदेवाना प्रासादस्थदेवाना च पूजा कृत्वा सर्वस्वजनवर्गस्य परस्पर क्षामणा विधाय सागारिकमनशनमङ्गीकृत्य वन प्रति चचाल । उच्चस्वरेण नमस्कारमुच्चरन् वनान्ते प्रवेश चकार । तदा वनस्याधिष्ठायकेन व्यन्तरदेवेन नमस्कार श्रुत्वैव चिन्तित–"अहो ! मयैतान्यक्षराणि पूर्व श्रुतानि वर्तते" । तदा ज्ञानोपयोगेन पूर्वभव ददर्श "यत्पूर्वभवे मया दीक्षा गृहीता नाराधिता च, तेन मृत्वाऽह व्यन्तरो जातोऽस्मि । अहो ! मया प्रमादवशेन मुधा दीक्षा हारिता" । इति पश्चात्ताप कृत्वा जिनदासश्रावकस्य प्रत्यक्षो बभूव, करयुगल सयोज्याग्रे तिष्ठति स्म, पादयुगल प्रणम्य च त प्रोवाच–"हे सत्पुरुष ! त्वयाह धर्मस्थाने योजित, त्व मम गुरुर्वर्तसे, कञ्चिद्वरमङ्गीकुरु" । श्रेष्ठी प्राह–"सर्वजीवहिंसा त्व निवारय इत्येव वर मम प्रसन्नोऽसि तदा देहि" । राक्षस प्राह–"हे श्रेष्ठिन् ! एष वरस्तु ममात्मार्थे त्वया याचितः । एतावन्त काल यावज्जैनधर्मवासितत्वत्सदृशगुरुदर्शनं विनाऽनेकजीवहिंसा मया विनोदार्थं कृता, अत पर नाह करिष्ये । त्वया फलग्रहणमिषेणात्रागत्य मत्स्वान्तेऽनेकान्तधर्मस्त्वया दृढीकृतः, परमवि-

रत्युदयाद्याऽधर्मो देयाना नेति, पर त्वद्दर्शनाद्गुण आविष्कृतः, तेन सर्वं सुस्थ जातं, अतो हे गुरो पूज्य ! त्वयाऽत्रागमनप्रयासो न विधेय , अह प्रजाते त्वद्दर्शनार्थं समेष्यामि, फलमप्येक त्वद्गुरो यद्दृष्टस्य परिपर्कं तदेव नित्य ढौकयिष्यामि"। तत क्षणेनैकेन स श्रेष्ठी स्वौकसि मुक्त । तेन फल नृपाय दत्त । राजा प्राह–"त्वमन्ताद्द कथ समेत ?'। श्रेष्ठी प्राह–" नमस्कारमहिम्ना कि कि न सिध्यति?"। ततो राजाऽवर्–"हे श्रेष्ठिन् ! त्वमस्माक महामन्त्र शिक्षय"। स आह–"समयेऽह ज्ञापयिष्ये"। ततोऽन्येद्युर्ज्ञानाचार्यस्तत्र समवसृत । त वन्दित्वा श्रेष्ठी प्राह–"हे पूज्य ! अस्मदीयनृपाय नमस्कारफल श्रावय '। ततो गुरु प्राह नमस्कारफल, यत —

नवकार इक्कअर पाव फेडेइ सत्तअयराण । पन्नास च पएण पचसयाइ समग्गेण ॥ १ ॥

जो गुणइ लक्खमेग पूएइ विहिइ जिण नमुक्कार । तित्थयरनामगोयं सो बधइ नत्थि सदेहो ॥ २ ॥

अट्ठेव य अट्ठसया अट्ठसहस्सं च अट्ठकोडीओ । जो गुणइ भत्तिजुत्तो सो तइयभवे लहइ सिद्धिं ॥३॥

प्रत्यह व्यमान्नि पञ्चशतमालानि ५०० सार्धवर्षे कोटिजपो जायते इति, वर्षाणि षष्टि ६० मालात्रिः पञ्चवर्षमध्ये कोटिजपो जायते। सम्यक् सङ्ख्याधारणा कार्या । ऐहिक फल त्विद–विपरीत नमस्कार आनुपूर्व्यादिक जपेत्, न्मि छेदनाशादिकं स्यात्। करजापाद्यशक्तस्तु सूत्ररत्नादिजपमालया स्वहृ-

दयसमश्रेणिस्थया परिधानवस्त्रचरणादावलगन्त्या मेर्वनुल्लङ्घनादिविधिना जपेत्। भूमिं प्रमृज्य संस्थापितपादयोर्भूमौ उपविश्यानुद्घाटमुखेन यो जपो विधीयते स जपः प्रमाणं स्वाध्यायार्हः । यतः —

अङ्गुल्यग्रेण यज्जप्तं यज्जप्तं मेरुलङ्घने । व्यग्रचित्तेन यज्जप्तं तत्प्रायोऽल्पफलं भवेत् ॥ १ ॥

जपश्रान्तो विशेद्ध्यानं ध्यानश्रान्तो विशेज्जपम् । द्वयश्रान्तः पठेत्स्तोत्रमित्येवं गुरुभिः स्मृतम् ॥२॥

अनानुपूर्व्या गणने तु षण्मासक्षपणादिपुण्यं क्षणेन लभ्यते। इति फलं श्रुत्वा राजा श्राद्धो जातः । नमस्कारगणनपरः स्वर्गं प्राप ॥

श्रीमज्जिनो यत्र विराजते धुरि, मन्त्रो ददातीह परत्र सौख्यकम् ।
मत्वा नमस्कारपदं च जप्यते, विश्वस्य वन्द्यः स भवेद्गुणाश्रितः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ
त्रयोदशस्तम्भे १९५ व्याख्यानम् ॥

## ॥ समाप्तोऽयं त्रयोदशः स्तम्भः ॥

## चतुर्दशः स्तम्भः ।

॥ व्याख्यानम् ॥ १९६ ॥

अथ तीर्थंकरनामकर्मोपार्जनहेतूनाह—

सर्वे तीर्थङ्करास्तु स्युरितस्तृतीयजन्मनि । विंशत्या सेविते स्थानैस्तीर्थकृन्नामहेतुभिः ॥ १ ॥

सर्वे जिना ये वर्तन्ते ये पूर्वमतीता ये च भविष्यन्ति ते सर्वे इतस्तृतीयजन्मनि विंशतिपदाराधनेन भवन्ति । अय भावना—ये तीर्थंकरनामगोत्रं बध्नन्ति ते सर्वं एषु मध्ये द्विकादिभिः स्थानैः सर्वैर्वा सेवितैर्नूनं जिननामार्जयन्ति । ते के ? त्रिवेदविषयिण, नपुंसकोऽत्र कृत्रिमः कश्चित् । यत श्रीभद्रबाहुपादाः—

नियमा मणुयगईए इत्थिपुरिसेयरोऽवि सुहलेसो । आसेविय बहुलेहिं वीसाए अन्नयरएहिं ॥ १ ॥

विंशतिपदानि चेमानि, यत पञ्चाङ्गे—

अरिहंत १ सिद्ध २ पवयण ३ गुरु ४ थेर ५ बहुस्सुए ६ तवस्सीसु ७ ।
वच्छल्लया य तेसिं अभिक्खणं नाणोवओगे य ८ ॥ १ ॥
दंसण ९ विणए १० आवस्सए ११ य सीलव्वए १२ निरइयारो ।
खणलव १३ तव १४ चियाए १५ वेयावच्चे १६ समाही य १७ ॥ २ ॥

दयसमश्रेणिस्थया परिधानवस्त्रचरणादावलगन्त्या मेरुनुल्लङ्घ्यादिविधिना [illegible]। [illegible] पिपीलिका-
पितपादयोग्धने उपविश्यानुद्धाटमुखेन यो जपो विधीयते स [illegible] प्रमाण [illegible]। यत —

अङ्गुल्यग्रेण यज्जप्तं यज्जप्तं मेरुलङ्घने। व्यग्रचित्तेन यज्जप्तं तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ॥ १ ॥

जपश्रान्तो विशेद्ध्यानं ध्यानश्रान्तो विशेज्जपम्। द्वयश्रान्तः पठेत्स्तोत्रमित्येवं गुरुभिः स्मृतम् ॥२॥

अनानुपूर्व्या गणने तु षण्मासक्षपणादिपुण्यं [illegible]। इति [illegible] श्रुत्वा [illegible]। नम-
स्कारगणनपरः स्वर्गं प्राप ॥

श्रीमज्जिनो यत्र विराजते धुरि, मध्ये ददातीह परं [illegible]।
मत्वा नमस्कारपदं च जप्यते, विश्वस्य [illegible] ॥ २ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ
त्रयोदशस्तम्भे १९५ व्याख्यानम् ॥

## ॥ समाप्तोऽयं त्रयोदशः स्तम्भः ॥

## चतुर्दशः स्तम्भः।

॥ व्याख्यानम् ॥ १९६ ॥

अथ तीर्थंकरनामकर्मोपार्जनहेतूनाह—

सर्वे तीर्थङ्करास्तु स्फुरितस्फूर्तीश्वरमति। विंशत्या स्थानैः स्थानैर्नीरङ्गमनदेशनि ॥ १ ॥

सर्वे जिना य वर्त्तते ये पूर्वमतीता ये च भविष्यन्ति ते सर्वे ज्ञाम्भूतीश्वरा विंशतिस्थानासेवनेन ना न्ति। अय भावना—ये तीर्थंकरनामगोत्रं बध्नन्ति ते नर एव मध्य स्त्रियादिनि स्थानि सर्वाणि सेवित्वा जिननामार्जयन्ति। ते के? त्रिदशविशयिए, नपुंसकोऽत्र दृश्यिम कश्चित्। यत् श्रीनवगकारा—

नियमा मणुयगईए इत्थिपुरिसेयरोऽवि सुहलेसो। आसेविय बहुलेहिं वीसाए अन्नयरएहिं ॥ १ ॥

विंशतिपदानि चेमानि, यत आह—

अरिहंत १ सिद्ध २ पवयण ३ गुरु ४ थेर ५ बहुस्सुए ६ तवस्सीसु ७।
वच्छलया य तेसिं अभिक्ख नाणोवओगे य ८ ॥ १ ॥
दंसण ९ विणए १० आवस्सए ११ य सीलव्वए १२ निरइयारो।
खणलव १३ तव १४ चियाए १५ वेयावचे १६ समाही य १७ ॥ २ ॥

श्राद्ध नामोऽर्हत्त्व इति जिनस्य जगद्गुरो । अर्हन्नर्थे विशेषेण कुर्वीत स्नात्रादिभिः ॥ ७ ॥
अन्यथपि जिनेशाराधनासे पुरोदिता । गिल्रादय शियाशातनाद्यभ्यासादरादिभिः ॥ ८ ॥
वक्षिलैकशो पक्ष्ण स्थानमेकैकमेव हि । आराधयन्ति निरत्या पङ्क्तिनिस्तानि विंशतिम् ॥ ९ ॥

समस्तानि जापपदानि समुदायादनुमेयानि ।

तान्येतानि पुरा स्थानेक द्वे समस्तानि वा । यथाशक्ति स्फुरद्भक्ति सेवेत श्रेणिकादिवत् ॥ १० ॥
एवं साधु श्रावको वा साध्वी वा श्राविकाऽपि वा । अमून्याराधयन् स्थानान्याप्नोति जिनसम्पदम् ११

अथ जिनकायतोऽर्हं तृतीयाङ्गे तीर्थंकरगोत्र बद्धा क गच्छतीत्याह—

अधार्जितार्हत्पदा स्युस्ते वैमानिकनाकिन । प्राग्निबद्धायुष केचिद्गच्छन्ति नरकावनौ ॥ १ ॥

अर्हत्पद निकाच्य वैमानिकदेवा जायन्ते । कैश्चित्सम्यक्त्व जिनपदप्राप्तिं च विनाऽऽयुर्नरकसत्क बद्ध पश्चात्तीर्थङ्करपदप्राप्तिर्जाता दृष्टान्तोऽस्मिन्नसत्यश्रेणिकादिवत् ते नरकेऽपि गच्छन्ति, ततस्तीर्थङ्करा जायन्ते । यतो श्रीमदर्हद्दृत्यां—

तिसु तित्थ चउत्थीए केवल पचमीए सामन्न । छट्ठीए विरयाविरइ सत्तमपुढवीए सम्मत्त ॥ १ ॥

आद्यास्त्रिसृभ्य पृथिवीभ्य उद्वृत्ता अनन्तरभवे तीर्थकृतो जायन्ते, न शेषा इति ज्ञेय । चतुर्थ्या उद्वृत्ता सामान्यकेवलित्व लभन्ते, न जिनेन्द्रत्व । पञ्चम्या उद्वृता श्रामण्य सर्वविरतिरूप लभन्ते, न

[illegible] । [illegible] बहुना [illegible], न मुनिर । [illegible] बहुना [illegible] सम्यग्दर्शने, नान्यं [illegible] । [illegible] दर्शयति—

[illegible] इति । [illegible] अरिहन्ता तद्गतकिरिया पउत्तीए ॥ १ ॥

[illegible] । [illegible] ॥ २ ॥

[illegible] बहुना [illegible] नाना [illegible] केचिच्च नति, ये नरा जायन्ति ते [illegible] । [illegible] बहुना नारका निस्सार नरत्व किंतु तिर्यग्योनावेवोत्पद्यन्ते [illegible] । ननु [illegible] निकायेभ्यो [illegible] जायति ? उच्यते—

[illegible] । [illegible] ॥ १ ॥

[illegible] इति [illegible] ।

[illegible] ।

[illegible] । [illegible] गच्छति ॥ १ ॥

॥ [illegible] ॥

---

अथ च्यवनकल्याणकमाह—

देवभवे च तत्सौख्यं भुक्त्वा च्युत्वेह सत्कुले ।
श्रीमत्या ( तो ) भूपते पत्न्याः कुक्षावुत्पद्यते जिनः ॥ १ ॥

यस्तीर्थंकरत्वमुपार्ज्यते स देवभवस्य सौख्यं भुक्त्वा च्युत्वा इहात्र नरक्षेत्रे कर्मभूमौ उत्तमकुले धनाढ्यनृपस्य शीलादिगुणसंपन्नाया पत्न्याः कुक्षौ जिनोऽवतरति । यद्यपि सुराणां षण्मासशेषायुषामिमानि चिह्नानि भवन्ति—

माल्यम्लानिः कल्पवृक्षप्रकम्पः, श्रीह्रीनाशो वाससां चोपरागः ।
दैन्यं तन्द्रा कामरागोऽङ्गभङ्गो, दृष्टेर्भ्रान्तिर्वेपथुश्चारतिश्च ॥ १ ॥

तथापि तीर्थंकरसुराः पुण्योत्कर्षात्कान्तिविज्ञानादिमया एव भवन्ति, यतः—
तेजोऽभिवर्धते तेषां देवानां च्यवनावधिम् । न प्रादुष्यन्ति चिह्नानि च्यवनस्यान्यदेववत् ॥ १ ॥
अन्ये केचिद्देवाः पूर्वोक्तचिह्नानि दृष्ट्वा दृष्ट्वा चिन्तयन्ति—"अहो ! ईदृशं सौख्यं गमिष्यति, गर्भादिषु च दुर्गन्धाढ्यं प्रादुर्भविष्यन्ति, आसां सुराङ्गनादीनां स्वामी को भविष्यति ?" एवं क्रन्दन्ति शोचन्ति च । केऽपि परमार्थज्ञाः सुलभबोधिनो न तथाऽऽत्मानं विडम्बयन्ति । भाविनारं मत्वा केचि-

दिव्य ध्यायन्ति—"कदा वय नरत्व प्राप्य जिनमार्गमनुचरिष्याम ?"। अथ च्यवनमहिमानमाह—

अशिवोपद्रवादीना जगत्युपशम क्षितौ। नारका अपि मोदन्ते यत्र क्षण साधसुखोदया ॥ १ ॥

ऊदज्ञानिमुखस्तीर्थंकरार्के समन्वदिति। निशायामनकम्पेन मुदिता नाकिनायका ॥ २ ॥

सिंहासनात्समुत्थाय विनयात्त्यक्तपादुका। पदान्यागत्य सप्ताष्टौ श्रीजिनाभिमुख स्यात् ॥ ३ ॥

पश्चात्प्रणिपातेन प्रणम्य जगदीश्वरम्। घटिताञ्जलय कुर्युः स्तुतिं शक्रस्तवेन ते ॥ ४ ॥

अत्र "सक्कस्स य आसण चलिय सिग्घं आगलूण यावत् तव पुत्तो पढमधम्मचक्कवट्टी भविस्सति। केइ भणति—अत्तीम पि डदा आगतूण वागरिति" इत्यावश्यकहारिभद्र्या श्रीऋषभगर्भावताराधिकारे। इत्याद्यवश्यकोत्सवपद्धति बहुश्रुतेभ्योऽवसेया। अथ गर्भावासे जिन आगते मातुर्यद्भवति तदाह—

तस्मिन्नवसरे नामभवने स्वर्गृहोपमे। स्व शय्योपमशय्याया शयिता च मृगेक्षणा ॥ १ ॥

समधातु सुप्रसन्नचित्ता स्वप्नांश्चतुर्दश। निशीथे गर्भमायाति जिने साक्षाद्विलोकते ॥ २ ॥

स्पष्टं। अत्र चतुर्दशस्वप्नवर्णन प्रतीतमतो न लिख्यते। अथान्यश्रेष्ठनराणा माता कति स्वप्नान् पश्यन्तीत्याह—

सार्वभौमस्य माताऽपि स्वप्नानेतान्निरीक्षते। किंतु किञ्चिन्न्यूनकान्तीनर्हन्मातुरपेक्षया ॥ ३ ॥

यस्या पुत्रो नरेश्वरोऽर्हश्चेह जन्मनि। सा हि स्वप्नानिमान् पश्येत्तथोक्त पूर्वसूरिभि ॥ ४ ॥

अचिरा(विश्वराट्) पत्नी शीलशीलासमुज्वला । सा द्विश्चतुर्दश स्वप्नान्निशाशेषे व्यलोकयत् ॥५॥
इति श्रीशत्रुञ्जयमाहात्म्ये उक्त ।

एतेषामन्तरात्सप्तालोकयेद्वासुदेवसूः । चतुरो बलदेवाम्बाऽथैक माण्डलिकप्रसूः ॥ ६ ॥
प्रतिकेशवमाता तु त्रीन् स्वप्नानवलोकयेत् । मातैक पश्यति स्वप्न मुनेरपि महात्मन ॥ ७ ॥
मुनेर्मेघकुमारादेर्मातादिवदित्यादि स्वमत्याऽभ्यूह्य इति । अथ प्रस्तुत—
ज्ञानत्रयान्वित स्वामी गर्भरूपेण योऽवसत् । अहो जगत्प्रवाहोऽय नोल्लङ्घितो जिनैरपि ॥ १ ॥
गर्भेऽपि पुपितश्चैव स्वर्गाच्युत्वा तथाप्यसौ । विश्वेषु प्रकटीभूत इन्द्रैर्नुत सदा स्तवै ॥ २ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ
चतुर्दशस्तम्भे १९७ व्याख्यानम् ॥

---

## ॥ व्याख्यानम् ॥ १९८ ॥

अथ जिना ज्ञानत्रयसमेता आयान्तीत्याह—

स्वर्गाद्वा नरकाद्वा ये यस्मादायान्ति तीर्थपाः । ज्ञानत्रय ते तत्रैत्य विभ्रते गर्भगा अपि ॥ १ ॥

स्पष्ट । नवर मतिश्रुतावधिज्ञानत्रयमन्यसुरेभ्योऽपि तीर्थकृत्सुराणामनन्तगुण श्रेष्ठतर स्यात्, तेन सहैवात्र गर्भेऽवतरन्ति । तदा मातु शरीर गर्भानुभावात्स्वच्छपुद्गलमय सुगन्धमय भवति, न पुनरन्यना-

रीमदनां बीजत्समयं गर्भस्थस्य स्यात्। दिव्यरूपा जिनेन्द्रावतरणार्हा योनिर्मृगमदघनसारादिभ्योऽपि श्रेष्ठा। तत्रैव जिना उत्पद्यन्ते मुक्ताफलमिव हीरकमिव, परं न तत्र कोऽपि अशुभपुद्गलस्थितिसञ्चयो जायते। मात्रा गृहीताहारोऽपि शुभरूपेण परिणमति भक्तो भक्तानात्, जलधरगृहीतक्षारजलमिव। तथा जिनगर्भप्रसवानन्तरं कदापि तत्र मातृगर्भे न कोऽपि जीवः पुनः समुत्पद्यते। अत एव स्तुत्यगोचरदिव्यरूपयोनित्वेन निखिलभूतलस्त्रीवृन्दान् विहाय पुण्यपात्रमुत्तमकुलकुक्षिर्धर्मध्यानतत्परामनन्तपुण्यैर्दुर्लभ्यजिननां जन्यामगण्यपुण्यसौभाग्यामात्याश्लाध्यधर्मधुरन्धरामित्यादिगुणान्विता मत्वा स्वामी जननीत्वेनाङ्गीकरोति। सा जनन्यपि एतादृशपुत्रप्रादुष्करणार्थमियमेव पुण्याढ्या समर्था जगन्नाथजननीत्वधारका च। यतः—

> स्त्रीणां शतानि शतशो जनयन्ति पुत्रान्, नान्या सुतं त्वदुपमं जननी प्रसूता।
> सर्वा दिशो दधति भानि सहस्ररश्मिं, प्राच्येव दिग्जनयति स्फुरदंशुजालम्॥ १॥

इति प्रसङ्गात्। अथान्यजीववज्जिनगर्भेऽपि दुःखं जनिष्यतीत्याशङ्क्याह—

गर्भगते जिनेन्द्रे हि दुःखं नाप्नोति कर्हिचित्। माता च गर्भजीवोऽपि तथैव प्रसवादिषु॥ १॥

स्पष्टः। नवरं गर्भगतजीवानां दुःखं शास्त्रे यदुक्तं। तथाहि—

> सूईहिं अग्गिवण्णाहिं भिज्जमाणस्स निरंतरं। जावइयं गोयमा दुक्खं गब्भे अट्ठगुणं तओ॥ १॥
> गब्भाओ नीहरंतस्स जोणिजंतनिपीलणे। सयसाहस्सियं होइ दुक्खं कोडिगुणं पि वा॥ २॥

त्रीणि कदलीगृहाणि विकुर्वन्ति, तेष्वेकैकं चतुःशालं वेश्म सिंहासनान्वितं च । ततो जिनं करसंपुटे संगृह्य दत्तावलम्बा जिनाम्बां पुरस्कृत्य दक्षिणदिग्गृहे नीत्वा रत्नासने निवेश्य दिव्यतैलैरभ्यञ्जन्ति, सुगन्धिद्रव्यचूर्णैरुद्वर्तयन्ति । ततः पौरस्त्यकदलीगृहे प्राग्वत्समानीय सिंहासने संस्थाप्य सुगन्धिपुष्पोदकैर्मज्जयित्वा सर्वालङ्कारभूषितौ प्रकुर्वन्ति । तत उदीच्यकदलीगृहे सिंहासनेऽङ्कविन्यस्तनन्दनां तामध्यासयन्ति, गोशीर्षचन्दनैधांसि सेवकैरानाययन्ति, अरणिकाष्ठसंघट्टनेन नवमग्निं प्रकटीकृत्य तत्र गोशीर्षचन्दनं हुत्वा रक्षां पातयन्ति । ततो द्वयोर्हस्ते प्रेतादिदोषघातार्थं रक्षापोट्टलिकां बध्नन्ति । ततो वृत्ताश्मगोलकावास्फाल्य शैलायुर्भूया इत्याशीर्गिरं प्रभोः संगिरन्ति । ततो यथा गृहीतौ तथा जन्मगृहे शय्यायां नीत्वा भक्तितो गायन्ति । अथासां देवीनां भुवनपतिजातीयत्वं श्रुतधरैर्निश्चीयते, यतः कासाञ्चिद्दिक्कुमारीणां व्यक्त्या स्थानाङ्गे पल्योपमस्थितेर्गणनात् समानजातीयत्वादासामपि तथाभूतायुषः संभाव्यमानत्वात् । अपरिगृहीता इमा देव्यः सन्ति, अतो दिक्कुमारीत्वमिति ॥

एवं च दिक्कुमारीभिर्जन्मोत्सवः कृतः प्रभोः । जम्बूद्वीपागमादत्र लिखितो लेशमात्रतः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ चतुर्दश-

स्तम्भे १९७ व्याख्यानम् ॥

[illegible] । [illegible] उन्न गला तहुल्लव ततोल (परेत्) ॥ १ ॥
[illegible] । [illegible]-मनःपर्यायज्ञानादि[illegible] जिनोत्पत्ति [illegible]
[illegible] जिनेन मुया पूर्वाभिमुख [illegible]
[illegible] उभाजिरेक कार्ये [illegible] निखिल
[illegible] । [illegible] सर्वासां देवानामस्माके
[illegible] रोमनरिमिज्ञ जीन् यरान् यादवति ।
[illegible] [illegible] । तासां [illegible]
[illegible] [illegible] समागत्य सततं
[illegible] । तत इन्द्रो यानविमान-
[illegible] । [illegible] पाठका
[illegible] पड्—[illegible]
[illegible] । [illegible] नेति ।
[illegible] [illegible] स्यात् । तत्र मध्ये

[illegible] ॥ इति च [illegible]

[illegible] । थायुर्मा [illegible]

[illegible] । [illegible] पादिका [illegible]

[illegible] । [illegible]

[illegible] । [illegible] कृत्वा [illegible]

[illegible] । [illegible] प्रविश्य, [illegible]

[illegible] । [illegible]

[illegible] । तत —

[illegible] । निपतन्ति [illegible] ॥ १ ॥

[illegible] विलाप [illegible]

[illegible] । ततो [illegible]

[illegible] । [illegible]

[illegible] । [illegible] मातः !

अनुजानीहि, मनागपि न भेतव्यं, वयं त्वत्सुतस्य जन्मोत्सवं करिष्यामः" । इत्युदित्वा प्रभोर्मातुरवस्वापिनीं दत्त्वा प्रभोः प्रतिकृतिं हरिस्तत्पार्श्वे स्थापयति, यतः स्वयं जन्मोत्सवव्यग्रचित्तत्वात्कश्चिद्दुष्टदेवः कुतूहलप्रियश्चेज्जिनं हरति तदा सुतमनालोक्य माता वा परिजनो वा दुःखजागृ मा स्म भूत् विषाद मा यासीदित्ययमुद्यमः । ततः इन्द्रः पञ्च मूर्तीः कृत्वा एकया मूर्त्या धौतपूतधूपितकरसम्पुटेऽर्हन्तमादत्ते, एकया छत्रं, द्वाभ्यां चामरौ, पञ्चम्या च मूर्त्या वज्रमादाय नृत्यन्जिननायस्य पुरो गच्छति । तद्विमानं तु त्रिदशपरानुगच्छति । अत्रानेकपरिकरे सत्यपि यदिन्द्रस्य स्वयमेव पञ्चरूपविकुर्वण (करण) तत्रिजगद्गुरोः परिपूर्णमवाप्तिप्रतीति । अनेकदेवैः सहितो मन्दरमौलिस्थपाण्डुकवने यत्र पाण्डुकम्बल(कम्बला)शिलोपरि शाश्वतमणिमयसिंहासनमस्ति तत्र पूर्वाभिमुखः इन्द्रो जिनमुत्सङ्गे धृत्वा निषीदति । एवमीशानेन्द्रोऽपि स्वस्वपरिकरयुतः सुरासुरावृतः पदातीशः दयानां बोधहेतवे महाघोषाघण्टां वादयति । ततः पुष्पकामरपार्श्वे पुष्पकाख्यविमानं कारयित्वा आरुह्य शक्रवदागच्छति दाक्षिणात्येन निर्याणमार्गेणोत्तीर्य नन्दीश्वरे उत्तरपौरस्त्यरतिकरगिरावेति । तत्र तद्विमानं संक्षिप्य स्वर्णगिरिं समेत्य शक्रवत्स्तुत्वा जिनाधिपं सेवते । एवं त्रयाणामपि स्वाधिनायानां शक्रवदागमनं मन्दरे ज्ञेयं । परमत्रोत्सवे सर्वेषां युगपदेव समागमनात्क्रमस्य बाधमानं बाह्यनुपदिष्टम् —

"वैमानिका दश भुवनेशाश्च विंशतिः । द्वात्रिंशद्व्यन्तरेन्द्रा द्वौ सूर्याचन्द्रमसाविति ॥ १ ॥"

ज्योतिष्का असङ्ख्याता आयान्ति तथापि जातिव्यपेक्षया द्वावेवात्र वक्ष्येते । समवायाङ्गे च व्यन्तरे-

न्द्रयजां द्वात्रिंशदिन्द्रा प्रोक्ताः सन्ति । नवमदशमकल्पयोरिन्द्र एक एव, तथैकादशद्वादशकल्पयोरप्येक एपातोऽत्र दश वैमानिकेन्द्रा ज्ञेया । अथैषा परिकर —

चुलसी १ असीइ २ बावत्तरि ३ सत्तरि ४ सट्ठि ५ य पण्णास ६ चत्ताला ७ ।
तुल्ल सुर तीस ८ वीसा ९ दससहस्स १० अयरक्ख चउगुणिया ॥ १ ॥

इत्यादिको ज्ञेय । अथ दशकल्पाना घण्टानामानि—

तृतीये पञ्चमे स्वर्गे सप्तमे दशमेऽपि च । घण्टा सुघोषाऽथ हरिणैगमेषी पदातिराट् ॥ १ ॥
तुर्ये षष्ठेऽष्टमे च द्वादशे स्वर्गे विमौजसाम् । घण्टा पत्तीशनामादि पूर्वोक्त शुक्रपाणिवत् ॥ २ ॥

अथ दशकल्पेन्द्राणा यानविमाननामानि—

पालकः १ पुष्पक २ सौमनस ३ श्रीवत्ससञ्ज्ञकः ४ ।
नन्द्यावर्त ५ कामगम ६ तथा प्रीतिगमो ७ ऽपि च ॥ १ ॥
मनोरम ८ श्च विशालः ९ सर्वतोभद्र १० इत्यमी ।
क्रमाद्दशानामिन्द्राणा प्रोक्ता यानविमानकाः ॥ २ ॥

विमाननाम्ना तदध्यक्षा सुरा अपि ज्ञेयाः । अथ चमरेन्द्रस्य उंघस्वरा घण्टा, द्रुम पादातीशः, विमान पालकार्धमान स्यात्, ध्वजश्चास्य महेन्द्रध्वजतोऽर्धमान । एव बलीन्द्रस्यापि, पर घण्टा महौ-

घस्वरा, पादात्येशो महाद्रुम स्यादिति । शेषाणां दक्षिणेन्द्राणां नवानां भद्रसेन पादात्येशः, उत्तरेन्द्राणां दक्षमहा पत्तीशः । विमानं ध्वजश्च चमरेन्द्रतोऽर्धं इति ।

तथा मेघस्वरा १ हंसस्वरा २ क्रौञ्चस्वराऽपि ३ च । मञ्जुस्वरा ४ मञ्जुघोषा ५ सुस्वरा च ६ मञ्जुस्वरा ७ ॥१॥
नन्दिस्वरा ८ नन्दिघोषा ९ घण्टामहाः क्रमादिमा । नागादिषु निकायेषु देवेन्द्राणां निरूपिता ॥ २ ॥

तथा याम्यानां व्यन्तरेन्द्राणां घण्टा मञ्जुस्वरा, उदीच्यानां मञ्जुघोषाभिधा घण्टा च स्यात् । तेषां यानं सहस्रयोजनायाम, ध्वजश्च पञ्चविंशत्यधिकशतयोजनोच्छ्रितः स्यात् । ज्योतिष्केषु चन्द्राणां सुस्वरा भिधा घण्टा, सूर्याणां च सुस्वरनिर्घोषा, शेषं पूर्ववत् ज्ञेयं । भुवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कदेवेन्द्राणां विमानकेष्विव सुरा न स्युः, किन्त्वाभियोगिका कुर्वन्ति ।

अथेन्द्रः सर्वर्द्ध्याऽन्वित उत्सङ्गे उत्तानस्थापितकरयोर्मध्ये जिनं धृत्वा निषीदति । ततोऽच्युतेन्द्र स्वाभियोगिकान् वदति—"भो ! अर्हज्जन्माभिषेकार्हां सामग्रीं सज्जयन्तु" । ततस्ते सौवर्णान् १ रौप्यान् २ रात्नान् ३ स्वर्णरत्नमयान् ४ रूप्यरत्नमयान् ५ रूप्यस्वर्णजान् ६ स्वर्णरत्नरूप्यजान् ७ मृण्मयान् ८ (च) प्रत्येकं सहस्रमष्टाधिकं कलशान् विकुर्वन्ति । अन्यान्यपि तावद्भृङ्गारचामरतैलसमुद्गकचङ्गेर्यादर्शादीन् सहस्रमष्टाधिकं ते रचयन्ति । ततः कृत्रिमाकृत्रिमान् कुम्भादीनादायाभियोगिकाः क्षीरोदधिगङ्गादितीर्थानामुदकं पङ्कजानि चानयन्ति । तज्जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिसूत्रे प्रोक्तं, यत—"खीरोदग गिण्हंति गिण्हित्ता

१ कारिणः ।

जाइ तत्थ उप्पलाइ पउमाइ जाव सहस्सपत्ताइ ताइ गिण्हति, एव पुक्खरोदाउ जाव नरदेवनयाण मागहाइतित्थाण उदग मट्टिय च गिण्हति" इत्यादिपाठो वाच्य. । अत्र(थ)नन्दनवनादिभ्यो गोशीर्षचन्दनादीन् गृहीत्वाऽखिल संचित्य ढौकयन्ति । ततोऽच्युतेन्द्र पुष्पस्रग्भोजितगण्डै पद्मोत्पलपिहितैर्कुम्भैश्चतु पष्ठ्याधिकैरष्टभि सहस्रैर्जनपाथोधिपाराय स्वपरिकरान्वित प्रागुक्तोदकपुष्पाद्यैरर्हन्तमभिषिञ्चति । अच्युतेन्द्राभिषेकेऽत्र ईशानेन्द्रादयोऽपरे ऊर्ध्वदमा प्रभु निषिञ्चन्ति । अन्ये केचिद्गायन्ति, केचिन्नृत्यन्ति, केचिद्गजाश्वगर्जितानि प्रभो पुर कुर्वन्ति । एवमभिषिच्यार्हन्त नत्वाऽच्युतेश्वरो गन्धकाषायिकेणाङ्ग रूक्षयति । तत साक्ङ्कार प्रभु विधाय प्रभो पुरो रूप्यतण्डुलै सुवर्णपट्टेऽष्टौ मङ्गलान्यालिख्य ढौकयेत् । ततो द्वात्रिंशद्विध नृत्यमग्रे पुष्पप्रकर धूप च विधायाष्टोत्तरशतवृत्ते स्तुति करोति । सा चैव जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिसूत्रेऽपि—"धूव दाऊण जिणवरिंदस्स सत्तट्ठपयाइ पोसरित्ता दसगुलिय अञ्जलिं करिय मत्थयसि पयउ अट्ठसयविसुद्धगथयुत्तेहिं अपुणरुत्तेहिं सथुणइ जाव ण्य वयासीति "नमोऽत्थु ते सिद्ध बुद्ध णीरय समण णीरागदोस निम्मम धम्मवरचाउरतचक्कवट्टि नमोऽत्थु ते" । इत्यादिस्तुति नार्कि (च) विधाय प्रभो पुरो विनयेन तस्थौ । एव त्रिषष्टिरपि देवेन्द्रा. सौधर्मेन्द्रवर्जिता अनुक्रमेणानेन विधिनाऽभिषिञ्चन्ति । तत ईशानेन्द्र पञ्च मूर्ती विकुर्व्य (कृत्य) एकया मूर्त्या जिनमुत्सङ्गे धृत्वा शक्रस्थाने निषीदति, एकया छत्र, द्वाभ्या चामरे, एकया पुरत शूल धृत्वा नृत्यवत्तिष्ठति । अथ शक्रोऽपि सर्वा सामग्रीं प्राग्वद्विधाय स्नात्र कुरुते, परमेष विशेष —चत्वारि वृषभरूपाणि कृत्वा चतुर्दिक्षु तेषाम-

प्रत्य· शृङ्गेभ्योऽष्टौ तोयधारा ऊर्ध्वमुत्पत्य एकत्र सम्भूय प्रभोर्मूर्धनि क्षरन्ति । तत शक्र सपरिकरो-ऽच्युतेन्द्रवत् कुम्भैर्विधिर्जिनमभिषिञ्चति, इत्यादि नमोऽस्तु ते इति यावत् पर्युपास्ते । अथात्र कृष्णमु-खेन्य कलशादिसङ्ख्या ऽप्यमपि श्रुताऽस्ति, तथाहि—एकैकजातिनिष्पन्ना अष्टौ सहस्रा कुम्भा , तेऽष्ट-गुणा कृताश्चतुःषष्टिसहस्रा जाता , एतावन्मितै कुम्भैरेकैकोऽभिषेक स्यात् । एव च चतुःषष्टीन्द्रत्रय-स्त्रिंशत्त्रायस्त्रिंशकसुरशक्रलोकपालाग्रमहिषीपर्षत्सुरादीना पञ्चाशदधिकशतद्व्याभिषेका स्यु , तदा चतु -ष्षष्टिसहस्रा कुम्भाः पञ्चाशदधिकद्विशताभिषेकगुणा कृता एककोटि षष्टिलक्षा भवन्ति । उक्त च पूर्वं —

पणवीसजोयणतुगो बारसजोयणाऊं वित्थारो । जोयणमेग नालऊं एगकोडि सट्ठि लक्खाइ ॥ १ ॥

अथेन्द्र सर्वेन्द्राभिषेक कृत्वा प्राह—"हे परमेश्वर ! कृपावतार ! मत्सदृशैरनन्तैरिन्द्रै सपूज्यसे तथापि त्वत्तीवरागता पूज्यता नाप्येऽपि धीरता च नकु न केऽपि क्षमा । वय ससारविकारभृता अना-त्मनीनमहिम्नस्तावक्रस्नानमात्रपूजने कथ समर्था भवाम ? तथापि नि स्पृहस्य तवास्माभिरात्महि-तार्थं विहिता भक्तिर्बोधिदा स्यात् । तथा हे जिन ! अस्मद्विज्ञानुगस्त्वमत्रागतस्तेनाश्चर्येण विचारमग्ना वय चिन्तयामः । अस्माभिरिन्द्रत्व लब्ध तदद्यैव सफल जात ।

अद्योरुव्योम ये लोकव्योम्नि तेषु क्षमा जिना । तदाश्रयतयाचित्तं कृपाभि भवजायत ॥ १ ॥"

इत्यादिस्तुती कृत्वा कृतकृत्यः पञ्चरूपेण सेवापरो जन्मगृहमेत्य प्रभु मातु पार्श्वे सस्थाप्य तत्प्रतिकृति निद्रा च सहृत्य महाउकूलयोर्युगल कुण्डलयुगल च विभोरुच्छीर्षके सस्थाप्यैक रत्नमयोल्लोच वद्ध्वा हरि स्वाम्यङ्गुष्ठे क्षुधाशान्त्या अमृत स्थापयति यन्मुखे क्षिपन्तोऽर्हन्तोऽस्तन्यपा अपि तृप्यन्ति । तत शक्र उन्द्राज्ञया श्रीदेनाज्ञया जृम्भकामरा द्वात्रिंशत्कोटिस्वर्णादीना जिनालये वृष्टि विकुर्वन्ति । तत शक्र उद्घोषणा कारयति—"य प्रभोर्मातुर्वा विरूप चिन्तयिष्यति तस्य मूर्धा आर्यकमञ्जरीवत्स्फुटिष्यति"। तत सर्वे देवा नन्दीश्वरे गत्वाऽष्टाह्निकोत्सव कुर्यु । अथाग्रे कृत्य तत्कल्पादिसूत्रतो ज्ञेयमिति ॥

जन्माभिषेकेऽपि कृतेऽच्युताद्यै-रिन्द्रैश्चतु षष्टिमितैः सुमेरौ ।
वालोऽपि न क्षोभमवाप कश्चित्, कुम्भोदपूरेण जिन. स जीयात् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ
चतुर्दशस्तम्भे व्याख्यानम् ॥ १९९ ॥

## ॥ व्याख्यानम् ॥ २०० ॥

अथ शैशवेऽपि जिना क्रीडापराङ्मुखा भवन्तीत्याह—

जगदुत्कृष्टसौन्दर्या बाल्येऽप्यचापलवुद्धय । जितेन्द्रियाः स्थिरात्मानो यौवनोद्योतिता अपि ॥ १ ॥

अथ प्रभावमुख्येषु नामका स्युरित्याह—

यद्दीक्षां दर्शयन्तोऽत्यन्त शुद्धाः प्रभावत् । प्राक्षेऽपि चक्रभृद्राज्ये न व्यामला जयन्ति ते ॥ १ ॥

अथ लोकान्तिककृत्यमाह—

प्रव्रज्यावसरं स्वस्य ते ज्ञानेन विदन्त्यथ । तस्मिंश्च समयेऽभ्येत्य देवा लोकान्तिका अपि ॥ १ ॥

नत्वा विज्ञपयन्त्येवं जय नन्द जगद्गुरो । त्रैलोक्यस्योपकाराय धर्मतीर्थं प्रवर्तय ॥ २ ॥

अथ वार्षिकदानविधिमाह-

ततो दीक्षादिनादर्वाग्वर्षशेषे जिनाधिपाः । दानं धर्मयुक्तं मत्वा दानं ददति वार्षिकम् ॥ १ ॥

स्पष्टं । दानविवरणप्रकारस्त्वयं—यदा प्रभुर्वार्षिकं दानं दातुमध्यवस्यति तदासनप्रकम्पेनावधिना शक्रो जानाति—"त्रिकालोत्पन्नजिना जीनमेतद् यदर्हत प्रव्रज्यावसरे वार्षिकदानाय त्रिशतकोट्योऽष्टाशीति कोट्योऽशीतिलक्षाणि सौवर्णिका देयाः" एवं निश्चित्य धनदमाज्ञापयति । ततस्ते जृम्भकामरा जिनगृहे पूर्वोक्तं द्रव्यं निक्षिपन्ति । अत्र वृद्धमुखेभ्य इदमपि श्रुतं, तद्यथा—अशीतिरतिनिर्निण्यत एकः सौवर्णिकः स्यात् मध्ये स्वनाम पितुर्नाम च भवति । एकवासरस्य दानस्य सौवर्णिकानां स्वर्णं नवसहस्रमणमितं स्यात्, चत्वारिंशता मणैरेकं शकटं क्रियते, एवमेतावन्त्यानि शकटानि पञ्चविंशत्यधिकशतद्वयं भवन्ति । प्रत्यहं सौवर्णिकानामेका कोटिरष्टौ लक्षाश्च दीयन्ते । सर्वान् वार्षिकदानयोग्यान् सौवर्णिकानिन्द्रादेशेन वैश्रमणाभ्या अष्टसु समयेषु मध्ये निष्पाद्य तीर्थकरगृहे स्थापयन्ति । तद्दानस्य पञ्चातिशयाः, तथाहि—

मनोर्हस्ते सौधर्मेशः स्थितिं विदधाति यद्दानं ददत् प्रभुर्न श्रममेति इति भक्तिबुद्ध्या, पर जिनस्त्वनन्तेन्द्रबलसमन्वितोऽस्ति १। ईशानेन्द्रस्तु सुवर्णयष्टिं करे धृत्वा ऊर्ध्व तिष्ठति चतु षष्टीन्द्रवर्जान्यदेवाना दानं गृह्णता निषेधति। तथा यादृशं ग्राहकनरेभाग्य तादृशी तन्नरमुखेभ्यो वाक्योच्चारता(णा) कारयति २। चमरेन्द्रबलीन्द्रौ प्रभुमुष्टिगतसौवर्णिकान् दानग्राहकनरवाञ्छितानुसारेणान्यूनाधिकान् कुरुत, यदि तन्नरेप्सितेभ्योऽधिकास्ते स्युस्तदा न्यूनीकुरुत, यदि च न्यूना मुष्टिमध्ये समेतास्तदा तन्नरवाञ्छितानुसारेणाधिकान् कुर्वाते ३। अन्ये भुवनपतयो भरतोत्पन्नमनुष्याणा दानग्रहणार्थमाकर्षणक्रिया कुर्वन्ति ४। वानव्यन्तरसुरास्तान् पश्चात् स्वस्थाने स्थापयन्ति ५। ज्योतिषिका विद्याधराणा दानसमय ज्ञापयन्ति ६। तस्मिन् प्रस्तावे तीर्थंकरस्य पिता तिस्रो महत्य शालाः कारयति, एकस्या शालाया भरतजातनराणामश्वादीन् दापयति, द्वितीयस्या वस्त्राणि, तृतीयस्यामाभरणानि च। चतु षष्टीन्द्राणा दानग्रहणमहिम्ना परस्पर द्वावब्धी यावत् कलहो नोत्पद्यते। चक्रवर्तिनराणा सौवर्णिकप्रभावेण कोशस्तु द्वादश वर्षाणि यावदक्षय स्यात्। सरोगिणा द्वादश वर्षाणि यावन्नूतनरोगा नोत्पद्यन्ते इति। तथा सर्वत्रोद्घोषणा "यथेप्सित वर वृणुत" इति कारयति। अत्र केचिद्वदन्ति–"दानफलमवश्य भोग्यतामेति, अन्यथा तत्फल पन्धाभावो न स्यात्, अतो जिनास्तु दान न ददति" इति ढुढका जल्पन्ति तदयुक्त, पञ्चाङ्गे मत्स्यवध्यपरे प्रकटाक्षरा सन्ति। तथा जिनाः कीर्त्यादिहेतवे दान न ददति। यत —

धर्मप्रभावनाबुद्ध्या लोकानां चानुकम्पया । जिना ददति तद्दानं न तु कीर्त्यादिकाङ्क्षिणः ॥ १ ॥

अथ दीक्षाकल्याणमाह—

प्राप्यानुज्ञां ततो दीक्षां पित्रादेस्तदनु प्रभुः । शक्रभूपादिभिर्भक्त्या कृतनिष्क्रमणोत्सवः ॥ १ ॥

स्पष्टः । इन्द्राश्च नृपादयश्च तैर्निष्पादितदीक्षोत्सवस्त्वयं—दीक्षादिने स्वजनास्तन्नगरं ध्वजश्रेण्याद्यलङ्कृतं कारयन्ति । तस्मिन्नवसरे चतुःषष्टीन्द्रा आसनकम्पेन प्रभोर्दीक्षाक्षणं ज्ञात्वाऽऽगच्छन्ति । ते पूर्वोक्ताष्टजातीयान् कलशान् पूजोपकरणानि च पृथक् पृथक् अष्टाधिकसहस्रं कारयन्ति । स्वजना अपीन्द्रवत् कलशान् शिल्पिभिः कारयन्ति, ते नराणां कुम्भा दिव्यकुम्भेष्वनुविशन्ति, तेन प्रभुः दिव्यशक्त्या शोभन्ते । तत सुरानीतैस्तीर्थजलौषधिमृदादिभिरिन्द्रा स्वजनाश्चाभिषिञ्चन्ति । ततो गन्धकाषायेण रूक्षिताङ्गो यथास्थानपरिहितातरणजासुरो लक्षमूल्यं सदशं वस्त्रं परिधत्ते । स्वजना एकां शिबिकां शिल्पिभिर्बहुरत्नस्तम्भशतान्वितां कारयन्ति, तादृश्या स्वर्गिकृतया शिबिकया मिश्रा सा प्रभुः शिबिका । तत षष्ठादितपसाऽलङ्कृतस्तत्र सिंहासने पूर्वाभिमुखः स्वामी निषीदति । प्रभोर्दक्षिणभागे कुलमहत्तरा उपविशेत् एकं हंसलक्षणपटशाटकं गृहीत्वा, वामभागे च धात्री निषीदति, पृष्ठे चैका तरुणी छत्रं दधाना तिष्ठति, ईशान्यामेका पूर्णकलशधरा निषीदति, एकाऽऽग्नेय्यां हस्ते तालवृन्तं धृत्वा निषीदति । तत स्वजनादिष्टा सहस्रनरा तुल्यस्वरूपां शिबिकां वहन्ति यावदिन्द्रस्तस्या दक्षिणबाहामूर्ध्वगां स्वयं वहति, ईशानेन्द्र उदीच्यां ऊर्ध्वगां बाहां वहति, चमरेन्द्रोऽधस्तनीं दाक्षिणात्यां स्वयं वहति, उत्तरामध-

स्तनीं यवींद उद्वहेत्। शेषा सुरा पञ्चवर्णपुष्पवृष्ट्यादिकं तन्वन्ति, इत्याद्यनेकमहामहैर्निर्गच्छन्त जिन सर्वे स्तुवन्ति—"हे वीतराग प्रभो ! समस्तकर्मरिपून् जित्वा शीघ्रं केवलज्ञान त्वमाप्नुहि" । एव महामहै प्राप्य वनमशोकादितरोस्तले ता सस्थाप्य तस्या समुत्तीर्य भूषणानि मुञ्चति, तानि कुलमहत्तराऽऽदायैव हित शास्ति, यत —

उच्चोच्चगोत्रस्त्व वत्स त्वमसि क्षत्रियोत्तम । तत प्रमादं मा कार्षीर्यथा सिध्येत्तवेप्सितम् ॥ १ ॥

ततो भगवानेकया मुष्ट्या कूर्चान् मुष्टिचतुष्केण च मूर्धजानुद्धरन् लोच कुरुते पञ्चेन्द्रियविषयकषाय-चतुष्टयरूपनवविधभावलोच केशत्यागरूप दशम द्रव्यलोच च चकार । शक्रस्तान् केशानादाय प्रभुमनुज्ञाप्य क्षीरोदधावुत्सृजेत् । तत शक्रो देवदूष्य लक्षमूल्य वस्त्र प्रभोः स्कन्धे न्यस्येत् । तदा शक्रवाक्येन सुरनरनार्योघरवो निखिलोऽप्युपशाम्यति । ततो "नमो सिद्धाण" इत्युक्त्वा स्वामी सर्वसामायिकपाठ वदति, अत्र पाठे भते इति जिना नोच्चरन्ति, न चास्यान्यो भदन्तः । अन्यत्र सिद्धेभ्य आचारार्थत्वनेन सिद्धत्वात्प्रत्युक्तमिति तत्त्वार्थवृत्तौ । चारित्रप्रतिपत्त्युत्तरक्षणे चतुर्थज्ञानमुत्पद्यते । आत्तसयमास्ते तस्मिन्नेवाह्नि विहरन्ति द्रव्याद्यप्रतिबन्धत्वेन । यत —

तत्र द्रव्य सचित्तादि क्षेत्र ग्रामगृहादिकम् । काल स्यान्मासवर्षादिर्भावो रागादिरुच्यते ॥ १ ॥

तत प्रभुतप पारणगृहे देवा पञ्च दिव्यानि तन्वन्ति—सुगन्धजलवृष्टि १, पुष्पवृष्टिः २, स्वर्णवृष्टि

३ स्यात्, व्योम्नि दिव्यदुन्दुभि ध्वनति ४, अहो दानमहो दानमित्युद्घोषयन्ति ५, मुदिताः सुरा नरजन्मानुमोदन्ते। स्वर्णवृष्टिरुत्कृष्टा सार्धद्वादशकोटिमिता स्यात्, जघन्या च वातखण्डमिता स्यात्।

शक्रादयस्ते खलु वर्णनाढ्या, दीक्षादिकल्याणककारणे ये।
मुख्या भवंति प्रभुसेवनेऽपि, तेषां करे मूर्धनि सच्छिवोऽर्हन्॥ १॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ चतुर्दश-
स्तम्भे २०० व्याख्यानम्॥

॥ व्याख्यानम्॥ २०१॥

अथ केवलज्ञानोत्पत्तिमाह—

आद्येऽथ शुक्लध्यानस्य ध्याते भेदद्वयेऽर्हताम्। घातिकर्मक्षयादाविर्भवेत्केवलमुज्ज्वलम्॥ १॥

स्पष्ट। अष्टधा कर्ममलं शोधयतीति शुक्लं, शोकं वा क्लमयतीति शुक्लं, तदेव ध्यानं तस्याद्ये भेद-द्वये ध्याते सति जिनानां केवलज्ञानं समुत्पद्यते। ताद्यौ द्वौ भेदाविमौ—तत्र प्रथमं पृथक्त्ववितर्क-सप्रविचारं एकद्रव्यविवर्तिनामुत्पादादिपर्यायाणां विस्तारेण भिन्नभेदैर्यो वितर्को विकल्पनं नानानयानु-सारेणात्मकात् जीवाजीवौ भिन्नत्वेन कृत्वा वितर्कौ गुणपर्यायविचारणं सप्रविचार इति आत्मसत्ताध्यानं यत्र ध्याने। आद्य एष भेदस्तु अष्टमगुणस्थानादारभ्यैकादशं यावल्लभ्यते इति। द्वितीयं एकत्ववितर्का-

प्रविचारः जीवस्य गुणपर्याया श्चात्मस्वरूपेण तिष्ठन्ति, न जिनस्वरूपेणेति ध्यायति, तथा मजीवस्तु सिद्धस्वरूपमयथैवोऽस्ति । तथा चोक्तं पूर्वे —

अनेकेषां पर्यायाणामेकद्रव्यावलम्बिनाम् । एकस्यैव वितर्को य पूर्वगतश्रुताश्रय ॥ १ ॥

मन प्रवृतियोगानामप्येकस्मात् परत्र नो । विचारोऽत्र तदेकत्ववितर्कमविचारि च ॥ २ ॥

इदं द्वेषत्र पर्याये योगचापल्यवर्जितम् । चिरमुज्ज्वलते दीप (ध्यान)निर्वातगृह(दीप)वत् ॥ ३ ॥

एष द्वितीयभेदस्तु द्वादशगुणस्थाने सञ्जयति । अनेन घनघातीनि चत्वारि कर्माणि क्षयं नीत्वा निर्मलकेवलज्ञान प्रजते सयोगिकेवलिगुणस्थाने ध्यानान्तरिका ( त ) स्यात्, तेन ज्ञानेन सर्वपदार्थाननन्तधर्मात्मकान् जानन्ति । यत —

न जानन्ति न पश्यन्ति यत्तन्नास्ति जगत्रये । अतो भवन्ति पूज्यास्ते अर्हन्तो जगदर्चिता ॥ १ ॥

इति । अथ तीर्थकृत्पदमपि केवलोत्पत्तौ सत्या भोग्यतामेतीत्याह—

यस्तृतीयभवे बद्ध तीर्थकृन्नामकर्म तत् । प्रासोदय विपाकेन जिनाना जायते तदा ॥ १ ॥

अथ केवलोत्पत्त्यनन्तर यद्देवा कुर्वन्ति तदाह—

तस्मिन्नेव क्षणे देवेश्वरा आसनकम्पतः । एत्य महामह कुर्युर्ज्ञानोत्पत्त्यास्पदेऽर्हताम् ॥ १ ॥

अर्हता ज्ञानोत्पत्तौ पूर्वरधनुःपष्टि सुरा एत्य केवलकल्याणकमह तन्वन्ति । तथाहि—वायुकुमारा योजनमितभूतलमेव शोधयन्ति । मेघकुमारास्तां जलैः सिञ्चन्ति, षड्ऋत्वधिदेवताः पुष्पैर्मही पूजयन्ति ।

व्यन्तरा रत्नत्रयमे सपादक्रोशोच्च स्वर्णरत्नमणिमय पीठ रचयन्ति। तत्र पृथ्वीतो दशसहस्रसोपाने प्राप्य रूप्यमयं वप्र हेमकपिशीर्षं भुवनेशा कुर्वते। तत्रैकैक सोपानमेकहस्तपृथूच्छ्रित। वप्रे सपादक्रोशान्तरे समुन्नय। रौप्यवप्रस्य भित्ति पञ्चशतधनुरुच्छ्रिता स्यात्, तथा त्रयस्त्रिंशद्धनुर्युक्द्वात्रिंशदङ्गुलैर्मिता पृथुता स्यात्। तत्र वप्रे पञ्चत्रिकाष्टमङ्गलान्वितानि चत्वारि द्वाराणि रचयन्ति, वप्रस्य कोणे कोणे वापीश्च। तत्र प्राच्ये द्वारे द्वारपालस्तुम्बुरसुर, दाक्षिणात्ये खट्वाङ्गी, पश्चिमे कपालि, उत्तरे जटामुकुटधारी स्यात्। आद्यवप्रस्य मध्ये समतल पञ्चाशद्धनुर्विस्तृतः प्रतर समा भूमिश्च भवेत्। अत्र सुरनरयानानि तिष्ठन्ति। तत प्रतरसमाप्तौ द्वितीयस्वर्णवप्रस्य रत्नकपिशीर्षकाद्यकृतस्य सोपानानि पञ्चसहस्राणि भवन्ति, तैस्तव्याप्यते। वप्रस्य भित्तिचतुर्द्वारादिमान पूर्ववज्ज्ञेय। तत्र पूर्वस्या द्वारेऽ अभयाङ्कुशपाणी श्वेतवर्णे जयादेव्यौ स्याता, याम्यद्वारे रक्तवर्णे विजयाख्ये देव्यौ हस्तन्यस्ताङ्कुशे, पश्चिमायां पीत पाशधरे अजिते देव्यौ, उदीच्यामपराजिते नीले मकरकरे स्याता। पञ्चाशद्धनुर्मान प्रतर। अत्र तिर्यञ्च सिंहव्याघ्रमृगादयस्तिष्ठन्ति। अत्रैशानकोणे देवच्छन्दो भवति। व्याख्यानोत्तरकाले सुरमहितः स्वामी तत्राध्यास्ते। तत ऊर्ध्व पञ्चसोपानसहस्रातिक्रमे पूर्ववद्भित्त्युच्चत्वद्वारादिमानयुक्त रत्नमयमणिकपिशीर्षकान्वितं वप्र वैमानिका कुर्वु। अत्र पूर्वस्या द्वारेश सौमो वैमानिकसुरः, याम्या दण्डपाणिर्यमो गौराङ्गो व्यन्तरामर, प्रतीच्यां रक्त पाशभृज्ज्योतिष्को वरुण, उत्तरस्या द्वारपालो धनदो भुवनपतिसुर गदाहस्तः श्यामाङ्गो भवति। रत्नवप्रस्य मध्ये पीठ समभूतलं षड्धनु शतानि एक

मोर्न च विस्तृतायत स्यात् । एतावदेव विस्तारमानमाद्यद्वितीयवप्रयोर्ज्ञेयं, तत्पार्श्वद्वयमिलनात्, तथाहि-रूप्यवप्रात् पञ्चाशद्धनुर्मितं प्रतर, ततोऽग्रे पञ्चाशदधिकद्वादशशतानि सोपानधनूषि स्यु', एव त्रयोदशशतानि धनुषामेकतो रूप्यस्वर्णवप्रयोरन्तर स्यात्, परतोऽपि तथैव, एवमुभयो पार्श्वयोर्विस्तारे समुदिते एक क्रोश षड्धनु शतानि यथोक्तमान स्यात् । एवमेवान्ययोर्वप्रयोरपि मान ज्ञेय । एव त्रयाणा वप्राणा व्यासमाने समुदिते क्रोशत्रय धनुषा अष्टादश शतानि च स्यात् । अत्र षड् वप्रभित्तय स्यु, एकैकभित्तिविस्तारस्तु त्रयस्त्रिंशद्धनूंषि द्वात्रिंशदङ्गुलानि च स्यु, तत्र धनूंषि षड्गुणानि कृतानि अष्टनवत्यधिक शतमेक स्यु, अङ्गुलानि च षड्भाग्नि द्विनवत्यधिकमेक शत स्यु, एषा चापद्वय तेषु अष्टनवत्यधिकशतधनुष्षु मध्ये नियोजित स्याच्चापद्विशती, सा प्राच्यचापराशौ अष्टादशशतात्मके नियोज्यते तदैक क्रोश, स पूर्वोक्तस्त्रिभिर्युक्तो योजनसमित वृत्त समवसरण जात । अस्मिन् समवसरणे ये चतुर्दिक्षु सोपानाना सहस्रा दश स्युस्ते योजनाद्बहि । जिनाथ स्थमहीतलाद्बाह्यसोपानपर्यन्त भूतल तु सपादैस्त्रिभि क्रोशैर्भवेत् ।

भूभागतश्च समवसरण च भवेदिदम् । तत ऊर्ध्वमूर्ध्वं सोपानरचनाभि समन्तत ॥ १ ॥

इय वृत्तसमवसरणव्याख्या ज्ञेया । किञ्चिल्लेप चतुरस्रसमवसरणस्वरूप च लोकप्रकाशतो ज्ञाप्य । अथ तृतीयवप्रे मध्यागुरुक समभूतल तस्य मध्ये मणिरत्नमय पीठमेक जिनदेहोच्चत्वसमोच्छ्रय चतुर्द्वार

च कुर्वन्ति। तत्र सूर्योदये स्वर्णकमलेषु क्रमेण पादौ स्थापयन् पूर्वद्वारेण समवसरणे प्रविश्य चैत्यवृक्ष प्रदक्षिणीकृत्य पादपीठन्यस्तपादो "नमस्तीर्थाय" इत्युक्त्वा सिंहासने निषीदति। यतः—

तीर्थं नाम श्रुतज्ञानं यच्च सङ्घश्चतुर्विध। आद्यो वा गणभृत्तेन तीर्यते यत्र नाम्बुधिः ॥ १ ॥

श्रुतज्ञानपूर्विका अर्हन्तः, तदभ्यासेनार्हन्नामकर्मप्राप्तेरिति।

अर्हत्त्वपूर्विका यस्मात् पूजितपूजकः। लोकेऽप्यर्हत्पूजितत्वात् पूजयेत्तीर्थमादरात् ॥ २ ॥

ततस्तीर्थं नमस्यन् कृतकृत्योऽपि वा यथा। धर्मं कथयति स्वामी तथा तीर्थं नमस्यति ॥ ३ ॥

तत्र निषण्णो जिनो देशनां विधत्ते, येन केन वचसा नृणामपि संशयाश्छिद्यन्ते। यत —

कषायदग्धानामसङ्ख्याताञ्शुष्मताम्। असङ्ख्येनापि कालेन नेत् कथमनुग्रहः ॥ १ ॥

शब्दशक्तेर्विचित्रत्वात् सन्तीदृशि वचांस्यपि। प्रयुक्तैरुत्तरं यैः स्याद्युगपद्भूयसामपि ॥ २ ॥

अथास्मिन्नर्थे लौकिकं ज्ञातमिदं—सगरग्रामे धनकणकधनाढ्यो गुडणाहुः आभीरः। तस्य पुष्पवतीप्रमुखा पञ्चदश नार्यः, सर्वाः स्नेहाढ्याः। एकदा तत्पतिर्गाश्चारयितुं वने गतः। मध्याह्ने भोजनाय स्थितः। तदा स्वस्वभीष्टिविलोकनोत्सुकाः पतिपार्श्वं आजग्मुः। ताः सर्वा अपि क्रमेण पतिमजिदधिरे—कदम्ब हिमघटिका प्रयसी राज्ञा १। कथमद्य तक्रे मधुरिमा लोकः २। सा सश्मश्रुका स्त्री (कथ) हृदे वर्तते ३। अद्य कथं तव समाधिरस्ति? ४। अद्य कट्टोदकशाकं कथमदत्त पाचितं ५। कथमियं दुरी पुष्पुरापने ६। सा महिषी गर्जन्ती कथं न जाता ७। इयं पुरे दृश्यमाना स्त्री पान्या मार्गे

...नि, तां विना न कर्मक्षयकारिणी १२। अत्र यागमीरे निह्नपादिर्नास्ति तेन भय न ...भूनि पञ्चानीत्यत्र पाश्रिरगत ... ना नास्तीति कथ गृह्यन्ते १४। एता अजा गणिता ... तेनादत्ता पूरणीनामजानां पाश्रि प्राप्तो नास्तीति १५। इत्येकेनोत्तरेण सर्वा ... मधोत्तरं बुबुधु। ... नव् पतिरपि मुमुदे। इति प्राकृतजनेषु यदीदृशी शक्ति ... सर्वेषां ... कथ न स्यात्?। यत —

... युगपज्जनानाम्।
श्रुत्वा ... जिनेन्द्र स्यात् किमु तत्र चित्रम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादमन्यवृत्तौ
चतुर्दशस्तम्भे २०१ व्याख्यानम् ॥

---

## व्याख्यान ॥ २०२ ॥

अथ देशनामनर्थं पञ्चरति तदाह—

...स्वकुक्ष्या ये दीक्षा गृह्णन्ति ते मुदा। तेषु गणिपदादीन् यच्छन्ति श्रीगुरुदी जिनाः ॥ १ ॥
... ते ऽपि ... । कुर्वन्ति ... गणान् ॥ २ ॥

सूत्रं गणधरा एव भन्त्येते महाधियः । दिशन्ति केवलेनैव प्रायोऽर्थास्तीर्थपाः पुनः ॥ ३ ॥

नवरं भव्योपकाराय सूत्रं गणेशा रचयन्ति। यथा कश्चिन्नरः सहकारारूढोऽधस्थानामुपकाराय फलाना वृष्टिं कुरुते, तदा केचन पतन्ति तानि पटेन गृह्णन्ति, ततः स्वमन्यांश्च प्रीणयन्ति, तथैव जिना ज्ञानकल्पद्रुममौलिस्थिता भव्यहितायार्थान् वर्षन्ति, तन्मध्ये किञ्चिद्गणेशा धिषणापटेन गृह्णन्ति, रचितैस्तैरात्मानं परांश्चानुगृह्णन्ति । यतः—

यथा फलानि पक्वानि न सर्वानुपकुर्वते । कृतार्था न तथैवार्थाः स्युः सूत्ररचनां विना ॥ १ ॥

अथ समवसरणे प्रभो कति रूपाणि भवन्तीत्याह—

मूलरूपं प्रभोः प्राच्यामन्यत्रिदिक्षु नाकिनः । तन्वन्ति जगत्तुल्यं तन्महिम्नैव तद्वयम् ॥ १ ॥

स्पष्टं । नवरं शेषदिक्षु अर्हद्बिम्बानि स्वर्गिणो रचयन्ति, परं जना अकृत्रिमं कृत्रिमं वा न जानन्ति मूलस्वरूपाद्विसदृशं न स्यादिति । तथा तानि कृत्रिमाण्यपि जिनतुल्यबिम्बानि जिनप्रभावेणैव भवन्ति, अथ यथा सर्वे सुरा मन्दाद्यपि जिनाङ्गुष्ठप्रमितं रूपं सर्वशक्तितोऽपि कर्तुं न क्षमाः । यदाहुश्च—

यैः शान्तरागरुचिभिः परमाणुभिस्त्वं निर्मापितस्त्रिभुवनैकललामभूत ।
तावन्त एव खलु तेऽप्यणवः पृथिव्यां, यत्ते समानमपरं न हि रूपमस्ति ॥ १ ॥

प्रतिरूपवर्णनमावश्यकनिर्युक्त्यामपि कृतं । तथाहि—वाचामगोचरादर्हतां स्वरूपादनन्तगुणहीनं

---

१ गणधरानिन्य ।

मूत्स्यर्गा, तेभ्यश्चाहारकदेहा अनन्तगुणहीना, तेभ्योऽप्यनुत्तरसुरा अनन्तगुणहीना स्वरूपत, ततोऽधोऽधः क्रमात् सुरा ग्रैवेयकसुरान् यावत्, तेभ्यश्चक्रिणो वासुदेवा बलदेवा महामाण्डलिका क्रमादनन्तगुणहीना ज्ञेयाः । तच्छेषास्तु नृपादय सर्वेऽपि लोका मिथ स्वरूपत षट्स्थानपतिता भवन्ति । यत उक्त च—

अनन्ता १ सख्य २ सख्येय ३ भागहीना परस्परम् । सख्येया ४ सख्येया ५ नन्त ६ गुणहीनाश्च रूपत ॥ १ ॥

तथा तीर्थंकरस्वरूप सर्वेषा वैराग्यजनक स्यात्, न तु रागादिवर्धक चेति । अथ समवसरणे पर्षदा स्थानान्याह—

द्वादश पर्षद सर्वा देशनाश्रवणस्पृहा । स्वस्वस्थाने निषीदन्ति प्रशस्तयोगभासुरा ॥ १ ॥

स्पष्ट । पर्षन्निषीदनस्थानान्यमूनि, तथाहि–ज्येष्ठोऽन्ये च गणभृतो जिनपार्श्वे आग्नेय्या निषीदन्ति, केवलिनस्तु जिनांस्त्रि प्रदक्षिणीकृत्य तीर्थनमस्कृतिं कृत्वा स्थितेर्गौरव रक्षन्त षट्स्थाना गणभृता पृष्ठतो निषीदन्ति, जिन न वन्दन्ते, यत —

कृतकृत्यतया वाहच्छद्मत्वाच्च जिनेश्वरान् । न नमस्यन्ति तीर्थं तु नमन्त्यर्हन्नमस्कृतम् ॥ १ ॥

उक्त च धनपालेन ऋषभस्तोत्रे—

होइ मोहच्छेयं तुह सेवाए धुवत्ति नेदामि । ज पुण न वदिज्जासि तत्थ तुमं तेण झिज्झामि ॥ १ ॥

केवलिना पृष्ठतः शेषसाधवोऽतिशयिनोऽर्हत्तीर्थगणाधिपादिकाश्रद्धा यथाक्रम विनयेन निषीदन्ति,

तेरा पृष्ठतो वैमानिकदेव्योऽर्हदादिकान् प्रणम्यासते, तासां पृष्ठे साध्व्य उत्थेतास्तिष्ठ पर्यन्तेऽग्निकोणे निषीदन्ति पूर्वद्वारेण प्रविश्यार्हत्प्रदक्षिणा कृत्वा च । भुवनपतिज्योतिर्व्यन्तराणां देव्य इति त्रय याम्यद्वारेण प्रविश्य नैरृत्या दिशि तिष्ठन्ति । भुवनपतिज्योतिर्व्यन्तरसुरा पश्चिमद्वारे प्रविश्य वायव्यां दिशि तिष्ठन्ति । वैमानिकसुरा नरा नार्यश्चोत्तरद्वारे प्रविश्यैशानकोणे निषीदन्ति अर्हदादिकान्नत्वेति । चतुर्दश्य साध्व्यश्चोऽग्रगा शृण्वन्ति । सर्वे देवा नरा नार्यं श्रमणाश्च निविष्टा शृण्वन्ति, वृत्तानानस्य कस्येद यास्त्समुष । पूर्णां घोतकटिकासना साधव शृण्वन्ति, साध्व्यो वैमानिकाङ्गनाश्चोर्ध्वस्थिता । नाङ्गज्ञानजनगामीना मोपानाघारोहता श्रमो व्याधिश्च प्रतुमजाराश्च जनेत्, न कस्यापि वैरजार प्राडुर्भवति । द्वितीयवप्र निस्मृतनाल्यादिवैरास्तिर्यञ्च शृण्वन्ति इति । अथ देशनान्त यत्कुर्वन्ति तदाह—

प्रथमा पौरुषी यावद्धर्ममाख्याति पारग । वर्धापनविधि तत्र तन्वन्ति तत्कुर्वजना ॥ १ ॥

व्याख्या । जनाश्चक्रवर्ती श्राद्धा वा पूर्जनादयो वा तत्कुर्वं शान्तिकर्णवर्धापनविधिं कुर्वन्ति, तथाहि—कउमनाडीना तत्कुत्वा चहामसौरजा निस्तुषाश्च मितविशोऽश्मणकाश्चनु प्रस्थमिता आढकमाना उज्वालिता शाधिता तानर्धम्बिवानिमान् रत्नस्थाले निक्षिप्य मज्ञिनाग्निउ-सन्नारा सुवासिनी सौरिधन, अत्र स्थगिण सुगन्धिकच्चाति क्षिपन्ति, तेनासौ नवित्रजैर्मारम्यो जायत । ततो गीततूर्यादिभिर्हासरपुरस्सर श्राद्धन प्रनोरथे नीयते, यत्रिरन पूर्वद्वारा प्रविशति । तस्मिन् पात्र आगते जिन-निरमन्ति । तत स चक्रवर्त्यादिश्राद्धो वहिना सह त्रिः प्रदक्षिणा ...

स्थित्वा सर्वासु दिक्षु त वलिं प्रौढमुष्टिभि[1] किरति, तस्यार्ध भूमिपतनात्प्रागेव नाकिनो गृह्णन्ति, शेष-स्यार्धस्यार्धमेतद्विधायको गृह्णाति, अन्ये जना अवशिष्टं यथालाभ गृह्णन्ति । तस्यैककणे मूर्ध्नि न्यस्ते रोगा सर्वेऽपि शाम्यन्ति, षण्मासावधि नूतनरोगो नाविर्भवति । इत्थ वलिविधौ पूर्णे जिना प्रथमवप्रतोऽवतीर्य द्वितीयवप्रस्येशानकोणके देवच्छन्दक एत्यानेकदेवकृता सुख तिष्ठन्ति । ततो द्वितीयपौरुष्या नृपाद्यानीते सिंहासने पादपीठे वोपविश्य गणाधिपो धर्मोपदेशमादिशेत् । पुनः पश्चात्पौरुष्या जिना सिंहासने स्थित्वा देशना कुर्वते । इद समवसरण यत्र कदापि न जातं स्यात्तत्र चतुर्विधा देवा अमुना विधिना कुर्वन्ति । कश्चिन्महर्द्धिकसुरो नन्तुमेति स तत्रैकोऽपि कुरुते इति ।

अथ समवसरण विना नियतर्द्धिमाह—

यदापि न स्यात्समवसरण स्यात्तदापि हि । सुशोभित प्रातिहार्याष्टकं नियतमर्हताम्[2] ॥ २ ॥

स्पष्ट । नवर अष्टमहाप्रातिहार्यवर्णन तु मया प्रथमस्तम्भे लिखितमस्तीति ।

इत्यनन्तगुणरत्नशालिना–मर्हतामुदितमागमोदधे ।
वर्णन तदनुसारमर्हता, धार्मिका सुकुरुतात्मनो हिताम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादवृत्तौ चतुर्दशस्तम्भे २०२ व्याख्यानम् ॥

---

१ बलिस्वामी । २ योग्यताम् ।

अत्र जिनेन्द्राः समवसरणे स्थिता देशनां तन्वन्तीत्याह—

बहवोऽविरता जीवास्तेभ्यः स्तोकाः सुदृष्टयः । स्तोकतरास्ततः श्राद्धाः साधवोऽल्पतमास्ततः ॥ १ ॥

अविरता धर्मविरतिरहिता जीवा बहवः समस्तविश्ववर्तिमिथ्यात्विजीवग्रहणात् । अविरत्य अविरता [illegible] ... जीवा यथश्चेति द्वादश । तेभ्योऽ-श्रमा—समय [illegible] पञ्चानामनियमोऽनियमश्च षण्णां जीवानां वधश्चेति द्वादश । तेभ्यः श्राद्धा देशविरताः स्तोकतरा, एकादशाविरतीनाम-विरतिरीत्या [illegible] सम्यक्त्वधारिणः । तेभ्यः सर्वं नियमतया [illegible] प्रत्याख्यानपरा ते विरत्येकदेशधरा देशविरतिधरा । तेभ्यः सर्व-विरतिरता साधवः स्वल्पतमाः । अत्र भावना—इह जीवानां संसारे पतयः पङ्क्तयः सन्ति । तत्राद्यपङ्क्ते-रेकेन्द्रियाद्योऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियान्ताः । तत्रैकेन्द्रियाः पञ्चाश्रवेभ्योऽविरतत्वात्सञ्जनित कर्मबन्ध मनन्यमेव-गर्वेऽप्यसङ्गिपञ्चेन्द्रियाद्योऽविरतपङ्क्तावेव । तत्रैकेन्द्रिया पञ्चाश्रवेभ्योऽविरतत्वात्सञ्जनित धर्मबन्ध-मनन्त, विराधका नोच्यन्ते, यथाहि सुसमसमादिमुनितादयो विरतिपरिणामाभावाद्धर्षितेनाधमाधमेन मनसा, हिंसाश्च नोच्यन्ते । मृषादयोऽसत्यमवदन्तोऽपि न सत्यवादिनः । गुणिषुडशा-दिष्वपि न चुरन्ते तथापि व्रतिनो नोच्यन्ते । कृत्रिमाकृत्रिमागुणकालिर्यड्नरा मैथुनमगोन स्पृशन्ति न गृह्णन्ति तथापि न ते मैथुनत्यागिनः । कृत्रिमाकृत्रिमागुणकालिर्यङ्नरा मैथुनमगेन स्पर्शानं न गृह्णन्ति तथापि न ते नैष्ठिकाः । [illegible] निर्ग्रन्थाः स्युः, विरतिकर्म न माना अपि न प्रत्याख्यानि । पत्ड्मसादयश्च निरोधनस्वाध्यायान्तरायान् निर्ग्रन्थाः स्युः, विरतिकर्म न नवने । दानमेवासा अवता, समस्तानाम् । यत—"तर्गिंदिग्गुसागाणो" इति द्वितीयगुणस्थानस्या-वलम्बनात् । तथा च विरतिर्मूर्छितादिन्द्रियादिष्वप्यविरतिरिं, सास्वादनस्योत्पत्तिसमये पक्षावलिका-

मलानात् । [illegible] विरति क्रियामूर्छिताद्यनिन्द्रियादिष्वप्यविरतिरिं, सास्वादनस्योत्पत्तिसमये पक्षावलिका

घायत्ताज्ञायात्। अथैवादेषु विविधविशेषहिंसाद्याश्रवा दृश्यन्ते, तथाहि—वृक्षादय स्वस्वमाहार जलानिलादिक सचित्त गृह्णन्ति इति तेषा जलघातविराधना स्पष्टा। यत —

जत्थ जलं तत्थ वणं जत्थ वणं तत्थ निच्छिओ अग्गी। तेऊ वाऊ सहगयउं तस्सा य पच्चक्खया चेव ॥१॥

इति घनवनस्पत्यादीनामप्याहारग्रहणमात्रेणापि सूक्ष्मवृत्त्या विराधना। बादरवृत्त्या तु केचिद्वृक्षा क्षारीवदर्यादय कदल्यादीन्मरदेव्यादिजीववत् सुल्यादय स्वमूलक्षारकटुरसादिभि पृथिव्यादीन् परूपि घ्नन्ति, कीटमारिकाकिंपाकादयो मनुष्यपश्वादीन् घ्नन्ति, जेरागारिप्रमुखा उच्चाटयन्ति, केचिन्मनुष्यान् पशून् (मूल) पशूंश्च नरान् कुर्वन्ति। वंशशरादयो धनुर्बाणादिरूपतया बहुजीवान् घ्नन्ति। धनुरादिजीवानामप्युत्समाहरिरवपरिणामत्वादचेतनशरीरादेरपि बन्ध। जिनपूजार्हपुष्पफलाचरणादिमुनिपात्रादिजीवाना शरीराणा धर्मसाधनत्वेऽपि न पुण्यबन्ध, तद्धेतुविवेकाभावात्। एव महारम्भप्रवृत्तिहेतुशकटआदिजीवाना हिंसाहेतुत्व भावनीय। एव दर्शिता हिंसा १। तथा तेषा सत्याध्यवसायाभावादसत्य। अनानामसत्यवादहेतुत्वादपि असत्यपाप, दृश्यन्ते हि केचिदोपधिवशात्सत्यमसत्यमपि वदन्त। दीपालतारादी कन्याद्युक्तस्यासत्यस्यापि विज्ञापनात्। मोहनवल्ल्यादयो मोहोत्पादनेन जनाना मार्गादिवैपरीत्यादि दर्शयन्ति, इत्याद्यनेकधाऽसत्यप्रकार २। सर्वे वृक्षजीवा सचित्तमाहार गृह्णन्ति, तदाहारगतजीवादत्तमेवेति, परेषामदत्तहेतुत्व च स्पष्टमेवेति, कोकाशसूत्रधारकृतकाष्ठमयशुकपारापतादिभिर्नृपकोष्ठागारेऽस्यादानं कृत शाल्यादीना ग्रहणश्रवणात्, काष्ठशुकादिजीवाना चादत्तादानपाप पूर्वोक्तधनुर्व-

शादिवत् । श्रीपधाअनेन परधनमहणप्रवृत्तिरित्यादि ३ । एव मैथुनपाप निरतिनानानाना, तादृ पुष्पारसमादीना पर प्रति रागहेतुत्वात् । अह्निकेलादिर्निर्विशेषमैथुनप्रवृत्ति स्यात् । तथा लोके पञ्च याणा इमे–कमलकन्द १, आम्रमञ्जरी २, जातिपुष्प ३, चम्पापुष्प ४, नपोरियापुष्प ५ च, एते पञ्च मैथुनरागजनका । तथा केषाञ्चित्तरूणा साक्षादपि कामसंज्ञा दृश्यते । तदुक्तम्—

पादाहत प्रमदया विकसत्यशोक, शोकं जहाति बकुलो मधुपारिषिच ।
आश्लिष्ट कुरबक कुरुते विकास–मालोकितस्तिलक उत्कलिको विभाति ॥ १ ॥

इति ४ । परिग्रहोऽपि तेषा विरत्यजानात् । केचित्तरवो निधिं मूलेन वेष्टयन्ति मूर्छेत्यादि परिग्रह-पाप स्पष्ट । तथा तरूणा यद्यत एकेन्द्रियत्वमस्ति तथापि जात पञ्चेन्द्रियाणा सद्भाव । तथा तेषा दशसंज्ञानि कर्मबन्ध, तथाहि—

आहार १ भय २ परिग्गह ३ मेहुण ४ तह कोह ५ माण ६ माया ७ य ।
लोभो ८ रागो ९ ओहो १० एए सन्ना दस जीवाण ॥ १ ॥

रुक्खाणं जलाहारो १ सकोअणी भएण सतुअइ २ । नियततुएहिं वेढइ वल्ली रुक्खस्स परिग्गहेइ ३ ॥ २ ॥
अथीपरिरंभण कुरबस्तरणो फलति मेहूणे ४ । कोकणयस्स च कदो हुकारे मुयइ कोहेण ५ ॥ ३ ॥
माणे रुदति रुयती ६ छायइ वल्ली फलाइ मायाए ७ । लोभे विल्लपलासा खिवंति मूले निहाणुवरिं ८ ॥ ४ ॥
रयणीए संकोच (अ) कमलाण होइ रागसन्नाए ९ । ओघे चइत्तु मग्ग चडंति रुक्खेसु वल्लीओ १० ॥ ५ ॥

इति वनस्पतिमाश्रित्याविरतिर्जनिता । एवं पृथ्वीजीवानां नाश्य, हरितालसोमलक्षारादिभिर्विकलेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्याणां प्रत्यक्ष वधदर्शनात् । पारदस्य तु कूपस्थस्याश्वारूढस्त्रीमुखदर्शनात्तामनुधावतः पात्यपिह स्पष्टमेव । शेषं प्राग्वत् । जलमपि क्षारादिविशेषैर्मधुरजलपृथ्व्यादिजीवान् हन्ति, नदीपूरादिषु त्रसपश्वादीनां महान् वधः स्यात् । अग्निश्च तापशोषणादिना जलजीवान् हन्ति सर्वतोधारशस्त्ररूपत्वात्सर्वजगद्दाहकशक्तिरस्ति, तेन प्राप्तं सर्वं हन्ति । एवं वायवोऽप्युष्णादयः शीतादिवायुजीवान् प्रदीपाद्यग्निजीवांश्च घ्नन्ति, वृक्षादिभिर्नरादीनां मृत्युदर्शनात् । एवमेकेन्द्रियाणां षष्ठाश्रवाद्यविरतित्वं ज्ञापितं । एवं विकलेन्द्रियाणामपि । यतः पूरकशङ्खादयो द्वीन्द्रिया जीवा जीवाहारं कुर्वन्ति । यूकाकीटिकामत्कुणमृगादयस्त्रीन्द्रिया जीवाहारा एव, खर्जूरादयः कर्णे प्रविष्टा उद्वेजयन्ति । चतुरिन्द्रिया वृश्चिकभ्रमरादयः ईलिकादीन् घ्नन्ति । दंशमशकादयो गजकर्णे प्रविष्टा गजं सिंहनासायां प्रविष्टाश्च सिंहं घ्नन्ति । पञ्चेन्द्रियाश्च जलचरा मत्स्यादयो मत्स्याहारा एव । स्थलचरा व्याघ्रसिंहसर्पादयोऽपि मांसाहाराः । श्येनगृध्रादयो बहुधा हिंसाकारिणः । तथा कामसेवाऽपि स्थलचरादीनां स्पष्टैव । एषा हिंसादिजनिता गतिरप्येव—

"थावर विगला नियमा संखाउअतिरियनरेसु गच्छंति" ।

तथा—"असन्नि १ सरिसिव २ पक्खी ३ सीह ४ उरग ५ त्थि ६ जंति जाव छट्ठिं ।
कमसो उक्कोसेणं सत्तमपुढविं मणुअमच्छा ॥ १ ॥"

इत्यनन्ता जीवा अविरतपङ्क्तावेव प्रविशन्ति। अथ मनुष्या जिह्वशौनिककैवर्तकचक्रिम्लेच्छादयोऽ-धर्मा। नृपामात्यादय उत्तमा अपि जैनधर्मविमुखा अविरता एव। तथा द्वीपायनादय सुरा हिंसाद्या श्रवकरा अविरता एव। तथा सुरा काञ्चनलुब्ध्याऽसत्य जल्पन्ति, अदत्तनिधानादिक परकीयमधिति-घ्नन्ति। मैथुने परकीयदेवाङ्गना कामयन्ते। परिग्रहस्तु विमानादिलक्ष्मीरपि अमितैव। एव सुरा अप्य-विरतिन। तथेश्वरो जगत्संहाराधिकारीत्यादिनाऽऽश्रवपर एव। एव कृष्णब्रह्मादयोऽपि ज्ञेया। लौकिक-र्षयोऽपि शापानुग्रहस्त्रीप्रसक्त्यादिभिरविरतपङ्क्तिगा एव। विश्वामित्रेण ब्रह्मर्षिरित्यकथनोत्पन्नक्रोधेन वशिष्ठस्यारुन्धतीकलत्रपुत्रा हता, एव सोऽपि कामलुब्ध। पाराशर स्मरविह्वलो दिवाऽपि धूमरीं विकुर्व्य (विकृत्य) मत्स्यगन्धा मात्स्यिकपुत्रीं सिषेवे। इत्यादि सर्वं परग्रन्थाज्ज्ञेय। अथान्यतिर्यङ्नरा अपि केचिद्द्रव्यतो देशसर्वविरतिभावेऽपि अविरता एव। नारका अपि क्रोधाध्माततया वैक्रियशक्त्या विकुर्वित (विकृत) प्रहरणवज्रतुण्डादिभि परस्पर महावेदनामुत्पादयन्ति इत्यविरतपङ्क्तावेव। एव चराचरजीवा बहव प्रत्याख्यानरहिता।

अथ द्वितीयपङ्क्तिरविरतसम्यग्दृष्टीना ज्ञेया। श्रेणिकसत्यकिवासुदेवादय कियन्तो मनुष्या देवनार-काणामसङ्ख्याततमो भाग तिरश्चा चानन्ततमभागेऽवतिष्ठन्ति, तथापि मिथ्यात्वदोषगतत्वेन पूर्व-भेदादतिश्रेष्ठ। केचिद्देवा सुदर्शनिनोऽत्र भेदेऽवतरन्ति, तथापि पूर्वोक्तजीवेभ्य स्वल्पा एवेति।

इति वनस्पतिमाश्रित्याविरतिर्दर्शिता । एवं पृथ्वीजीवाना ज्ञाव्यं, हरितालसोमलक्षारादिभिर्विकलेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्याणां प्रत्यक्ष वधदर्शनात् । पारदस्य तु कूपस्थस्याश्वारूढस्त्रीमुखदर्शनात्तामनुधावतः कामचिह्न स्पष्टमेव । शेष प्राग्वत् । जलमपि क्षारादिविशेषैर्मधुरजलपृथ्व्यादिजीवान् हन्ति, नदीपूरादिषु त्रसप्रभादीना महान् वध स्यात् । अग्निश्च तापशोषणादिना जलजीवान् हन्ति सर्वतोधारशस्त्ररूपत्वात्सर्वजगद्दाहकशक्तिरस्ति, तेन प्राप्त सर्वं हन्ति । एवं वायवोऽप्युष्णादय शीतादिवायुजीवान् प्रदीपाद्यग्निजीवान् घ्नन्ति, लूकादिभिर्नरादीना मृत्युदर्शनात् । एवमेकेन्द्रियाणा पञ्चाश्रवाद्यविरतित्व ज्ञापित । एव विकलेन्द्रियाणामपि । यत पूरकशङ्खादयो द्वीन्द्रिया जीवा जीवाहार कुर्वन्ति । यूकाकीटिकामत्कुणभृङ्गादयस्त्रीन्द्रिया जीवाहारा एव, खर्जूरादय कर्णे प्रविष्टा उद्वेजयन्ति । चतुरिन्द्रिया वृश्चिकभ्रमरादय ईलिकादीन् घ्नन्ति । दशमशकादयो गजकर्णे प्रविष्टा गजं सिंहनासाया प्रविष्टाश्च सिंह घ्नन्ति । पञ्चेन्द्रियाश्च जलचरा मत्स्यादयो मत्स्याहारा एव । स्थलचरा व्याघ्रसिंहसर्पादयोऽपि मांसाहारा । श्येनगृध्रादयो बहुधा हिंसाकारिण । तथा कामसेवाऽपि स्थलचरादीना स्पष्टैव । एषा हिंसादिजनिता गतिरप्येव—

"चारर विगला नियमा मत्तायतितिरिनिरेसु गच्छन्ति" ।

तथा—"अमनि १ सरिसिव २ पक्खी ३ सीह ४ उरग ५ त्थि ६ जंति जाव छट्ठिं ।
कमसो उक्कोसेण सत्तमपुढविं मणुयमच्छा ॥ १ ॥"

॥ व्याख्यान ॥ २०४ ॥

अथ भव गृहीत जीवभेदेन चतुर्धा परिणमतीत्याह—

शालिकणसम्बन्धोऽत्र धार्यो भव्याभिधायिभिः । भवेज्जीवविशेषेण चतुर्धा भवनिस्तर ॥ १ ॥

स्पष्ट । भावार्थस्तु वक्ष्यमाणदृष्टान्ततो ज्ञेय —जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे मगधाभिधो देश । तत्र राजगृह पुर । तस्मिन् पुरेऽस्ति धनाभिधः श्रेष्ठी । तस्य धारिणीति सुरूपा प्रिया । तस्याः कुक्षिसमुत्पन्नाश्चत्वार पुत्रा धनपाल १ धनदेव २ धनगोप ३ धनरक्षित ४ नामान ते यौवन प्रापुः । ततेऽत्र स धनवान् महेभ्याना कन्याभि सह पर्यणाययत् । प्रथमा उज्झिकाख्या १, द्वितीया भक्षिका २, तृतीया रक्षिका ३, चतुर्थी रोहिणी च ४ । ताभि समं सुख सेवमानास्ते गत काल देवा इव न जानन्ति । अन्यदा श्रेष्ठी निशान्ते धर्मध्यानमाधाय गृहचिन्ता चकार—"एतासा वधूना मध्ये का मम गृहनिर्वाह करिष्यति ? अत परीक्षा करिष्ये" । तत प्रात कृत्य विधाय भोजनानन्तर बान्धवपुत्रादीना समक्ष सर्वासा वधूना आकार्य पञ्च पञ्च शालिकणानक्षिमतान् समार्पयत् । आद्या सा मन्दधीर्विजने गत्वाऽचिन्तयत्— "अयं श्वशुरो विपरीतधीरभूत्, यत्स्वजनसमक्ष पञ्च शालिकणान्मे पाणावार्पयत्, त्यजामि, एतै किं प्रयोजन ? यदा याचिष्यति तदाऽपरानर्पयिष्यामि" इति विचिन्त्य त्यक्तवती । द्वितीया चिन्तयति— "श्वशुरदत्तानेतान् किमर्थं त्यजामि, अतो भुञ्जे इमान् यदा याचिष्यति श्वशुरस्तदाऽन्यान् समर्पयि-

अथास्या अप्यसङ्ख्याततमो भागो विरताविरताख्यदेशविरतिमयी तृतीया पङ्क्तिः । तस्यां हि कियन्तो मनुष्या गर्भजपञ्चेन्द्रियतिरश्चामसङ्ख्याततमो भाग सङ्ख्यातास्तिर्यञ्चश्चण्डकौशिकशालमत्स्यकामृगराजाजीर-गजादिवत् जातिस्मृत्यादिना प्राप्तश्राद्धधर्माण, नेतरे । सर्वेऽपि मिलिता 'समत्तदेसविरया पलियस्स असङ्खभागमित्ताय" इतिवचनात्पल्योपमासङ्ख्याततमभागे यावन्त समयास्तावन्तोऽमाणा लभ्यन्ते ।

तस्या अप्यसङ्ख्याततमो भाग सर्वविरतिमनुष्यमयी चतुर्थी पङ्क्तिः । उत्कर्षतोऽपि पञ्चदशकर्मभूमिषु कोटिसहस्रपृथक्त्वमितानामेव यतीना प्राप्यमाणत्वात् ।

अत्र च प्रथमा पङ्क्ति विनाऽग्रेतन्यस्तिस्रोऽपि पङ्क्तयोऽल्पतमा एव, क्रमाच्चाल्पतमा ज्ञातव्याश्च । सम्य-क्त्ववन्तो जीवाश्चतसृष्वपि गतिषु लभ्यन्ते । देशविरतिवन्तस्तु द्वयोस्तिर्यङ्नरयोर्गत्यो प्राप्यन्ते । सर्व-विरतिस्तु नरगतावेवेति ॥

वाणीमिमां भागवतीं निशम्य, कुर्वन्तु भव्या विरतौ प्रयत्नम् ।<br>
लोकोत्तरां सिद्धिगतिं हि तेन, धन्या लभन्ते द्रुतमव्ययां ताम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ<br>
चतुर्दशस्तम्भे २०३ व्याख्यानम् ॥

---

अत्र भव गृहीत जीवभेदेन चतुर्धा परिणमतीत्याह—

शालिकणसमन्वोऽत्र धार्यो प्रतापिताविधि । भवे जीवविशेषेण चतुर्धा मतनिर्झर ॥ १ ॥

स्पष्ट । भावार्थस्तु वक्ष्यमाणदृष्टान्ततो ज्ञेय —जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे मगधाभिधो देश । तत्र राजगृह पुर । तस्मिन् पुरेऽस्ति धनाभिध श्रेष्ठी । तस्य धारिणीति सुरूपा प्रिया । तस्या कुक्षिसमुत्पन्नाश्चत्वार पुत्रा धनपाल १ धनदेव २ धनगोप ३ धनरक्षित ४ नामान ते यौवन प्रापु । तदैव स धनस्तान् महे-भ्याना कन्यानि सह पर्यणाययत् । प्रथमा उज्झिकाख्या १, द्वितीया भक्षिका २, तृतीया रक्षिका ३, चतुर्थी रोहिणी च ४ । तानि सर्व सुख सेवमानास्ते गत काल देवा इव न जानन्ति । अन्यदा श्रेष्ठी निशान्त धर्मध्यानमाधाय गृहचिन्ता चकार—"एतासा वधूना मध्ये का मम गृहनिर्वाह करिष्यति ? अत परीक्षा करिष्ये" । तत प्रात कृत्य विधाय भोजनानन्तर बान्धवपुत्रादीना समक्ष सर्वासा वधूना आकार्य पञ्च पञ्च शालिकणानखण्डितान् समार्पयत् । आद्या सा मन्दधीर्विजने गत्वाऽचिन्तयत्— "अयं श्वशुरो विगतधीरभूत्, यत्सकलजनसमक्ष पञ्च शालिकणान्मे पाणावार्पयत्, त्यजामि, एतैः किं प्रयोजन ? यदा याचिष्यति तदाऽपरानर्पयिष्यामि" इति विचिन्त्य त्यक्तवती । द्वितीया चिन्तयति— "श्वशुरप्रदत्तानेतान् किमर्थं त्यजामि, अतो भुञ्जे इमान् यदा याचिष्यति श्वशुरस्तदाऽन्यान् समर्पयि-

ष्यामि"। तृतीयया चिन्तितं-"श्वशुरस्य वचसा किमपि प्रयोजनं भविष्यति, ततो रक्षाम्येतान्" इति विचिन्त्य तया कणा आभरणसमुद्गके गोपिता, प्रत्यह वीक्षते। चतुर्थी विजने गत्वाऽचिन्तयद्बुद्धिशालिनी-'मम श्वशुरो याचस्तन्निमान सर्वजनसमक्ष पञ्च शालिकणान् कारणविशेषेणैव प्रदत्तवान्, ...वर्धयामि"। तथैव इत्यनुध्याय प्रेषिताले पितुर्गृहे, भ्रातृणा चादिष्ट-"निजकणा इमेमे कणा ..."। तस्या गिरा बन्धुभिस्तथा कृत, घनागमे प्राप्ते ते पञ्च कणा उप्ता । तत —

वीजूय गता वृद्धिं शालय कणशालिन । प्रस्थस्तेषामभूदेक प्रथमे वत्सरे तत ॥ १ ॥
द्वितीये त्वाढकोऽभूत्के द्रोणा वर्षे तृतीयके । खारिशतानि तुर्ये तु पञ्चलक्षाणि पञ्चमे ॥ २ ॥

अथान्यस्मिन् दिने श्रेष्ठी स्वजनान्निमन्त्र्य पूर्वरीत्या वधू समाहूयादौ ज्येष्ठामर्थयते स्म-"वत्से ! ...पणानर्पय पञ्च"। तदाकर्ण्य तया गृहमध्यादानीय समर्पिता पञ्च कणा । तान् दृष्ट्वाऽवोचत्-"...ते मत्प्रदत्ताश्च"। तया प्रोचे-"तात ! ते प्रोज्झिता "। तच्छ्रुत्वा रुष्टः श्रेष्ठी जजल्प सर्व-...कारा पापयाऽयुक्त कृत, यन्मे दत्तास्त्यक्ता, तस्मादस्यास्त्यागसज्ञ भ्रगणादिपरित्यागकर्म ...तु"। ततो द्वितीया याचिता-"वत्से ! तान् कणानर्पय ममेदानीं"। तयोचे-"भक्षिता मया"। तत ...प्रोचे-"पचनादिष्वेषा भवतु"। तृतीया याचते स्म । तयाऽऽनीयोचे-"गृह्यता शुभाः कृता स्यन्ति ...रक्षि"। तत सा कोशारक्षणे कृता। चतुर्थी याचिता। तयोचे—"नापटाम्यर्पय, पर आनीयन्ते"।

श्रेष्ठिनोचे—"कस्मात् ?" । तयोचे—"मद्बन्धुभिस्ते बह्वो निष्पादिता सन्ति" । तत श्रेष्ठिना तया वृत्त। तयाऽऽनाय्यार्पिता श्रेष्ठिन सर्वसमक्ष। तत श्रेष्ठिना गृहस्वामिनी चक्रे, प्रोक्त च सर्वेषा—"योऽस्या श्चाज्ञा खण्डिष्यति तेन मे न प्रयोजन" । सर्वैरपि तद्वच स्वीचक्रे । ततो निश्चिन्त सन् स्वधर्मकर्मणि सावधानोऽभूत् । हे शैष्का ! जानार्थ शृणुत–यथा राजगृह तथा मानुष्य । यथा धनस्तथा गुरु । यथा वध्वस्तथा विनेया । ततो ये पञ्च शालिकणास्ते पञ्चमहाव्रतानि । यथा स्वजनवर्गस्तथा चतुर्विध सङ्घ । दान शालिकणाना यत्तन्महाव्रतारोपण । य उज्झिकासमो महाव्रत प्राप्योज्झति सोऽत्र परत्र च दु खी स्यात् । यथा द्वितीया तथाऽऽजीविकामात्रार्थ तपस्या न विधेया । यथा तृतीयया रक्षिकया रक्षितास्तद्वद्दूषणीयान्यतिचारेभ्य , रोहिणीवच्च वृद्धि नेयानि पञ्च महाव्रतानि यथा तथा कणास्तथेति । व्रतदृष्टान्ता –कण्डरीकादिवत् १, कूमकर्षिवत् २, आधुनिकवेषधारिवत् ३, मनकवालर्षिवत् ४, गौतमादिवत् ५ । एते सम्बन्धस्वामिन । इत्थ योजना कार्या ॥

शालिकणसम्बन्धोऽत्र षष्ठाङ्गे गदितो जिनै । ध्यात्वा व्रते तथा कार्य उपनयोऽस्य मानसे ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ
चतुर्थस्तम्भे २०४ व्याख्यानम् ॥

ष्यामि"। तृतीयया चिन्तितं-"श्वशुरस्य वचसां किमपि प्रयोजनं भविष्यति, ततो रक्षाम्येतान्" इति निश्चित्य तया कणा आभरणसमुद्गके गोपिताः, प्रत्यहं वीक्षते। चतुर्थी विजने गत्वाऽचिन्तयद्बुद्धि-शालिनी-'मम श्वशुरो व्यापारप्रतिभासार सर्वजनसमक्षं पञ्च शालिकणान् कारणविशेषेण प्रदत्तवान्, अतः सारं वर्धयामि'। तयैवं ह्यनुध्याय प्रेषिताश्च पितुर्गृहे, भ्रातृणा चादिष्टं-"निजकणा इवेमे कणा सुष्ठु रक्ष्याः"। तस्या गिरा बन्धुभिस्तथा कृतं, घनागमे प्राप्ते ते पञ्च कणा उप्ताः। ततः—

स्तम्बीभूय गता वृद्धिं शालयः कणशालिनः। प्रस्थस्तेषामभूदेकः प्रथमे वत्सरे ततः ॥ १ ॥
द्वितीये त्वाढकोऽनेके द्रोणा वर्षे तृतीयके। खारिशतानि तुर्ये तु पल्यसहस्राणि पञ्चमे ॥ २ ॥

अथान्यस्मिन् दिने श्रेष्ठी स्वजनानामन्त्र्य पूर्वरीत्या वधूः समाहूयादौ ज्येष्ठामर्थयते स्म-"वत्से! मम शालिकणानर्पय पञ्च"। तदाकर्ण्य तया गृहमध्यादानीय समर्पिताः पञ्च कणाः। तान् दृष्ट्वाऽवोचत्-"वत्से! नैव मामकास्तावक"। तया प्रोचे-"तात! ते प्रोज्झिताः"। तदुक्त्वा रुष्टः श्रेष्ठी जजल्प सर्व-समक्षम्-'अनया पापयाऽयुक्तं कृतं, यन्मे दत्तास्त्यक्ताः, तस्मादस्यास्त्यागसत्त्वं अवकरादिपरित्यागकर्म भवतु"। ततो द्वितीया याचिता-"वत्से! मान् कणानर्पय ममेदानीम्"। तयोचे-"भक्षिता मया"। ततः श्रेष्ठिनोचे-"पचनादिरेषा भवतु"। तृतीयां याचते स्म। तयाऽऽनीयोचे-"गृहाण शुभाः कृता रक्षन्ति"। तया सा कोशाध्यक्षा कृता। चतुर्थी याचिता। तयोचे-"शकटान्यर्पय, यत आनीयन्ते"।

श्रेष्ठिनोचे—"कस्मात् ?" । तयोचे—"मद्बन्धुजिस्ते यद्रत्नो निष्पादिता गन्ति" । तत श्रेष्ठिना नया कृता तयाऽऽनाय्यार्पिता श्रेष्ठिनं सर्वगमम् । तत श्रेष्ठिना गृहस्वामिनी चक्रे, प्रोक्त च सर्वेषां—"योऽस्या आज्ञा लङ्घयिष्यति तेन मे न प्रयोजन" । सर्वैरपि तद्वच स्वीचक्रे । ततो निश्चिन्त सन् स्वधर्मकर्मणि सावधानोऽभूत् । हे शैक्षकाः ! भावार्थं शृणुत–यथा राजगृह तथा मानुष्य । यथा धनस्तथा गुरु । यथा वध्वस्तथा विनेया । ततो ये पञ्च शालिकणास्ते पञ्चमहाव्रतानि । यथा स्वजनवर्गस्तथा चतुर्विध सङ्घ । दान शालिकणाना यत्त महाव्रतारोपण । य उज्झिकासमो महाव्रत प्राप्योज्झति सोऽत्र परत्र च दुःखी स्यात् । यथा द्वितीया तथाऽऽजीविकामात्रार्थं तपस्या न विधेया । यथा तृतीयया रक्षिकया रक्षितास्तद्वत्सर्वदाऽतिचारेभ्य , रोहिणीवच्च वृद्धिं नेयानि पञ्च महाव्रतानि यथा तथा स्वर्गाम्स्यति । व्रतदृष्टान्ता —कण्डरीकादिवत् १, कर्मकर्षिवत् २, आधुनिकस्येयधारिवत् ३, सतकनाखापिवत् ४, गौतमादिवत् ५ । एते सम्बन्धस्वामिन । अत्र योजना कार्या ॥

शालिकणसम्बन्धोऽयं पञ्चाङ्गे गदितो जिनै । ध्यात्वा व्रते तथा कार्यं उपनयोऽस्य मानसे ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ
चतुर्थस्तम्भे २०४ व्याख्यानम् ॥

अथान्त्यक्रियामाह—

देशनां विविधां दत्त्वा निजायुः प्रान्तदेशके । पुण्यक्षेत्रे जिनाः सर्वे कुर्वन्त्यनशनादिकम् ॥ १ ॥

स्पष्ट । अनशनमाहारादित्यागः । आदिशब्दादन्त्यध्यानस्यान्त्यौ द्वौ भेदौ ध्यायन्ति । तथाहि—सूक्ष्मक्रियानिवृत्तिकं तृतीयं शुक्लध्यानं योगनिरोधनिमित्तं ध्यायेत् । छद्मस्थस्य यथा ध्यानेन मनसः स्थैर्यमुत्पद्यते तथैव ( एतद्ध्यानेन ) वपुषः स्थैर्यं, इदं ध्यानं केवलिनो भवेत् । तत्र पर्याप्तसंज्ञिजीवस्य तत्कालप्रथमपर्याप्तस्य जघन्ययोगिनो यावन्मितः स्यात्तस्यासङ्ख्येयभागमितं समये समये रुन्धन् सङ्ख्यातसमयैः सर्वमनोयोगं रुणद्धि । तथा पर्याप्तद्वीन्द्रियस्य यावन्मितो जघन्यवचनयोगः स्यात्तस्यासङ्ख्येयतमं भागं समये समये रुन्धन् सङ्ख्यातसमयैः सर्ववचनयोगं रुणद्धि । तथा सूक्ष्मपनकस्याद्यसमयोत्पन्नस्य जघन्यकाययोगो यावन्मितः स्यात्तस्यासङ्ख्याततमभागरूपं समये समये रुन्धन् देहस्य तृतीयभागं मुञ्चन् सङ्ख्यातसमयैः सर्वकाययोगं रुणद्धि । एवं चरमध्यानतृतीयभेदमध्ये योगनिरोधं कृत्वा केवली ह्रस्वाक्षरपञ्चकोच्चारणमात्रायुः शैलवन्निश्चलकायस्य चतुर्थध्यानपरिणतिरूपं शैलेशीकरणं भजति, अयोगिगुणस्थाने समुच्छिन्नक्रियात्मकं चतुर्थं ध्यानं स्यात्, यत्र ध्याने सूक्ष्मकाययोगक्रियाऽपि समुच्छिन्ना । चरमगुणस्थानान्त्यसमयद्विचरमसमये द्वासप्ततिप्रकृतिसत्ताकं क्षपयित्वा अन्त्यसमये त्रयोदशप्रकृतिसत्ता-

कोऽन्त्यसमयेऽसत्कर्मा निष्कर्मा तस्मिन्नेव समये लोकान्तं गच्छतीति । अस्पृशन्त्या गत्या एकसमयाद-
धिकं समयमस्पृशन् सिद्धिं गच्छति । अत्र शिष्य आह-ननु निष्कर्मणः सिद्धस्य कथं लोकान्तं यावद्ग-
तिर्भवति ? । अत्र गुरुराह-पूर्वप्रयोगतः, अचिन्त्यात्मवीर्येणैव त्वक्समयत्रये पञ्चाशीतिकर्मप्रकृतिक्ष-
पणाय पूर्वं य प्रयुक्तः प्रयोगो व्यापारः प्रयत्न इति यावत् तस्मात् । अत्र दृष्टान्तमाह-यथा कुलालचक्र-
दोला इषुर्गोफणमुक्तगोलकश्च, इत्यादीनां यथा पूर्वप्रयोगतो गतिः सिद्धा तथाऽत्रापि १ । अथवा कर्म-
सङ्गाभावात्, यथाऽष्टमृल्लेपनिर्मोक्षादिनाऽलाबुनस्तुम्बस्योर्ध्वगतिर्दृष्टा तथा कर्मलेपसङ्गनिर्मोक्षात् सिद्धा-
नामूर्ध्वगतिः स्मृतेति २ । अथवा बन्धविमोक्षात्, यथा एरण्डफलादीनां बन्धविच्छेदादूर्ध्वगतिस्तथा
कर्मबन्धनच्छेदात्सिद्धस्याप्यूर्ध्वगतिः स्यात् ३ । अथवा स्वभावपरिणामात्, यत उक्तं—

यथाऽधस्तिर्यगूर्ध्वं च लोष्ठवाय्वग्निवीचयः । स्वभावतः प्रवर्तन्ते तथोर्ध्वगतिरात्मनः ॥ १ ॥

इति प्रसङ्गात् । अथ सिद्धानां पतननिषेधमाह—

न चाधो गौरवाभावान्न तिर्यक् प्रेरकं विना । न च धर्मास्तिकायस्याभावाल्लोकोपरि व्रजेत् ॥ १ ॥

सिद्धात्माऽधस्तान्न गच्छति, कर्मभाराभावात् इत्यादि स्पष्टं । अथ सिद्धिगमनं यथा स्यात्तथाऽऽह—

तत्रापि गच्छतः सिद्धिं सयतस्य महात्मनः । सर्वैरङ्गैर्विनिर्याति चेतनमनुपक्रमात् ॥ २ ॥

स्पष्टं । यथा स्थानाङ्गे पञ्चमस्थाने-"पंचविहे जीवस्स निज्जाणमग्गे प० । तं जहा-पाएहिं १ ऊरूहिं २
उरेण ३ सिरेण ४ सव्वंगेहिं ५ । पाएहिं निज्जायमाणे निरयगामी भवति । ऊरूहिं निज्जायमाणे तिरिय

गामि नवति । उरसि निर्यायमाणे मनुष्यगामि नवति । शिरसि निर्यायमाणे देवगामि नवंति । सर्वाङ्गैर्निर्यायमाणे सिद्धिगमनपर्यवसाने प्रज्ञप्ते" इति । अथ जिननिर्वाणप्राप्त्यनन्तरं देवकृत्यमाह—

अवधिना प्रभोर्मोक्षं विज्ञाय विधिपूर्वकम् । इन्द्रा नयत्या वितन्वन्ति मोक्षकल्याणकोत्सवम् ॥ १ ॥

व्याख्या । अत्रैवं भावना–यदा भगवतोऽर्हन्निर्वृतिं ज्ञात्वा एव त्रिदशेन्द्रा वदन्ति ( इन्द्रा )— 'हा ! हा ! जगन्नाथो निर्वृतः, ततोऽस्माभिर्द्रुतं तदुत्सवः कार्यः"। इत्युक्त्वा पादुके त्यक्त्वा पूर्ववत् तत्रस्था एव वन्दन्ते जिनं । यतः—

निर्वाणेऽपि वन्दन्ते यत्पूजीन्द्रा यदर्हताम् । सदर्हद्द्रव्यनिक्षेपो वन्द्य सम्यग्दशामिति ॥ १ ॥

ततस्ते सपरिवारा अर्हतां निर्वाणस्थानमेत्याश्रुपूर्णनेत्रा त्रिदशेन्द्रा निरानन्दा मुहुर्मुहुः शोचन्तस्तिस्रः प्रदक्षिणाः कृत्वा भगवन्तं नत्वा प्राहुः—"हे नाथ ! धर्मशून्यानस्मान् पूर्ववत्तु तो नेक्षसे ? अकाण्डे इदं किमारब्धं ! निरागसामस्माकं त्यागो नार्हः, जवादस्मा विश्वेशाना किमात्मकनरिता घटते ? यदस्मान् विहायानन्तं सुखं भुज्यते । हे नाथ ! इदं रम्यं क्षेत्रं त्वया विना निर्दयस्तदीपगृहवज्जातादित्यान्तरिक्षवच्च जातम् । हे स्वामिन् ! यद्यपि त्वमनन्तसुखभागसि, तथाप्येव स्वार्थे केवलं विशोचामो वयं"। एवं विलप्य शक्र आभियोगिकैर्देवैर्नन्दनवनाद्गोशीर्षचन्दनैधांसि बहूनि आहारयेत् । ततः सेवकसुरैरानीत-चन्दनैश्चितात्रयं अर्हतां गणिनां साधूनां च कारयेत् । तत्र प्राच्यां जगद्वन्द्यस्य चिता वर्तुला स्यात्, याम्यां गणभृतां त्र्यस्रा, प्रतीच्यां च साधूनां चतुरस्रा भवेत् । ततो शक्राज्ञया क्षीरार्णवानीतैः क्षीरैर्भगवत्तनुं

स्नपयित्वा चन्दनेनानुलिप्य हंसलक्षणपटशाटकं परिधाप्य सर्वालङ्कारभूषिता कुर्वन्ति। अन्ये देवा
तृणपूर्ति अपरे च मुनिदेहान् स्नपयन्ति पूजयन्ति च। अत्रेऽन्यसमा त्रिस्र शिबिका सुरा कुर्वन्ति।
तत्रैकस्यां शक्रो जिनदेहं स्वयं स्थापयति। गणिनां मुनीनां चान्ये देवा शेषशिबिकाद्वये स्थापयन्ति।
तत शक्र सुराश्चापि शिबिका स्कन्धमारोप्य क्रमेण चितात्रये मुञ्चन्ति समहोत्सव। ता शक्राज्ञया
अग्निकुमारा साश्रुलोचना अग्निं क्षिपन्ति तासु मध्ये। ततो वायुकुमारा वायुनाग्निं ज्वलयन्ति। ततो देवा
चितामध्ये धूपघृतानां कुम्भान् वह्निदीप्तये क्षिपन्ति। ततोऽग्निनाऽस्थिशेषेषु सत्सु
तान्त्ये देवा ज्वलनमेघकुमारा क्षीरोदादिनीरैः क्षीरपूर्णाभिर्निर्वापयन्ति। ततश्च शक्रो दक्षिणां
तत्र मेघकुमारा स्नाने क्षीरोदादिनीरै शीतलीभूतानि वा, तत्तद्दिग्विपतित्वात्, ततो नागकुमारा
जिनदाढा (दंष्ट्रा) गृह्णाति, चमरेन्द्रोऽधस्तनीं वा, वरान्यानि गृह्णन्ति केचिद्भक्तिमिति कृत्वा केचि-
गणधरहसित, सर्वीन्द्रश्चाधस्तनीं वा। शेषा सुरा शेषाण्यस्थीनि गृह्णन्ति सौधर्मेशानयोर्विमानार्थं विवादोऽभूत्, तत्र महदुत्क
भक्त्या च। एतन्माहात्म्य चैत्य-नष्टोत्सवतया सौधर्मेशानशक्रयोर्विमानार्थं विवादोऽभूत्, तत्र महदुत्क
स्यात्, तन्निवारणार्थं जिनदंष्ट्राभिषेकस्त कार्य, तेन श्रद्धा स्थिरन्ते, तेन शान्ति स्यात्। तथा चिता
तन्मापि विद्याधरादयो गृह्णन्ति, सर्वोपद्रवनिवारणोपायत्वात्। अर्हत्पूर्विकया नरेन्द्ररूपेण गताऽस्मात्
स्यात्। ततोऽर्हता चितास्थानेऽरत्नोत्कीर्णसिंहासनादानि मा भूत् अथवा तेन तीर्थस्य प्रवृत्तिर्भवता-
निति बुद्ध्या चैत्यस्तूपं शक्र कारयति, गणिनां च मुनीनां च चितास्थानयोरपीन्द्र स्तूपौ कारयति।
एवं चतुर्विधा देवा निर्वाणोत्सवं कृत्वा ततो नन्दीश्वरेऽष्टाह्निकोत्सवं विधाय स्वस्वलोकेषु यान्ति। तत्र

गुणा... सर्वशिलामयान... ... यानि दृष्टादीन्यन्यथ्यं मुञ्चन्ति, चैत्यदैवतत्वानि ... । ... ... न कुर्वन्ति इति ।

अथ सिद्धानां सौख्यमाह—

न तत्सुखं मनुष्याणां देवानामपि नैव तत् । यत्सुखं सिद्धजीवानां प्राप्तानां पदमव्ययम् ॥ १ ॥
गुणाश्च तेषां माधुर्यं वक्तुमपि केवली । यत्तु शक्नोति नो गन्धे गुडादौ मूकदेहिवत् ॥ २ ॥
... । दुष्टा गता पार ... पारगता अपि । सर्वभिन्नागतामध्ये तिष्ठन्ति सुखलीलया ॥ ३ ॥
स्पष्टा ।

अरूपा अपि मासकल्पस्वरूपां, अनङ्गा स्वयं ये त्वनङ्गप्रमुक्ता ।
अनन्तावरायोऽप्यशेषस्वरूपां, स्तुमस्तान् वचोऽगोचरान् सिद्धजीवान् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशामृतप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ
चतुर्दशस्तम्भे व्याख्यानम् ॥ २०५ ॥

॥ व्याख्यानम् ॥ २०६ ॥

अथ कालस्वरूपमाह—

अवसर्पिण्युत्सर्पिण्यौ स्वरूपं जिननायकैः । यथा प्रोक्तं तथा वाच्यं व्याख्याने गुरुणो गुणाः ॥ १ ॥

स्पष्टः । तयोः स्वरूपं त्विदं—तान्यां द्वाभ्यां मिलिताभ्यामेकं कालचक्रं स्यात् । तस्मिन् कालचक्रे द्वादशारका भवन्ति । तेषु प्रथमस्यारकस्यादौ पृथिवी प्रारम्भदुःषमसमयवत्कान्तारकप्रान्ते पृथक् पृथक् सप्त सप्त वासरान् विषादिमेघवर्षणेन तृणादयस्तांपधिविशेषा न भवति । नरा अपि प्रथमारकान्ते स्वल्पा गविस्तार ( स्तृत ) वहुलमत्स्याकुलगङ्गासिन्धुनदीतटयोर्नवनवमितेषु बिलेषु वैताढ्योभयपार्श्वस्थितेषु मनु-तरोगाकुलद्विसप्ततिस्थानेषु निवासिनः भविष्यन्ति । ते च मांसाहारेण प्रायो दुर्गतिगामिनो नित्यं निर्वा-ससो दुःखार्ता विगतसुखधर्माणः भूतकर्माणि षोडशवत्सरायुषो हस्तप्रमाणदेहा भवन्ति । स्त्रियोऽपि षड्वर्षा गर्भधारिण्यो बहुपुत्रा दुःप्रसवाः स्युः । ते नराः शनैः शनैर्बिलादिभ्यो निःसरन्ति । एवं गच्छति काले आद्यारकस्यान्ते पुष्करसंवर्तक्षीररसघृतरसामृतरसाख्याश्चत्वारो मेघाः पृथक् पृथक् सप्त सप्त दिनानि वर्षन्ति, ततः धरा सर्वधान्यादिमयी सरसा च भवेत् । शनैः शनैर्नराणां देहायूंषि प्रवर्धन्ते । एवमेकविंश-त्यार्यान्ते तदा वपूंषि द्विहस्तमितानि भविष्यन्ति । आयूंषि पुनर्विंशतिसमाः । तत्पश्चात् द्वितीयारकः प्रारभ्यते । तत्प्रारम्भे दुःषमदुःषमाख्ये आद्यारके समतिक्रान्ते द्वितीयारकः प्रारभ्यते । तदनु शनैः शनैर्मनुष्याणां वपूंषि द्विहस्तानि तथा चायूंषि पुनरस्य वर्षतो विंशतिवर्षाणि भविष्यन्ति । तदनु शनैः शनैः देहायुषां प्रवृद्धिस्तावत् भविष्यति यावत्तदन्ते तद्वपुषां सप्तहस्तप्रमाणता तदायूंषि च विंशदधिक-

---

१ आदिशब्दभिन्न । २ विंशतिवर्षाणि ।

तवर्षमितानि। ततो द्वितीयारके जातिसरा पुरादिसर्वव्यवस्थाकारिणः सप्त कुलकरा जायन्ते। एवमेकविंशतिसहस्रप्रमाणे दुःषमाख्ये द्वितीयारके व्यतीते तृतीयारकप्रारम्भः स्यात्।

तस्मिंस्तृतीयारके आद्यो जिनः सप्तहस्तगात्रो द्वासप्ततिवर्षायुरेकोनवतिपक्षेषु तदारकस्य व्यतीतेषु सकलसुरूपातिशयः तपनीयसमानवीरर्द्धिः कुण्डग्रामे समुत्पद्यते। एतन्नगराभिधानं वर्तमानचतुर्विंशतिकामाश्रित्य प्रोक्तं, अन्यथा त्वेतस्य नामान्तरमपि भवेत्, यथा दीपालिकाकल्पे पञ्चमजिनोत्पत्तिस्थानस्य शतद्वारपुरेत्याख्या, एवमग्रेऽपि वाच्यं। तस्मिन् जिने पञ्चकल्याणकेन मुक्तिं प्राप्ते सति द्वितीयतीर्थाधिपतिर्नवहस्ततनुप्रमाणधर्ता नीलवैडूर्यदेहवर्णः शतसंवत्सरायुः प्रथमदेवाधिदेवसमुद्भवक्षणतः समतीते पञ्चाशदधिकहायनशतद्वये मूर्तिमान्नवमरस इव जायते वाणारस्यां पुर्यां। तस्मिन्नपि प्रवर्तिततीर्थे क्रमेणापुनरावृत्तिपदं प्राप्ते सति कियत्यपि काले गते सप्तधनुस्तनुभृत् सप्तशतवर्षायुः सुवर्णदेहः प्रथमचक्री समुत्पद्यते काम्पील्यपुरे। तस्मिन् साधितषट्खण्डभरतनवमहानिधिचतुरधिकश्रमणधर्म(१४)प्रमेयरत्नाधिपे पञ्चविंशतिसहस्रयक्षसेव्यमानपार्श्वेऽष्टाविंशतिसहस्राधिकलक्षप्रमेयवाराङ्गनामनोरङ्गविधायकः ऋतुसमधिकनवतिकोटि(९६)ग्रामाधिपे व्यतीते सति द्वितीयजिनसमुद्भवक्षणतः सार्धसप्तशताधिकसमय (३) समधिकाशीतिसहस्रप्रमाणवर्ष(८३७५०)व्यपगमे तृतीयस्त्रिकालवित् सहस्रमितशरदायुर्दशसप्तधनुःप्रमाणदेहः श्यामलद्युतिः शौर्यपुरे प्रादुर्जायते। अस्मिंश्च समये प्रथमो वासुदेवश्चक्रसाधितवैता-

१ महावीरवद्देहयष्टिरित्यर्थः।

व्यारधिनिराएकक्षोणिपीठ उत्पद्यते । स आद्यार्धचक्री प्रतिवासुदेवं वधीत्वा तद् तत्कर्ता गोरूपानन्दप्रमित
वक्षःप्रमुदकूपरोपरो गर्भच्छत्रमागस्थजननीदृष्टतरणिचुरूः (७) प्रमितापरमोपजन्मनसूचित कान्तिलल-
रसाधिप सहस्रमितनरदायु पीताम्बरो वैनतेयकेतुः श्यामदेहो यतिगुरुतनेद (१०) मितधनुर्मानस्य-
हननधर्ता स्यात् । तज्ज्येष्ठधन्वनुर्बलदेवश्च पाण्डुरदेहो गर्ज नेद (४) प्रमितमहाम्यमदर्शनसूचितो नील
वसनस्ताक्ष्मेतनो हलमुसलादिशस्त्रभृत् द्वादशशतप्रमितशरज्जीवन प्रेत्य स्वर्गापवर्गान्यतरगामी अनुज-
बन्धुना सह परमप्रेमायुध उत्पद्यते । तस्मिंश्च समये आदिमनारदाख्योऽद्रुतक्रियः सुरपनगमननिया-
शाली मर्त्यभूपादिमध्यलब्धपूजासत्कारो द्वन्द्वीत्र स च संयमेन वैराग्यबोधेन च तस्मिन्नेव भवे मोक्ष-
गामी सञ्जनेत् । एन तृतीयजिनवारके चत्वारो नरा जायन्ते । तस्मिन्तृतीये जिने समासे सत्युत्तरे
कियत्यपि समतीतेऽनेहसि कञ्चपीतकान्ति श्रमपप्रतिमा (१२) प्रमेयधनु काय समय (३) सहस्रपदा-
यायुरुत्पद्यते राजगृहे द्वितीय सार्वभौम । तस्मिन् प्रथमचक्रिचतुष्टयममत्रिजरान्तरे व्यतीते तृतीय
प्रभुत काञ्चनगिरि (मेरु ५) गणितवर्षलक्षेषु गतेषु चतुर्थतीर्थेशो दशशतसहस्रमितायु पञ्चदशधनु काय
सुवर्णवर्ण मिथिलापुरीं पवित्रीकरोति । अस्मिन्नवसरे तृतीयचक्री काम्पील्यपुरे जायते । तस्य जिन-
वादि सर्वमादिमचक्रिसमानमेवावगन्तव्यम् । एवमेतेनानामपि चक्रिणा वाच्यम् । गतिमाश्रित्यैव तेन—ये परि-
ग्रहासक्ता नरदेवत्वं न मुञ्चन्ति ते नियमेनाधोगतिका सञ्जायेरन्, ये पुनर्धर्मदेवत्वं आश्रयन्ते
नियमतः स्वर्गापवर्गान्यतरगतिगामिन सञ्जायेरन्निति । तस्मिंश्च तृतीये जिने ... श्रामाय ...

[?]

ततो ... तस्य समयस्थ, तस्मर्धचक्रिणो नवाधिकविंशतिधनु-
देहोद्दिष्टोऽ (४) मितनरोत्तमा जायेत, तथा स्वरूप प्रायरूप्य, दिचत्वारिंशत्समधिकाष्टि (६५) वर्षसहस्राणि । सुविधि: पुनः श्रमणमहोदय (५)
मोर्ति तनोः, आयुर्मानं तु पञ्चाधिकषष्टि (६५) वर्षसहस्राणि । एतेषु चतुर्षु गतेषु पञ्चमाग्निमजातः सहस्रकोटिप्रमेयशरदां काले
समधिकानीतिसहस्राणि परिवत्सराणां । एतेषु चतुर्षु गतेषु पञ्चमाग्निमजातः सहस्रकोटिप्रमेयशरदां काले
गते मुवर्णवर्णः सप्तमतीर्थेशोऽवतरति द्विव्या । अस्मिन्नेव समये तत्रैव पुरे चक्रधर प्रसूयते । अनयो
धत्रिनिरेशयोस्तनुमानमत्रसमय (३०) मितधनूंषि वदन्ति । आयुर्मानं चादिदेवश्रमण (८४ सहस्र)
मितसंवत्सराणि । अस्मिन् सप्तमे जिने निर्वृतिमुपगते तत्तीर्थपतितः कोटिसहस्रगतसंवत्सरन्यूनपल्यचतुरी-
शांशमितकालातिक्रमे सप्तमाष्टमः प्रभुः सुवर्णक्षोणीधर (५) समधिकधनुर्दशत्रिक (३०) समुत्सेध
श्रोणिमान (५) समधिकनवतिसहस्रवत्सरायुः कलधौतदेहकान्तिः पावयति स्वकीयावतारेण हस्तिनाग-
पुरं । अस्मिन्नवसरे सप्तमश्चक्री तथैव पुरे समुत्पद्यते, तत्समयवर्तिजिनसमानदेहायुर्मान ज्ञेय । तस्मिंश्चा-
ष्टमजिनो मुक्तिमुपगते तत्तीर्थशतः पल्योपमार्धप्रमेयसमयव्यतिक्रमे नवमः सर्वदर्शी तत्रैव पुरे प्रसूयते
सुवर्णवर्ण । अथ च तस्मिन्नेव समये तत्रैव पुरेऽष्टमचक्री जायते । अनयोश्चत्वारिंशद्धनूंषि वपुर्मानं, आयु-
धारया नवमार्यजिनयोर्निर्वाणकमुपवर्णितं । अस्मिंश्च स्याद्वादवादिनि निर्वृतिं प्राप्ते कियत्यपि काले
गत नवम सार्वजिनो हस्तिनागपुरे स्यात् । तच्छरीर सार्धकचत्वारिंशद्धनुर्मानं, आयुस्तु समय (३) प्रमे
वर्षसहस्राणि बोध्य । एतस्मिन्नपि नवमसार्वजिने कथाशेषतामुपगते कियत्यपि समये गते दशम-

। महात्मा ।

धनी धाराख्यामुत्पद्यते । तस्य तनुमानं सार्धनवश्रुति (४२॥) मितधनुष मोक्ष, श्रोत प्रमित (५) लक्ष-
वत्सराणि च मानमायुः । ततस्त्रिंशत्रिंशिति परमसमयविषयता याते दशमः सर्वज्ञ नवमाज्जिनेशात्
पादोपल्योपशोनसागर ( ३ ) प्रमिताणंवोपमे व्यतीते धनकश्रुति समितिकषाय ( ४५ ) मित धनुस्तनु
दधानः धमणधर्म ( १० ) प्रमाणवत्सरलक्षायुः रत्नपुरे जायते । अस्मिन्नेव समये पञ्चमबलदेवादि-
प्रधानराधस्पारोऽवतरन्ति । तत्स्वरूप आगमबाच्य । नवर वासुदेवस्य आयुस्तनुमान तत्समय-
वर्तिजिनसमान ज्ञेय । बलदेवायुस्तु मनयमञ्जेद ( २० ) मितलक्षप्रमाणत स्यात् । तस्मिन्नपि
दशमपरमाहिनि निर्वृते धर्मतीर्थे मुक्तिपतिपरावरत्नमापन्ने सति ततस्त्रिकाखचिद् श्रुति ( ४ ) मिता-
र्णवापन गत शातशान्तिनितनुशोज पञ्चानानुदेहस्त्रिशाब्दायुरत्पद्यते एकादशो जिनोऽयोध्यायां ।
अस्मिन्नेव समय षष्ठबलदेवादिवेद (४) मितनरोत्तमा जायन्ते । तत्रार्धचक्रिणो देहायु प्रमाण तत्समय-
जिनवद्‌ज्ञेय । बलदेवायुस्तु पञ्चपञ्चाशच्छद्‌मित स्यात् । एतस्मिन्नपि तीर्थपतौ निखिलनिजात्मस्वरूपे सपन्ने
मति नन्द (७) मितार्णवोपमसमयातिक्रमे द्वादशो बोधिदः षष्टिधनु प्रमाणदेहोत्सेध षष्टिहायनलक्षायु
चम्पापुरनारत्नीयायतारेण जूपयेत् । तस्मिन्नेव समये सप्तमरामप्रभृतिपुरुषपुङ्गवचतुष्कमुत्पद्यते ।
तत्स्वरूप आगमवत्स्मेय । नवर सप्तमार्धचक्रिदेहायुर्मान तत्सामयिकजिनसम । बलभद्रायुस्तु विषयजेदा
(५) व्यधिकषष्टिसंवत्सराणि ज्ञेय । अस्मिन्नपि जिने चतुरनन्तमयता प्राप्ते सति त्रिंशाब्दतरसमये गते
बलेन्द्र पुरुषोत्तम सरयार्णवोपम (२०) ...

मुषमासमाश्लिष्टदेहयष्टिश्चम्पायामुत्पद्यते । तस्मिन्नेवानेहसि श्रुति (७) गणिना जयन्ति यज्ञोऽनि-पुरन्दरा । तत्र वासुदेवायुस्तनुमाने तत्कालीनजिनसमाने गम्ये । तस्याग्रजायुस्तु पञ्चसप्ततिमितानां-दस्प्रमाणमुदाहरन्ति । अस्मिन्नपि जिने महानन्दमहाशर्मसमूहदीर्घिकामग्निवसकलकालेनानन्ति-प्रसक्ते सजाते सति चतुष्पञ्चाशत्सागरप्रमेयसमयव्यतिक्रान्ते चतुर्दशो देवेश महानिम्नगोकान्ति-तरूपप्रज्ञाहासकारिनिजशरीरश्चोजश्चतुरशीतिवर्षलक्षायुरशीतिधनुर्मानदेह गिरिपुरेऽगमत् प्रमोदयति । अस्मिंश्चावसरे नवमबलदेवादिचतुर्नरा श्रेष्ठा उत्पद्यन्ते । तत्रार्धचक्रिणो देहायुषी तत्कालिनजिनसमाने । तस्याग्रजायु पञ्चाशीतिवर्षलक्षमानं ज्ञेयं । तस्मिन्नपि पारगते निर्वृतिवधोदाराङ्गममालिङ्गनमनुन्ननू-नाननुभूतपूर्वरम्यतमसुरवितानसमयता समाप्ते सति ततस्तीर्थेशिनु पड्विंशतिमहस्रान्यधिकृत्तुनरत्न (२६) मितशरद्वन्द्वसमधिकसागरोपमशतयूनैककोटिप्रमितार्णवोपमसमये गते पञ्चदशो जिनेश शरदेकपूर्वलक्षा-युर्नवतिधनुर्देह कलधौतवर्ण भद्दिलपुरेऽवतरति । तस्मिन्नपि पञ्चधीरनिकायपालके शिवं प्राप्ते तस्मा द्वीतरागतो नवकोटिसागरोपमेषु गतेषु षोडशस्तीर्थेशश्च ज्वर्ण शतधनुर्देह स्मरहरिणनयना (२) सनेर पूर्वलक्षायु काकन्दीनगर्यामुत्पद्यते । अस्मिन्नपि बोधिदे मुक्तिं गते तस्मात्तीर्थंकरतोऽनन्ततिकोटिसागरोपमेषु गतेषु सप्तदशस्तीर्थेशो दशपूर्वलक्षायु सार्धशतधनुर्मितमूर्तिमानश्च चन्द्रनपुर्यां समुत्पद्यते । अस्मिन्नपि प्रवर्तिततीर्थे सकलकर्ममलसमूलोन्मूलनममासादितमहानन्दपदे तद्देवाधिदेवमनुज्ञ्ञ्पत समतीतेषु नवकोटिशतमितार्णवोपमेषु जिनेशोऽष्टादशो विंशतिपूर्वलक्षायुर्धनुर्विंशतीप्रमाणमूर्तिं कनकवर्णो याणा-

तीयारक समाप्यते । अस्मिन्नारके त्रयोविंशतिर्जिना एकादश चक्रिणः षड्विंशत्प्रतिवासुदेवाद्या (नव-नारदसहिता) एवं सप्तविंशतिरुत्तमा उत्सर्पिण्यामुत्पत्स्यन्ते । अस्यारकस्य प्रारम्भे त्रिंशद् धिकशतमायुर्मानं नराणां, तदनु च तारतम्येन यावदेका पूर्वकोटिर्वत्सराणां परिपूर्णा । अस्यारकस्य द्विचत्वारिंशत्सहस्रवर्षन्यूनकोटिकोटिसागराणां प्रमाणं प्रोक्तं पूर्वैः ॥

उत्सर्पिण्यां जनिष्यन्ति सन्तु धर्मप्रदाः सदा ॥ १ ॥

दुःषमसुषमाख्याया त्रयोविंशतिर्जिना । उत्सर्पिण्यां जनिष्यन्ति सन्तु धर्मप्रदाः सदा ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ चतुर्दश-स्तम्भे २०६ व्याख्यानम् ॥

---

## व्याख्यानं ॥ २०७ ॥

अथ चतुर्थारकस्वरूपमाह—

सुषमदुःषमाख्यस्तुर्यारको निगद्यते । नाभेयजनितो भावी चतुर्विंशतमो जिनः ॥ १ ॥

अत्रेयं भावना—अस्यारकस्य सार्धद्विकोटीन्द्र (?) नित्यानन्दनधिकस्य (३) प्रमितस्मा-रस्य । सुषमदुःषमाख्ये पूर्ववर्णिते चतुरशीतिलक्षपूर्वायुः सुवर्णवर्णस्त्रिगा-व्यूतोच्चत्रिंशदधिकचतुःशतधनुरुच्चवपुः जिनः पञ्चचत्वारिंशल्लक्षयोजनप्रमाणां जनसमानपूर्वमहनीनो विनीतापुरीमलङ्करोति । एतस्य जिनस्य वारके चक्रवर्ती जिनवत्मानदेहायुश्चं-

रत्नामुत्पद्यते। अस्मिन्नपि जिनेशे प्रद्योतन इव प्रदर्शितयथास्थितशिवायतने प्राप्तशिवशर्मणि सति नन्द (९) मितार्णवोपमकोटिसहस्रप्रमाणानेहसि अतीते एकोनविंशस्तीर्थेशः सार्धधनुःशतत्रयप्रमेयकायोत्सेधस्त्रिंशत्पूर्वलक्षायुः कौशाम्ब्यां जायते। अस्मिन्नपि प्रबोधितसकलकुवलये लब्धसिद्धिसौधसौख्ये नवतिकोटिसहस्रसागरोपमसमयान्तरितस्तीर्थकृद्विंशतितमस्त्रिशतधनुर्देहभृच्चत्वारिंशत्पूर्वलक्षायुर्जातरूपकान्तिर्जगद्वत्सलः कोशलापुरीं पवित्रयति। अस्मिन्नपि त्रिकालविदि केवलालोकप्रकाशितसमस्तमूर्तामूर्तजदपदार्थसार्थे निर्वृतिपुरीपतित्वमापन्ने सति नवलक्षार्णवकोटिप्रमाणसमयापगमे जिनेश एकविंशतितमस्तमस्तोमविध्वंसनसूर्यरूपः सार्धशतत्रयसङ्ख्येयधनुःप्रमाणकायः पञ्चाशत्पूर्वलक्षायुर्विनितायां महत्तमनरनाथकुलमपद्यते। अस्मिन्नपि जिने रत्नत्रयवितरणकृतानेकभव्यप्राणिसुखे सिद्धत्वं निष्पन्ने सति दशलक्षार्णवकोटिप्रमाणकालातिक्रमे द्वाविंशस्तीर्थपतिर्धनुश्चतुःशतमितमूर्तिः षष्टिपूर्वलक्षायुः सुवर्णदेहभृत् श्रावस्त्यामुत्पद्यते। अस्मिन्नपि प्रभौ व्यवच्छिन्नमृत्युजन्मनि सञ्जाते सति तस्मादर्हतः समतिक्रान्ते त्रिंशल्लक्षार्णवकोटिप्रमाणसमये त्रयोविंशो जिनेश्वरः सार्धचतुःशतीप्रमिततनूत्सेधभृत् नयनतुरग (७२) मितपूर्वलक्षायुर्जाम्बूनददेहकान्तिरयोध्यायां जायते। तस्मिन्नेव समये एकादश सार्वभौमस्तस्यामेव नगर्यामवतरति। तस्य देहायुर्मानं जिनसमानं ज्ञेयं। अस्मिन्नप्यजितजिनसदृशि जिने निरस्तसमस्तभवप्रपञ्चे सति एतस्य तीर्थाधिपतेरुत्पत्तिसमयतः समतीते पञ्चाशल्लक्षार्णवोपमकोटिप्रमाणसमये दुःषमसुषमारकस्तृ-

१ सूर्ये।

ज्ञेयं । तथाहि-उत्सर्पिण्यां यदुक्त श्रुतिविंशति (२४) तमतीर्थपती तदनसर्पिण्यां प्रथमत्रिकाद्विशो वाच्य । एवमग्रेतनानामपि वैपरीत्येन भाव्यं । चक्रधरादीनामप्येवं । एवं मार्तण्ड (१२) प्रमितारकैरेक कालचक्रं स्यात् । एषा व्यवस्था पञ्चभरतेषु पञ्चैरवतेष्वपि समानैव वाच्या । न तु विदेहेषु, तत्र नोउत्सर्पिण्यवसर्पिण्याख्य कालः सर्वदैव स्यात् । तेषु पञ्चधनु शतोच्छ्रिता नराणां पूर्वकोट्यायुष्कं च सर्वदैव भवति । न च स समयस्त्रिंशदकर्मभूमिषु, तास्वपि समयस्य सनातनत्वात् ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ चतुर्दशस्तम्भे २०७ व्याख्यानम् ॥

## ॥ व्याख्यानम् ॥ २०८ ॥

अथ सम्प्रति दुःषमारकस्वरूपं लिख्यते—

वर्तमानारके जातिस्वरूपं ज्ञानिनोदितम् । स्वप्नादिभिः प्रबन्धैश्च विज्ञेयं श्रुतचक्षुषा ॥ १ ॥

स्पष्टं । स्वप्नप्रबन्धस्तु श्रीव्यवहारचूलिकायां प्रोच्यते, तथाहि-तेणं कालेणं तेणं समएणं पाडलिपुरे चंदगुत्ते राया समणोवासए । अह अन्नया कयाए पक्खिय पोसह पडिमाजागरमाणस्स तइयाए पोरसीए सुहपसुत्ते उहिरमाणस्स सोलसएहं सुमिणे दिट्ठे, जाव पडिबुद्धो चिंता समुप्पन्ना, यहाकमेण उदय

गराय (३) प्रमितसागरकोटिकोटिप्रमाणे गते सति ऋतु (६) मितारक प्रवर्तते। अस्याप्यारकस्य प्रारम्भे मनुजाः पञ्चमारकपर्यन्तमानमन्यप्रसूतयुग्मजसमा शरीरोत्सेधादिमन्तो भवन्ति। ततस्तेषां तनुमानमायु प्रमाणं च तावद्वृद्धिमवाप्नोति यावज्जम्बूतित्रयमानता तत्तनो, तदीयायुषश्च पल्योपमानि जातवेद - (३) प्रमितानि। पृष्ठकरण्डकमानं च षट्पञ्चाशादधिकशतद्वयसङ्ख्यं ज्ञेयं। अमीषां पुनरभ्यवहारवाञ्छापि तावज्जायते यावदष्टमातिक्रमे तुवरिप्रमाणाहार स्यात्। एकोनपञ्चाशद्वासरानपत्यपालनममीषा। असिंश्चारके मनुजा नरसमानायुष स्युः। अश्वादीनामायुर्नरायुषस्तुर्यांशेन ज्ञेयं, छागादीनां वसु (८) तमांश, गोमहिषखरोष्ट्रादीनां पञ्चमांश, श्वादीनां दशमांश, भुजोर परिसर्पाणामेका पूर्वकोटि, खचरादीनां पल्योपमासङ्ख्यभाग। जलचारिणामेका पूर्वकोटि। एतेषामुत्कृष्टायुर्मानमस्मिन्नेवारके स्यात्। भुजगानां तु गव्यूतपृथक्त्वं शरीरमानं, उरगाणां तु योजनसहस्रं, खेचराणां धनुः पृथक्त्वं, गजादीनां तु ऋतु (६) प्रमितक्रोशा। आहारग्रहणं तु षष्ठातिक्रमे गजादीनां। एतदुत्कर्षणाश्च तनुमानमेतस्मिन्नेवारके मन्तव्यं। शेषं च सूत्राज्ज्ञेयं। एवमसौ षष्ठारक सुषमसुषमाख्यः श्रुति (४) मितसागरोपमकोटिकोटिभिः समाप्यते। एवमेते उत्सर्पिणीकालस्य षडारका भवन्ति।

तथाऽवसर्पिण्यामपि षडेव भवन्ति। नवरं ते वैपरीत्येन वाच्याः। तथाहि—यदुत्सर्पिण्याः षष्ठारके प्रोक्तं तदवसर्पिण्याः प्रथमारके ६–१। यत्पञ्चमारके तद्द्वितीये ५–२। यत्तुरीये तत्तृतीये ४–३। यत्तृतीये तत्तुरीये ३–४। यद्द्वितीये तत्पञ्चमे २–५। यत्प्रथमे तत् षष्ठे १–६। तीर्थकरादिस्वरूपमपि वैपरीत्येन

सा चतुर्णां स्थापिता जिनार्चिता साधून् द्विपञ्चाशता शतान्या सारयिष्यति । तत साधवः
नागरिकलोपसर्गं ज्ञात्वा विहरिष्यन्ति । तत ससदागारागार गारागोराग रक्षिष्यति । तत कल्किर्
प्यारयिष्यत । कल्की तु नष्टा धाति जलस्थान स्थास्यति । ततो नीरस्मरता नन्दनाचार्णितार स्मा
गिरीन् नीत्य नृनमथनासुरो नविष्यति । पुनस्तत्र नव पुर सस्थाप्य द्विगामीना सर्वां कर प्रदीष्यति ।
पृथिव्या गुरुगाम्नानार्क नाशयिष्यति । समता नागकन्यारक्षारा नरिष्यति । कन्यारग्यागति रागा
मामि च परिधास्यन्ति जना । कल्किनगरस्त्रा ता तता पत्राकन्यारा नातन करिष्यन्ति । यन्नाग
गतरमति साधून् नीत्य निम्नाया पशुरामथयिष्यति । ता साधुरकाया सगाना नागाती र
गारयिष्यति । तत पत्रारास्म सर्व रामनद्वारा कल्पिताचुर्थ्यां च कुरमन प्रहारा नरिष्यति । पुन
कल्की जिनायप्रासादनर गाराटक प्रातिपदारायसाधून रास्यति । तत्र सकलसङ्घसमना नागनगुरी
समत्य त राधितमपि यावन्न वाध प्राप्स्यति तावन्मनस्मन तृतयवदितव्य उक्त समत्य न कथयि
ष्यति— "ना नृप ! तव निर्ग्रन्थपीडन नार्ह"। तत्र स इति वदयति, यत — मम राज्य मर्यादि
जिटन वरदा सजाता, एम तुकिञ्चिदपि न ददति, ता राटक निस्त्वा सन्ति । तत उक्ता द्विजगण
यदा न स्वीकरिष्यति तदा त्या चापटानि प्रदत्त पक्षीनिरपायुक्त रहिरगणतरक गमिष्यति । तत
उद्भस्यादन दत्त शिक्षा दत्वा राज्य न्यस्य गुरुभत्त्या दिन गमिष्यति । दत्त पितु पापफल ज्ञात्वा
जिनचैत्यमण्डिता मही गारयिष्यति शत्रुअयोध्वार चति । तत पर जिनधर्मवृद्धि भरस्यतीति ।

गतेषु विक्रमनृपसंवत्सरोऽभूत् । ततः संवत् चतुर्दशाधिकैकोनविंशतिशतेषु गतेषु पाटलिपुरे म्लेच्छपुरे चाण्डालिनीयशास्त्रीकुले त्रयोदशमासानुषित्वा मधौ सिताष्टम्यां कल्किजन्म भविष्यति, कल्की रुद्र-श्चतुर्मुख इति त्रिधाऽभिधाधरः त्रिहस्तोच्चः कपिलशीर्षः पीतनेत्रश्च । जन्मतः पञ्चमे वर्षे जठररोगं बिभ्रत् भविष्यति । तस्याष्टादशे वर्षे कार्तिकसितप्रतिपद्दिवसे राज्याभिषेको भविष्यति । तस्य मृगाङ्काख्यो मौलिरदन्ताह्वोऽश्वो दुर्वासनामा कुन्तो दैत्यसूदनाख्यः खड्गश्च भविष्यति । तथा तस्य पादकटके चन्द्रसूर्यौ, तथा त्रैलोक्यसुन्दरं वासगृहं भावि । स स्वर्णदानेन विक्रमसंवत्सरमुत्थाप्य भूतले स्वकीयं संवत्सरं स्थापयिष्यति । तस्य चत्वारः पुत्रा भविष्यन्ति तन्मध्याद्दत्ताह्वसुतस्य राजधानीं राजगृहे स्थापयिष्यति, विनयस्य राजधानीमणहिल्लपत्तने स्थापयिष्यति, मुञ्जस्यावन्तिदेशं दास्यति, अपराजितस्यापरमण्डलं दास्यति । तस्य कल्किनो राज्यसमये म्लेच्छक्षत्रियभूपानां रुधिरप्रवाहैः पृथ्वी स्नानं करिष्यति । तथा तत्कोशे नवनवतिकोटयः सौवर्णकानां भविष्यन्ति, चतुर्दशसहस्रा गजाः, पञ्चाशदधिकचतुःशतीमिता हस्तिन्यः, सप्ताशीतिलक्षा हयाः, पञ्च कोटयः पदातयश्च भविष्यन्ति । स च नन्दकेलिस्त्रिशूला-स्त्रभृत् पाषाणाश्ववाहनो निर्दयश्च । षट्त्रिंशद्वर्षवयास्तु त्रिखण्डभरताधिपो भावी । तद्राज्यसमये सहसा मथुरायां वासुदेवबलदेवप्रासादौ पतिष्यतः । क्रमेणातिलोभेन कल्की निजपुरं खानयित्वा सर्वतो निधानानि ग्रहीष्यति । तत्र खनतां जनानां भूमितः पाषाणमयी लवणदेव्याह्वा सप्रभावा धेनुर्निर्गमिष्यति ।

१ चैत्रस्य ।

सा चतुष्पथे स्थापिता भिक्षार्थमटत साधून् दिव्यशक्त्या शक्रान्या धर्षयिष्यति । तदा साधवस्तन ज्ञानिज्ञोपसर्ग ज्ञात्वा निहरिष्यन्ति । तत सप्तदशाहोरात्रान् यावत्पयोधरो वर्षिष्यति । तेन कल्किपुर प्लावयिष्यत । कल्की तु नष्टा क्वापि उच्चस्थले स्थास्यति । ततो नीरप्रसरतो नन्दभूपकारितान् स्वर्ण गिरीन् वीक्ष्य भृशमयंलोभुपो भविष्यति । पुनस्तत्र नव पुर संस्थाप्य द्विजादीना सर्वेषा कर ग्रहीष्यति । पृथिव्या सुवर्णादिनाशक नाशयिष्यति । धर्मणो नाशकैर्यग्रहारो भविष्यति । कम्बलवस्त्राणि तृणना-मानि च परिधास्यन्ति जना । कल्किजयभ्रान्ता जना पत्रानस्यादौ भोजन करिष्यन्ति । अन्यदा गानरमति साधून् वीक्ष्य भिक्षाया षष्ठाशमर्थयिष्यति । तत साधुकृतकायोत्सर्गोद्भूता शासनदेवी त वारयिष्यति । तत पञ्चाशत्तमे वर्षे वामजङ्घाया दक्षिणकुक्षौ च दुष्कर्मत प्रहारो भविष्यति । पुन कल्की जिनपक्षानदेवये गोवाटके प्रातिपदाचार्यसाधून् रोत्स्यति । तदा सकलसङ्घसस्मृता शासनसुरी समत्य त बाधितमपि यावन्न बोध प्राप्स्यति तावदामनकम्पेन कृतवृद्धद्विजदेह इन्द्र समेत्य त कथयि-ष्यति—"भो नृप ! तव निर्ग्रन्थपीडन नार्ह"। तदा स इति वक्ष्यति, यत —"मम राज्ये सर्वेऽपि जिन्य करदा सजाता, इमे तु किञ्चिदपि न ददति, तेन वाटके निरुद्धा सन्ति"। तत इन्द्रेण द्विविरुक्त यदा न स्वीकरिष्यति तदा तेन चपेटाभि प्रहत षडशीतिवर्षायुष्क कल्किराण्नरक गमिष्यति । तत इन्द्रश्चाद्भुत दत्त शिक्षा दत्त्वा राज्ये न्यस्य गुरुस्तुत्वा दिव गमिष्यति । दत्त पितु पापफल ज्ञात्वा निर्ग्रन्थमणिभ्या मही कारयिष्यति शत्रुञ्जयोद्धार चेति । तत पर जिनधर्मवृद्धि प्रवर्त्स्यतीति ।

एतत् दुःषमारकसङ्घप्रमाणं प्रोक्तं । अत्र केचिद्वदन्ति–इदं प्रमाणं जम्बूद्वीपभरतसत्कं । पुनः केचिद्वदन्ति–वीरबोधितसङ्घे सङ्घेतत्प्रमाणं । पुनः केचित्कथयन्ति–इदं पञ्चभरतसत्कं । तत्त्वमत्र दुःषमारकयन्त्रपटतस्तथा बहुश्रुतमुखतो ज्ञेयं । अथ पञ्चमारकप्रान्तोत्पन्नसङ्घनामानि कालसप्ततिकानुसारेण लिखामि—

तह सग्गचुए सूरी दुप्पसहो साहुणी अ फग्गुसिरी । नाइलसड्ढो सड्ढी सच्चसिरी अतिमो संघो ॥ १ ॥

जहण्णेण य, एगो साहू एगा साहुणी सावओ य सड्ढी वा । आणाजुत्तो संघो सेसो पुण अट्ठिसंघाओ ॥२॥

दसवियालियजियकप्पावस्सयअणुओगदारनंदिधरो । सयय इंदाइनओ छट्ठगतवो दुहत्थतणू ॥ ३ ॥

गिहिवयगुरुत्त वारस चउ चउ वरिसो कयछमो अंते । सोहम्मि सागराऊ होइ तओ सिज्झिही भरहे ॥४॥

सुअसूरिसंघधम्मो पुव्वण्हे छिज्जिही अगणि साय । निव विमलवाहणो सुहुममति नयधम्म मज्झण्हे ॥ ५ ॥

वीरजिनतो वक्ष्यमाणकालं यावत् पञ्चमारे जिनधर्मप्रवृत्तिर्भविष्यति—

वासाण वीससहस्सा नव उय तिमास पंच दिणपहरा ।
इक्का घडिया दो पल अक्खर अडयाल जिणधम्मो ॥ १ ॥ इति ॥

स्वप्नप्रबन्धेन च कल्किराज्ञो (जो), ज्ञातेन ज्ञा(म)त्वा समयस्वरूपम् ।
प्राज्ञा युगामात्यमुनीश्वरादिश्रीमज्जिनाज्ञां न विराधयन्ति ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ चतुर्दशस्तम्भे २०० व्याख्यानम् ॥

अथानागतजिनवर्णनमाह—

जाविना पद्मनाभादिजिनाना आगतयासता । नामानि स्तूयन्तेऽस्माभि प्राप्य पूर्वांपशास्रत ॥ १ ॥
स्पष्ट । नवर आगतयादिस्वरूप त्विद—उत्सर्पिण्या द्वितीयारक श्रावणकृष्णप्रतिपद्दिने स्थास्यति । तत्रादौ पुष्कर पञ्च वर्षिष्यन्ति क्रमेण । तेष्वाद्य पुष्करावर्तो भूतापमपनेष्यति । द्वितीय क्षीरोद सस्यानि निष्पादयिष्यति । तृतीयो घृतोद सर्वमस्यादि स्नेहजात निष्पादयिष्यति । चतुर्थ क्षुद्वोदक सर्वाण्यौषधिरसानुत्पादयिष्यति । पञ्चमो रसोद इक्षुरसादि सुरस निष्पादयिष्यति । इमे पञ्च पञ्चत्रिंशद्दिनानि यावद्वर्षिष्यन्ति । तेन सर्व तृष्णातोऽधिपसस्याङ्कुरसस्यते । तदीइत्र बिलवासिनो जीवा निःसरिष्यन्ति । अस्मिन् द्वितीयारकान्ते मध्ये द्वाविंशतौ सप्त कुलकरा जनिष्यन्ति । तेष्वाद्यो जातजातिस्मृतिः ग्रामादिस्थिति स्थापयिष्यति । ततस्तृतीयारकस्य एकोननवतिपक्षे गते शतद्वारपुरे सप्तमकुलकरगृहे भद्राभार्याया कुक्षौ प्रभवस्त्वप्रनष्टुरा श्रीवीरजिनच्यवनसमये तस्मिन्नेव दिने तस्मिन् नगरे श्रेणिकजीवोऽवतरिष्यति । वीरस्वामिजन्मदिने जन्म भविष्यति, प्रथम श्रीपद्मनाभजिनो महावीरतुल्यो भविष्यति । महावीरपद्मनाभयोरन्तर त्विद, यत उक्त च प्रवचनसारोद्धारे
चुलसी वाससहस्सा वासा सत्तेव पच मासा य । वीरमहापउमाण अंतरमेयं जिणाणाहि ॥ १ ॥

दीपालिकादिने निर्वाणकल्याणक जविष्यति १। द्वितीयः सुरदेवनामा जिनो, देवनर्णीगुणान्वादेशोपरा
पञ्चकल्याणकदिनादि च पार्श्वनाथसन्निज जविष्यति। स शातपुत्रस्य पितृव्य सुपार्श्वाख्यजीवो द्वि-
यतीर्थकृज्जविष्यति २। तृतीय सुपार्श्वनामा जिनाधिनाथो धाविंशतितमश्रीनेमिजिनसदृशो विमदृश-
न्त्यादिजिनस्तथो ... । य पाटलीपुराधिपोदायिनृपजीवो श्रेय कोणिकनृपपुत्रो नगार ...
...व्यसाधुतो घात प्राप्तवान् तस्य जीव तृतीयजिनः ३। चतुर्थ स्वय
पोट्टिलमुनिवरजीवो जविष्यति ४। पञ्चम सर्वानुजूतिनामार्हन् दृढायु-
तसन्निजो जावी ५। षष्ठो देवसुताह्वः पारगत कार्तिकात्मा जविता, नवरमधुना
य ...मंगरलोकेशत्वमनुजवति द्विसागरोपमायुष्कत्वात् तस्य जीवस्तु ७, किरान
...तुर्यो न तु स्त्रीवेदयुक्त ६। सप्तम उदयनामा त्रिकालवित् शङ्खस्य
...तशङ्खश्राद्ध श्रय तु कश्चिदन्य पद्मनाथसन्निजो जविष्यति, नवर
...च्य ७। श्रष्टम पेढालनामा क्षीणाष्टकर्मा आनन्दस्य जीवो जविता।
...नन्दश्राद्ध, स तु महाविदेहे सिद्धिं प्राप्स्यति, अत कुन्थुनाथार्हत्तुल्य कश्चिद-
... परमेश्वर सुनन्दात्मा शान्तिजिनानुरूपो जविष्यति ए। दशम शतकी-
... जविता, श्रय शतकस्य जीव पुष्कलीत्यपरनाम्ना पञ्चमाङ्गे ख्यातः श्राद्धो
जविष्यति १०। एकादशो मुनिसुव्रताह्व परमात्मा दशार्हसिंहस्य कृष्णस्य

जननीदेवक्या जीवोऽनन्तनाथतुल्यो भविष्यति ११। द्वादशोऽममनामा जगत्प्रभुर्वसुदेवजी-
वश्चयोदशविमलजिनसदृशो भावी। समवायाङ्गसूत्रे त्रयोदशो जिनो भावीत्युक्तमस्ति, तत्त्वं तु
बहुश्रुता एव विदन्ति १२। त्रयोदशो निष्कषायाख्यो जगत्प्रभु सत्यकिविद्याधरजीव सुज्येष्ठासाध्वी-
सुतो लोके रुद्रसदाशिवेत्याख्यया प्रसिद्ध, तस्यात्मा वासुपूज्यसन्निभ, समवायाङ्गे द्वादश प्रोक्तोऽस्ति,
तत्त्वं तु बहुश्रुता विदन्ति १३। चतुर्दशो निष्पुलाकाख्यस्तीर्थाधिपो बलदेवस्यात्मा भविता, बलदेव
चाय कृष्णस्य बान्धव, यत श्रीहेमचन्द्रकृतनेमिचरित्रमध्ये बलभद्रजीव कृष्णतीर्थे सिद्धिं प्राप्स्यति
(इत्युक्तमस्ति), अत कश्चिदन्य एव श्रेयांससदृशो भावी १४। पञ्चदशो निर्ममाह्वो जगत्प्रभु सुलसा-
भविता १५। षोडशश्चित्रगुप्तनामा सर्वज्ञो बलदेवमातृरोहिण्या जीवो भविष्यति सुविधिजिनसदृश १६।
सप्तदश समाधिनामा सर्वदर्शी भविता, तज्जीवो रेवतीश्राविकाया ज्ञेय, यया बीजपूरपाक प्रतिलाभ्य
गोशालमुक्ततेजोलेश्योत्पन्नरोगे श्रीवीरदेहे समाधि कृत, तस्या जीवश्चन्द्रप्रभसमो भावी १७। अष्टा-
दश संवराह्व सर्ववेत्ता शतालिश्रावकस्य जीव श्रीसुपार्श्वतुल्यो भावी १८। एकोनविंशो यशोधराख्य
पुरुषोत्तमो द्वीपायनस्य जीवो लोके वेदव्यासेतिनाम्ना प्रसिद्ध पद्मप्रभसदृशो भविष्यति १९। विंशति-
तमो विजयाख्य परमेष्ठी कर्णजीव सुमतितुल्यो भावी। केचिदमु कर्णं कौरवभ्रातरं वदन्ति, केचिच्च
चम्पापतिं वासुपूज्यवंशजं कथयन्ति, तत्त्वं तु केवलिगम्य २०। एकविंश पुनर्मल्लनामा जिनोत्तमोऽभि-

दीपालिकादिने निर्वाणकल्याणक नविष्यति १। द्वितीय सुरदेवनामा जिनो, देहवर्णायुर्लाञ्छनदेहोच्चत्व पञ्चकल्याणकदिनादि च पार्श्वनाथसन्निज्ञ नविष्यति। स ज्ञातपुत्रस्य पितृव्य सुपार्श्वाख्यजीवो द्वितीयतीर्थकृन्नविष्यति २। तृतीय सुपार्श्वनामा जिनाधिनाथो द्वाविंशतितमश्रीनेमिजिनसदृशो विग्रहकान्त्यादिजिस्तुल्यो नविष्यति। य पाटलीपुराधिपोदायिनृपजीवो ज्ञेय कोणिकनृपपुत्रो नजसारनृपपौत्रश्च पौषधागारे विनयरत्नाख्यानव्यसाधुतो घात आप्तवान् तस्य जीव तृतीयजिन ३। चतुर्थ स्वयप्रनाख्यो नमिप्रनुसदृश पोट्टिलमुनिवरजीवो नविष्यति ४। पञ्चम सर्वानुनूतिनामार्हन् दृढायुश्रावकजीवो मुनिसुव्रतसन्निज्ञो नावी ५। षष्ठो देवसुताह्वः पारगत कार्तिकात्मा नविता, नवरमधुना कार्तिकश्रेष्ठिजीवो य सौधर्मसुरलोकेशत्वमनुनवति द्विसागरोपमायुष्कत्वात् तस्य जीवस्तु न, किंत्वत्र तुल्यान्तरवान् कश्चिदन्य एव मल्लिनाथतुल्यो न तु स्त्रीवेदयुक्त ६। सप्तम उदयनामा त्रिकालवित् शङ्खस्य जीवो नविता, न चाय पञ्चमाङ्गवर्णितशङ्खश्राद्ध अयं तु कश्चिदन्य पद्मनाथसन्निज्ञो नविष्यति, नवरं चक्रित्वानुनवनस्य निश्चयो न वाच्य ७। अष्टम पेढालनामा क्षीणाष्टकर्मा आनन्दस्य जीवो नविता। नवर नाय सप्तमाङ्गवर्णितानन्दश्राद्ध, स तु महाविदेहे सिद्धिं प्राप्स्यति, अत कुन्थुनाथार्हत्तुल्य कश्चिदन्यो ज्ञेय ८। नवम पोट्टिलाक परमेश्वर सुनन्दात्मा शान्तिजिनानुरूपो नविष्यति ९। दशम शतकीर्तिनामा जिनाधीश्वर शतकात्मा नविता, अय शतकस्य जीव पुष्कलीत्यपरनाम्ना पञ्चमाङ्गे ख्यातः श्राद्धो ज्ञेय, तस्यात्मा धर्मजिनतुल्यो नविष्यति १०। एकादशो मुनिसुव्रताह्व परमात्मा दशार्हसिदस्य कृष्णस्य

जननीचरस्या जीवोऽनन्तनाथतुल्यो भविष्यति ११ । द्वादशोऽममनामा जगत्यत्रभवासुदेवजी-
वस्त्रयोदशतीर्थकृत्सदृशो भावी । समवायाङ्गसूत्रे त्रयोदशो जिनो भावीत्युक्तमस्ति, तत्त्वं तु
बहुश्रुता एव विदन्ति १२ । त्रयोदशो निष्कषायाख्यो जगत्प्रभु सत्यकिविद्याधरजीव सुज्येष्ठासाध्वी-
सुतो प्राक् रुद्रमदादिरत्याख्यया प्रसिद्ध, तस्यात्मा वासुपूज्यसन्निभ, समवायाङ्गे द्वादश प्रोक्तोऽस्ति,
तत्त्वं तु बहुश्रुता विदन्ति १३ । चतुर्दशो निष्पुलाकाख्यस्तीर्थाधिपो बलदेवस्यात्मा भविता, नवरं न
पारं कृष्णस्य भ्रातर, यत श्रीहेमचन्द्रकृतनेमिचरित्रमध्ये बलभद्रजीव कृष्णतीर्थे सिद्धिं प्राप्स्यति
(इत्युक्तमस्ति), अत कश्चिदन्य एव श्रेयांससदृशो भावी १४ । पञ्चदशो निर्ममाह्वो जगत्प्रभु सुलसा-
जीवो भावी या प्रति श्रीवीरस्वामिना धर्मलाभोऽम्बडमुखेन प्रहितः, तस्या जीव शीतलजिनसदृशो
भविता १५ । षोडशश्चित्रगुप्तनामा नरेशो बलदेवमातृरोहिण्या जीवो भविष्यति सुविधिजिनसदृश १६ ।
सप्तदश समाधिनामा सर्वज्ञो भविता, तज्जीवो रेवतीश्राविकाया ज्ञेय, यया बीजपूरपाक प्रतिलाभ्य
गोशालमुक्ततेजोलेश्याजनितरोगे श्रीवीरदेहे समाधि कृत, तस्या जीवश्चन्द्रप्रभसमो भावी १७ । अष्टा
दश संवराह्व सर्वज्ञो शतालिश्राद्धस्य जीवः श्रीसुपार्श्वतुल्यो भावी १८ । एकोनविंशो यशोधराख्यः
द्वैपायनस्य जीवो लोके वेदव्यासेतिनाम्ना प्रसिद्ध पद्मप्रभसदृशो भविष्यति १९ । विंशति-
तमो विजयाख्यः कर्णस्य जीव सुमतितुल्यो भावी । केचित्तु कर्णं कौरवभ्रातर वदन्ति, केचिच्च
चम्पापति वासुपूज्यवंशज कथयन्ति, तत्त्वं तु केवलिगम्य २० । एकविंशः पुनर्मल्लनामा जिनोऽभि-

नन्दनतुल्यो नारदात्मा जावी। केचिदमु नारदनिर्ग्रंथ नामनीमूत्रतां। क्षमाणि, केचित् गाणगाण कालीन च २१। द्वाविंशो देवनामा जिनोऽम्बरात्मा भगवनिरामुप। आदित्याणिकपुत्रतांतो यो-मरू स तु महाविदेहे सिद्धिं प्राप्स्यति, अत मुख्यशरीरस्य एव चिन्य इति गत २२। त्रयोदशो-नन्तवीर्याभिधो जिनोऽमरात्मा जविताऽजितनाथतुल्य २३। चतुर्विंशो नन्दनामा स्वामी तुल्य जीवो जविता श्रजजिनतुल्य २४। एतेषा—

आयु प्रमाणकल्याणान्तरलाञ्छनवर्णका। एतल्धानुपूर्व्यां नु ग्रंथान्तरे मता ॥ १ ॥

॥ इत्यव्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ चतुर्दशस्तम्भे २०९ व्याख्यानम् ॥

## ॥ व्याख्यान ॥ २१० ॥

अथ दीपोत्सवदिनस्वरूपमाह—

विश्वे दीपालिकापर्व विख्यात केन हेतुना। पृष्ट सम्प्रतिभूपेनार्यसुहस्तिगुरुर्जगौ ॥ १ ॥

स्पष्ट। उज्जयिन्या सम्प्रतिनृपेन महागणपरिवृता आर्यसुहस्त्याचार्या राजपथे व्रजन्तो दृष्टा। तत्र नृप आगत्य गुरु नत्वा व्यजिज्ञपत्—"हे पूज्या। यूय मां जानीथ न वा?"। गुरु प्राह—"हे सम्यो!

यस्या न वत्ति ? जनपदस्वामित्वात् ।" नृप आह—"नहि नहि, स्वामिन् ! अनेनान्यहेतुना नोपद्र-
ण पृच्छामि, अन्यप्रकारेण मामुपद्रवयथ ?" । दशपूर्वधरो गुरु श्रुतेन तत्पूर्वजन्मस्वरूप ज्ञात्वोवाच—
'नृप ! त्व पूर्वजन्मेऽस्माक शिष्योऽभू, एकदिनात्तसंयममहिम्ना त्वमत्र नृपोऽभरोऽभू" । गुरुक मत्व
म याऽऽह—"युष्मत्प्रसादतो लब्धमिद राज्य युष्मान्नियात्य, इद गृहीत्वा जिनो ! मामनुगृहाण, माम-
नृण कुरु' इति पादयो पतित्वा पुन पुनर्व्यजिज्ञपत् । त प्रति गुरुराह—"संयममाहात्म्यनुत्थ राज्य
नाद्यन्ति अतो हे नृप ! त्वया धर्मयोगेन प्राप्त राज्य ततो धर्मोद्यम तपगो जन" । तत्र गुरुणोक्ते नाव-
नृपाया नृप पप्रच्छ—"हे पूज्य ! जनागम पञ्चाह्निकादिपर्वाणि निर्यातानि । पर ओर ओरोत्तर च
... ना... विख्यात ? अत्र दिने जनो विविधवस्त्राणि परित्यज्य, पञ्चगृहद्वन्द्वश्रेणिकृताभ्यो नितू, चैत्र
... न । 'हे नृप ! शृणु, श्रीवीरस्य दशमस्वर्गतश्च्युत्वाऽऽषाढसितषष्ठ्या च्यवनकल्याणकमभूत्, चैत्र
सितत्रयोदश्या मध्यरात्रौ जन्मकल्याणकमभवत्, तदनु त्रिंशद्वर्षाणि गृहे उषित्वा कृतषष्ठतपा मार्गशीर्ष-
बहुलदशम्या संयम जग्राह, तत्र मन पर्यवज्ञान जात । ततो द्वादशवर्षाणि यावत् छद्मस्थपर्यायान्वित
शुक्लदशम्या घातिकर्मक्षये मति केवलमुत्पन्न । त्रिंशद्वर्षाणि यावत् केवलज्ञानपर्यायान्वित
शरीर स्वायुरल्प विज्ञाय पापापुर्यां हस्तिपालनरेशस्य राज्यसभायां अन्तिमचतुर्मासकमकरोत् । तत्समये
... अनया भव्याना महोपकारार्थं ... षोडश प्रहरान् लोकानुकम्पया धर्मदे-
... देवशर्माह्वद्विजप्रबोधार्थं प्राहिणोत् स्वामिप्रेमबन्धनिछेदाय च ।

कस्य पादकमलानि(अ च) वन्द्यते, जीवित त्वयि विधायित मया ।
युक्तितश्च विविधात्मनिश्चयात्, स्वीकृतोऽसि जिनदेव पाहि माम् ॥ ५ ॥

इत्यादिप्रशस्तरागरञ्जितचेता क्षयोपशमरत्नत्रयीधारको गणभृत् किञ्चिद्विचार्य वीतरागशब्दस्यार्थं चिन्तयन् क्षपकश्रेण्यारूढ केवलज्ञान प्राप। पूर्वं केवलज्ञानकृतेऽनेक उपाया कृतास्तथापीन्द्रो जातोऽनन्तानन्तकाल परिभ्रमता तस्मिन्नेव क्षेत्रे काले जाते च तदैव प्राप्त । अथ शक्र श्रीवीरस्य मोक्षमहिमान कृत्वा प्रतिपद प्रगे श्रीगौतमप्रभो पूर्णज्ञानोत्सव चक्रे। यत —

स्वर्णाष्टाग्रसहस्रपत्रकमले पद्मासनस्थ मुनिं, स्फूर्जल्लब्धिविभूषित गणधर श्रीगौतमस्वामिनम् ।

श्रीगौतमोक्तसूरिमन्त्राराधकसूरयोऽत्र दिनेऽक्षतार्चना चन्दनादिभि कुर्वन्ति। अथ श्रीवीरप्रभुरहिता पृथ्वीं वीक्ष्य मोहरूपमहाचरट सर्वत्र धर्मधन लुण्टति स्म। त चौरं प्रति प्राप्तज्ञानेन गणभृतेत्युक्त—"हे मोह ! यद्यपि श्रीवीरप्रभुर्मोक्ष प्राप्तस्तथापि तत्स्थापितधर्मराज्येऽह स्थितोऽस्मि, किं न जानासि ? अहो पापिष्ठ ! अधुना मुमूर्षु क्व यासि ? कियद्दूर प्रणष्ट सन् यास्यसि ?"। तन्मिष कृत्वाऽधुना लोका दीप करे कृत्वा स्वगृहात् शूर्पखाद्य चरट विवास्य मन्दिरान्निष्कामयन्त्येव किमु ? मोहाविरतिरूपामलक्ष्मीं निर्वासयन्ति गौतमज्ञानोत्पत्तिरूपा महालक्ष्मीं स्वात्ममन्दिरे स्थापयन्तीति भावार्थ ।

अथैषु दिनेषु मध्ये एकोपवासेन सहस्रगुण पुण्य स्यात्, अष्टमतपसा कोटिगुण पुण्य स्यात्, यतो यत्र दिनेषु सर्व जना पञ्चेन्द्रियसुखाभिलाषिणो जायन्ते, महान्ति कर्मबन्धकारणानि रचयन्ति, लोको

मामः, कि पुर्नहं ?' । इति श्रुत्वा स्तिमितनेत्रो मनसि दध्यौ—"अहो ! जगच्चक्षु ! मादृशा निष्कृणा मिथ्यात्वादिगमया वाण्याऽधुना क प्रतिबोधयिष्यति ? ईदृशे समये स्वाश्रितोपजीविना दूरीकरणं नार्ह, ग्रामान्तराद्धे मुक्त्वा शिवं गत । किमहं जवल्लग्नाञ्चल गृहीत्वा बालचेष्टितमकरिष्यम् ? । मोहादिमहायोधे यत्तव न जीत, पर मत्तः शिशुतः कथं जीत ? मदवगाहनया मोक्षमार्गं मुक्तिस्थलं च किं सकीर्णमजनयिष्यत् ? । तत्र ह्यनन्ता स्वस्वधर्मयुक्ता अनन्तगुणपर्यायान्विता परस्परबाधासंघट्टनाद्यभावेन स्थिताः सन्ति स्थास्यन्ति चेत्यादि सिद्धिवर्णनं त्वयैवादिष्ट । सहसाऽत्र वियोगः कथं विहित ? ।

वीतराग तव दर्शनमुक्तौ, भ्रान्तवाञ्छिशिलयोनिनिकाये ।<br>
त्वद्दिशोऽहमथ तद्यदि लब्ध, तेन माऽस्तु सहसाऽत्र वियोग ॥ १ ॥<br>
वीतराग सफल स वासर, स क्षण स पल सुलक्षण ।<br>
याम एव स तु सर्वकामदो, यत्र वन्दनमहस्तयाजयत् ॥ २ ॥<br>
मा प्रतोन्य गमन तव नार्ह, बालक प्रतिदिन कृतमिष्टम् ।<br>
गोयमेतिवचनं श्रुतिमध्ये, को वदिष्यति तवागमसारम् ॥ ३ ॥<br>
देहि देहि जिननाथ दर्शन, लङ्घनस्य समयो न शोभते ।<br>
मुञ्च मुञ्च जगदन्निजाग्रह, तारयेति कथमन्यथा मया ॥ ४ ॥

---

१ तादृत्व ।

कस्य पादकमलानि(ख च) वन्द्यते, जीवित त्वयि विधायित मया ।
मुक्तिश्च त्रिविधात्मनिश्चयात्, स्वीकृतोऽसि जिनदेव पाहि माम् ॥ ५ ॥

इत्यादिप्रशस्तरागरञ्जितचेता क्षयोपशमरत्नत्रयीधारको गणभृत् निश्चित्यान्य वीतरागशब्दस्यार्थं चिन्तयन् क्षपकश्रेण्यारूढ केवलज्ञान प्राप। पूर्वं केवलज्ञानकृतेऽनेक उपाया कृतास्तथापीदृशो नाभोऽनन्तानन्तकाल परिभ्रमता तस्मिन्नेव क्षेत्रे काले भावे च तदैव प्राप्त । अथ शक्र श्रीवीरस्य मोक्षमहिमान कृत्वा प्रतिपद प्रगे श्रीगौतमप्रभो पूर्णज्ञानोत्सव चक्रे । यत —

स्वर्णाष्टाग्रसहस्रपत्रकमले पद्मासनस्थ मुनि, स्फूर्जद्वृद्धिविनिर्मित गणधर श्रीगौतमस्वामिनम् ।

श्रीगौतमोक्तसूरिमन्त्राराधकसूरयोऽत्र दिनेऽम्लाताचैला चन्दनादिभि कुर्वन्ति । अथ श्रीवीरमनुरहिता पृथ्वीं वीक्ष्य मोहरूपमहाचरट सर्वत्र धर्मधन लुण्टति स्म । त चौरं प्रति प्राप्तज्ञानेन गणभृतेत्युक्त—"हे मोह ! यद्यपि श्रीवीरप्रभुर्मोक्ष प्राप्तस्तथापि तत्स्थापितधर्मराज्येऽह स्थितोऽस्मि, कि न जानासि ? अहो पापैकनिष्ठ ! अधुना मुमूर्षु क यासि ? कियद्दूर प्रणष्ट सन् यास्यसि ?" । तन्निमित्त कृत्वाऽधुना लोका दीप करे कृत्वा स्वगृहात् शूर्पभ्रमात्त चरट निजास्य मन्दिरान्निष्कासयन्त्येव किमु ? मोहारिरतिरूपामलक्ष्मीं निर्गमयन्ति गौतमज्ञानोत्पत्तिरूपा महालक्ष्मीं स्वात्ममन्दिरे स्थापयन्तीति भावार्थ ।

अथैषु दिनेषु मध्ये एकोपवासेन सहस्रगुण पुण्य स्यात्, अष्टमतपसा कोटिगुण पुण्य स्यात्, यतो यत्र दिनेषु सर्वे जना पञ्चेन्द्रियसुखाभिलाषिणो जायन्ते, महान्ति कर्मबन्धकारणानि रचयन्ति, भोगो

मास', किं कुर्मेहे ?'। इति श्रुत्वा स्तिमितनेत्रो मनसि दध्यौ—"अहो ! जगच्चक्षु ! मादृशा निष्कृणा-निष्ठुरगाढिममया पाण्याऽधुना कः प्रतिबोधयिष्यति ? ईदृशे समये स्वाश्रितोपजीविना दूरीकरणं नार्ह, मामन्तराले मुक्त्वा शिवं गतः । किमहं जनन्याञ्चलं गृहीत्वा बालचेष्टितमकरिष्यम् ? । मोहादिमहा-बाधेभ्यस्त्वं रक्षितः, परं मम निश्चुत कथं त्रीतः ? मदवगाहनया मोक्षमार्गं मुक्तिस्थलं च किं सकी-र्णमभविष्यत् ?। तत्र त्वनन्ता स्वस्वधर्मयुक्ता अनन्तगुणपर्यायान्विता परस्परबाधासंघट्टनाद्यभावेन स्थिता सन्ति स्थास्यन्ति चेत्यादि सिद्धवर्णनं त्वयैवादिष्टं । सहसाऽत्र वियोगः कथं विहितः ?।

वीतराग तव दर्शनमुक्तौ, भ्रान्तवानिहमिलयोनिनिकाये ।
जरितोऽहमथ तद्यदि लब्ध, तेन माऽस्तु सहसाऽत्र वियोग ॥ १ ॥
वीतराग सफल स वासर, स क्षण स पल सुलक्षणः ।
याम एव स तु सर्वकामदो, यत्र वन्दनमहस्तवाभवत् ॥ २ ॥
मा प्रयोज्य गमन तव नार्ह, बालक प्रतिदिन कृतमिष्टम् ।
गोयमेतिवचनैः श्रुतिमध्ये, को वदिष्यति तवागमसारम् ॥ ३ ॥
देहि देहि जिननाथ दर्शन, लङ्घनस्य समयो न शोभते ।
मुञ्च मुञ्च नगधिनिन्नामहं, तारकेति कथमन्यथा प्रथा ॥ ४ ॥

---

१ रहितं ।

कस्य पादकमलानि(ल न) न्यघते, जीवित त्वयि विधायित मया ।
त्रुटितश्च विविधारमनिश्चयात्, स्वीकृतोऽस्मि जिनदेव पाहि माम् ॥ ५ ॥

इत्यादिनानामगर्भजिनचैना श्रीगौतमगणधरो गणभृत् किञ्चित्पादन्य वीतरागस्य दृश्यार्थं चिन्तयन् क्षपकश्रेण्यारूढ केवलज्ञान प्राप। पूर्वं केवलज्ञानकृतेऽनेक उपाया कृतास्तथापीदृशो जातोऽन्नानन्तकाल परिभ्रमता तस्मिन्नेव क्षणे काले जाते च तदैव प्राप्त । अत्र राज श्रीवीरस्य मोक्षमहिमानं कृत्वा प्रभाते श्रीगौतमगणो पूर्णज्ञानोत्सव चक्रे । यत —

मत्तागम... पञ्चाननस्य मुनि, स्फूर्जद्विधिविभूषित गणधर श्रीगौतमस्वामिनम् ।

श्रीगौतमगणभृद्भिस्ताराधकभूयोऽत्र दिनस्याताचैना चन्दनादिभि कुर्वन्ति। अत्र श्रीवीरप्रभुरहिता गृही वीक्ष माककरमनाचरद मनेव पर्मेन मुदति स्म । त चौरं प्रति प्राप्तज्ञानेन गणभृत्तेगुध—"हे माह ! यद्यपि श्रीवीरप्रभुर्मोक्ष प्राप्तस्तथापि तत्स्थापितधर्मराज्येऽह स्थितोऽस्मि, कि न जानासि ? अहो पार्श्वनिव ! अधुना मुमुक्षु क्व यासि ? किंदूर प्रयाय मन् यास्यसि ?"। तमिव कृत्वाऽधुना लोका शीघ्र कर कृत्वा स्वगृहात् पूर्वस्थान चरद विताम्य मन्दिरान्निष्कासयन्त्येव किमु ? मोहाधिरतिरूपामलक्ष्मी निवारयन्ति गौतमज्ञानारतिन्या महालक्ष्मी स्वात्ममन्दिरे स्थापयन्तीति जानार्थ ।

अत्रैषु दिनेषु मध्ये एकोपवासेन सहस्रगुण पुण्य स्यात्, अष्टमतपसा कोटिगुण पुण्य स्यात्, यतो यत्र दिनेषु सर्वे जनाः पञ्चेन्द्रियसुखानि नानाविधानि जायन्ते, महान्ति कर्मबन्धकारणानि रचयन्ति, जोगो

त्सुका नवन्ति च, अतस्तत्त्यागिना परमार्थज्ञाना महान् लानो नवत्येन। अथवा चतुर्दश्याममावास्याया च षोडशप्रहरानुपवासौ विधाय चन्दनाक्षतपूजाभि कोटिपुष्पसहिताभि श्रीवीरादिजिनान् पञ्चचत्वारिंशत्सिद्धान्तांश्च पूजयेत्, "श्रीवीरस्वामिसर्वज्ञाय नम" इत्यस्य जपो विधेय । अमावास्याया चरमयामार्धे "श्रीवीर पारगताय नम" इति, प्रतिपत्प्रगे तु "श्रीगौतमस्वामिकेवलज्ञानाय नम"। सहस्रसुवर्णपत्रकमले निषण्ण पद्मासनस्थ पञ्चाशत्सहस्रसाधुसाध्वीस्वदीक्षितपरिपत्परिकलित च चित्ते सस्मृत्य जिनाग्रे तथा गौतमस्वाम्यग्रेऽखण्डाक्षतै पञ्चाशत्सहस्रसङ्ख्यै स्वस्तिक कृत्वाऽखण्डघृतो दीप विधाय गौतमप्रभु ध्यायेत्, महत्फल स्यात्। इत्युपदेश सुहस्तिसूरिणा सम्प्रत्यग्रे प्रोक्त । सोऽपि तत्पर्वाराधने तत्परो जात ॥

वर्धमानजिन आप निर्वृतिं, यत्र केवलरमा च गौतम ।
राजभिर्व्यरचि दीपमालिका, तत्ततोऽस्ति न हि पर्व भूतले ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ चतुर्दशस्तम्भे व्याख्यानम् ॥ २१० ॥

॥ समाप्तोऽय चतुर्दश स्तम्भ ॥

## ॥ पञ्चदश: स्तम्भ ॥

### ॥ व्याख्यानम् ॥ २११ ॥

अथ ज्योत्कारोऽनुतोऽनयस्तत्स्वरूपमाह—

अन्योऽन्य जनज्योत्कारा भवन्ति प्रतिपत्तये । तत्प्रश्नो तदा पृष्ट पुनर्गाद गौतम ॥ १ ॥

स्पष्ट । हे नृप ! सम्प्रते ! एकस्तत्र हेतुरस्ति—गौतमस्य केवलमुखं नवीनगच्छवासिन गौतमगर गाच्छवन्दित, तत्र प्रणामविधिर्जात । अन्य हेतु शृणु—पुराऽत्र त्या धमनूरा । तत्र नमुचिनामा धीमन्तो वजूर । एकदा तत्र मुनिसुव्रतस्वामिशिष्याः श्रीसुव्रतसूरय आगमु । तेषां वन्दनार्थं श्रीधर्म नृपो नमुचिना सह समागात् । देशनाया स धीमन्तो वादमथु चकार—'स्वमोरम वै गर्व, नृो नष्टे गर्व नष्ट, न परलोकेऽथ गतिं प्राप्नोति" इत्यादि स्थापयत् सूरिशिष्येण निर्जितः । ततस्तु क्रोधवशो गर्वी करवाल करे कृत्वा हन्तुमना निष्कृप साधुसमीपमुपागत, जैनदेवतया तत्रैव स्तम्भितः, निशि निशि त्र प्रजात भूपाग्निजिदृष्ट, देवता गुरु च क्षमयित्वा मोचित, परैर्धिक्कृतश्च लज्जितो पुरान्निर्गत्य ग्रामन् हस्तिनागपुर गत । तत्र पद्मोत्तरो राजा । तस्य प्रिया सम्यक्त्वशीलाभ्रभूता ज्वालादेव्यस्ति । तयो सुतौ विष्णुकुमारमहापद्माख्यौ । राज्ञा विष्णुकुमारस्य राज्यपद दत्त, तस्यानुजस्य यौवराज्यं च ।

स नमुचिः स्वपराक्रमं युवराजायादर्शयत्, तेन हृष्टस्तं सचिवपदं ददौ । सोऽन्यदा नमुचिर्महायोधं सिंहरथं जिगाय । ततस्तुष्टो युवराजो वरं ददौ । स च तं वरं कोशे न्यासीचकार । एकदा ज्वालादेव्या गुप्त रथयात्राचिकीर्षया स्वर्णरत्नालङ्कृतो जैनरथो निर्मापितः । तदा तस्याः सपत्नीब्रह्मरथः स्पर्धया कारितः । अथ तौ रथौ चतुष्पथे परस्परमभिमुखौ मिलितौ । तयोर्द्वयोर्वादे जाते एकस्या अपि रथं मार्गं दत्त्वा नाग्र आकर्षयन्ति आकृष्टिकरा नराः । तदा कलहनिवृत्त्यर्थं राजा द्वावपि रथा अवारयत् । तदनु महापद्मस्तया कृतं मातुरपमानं वीक्ष्य स्वान्ते दुःखितो देशान्तरमगच्छत् । क्रमेण चक्रियोग्यां सम्पदमुपार्ज्य जन्मभूमावागतः । पित्रा महामहसा पुरे प्रवेशितः । ततो महापद्मस्य द्वात्रिंशत्सहस्रनृपादयो राज्याभिषेकं द्वादश वर्षाणि यावच्चक्रुः । तदनु पिता विष्णुकुमारेण सह सुव्रताचार्यसमीपे दीक्षां लात्वा त्रिदिवं प्राप । विष्णुकुमारस्य तु षष्टिशतानि वर्षाणि तीव्रं तपः कुर्वतो वैक्रियादिलब्धयो जाताः । अथ महापद्मश्चक्री मातू रथयात्रामनोरथं प्रौढोत्सवपूर्वं पूर्णीचकार । ततः स्वपापत्यागार्थं मातृवाक्येन जिनचैत्यमण्डिता महीं चकार । अथ ते सुव्रतसूरयो हस्तिनागपुरे बहुसाधुयुताश्चतुर्मासाभिग्रहास्तस्थुः । तदा स्मृतपूर्ववैरो नमुचिश्चक्रिपार्श्वे स्ववरं ययाचे—"हे नृपेन्द्र ! कार्तिकराका यावन्मे षट्खण्डराज्यं देहि" । श्रुत्वा नृपस्तस्मै सर्वं राज्यं दत्त्वा स्वयमन्तःपुरमलञ्चकार । अथ नमुचिः षट्खण्डराज्यमपालयन् निरङ्कुशः सर्वधर्मद्वेषी । सनातननूतनसर्वपृथ्वीपतिरिति सर्वे नृपादय उपायनानि दत्त्वाऽऽज्ञामङ्गीचक्रुः । नमुचिना जीवहिंसात्मको यज्ञः प्रारब्धः । द्विजादयः सर्वे आशिषं दत्त्वा तत्कृत्यं प्रशशंसुः ।

तदा तान् सूरीनाकार्य प्राह—"जगतो गुणवान्मुनयोऽन्य सर्वेऽपि जिनो विनाश्य मा मानेनोम यत्धर्मकृत्य च ज्ञात्वा नमन्ति स्तुवन्ति च। यूयं किं मत्तोऽधिका स्थ ?। तस्मान्मे भूमौ साधुभिर्न स्थेय मत्रामराधिक यदि मद्भूमौ स्थास्यन्ति तदाऽहं हन्ता, अत्र दूषणं मम न देय'। तत पौरै मामवचानि शिक्षितोऽपि स्वाजिनिवेश नामुचत्। तत सूरयो दध्यु—"भगवान्य राज्य, वय चतु-मास्या मसन्निमध्य क गच्छाम ?" इति विचिन्त्य साधून् पप्रच्छु—"एतु मध्ये गगनमार्गविमान् काऽपि वर्त्मि ? यो मन्दरस्थ विष्णुतपस्विनमत्राह्वयति ?"। तत एक शिष्यो गुर्वाज्ञा प्राप्य तत्र गत। विष्णुमुनिरपि चतुर्मासकृतोऽस्ति तस्यागमनहेतु पप्रच्छ। तेन यथातथ्य प्रोक्त। ततो विष्णुमुनिस्तेन साधुना सह नमुचिराजसदसि ऽयाय। नमुचिं विना सर्वे राजानोऽभिवन्दितवन्त, नमुचि प्राह—'हे नृप भूताधिग्रहा मुनयोऽधुना क यास्यन्ति, तस्मात् स्थित्यर्थं कियतीं भूमिं देहि"। नमुचिना त्रिपदीमिता पृथ्वी दत्ता। तन्निशम्य कोपाटोपवान् विष्णुर्वैक्रियलब्ध्या कृतलक्षयोजनमिताङ्ग एक क्रम पूर्वदिश्यन्य चापरस्मिन् न्यस्यावाच—"अरे पापिन्! तृतीयचरणस्थापनभूमिं क ददामि ?"। स जयनिबद्धो मौनेन स्थित। तदा तृतीयक्रमो नमुचेः पृष्ठ निहित, तेन द्विधापि रसातल गतवान् यथा त्रिविक्रमेण बलि-रपि रसातलं क्षिप्त। तदाऽचला अपि चला जज्ञिरे, ग्रहा भयभ्रान्ता जाता, इन्द्रादयोऽपि "इदं किं?" इति सम्भ्रान्ता अवधिज्ञानात्तन्निमित्त ज्ञात्वा वासवो विष्णुमुने क्रोधोपशान्तये गन्धर्वान् …

आह्वयोत् । तैर्मुनिकर्णसमीपे शमामृतमयं गीतनृत्य मारब्धं, तेन प्रशान्तकोपाग्निर्जज्ञे, ततो मूत्ररूप चकार । सार्वभौमोऽपि लज्जान्वितो नमन् विष्णुनोपालम्भित —"त्वयि राज्ञि सति ईदृशी शासनही-लना पीडा च भवेत् तर्ह्यन्येषा क्षुद्रनृपाना राज्ये को दोष ?" इत्यादिशिक्षा चक्रपतेर्दत्त्वाऽऽचार्यान्ति-

यनेन प्रतिक्रान्त प्रायश्चित्तग्रहणेनेति । अत्र शासनभक्त्यर्थं विहित, तेन

ध्यायध्यानादिभ्यो(श्च)प्रष्टत्व विज्ञावप्रसङ्गत्व च जात तद्गुरुसमक्षमीर्याप-

प्रतिमवाप । अथ तद्गुत्पात उपशान्ते पुनर्जन्म चैतन्य च लब्धमिव

ज्योत्कारगेहनृपादिमहोत्सवा कुर्वन्ति । अथ य साधूना निन्दा-

शुरेवेति सर्वत्र ख्यातिकृते ज्ञापनार्थं च गृहे गृहे राज्ञा गोहिस

णस्य कुर्वन्तीति ॥

त्कारधस्ते प्रथमो गणेश , कैवल्यलक्ष्मीं जिनतीर्थराज्यम् ।

गुणौघशक्तिं, श्रीवीतरागार्थविज्ञावनातः ॥ १ ॥

रिमितोपदेशसप्तत्याख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ

पञ्चदशस्तम्भे २११ व्याख्यानम् ॥

अथ पूजाविधि —

निश्चयाद्भव्यजीवेन पूजा कार्या जिनेशितुः । दमयन्त्येव कल्याणगुणसन्ततिशालिनी ॥ १ ॥

स्पष्टं । ज्ञात चेद्—कोशलापुर्यां निषधो नृपः । तस्य पुत्रौ नलकूबरौ जातौ । इतो विदर्भदेशे भीमनृपसुता दमयन्ती सर्वाङ्गसुलक्षणा सकलकलागमनिधिर्धर्मालाऽष्टादशसहस्रपतिव्रताभ। तां भीमनृपः सुतावरप्राप्त्यर्थं स्वयंवरमारेभे । तत्र नलकूबरान्या सह निषधादयो नृपाः समीयुः । ततः स्वयंवरविचारीणमार्ग-पूर्वक नलकण्ठे दमयन्ती वरमालां न्यधात् । सुतया पाणिमोचनपर्वणि नलाय भीमनृपो स्वरत्नानि-जान् ददौ । कियतो दिनान् यावत्तत्र स्थित्वा पुत्रवधूयुक्त कोशलां प्रति प्रस्थितो निषधः । तदा भीमः स्वसुतामनुशास्य न्यवर्तत । मार्गे प्रचलत सन्ताऽरण्यं प्रापुः । तदा सूर्यास्तं गतः । सर्वास्वपि मार्गशुद्धिर्दुर्निरीक्ष्या जाता । पदे पदे गच्छतस्य सैन्य दिङ्मूढं जातं । तदा दमयन्ती स्वभालस्थमुद्रया-न्धकारेण तिरोहितं तिलकमुत्तेजयामास । तस्य तेजसा दृष्टानी अग्रे प्रतिमास्थितं मुनिमेकमपश्यन् । तस्य साधोः शरीरेण सार्धं मदोन्मत्तो वनगजः स्वकुम्भस्थलं घर्षयन् तिष्ठति, तेन गजमदः साधुदेहे लग्नः, तस्य गन्धेन भ्रमरा गुञ्जन्तो निःस्पृहं मुनिं पीडयन्ति स्म । ईदृशं साधो स्वरूपं वीक्ष्य निषधादयस्ते नत्वा तैर्लोका धर्मदेशनां श्रुत्वा पप्रच्छु —“अहो ! स्वामिन् ! दमयन्त्या भालस्थलेऽत्युद्योतः कथं समुत्पन्नः ?”।

प्राहिणोत् । तैर्मुनिकर्णसमीपे शमामृतमयं गीतनृत्य प्रारब्धं, तेन प्रशान्तकोपाग्निर्जज्ञे, ततो मूलरूप चकार । सार्वभौमोऽपि लज्जान्वितो नमन् विष्णुनोपालम्भित'—"त्वयि राज्ञि सति ईदृशी शासनहीलना पीडा च भवेत् तर्ह्यन्येषा कुरुनृपाना राज्ये को दोष ?" इत्यादिशिक्षा चक्रपतेर्दत्त्वाऽऽचार्यान्तिकमागत्यालोचित यथास्थितकथनेन प्रतिक्रान्त प्रायश्चित्तग्रहणेनेति । अत्र शासनभक्त्यर्थं विहित, तेन न कश्चिद्दोष, तथापि किञ्चित्स्वाध्यायध्यानादिभ्यो(षु)भ्रष्टत्वं विभावप्रसङ्गत्व च जात तद्गुरुसमक्षमीर्यापथिकादिनाऽऽलोचित । तत शिवगतिमवाप । अथ लब्धपात उपशान्ते पुनर्जन्म चैतन्य च लब्धमिव जना प्रतिवर्षं प्रतिपद्दिने वस्त्रान्नपानज्योत्कारगेहनृपादिमहोत्सवा कुर्वन्ति । अथ य साधूना निन्दाविकारक स नररूपोऽपि मृग एव-पशुरेवेति सर्वत्र ख्यातिकृते ज्ञापनार्थं च गृहे गृहे राज्ञा गोदिस कारित, अद्यापि मरुदेशादौ लगणस्य कुर्वन्तीति ॥

ज्योत्कारघस्रे प्रथमो गणेश, कैवल्यलक्ष्मीं जिनतीर्थराज्यम् ।
विस्तारयामास गुणौघशाक्तिं, श्रीवीतरागार्थविभावनातः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ
पञ्चदशस्तम्भे २११ व्याख्यानम् ॥

माकरत्, मय कृतम स नृपमदगात्। तद्विरच्याया नृप स्यान्न पुत्राऽगति इष्ट्वा दूनो गतवत्। तम मोऽहमिमारयत्—"वत्स! तवाहं पिता, मया मायया रं वञ्चित, पश्यतोरनोऽहं ममनोऽस्मि। वत्स! अद्यापि जरतार्ध त्वया नोपभुज्य, इदं श्रीफल करण्डिका च गृहाण। श्रीफलमुन्मुच्य डूङ्गानि परिधाय करणिकान्त स्याजरणानि च नित्य स्मरामाप्स्यसि" इत्यादिश्य नृपभार्यया पुत्रमातुर्या तत्र पुरस्ता तिरोऽभूत्। तदा नत्पुर प्रनामहारक मत्तगनोपद्रुतोऽस्मि, त म्यपुष्य्या वशीकृत्यात्मन निरध्य म्य पौरजनैं मह दधिपर्णनृपान्तिकमायथौ। कुब्ज तुज मत्कृत्य तच्छाकि पप्रच्छ। कुब्ज प्राह—"नलस्य सूपकारोऽस्मि सूयपाकरमवतीशश्च। नलस्तु दुरोदरेण सवस्व हारयित्वा मनाय क्वापि गत"। इति श्रुत्वा दधिपर्ण प्रतनायाणि सशोकश्चक्रे। ततोऽन्यदोपननश्रिय पश्यन्त पुनमको यारूक एत्य गीतान्तरे श्लोकद्वयमिदं जगौ, यत —

अनाथाणामविज्ञाना दुर्बुद्धीना हतात्मनाम्। रेखा मन्ये नल एव य सुप्तामत्यजत् प्रियम्॥ १॥

विश्वास्य रत्नना स्निग्धा सुप्तामकाकिनी वने। त्यक्तुकामोऽपि जात किं तनैव हि न नष्टमात्॥ २॥

ततः पुत्र साधु गीतमित्युपश्लोक्य "कस्य? कथ कुत्र नलादन्त श्रुतवान्? अथ नागमने नानमुच्यता" इत्युवाच। तदा द्विजो जगाद—सा भव स्वपतिमदृष्ट्वा ततस्ततोऽन्वयन्ती शोकनिद्रा क्वापि पटप्रान्त तान् वर्णान् वाचयति स्म। तदर्थं प्राप्य पटाञ्चना पितृगृहे यामीति निश्चित्य मा चचाल। यत्र मायश्च लुण्टितु प्रवृत्तान् चौरान् सा हुङ्कारैस्त्रासयामास। तत मार्थेन ...

गुणिरम्या भ्रातवररूपमाह—पूर्वजन्मन्यया पञ्चशताचाम्लानि कृतानि, पुन श्रीजाविशान्तिनाथस्य पूजा कृताऽऽत, तप समाप्तौ आतापामुद्यापन विधिपूर्वक कृत, चतुर्विंशतिजिनभालस्थले रत्नखचितानि स्वर्णमयानि तिलकानि कारयित्वा समारोपितानि । तत्पुण्यप्रभावादिह भवे सहजस्तिलकाकार सूर्यस- म,पद्मात्म्यप्र उद्योता जात '। इति श्रुत्वाऽमृतसमा वाच ते हृष्टा स्वपुर प्रापु । ततो निषधो नल राज्ये निवेश्य स्वय दीक्षामादाय देवत्वमाश्रयत् । ततो नैषधेयश्चित्रनरूजोपकाऽभूत् । अथ तद्राज्य- कामुक कूबरो नित्य रन्ध्राणि वीक्षते । नलोऽपि बन्धुना सह द्यूतक्रीडा चक्रे । अनेकासशिक्षाप्रगण- वर दक्षाक्रमेण स्वपत्नीमप्यहारयत् । कूबर सानन्द प्राह—"हे भ्रात ! मुञ्च महीं स्त्रियं च" । ततो नल एकाकी । दमयन्त्यनुसरणात् । पौरामात्यैरन्यथ्य भीमजा प्रहिता । महारण्ये पतितौ जायापती मध्य- न्दिनकाले फलाहार मार्ग कापि लतागृहे श्रान्तौ रात्रिमतीयतु । अथ नलो महानन्धनरूपा स्त्रियं सुप्ता ल्लघुक्षिप्त गतद्वाष्पा हस्ते छुरिकामादाय निजासृजा तस्या पटप्रान्ते वर्णानिति लिलेख । यत —

शान द्रामत पन्था वट' कुण्डिनगामुक । किंशुकैर्दक्षिणेनाय कोशलामुपतिष्ठते ॥ १ ॥

यत्र तव रुचिस्तत्र गन्तव्य, अहं खञ्जितोऽस्मि" इति सलिख्य चचाल । अग्रे पुरो गच्छन्नित प्रसृत दवानलधूमैस्तनोरक्षीराक्रन्द । तन्मध्ये इति मानुषीं भाषामश्रौषीत्—"हे इक्ष्वाकुकुलावतंस ! मा रक्ष रक्ष" । इति श्रुत्वा इतस्ततः पश्यन् वल्लिनिकुञ्जे एकमहिं वीक्ष्येदमाह—"हे महानाग ! कथं मन्नाम त्वया ज्ञायते नृनाम च ?" । स प्राह—"भागवत नमस्कारात् वेद्मि, अतो मा रक्ष रक्ष" । तत्क्ष-

[illegible] । [illegible] माद्र डुलाइनि [illegible] दुनो [illegible]त् । तत्र

[illegible] । [illegible] न राति, [illegible]ओ[illegible]ऽद्द नमेतोऽस्मि । तत्र ।

[illegible] । श्रीमन्मुकुन्दस्य [illegible] परिचार

[illegible] मुनुमारपुरा [illegible] सुरता

[illegible]ऽस्मि, न [illegible] रणीकृत्य [illegible] निवध्य मार्य

[illegible] । [illegible] । [illegible] आह—"[illegible]

[illegible] । [illegible] दारविना मजारी [illegible] गर"। इति

[illegible] । [illegible] मेको [illegible] गीतासारे

[illegible], [illegible]—

[illegible] । [illegible] सुमामलात् [illegible]म् ॥ १ ॥

[illegible] । [illegible] कि [illegible] न [illegible] ॥ २ ॥

[illegible] । [illegible] न [illegible] । [illegible] सेसमधे

[illegible] । [illegible] गोकलिता

[illegible] । [illegible] यामीति [illegible] गा [illegible] ।

[illegible] । [illegible] त्री [illegible]

मुनिस्तस्याः प्राग्भवस्वरूपमाह—"पूर्वभवेऽनया पञ्चशताचाम्लानि कृतानि, पुनः श्रीशान्तिनाथस्य पूजा कृताऽभूत्, तपः समाप्तौ जातायामुद्यापनं विधिपूर्वकं कृतं, चतुर्विंशतिजिनभालस्थले रत्नखचितानि स्वर्णमयानि तिलकानि कारयित्वा समारोपितानि । तत्पुण्यप्रभावादिह भवे सहजस्तिलकाकारः सूर्यस्वरूपभालस्थले उद्योतो जातः" । इति श्रुत्वाऽमृतसमां वाचं ते हृष्टाः स्वपुरं प्रापुः । ततो निषधो नलं राज्येऽभिषिच्य स्वयं दीक्षामादाय देवत्वमाश्रयत् । ततो नैषधेयस्त्रिखण्डलोकाऽभूत् । अथ तद्राज्यकामुकः कूबरो नित्यं रन्ध्राणि वीक्षते । नलोऽपि बन्धुना सह द्यूतक्रीडां चक्रे । अनेकाप्तशिक्षामवगणयन् दैवात्क्रमेण स्वपत्नीमप्यहारयत् । कूबरः सानन्दं प्राह—"हे भ्रातः ! मुञ्च महीं स्त्रियं च" । ततो नल एकाकी वस्त्रेकभृन्निरगात् । पौरामात्यैरभ्यर्थ्य भैमजा प्रहिता । महारण्ये पतितौ जायापती मध्यन्दिनमतीत्य फलाहारैः सायं क्वापि लतागृहे श्रान्तौ रात्रिमतीयतुः । अथ नलो महाबन्धनरूपां स्त्रियं सुप्तां त्यक्तुमिच्छन् गलद्बाष्पो हस्ते क्षुरिकामादाय निजासृजा तस्याः पटप्रान्ते वर्णानिति लिलेख । यतः—

"वामश्रुगामितः पन्था वटं कुण्डिनगामुकः । किंशुकैर्दक्षिणेनायं कोशलामुपतिष्ठते ॥ १ ॥

यत्र तव रुचिस्तत्र गन्तव्यं, अहं लज्जितोऽस्मि" इति संलिख्य चचाल । प्रगे पुरो गच्छन्नज्वलत् प्रसृतदावानलमध्ये दग्धानेकजीवाक्रन्दं । तन्मध्ये इति मानुषीं भाषामश्रौषीत्—"हे इक्ष्वाकुकुलावतंस ! मां रक्ष रक्ष" । इति श्रुत्वा इतस्ततः पश्यन् वह्निनिकुञ्जे पन्नगं वीक्ष्येदमाह—"हे महानाग ! कथं मन्नाम त्वया ज्ञायते नृभाषा च ?" । स प्राह—"प्राग्भवजन्मसंस्कारात् वेद्मि, अतो मां रक्ष रक्ष" । नलस्त-

मार्गान्, मध्ये कुब्जं स नृपमदर्शत्। तद्विरूपाख्या नृपः स्वाङ्गं कुब्जाकृतिं दृष्ट्वा दूनो व्यलपत्। तदा सोऽहिस्तमाख्यत्—"वत्स! तवाहं पिता, मया मायया त्वं वञ्चितः, यक्षलोकतोऽहं समेतोऽस्मि। वत्स! अत्रापि त्वया जोक्तव्यं, इदं श्रीफलं करण्डिका च गृहाण। श्रीफलमुन्मुच्य दुकूलानि परिधाय करण्डिकान्तःस्थाभरणानि च निजं रूपमवाप्स्यसि" इत्यादिश्य नृपप्रार्थनया सुंसुमारपुर्यां तत्क्षणं मुक्त्वा तिरोऽभूत्। तदा तत्पुरे प्रनामदारकुन्मत्तगजोपद्रवोऽस्मिन्, तं स्वबुद्ध्या वशीकृत्यालाने निबध्य स्वयं पौरजनैः सह दधिपर्णनृपान्तिकमाययौ। नृपस्तं कुब्जं सत्कृत्य तद्वृत्तादिकं पप्रच्छ। कुब्जः प्राह—"नलस्य सूपकारोऽस्मि सूर्यपाकरसवतीशश्च। नलस्तु दुरोदरेण सर्वस्वं हारयित्वा सभार्यः क्वापि गतः"। इति श्रुत्वा दधिपर्णः प्रेतकार्याणि मशोकश्चक्रे। ततोऽन्यदोपवनश्रियं पश्यन्तं कुब्जमेको चारणः एत्य गीतान्तरे श्लोकद्वयमिदं जगौ, यत —

अनार्याणामलज्जानां दुर्बुद्धीनां हतात्मनाम्। रेखा मध्ये नल एव यः सुप्तामत्यजत् स्त्रियम् ॥ १ ॥

विश्वास्य वल्लभां स्निग्धां सुप्तामेकाकिनीं वने। त्यक्तुकामोऽपि जातः किं तत्रैव हि न भस्मसात् ॥ २ ॥

ततः कुब्जः साधु गीतमित्युपश्लोक्य "कस्त्वं? क्व कुत्रेदं नलोदन्तं श्रुतवान्? अथ शेषमग्रे ज्ञानमुख्यमां" इत्युवाच। तत्र द्विजो जगाद—सा प्रातः स्वपतिमदृष्ट्वा इतस्ततोऽन्वेषयन्ती शोकविह्वला क्वापि पटप्रान्ते तान् वर्णान् वाचयति स्म। तदर्थं प्राप्य यदाध्वना पितृगृहे यामीति विचिन्त्य सा चचाल। अथ सार्थेशः मुष्णितुं प्रवृत्तान् चौरान् सा हुङ्कारैस्त्रासयामास। ततः सार्थेशः कुलदेवीमिव तां नत्वा

…—…पञ्चशतानि … पुन श्रीशान्तिनाथ

…हत्वा … ज्ञात्वा ता जगिनीमिव मेने । प्रावृट्काले प्रसृते चिर विलम्बमाशङ्क्य … एकाकिनी निर्गता । अग्रे …, तत्सत्त्वसंतुष्टः पलाद प्राह—"मा तु … मर नरसमागमो भावी" । ततो गिरिकन्दरा प्राप्य मृण्मय श्रीशान्तिनाथ… कृतपारणा सा तस्थौ । पृष्ठन्ते सार्थप श्रीशान्तिबिम्बपूजापरा ता … तस्थौ । तन्नगानितापसपञ्चशती तद्वाणि प्रबुद्धा, तत्र तापसपुर जात । … समीपु । रैदन्त्यां पृष्टासे पूर्वभव नगु—"प्राग्भवे त्व मम्मणनृपस्त्री वीरमती … दमयन्त्या … समुक्तो मुनिर्दृष्ट, सोऽकुशल ज्ञात्वा द्वादश नाडिका …, एतन्तरे … स स्थापितः, तेनाथ द्वादशाब्दिको युवयोर्विरहो जात । एकदा कश्चिदेत्य … तव पतिरधुना नातिदूरे मया दृष्टः" । श्रुत्वा सा शीघ्र वने विलोकितु गता । तत्रोत्पन्नो … शीतेन लज्जित । क्रमेणाचलपुर प्राप्ता । तत्पुरेशपत्नी जैमीमातुः स्वसा चन्द्रयशाः … गृहेऽनयत् । साऽत्र सत्र दान ददौ । तत्र पिङ्गलनामान वध्य चौरममोचयत् । … कुण्डिनात् समेत, दानग्रहणार्थं गत, तत्र दमयन्तीं वीक्ष्य तेन तन्मातृष्वसे … मर्वं … । ततश्च … ता गृह नीत्वोपालभ्य भागिनेयीं मद्गुकत्या सत्कृत्य पितृगृहे … प्रेषितवती ।

अथाऽल्पाक्षरपठनेनापि शुभं स्यादित्याह—

ज्ञानं शिक्षणदत्तं हि जनेतत्र निरर्थकम् । स्वल्पाक्षरमहिम्नाऽपि यवेन जीवो(नात्मा हि) रक्षितः ॥ १ ॥

स्पष्टः । यवर्षिसंबन्धश्चाय—विशालायां यवनामा राजा । तस्याङ्गजो गर्दभिल्ल, सुता चाणुल्लिका । दीर्घपृष्ठश्च अमात्य । नृपोऽन्यदा निशान्तसमये प्रबुद्धोऽचिन्तयत्—"नूनं प्राग्जन्मे किमप्यद्भुतं सुकृतं मया कृतं, तस्य प्रसादादनेकसुखमनुभवामि, तत्पुनः सुकृतं पुनः कर्तव्यं, येन आगामिजन्मेऽपि सुखं स्यात्' इत्यादि । ततः स्वसुतं राज्ये न्यस्य सुहितमनुशिष्य च यवनामा गुरूणां समीपे दीक्षामग्रहीत् । तीव्रं तपस्तपति । वैयावृत्त्यरतः सह गुरुभिर्विहरति । परं गुरुभिर्बहूक्तोऽपि श्रुतं न पठति, "वृद्धोऽहं मम नायाति पाठः" इत्यादि ब्रूते । अन्यदा स्वजनं दृष्ट्वा श्रीगुरुभिः सुतं प्रतिबोधयितुं विशालायां प्रहितः । गुरुवचः शिरसा प्रपद्य चलितः । पथ्यचिन्तयत्—"मम पाठः स्वल्पोऽपि नायाति, ततः पुनरन्येषां च किमुपदिश्यते ?" इति । अत्रान्तरे कश्चित्क्षेत्रे यवधान्यं भक्षयितुकामं क्षियां चपलं खरं प्रति क्षेत्रपालेन गाथैका प्रोचे—

ओहावसि पहावसि मम चेव निरिक्खसि । लक्खिओ ते अभिप्पाओ जवं पत्थेसि गद्दहा ॥ २ ॥

तां श्रुत्वाऽमोघायुधप्रासमिवामन्यत, राजर्षिर्महाविद्यामिव तां स्मारं स्मारं ग्रामाद्बही रममाणेषु शिशुषु

[illegible] (गाणगम्मि) । दीवि गामे-
[illegible] । पत्तो तहिं । न तहा—

[illegible] सिद्धि गया ॥ १ ॥"

[illegible] पत्तुवदिसह—"जो नरनारी [illegible] दीवपूयं [illegible] मुक्ख गच्छिज्जइ'। एवं धम्मोवएसं सोच्चा [illegible] अहं [illegible] दीवपूयं निरंतरं करेमि" एवं [illegible] निव्वेहं पत्तो गओ। तओ पच्चा निच्चंपि दीवपूया निरंतरं [illegible] निमित्तं [illegible] । एवं कीरमाणे मणुस्साणं [illegible] । पच्चा तुम [illegible] धम्मुवएसं पामकामिणा जणिय निम्मल [illegible] पूया करेउ, सुद्ध गुणए चिट्ठइ, परंपरया सिज्झिस्सति ॥

[illegible] -विविधदीवकपूजनकारक ।

[illegible] दधतु दीवमहो नृपरञ्जना ॥ १ ॥

॥ [illegible] पवदन्नमो २१२ व्याख्यानम् ॥

अथाल्पाक्षरपठनेनापि गुणः स्यादित्याह—

[illegible] हि [illegible] निरर्थकम् । स्वल्पाक्षरमहिम्नाऽपि यवेन जीवो(नात्मा हि) रक्षित ॥ १ ॥

[illegible] । [illegible]—विशालाया यवनामा राजा । तस्याङ्गजो गर्दभिल्ल, सुता चाणुल्लिका । [illegible] । [illegible] निशान्तसमये प्रबुद्धोऽचिन्तयत्—"नूनं मयाऽन्तर किमप्यकृत सुकृत [illegible] समग्रा [illegible] शास्मि, तत्पुन सुकृत कुर्वे यत आगामिजन्मनोऽपि [illegible] । [illegible] सुतं राज्य न्यस्य मुदितमनाः शिष्य च त्वभ्यासान् गुरुणा तद्‌पा [illegible] । [illegible] सह गुरुर्विजिहरति । परं गुरुभिर्बहुशोऽपि श्रुत न पठति, [illegible] नायाति [illegible] मूत । अन्यदा [illegible] श्रीगुरुभि सुत प्रतिबोधयितुं विशा [illegible] । [illegible] प्रस्थ चलित । पथ्यचिन्तयत्—'मम पाठ स्वल्पोऽपि नायाति, [illegible] किमुपतिष्यते ?" इति । अत्रान्तरे कश्चित्क्षेत्रे यवधान्यं भक्षयितुकामं क्रिया चप [illegible] ग्रोष—

[illegible] मम [illegible] निरिक्खसि । लक्खिओ ते अभिप्पाओ जवं पत्थेसि गद्दहा ॥ १ ॥

[illegible] प्राप्तमित्यामन्त्र्य, राजा [illegible]दाविधामिर ता सार सार ग्रामाद्वहीं रममाणे[illegible]

[illegible] —

[illegible] । [illegible]पूर्वं वदेत्स मौलमश्नुते ॥ १ ॥

[illegible] — [illegible] गुरुरि म्यापु पर्यन्तमगम्य उपदेशात् तिमिच्छु-
[illegible] स्थापित । अनधीतागमोऽपि गुरुमहिम्ना गर्व
[illegible] कदा विहरन् पृथ्वीपुरे [illegible], श्राद्धं प्रीडोत्सव कृत । तत्र पुरे [illegible]पार्थं परे
[illegible] परात्मान च तदानीं पुनर्म्यापवति [illegible] प्राज्ञितरो पुर
[illegible] चिक्रीरा स्वर्गीयमेक श्राद्ध तस्य पार्श्वे प्रेषु । स च
[illegible] 'पुत्रस्य कर्नीन्द्रियाणि ?'' । तत सूरिर्विंश्यश्रुतार्थंश्चिर विमृश्य प्राह
[illegible] यात्तति" इत्यम्भाषीत्, "पञ्चेन्द्रिय [illegible] कथमेतानती
[illegible] निध्याय स्वमत्या न तु गीतार्थादिमापेक्षनया त प्रत्युत्तीर्णवार्— "हे वद ! पुत्रन
[illegible] ज्ञान नास्ति परममयादिपरिज्ञान पुरा कुत ?" इत्येव
[illegible] महती श्रीजिनमतापभ्राजना यदूना
[illegible] मद्वन स सूरत सिद्धान्ति । इति कथानकं । एवविधाश्च गुरवश्चारित्रवृत्तोऽप्युप-
[illegible] प्रत्ययन्तीति व्याश्रिताः तथाप्यी प्रत्युत मज्जयन्ति ।
[illegible] कर्तुं न युक्त [illegible]दिति तत्त्व ॥

इति विविधनिदर्शनैर्निबुध्य, प्रकटगुण श्रुतगोचर विचारम् ।
जयरिपुविजयार्थमाश्रयध्वं, श्रुतवरसूरिमवाप्य सद्विवेकम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ पञ्चदशस्तम्भे २१४ व्याख्यानम् ॥

## ॥ व्याख्यानम् ॥ २१५ ॥

ज्ञानस्य विराधना न कर्तव्येत्याह—

जघन्योत्कृष्टभेदाभ्यां त्याज्या ज्ञानविराधना । ज्ञानस्य ज्ञानिना ज्ञप्तिर्वृद्धिर्नेया च धर्मिभिः ॥ १ ॥

स्पष्ट । ज्ञानस्य जघन्यविराधना चेत्थं—पुस्तकपट्टिकास्थापनिकाजपमालाघटीलेखिनीप्रमुखज्ञानोपकरणाना चरणादिना संघट्टनमनाच्छादितमुखेन च शास्त्रजल्पन पठनं च, पुस्तकस्य कक्षाया रक्षणं च । आहारनीहारभोगादिसमये शब्दोच्चारणादिना महाज्ञानावरणीयकर्मणो बन्धः स्यात् । पत्रपुस्तकलिखिताक्षराणा(ङ्गानां)दिनं स्वपार्श्वे सति लघुनीतादिकरणान्महाज्ञानावरणीयकर्मणो बन्धः स्यात् । नवकारवालीपुस्तकादिपूज्योपकरणैः सह मुखपट्टीरजोहरणस्य संपर्को न कार्य । मुखनिष्ठ्युतादिभिरच्छिष्टा जाता पट्टिका पुस्तकं सह स्थापनागुरुणा च साकं न रक्षणीया, नित्यैव धार्या, अन्यथा महाज्ञानावरणीय-

२ । पुस्तकसचान्धरुमालाद्यपि कवलन्भूमस्पर्शनाद्रक्षणीय । लिखितपत्रलघुदलमपि छोद्विदन्तः
। गृहीत्वोन्नतस्थाने स्थाप्य, तेन ज्ञानस्फुरण स्यात् । अस्य तु महिमा सम्प्रतिकालेऽपि प्रत्यक्षेण
दृष्टोऽस्ति । लिखितपत्राणि सर्वथा न विक्रेयाणि । लोभार्थीजूय कुट्टककरणार्थं न देयानि । तथा दीपो-
त्सवादिषु गन्धकादिनोत्पन्नदारुजि शृङ्गाटकफूत्कणिकाटोट्टकादयो जायन्ते तेषामर्थे न देयानि न
ग्राह्याणि न विक्रेतव्यानि च, यतस्तन्मध्ये यान्यक्षराणि तानि जस्मसाद्भवन्ति, तेन महाज्ञानावरणीय-
कर्मबन्ध । पुस्तकादि उच्छीर्षके न स्थाप्य, तदुपरि च न स्थेयं, तेन महाज्ञानावरणीयकर्मबन्ध । इत्या-
दिप्रकारा विवेकिजि स्वयमज्यूह्या । उत्कृष्टविराधना चेत्थ ज्ञेया—श्रीमज्जिनागमसूत्रार्थोजयवितथक-
रणमुत्सूत्रजापण मरीचिजमालिलक्षणार्यासावद्याचार्यादीनामिव न कार्यं, तेन महाज्ञानावरणीयकर्म-
बन्ध । अथ ज्ञानस्य ज्ञानिना च जक्तिस्तथा वृद्धिश्चेत्थ विधेया, तथाहि—पुस्तकाना जिनागमजिन-
चरित्रादिसत्काना न्यायार्जितद्रव्येण विशिष्टपत्रविशुद्धाक्षरादियुक्त्या लेखन, तथा वाचन सविग्नगी-
तार्थेज्य प्रौढप्रारम्जाद्युत्सवै प्रत्यह पूजादिबहुमानपूर्वकं व्याख्यापन चानेकजव्यप्रतिबोधहेतोर्विधेय ।
तद्वाचनजणनादिकृता वस्त्रादिजिरुपष्टम्जदान । श्रुत हि दु पमाकालवशाद्द्वादशवर्षीयदुर्जिक्षादिजिरु-
च्छिन्नप्राय मत्वा जगवद्भिर्नागार्जुनस्कन्दिलाचार्यप्रजृतिजि पुस्तकेषु न्यस्त । तत तल्लेखनीय दुकूला-
दिजि पूज्य च । श्रीधर्मघोषसूरिदत्तोपदेशेन सघपिपेथडेनैकादशाङ्गी सूरिमुखाच्छ्रोतुमारब्धा । तत्र पञ्च-
माङ्गमध्ये यत्र यत्र गोयमेतिपदमेति तत्र सुवर्णटङ्कै पुस्तक पूजयति । प्रतिप्रश्न मुक्ता सौवर्णिका ।

॥ ८

उहोसु उवउत्तो सुअनाणी जइ वि गिण्हइ असुद्ध ।
त केवली वि सुजइ अपमाण सुअ नवे इहरा ॥ १ ॥

अत सम्यक्सूत्रार्थोपयोगपूर्वं सतत सदनुष्ठान विधेय। उपयोग विना द्रव्यरूपता जजतीति।
अथ ज्ञानविराधनोद्भवपापानि ज्ञानपञ्चम्याराधनतो निष्फलानि जवन्तीत्याह, इन्द्रवज्राछन्द'—

उत्सूत्रजल्पाच्छ्रुतिशब्दव्यत्ययात्, क्रोधादनाजोगहठाच्च हास्यत ।
बद्धानि यज्ज्ञानविराधनोद्भवात्, कर्माणि यान्ति श्रुतपञ्चमीव्रतात् ॥ १ ॥

स्पष्ट । जावार्थस्तु गुणमञ्जरीवरदत्तज्ञातेन विचार्य , तथाहि—

अत्र जरते पद्मपुरस्वाम्यजितसेनजूपोऽजूत् । तस्य प्रिया सुशीलप्रिया यशोमती राज्ञी । तयोस्तनुजो वरदत्ताह्व । जाताष्टवर्षोऽसौ पठनार्थं पाठकान्तिकेऽजश पठति, परमेकमप्यक्षर तन्मुखे न स्फुरति । क्रमेण यौवने पूर्वकर्मविपाकोदयात् कुष्टैर्विनष्टदेहोऽजूत् । इतश्च तत्रैव पुर्यां सप्तकोटिसुवर्णाधिप सिंहदासाह्व इज्योऽस्ति । तस्य कर्पूरतिलका जार्या । तयोरात्मजा गुणमञ्जरी शैशवात्सामयदेहा मुखे मूकत्व च प्राप्ताऽस्ति । तद्रोगनिवर्तनार्थं कृता अनेके उपाया ऊपरक्षेत्रे वृष्टिरिव खलवाक्यमिव शरद्गर्जितमिव निष्फला जज्ञिरे । षोडशवर्षायास्तस्या न कोऽप्युद्वाह करोति । एकदा तत्र चतुर्ज्ञानधरा पञ्चवत्यधिकपादशतगुणाकरा स्वधैर्याधरीकृतमेरवो विजयसेनगुरव आययु । तदागमन वनपवाक्याच्छ्रुत्वा पारि-

तोषित दरवा मयौरो नृपो ध दनार्थमागत्य विधिना नत्वा गुरो पुर स्थित्वा देशना शुश्राव । यत —

न्यपेमाक्क कर्म यदीनिर्दर्पकोटिभि । यत्तज्ज्ञासमात्रेण ज्ञानयुक्त्रिगुप्तिमान् ॥ १ ॥

जच्छमदममत्तुवाळगेदि अजुदम्मुअस्स जो सोदि । इत्तो अ अणेगगुणा सोदी नाणिस्स जिमिअस्स ॥२॥

ज्ञान पञ्चविध प्रोक्त, तत्राप्यत्र श्रुत स्वपरोपकारितया विशिष्ट । मूक ज्ञानचतुष्टय स्वस्वरूप नैवाभि धातु क्षम, दर्पे चात्मपरप्रकाशनविधौ सम्यक्छ्रुत दीपवत् । दाने ग्रहणे च श्रुतमेव क्षम, न पुन ज्ञानानि कश्चित्प्रभो प्रातुं । तीर्थंकरनामकर्मापि धर्मोपदेशेनैव निर्जरत्व नीयते । अतोऽध्ययनश्रवणादिभि मतत ज्ञानस्याराधन यत्नो विधेय । अज्ञानिजीवास्त्रिभियोंगैर्ज्ञानस्याशातना कुर्वन्ति, ते सरोगदेहत्व मूर्यमनस्त्व च प्राप्नुवन्ति, बहुतरभ्रमन्तु च । यत —

अज्ञानतिमिरमग्ना विरयामिषलम्पटा । भ्रमन्ति सततो जीवा नानायोनिषु दु खिता ॥ १ ॥

इत्यादिशनां श्रुत्वा सिंहराजो व्यजिज्ञपत्—"भगवन् ! मत्सुतातनी केन कर्मणा व्याधयो जाताः ?"। गुरिराख—"हे धर्मिन् ! शृणु अस्याः पूर्वकर्माणि—धातकीखण्डे खेटकपुरवासिसुन्दरीगेहिन्या प्राण प्रियो जिनदत्तश्रेष्ठी आसीत् । तयोः पञ्च पुत्राः पुत्र्यश्च चतस्रो बभूवुः । अथ श्रेष्ठिना तयाः पञ्च पाठनार्थं पण्डितोपार्श्वे स्थापिताः । परं ते परस्परं चापल्यं कुर्वन्ति, अध्ययनविनयेन च विलपन्ति । तत ऊर्ध्वं च—

आरोग्यबुद्धिविनयोद्यमशास्त्ररागाः, पञ्चान्तराः पठनसिद्धिकरा नराणाम् ।
आचार्यपुस्तकनिवाससहायभिक्षा, बाह्याश्च पञ्च पठनं परिवर्धयन्ति ॥ १ ॥

एकदोन्मत्तास्ते पण्डितेन शिक्षिता "कम्बाग्रे वसति विद्या" इति विचार्य ताडिताः । ततस्ते रुदन्तो गृहे एत्य दुःखं कम्बाघातोत्थवक्षताववयङ्ग चादर्शयन् । तदा माताह—"हे वत्साः ! किं पठितेन स्यात्? जन्मजरामरणं च केनापि न त्यक्तं । यदुक्तम्—

पठितेनापि मर्तव्यं शठेनापि तथैव च । उभयोर्मरणं दृष्ट्वा कण्ठशोषं करोति कः ॥ १ ॥

यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः, स पण्डितः सः श्रुतिमान् गुणज्ञः ।
स एव वक्ता स च दर्शनीयः, सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ते ॥ २ ॥

महामूर्खाणामप्यग्रे पण्डिता दीनता भापन्ते । तथा पण्डिते निर्धनत्वमायाति । अतो मूर्खत्वमेव हे वत्साः ! अद्यप्रभृति पठनार्थं न गन्तव्यं । कदाचिदध्यापको युष्मदाकारणार्थं समेति तदा स सत्वरं ताड्यः । युष्मन्मारणफलं सर्वमेकहेलया दर्शनीयं" । इत्यादिशिक्षां दत्त्वा लेखिनीपट्टिकादि पद्मायां निक्षिप्तं रागाच्च द्वेषाच्च । एकदा तं व्यतिकरं श्रेष्ठिना विज्ञाय तां प्रति प्रोक्तं—"हे रण्डे ! किं मूर्खचेष्टितं कृतं ? एषां पद्मानामुपाहश्चोपारथ कथं भविता । यतः—

क्षणं रक्ता विरक्ताश्च क्षणं सर्वेषु वस्तुषु । अज्ञानेनैव कार्यन्ते प्राणिनः कपिचापलम् ॥ १ ॥
माता शत्रुः पिता वैरी पुत्रा यान्या न पाठिताः । सभामध्ये न शोभन्ते हंसमध्ये बका यथा ॥ २ ॥"

...गुरुना सोऽहं हसत —"यूयं शिक्षितास्तेन किं जातं ? किं जगद्दारिद्र्यमुन्मूलितं ? सौन्दर्यं च पुष्टे
नैवाराप्यत, न च पठनपाठनमप्यभवन्"। इत्याकर्ण्य श्रेष्ठी मौनं चकार। यतः —
उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शान्तये। पयःपानं भुजङ्गानां केवलं विषवर्धनम्॥ १॥
एकदा श्रेष्ठ्यूचे—"हे प्रिये! एषा न कोऽपि स्वां कन्यां दत्ते प्रत्युतैवं कथयन्ति—
मूर्खनिर्धनदूरस्थशूरमोक्षाभिलाषिणाम्। त्रिगुणाधिकवर्षाणामेषां कन्या न दीयते॥ १॥
अत्र त्वयाऽस्माकं निर्भाग्यो निर्दिष्टः"। साऽऽह—"नात्र मनागपि मम दोषः, तवैव दोषः, यतः—पिता
यथा पितुर्नामैकं तथा पुत्रो प्रोक्तः, पुत्र्यो मातृनुगा स्मृता। ततः श्रेष्ठी रुष्टो जगौ—"हे दुर्जने!
पापिष्ठे! स्त्रीत्वनुयत्नादिकं! मम समुद्र प्राप्से?" सा प्राह—"हे राजजातिनर! पापी त्वदीयः पिता
... यत् श्रुतममा रमयति इव प्रस्वीकृत"। इत्याकर्ण्य क्रुद्धेन तेन सा पाषाणेन झटिति हत्वा शिरो-
...मति मृता। ततस्तयोरपि पुत्रित्वेनोत्पन्ना। ज्ञानविराधनातो महान्तो निपतन्ति"। एतद्गुरोरास्य मत्य
...निष्ठुत्वा च द्वारा प्राह—"सत्य भगवद्वचनं स्वेच्छया मया वद्धं कर्म, तत्कथमुत्पन्नमागतं निवार्य
...च न ... "। ततो गुरून् श्रेष्ठी व्यजिज्ञपत्—"भगवन्! यत्र व्याधरादाननिदाने प्रोक्तं, स एवं
...चिकित्सकः, युष्मान् विना क आन्तरीयनिमित्तं वेत्ति?"। गुरुः प्राह—"हे श्रेष्ठिन्! विधिना ज्ञानपञ्च-
...आराधनामरगुरु सम्पद्यते। विधिस्त्वयं—कार्तिकशुक्लपञ्चमीपक्षे स्थापनिका नान्दी च स्थापयि...
...शान्ति ... पन्दित्वा श्रुतपञ्चम्याख्यापकपूर्वं गुरुमुखतः श्रुत्वा तत्तप...

पञ्च मासांश्च यावत् द्वि प्रतिक्रमणत्रिकालदेववन्दनसपूर्णपौषधोपवासादिभि विधिनाऽऽराधयेत् । तद्दिनं मूलभेदा पञ्च उत्तरभेदाश्चैकपञ्चाशत्, तन्नामग्रहणवर्णनपूर्वकमेकपञ्चाशदुद्योतकरै कायोत्सर्ग कार्य, स्थापनिकास्थपुस्तकस्य परित एकपञ्चाशत्प्रदक्षिणा देया, एकपञ्चाशत्क्षमाश्रमणानि च देयानि । तद्दिनेऽपूर्वश्रुतस्य पठन पाठन श्रवण च कार्य । यत —

अपूर्वज्ञानग्रहण महती कर्मनिर्जरा । सम्यग्दर्शननैर्मल्यात् कृत्वा(ता) तत्त्वप्रबोधत ॥ १ ॥

अथवा तद्दिने पट्टे पुस्तक सस्थाप्य पञ्चवर्तिमयो दीप पञ्च स्वस्तिकाश्च क्रियन्ते, ज्ञानकोशा पूज्यन्ते, ज्ञानधनवृद्धिर्वितन्यते च । "ॐ ह्रीं नमो नाणस्स" इत्यस्य द्विसहस्रमितो जापो विधेय । इत्थं यदि मासे मासे कर्तु न क्षमस्तर्हि यावज्जीव कार्तिकसितपञ्चमी अवश्यमाराध्या । अथवा पञ्चमीदिने जिनाभ्यर्णे पुस्तकान्तिके च चैत्यवन्दन विधाय शक्रस्तव पठित्वा प्रथम मतिज्ञानाराधनार्थ करेमि काउस्सग्ग, वदण० अन्नत्थ० १ नमस्कारस्य कायोत्सर्ग कृत्वा नमोऽर्हत्सिद्धा० इत्याद्युक्त्वेद काव्य गम्भीरस्वरेण कथयति—

अष्टाविंशतिभेदभिन्नगदित ज्ञान शुभाद्य मति, सप्रज्ञाभिनिबोधिकश्रुतनिधेर्हेतुश्च बुद्धिप्रभे ।
पर्याया प्रथिता इमे बहुविधा ज्ञानस्य चैकार्थिन, सम्यग्दर्शनिसत्क्रमाप्तकथित वन्दामि तद्भावत ॥ १ ॥

पुनश्चैत्यवन्दनादि पूर्वोक्त विधाय काव्य—

अन्यज्ज्ञानचतुष्टय स्वविषय नैवाभिधातु क्षम, श्रीमत्केवलिनोऽपि वर्णनिकरज्ञानेन तत्त्व जगु ।
स्पष्ट स्वात्मपरप्रबोधननिधौ सम्यक्श्रुत सूर्यवत्, भेदा पूर्व(१४)मिता श्रुतस्य गणिभिर्वन्द्या स्तुवे तान्मुदा २

पुनस्तथैव प्रोच्य तृतीयमवधिज्ञानाराधनार्थं काव्य—

अवध्य तत्पनकारगादनगर्भं नागमाओकाग्रग, ज्ञान स्यादवधेश्च रूपिनियतं गम्यदनां तद्गुनर् ।
दयादौ नरग्राहिनं त्रुतु तथा विप्रतु नारोज्ञा, यह् नदा प्रनुनिश्च यस्य कश्चित ज्ञानं न तादृश ॥ ३ ॥

पुनस्तथैव चतुर्थं मनःपर्ययज्ञानाराधनार्थं काव्य—

साधूनामप्रमादतो गुणवता तुर्यं मन पर्यव, ज्ञानं तद्द्विविध ह्यनिन्द्रियनर तत्स्वात्मक देहिनाम् ।
चतोरूप्यनिशयस्तुविषयं द्वीप च माधद्विके, मक्रज्ञानगुणान्वितान् मतधरान् वन्दे गुयोगेर्मुदा ॥ ४ ॥

पुनस्तथैव पञ्चमकेवलज्ञानाराधनार्थं काव्य—

निर्जेद निशद कगामक्रकम्भय परिच्छेदक, लोकालोकविनाशक परमचिदानन्द प्रनेरस्वारमन ।
निकास्वमुनागरातिगदश तुर्या दशा सगत, वन्दे कार्तिकपञ्चमीश्रुतदिन सौभाग्यवरम्यारपदम् ॥ ५ ॥

इति पञ्चज्ञानाराधनविधिर्ज्ञेयः । अथ पञ्चपष्टिमासैस्तपसि पूर्णे जात मति चैत्यज्ञानादिरत्नत्रयो
पयोगीन्युपकरणानि पञ्चपञ्चसङ्ख्याकानि समीह्योद्यापन कार्यं । यत —

उद्यापन यत्तपस समर्थने, तच्चैत्यमौलौ कलशाधिरोपणम् ।
फलोपरोपोऽक्षतपात्रमस्तके, ताम्बूलदान कृतभोजनोपरि ॥ १ ॥

इत्यादिगुरुवचनानि श्रुत्वा यथाविधि तत्तपो गुणमञ्जर्या प्रतिपन्न ।

अत्रावसरे राज्ञा सूरीश्वरः पृष्ट —"स्वामिन् ! मत्सूनोर्वरदत्तस्य कथं कुष्ठरोगोऽजवत् ? किञ्चित्पठन नायाति तत्कुत ?"। गुरुर्जगौ—अस्य पूर्वजव शृणु—

अत्र जरते श्रीपुरे वसुनामेज्योऽजवत् । तस्य पुत्रौ वसुसारवसुदेवौ। एकदा तौ क्रीडार्थं वन जग्मतु । तत्रागतसूरिदेशना निशम्य तातमापृच्छ्य तौ व्रत जगृहतु । लघुर्वसुदेवसाधु सिद्धान्तपारगामी सूरिपद क्रमात्प्राप । नित्य पञ्चशतवाचना. प्रदत्ते । एकदा सस्तारके सुप्त सूरिं कोऽपि तपोधन आगमार्थमपृच्छत्, तस्मिन्मुनौ गते द्वितीयोप्येत्यार्थं पृष्ट्वा गत । एवमन्येषु जूयस्सु पृष्ट्वा पृष्ट्वा गतेषु सूरि किञ्चिन्निद्रायमाण सन् केनापि साधुना पृष्ट —"पूज्य ! अग्रेतन पद वाक्य पदार्थोऽपि प्रकाश्यता"। तदा सूरिर्दध्यौ—"अहो ! मम भ्राता वृद्ध सुख शेते स्वैर भुङ्क्ते जापते च । ईदृश सौख्य मम जातु जायते तदा सुन्दर । यत उक्तम्—

मूर्खत्व हि सखे ममापि रुचित तस्मिन् यदष्टौ गुणा, निश्चिन्तो बहुजोजनोऽत्रपमना नक्तदिवा शायक ।
कार्याकार्यविचारणेऽन्धबधिरो मानापमाने सम, प्रायेणामयवर्जितो दृढवपुर्मूर्ख सुख जीवति ॥ १ ॥

अत पर पठन पाठन च सर्वं मया न कार्यं"। एव पुण्यामृतघटस्तेन जग्न पापघटं जृत्वा द्वादश दिनान् यावन्मौन चकार। तत्पापमनालोच्य रौद्रध्यानपरो मृत । सोऽय तवाङ्गजो जज्ञे। पूर्वकर्मणा मूर्ख कुष्ठादिरोगाक्रान्तश्च जात । सूरेर्वृद्धभ्राता मृत्वा मानससरसि हसबालोऽजवत्"। इति श्रुत्वा वरदत्तो जातिस्मरण प्राप्य प्राह—"अहो ! सत्य जगवद्वच, अहो ज्ञान !"। नृपो बजाण—"जगवन् !

अस्य गदाः कथं गमिष्यन्ति ?" । गुरु प्राह—"पूर्वोक्तविधिना यथाशक्ति पञ्चमीतपसा सर्वं सुस्थं भावि" । कुमारेण गुणमञ्जर्या च विधिवत्तपोऽङ्गीकृतं, तेन सर्वे गदा गताः । वरदत्तः स्वयंवरसमेतानां सहस्रसङ्ख्यया कन्यानां पाणिग्रहणं चकार । क्रमेण राज्यं भुक्त्वा स्वसूनवे राज्यं दत्त्वा दीक्षामग्रहीत् । जातोत्तमरूपा साऽपि जिनचन्द्रेण परिणीता । चिरं गृहसौख्यं भुक्त्वा विधिना तपस उद्यापनं निधाय दीक्षां कक्षीकृत्य क्रमात्तौ कालं कृत्वा वैजयन्ते सुरोत्तमौ बभूवतुः । ततो वरदत्त आयुःक्षये च्युत्वा जम्बूद्वीपस्थविदेहे पुण्डरीकिणीपुर्याममरसेननृपपत्नीगुणवतीकुक्षौ शूरसेननामा पुत्रोऽभूत् । यौवने कन्यानां शतमेकमुपयेमे । ततः पिता तस्मै निजं राज्यं दत्त्वा परलोकमगात् । अन्यदा तत्र श्रीसीमन्धरस्वामिसमवसरणं जातं, तज्ज्ञात्वा विधिना जिनं नत्वेति देशना श्रुता—"भो भव्या ! सौभाग्यपञ्चमी ज्ञानपञ्चमी च, तस्या आराधनं वरदत्तवत् क्रियताम्" । राजा पप्रच्छ—"कोऽयं वरदत्तः ? यो भवद्भिः स्तुतः ?" । भगवद्भिर्यथाज्ञातं प्रोक्तं । तदा स हृष्टः । तत्रापि सपौरो नृपस्तत्तपोऽङ्गीचकार दशसहस्रवर्षाणि यावद्राज्यं प्रपाल्य स्वपुत्रं राज्येऽन्यस्य तीर्थङ्करपार्श्वे व्रतमग्रहीत् । एकवर्षसहस्रं राजर्षिश्चारित्रं प्रपाल्य पञ्चमज्ञानमुत्पाद्य मोक्षमाप । अथ गुणमञ्जरीजीवस्ततश्च्युत्वा जम्बूद्वीपस्थरमणीविजयेऽमरसिंहनृपभार्याऽमरवतीकुक्षावावतरत् । पित्रा सुग्रीव इति नाम कृत्वा विंशतितमे वर्षे तस्मै स्वसूनवे राज्यं दत्त्वा दीक्षा जगृहे । अथ सुग्रीवभूपेन बहूनां कन्यानां करपीडनमकारि । तस्य चतुरशीतिसहस्राः पुत्रा जज्ञिरे । ततो राज्यं पुत्रेभ्यो वितीर्य संयमेन तपसा च केवलज्ञानं प्राप । देशनासु सर्वत्र

त्वचरित्रं अगौ । एवं स राजर्षिरुदयपूर्वकपौत्रि यावच्चरणमासेव्य परम चिन्मय चिद्रूपं चिदानन्द चिद्रूपं मोक्षं जगामेति ॥

यस्याः समाराधनतो द्वयोस्तयोः, मौनाग्यसिद्धिर्द्विविधाऽपि सङ्गता ।
गैतादृशो यात्रसुद्धिरर्थको, विश्वे ततोऽन्यो निधिनद्धितंसुत्र ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ
पञ्चदशस्तम्भे २१५ व्याख्यानम् ॥

॥ व्याख्यान ॥ २१६ ॥

अभय सर्वसत्त्वेभ्यो यो ददाति दयापर । तस्य देहाद्विमुक्तस्य भय नास्ति कुतश्चन ॥ १ ॥

स्पष्टः । अत्राभयदानोपरि दृष्टान्त —जयपुरे धनाभिधाराभिकेण पञ्च पूतरा द्वीन्द्रिया दयापरिणामेन रक्षिता । कालेन मृत्वा कुलपुत्रको जात । बाल्ये मातापितृमरणाद्देशान्तर गच्छन् राजावरण्ये वटवृक्षाध स्थित । तत्रस्थै पञ्चभिर्यक्षै स दृष्ट । पूर्वभवोपकारीति ज्ञात्वा कथित—"त्वं पञ्चमदिवसे राज्य प्राप्स्यसि" । तच्छ्रुत्वा हृष्ट । पञ्चमे दिने मृतापुत्रनरपालनृपतेर्वाणारसीनगरीराज्य जात ।

१ सत्रारभिन्त्य ।

अमात्यारोपितराज्यभार सुखान्येवानुभवति। सीमाऽन्नृपा राज्योच्छेदनार्थं समेता, तदाऽमात्यैर्द्यूतक्रीडा
कुर्वन् स दृष्ट, रोधस्वरूप प्रोक्त, तथापि न मुञ्चति द्यूत । पश्चाद्भार्ययाऽपि पाशकान् पातयन्त्या
प्रोक्त, तदा तेनोक्त—

"स वट पक्ष ते यक्षा ददन्ति च हरन्ति च। अक्षान् पातय कल्याणि यद्भाव्य तद्भविष्यति ॥ १ ॥"

इत्युक्ते तत्र राज्योच्छेदका यक्षा पादयो क्षिप्ता । लोके आश्चर्य जात । एकदा ऋषिसमायोगे
पूर्वजन्मपृच्छा कृता । गुरुणा कथित—"त्वया पूर्वजन्मे पक्षपूतररक्षण कृत, क्रमेण ते यक्षा जाता, तैरेव
राज्य रक्षित' । ततस्तेन राज्ञा वापीकूपतटाकादिजलेषु गलनकस्थापनममार्युद्घोषण च कृत ।

अथ पापरता मासमश्नन्ति तान् प्रतीय शिक्षा—एकदा श्रेणिकेन सभायामभाणि—"सम्प्रति नगरमध्ये
कि वस्तु सुलभमस्ति ?' । तत्र क्षत्रिया निर्दया प्रोचु —"अधुना पल सुलभमस्ति" । तच्छ्रुत्वाऽभया-
मात्येन चिन्तित—"अहमधैषा परीक्षा करोमि" । ततो रात्रौ सर्वक्षत्रियगृहेषु पृथक् पृथग्गत्वाऽभो
णत्—"भो राजपुत्रा ! अद्य राज्ञो महाव्याधिरुत्पन्नोऽस्ति, वैद्यैर्बहुभिरप्यौषधैश्चिकित्सितोऽपि गुणो न
दृश्यत, किन्तु यदि मनुष्यमलक कालिजमास टङ्कद्वयप्रमाण भवति तदा जीवति, अन्यथा मरिष्यत्येव,
यूय तदीयमामापभोगिन एतावदपि न करिष्यथ ?" । तेनोक्त—"दीनारसहस्र गृह्यता, पर मा मुञ्च,
अन्यत्र गच्छ" । अभयेन गृहीत द्रव्य । गत पुनरन्यगृहे । तथैव प्रोक्त । तेनापि दीनारसहस्रमर्पित, न

१ दृश्यमान ।

सु ...। ...ष्ठ सर्वा गर्ति परित्यज्य ... गणा उक्त । अगे मन्त्राया दर्शित सर्व-
...विशाल—"गो" । ... स्वनाम ..., तदन्यतरेना ऽन्येणापि न प्राप्त" । ततस्ते लज्जिता
...लेन ... । ... आह—"... मयैतामपि सज्जोऽस्ति, मुधैव यूयमेवं मासलुब्धा
...। यत —

...पते वीरस्य ... मुगाद्ये । समाना जीविताकाङ्क्षा समं मृत्युभयं द्वयो ॥ १ ॥

...पि ... मर्तुं न वाञ्छति । ... नयन्ति स्वस्वाहारा कुत्सितावपि ॥ २ ॥

यस्तु हिंसा करोति स तु दुःखमनाप्नोति, तद्यथा—

...षो ... अष्टोत्तरशत वारान् शूलिकारोपणान्मृत ॥ १ ॥

...पुरे ... एकदा गोचारणार्थं गतो महारण्ये, तापार्तो बब्बूलतरुतले निषण्ण, मस्तका-
... दृष्टा, ... निर्दयत्वेन प्रोता "एषा मद्देहसारचौरिणी" इति
...। ... पौर्येण शूलामोतो मृत । एवं सप्तोत्तरशतवारान् पृथक् पृथ-
...रेषु ... शूल्यारोपणया मृत । सप्तोत्तरशततमे भवे स्तोकतत्कर्मोदया-
... दीक्षा गृहीता । ... निःसङ्गव्रतधारी वने तिष्ठति । विजङ्गशान-
...। ...

नै गुरुन्नाम मन्दरेटिको धृत्वा त्रुसने पुरो मुक्त । निजदशानी स्वकृतकर्म निन्दन् मौनी छुद्मनृपेण गृहायां रोपित । ततस्मन्येन गुरोऽन्तत् । उत्तमपदान गणिनम् ।

तद्वेद गणति दान पञ्चविध प्रसिद्ध । यत —

अनय गुरनपात्र अनुकम्पा उचियकित्तिनाग च । दोहिं पि मुक्खो जणिउं तिन्नि भोगाउं दीयति ॥ १ ॥

तत्राय इतनदन्याग्निरतनीनाना जन्तूना प्राणत्राणादिना निर्भयकारण ज्ञेय १ । सुपात्र तु सु-शोभन पात्र-स्थान दानान्विकस्याा, यद्वा सु-अतिशयेन पापात्त्रायत इति सुपात्र, एतद्विधनामानुरूप गुणवस्तान प्रवर २ । अनुकम्पा तु दीनदुःस्थितादीना दयया पात्रापात्रविचाररहित यद्दीयतेऽन्नादिक तदनुकम्पादान । यत —

दानकाले महेच्छाना कि पात्रापात्रचिन्तया । दीनाय देवदूष्यार्धं यथाऽदात् कृपया प्रभु ॥ १ ॥

तथा तु श्माऽपि जगडूशाहेन वक्ष्यमाणा यमूदका कृपया दत्ता —

अन्न य मूढगसमा विग्गहराअस्स नाम हम्मीरे । उगवीस य सुरताणे दुब्भिक्खे जगडुसाहुणा दिन्ना ॥१॥

नवकारवाली मणिअम्म न दर ऊअना चार । दानशाला ( ११२ ) जगडूतणी दीन मुहरीमुकार ॥ २ ॥

प्रस्तावे यथाविध जगडूदत्तं दानं दर्शयति तत्र यथाविशेष स्मरयति तत्रत्या ये सुश्रीता: त्रिगच्छ प्रवर्द्ध न मूर्च्छिता न्याां नागा ३ । तत्र विस्तर स्वनामग्रन्थेनोऽवेय परावर्तिताकी निरतर यत् दिवा [illegible] प्रमाणामान । स्मृतं कर्तुं सुन्ताने नामग्रनानितो मीत्स "जगद्धनान्यस्य फलापि

नरेन्द्रस्य सम्प्रतीदृशीमवस्थां प्राप्तस्य तथा करोमि यथा यावज्जीवं सुखी स्यात्" इति विचिन्त्य स्वक-राङ्गुलितो मणिमण्डितमुद्रिकामुत्तार्य प्रदत्तवान् । सकौतुकेन नृपेण क्षणं स्थित्वा वामकरः प्रसारितः, तत्रापि तेन द्वितीया मुद्रिका दत्ता । मुद्राद्वयं गृहीत्वा नृपः स्वावासे गतः । द्वितीयदिने जगडुमाकार्य "किमेतत्" इति दर्शितवान् मुद्राद्वयं । जगडुनोक्तम्—

सर्वत्र वायसाः कृष्णाः सर्वत्र हरिताः शुकाः । सर्वत्र सुखिनां सौख्यं दुःखं सर्वत्र दुःखिनाम् ॥ १ ॥

तदनु मत्सरं मुक्त्वा जगडुपार्श्वान्निजप्रणामकरणं निषिध्य हस्तिस्कन्धमारोप्य गृहे प्रेषितः । सुधा-र्मिकाणामनुकम्पयैव शोभते इति तृतीयदानं ३ । अथ चतुर्थमुचितदानमवसरे योग्यमन्त्रीष्टप्राघूर्णिक-देवगुरुसमागमप्रासादबिम्बनिष्पत्तिवर्धापनिकादायकानां काव्यश्लोकसुभाषितविनोदकथादिकथकानां च रञ्जितचेतसा यद्दीयते तदुचितदानं । यथा चक्रवर्तिना प्रतिदिनं प्रभातसमये विहरमानतीर्थकरस्थिति-शुद्धिज्ञापकाय प्रतिसर्गं दीयते । यतः—

वित्ती उ सुवन्नस्स बारस अद्ध च सयसहस्साइं । तावइय चिय कोडी पीईदाणं तु चक्कीणं ॥ १ ॥

सम्प्रत्यारकेऽपि श्रीविमलाचलप्रासादनिष्पत्तिवर्धापनिकादायकस्य मन्त्रिणा वाग्भट्टेन द्वात्रिंशत्कनक-जिह्वा दत्ता । तथाऽन्यदा जीर्णदुर्गाधिपखेंगाराभिधनृपेणाखेटकचटितेन तुरङ्गमपुच्छचञ्चमारितशशक-निवहेन मार्गपरिवारभ्रष्टेन वल्लूरवटशाखारूढो दुष्टदमनाभिधश्चारणः पृष्टः—"भोः ! वेत्सि प्राग्वर-मार्गं" ? । चारणेनोक्तं तेन—

जीव वधंता नरगगइ, अवधंता गइ सग्ग । हु जाणु दो वाटडी, जिण भावे तिण लग्ग ॥ १ ॥

पेथकदुग्धघटश्रवणमुत्पन्नविवेकेन यावज्जीवं प्राणिवधनियमो गृहीत, अश्वग्रामप्रदानैश्च चारणो गुरुवत् पूजित इति । तथा विक्रमार्केण मनसा प्रणाम कृत, स सिद्धसेनगुरुणा ज्ञात, ततो धर्मलाभो दत्त, तेन राज्ञा पृष्ट—"पूज्य ! अनेन किं स्यात् ?" । सूरिराह—

"दुर्वारा वारणेन्द्रा जितपवनजवा वाजिन स्यन्दनौघा,
लीलावत्यो युवत्य प्रचलितचमरैर्भूषिता राज्यलक्ष्मीः ।
उच्चैः श्वेतातपत्र चतुरुदधितटीसंकटा मेदिनीय,
प्राप्यन्ते यत्प्रभावात्त्रिभुवनविजयी सोऽस्तु ते धर्मलाभ ॥ १ ॥"

सूरिगुणैर्हृष्टो नृपः कनककोटिं ददौ । नि स्पृहत्वेन तद्धर्मस्थाने स्थापित । इत्याद्यनेके दृष्टान्ताः स्वयमुचितदान याच्याः ४ । कीर्त्यै मार्गणादीना यद्दीयते तत्कीर्तिदान । यथैकदा सपादलक्षदेशाधिपतिमर्णोराज प्रति दिग्विजययात्राया गच्छन् कुमारपाल स्वनरैरश्वपर्याणकममार्जयत् । तदा द्वासप्ततिसामन्तैर्गर्वदग्धैः "वणिगेवायं किं करिष्यति सङ्ग्रामे" ? । ज्ञातराणकाशयेन कुमारपालेन पूगीफलगोणी लोहलामणभृता मार्गे पतिता लक्षामेणोत्पाटिता, प्रतरकटाहकसंसक्त च परस्पर मध्यस्थ लोहमयलक्षैक पात्र प्रस्फोटितं । तदावसरोचितवचनचतुर आमभट्टः प्राह—

रे हम्मर घडू चीरफा, रणे सयगाउ मारइ । न पीये थणगाउ नीर, तेही राय सहारइ ॥

काले ऽल्पमपि पात्राय दत्तं भूयो भवेद्यथा । जिनाय चन्दनादत्ता कुल्माषाः कल्पवृद्धिदे ॥ १ ॥

श्रीवीरजिनेन्द्र षण्मासान्ते परिपूर्णे, तदा सुरकृतमार्धद्वादशस्वर्णकोटिवृष्टिभृतधनानन्दश्रेष्ठिगृह दृष्ट्वा प्रातिवेश्मिक्या चिन्तितम्—"अहो ! कुल्माषदानाद्दुर्बलस्तपस्वी यदि महतीमियतीमृद्धिं ददाति तदाऽहं पुष्टाङ्ग मुनिं सघृतशर्करेण परमान्नेन सतोऽप्यपारां लक्ष्मीं गृह्णामि" । इति कृत्वा कश्चिद् वेषधारिणं मुनिमाकार्य परमान्नं यच्छन्तीं वारंवारमाकाशसन्मुखं विलोकयन्तीं जरतीं वीक्ष्य ज्ञाततच्चेतसा व्रतिना प्रोक्तम्—"मुग्धे ! मत्तपसा तव भावेनाधाकर्मिकाहारदाने नाकाशात्पाषाणवृष्टिरव जायिनी, न तु रत्नवृष्टि, द्वयो शुष्कताऽज्ञानात्" । इत्याद्युक्त्वा प्रतिबोधिता । अन्यच्च पात्रमपि तदेव ज्ञेयं यन्नामानुरूपपरिणाम, नान्यत् । पात्रपरीक्षायामप्येवं प्रोक्तमस्ति यथा युधिष्ठिरभीमसंवादे हस्तिनागपुरे धर्मपुत्रे सदसि स्थिते द्वारस्थभीमेनागत्य विज्ञप्तम्—

मूर्खस्तपस्वी राजेन्द्र विद्वांश्च वृषलीपतिः । उभौ तौ तिष्ठतो द्वारे कस्य दानं प्रदीयते ॥ १ ॥

युधिष्ठिर उवाच—

सुखसेव्यं तपो भीम विद्या कष्टदुराचरी । विद्यां सपूजयिष्यामि तपोऽत्र किं प्रयोजनम् ॥ २ ॥

भीमेनोक्तम्—

शुनश्चर्मगता गङ्गा क्षीरं मद्यघटस्थितम् । कुपात्रे पतिता विद्या किं करोति युधिष्ठिर ॥ ३ ॥

खणा न दंपे बोद, मार रयणायर थंभे । यो राय परमार, थपररायने रुंधे ॥
प कुमार बोपे बड्डो, पोंके मत्त कमाही । निम ने निपधम्म न मन्नसि, तेहनी तेहवी चारु ॥
धारा इत्यादि करेण स्पृशति, तदा गाणिवत्रविनोक्तम्—
हेम कुमारा करगही, दीसइ अवपुव्व सिद्धि । जे चपे हेठा मुहा, ते पामे हरि सम रिद्धि ॥ १ ॥
करकदकप्रदान । इत्याद्यनेकप्रबन्धा कीर्तिदानेऽन्यूह्या ।
सुपात्रदानादभयाच्च मुक्ति, दयानुकम्पात इहैति सौख्यम् ।
औचित्यदानात्ममयशता च, श्लाघा सनेदन्तिमतश्च श्राद्धः ॥ १ ॥
॥ इत्यब्ददिनपरिमितदिनोपदेशमप्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रथस्य वृत्तौ
पञ्चदशस्तम्भे २१६ व्याख्यानम् ॥

---

## ॥ व्याख्यानम् ॥ २१७ ॥

अथ दानधर्ममाह—

कल्याणं स्वजनानां दानधर्मोऽनुपदये । देशना दानधर्मस्य देया तीर्थंकृन्मुनि ॥ १ ॥

काळेऽल्पमपि पात्राय दत्तं भूयो भवेद्यथा । जिनाय चन्दनादत्ताः कुल्माषाः रत्नवृष्टिदे ॥ १ ॥

श्रीवीरजिनस्य षण्मासान्ते परिपूर्णे, तदा सुरकृतगार्धवादशरत्नसुवर्णकोटिवृष्टिकृतधनावहश्रेष्ठिगृहं दृष्ट्वा प्रातिवेश्मिकया चिन्तितं—"अहो ! कुल्माषदानात्सुवर्णरत्नपञ्चवृष्टिः यदि महतीमियतीमृद्धिं ददाति तदाहं पुष्टाङ्गं मुनिं सघृतशर्करेण परमान्नेन सतोष्यापारां लक्ष्मीं गृह्णामि"। इति कृत्वा कश्चिद् नेपथ्य-रिणं मुनिमाकार्य परमान्नं यच्छन्तीं वारंवारमाकाशसन्मुखं विलोकयन्तीं जरतीं वीक्ष्य ज्ञाततच्चेतसा व्रतिना प्रोक्तं—"मुग्धे ! मत्तपसा तव भावेनाधाकर्मिकाहारदाने नाकाशात्पाषाणवृष्टिरत्न नाभिनी, न तु रत्नवृष्टिः, क्यो शुद्धताऽभावात्"। इत्याद्युक्त्वा प्रतिबोधिता । अन्यच्च पात्रमपि तदेव भव्यं यथामानुरूपपरिणामं, नान्यत् । पात्रपरीक्षायामप्येवं प्रोक्तमस्ति यथा युधिष्ठिरभीमसनादे हस्तिनागपुरे धर्मपुत्रे सदसि स्थिते द्वारस्थभीमेनागत्य विज्ञप्त —

मूर्खस्तपस्वी राजेन्द्र विद्वाँश्च वृषलीपतिः । उभौ तौ तिष्ठतो द्वारे कस्य दानं प्रदीयते ॥ १ ॥

युधिष्ठिर उवाच—

मुरसेव्यं तपो भीम विद्या कष्टदुराचरी । विद्यां सपूजयिष्यामि तपोभिः किं प्रयोजनम् ॥ २ ॥

भीमेनोक्तम्—

चुनश्चर्मगता गङ्गा क्षीरं मद्यघटस्थितम् । कुपात्रे पतिता विद्या किं करोति युधिष्ठिर ॥ ३ ॥

[illegible] ॥ ४ ॥

[illegible]—

[illegible] ॥ १ ॥

[illegible] ॥ २ ॥

[illegible]—

[illegible] ॥ ३ ॥

[illegible]—

[illegible] ॥ १ ॥

[illegible]

ऽपकारिणो जागरतस्य चौरैर्हृत"। ततस्तेन जाड्या धौतवासो विस्मृतम्। गृहमागत्य तदानयनाय गृह पनदाम प्रहित। स गतस्तत्र। तेन दृष्टोऽथ समानीतश्च, कथितो गृहपतये। ततस्तेन गृहपतिना चिन्तित—"अहो! अनेन व्रतिना ममोपकार कृत"। तत परिव्राजकमाहूय प्रोक—"नह! व्रज रव, यस्माद्धपकारिणे दत्त दान निष्फलमुपजायते।"

अथ मुधाजीविन उदाहरण—कश्चिन्नृपो जातवैराग्यो धर्मपरीक्षा चक्रे "को याऽनि मुध भुङ्क्ते? तवस्त धर्मे' इति समर्थार्य पुरुषानादिदेश यथा "राजा मोदकान् प्रयच्छति समागत्य गृह्यता" इत्याकर्ण्यो कृयारणा नमु कार्पटिकप्रभृतयो जना मोदकार्थिन, पृष्टाश्च ते नृपेण "केन जयन्तो जीवन्ति?"। नवकनाम—"अह गार मुखेन"। अपरेणोक्त—"अह पादाभ्या'। अन्येनोक—"अह हस्ताभ्या"। अन्यनाम—"अह लोकानुग्रहेण"। ततो जैनक्षुल्लक आकारित पृष्ट, तेनोक—"अह मुधेति"। तस्मान् मतान् नृप पुनर्जगाद—"कथमिति?" तत प्रथम प्राह—"अह वार्त्तकथको जनाना रामायणादिकथा कथयामि, तेन जीवामि"। द्वितीयः प्राह—"अह लेखवाहक घटीद्वयमध्ये योजन व्रजामि, तन पादाभ्या जीवामि"। तृतीयो जगौ—"अह लेखको हस्ताभ्या जीवामि"। भिक्षुणोक्त—'अह लोकानुग्रहेण जीवामि'। क्षुल्लकसाधुनोक—"ममारामारता वीक्ष्य मदैन्यसुताऽहं दीक्षा प्रतिपद्य नाम मुधिकया यथालब्धेनाहारेण जीवामि'। इति श्रुत्वा नृप "अहो! एष धर्मः सर्वेषु उत्तमोऽत्र मारक' इति निश्चित्य गत्वा धर्ममङ्गीचकार।

कृष्णलीलाद लोकम्—

न धर्मविदषा पार्थ सत्पात्रेऽपि च पावना । दत्र विद्याचरित्रे च तद्धि पात्रं प्रचक्ष्यते ॥ ४ ॥

अत एव पात्र परत्विगण श्रेयस्कर, तद्पि नानाया, यदुक्तम्—

दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे । देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम् ॥ १ ॥

श्रीशास्त्रिकादिवत् ।

यत्तु प्रत्युपकाराय फलमुद्दिश्य वा पुनः । प्रदीयते परिक्लिष्टं तद्दानं राजसं स्मृतम् ॥ २ ॥

अत्र चन्दनादिविशिष्टकृष्णा निदर्शनम्—

अपात्रदेशविदेशगता सलोभाद विनाऽपि वा । यद्दीयते हि वस्तु तद्दानं तामसं स्मृतम् ॥ ३ ॥

अदिव्यदानीवत् इति । तथा दानाऽपि मुधादायी कुर्वन , यत —

दुर्लभाश्च मुधादस्तु मुधाजीवी च दुर्लभः । मुधादाई मुधाजीवी दोऽपि गच्छति सुग्गई ॥ १ ॥

इति । अत्र ज्ञानस्योदाहरण, यथा कश्चित्तापस कमपि जक्मिनत नरमयादीत्—"तव गृहे वसामि भिक्षार्थ" । तेनोक्त— यदि मत्तुपकार न करोषि तदा तिष्ठ" । तेन प्रतिपन्न । ततः सदा-सत्वे समागत । कन्यारादिविशेषि चकार । एकदा धीरैस्तस्याश्वोऽपहृतः "प्रभाते जातं" इति विचिन्त्य च तत्स्तम्भन्न प्रहीतु । तनोऽपि तद्रादने न बद्धा तेऽन्यत्र गता । अत्रान्तरे मातरेव स्नातु परिपाश्वसत्ताहं कन्या, दृष्टम तेन तत्सनीपमानिन्या नात्यावाश्च , मत्स्निशातश्च "सोऽयमश्वोऽस्म

उपकारिणो नागरतस्य चौरैर्हृतः"। ततस्तेन जाड्या धीतग्रामो निस्मृतम्। गृहमागत्य तदानयनाय गृह पतेदास प्रहित। स गतस्तत्र। तेन दृष्टोऽश्व समानीतश्च, कथितो गृहपतये। ततस्तेन गृहपतिना चिन्तित—"अहो! व्याजेन व्रतिना ममोपकार कृत"। तत परिव्राजकमाहूय प्रोक्त—"नव! व्रज त्व, यस्मादुपकारिणे दत्त दान निष्फलमुपजायते।"

अथ मुधाजीविन उदाहरण—कश्चिन्नृपो जातवैराग्यो धर्मपरीक्षा चक्रे "को वाऽनि दृष्ट भुङ्क्ते? ततस्त परीक्षे' इति समधार्य पुरवानादिदेश यथा "राजा मोदकान् प्रयच्छति समागत्य गृह्यता" इत्याकर्ण्यां- कृपाराणा जग्मु कार्पटिकप्रभृतयो जना मोदकार्थिन, पृष्टाश्च ते नृपेण "केन जनन्तो जीवन्ति?"। तत्रैकेनोक्त—"अह तान मुखेन"। अपरेणोक्त—"अह पादाभ्या"। अन्येनोक्त—"अह हस्ताभ्या"। अन्यनोक्त—"अह लोकानुग्रहेण"। ततो जैनक्षुल्लक आकारित नृप, तेनोक्त—"अह मुधेति"। ततस्तान् सर्वान् नृप पुनर्जगाद—"कथमिति?" तत प्रथम प्राह—"अह तान कथको जनाना रामायणादिकथा कथयामि, तेन जीवामि"। द्वितीय प्राह—"अह लेखवाहक घटीद्वयमध्ये योजन व्रजामि, तन पादाभ्या जीवामि"। तृतीयो जगौ—"अह लेखको हस्ताभ्या जीवामि"। भिक्षुणोक्त— "अह लोकानुग्रहण जीवामि"। क्षुल्लकसाधुनोक्त—"ससारासारता वीक्ष्य महेभ्यसुतोऽह दीक्षा प्रतिपद्य ततो मुधिकया यथोपलब्धेनाहारेण जीवामि"। इति श्रुत्वा नृप "अहो! एष धर्म सर्वेष्ठ परमोक्ष साधक" इति निश्चित्य स्वय त धर्ममङ्गीचकार।

दानासुपात्रावे सङ्गी पात्रफलं ..., यथा रास्वन्द्रणां कृपणतादिमपात्राणां लोक-
...धर्मं ... ... मेत्राला । ते च सम्प्रति पाटलीपुरे गङ्गातीरे
...यदा ... । राजगृहे च ... मल्लिया नवीनर्हां दानाधनायेन सुधैव मथा
... । स्तनो धर्म सुपात्र ... ।

... मुक्ति ... मोदः ..., मित्रे प्रीतिविवर्धन रिपुगते वैरापहारक्षमम् ।
... ... , ... च यशस्कर वितरण न क्वाप्यहो निष्फलम् ॥ १ ॥

तदपि सुपात्रे दत्त श्रेयस्कर । यत —

... । ... मता प्रीतिर्विस्तार यात्यकथा ॥ १ ॥

...विचार ... एव करोति, न पुनरुदार । यत —

... । कि ... , ... ॥ १ ॥

... एव ... । ... , ... ॥ २ ॥

...निर्देश... पञ्चदश-
... २१३ व्याख्यानम् ॥

अथ पात्रदानफलमाह—

पात्रे यच्छति यो वित्तं निजशक्त्या सुभक्तितः । सौख्यानां भाजनं स स्याद्यथा धन्योऽभवत् पुरा ॥ १ ॥

स्पष्टः । ज्ञातं चेदं—पृथ्वीपुरग्रामादेकं कुटुम्बं देशात्प्रतिष्ठानपुरे समागतं । तत्कुटुम्बमध्ये एको दारको लोकानां वत्सरूपाणि पुरतश्चारयामास । एकदा कस्मिंश्चित् पर्वणि परमान्नभक्षणपरान् जनान् वीक्ष्य तदभिलाषुकः पुनः पुनः स्वाम्बां स्माह—"मम परमान्नं प्रयच्छ" । यतः—

चीरा बालकाऽवि य दुक्खाए विज्जाय जिण पाहुणया । नयणि धुत्त नरिंदा परस्स पीडं न याणंति ॥ २ ॥

परमान्नाभावेन सा क्षुधार्दिताऽरोदीत् । तदा प्रातिवेश्मिकीभिर्दयया तस्यै क्षीरादिकं ददे, तेन पायसं संस्कृत्य लपनाख्यया सार्धं सा सुतस्य परिवेश्य केनचित्कार्येण गृहस्यान्तर्ययौ । इतश्चैको महात्मा मासक्षपणपारणे तत्रागात् । दृष्ट्वा हृष्टः "हे दयानिधे ! इदं पायसं गृहाण" इत्युक्त्वा मुनिपात्रे पायसं न्यधात् । तदा नरस्यायुर्बबन्ध । पुनर्मात्रा प्रदत्तं भूरि पायसं बुभुजे, तेन विसूचिकादोषान्मृत्वा तत्रैव पुरे धनसारेभ्यसुतो जातः । तस्याग्रजा अन्ये त्रयः पुत्राः सवधूकाः सन्ति, तेषामुपरि चतुर्थपुत्रो धन्य नामाऽजनि । ततः प्रभृति श्रेष्ठी धनेनाधिकं ववृधे । समये चाधीतसकलकलागुणेन मातापित्रोर्महान् रागो ववृधे । तदाऽन्ये त्रयो ज्येष्ठसोदराः पितरावूचुः—"अस्य लघोरत्यादरं कथं क्रियते ?" तावू-

पतु —"गुणैरेव पूज्य"। ते प्रोचु —"तर्हि परीक्षा क्रियता" इति। तान्या द्वात्रिंशतं द्वात्रिंशत रूप्यकान् पृथक् पृथगर्पयित्वा इत्युक्ता —"एषा लाभ नौ दर्शयेत।" धन्यस्तु बलाढ्य मेंढकं क्रीत्वा राजपुत्रस्य मेंढकेनायोधयत् दीनाराणा सहस्र पणीकृत्य। तत्र राजपुत्रस्य मेंढके जग्ने तस्मादसौ तत्सहस्रक लात्वा गृहेऽगात्। ते तु व्यापारेण कमपि लाभ न प्रापु। इत्थमनेक उपाया धन्यस्य सफला बभूवु, इतरे तु निष्फलारम्भा इति। अथ तत्र महाधन एक श्रेष्ठी, स कृपणगुणत्वाद्गृहस्यान्तर्गर्त खनित्वा द्रव्येण पूर्तवान्। तथा शयनपल्यङ्ककाष्ठमध्ये वररत्नानि संगोप्य तत्तूलोपरि निधाय नित्य शेते। क्रमादवसानकाले पुत्रान् प्राह—"यद्यह पञ्चत्व प्राप्नोमि तदाऽनेन पर्यङ्केन सार्धं मम सस्कार कार्य"। तदन्यकृतपुण्य स शीघ्र मृत। तथाविध एव स प्रेतवने नीतो रत्नव्यतिकराज्ञैस्तै। तत्र खट्वाया याचने तेषा चाण्डालेन सह कलिर्जात। तदा स्वजनैर्निषिद्धाश्चण्डालस्य दद्दु। चण्डालेन विक्रेतु चतुष्पथे स्थापित। तदा लब्धलक्ष्य सगर्भा ता खट्वा दृष्ट्वा मूल्य दत्त्वा जग्राह धन्यः। तन्मध्यतो निर्गतद्रव्येण महाधनपात्रमभवत्। तेन तद्भ्रातृणामतुच्छो मत्सरो जात। ते त्रयस्त हन्तु ध्यायन्ति। तद्वार्ता वृद्धभ्रातृजायया सुतप्रीत्या धन्याय ज्ञापिता। तदाकर्ण्य धन्य एकाकी गेहान्निर्ययौ। पृथिव्या भ्रमन् राजगृहोद्याने निषेदिवान्।

पूर्वमासीद्वन सर्वं शुष्क दैवानुभावत। धन्यपुण्यप्रभावेण पुष्पित फलित तदा॥ १॥

तद्वृत्तान्तेन विस्मित उद्यानपाल स्वपुत्रीं ददौ। श्रेणिकोऽपि हृष्ट स्वसुता ददौ। भूपसुतासखी नाविकरूपस्वसा सुभद्राह्वा साऽपि स्वजनैर्दत्ता। तिस्रोऽप्येता नृपो महर्ध्या पर्यणाययत्। ततो राज-

[illegible]मीरास्तु पुत्र वाक्पुत्रस्नानवतुं तुतुज । अन्यदा गयान्स्थो दरिद्र जात स्वकुटुम्ब वीक्ष्य ग्रामा-न्निमानन स्वननात् पुत्र मुनीश्वकार । कियत्यपि गते काले मोदरास्ते त्रयमात प्राहु —"गृहवित्त चिरस्यास्माक मदम्"। पिता प्राह—"हे मूर्खा ! सम्प्रति धनार्जितमिद जेमत्र यूय"।

नष्टेऽपि यस्य पूर्वं धन्नो नन्द्रा गृहायर्या । तदा रत्नादिक सार यात्याऽगाच्चोरवन्निशि ॥ १ ॥

[illegible] प्रभुरेनु रात्र धन्वतुता मन्त्र । यत्र प्रानने जोऽयाम पुत्रम्जार पिता गतु ॥ २ ॥

इति पत्नुभक्तवर्द हाता धन्ना निरवकाशी चचाल । भ्रमन् कौशाम्बीपुरीचतुष्पथे गत । तत्र मृगावतीपतिना स्थानिकन डिण्डिमा वादित—"नृपकोशे एक महामूल्य रत्नमस्ति, तस्य यः परीक्षा [illegible] तस्मै पुत्री मातर्त स्थाप्ति—

रत्निना [illegible] च वाजिना [illegible] । सौभाग्यमञ्जरी पुत्री ग्रामपञ्चशतीयुताम् ॥ १ ॥"

अथ धन्या सर्व यथोक्ता गतम्नाता दर्शो । रत्नज्ञानिकेन तेन परीक्षा विदधे । सर्वेषा चमत्कार जात । तदा निजपुत्री धन्याय सर्वं दत्ता । मृगावतीनिजपुत्री । अन्यदा तेन स्वकीर्तये खोकरीला च पूर्णावार्धः स्मार्तस्मृतुं प्रारब्धे । तत्र ग्रामे ग्रामे पठितुरे नारिभिः प्रहृष्टा । यथा—

[illegible] पूर्वे जातिः जाति गुणा [illegible] । यत्र ते यस्ते तानि रत्नानि गतपुण्ये ॥ १ ॥

अन्यदा धन्ये निजकुटुम्बेन दैवं निजस्थानं प्राप्य —"शाहि परगे ! मातापुत्रैः" मुक्ता इह—

"शुभे च विवाहेऽष्टमे मेख्य स्त्रीजिः पितुर्गृहम् । श्वशुरस्य गृहे दुर्गे सुखे दौस्थ्येऽपि सर्वदा ॥ १ ॥"

इति वधूश्रुत्वा इए. धेटी त्रिपुत्रस्तुतयुत पुराग्निशि निर्गत । कौशाम्बीपुरे क्रमादेत्य लोकमुखेभ्य श्राजीविकां धन्यसरोवरभृतिकाकर्षणेन विज्ञाय सकुटुम्बस्तत्रायया ।

रराणां दीयते तत्र दीनारद्विनय सदा । एक स्त्रीणा प्रसादेण कटाह्या भोजनं पुन ॥ १ ॥

तत्र सरसि श्रेष्ठी कर्मकरै सार्धं खनन् कुशलो वानरानत्यनादृयत् । अन्यदाऽश्वारूढो धन्यस्तत्रा-यत । कर्मकरेषु स्वकुटुम्ब निरीक्ष्य दध्यौ—"अहो ! किमेतद्दैवेन निहित ?

गोभद्रो जनको यस्या भद्रा यस्या जनन्यहो । शालिभद्रानुजा सेय शीर्षे वहति मृत्तिकाम् ॥ १ ॥"

इति विचिन्त्य तान् प्राह—"कुतो यूय समागता ?"। तदा श्रेष्ठी लज्जया कुटुम्बस्वरूप प्रोच्य ययाचे—"हे जगत्पालक ! मत्कुटुम्बस्य तक्राजाते सदा तु प्रमतन्नदीयता"। धन्य प्राह—"सुखेन तक्रार्थं मद्गृहे निज वधू प्रेष्या"। तदनु प्रत्यह चतस्रो वध्व क्रमेण तद्गृहे यान्ति । एकदा गृहागता सुभद्रा धन्य स्याह—"हे भद्र ! त्व कासि ?"।

उक्तवाऽधोमुखी सोचे देव पृच्छ न मा पुन । शालिभद्रस्वसा चाह गोभद्रश्रेष्ठिनन्दिनी ॥ १ ॥

प्रख्यातनिधानेन ऊढाऽह श्रेष्ठिसूनुना । गृहस्य कलहे जाते स मा त्यक्त्वा क्वचिद्ययौ ॥ २ ॥

धन्य ऊचे—'हे भद्रे ! निजनाथवियोगिनी क्व तिष्ठसि ? तस्मात्पतिव्रतं त्यक्त्वा मया सह भोगान् भुङ्क्ष्व' । साऽपि तद्वाक्य श्रुत्वाऽवद—

गतियुगलकमेवोन्मत्तपुष्पोत्करस्य, त्रिनयनतनुपूजा वाऽथवा जूमिपात ।
निमखुपुञ्जयानामङ्गनाना शरीर, पतिकरकरजो या सेवते सत्तजिह्वः ॥ १ ॥

इत्यादिनद्विधानुपन्नान् श्रुत्वा दृढशीला ता निश्चित्य सर्व पूर्वोदन्तो ज्ञापित । इत्युक्ते सा प्रिय मत्वा नृपानरादधो निर्मोक्यामास । तत मर्वगृहस्वामिनी कृता । तत्स्वरूप श्रेष्ठिना ज्ञात । तत श्रेष्ठी मतुदुम्बो जनाना पुरो धन्यनिन्दा कुर्वन् धन्यगृह आययौ । धन्योऽपि पितरौ त्रीन् भ्रातृँश्च नत्वा गृहेऽस्थापयत् । अथ तिस्रो भ्रातृजाया दध्यु —"नूनमस्मच्छ्वशुरादय स्वामिनश्च धन्येन धृता । अतो राजा निधातु शतानीकसञ्ज्ञा गच्छाम" । ततस्तत्र गत्वा नृप नत्वाऽऽशीर्वाद दत्त्वा प्रोचु —"उदरज्वर-गार्थ युष्मन्नगरे वय समायाता , पर धन्येनास्माक कुल सर्व हृत, को जानाति जीवति मारित वा ? हे पचमत्र्योत्पाग ! त्व शोधय" । तत शतानीक स्वसेवकान् प्रेष्य कथयामास—"मानुष्यान् शीघ्र हि मुञ्च" । धन्योऽपि स्माह—"नाहमन्याय करोमि, चेत्करोमि तर्हि नृपेण किं ?" । इति सगर्ववचना-त्क्रुद्धो नृपो जामातर धन्य हन्तु चमू प्रैषीत् । धन्यस्तु पुण्यात्समरे जय प्राप । तदाऽमात्यादिभिर्नृपो विज्ञप्त —"एष दुर्नय न करोति, महान् धर्मात्मा परस्त्रीसहोदरोऽस्ति, अत स्त्रीणा विशेषत किञ्चि-त्कारणं पृच्छ्यता" । अथामात्यैस्ता पृष्टा —"भवतीना धन्याभिध कोऽपि स्वजनोऽस्ति ?" । ता प्रोचु —"देवरोऽस्माक धन्यनामा पुराऽभवत् । स गृहर्द्धि त्यक्त्वा कुत्रापि गत , जीवति वा मृतो वेति न ज्ञायते" । मन्त्रिणः प्राहिरे—"भूप धन्यस्य दर्शन्तं कुर्वथ ?" ।

ताः प्रोचुर्देवरोऽस्माकं बालकोऽभूत्पुरा यदा । तदा प्रक्षालने दृष्टौ पादौ पद्माङ्कितौ किल ॥ १ ॥

तदा सचिवैर्धन्यस्तत्राहूत, भ्रातृजाया वीक्ष्य नत्वा प्राह—"किं भवतीनां हृदि भ्रमो जज्ञे ? श्रेणिकसुतापति स धन्यो युष्माभिः स्मर्यते ?"। ताः प्राहुः—"भक्त्या त्वत्पादौ प्रक्षाल्य क्षमाम्बुजेन देवर ज्ञास्याम"।

ऊचे धन्यः परस्त्रीणां स्पर्शाज्जनति पातकम् । नाहं परस्त्रिया सार्धं वच्मि स्पर्शे तु का कथा ॥ १ ॥

ततो भ्रातृजायात्रयं नत्वा निजौकसि प्रैषीत् । ततस्त्रयाणां बन्धूनां ग्रामपञ्चशतीं दत्त्वा धन्यः पत्नीष्टयुतो राजगृहं ययौ । तत्र महेभ्यैश्चतस्रः कन्यका ढौकिता, इत्थं प्रियाष्टकं तस्य जज्ञे । इतो धन्याग्रजै. पञ्चशतग्रामेषु स्वाज्ञा प्रदापिता दर्पात्, तेन पञ्चशतग्रामेषु दुर्भिक्षं प्रसृतं, लोका काकनाशं नेशुः । ततस्ते निर्भाग्या गोधूममुद्गपत्रान् भृत्वा राजगृहे वाणिज्यार्थमेयुः, तादृशा धन्येन दृष्टाः । पुनर्गृहसारं सर्वं विभज्य त्रयो भागास्तेभ्यो दत्ता, तदा भागे चतुर्दशहेमकोट्य आयाता । तत्सुवर्णमादाय पुरबाह्यगामुका सीमनि वित्ताधिष्ठायकै रुद्धाः । गर्वं मुक्त्वा पुनर्धन्यं भेजुः । अथ चतुर्ज्ञानी धर्मघोषसूरिस्तत्राययौ । धन्यो भ्रातृभिरावृतः सूरिं प्रणम्य देशनान्ते व्यजिज्ञपत्—"स्वामिन् ! ममाग्रजास्त्रिर्निर्धना कथं भूता ?"। सूरिः प्राग्भवं स्माह—क्वापि ग्रामे त्रयो भ्रातरः काष्ठभारान् विक्रीय जीवन्ति स्म । एकदा काष्ठार्थं सशम्बला अरण्यं गताः, मध्याह्ने भोक्तुमुपविष्टाः, साधुं वीक्ष्य दानं ददुः, मुनौ गते पश्चात्तापं चक्रुः—"मुधा खात्वा व्रती गतः, न गोत्रजोऽयं, अथवा न दोषोऽस्य, वयमेव मूर्खा,

॥१

यन्मुधा क्षुधातोषिता स्म"। एवं पश्चात्तापपरा निजं सदनं ययुः। प्रमादाद्गुरूणां अन्नविश्राणनस्य प्राप्यात्रोत्सवा।

पश्चात्तापो न तत्कार्यो दत्ते दाने मनीषिभिः। किन्तु पुण्यद्रुमो नानाभावेन परिषिच्यते॥ १॥

अथ शालिभद्रजननी सूरिं पप्रच्छ—"केन कर्मणा मम मृत्तिका शिरसा स्पृष्टा?"। गुरवस्ता प्राहुः—"यदा धन्य पूर्वं गवां चारकोऽभूत्तदा यूयं माघकन्यश्वतस्रो यस्योऽस्य प्रातिवेश्मिकतां गताः। धन्येन क्षैरेये प्रार्थिते तन्माता रुदितं। तदा भवत्य सुमदा सदया मिमीलुः।

एकया प्रददे दुग्धं तण्डुलाश्च द्वितीयया। शर्करा तृतीयया प्राज्यमाज्यं घृतं चतुर्थया॥ १॥

ताभिरपि पुण्यमर्जितं, तेन पुण्येन राजसुतादयोऽत्र जाताः। स्वया गुरुत्वया मृत्खननकर्मं यथा बद्धं तथा शृणु—

वहन्ती गोमयं शीर्षे दासी किञ्चिद्विलम्बतः। तव महेभ्यप्रिया ता च भर्त्स्यकारसमन्वी॥ १॥
जारमुह्य रे दासि गिरैव दूयते स सा। स्वसा तव शालिभद्रस्याप्यहो मृत्तिका ततः॥ २॥

इत्येवं संशयं छित्त्वा सूरिरन्यत्र विजहार। धन्यस्तु सुखमयं सदा समयं गमयामासेति।

यथा धन्यस्य वैराग्यं यथा चायं मतं सखी। तत्सर्वं निर्बुधैर्ज्ञेयं शालिभद्रस्याख्यानकात्॥ १॥

---

१ थानन्तत्र चिन्त्यम्।

दत्त्वा दान ये मुनीन्द्रेषु पूर्वं, पश्चात्ताप कुर्वते पुण्यहीना ।
नाग्यैर्लब्ध्वा यानपात्र प्रधान, झम्पापात तन्वते दीनमुच्चै ॥ २ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ
पञ्चदशस्तम्भे २१८ व्याख्यानम् ॥

## व्याख्यान ॥ २१९ ॥

अथ चतुर्धा धर्ममाह—

दान सुपात्रे विशद च शील, तपो विचित्र शुभभावना च ।
भवार्णवोत्तारणयानपात्र, धर्म चतुर्धा मुनयो वदन्ति ॥ १ ॥

दान तु पूर्वं वर्णित १ । शीलस्वरूप चेद—

ऐश्वर्यराजराजोऽपि रूपमीनध्वजोऽपि च । सीतया रावण इव त्याज्यो नार्या नरः पर ॥ १ ॥

यथा राज्यशृङ्गारार्पणप्रलोभितापि रावणेन सीता महासती शीलान्न भ्रष्टा । यत —

सीतया दुरपवादभीतया, पावके स्वतनुराहुतीकृता ।
पावकस्तु जलता जगाम य—त्तत्र शीलमहिमा विजृम्भित ॥ १ ॥

परम्परैः शीघ्रं यतनीयं । अथ वसन्तपुरे जिनदत्तः श्रेष्ठी परमार्हतो निवसति । तत्र श्रीधर्मदास-
सूरयः समागताः । तद्वन्दनार्थं जिनदत्तो गतः । वन्दनकानि दत्तानि । गुरुपार्श्वे आलोचना गृहीता ।
सद्धर्मश्रवणानन्तरं भणति—"भगवन् ! मम स्वाधर्मिकभोजनप्रदानमनोरथोऽस्ति, परं किं करोमि ? धनं तथा-
विधं नास्ति"। गुरुर्भणति—"यदि त्वयुक्तं श्रीमुनिसुव्रतस्वामिनन्दनार्थं, तत्र जिनदासाभिध
श्राद्धः सौभाग्यदेवीभार्यायुतः सर्वशक्त्या भोजनाद्युपकरणैः प्रीणनीयः, तद्वात्सल्येन स्वाधर्मिकभो-
जनदानपुण्यं भविष्यति"। ततस्तेन तथा कृतं, भोजनादिभक्त्या जिनदासः सत्कृतः । तदनु पृष्ट
मनुष्य—"भो लोकाः ! जिनदासः कुशली कीदृशोऽस्ति ? सत्यो वा दाम्भिको वा ?"। लोकाः कथ-
यन्ति—"शृणु भो ! अथ जिनदासः सप्तवार्षिकः शालायां प्राप्त । गुरुमुखाच्छीलोपदेशमाकर्ण्याष्ट्या
श्रुत्वा ततः कालान्तरेण प्रतिपन्न । एव सौभाग्यदेव्याऽपि साध्वीपार्श्वे पक्षान्तरशीलव्रतिपावन
प्रतिपन्न । तयोरितव्यतायशात्परस्परं पाणिग्रहणं जातं, ततो यस्मिन् दिने जिनदासस्य मुक्तता, तत्र
दिने तस्या नियम । यस्मिन् दिने तस्या मुक्तता तस्मिन् तस्याभिग्रह । तदनु सौभाग्यदेव्याऽभाणि—
"स्वामिन् ! पुनरपराया कन्यया सह विवाहं कुरु"। श्रेष्ठिनोक्त—"अहं दीक्षां ग्रहीष्यामि"। तदनु गुरुपार्श्वे
ब्रह्मचर्यव्रतमनाचीर्णं कृत्वा श्रीमद्गुरुपरिधापनिकापूर्वं । अत आभ्यां तुल्यं सम्प्रति कोऽपि न श्रूयते
ब्रह्मचारी"। ततस्तत्पादपर्युपासना कृत्वा जिनदत्तो वसन्तपुरमागात् ।

दत्त्वा दान ये मुनीन्द्रेषु पूर्वं, पश्चात्ताप कुर्वते पुण्यहीना ।
लब्ध्वा यानपात्र प्रधान, झम्पापात तन्वते दीनमुख्ये ॥ २ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ पञ्चदशस्तम्भे २१८ व्याख्यानम् ॥

## व्याख्यान ॥ २१९ ॥

अथ चतुर्धा धर्ममाह—

दान सुपात्रे विशद च शील, तपो विचित्र शुभभावना च ।
भवार्णवोत्तारणयानपात्र, धर्म चतुर्धा मुनयो वदन्ति ॥ १ ॥

दान तु पूर्वं वर्णित १ । शीलस्वरूप चेद—

ऐश्वर्यराजराजोऽपि रूपमीनध्वजोऽपि च । सीतया रावण इव त्याज्यो नार्या नरः पर ॥ १ ॥

यथा राज्यशृङ्गारार्पणप्रलोभिताऽपि रावणेन सीता महासती शीलान्न भ्रष्टा । यत —

सीतया दुरपवादभीतया, पावके स्वतनुराहुतीकृता ।
पावकस्तु जलता जगाम यत्तत्र शीलमहिमा विजृम्भित ॥ १ ॥

कन्ति निर्जरार्थं कार्यं, यत —नो इहलोगट्ठयाए तवमहिट्ठिज्जा, नो परलोगट्ठयाए, नो कित्तिवण्ण- सिलोगट्ठयाए, नन्नत्थ निज्जरट्ठयाए तवमहिट्ठिज्जा। निरं विना प्रत्याख्यान कुर्वन्ननुतापकृत्। यत — नार्मद्रिनागनतमा सिध्यन्ति निर्नेजशासन मत। अज्ञानस्य तु दोषात्म यथाशीशानगुरवोके ॥ १ ॥

ःति। तथा तत्त्विना श्रोतव्यागत, यतो निपुत्र तत्र श्रीधकृशानु श्रीगणकनारदहृति। उक्त च—

> एकेन दिनेन तेनान्दूर्दं पामासिक मगो हन्ति।
> कोप ⋯ने मुहूर्ते यन्ति पूर्वकाम्यादि ॥ १ ॥
> द्रुमोत्र हन्ति सिर न हि द्रुम, न मा नुपात्मनर तुपदमम्।
> अत ममुतन्मिदं दहयतो, मदोषाय श्रीधदृआदृतं पुन ॥ २ ॥
> कषाया ⋯दकागयो पनाय यामित्त ज्र।
> पारज्ञापनि पाम्पाम्पारन्मान्ः तुपो तृणाम् ॥ ३ ॥

अत दुष्काहविनयशानकस्य ज्ञानमिति। तथा तः सुर्वागमनि श्राध्यानामुधापानेन महत्त्वं। यत —

> पृष्पा यथा दाहदृशेन, कायो यथा गहनमोजनेन।
> विनयोनो ब्रजा यथास्त-नोजारमनेन तथा रात्रति ॥ १ ॥
> मनीः गृपात गमत्वं न्योःति, न्यातं मदाधेरियाधितानः।
> ⋯ तर्णि⋯नानजी-मुनः मुम्यानताो ततागाम् ॥ २ ॥

शीलवतीसुभद्रासुदर्शनजम्बुप्रभृतीना दृष्टान्ता शतश शीलमाश्रित्य स्वय वाच्या' इति २। अथ तपोव-र्णनमिद—तपसा सम भावमङ्गलमन्यन्नास्ति, यतो नून तद्भवमुक्तिगामिभिस्तीर्थकरैरपि तपश्चक्रे, यथा—

संवच्छरमुसभजिणो छम्मासा वद्धमाणजिणचंदो । इअ विहरिआ निरसणा जइज्ज एअ उवमाणेण ॥ १ ॥

अन्यच्च इष्टार्थकृत्तप , यथा चक्रवर्तिनोऽष्टमतपसा मागधवरदामगङ्गासिन्धुप्रभासाधिपदेवाना जय' स्यात्, देवाकर्षण तपसा हरिकेशादिमुनिवत्। तथा श्रीनाभेयपुत्री बाहुबलिसहोदरी, तद्वत्तप कार्य। यत –

सट्ठिं वाससहस्सा अविरय अविलाइ विहिआइ। जीए निक्कमणकए सा सुंदरि साविया धन्ना ॥ १ ॥

तपसा कुष्ठादिरोगाणा क्षय. स्यात्, तद्यथा—

छज्जइ सणंकुमारो तववलखेलाइलद्धिसपन्नो। निट्ठुअखरंमि अंगुलि सुवन्नसोह पयासंतो ॥ १ ॥

तस्मात्तप कार्यं। अन्यच्च—

विरज्य विषयेभ्यो यैस्तेपे मोक्षफल तप । तैरेव फलमङ्गस्य जगृहे तत्त्ववेदिभि ॥ १ ॥

येन शरीर पुष्ट बहुत्रसस्थावरजीवाना क्षयकारि वज्रायोगोलकप्राय वस्त्राद्यनेकवस्तुविनाशकमसारमेव दृश्यते, सार तु तप साधक। यत —

अथिरेण थिरो समलेण निम्मलो परवसेण साहीणो। देहेण जइ विढप्पइ धम्मो ता किं न पज्जत्तं ॥ १॥

तत्तपः शरीरसमाधिना कार्य, यत —

सो अ तवो कायव्वो जेण मणो अमंगुल (भगुल) न चिंतेइ। जेण न इंदियहाणी जेण य जोगा न हायंति ॥१॥

स

तदपि निर्जरार्थं कार्यं, यतः—नो इहलोगट्ठयाए तवमहिट्ठिज्जा, नो परलोगट्ठयाए, नो कित्तिवन्न-सिलोगट्ठयाए, नन्नत्थ निज्जरट्ठयाए तवमहिट्ठिज्जा। किंच। क्षिप्रं प्रत्याख्यानं दुर्गतगुणानाम्। यतः—
तामलितापसतपसा सिध्यन्ति जिनेन्द्रशासने सप्त। अज्ञानस्य तु दोषात् सर्वाधीशानसुरलोके ॥ १ ॥
इति। तथा तपस्विना कोपस्त्याज्यः, यतो विपुलं तपः कोपकृशानुः श्रीमत्कनारदवदिति। उक्तं च—
यदेव क्रियते तेजोऽन्यूनं महात्मभिः नरो हन्ति।
कोपः क्षणेन सुहृदं वदन्ति पूर्वकोट्यापि ॥ १ ॥
क्रुद्धोऽपि हन्ति विषं न हि दुग्धं, न वा क्रुद्धमनर्घं क्रुद्धशम्।
अतः समुपासितं दहनसो, मनोरमं कोपकृशानुवर्गं तपः ॥ २ ॥
यथाया देवकारायां भवारो याचिता इव।
यावज्जामति मार्गेऽस्यालापवर्त्तोऽपि शुभो तृणाम् ॥ ३ ॥
अत्र सुन्दरकुविनमप्रारम्भस्य ज्ञातमिति। तथा तपः कुर्वताऽपि आत्मनामगुणानां मदत्यक्तं। यतः—
दृष्टो यथा सोदरपूरणेन, कागो यथा पक्षवतो जनेन।
विशेषशोभा नरो यथोक्ते-रोधापनीते तथा तपोऽपि ॥ १ ॥
लक्ष्मीः कृतार्थी गमनं तपोऽपि, ध्यानं मनोऽधीजितापोषिताश्च।
जिनस्य नाधिजिनशासनश्री-गुणाः स्वगुणापातो नराणाम् ॥ २ ॥

वित्ताढ्यमिदं दानमुत्तमं, शीलमप्यविकलं सुदुर्धरम्।
दुष्कराणि च तपांसि भावना, स्वीयचित्तवशगेति भाव्यताम्॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादवृत्तौ पञ्चदश-
स्तम्भे २१९ व्याख्यानम् ॥

॥ व्याख्यानम् ॥ २२० ॥

अथ विवेकित्वमाह—

विवेकान्नरः कश्चित् स्वजात्याद्यमतत्त्वताम्। शीघ्रं विज्ञाय गृह्णाति कपिलाह्वगुरोरिव ॥ १ ॥

कौशाम्ब्यां नगर्यां जितशत्रू राजाऽस्ति। तस्य पुरोधाश्चतुर्दशविद्यापारगः काश्यपनामा विप्रोऽभूत्। तस्य यशा पत्नी। तयोः पुत्रः कपिलनामा जातः। तस्य शिशोर्बाल्ये काश्यपो दैवात्पञ्चत्वं प्राप। कपिलं बालकं ज्ञात्वा राजा तस्य पितृपदेऽन्यं योग्यं विप्रं स्थापयामास। सोऽन्यदा हयारूढश्छत्रातपत्रादितदेहः सेवकैः परिवृतो राजद्वारादिषु याति। तदा कपिलजननी तं तुरगारूढं प्रेक्ष्य रुरोद। कपिलस्तु जननीरोदनकारणं पप्रच्छ—"हे मातः! त्वमेनं विप्रं दृष्ट्वा कथं रोदिषि? ममाग्रे सत्यं समाख्याहि"। ततस्तया प्रोक्तं—"वत्स! तव जनकस्थाने राज्ञाऽन्यः स्थापितः, यथाऽस्य सम्पदा पदं वर्तते तथा तव पिता

दानं यथा—पेथडदेशाधुनाऽष्टषष्टिस्वर्णवर्तुलिकामुक्ताप्रवालकृता अष्टषष्टिसर्वफलानि अष्टषष्टि-हाटकादिनाणकपूजा अष्टषष्टिसर्वजातिपक्वान्नसुसज्जिका अष्टषष्टिदुकूलादिमहाध्वजादिविस्तरसुजग धीर्नगरजारपलोपापन कृतं सकलविस्मयावह। एवमपरैरपि स्वशक्त्या कार्यं। इति ३।

अथ भावनावर्णनमाह—

दानं तपस्तथा शीलं नृणां भावेन वर्जितम्। अर्थहानिः क्षुधापीडा कायक्लेशश्च केवलः ॥ १ ॥

भावना भरतेश्वरवद्भाव्या भोगयोगेऽपि मुक्तिदा। मरुदेवास्वामिनी भाववशान्मुक्तिं गता कदाप्यकृतै-र्धानानाऽपि। प्रसन्नचन्द्रराजर्षिरिगौतमप्रतिबोधितपञ्चदशशततापसानां भावात्केवलोत्पत्तिः। यतः—

थोवऽपि अणुट्ठाणं भावविसुद्धं हणइ कम्ममलं। लहुओऽवि सहस्सकिरणो तिमिरसमूहं पणासेइ ॥ १ ॥

भावो द्विविधः—प्रशस्तोऽप्रशस्तश्च। जिनाज्ञातत्पराणां निदानवर्जितानां निराशंसया संसारनिस्तार-णार्थं दानादिधर्मं विस्तारयतां प्रशस्तो भावः स्यात्। किञ्चिदाशंसादिदोषसंयुक्तादनुष्ठानान्नृणां दाना-दिषु यततामप्रशस्तो भावः स्यात्।

भावस्यैकाग्रचित्तस्य सान्निध्याद्भव्यः शिवम्। ययुर्नैकोऽपि दानाद्यैर्भावहीनैर्घनैरपि ॥ १ ॥

कि-स्तूना १

[illegible] मत्युं[illegible] [illegible]त्य[illegible] न्युरंम्। 

[illegible] व [illegible] [illegible], [illegible]नविल[illegible]ति [illegible]तार ॥ १ ॥

[illegible] [illegible]मदम[illegible]णी पवदत-

[illegible] २१७ [illegible]नम् ॥

---

॥ [illegible] नम् ॥ २२७ ॥

[illegible]

[illegible] । [illegible] [illegible] कवितामगुरोरिव ॥ १ ॥

[illegible] । [illegible] कारननामा विप्रो[illegible] ।
[illegible] । [illegible] [illegible] दैतालमा[illegible] प्राप । कविर्न
[illegible] । [illegible] । मोजराज [illegible]
[illegible] । [illegible] प्रेरय करोर । कवितमो [illegible]
[illegible] । ममाये गलं ममा[illegible]ति" । तत
[illegible], [illegible] मंतरी परे गी[illegible] गया तत पिता

कपिलो पृष्टवान्, "मातः ! किमर्थं रोदिषि ?"। तयोक्तं "अनेन तव पितुः श्री प्राप्ता, त्वं त्वपठित"। पुनः कपिलो जगाद—"पठितपितृपदं प्रपद्यामि ?"। तया प्रोक्तं "विद्याभ्यासं कुरु, यथा तव जनकस्थाने राजा पुनस्त्वां स्थापयति"। स प्राह—"हे मातः ! अहं कस्य समीपेऽध्ययनं करोमि ?"। साऽवदत्—"अस्यां नगर्यां सर्वोऽपि तव द्वेषी वर्तते, तस्माच्छ्रावस्त्यां पुर्यां तव पितुर्मित्रमिन्द्रदत्तो द्विजः पण्डितस्त्वां सकलकलासम्पूर्णं करिष्यति"। ततस्तत्र गतः कपिलः, तस्य चरणौ नत्वा व्यजिज्ञपत्—"हे तात ! मात्रा त्वत्पार्श्वे प्रेषितः पठनायागतोऽहम्"। ततस्तेनोरस्यङ्के धृतः सम्भाषितो भोजितश्च। ततः प्रोक्तं—"अहं तव विद्याभ्यासं कारयिष्ये, परं तव भोजनचिन्ता कथं भविष्यति ? मम गृहे तु तन्नास्ति यद्भुज्यते"। ततस्तेनोक्तं—"भिक्षयाऽहं भोजनं करिष्ये"। इन्द्रदत्तेनोक्तं—"भो वत्स ! भिक्षाभ्रमणे विद्याभ्यासो न भवति, तथा भोजनरहितस्याध्ययनं न भवति, यतो विना भोजनं मुरजोऽपि न गुञ्जति, अतः प्रथमं तच्चिन्ता क्रियते"। ततस्तं बाहौ करे धृत्वा इन्द्रदत्तः शालिभद्रमहेभ्यगृहे गतः, ॐ भूर्भुवः स्वरित्यादिगायत्रीमन्त्रं गाढस्वरेण पठन् बहिः स्थितः स्वं द्विजन्मानं तमज्ञापयत्। ततः श्रेष्ठिना समाहूय पृष्टं—"भो विप्र ! किं याचसे ? यत्तवेप्सितं तद्याचस्व"। इन्द्रदत्तेनोक्तं—"एष बालो विप्रो विद्यार्थी, त्वमस्य प्रत्यहं भोजनं देहि, अहं विद्यां प्रयच्छामि, यतो मम द्रव्यं नास्ति, अतो भवदन्तिके प्रत्यहं भोजनं याचे"। तस्य भोजनं श्रेष्ठिनाऽङ्गीकृतं। तद्दिनादारभ्य कपिल इन्द्रदत्तपार्श्वेऽधीत्य शालिभद्रगृहे भोक्तुं याति, तदा तस्यैका दासी परिवेषयति। ततो हास्यादिक्रमेण तस्यां रक्तो जातः, साऽपि रक्ता बभूव।

ततस्तौ परस्परं स्त्रीभर्तारावित्र रमेते, धिग्विषयान्, यतो विषयासक्तः पुमान् किमपि कृत्यं न जानाति ।
एवं तयोर्दिनानि यान्ति । अन्यदा दास्योक्तं—"मम भर्ता त्वमेव, परं निःस्वत्वेनापरं नरं प्रार्थयाम्यर्थं
भजे, न पुनर्नर्मबुद्ध्या" । तेनापि तत्प्रतिपन्नं । अन्येद्युस्तस्मिन्नगरे कश्चिद्दासीनामुत्सवोऽभवत्, तदानीं
सा दासी पुष्पपत्रादिकृते द्रव्याद्यभावात् विमनस्का जाता । कपिलेन विमनस्कां दृष्ट्वा पृष्टं—"हे प्रिये !
त्वं विमनस्का किं दृश्यसे ?" । तयोक्तं—"अद्य दासीनामुत्सवो वर्तते, अत्र पत्रपुष्पादि ममोपयुज्यते,
अन्यथा मां दासीवर्गो विगोपयिष्यति" । एतत्तस्या वचनं श्रुत्वा वैधुर्यं हृदये कपिलो धृत्वा किञ्चिद्-
दुर्मौनमालम्ब्य स्थितः । तं तथाविधं दृष्ट्वा दास्यप्यवदत्—"हे स्वामिंस्त्वं मा विषीद, अस्मिन्नगरे धनः
श्रेष्ठी वसति, तं निशात्यये यः प्रबोधयति तस्मै स श्रेष्ठी द्वौ स्वर्णमाषौ ददाति, अतस्त्वं तत्र गत्वा प्रथमं
तं प्रबोधय, स जागरितस्तव माषकद्वयं दास्यति, तच्च मे समर्पय, यथाऽऽवयोरपि कल्याणं भवति" ।
कपिलेन तत्सर्वं प्रतिपन्नं । ततः कपिलस्तस्या एव वचनं निशम्य निर्गतः, माऽन्यः कोऽपि तत्र प्रथमं
यात्विति धिया जागरितः, चन्द्रज्योत्स्नया निशामविदन् मार्गे गच्छंस्तलारक्षैर्धृतः चौरधिया बद्धः चौर-
चर्या हीदृश्येव भवतीति । प्रभाते तैरारक्षैः प्रसेनजितो राज्ञः पुरो ढौकितः । राज्ञा पृष्टं—"भो विप्र !
त्वं कः ? कुत्र वासी ? किमर्थमागतोऽसि ?" । तेन सर्वा पूर्वकथा प्रोक्ता । ततो दयार्द्रहृदयेन राज्ञा मुक्तो
भाषितश्च—"भो महात्मन् ! यद्रोचते तद्याचस्व, तव वाञ्छितमहं यच्छामि" । स प्राह—"राजन् !

---

¹ तद्दुःखमालोच्य विमनाः कपिलोऽभूत्वा किञ्चिद्दूनः इति प्रत्यन्तरे ।

गृहे ११, ते पतिं दृष्ट्वा आक्रन्दं रोदिमि, अनेन तव पितुः श्रीः प्राप्ता, त्वं त्वपठित"। पुनः कपिलो अजल्पत्—"एतत्किमुदं कथयामासि?"। तया प्रोक्तं "विद्याभ्यासं कुरु, यथा तव जनकस्थाने राजा पुनस्त्वां स्थापयति"। स प्राह—"हे मात! अहं कस्य समीपेऽध्ययनं करोमि?"। साऽवदत्—"अस्यां नगर्यां सर्वोऽपि तव द्वेषी वर्तते, तस्माच्छ्रावस्त्यां पुर्यां तव पितुर्मित्रमिन्द्रदत्तो द्विजः पण्डितस्त्वां सकलकलापूर्णं करिष्यति"। ततस्तत्र गतः कपिलः, तस्य चरणौ नत्वा व्यजिज्ञपत्—"हे तात! मात्रा त्वदुपान्ते प्रेषितः पठनायागतोऽहम्"। ततस्तेनोत्सङ्गे धृत्वा सन्मानितो भोजितश्च। ततः प्रोक्तं—"अहं तव विद्याभ्यासं कारयिष्ये, परं तव भोजनचिन्ता कथं भविष्यति? मम गृहे तु तन्नास्ति यद्भुज्यते"। ततस्तेनोक्तं— "भिक्षयाऽहं भोजनं करिष्ये"। इन्द्रदत्तेनोक्तं—"भो वत्स! भिक्षाभ्रमणे विद्याभ्यासो न भवति तथा भोजनरहितस्याध्ययनं न भवति, यतो विना भोजनं मुरजोऽपि न गुञ्जति, अतः प्रथमं तद्विधिः क्रियताम्"। ततस्तं पाणौ करे धृत्वा इन्द्रदत्तः शालिभद्रमहेभ्यगृहे गतः, ॐ भूर्भुवः स्वरित्यादिगायत्रीमन्त्रं महास्वरेण पठन् बहिः स्थितः स्वं द्विजन्मानं समज्ञापयत्। ततः श्रेष्ठिना समाहूय पृष्टः—"भो द्विज! किं याचसे? यत्तवेप्सितं तदाचक्ष्व"। इन्द्रदत्तेनोक्तं—"एष बालो विप्रो विद्यार्थी, त्वमस्य प्रत्यहं भोजनं देहि, अहं विद्यां प्रयच्छामि, यतो मम द्रव्यं नास्ति, अतो भवदन्तिके प्रत्यहं भोजनं दापय"। तस्य भोजनं श्रेष्ठिनाङ्गीकृतम्। तद्दिनादारभ्य कपिल इन्द्रदत्तपार्श्वेऽधीत्य शालिभद्रगृहे भोक्तुं याति, तदा तस्यैका दासी परिवेषयति। ततो हास्यादिक्रमेण तस्यां रक्तो जातः, साऽपि रक्ता बभूव।

कपिलस्य महामुने षण्मासी ययौ, तदा चरमज्ञानमजनि । इतश्च राजगृहस्यान्तरालेऽष्टादशयोजनमानाऽतिजयङ्कराऽटव्यस्ति, तस्यामटव्यां बलभद्रादयः पञ्चशतीचौरा वसन्ति स्म । प्रत्येकबुद्धर्षिस्तान् बोधार्हान् ज्ञात्वा तत्रारण्ये समेतः । ते चौरा अपि ज्ञान्यन्तिके एयुः । पल्लीशो ज्ञानिनं प्राह—"निर्ग्रन्थस्य तव नृत्यं समायाति ?" । तदा मत्वा मुनिः प्राह—"वादित्रवादकान् विना नृत्यं न स्यात्" । चौरैरुक्तं—"तालवादका वयं भविष्यामः, त्वं नृत्यं कुरु" । अथ कपिलमुनिर्यतनया नृत्यं करोति । ते चौरा अजितो भ्रान्त्या भ्रान्त्या तालादिकं वादयन्ति । साधुस्तु तेषां मध्ये नृत्यं कुर्वन् प्राकृतबन्धेन ध्रुवान् गाथाश्च गायति, यथा—

अधुवे असासयम्मि संसारम्मि दुक्खपउराए । किं नाम हुज्ज तं कम्मं जेणाहं दुग्गइं न गच्छेज्जा ॥ १ ॥

इत्यादिपञ्चशतगाथा ज्ञानी जगौ । ता ध्रुवा श्रुत्वा ते चौरा सर्वेऽपि प्रत्यबुध्यन्त, पञ्चशतचौराणां व्रतं ददौ । देवतादत्तलिङ्गास्ते महर्षयो बभूवुः, ते सर्वे केवलिना सार्धं भुवि विहरन्ति स्म । ततः कपिलकेवली कियन्ति वर्षाणि पृथिव्यां विहृत्य मोक्षं जगाम ।

इत्थं कपिलमहर्षिः सम्यग्ज्ञानेन केवलं लेभे । बलभद्रप्रमुखानपि चौरान् प्रतिबोध्य सिद्धिमगात् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ
पञ्चदशस्तम्भे २२० व्याख्यानम् ॥

याचे" । कोटिकोषपर्यन्ते मनो विमृशति, यथा द्वाभ्यां माषाभ्यां वस्त्रादि न स्यात्, तर्हि सुवर्णशतं मार्गयामि, सुवर्णशतेन गृहवाटकादि न स्यात्, तर्हि स्वर्णसहस्रं याचे। सहस्रेणापत्यविवाहाद्युत्सवा न भवन्ति, तर्हि सुवर्णलक्षं याचे। स्वर्णलक्षेणापि दानमानसन्मानबन्धुदीनोद्धरणादि कर्तुं नो शक्यते, अतः कोटिं, एवं कोटिशतं कोटिसहस्रं वा तस्माद्याचे"। एवं तस्य कपिलस्य चिन्तयतः शुभकर्मोदयादिति बुद्धिरभवत्, यथा—

जहा लाहो तहा लोहो लाहा लोहो पवड्ढइ । दोमासकयं कज्जं कोडीए वि न निट्ठियं ॥ १ ॥

अहो ! लोभसागरो दुष्पूरः केनापि पूरयितुं न शक्यते । तथाऽहं विद्यार्थमागत स्वगृहं त्यक्त्वा परदेशे परगृहे समागतः, एष इन्द्रदत्तो धर्मार्थं मे विद्यां प्रयच्छति । तथैव शालिभद्रो मम भोजनं प्रयच्छति, अल्पमतिना यौवनमदेन तस्या दास्या गमनं कृतं, निर्मलं कुलं कलङ्कितं, धिग् विषयान्, यत्ते जीवानेवं विडम्बयन्ति" इत्यादि भावयन् एव विषयाद्विरक्तः समुत्पन्नजातिस्मरणः कपिलः स्वयंबुद्धो बभूव । ततः स्वयमेव शासनदेवतार्पितरजोहरणवदनवस्त्रिकादिमुनिवेषमादत्ते । तत उत्थाय प्रसेनजितो राज्ञः पुरो ययौ । राज्ञोक्तं—"एतत् किं ?" । तेनोक्तं—"जहा लाहो तहा लोहो०" इत्यादि कथयित्वा मुनौ स्थिते राजा प्रोचे—"मयाऽऽज्ञा दत्ता, भोगान् भुङ्क्ष्व, दुष्करं व्रतं मुञ्च" । मुनिनोक्तं—"शरीरमतः प्राणान्तेऽपि न मुञ्चामि, अहं निर्ग्रन्थो जातोऽस्मि, हे राजेन्द्र ! तव धर्मलाभोऽस्तु" । इत्युक्त्वा कपिलमुनिस्ततो निर्गत्य निर्ममो निरहङ्कारो निरीहो वसुन्धरां विजहार । एवं व्रतं पालयतः

कपिलस्य महामुने षण्मासी ययौ, तदा परमज्ञानमभूत् । इतश्च राजगृहस्यापान्तरालेऽष्टादशयोजन-मानाऽतिभयङ्कराऽटव्यस्ति, तस्यामटव्यां बलभद्रादय पञ्चशतीचौरा वसन्ति स्म । प्रत्येकबुद्धर्षिस्तान् बोधार्हान् ज्ञात्वा तत्रारण्ये समेतः । ते चौरा अपि ज्ञान्यन्तिके एयु । पल्लीशो ज्ञानिनं प्राह—"निर्ग्र-न्थस्य तव नृत्यं समायाति ?" । ज्ञानं मत्वा मुनिः प्राह—"वादित्रवादकान् विना नृत्यं न स्यात्" । चौरैरुक्तं—"वाद्यवादका वयं भविष्याम, त्वं नृत्यं कुरु" । अथ कपिलमुनिर्यतनया नृत्यं करोति । ते चौरा अनिलो भ्रान्त्वा भ्रान्त्वा तालादिकं वादयन्ति । साधुस्तु तेषां मध्ये नृत्यं कुर्वन् प्राकृतबन्धेन ध्रुवान् गाथाश्च गायति, यथा—

अधुवे असासयम्मि संसारम्मि दुक्खपूराए । किं नाम हुज्ज तं कम्मं जेणाहं दुग्गइं न गच्छेज्जा ॥ १ ॥

इत्यादिपञ्चशतगाथा ज्ञानी जगौ । ता ध्रुवाः श्रुत्वा ते चौराः सर्वेऽपि प्रत्यबुध्यन्त, पञ्चशतचौराणां व्रतं ददौ । देवतादत्तलिङ्गास्ते महर्षयो बभूवु, ते सर्वे केवलिना सार्धं भुवि विहरन्ति स्म । ततः कपिलकेवली कियन्ति वर्षाणि पृथिव्यां विहृत्य मोक्षं जगाम ।

अयं कपिलमहर्षिः सम्यग्ज्ञानेन केवलं लेभे । बलभद्रप्रमुखानपि चौरान् प्रतिबोध्य सिद्धिमगात् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादवृत्तौ
पञ्चदशस्तम्भे २२० व्याख्यानम् ॥

अथ शुभानुबन्धतपाख्यानमाह—

यदुक्तं व्रतं चीर्णं सातिचारं निरर्थकम्। एकमपि दिनं साधोर्व्रतं शुचि शुभङ्करम् ॥ १ ॥

२२७। भावार्थस्तु वक्ष्यमाणसम्बन्धेन ज्ञेय, स चायं—जम्बूद्वीपमहाविदेहे पुण्डरीकिणी पुर्यभूत्। तत्र महापद्मो नृप, तस्य द्वौ सुतौ जातौ। महापद्मो धर्मं श्रुत्वा ज्येष्ठपुत्रं पुण्डरीकं राज्ये न्यस्य लघुपुत्रं कण्डरीकं युवराजपदे न्यस्य स्वयं दीक्षां ललौ, कर्मक्षयेण मुक्तिमाप। अन्यदा केचिन्मुनयस्तत्रागु.। तावन्तु द्वौ बन्धू आगतु। मुनीशस्तयोरग्रे धर्मतत्त्वं प्राह। यत—

प्राप्यन् भवार्णवे प्राणी प्राप्य कृत्याकृत्यं नयम्। पोतनयो हारयति मुधा कोऽन्यस्ततो जड ॥ १ ॥

श्रुत्वेति सविशो तौ गृहमीयतु। पुण्डरीकोऽनुजं जगौ—"वत्स! राज्यमिदमादत्स्व, अहं संयमं ग्रहीष्यामि"। कण्डरीकस्तु प्रोचे—"हे भ्रात! संसारकूपे मां किं पातयसि? अहं दीक्षां ग्रहीष्यामि"। "हे अनुज! तारुण्ये इन्द्रियग्रामो दुर्जय परिषहाश्च दुःसहा"। कण्डरीक प्राह—"हे बन्धो! नरकादिदुःखेभ्यो नाधिकं दुःखं, अत स्वीकृतं करिष्यामि"। ततो महोत्सवेन दीक्षां जग्राह। पुण्डरीकस्तु मन्त्रिणामुपरोधेन जातयतिगृहे स्थित। कण्डरीकर्षिरेकादशाङ्गधरोऽभवत्। अन्तप्रान्तादिभोज्यैस्तपोनिधि रोगमलदेहो जात। तत सूरिणा सह विहरन् स्वनगरे आजगाम। नृपो वन्दनार्थं इत। साधून्नत्वा

कृशायपुण्डेनानुपलक्ष्य बन्धो स्वरूप सूरीश पप्रच्छ । सूरि' प्राह—"अय पुर स्थित स एव तव बन्धु "। ततस्त नत्वा रोगग्रस्त तत्पुर्जात्वा सूरीशमापृच्छ्य त स्वपुरे खात्वा यानशालाया रत्न । राजौषधादि-जिर्नीरोगो जात । राजभवन्धिभोजने रसगृद्धिर्जाता । ततो नृपो नित्य त मत्याह—"हे पूज्य ! यूयम-नियतविहारिणश्चतुर्धा प्रतिबन्धरहिता , अथ यूय विहारोत्सुका जाता , धन्या यूय निर्ग्रन्था । अह-मधन्यो यद्भोगकर्दमे कदर्थितोऽस्मि" । इत्यादिवचन श्रुत्वा लज्जित पुनर्गुर्वन्तिके गतः । अन्येद्युर्भम-न्तर्ता पौरान् स्त्रीजि सह क्रीडापरान् वीक्ष्य चारित्रावरणकर्मत श्रामण्यतोऽचलत् । तत पुण्डरी-किण्या वन एत्य तरुशाखाग्रे पात्राण्यालम्ब्य हरितस्तरे कोमलेऽसुवत् । इतश्च तत्पाल्या मात्रा दृष्ट सयमभ्रष्ट । तया तद्बन्धवे ज्ञापित । सोऽपि शीघ्र सपरिकरस्तत्रागत । त साधु पृथ्वीशिलापट्टे चिन्तापर प्रमादिन भूमिं विलसन्त वीक्ष्य प्राह—"हे मुने ! हे निर्ग्रन्थ ! हे नि स्पृह ! हे मुनङ्गुणतुल्यक ! त्व कृत-पुण्योऽसि, धन्योऽसि सयमयात्रया" इत्यादिनाऽनेकधा स्तुतोऽपि सम्यग्नूतास्यो नैव स्थित , न किमपि जजल्प । तदा नृपस्त भ्रष्टमयमनिष्ठ विज्ञाय प्राह—"हे मुने बन्धो ! सम्मुख किं नावलोकसे ? प्रशस्त ध्यानेन वर्तसे ? किं वाऽप्रशस्तध्यानेन ? यद्यप्रशस्तध्यानारूढोऽसि तर्हि त्वया प्रसह्यादत्त प्राग् जाव-राज्य प्राज्य तस्य चिह्न पात्रादिक मह्य देहि, त्व तु प्रान्ते विरसफल मद्राज्य तस्य चिह्नममु पट्टहस्तिन गृहाण गृहाण'। इति श्रुत्वा सहर्षो जात , शीघ्र पट्टहस्त्यारूढो नगरे प्रविवेश । पुण्डरीक साधुश्रेष्ठो विलापपरानन्त पुरादीन् झटिति सर्प कञ्चुकमिव मुक्त्वा यतिचिह्नान्युपादाय व्यहरत् । कण्डरीकस्तु

बुभुक्षितो यदृच्छया भक्ष्याभक्ष्यमाहारयत्। तस्याथ दुर्जराहारभोजनाद्रोगजागरणाच्च निशि नि-बाढमभूत्। उत्फुल्लोदरस्य रुद्धपवनस्य तृषार्दितस्य तस्य "भग्नव्रतोऽतिपापोऽसौ" इति मत्वा योगिभिश्चिकित्सा न कृता। ततोऽर्तिमानसौ दध्यौ—"यदीयं रात्रिर्यास्यति तदा प्रगे मेऽनशनं करिष्यामि"। इति रौद्रध्यानपरः स व्यपादि, सप्तम्यां पृथिव्यामप्रतिष्ठाननरके जगाम। पुण्डरीकराजर्षिस्तु इत्यभिग्रहं जग्राह—"गुरुपार्श्वे व्रतान्यादाय भोक्ष्येऽहं"। मार्गे क्षुत्तृट्परीषहं सहमानो मृदुदेहोऽपि न खेदं प्राप। षष्ठतपसा गुरुं प्राप्य व्रतानि संगृह्य गुर्वाज्ञया पारणार्थं भिक्षां ययाचे, तदान्तप्रान्ततुच्छ-रूक्षाहारं प्राप्य प्राणवृत्तिं चकार। तत्तुच्छाहारेण तीव्रा वेदनाऽभूत्। स कृताराधनो मृत्वा सर्वार्थसिद्धि-भाग्जज्ञे। यत पद्याद्धे—

वाससहस्सं पि जइ काऊण वि संजमं विउलं पि। अंते किलिट्ठभावो न वि सिज्झइ कंडरीय व्व ॥ १ ॥
अप्पेण वि कालेण केइ जहा गहियसीलसामन्ना। साहंति नियय कज्जं पुंडरियमहारिसीव्व जहा ॥ २ ॥
एवं च सम्यक् श्रामण्यमापाद्य परमां गतिम्। केचिद्यान्त्यचिरादन्ये सातिचाराश्चिरादपि ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ
पञ्चदशस्तम्भे २११ व्याख्यानम् ॥

कृतघ्नस्वामिननर्मगुप्तमत्त्रीपरिग्रहम्। कुर्वन्मित्रमलोभं च नरो नैवावसीदति ॥ १ ॥

छगलैः सह मागरं पण्डितैः सह संकथाम्। अलुब्धे सह मित्रत्वं कुर्वाणो नैव सीदति ॥ २ ॥

एतं श्लोकं प्रज्ञाकरः पितुराप्तवाक्यमाह। कालेन पिता परासुरभूत्। प्रज्ञाकरोऽपि श्लोकपरीक्षाविधित्सया देशान्तरं प्रजन् क्वापि ग्रामे कृतप्रस्तुतप्रकृति सिंहाह्वो ग्रामठक्कुरोऽवसत्, तमभजत्। तस्यैका चेटी सर्वोपमा स्त्रीत्वेन स्थापिता। तत्र लोभनन्दिर्वणिग् निर्दाक्षिण्यमुख्योऽर्थैकलुब्धो मित्रमभूत्।

एकदाऽऽकारितो राज्ञा सिंहं, तेन समं ययौ प्रज्ञाकरं, नृपं विद्वत्प्रियं ज्ञात्वेदमूचिवान्—

मृगा मृगैः सङ्गमनुव्रजन्ति गावो गोभिर्मृगा मृगैः। मूर्खाश्च मूर्खैः सुधियः सुधीभिः समानशीले हि मित्रता ॥ १ ॥

इत्युक्ते तुष्टेन राज्ञा बहुग्रामयुतं पुरं दीयमानं प्रज्ञाकरेण सिंहाय दापितं, एवं सोऽनेकधोपकृतः। दास्या अपि स्वर्णाभरणादि दत्तं। लोभनन्दिरपि महर्द्धिकोऽकारि। अथ सिंहस्यैको मयूरो जीवितादपि वल्लभोऽस्ति, तस्यामिषभक्षणदोहदो दास्याः प्रज्ञाकरभार्याया जातो गर्भानुभावेन। प्रज्ञाकरेणापि पितृश्लोकपरीक्षार्थं राजमयूरं क्वापि गुप्तीकृत्यान्यमयूरामिषेण दोहदोऽपूरि। अथ भोजनावसरे सिंहेन मयूरो विलोकितः सर्वत्र, क्वापि न लब्धः। पटहो दापितः—"दीनाराष्टशतं राजा दास्यति यो मयूरशुद्धिं कथयति तं प्रति" इति। दास्या पटहं श्रुत्वा "ममान्योऽपि पतिर्भावी" इति द्रव्यलुब्धया राज्ञे निवेदितम्—"राजन्! प्रज्ञाकरोऽत्यासक्तविनष्टोऽयं मया वारितोऽपि स्वामिनो मयूरं मद्दोहदपूरणायान्यमपूरमवाप्य मारितवान्"। इति दास्युक्तं श्रुत्वा क्रुद्धः सिंहठक्कुरः प्रज्ञाकरधरणाय भटान् प्रैषीत्।

प्रज्ञाकरोऽपि ज्ञाततद्वृत्तान्तो भयभीतो मित्रगृहे गतो "मां रक्ष रक्ष हे मित्र" इत्यवदत्। लोभनन्दि-मित्र आह—"किं त्वया विनाशित राज्ञ ?"। स उवाच—"राज्ञो मयूरो मार्यार्थं हृत"। ततो मित्रा-धमः आह—"स्वामिद्रोहिणो जगतः क स्थान ? सकलपूत्कं स्वगृहे कः क्षिपति" इत्यादिवदतो मित्रस्य गृहे यावत्प्रविशति तावता लोभनन्दिना पुम्फारवः कृत। राजभटैरागत्य बध्वा राज्ञोऽग्रे नीत। सिंहोऽपि भ्रुकुटिं कृत्वा आह—"रे विप्राधम! मम मयूरमर्पय अथवाऽभीष्टदेवता स्मर" इति हक्कितः। प्रज्ञाकर सदैन्य जगौ—"हे देव! त्व मे पिता स्वामी शरण च, इममेकमपराध क्षमेवकस्य" इति सिंहोऽप्यधमप्रकृतिरनेन भटेभ्यो मारणायार्पित। यावता ते किमपि विमर्श कुर्वन्ति तावता—

स एव दैवतभाव पितुरेव नव स्मृतम्। यदतिक्रमणात्मयो समाजूदीदृश फलम्॥ १॥

अमुना मयूर दत्त्वा सिंहमापृच्छय निर्गतः। सिंहेन क्षमायाचनपूर्वक स्थापितोऽपि न स्थित। अपरा गाथा न दध्यौ—

नृणां मृत्युरपि श्रेयान् पण्डितेन सह ध्रुवम्। न राज्यमपि मूर्खेण लोकद्वयविनाशिना॥ १॥

क्रमेण सुन्दरपुरे गतः। तत्र हमरथो नृप। तत्पुत्रो गुणसुन्दर।

सर्वगुणगणागारः कृतज्ञः कान्तिप्रिय। जनानुरागी सुभग कुमारो गुणसुन्दर॥ १॥

कुमारेण शास्त्रशास्त्राभ्यासपरो दृष्ट। प्रज्ञाकरेण गत्वा सन्निधौ भणितः। कुमारेणापि प्रसन्नदृष्टि प्राकृतादितः पृष्टः। यतः—

[illegible] । गुर्वनिमित्तमतोन च नरो नैवावसीदति ॥ १ ॥

[illegible] सह नागर्य पतिकतैः सह गेवघाम् । अनुधे मह मित्रत्न कुर्वाणो नैव सीदति ॥ २ ॥

[illegible] प्रज्ञाकरः पितुरामदाजमाद । पाठेन पिता परामुरजत् । प्रज्ञाकरोऽपि श्लोकपरीक्षावि- [illegible] प्रज्ञाकरः पितुराम [illegible] कापि ग्रामे कृतप्रस्तुप्रभृति सिंहाह्वो ग्रामठक्कुरोऽवसत्, तमभजत् । तस्यैका [illegible] स्थापिता । तत्र खोननन्दिर्वणिग् निर्दाक्षिण्यमुख्योऽर्थकलुब्धो मित्रमभूत् । [illegible] तेन सम यथा प्रज्ञाकर, नृप निवृत्तिय ज्ञात्वेदमूचिवान्—

[illegible] राज्ञा सिंहः, तेन सम यथा प्रज्ञाकर, नृप निवृत्तिय ज्ञात्वेदमूचिवान्—

मृगा मृगैः सम सङ्ग गावो गोभिर्मृगा मृगैः । सुधीभि सुधियो यान्ति समशीले हि मित्रता ॥ १ ॥

[illegible] राज्ञा बहुग्रामयुत पुर दीयमान प्रज्ञाकरेण सिंहाय दापित, एव सोऽनेकधोपकृत । दास्या अपि स्वर्णाभरणादि दत्त । खोजनन्दिरपि महर्द्धिकोऽकारि । अथ सिंहस्यैको मयूरो जीविता- [illegible] तस्यामिष [illegible] दोहदो दास्या प्रज्ञाकरजायाया जातो गर्भानुभावेन । प्रज्ञाकरेणापि [illegible] श्लोकपरीक्षार्थ राजमयूर कापि गुप्तीकृत्यान्यमयूरामिषेण दोहदोऽपूरि । अथ भोजनावसरे सिंहेन मयूरा [illegible] सर्वत्र, कापि न लब्ध । पटहो दापित —"दीनाराष्टशत राजा दास्यति यो मयूर- [illegible] कथयति व प्रति" इति । दास्या पटह श्रुत्वा "ममान्योऽपि पतिर्जीवी" इति द्रव्यलुब्धया राज्ञे निवेदित—"राजन् ! प्रज्ञाकरोऽत्यामङ्गविनष्टोऽय मया वारितोऽपि स्वामिनो मयूर महोदरपूरणाया- [illegible] मारितवान्" । इति दास्युक्त श्रुत्वा क्रुद्ध सिंहठक्कुरः प्रज्ञाकरधरणाय भटान् प्रैषीत् ।

प्रजाकरोऽपि ज्ञाततद्वृत्तान्तो भयभीतो मित्रगृहे गतो "मां रक्ष रक्ष हे मित्र" इत्यवदत्। लोभनन्दि-मित्र प्राह—"किं त्वया विनाशितं राज्ञः ?"। स आह—"राज्ञो पक्षी मायार्थं हतः"। ततो मित्राधम आह—"स्वामिद्रोहिणो जनस्य क्व स्थानं ? अपराधयुक्तं स्वगृहे कः स्थापयति" इत्यादि वदतो मित्रस्य गृहे यावत्प्रविशति तावता लोभनन्दिना पुत्कारः कृतः। राजनरैरागत्य बद्ध्वा राज्ञोऽग्रे नीतः। सिंहोऽपि भृकुटिं कृत्वा प्राह—"रे विप्राधम! मम मयूरमपि अथवाऽनीदृशता मार" इति भणितः। प्रजाकरः सदैन्यं जगौ—"हे देव! त्वं मे पिता स्वामी शरणं च, क्षमस्वैकमपराधं स्वसेवकस्य" इति विज्ञप्तोऽप्यधमप्रकृतित्वेन नटेभ्यो मारणायार्पितः। यावता ते किमपि विरूपं कुर्वन्ति तावता—

स कस्य दैवतमाय पितुरेव वचः स्मृतम्। यदविमर्शकारित्वान्ममाभूदीदृशं फलम्॥ १॥

इत्युदित्वा मयूरं दत्त्वा सिंहमापृच्छ्य निर्गतः। सिंहेन क्षमायाचनपूर्वकं स्थाप्यमानोऽपि न स्थितः। भ्रमतो गच्छन् स दध्यौ—

नृणां मृत्युरपि श्रेयान् परिभूतेन सह ध्रुवम्। न राज्यमपि भूमीश लोकद्वयविनाशिना॥ १॥

क्रमेण सुन्दरपुरं गतः। तत्र हेमरथो नृपः। तत्पुत्रो गुणसुन्दरः।

त्यक्तव्यसनासङ्गः कृतज्ञः कोविदप्रियः। जनानुरागी सुभगः कुमारो गुणसुन्दरः॥ १॥

पुराद्बहिः शस्त्रशास्त्राभ्यासपरो दृष्टः। प्रजाकरेण गत्वा सविनयं प्रणतः। कुमारेणापि प्रसन्नदृशा लोकनादिना पूजितः। यतः—

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

इति १। परस्यात्मनो वाऽपायमविचार्य कोपकरणं क्रोधः, स न युक्तो दुर्गतिहेतुत्वात् चण्डकौशिकादीनामिवेति कृत्वा महात्मना। यत —

सतापं तनुते भिनत्ति विनयं सौहार्दमुत्सादय—
त्युद्वेगं जनयत्यवद्यवचन सूते विधत्ते कलिम्।
कीर्तिं कृन्तति दुर्गतिं वितरति व्याहन्ति पुण्योदय,
दत्ते य कुगतिं स हातुमुचितो रोषः सदोषः सताम्॥ १॥
द्रुमोऽग्निं हन्ति निज न हि द्रुम, न वा भुजङ्गमजं भुजङ्गमम्।
अदः समुत्पत्तिपदं दहत्यहो, महोत्तरण क्रोधहुताशन पुन ॥ २॥
इति २। दानादेषु स्वधनाप्रदानं निष्कारण परधनग्रहणं वा लोभ।

लोभमूलानि पापानि रसमूलाश्च व्याधय। स्नेहमूलानि दुःखानि त्रीणि त्यक्त्वा सुखी नर ॥ १॥

सागरश्रेष्ठिसुलक्षणकिमम्मणश्रेष्ठिलोभनन्दादीनामिवेति श्रुत्वा सकलपापमूलमेव। एतेन व्याकुलिता अनेकपापक्रिया कुर्वन्ति। यत —

क्रयविक्रयकूटतुलालाघवनिक्षेपरक्षणव्याजे। एते हि दिवसचौरा मुष्णन्ति महाजने वणिजः ॥ १॥
हृत्वा धन जनाना दिनमखिल निविधवचनरचनाभि। वितरति गृहे किरात कष्टेन वराटिकात्रितयम्॥२॥
आख्यायिकानुरागी व्रजति सदा पुस्तकं श्रोतुम्। दृष्ट इव कृष्णसर्पं पलायते दानधर्मेभ्य ॥ ३॥

स्वर्णो दक्षिणो मन्त्रिणमर्थांगने निरंशयद्—"हे मित्र ! यन्मयाऽमूदृयमप्यामलकत्रयं पुनस्तुद्यमकारि मर्मार्थणीयं" इत्यादिमीतिनावर्धरञ्जीवितः प्रजापरमन्त्री लब्धसुस्वामिपक्षो राज्ञा सह चिरं राज्य पालयामास ॥

प्रजापरस्येव समीक्ष्य मात्रात्, फलानि सज्जासदसज्जनानाम् ।
विवेकिना सौख्यगुणाधमार्थं, कार्यं सदा सज्जनसङ्गरङ्ग ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितदिनोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ पञ्चदशस्तम्भे २२२ व्याख्यानम् ॥

---

॥ व्याख्यानम् ॥ २२३ ॥

अथान्तरङ्गारिषड्वर्गं यो जहाति स एव सुखी स्यादित्याह—

काम क्रोधस्तथा लोभो हर्षो मानो मदस्तथा । षड्वर्गमुत्सृजेदेव तस्मिंस्त्यक्ते सुखी भवेत् ॥ १ ॥

स्पष्ट । अत्रेय भावना—तत्र परपरिगृहीतासु स्वयमूढासु वा स्त्रीष्वत्यन्तासक्तिरूपः कामः । स च रावणपद्मोत्तरादिवद्विवेकराज्यभ्रंशनरकपातादिहेतु । उक्त च—

तावन्महत्त्वं पाण्डित्यं कुलीनत्वं विवेकिता । यावज्ज्वलति चित्तान्तर्न पापः कामपावकः ॥ १ ॥

नान्यः कुजनदादापिव्याधिर्नान्यः हयामयात् । नान्य सेवको दुःखी नान्यः कामुकतोऽन्धक ॥ २ ॥

इति १। परस्यात्मनो वाऽपायमविचार्य कोपकरण क्रोधः, स न युक्तो दुर्गतिहेतुत्वात् चण्डकौशिकादीनामिवेति कृत्वा महात्मना। यत —

सताप तनुते भिनत्ति विनय सौहार्दमुत्सादय—
त्युद्वेग जनयत्यवद्यवचन सूते विधत्ते कलिम्।
कीर्ति कृन्तति दुर्मति वितरति व्याहन्ति पुण्योदय,
दत्ते य कुगतिं स हातुमुचितो रोष सदोष सताम्॥ १॥
द्रुमोऽग्निर्हन्ति निज न हि द्रुम, न वा भुजङ्गमजन भुजङ्गमम्।
यद समुत्पत्तिपद दहत्यहो, महोल्बण क्रोधहलाहल पुन ॥ २॥

इति २। दानार्हेषु स्वधनाप्रदान निष्कारण परधनग्रहण वा लोभ।

लोभमूलानि पापानि रसमूलाश्च व्याधय। स्नेहमूलानि दु खानि त्रीणि त्यक्त्वा सुखी भव॥ १॥

सागरश्रेष्ठिसुभूमचक्रिमम्मणश्रेष्ठिलोभनन्दादीनामिवेति श्रुत्वा सकलपापमूलमेष। एतेन व्याकुलिता अनेकपापक्रिया कुर्वन्ति। यत —

क्रयविक्रयकूटतुलालाघवनिक्षेपरक्षणव्याजै। एते हि दिवसचौरा मुष्णन्ति महाजने वणिजः॥ १॥
दत्वा धन नलाना दिनमखिल विविधवचनरचनाभि। वितरति गृहे किरात कष्टेन वराटिकात्रितयम्॥२॥
आम्नायिकानुरागी भजति सदा पुस्तक श्रोतुम्। दष्ट इव कृष्णसर्पं पलायते दानधर्मेभ्यः॥ ३॥

त्यज्य साधुवृत्त कुटिलधिया वञ्चित परो येन। आत्मैव मूढमतिना हृतसुकृतो वञ्चितस्तेन ॥ ४ ॥

ग्रामोऽपि लाजेन न लोन परिजूयते। मात्रासमधिक कुत्र मात्राहीनेन जीयते ॥ ५ ॥

३। दुरभिनिवेशामोक्षो युक्तोक्त्यग्रहण वा मान । अविचारिततत्त्वातत्त्वाना कदाग्रहिणा नादीनामिवाय जवति। यत —

दृग्भ्या विलोकते नोर्ध्वं सर्वाङ्गैश्च प्रतिष्ठित । स्तब्धदेह सदा सोष्मा मान एव महागज ॥ १ ॥

एतत्परित्याग एव केवलोत्पत्तिर्बाहुबलेरिवेति ४। बलकुलैश्वर्यरूपविद्यादिभिरहङ्कारकरण परप्रधर्पनिबन्धन वा मद । यत —

एक सकलजनाना हृदयेषु कृतास्पदोऽस्ति मदशत्रु । येनाविष्टशरीरो न शृणोति न पश्यति स्तब्ध ॥१॥

शौर्यमदो रूपमद शृङ्गारमद कुलोन्नतिमदश्च। विभवमदमूलजाता मदवृक्षा देहिनामेते ॥ २ ॥

शौर्यमद खड्गदर्शी रूपमदो दर्पणादिदर्शी च। काममदः स्त्रीदर्शी विभवमदस्त्वेष जात्यन्ध ॥ ३ ॥

सावधय सर्वमदा निजनिजमूलक्षयैर्विनश्यन्ति। गुरुमद एक कुटिलो विजृम्भते निरवधिर्भोगी ॥ ४ ॥

मौनेन सामन्ताना निःस्पन्ददृशि प्रवृद्धविभवानाम्। भ्रूभङ्गमुखविकारे धनिकाना भ्रूयुगे विटादीनाम् ॥५॥

जिह्वासु दूतविटुपा रूपवता दशनकेशवेशेषु। वैद्यानामोष्ठपुटे ग्रीवाया गुरुनियोगिगणकानाम् ॥ ६ ॥

स्कन्धतटे सुभटाना हृदये वणिजा करेषु शिल्पवताम्। गण्डेषु कुञ्जराणा स्तनतटेषु तरुणीनाम्[1] ॥ ७ ॥

---

१ "स्तनतटयुग्मेषु तरुणीना" इति पाठ साधु ।

न गुणश्चैव सर्वथा महोन्नतचेतसा । यत —

पातालाच्च समुद्धृतो बत बलिर्नीतो न मृत्युः क्षयं, नो मृष्टं शशलाञ्छनस्य मलिनं नोन्मूलिता व्याधयः । शेषस्यापि धरां विधृत्य न कृतो भारावतारः क्षणं, चेतः सत्पुरुषाभिमानगणना मिथ्या वहन्ती भ्रमे ॥ ८॥

इति ८ । निर्निमित्तपरदुःखोत्पादनेन व्यसनं पापर्द्धिद्यूताद्यनर्थसमाश्रयेण वा मनःप्रमोदो दुष्टं । अथ दुर्ध्यानानुगतचित्तानामधमानामेव सुखं । यत —

परवसणं अभिनंदइ निरवेक्खो निद्दओ निरणुतावो । हरिसिज्जइ कयपावो रुद्दज्झाणोवगयचित्तो ॥ १ ॥

तुष्यन्ति भोजनैर्विप्रा मयूरा घनगर्जितैः । साधवः परकल्याणैः खलाः परविपत्तिभिः ॥ २ ॥

यथा प्राप्तं व्यसनं पाण्डवानां श्रुत्वा वीक्ष्य च दुर्योधनो महाप्रमोदं प्राप्त । समुद्रपातितव्यसनगतं श्रीपालनृपं वीक्ष्य धवलश्रेष्ठी स्वेष्टसिद्धिकरणार्थं भृशं मोदते स्मेति । एतेषामपि परिहार्यत्वमिह विवेकिजननिन्द्यत्वादपयशोऽनर्थहेतुत्वात्परत्र दुर्गतिकारणत्वाच्चेति ॥

आन्तरं षडरिनिर्गमुदग्रं, यस्त्यजेदिह विवेकमहीयान् ।
धर्मकर्मसुयशः सुखशोभा, सोऽधिगच्छति गृहाश्रमसस्य ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादमनवृत्तौ
पञ्चदशस्तम्भे २२३ व्याख्यानम् ॥

---

उत्पन्न माधुर्यं मुटिलधिया वञ्चित परो येन। आत्मैव मूढमतिना हृतसुकृतो वञ्चितस्तेन ॥ ४ ॥
महीयसाऽपि मानेन न योन परिभूयते। मात्रासमधिक कुत्र मात्राहीनेन जीयते ॥ ५ ॥

इति ३। दुरभिनिवेशामोक्षो युक्तोक्त्यग्रहण वा मान । अविचारिततत्त्वातत्त्वाना कदाग्रहिणा दुर्योधनादीनामिवाय जयति। यत —

हन्यां विलोक्यते नोर्ध्व सर्वाङ्गैश्च प्रतिष्ठित । स्तब्धदेह सदा सोष्मा मान एव महागज ॥ १ ॥

एतत्परित्याग एव केवलोत्पत्तिर्बाहुबलेरिवेति ४। कुलबलैश्वर्यरूपविद्यादिभिरहङ्कारकरण परप्रधर्षनिबन्धन वा मद। यत —

एक सकलजनाना हृदयेषु कृतास्पदोऽस्ति मदशत्रु । येनाविष्टशरीरो न शृणोति न पश्यति स्तब्ध. ॥१॥
शौर्यमदो रूपमद शृङ्गारमद कुलोन्नतिमदश्च। विभवमदमूलजाता मदवृक्षा देहिनामेते ॥ २ ॥
शौर्यमद स्वभुजदर्शी रूपमदो दर्पणादिदर्शी च। काममद स्त्रीदर्शी विभवमदस्त्वेष जात्यन्ध ॥ ३ ॥
माधव सर्वमदा निजनिभमूलद्वयैर्विनश्यन्ति। गुरुमद एक कुटिलो विजृम्भते निरवधिर्जोगी ॥ ४ ॥
मौनं सामन्ताना नि स्पन्ददृशि प्रवृद्धविभवानाम्। भ्रूभङ्गमुखविकारे धनिकाना भ्रयुगे विटादीनाम् ॥५॥
जिह्वासु दूतविदुषा रूपवता दशनकेशवेशेषु। वैद्यानामोष्ठपुटे ग्रीवाया गुरुनियोगिगणकानाम् ॥ ६ ॥
स्कन्धतटे सुभटाना हृदये वणिजा करेषु शिल्पवताम्। गण्डेषु कुञ्जराणा स्तनतटेषु तरुणीनाम्[1] ॥ ७ ॥

[1] "स्तनतटकुम्भेषु तरुणीना" इति पाठ माधु ।

न युक्तश्चैव सर्वथा महोन्नतचेतसा । यत —

पाताले न समुद्धृतो न तु बलिर्नीतो न मृत्यु क्षयं, नोन्मृष्टं शशलाञ्छनस्य मलिनं नोन्मूलिता व्याधय ।
शेषस्यापि धरा विधृत्य न कृतो भारावतारः क्षण, चेतः सत्पुरुषाभिमानगणना मिथ्या वहँल्लज्जसे ॥ ७ ॥

इति ७ । निर्निमित्तपरदुःखोत्पादनेन स्वस्य पापर्द्धिधूताद्यनर्थसंश्रयेण वा मनःप्रमोदो हर्ष । अथ कुध्यानानुगतचित्तानामधमानामेव सुखं । यत —

जस्सम अनिबद्ध निरवग्गो निद्दओ निरणुतावो । हरिसिज्जइ कयपावो रुद्दज्झाणोवगयचित्तो ॥ १ ॥
तुष्यन्ति नात्मनिभा मयूरा घनगर्जिते । साधवः परकल्याणे खला परविपत्तिषु ॥ २ ॥

यथा प्राप्तव्यसनं पाण्डवानां श्रुत्वा वीक्ष्य च दुर्योधनो महाप्रमोदं प्राप्त । समुत्पातितव्यसनगत श्रीपाण्डनृपं वीक्ष्य धरणश्रेष्ठी स्वेष्टसिद्धिकरणार्थं भृशं मोदते स्मेति । एतेषामपि परिहार्यत्वमिह विवेकिजननिन्द्यत्वादयशोऽनर्थहेतुत्वात्परत्र दुर्गतिकारणत्वाच्चेति ॥

अन्तर्नर षड्रिपुवर्गमुदस्य, यस्त्यजेदिह विवेकमहीयान् ।
धर्मकर्मसु यश सुखशोभा, सोऽधिगच्छति गृहाश्रमसस्थ ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशामृतव्याख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ पञ्चदशस्तम्भे २२३ व्याख्यानम् ॥

॥ [illegible] ॥ २२१ ॥

[illegible] प्राप्य इत्याह—

[illegible] । [illegible] स्तुर्यया गेवकगाधुनत् ॥ १ ॥

[illegible] द्वारिकायां वासुदेवो नृपः । तस्या- [illegible] नामाया [illegible] शाम्बाद्याश्च दुर्दान्तकुमारा [illegible] मार्धत्रिकोटिकुमारा [illegible] कन्या परिणायित, तानि. सह पद्य- [illegible] श्रीनेमिजिन समवसृत । वनपा- [illegible] चतुरङ्गचमूयुत कृष्णो वन्दनार्थं गत । [illegible] स्वमातर प्राह—"मम दीक्षां देहि" । [illegible] विरक्तस्तद्दा [illegible] गत्वा प्राञ्जल मुकुटा व्यजिज्ञपत्— [illegible] तदा तस्मा कृष्णपार्श्वे गत्वा प्राञ्जल मुकुटा व्यजिज्ञपत्— [illegible] दिशा भवतु, यदि एक एव ममात्मज संयम गृह्णाति तर्हि [illegible] पुत्र स्माह—"हे वत्स ! त्वं [illegible] न किमपि तव विरूपं नाभि" । इति श्रुत्वा [illegible] विकल्पं त्वं विधारय [illegible]

स [illegible] प्राह—"हे तात ! [illegible] निर्मन्त्रित, तद्विरूपं त्वं विधारय [illegible]

... "रे रे केन पाखण्डिना वञ्चितोऽसि" ? इति तेन
सहस्रशिष्ययुतस्तत्रागात् । गुरुर्दर्शनमन्यमार्गसक्तं वीक्ष्य "रे रे केन पाखण्डिना वञ्चितोऽसि" ? इति तेन
पृष्टे थावी प्राह—"मम गुरुश्चतुर्ज्ञानधरस्थावच्चासुतसूरिरत्रैवास्ति, तेनाहं विनयमूलं धर्मं प्रापित"।
ततः सशिष्यः शुकोऽपि श्रेष्ठिना सम सूरिपार्श्वे गत्वा प्रश्नानि पप्रच्छ—"जत्ता ते भंते ! जवणिज्जं च
अव्वाबाहं फासुअं विहारं" इति निशम्य सूरिः प्राह—"ममेमानि सर्वाणि सन्ति"। पुनः शुकः सूरिं
पप्रच्छ—"किं (का) भदन्त यात्रा ?"। "हे शुक ! यत् श्रमणानां ज्ञानादिरत्नत्रये यत्नकरणं सा यात्रा"।
पुनः शुकः पप्रच्छ—"हे भगवन् ! यापना का ?"। "हे शुक ! यापना द्विधा—इन्द्रिययापना नोइन्द्रिय-
यापना च । हे शुक ! शुभशास्त्रमार्गानुसारित्वात् पञ्चेन्द्रिययापना मम शुभाऽस्ति, क्रोधादिरहितान्तः-
करणत्वात् प्रशस्ता नोइन्द्रिययापना च"। पुनः शुकः पप्रच्छ—"किं ते भगवन् ! अव्याबाधं ?"। "हे
शुक ! विविधव्याधयो मम नो पीडयन्ति"। पुनः पप्रच्छ—"हे गुरो ! किं (कः) तव प्रासुकविहारः ?"।
सूरिराह—"हे शुक ! स्त्रीपशुपण्डकवर्जितवसतौ निर्जीवस्थले याचितपीठफलकादि गृहीत्वा विचरामि
इति मम प्रासुकविहारः"। ततः पुनः शुकः—"सरिसवा भंते किं भक्खेया वा अभक्खेया वा ?" इत्या-
दिप्रश्नोत्तरान् प्राप्य सुखबोधितत्वात् सहस्रशिष्यैः सह जैनीं दीक्षां जग्राह, क्रमात्सूरिपदं
प्राप । ततः थावच्चासुताचार्यः स्वनिर्वाणसमयं ज्ञात्वा सहस्रमुनिभिः समं पौण्डरीके शैलेऽनशनं कृत्वा
मासान्ते केवली भूत्वा मुक्तिं ययौ । ततश्चतुर्दशपूर्वी शुकाचार्यो विहरन्नन्यदा सेलकपुरं गतः । तत्रो-
द्याने पञ्चशतामात्यैर्वृतो गुरुं नत्वा जिनवाणीं श्रुत्वा विरक्तमनाः सेलकनृपः स्वगृहे समायातः स्थितः

पञ्चशतमन्त्रिणः पप्रच्छ—"भो सचिवाः! अहं प्रव्रज्यां समस्तभवपापापहां ग्रहीष्ये यूयं किं करिष्यथ ?"। "स्वामिन्! वयं सर्वेऽपि संयमसुखैकमानसा युष्माभिः सह व्रतानि ग्रहीष्यामः"। नृप प्राह—"तर्हि स्वस्वपुत्रेषु गृहकार्याणि न्यस्य सहस्रनरवाह्यशिबिकारूढाः शीघ्रं समागच्छत"। ततो नृपः स्वपुत्रे मण्डुककुमारे राज्यं न्यस्य तत्कृतनिष्क्रमणोत्सवेन पञ्चशतमन्त्रिवृतः शुकसूर्यन्तिके त्रिविधत्रिविधेन सावद्ययोगं प्रत्याख्याति स्म। क्रमात्सेलकं द्वादशाङ्गधरं विज्ञाय सूरिपदे संस्थाप्य शुकसूरिः स्वयं चिरं विहृत्य सहस्रमुनिभिः सह शत्रुञ्जयेऽनशनं कृत्वा मासान्ते मुक्तिपदं प्राप। इतः श्रीसेलकाचार्योऽन्तप्रान्ततुच्छकालातिक्रान्तभोजनकरणात् कण्डूदाहपित्तज्वरग्रस्तदेहो विहरन् सेलकपुरं गतः। तत्र तत्पुत्रो मण्डुको नाम नृपो वन्दनार्थमागतः। देशनां श्रुत्वा श्रावकः प्रपन्नः। ततो गुरोः शरीरं शुष्कं व्याधिग्रस्तं ज्ञात्वा साह—"हे पूज्य! मम यानशालायां निवासं कुरु"। सूरिस्तत्र पञ्चशतशिष्यैः सह स्थितः। ततो नृपेण गुरोराज्ञां प्राप्य वैद्य आनीतः। तेनौषधं कृतं। पुनः रोगमूलच्छेदनार्थं मद्यपानं कारितं। तेन नीरोगी जातः, परं रसगृद्धोऽभूत्। यत उक्तं च—"असणे ४ मज्जपाणमुच्छिए गढिए गिद्धे अज्झोववन्ने ओसन्ने ओसन्नविहारी एवं पासत्थे २ कुसीले २ पमत्ते २ संसत्ते२"। तदा पन्थकेन विना एकोनपञ्चशतशिष्या इति दध्युः—"गुरवस्तु प्रमत्ता एकत्रावासरताश्चातो वयं विहारं गुरुमापृच्छ्य कुर्महे"। ततस्तैस्तथा कृतं। पन्थको वैयावृत्त्यर्थं स्थितः। एकदा चतुर्मासीदिने विस्तीर्णं मद्यपानं कृत्वा सूरिः सुप्तः। तदा पन्थको दैवसिकं प्रतिक्रमणं विधाय कार्तिकचतुर्मासिकक्षामणार्थं निजाणगुरुपादयोर्मस्तकं संस्थाप्य "अब्भुट्ठिओऽहं" इत्याद्युक्तवान्।

सहस्रशिष्यपुरस्सरागात् । सुदर्शनं तत्रागतं वीक्ष्य "रे रे केन पात्रविना वञ्चितोऽसि" ? इति तेन पृष्टः श्रेष्ठी आह—"मम गुरुस्थावच्चापुत्राचार्योऽस्ति, तेनाहं विनयमूलं धर्मं ग्राहित"। ततः परिव्राट् शुकोऽपि श्रेष्ठिना समं सूरिपार्श्वं गत्वा प्रश्नानि पप्रच्छ—"जत्ता ते भंते ! जवणिज्जं च अव्वाबाहं फासुअं विहारं" इति निशम्य सूरिः प्राह—"ममैतानि सर्वाणि सन्ति"। पुनः शुकः सूरिं पप्रच्छ—"किं (का) भदन्त यात्रा ?"। "हे शुक ! यत् श्रमणानां ज्ञानादिरत्नत्रये यत्नकरणं सा यात्रा"। पुनः शुकः पप्रच्छ—"हे भगवन् ! यापना का ?"। "हे शुक ! यापना द्विधा—इन्द्रिययापना नोइन्द्रिय-यापना च । हे शुक ! जिनप्रशस्तमार्गानुसारित्वात् पञ्चेन्द्रिययापना मम शुद्धाऽस्ति, क्रोधादिरहितान्तः-करणत्वात् ममात्मा नोइन्द्रिययापना च"। पुनः शुकः पप्रच्छ—"किं ते भगवन् ! अव्याबाधं ?"। "हे शुक ! विविधव्याधयो मम न पीडयन्ति"। पुनः पप्रच्छ—"हे गुरो ! किं (कः) तव प्रासुकविहार ?"। सूरिराह—"हे शुक ! स्त्रीपशुपण्डकवर्जितजनगतौ निर्दोषस्थाने याचितपीठफलकादि गृहीत्वा विचरामि इति मम प्रासुकविहारः"। ततः पुनः शुकः—"सरिसवया भंते किं भक्खेया वा अभक्खेया वा ?" इत्या-दिप्रश्नोत्तराणि प्राप्य शुद्धबोधित्वात् सहस्रशिष्यैः सह जैनीं दीक्षां जग्राह, क्रमात्सूरिपदं प्राप । ततः थावच्चापुत्राचार्यः स्वनिर्वाणसमयं ज्ञात्वा सहस्रमुनिभिः सह पौण्डरीके शैलेऽनशनं कृत्वा [illegible] वर्षी नाम्ना मुक्तिं ययौ । ततश्चतुर्दशपूर्वी भूत्वा विहरन्नन्यदा शैलकपुरं गतः । तत्रो-द्याने पञ्चशतमात्यैर्युतो गुरुं नत्वा जिनवाणीं श्रुत्वा विरक्तात्मा शैलकनृपः स्वपदे [illegible] स्थितः [illegible]

पञ्चशतमन्त्रिणः पप्रच्छ—"भोः सचिवाः ! अहं प्रव्रज्यां समस्तजनपापापहां ग्रहीष्ये यूयं किं करिष्यथ ?"। "स्वामिन् ! वय सर्वेऽपि भवमसुरैस्माकमा युष्माभिः सह व्रतानि ग्रहीष्यामः"। नृप प्राह—"तर्हि स्वस्वपुत्रेषु गृहकार्याणि न्यस्य सहस्रनरवाह्यशिबिकारूढाः शीघ्र समागच्छत"। ततो नृपः स्वपुरे मण्डुककुमारं राज्ये न्यस्य तत्कृतनिष्क्रमणोत्सवेन पञ्चशतमन्त्रियुतः शुकसूर्यन्तिके त्रिविधत्रिविधेन सावद्य योगं प्रत्याख्याति स्म। क्रमात्सेलक द्वादशाङ्गधरं विज्ञाय सूरिपदे संस्थाप्य शुकसूरि स्वयं चिरं विहृत्य सहस्रमुनिभिः सह शत्रुञ्जयेऽनशनं कृत्वा मासान्ते मुक्तिपदं प्राप। इतः श्रीसेलकाचार्योऽन्तप्रान्ततुच्छकालातिक्रान्तभोजनकरणात् कण्डूदाहपित्तज्वरग्रस्तदेहो विहरन् सेलकपुरं गतः। तत्र तत्पुत्रो मण्डुको नाम नृपो वन्दनार्थमागतः। देशनां श्रुत्वा श्राद्धत्वं प्रपन्नः। ततो गुरोः शरीरं शुष्कं व्याधिग्रस्तं ज्ञात्वा साह—"हे पूज्य ! मम यानशालायां निवासं कुरु"। सूरिस्तत्र पञ्चशतशिष्यैः सह स्थितः। ततो नृपेण गुरोर्गदा प्राप्य वैद्य आनीतः। तेनौषधं कृत। पुना रोगमूलच्छेदनार्थं मद्यपानं कारितं। तेन नीरोगी जातः, पर रसगृद्धोऽभवत्। यत उक्तं च—"असणे ४ मज्जपाणमुच्छिए गढिए गिद्धे अज्झोववन्ने उसन्ने उसन्न विहारी पासत्थ २ कुसील २ पमत्ते २ संसत्ते२"। तदा पन्थकेन विना एकोनपञ्चशतशिष्या इति दध्यु—"गुरवस्तु प्रमत्ता एकत्रावस्थायिनोऽतो वयं विहारं गुरुमापृच्छ्य कुर्महे"। ततस्तैस्तथा कृतं। पन्थको वैयावृत्त्यार्थी स्थितः। एकदा चातुर्मासीदिने विस्तीर्णं मद्यपानं कृत्वा सूरिः सुप्तः। तदा पन्थको दैवसिकं प्रतिक्रमणं विधाय कार्तिकचातुर्मासिकक्षामणार्थं निजगुरुपादयोर्मस्तकं संस्थाप्य "इच्छामि खमासमणो"ऽहं इत्याद्युक्तवान्।

तच्छ्रवणात्स्पर्शाच्च निद्राभङ्गस्तस्याभूत् । तत "को मा जागरयति ?" इत्यादि वदन् गुरुरुत्थित । तत पन्थको विनयावनम्रो भूत्वा प्राह—"स्वामिन् ! धिग्मा, यतश्चातुर्मासिकक्षामणाय मया यूय जागरिता, तत्क्षमध्व" । तस्येति विनयवाक्याल्लज्जितो गुरुस्त शिष्यमनुमोदयन् प्रमादासक्तमात्मान बहुधा निन्दति स्म—"हहा मया रसगृध्या चारित्ररत्न मलिनीकृत, धन्योऽय शिष्यो येनाह बाह्यतोऽभ्यन्तरतश्च द्विधापि जागरित । अहो ! काय ? क चाह ? । द्वयोर्मध्ये महदन्तर । मद्गुरुस्त्वयमेव येन पन्थकेनाह पथि नीत, तेन स्वनाम सत्य विहित । अपि चाहो ! अवन्दनीय मा द्वादशावर्तवन्दनकेन वन्दते, जानन्नपि मम दोषान्निगूहयति' । इत्यादिना स्तुत्वा सूरिर्दध्यौ—"कल्ये मण्डुक नृपमापृच्छ्य पुन सयम निर्मल पालयामि" । तत आलोचनयाऽऽत्मन शुद्धि विधाय सेलकगुरुर्बहून् भव्यान् प्रबोध्य प्रान्ते पञ्चशतमुनिसहित शत्रुञ्जयेऽनशन विधाय मासान्ते मोक्ष गत परमात्मपद प्रापेति ॥

भ्रष्टसङ्गतिगत व्रतधर्मे, पन्थको न तु मुमोच मुनीशम् ।
क्षामणादिविधिना पथि नीत, सेलकोऽक्षयपदं गिरिराजे ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ
पञ्चदशस्तम्भे २२४ व्याख्यानम् ॥

अथ कार्त्तिकीमहिमा गीयते—

यः कुर्यात् कार्त्तिकीं राकामष्टाह्निकान्तरम् ।
स भुक्त्वा सर्वसौख्यानि निर्वृतिं व्रजते ध्रुवम् ॥ १ ॥
एतेनाप्युपवासेन कार्त्तिक्या विमलाशय ।
अश्विनीशालहस्त्यादिनामिव मुक्त्या गतः ॥ २ ॥

श्रीजयन्तदत्तपुरे हरिदत्तस्य पुत्रौ कार्त्तिकाश्विन्याख्यौ स्तः । अन्यदा कार्त्तिकाय मित्रिणाऽऽगत्य राज्ञे निवेद्याय च ग्रामान् दत्त्वा स्वस्य प्रभोः पार्श्वे दीपं समाह । अन्यदा कार्त्तिकोऽनुजं सपादाधिकं वीक्ष्य तद्गतिमसहमानो द्वेषं वहति । अनुजोऽपि तस्योपरि द्वेषवान् । ततो मिथो द्वौ बद्धवैरौ राज्यग्रहणोत्सुकौ जातौ अन्योन्यं छिद्रं पश्यतः । अन्यदा कार्त्तिकेन स्वपुरमध्ये आश्विनिस्य प्रवेशो निषिद्धः । सोऽपि प्राप्तकोपः स्वसैन्यं युद्धार्थमप्रेरयत् । कार्त्तिकोऽपि सज्जीभूतः । द्वौ मिथः सम्मुखौ आगतौ । मध्ये पञ्चयोजनप्रमाणं रणक्षेत्रं मुक्त्वा सेनानिवेशः कृतः । द्वयोरपि सैन्ययोः प्रत्येकं दशलक्षं गजानां दशलक्षं तुरङ्गाणां दशलक्षं रथानां दशकोट्यः पदातीनां चाभूवन् । ततो निर्धारितदिने सङ्ग्रामे चक्रुर्गजा गजैः पदातयः पदातिभिः । एवमन्येऽपि युध्यन्ति । इत्थं च सप्त मासान् यावद् युध्यमानयो

ने-यथो: गुरुराता जयसाथोटरः द्वयं ययु । ततो वर्षाकाले समायाते युद्धतो निवृत्तौ तृणपर्णादिनि
र्मुटीरवार् कृत्वा तस्थतुः । त्रमाद्वर्षर्तौ निवृत्ते सर्वधान्यौषधे पाण्डुरता प्राप्ते एको ज्ञाविक सपरिकरो
धा जरगलोव यार्थं निर्गत । तत्र विमलमतिनाम्ना सचिवेन प्रेरितस्तापसाश्रम गत । तत्र जटामुकुटज्ञ-
पित ग्कलयस्त्रपरिधान पर्यङ्कासनस्थित सुवगुनामान कुलपतिं वहुभिस्तापसै परिकरित शान्त दान्त
दीन्य तापस ननाम । मुनिरपि ध्यान मुक्त्वा नृपमाशीर्वचनेनाभिनन्दति स्म । ततस्तापसोऽनुग्रहबुद्ध्या
धर्मशिक्षा प्राह—“राजन् ! अय ससारसागरोऽनन्तदु खजलापूर्ण कामक्रोधादिमकरसमूहैरतिभयकरो
मा नवमानदा जगत्सकलाम । अत्र विषयावर्तेषु मग्ना सर्वे सुरासुरनरेश्वराद्या कथमपि निर्गम
न प्राप्नुवन्ति । राज्य तु प्रान्ते नरकप्रद । ततो न युज्यते तवापि एतेन नरकार्थकारिणा राज्यलोभेन
भ्रात्रा सह महानर्थकारण युद्ध । स्वल्पमात्रपृथ्व्या लोभेन ये वन्ध्वादिजनान् विनाशयन्ति तेऽनन्तदु -
खान्याप्नुवन्ति । न युज्यते तव श्रीयुगादीशपौत्रस्य कलहकरण” । इति श्रुत्वा नृप प्राह—स्वामिन् !
पूर्व नरनाथभरताद्योऽपि कारणमन्तरस्पर विग्रह कृतवन्त तर्ह्यस्माक को दोष ? ” । मुनि
राह— हे नृप ! भरतेशेन पूर्वजन्मनि साधूनामाहारदानभक्त्या चक्रित्वमुपार्जितं । वाहुवलिना तु
वैयावृत्त्यकरणाद्बाहुबलमर्जित । ततस्तान्या स्वस्वकर्मफल प्राप्त । चक्रिणा चक्रस्याप्रवेशाद्युद्ध कृत, बाहु-
बलिना तु ध्यात—“पितृदत्त राज्यमय गृहीतुमिच्छति, किमह निर्बलोऽस्मि ? तातपादान्मुक्त्वाऽन्यान्न
नमामि” । एव सत्यपि देवयाक्यात्प्रबुद्धौ तौ स्वात्मान तारितवन्तौ । तत्तादृशाना पुरुषसिंहाना स्पर्धा

न कार्या"। इति श्रुत्वा लज्जितः सञ्जातपश्चात्तापो मुनिं प्राह—"मुने! मया मूढेनाज्ञानेन त्वयोरस्मत्पि-
तृव्ययोः समानता गृहीता, सा न प्राप्नोति, कदापि काचमणिश्चिन्तामणेः समतां किं प्राप्नोति? उद्धृ-
तोऽहं त्वया नरकपातात्, उन्मीलिता मम विवेकदृष्टिः"। इत्युक्त्वा स्वयं बन्धुं क्षामयितुं प्रस्थितः।
वालिखिल्योऽपि अग्रजमभिमुखमायान्तं वीक्ष्य सम्मुखं गत्वा ज्येष्ठपादयोर्लुठति स्म। तेन समुत्थाप्य
स्नेहेनालिङ्गितः। अनुजं स प्राह—"भ्रातः! त्वं मे ज्येष्ठबन्धुरसि राज्यं गृहाण"। अग्रजोऽपि सकरुणं
प्राह—"भ्रातः! किं राज्येन? अनित्याः कामभोगाः, दुर्गतौ पततां प्राणिनां धर्मं विना नास्ति किञ्चि-
दन्यच्छरणं, ततोऽङ्गीकार्यं मया व्रतं, त्वां क्षामयितुमिहागतोऽस्मि"। अनुजः स प्राह—"भ्रातः! यदि
त्वया सर्वथा श्रेयस्करं व्रतमाद्रियते तदा मयाऽपि तदेवाङ्गीकर्तव्यं"। ततः स्व स्व पुत्रं राज्ये न्यस्य
स्वस्वमन्त्रिसहितौ दशकोटिपुरुषैः समं तौ तत्तापसपार्श्वे व्रतं जगृहतुः। सर्वेऽपि कन्दमूलाद्याहारा
गङ्गाजलस्नानपरा अल्पकषाया अल्पनिद्रा जपमालया श्रीयुगादीशं स्मरन्तः परस्परं धर्मकथां कुर्वन्तो
वर्षलक्षाणि तत्रैव निर्गमयन्ति स्म। अन्यदा नमिविनमिविद्याधरराजर्षिप्रशिष्यौ द्वौ मुनी आकाश-
मार्गेण तत्रायातौ तैर्वन्दित्वा पृष्टौ—"युवां कुत्र यास्यथ?"। ततस्तौ तेभ्यो धर्मलाभाशिषं दत्त्वोचतुः—
"आवां पुण्डरीकगिरौ यात्रार्थं यास्यावः"। पुनस्तैः पृष्टं—"तस्य माहात्म्यं कीदृशं?"। तावूचतुः—

"अनन्ता मुक्तिमासेदुरत्र तीर्थप्रभावतः।
सेत्स्यन्ति बहवोऽप्यत्र शुद्धचारित्रभूषिताः॥ १॥

कावरमेन तम्भस्यमत्रानन्तो मिथ्यात्विनः कार्तिकीदिने मोहिता शत्रुञ्जयं मुक्त्वाऽन्यत्र कुतीर्थेष्वेव भ्राम्यन्तीति ॥

श्रीपुण्डरीकमुनिपुङ्गवमत्र, राकासु ये समधिगम्य सम च सद्वै ।
श्रीपुण्डरीकगिरिमादरतो विदध्यु-र्दानं तपांसि शिवसौख्यभुजो हि ते स्यु ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ पञ्चदश-स्तम्भे २२९ व्याख्यानम् ॥

॥ समाप्तोऽयं पञ्चदशः स्तम्भः ॥

एव वर्षशतानि यावत्कथनेऽप्यस्य महिम्न पारो नाप्यते । अत्र तीर्थे नमिविनमिमुनीन्द्रौ द्विकोटिमुनिपरिवृतौ पुण्डरीकगणधरवत् फाल्गुनशुक्लदशमीदिने मोक्ष प्रापतु । पूर्वं श्रीमदनन्तज्ञानगुणसमन्वितश्रीयुगादीशगणधरादिकेवलिवचसा "आगामिकालेऽत्र तीर्थे बहव उत्तमनरा सेत्स्यन्ति" इति श्रुत । श्रीरामचन्द्रराजर्षिस्त्रिकोटिमुनिपरिवृत सेत्स्यति । एकनवतिलक्षमुनिभि सह नारद सेत्स्यति । सार्धाष्टकोटिसंयतिभि सह साम्बप्रद्युम्नमुनिवरौ सेत्स्यत । विंशतिकोटिमुनिभि सह पाण्डवा अत्र तीर्थे सिद्धि प्राप्स्यन्ति । थावच्चासुतशुकादय सहस्रसाधुभि सह मुक्ति गमिष्यन्ति । पञ्चशतसाधुभि सह सेलकराजर्षिर्मुक्ति प्राप्स्यति । तथा श्रीऋषभशासनेऽपि असङ्ख्यातकोटिलक्षसाधवो मुक्ता । केवलज्ञानिनोऽप्यस्य महिमकथने न क्षमा" । इति श्रुत्वा ते तापसास्तीर्थयात्रोत्सुका सर्वेऽपि ताभ्या सह पादचारेण प्रतस्थिरे । ततस्ते सर्वेऽपि तापसा विद्याधरमुनिमुखोपदेशान्मिथ्यात्वक्रिया त्यक्त्वा लोच कृत्वा साधुधर्ममङ्गीचक्रु । ततो विमलाद्रि वीक्ष्य प्राप्तहर्षाः श्रीयुगादीश भरतविहितचैत्येषु जिनांश्च ववन्दु । ततो मासदशकपर्यन्ते तौ विद्याभृन्मुनी प्राहतु —"हे साधव ! भवतामनन्तकालसञ्चितपापकर्मात्र तीर्थसेवया क्षय यास्यति, तदत्र तीर्थे भवद्भिस्तप सयमतत्परैः स्थातव्य" । इत्युक्त्वा तावन्यत्र विहार चक्रतु । ते च द्राविडवालिखिल्यादितापसमुनयो दशकोटिमिता अपि तत्रैव तप कुर्वन्त एकैक मासिक्या सलेखनया केवल प्राप्य मोक्ष प्रापु । तयो पुनस्तत्रैत्य तेषां निर्वाणस्थाने प्रासादा कारिता । श्रीभरतेशस्य निर्वाणात् पूर्वकोटिवर्षगमनानन्तर द्राविडादीना निर्वाण बभूव ।

ऽप्युत्तमेष्वत्युत्तमानन्तो मिथ्यात्विनः कार्तिकीदिने मोहिताः शत्रुंजयं मुक्त्वाऽन्यत्र कुतीर्थेष्वेव भ्राम्यन्तीति ॥

श्रीपुण्डरीकमनुजमनुजेषु सत्सु, राकासु ये समधिगम्य सम च सङ्घे ।
श्रीपुण्डरीकगिरिमादरतो विदधु-र्दान तपांसि शिवसौख्यभुजो हि ते स्युः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ पञ्चदशस्तम्भे २२९ व्याख्यानम् ॥

॥ समाप्तोऽयं पञ्चदशः स्तम्भः ॥

## ॥ अथ षोडशः स्तम्भः ॥

### ॥ व्याख्यान ॥ २२६ ॥

अथ लेश्यास्वरूपमाह—

कीर्तिधरमुनीन्द्रेण प्रियकरनृप प्रति । लेश्यास्वरूपमाख्यात तच्छ्रुत्वा स शुभा दधौ ॥ १ ॥

स्पष्ट । भावार्थस्तु ज्ञातेन ज्ञेयः । तथाहि—अक्षपुरेऽरिदमनो राजा । तस्य प्रियकर पुत्र । राजैकदा दिग्यात्रा विधाय विजय प्राप्य बहुकालात्कान्तादर्शनोत्सुकः स्वसेनामपि पश्चान्मुक्त्वा एकाक्येव त्वरितमागतः । ध्वजतोरणादिभिर्विभूषित पुर दृष्ट्वा राजद्वारे सर्वाङ्गालङ्कृता-मन्युत्थानाय सज्जीभूता स्वकान्ता च वीक्ष्यापृच्छत्—"तव केनोक्त मदागमः ?" । तयोक्त—"त्वदैकाकिन आगमन कीर्तिधरसाधुनोक्त, तेन मया समुखागमः व्यधित" । ततोऽरिदमनराजेन साधुराकार्य पृष्टः—"मच्चिन्तित कथय यदि ज्ञानमस्ति" । साधुनोक्त—"राजन् ! त्वया स्वमरण चिन्तित" । राज्ञोक्त—"साधो ! कदा मे मरण ?" । साधुनोक्त—"सप्तमे दिने विद्युत्पातेन मरण, मृत्वाऽशुचिमध्ये द्वीन्द्रियकीटको भविष्यसि" । तत साधुर्वि-

गनित । तदा नाऽऽगुरुस्त्रे

तदा यथा मार्गयितव्यः" । ... अवधूतगुरुः प्रोक्त —"हे राम ! गन्धकनाम्नि कीटको नरानि नामृता कीटको नाम । ततो मार्गमागतोऽपि न नुति । तत्र गता गतमतिः [illegible] पिता नरति । यथा च निगोऽपि मरण नयति ! " । [illegible]—

अमानमाय कीटस्य गुरुत्वम गुणाय । ममाना नीतिनाकारा [illegible] सुनुज्ञ कृतो ॥ १ ॥

तत्र वा शिष्यस्य श्रीगुरु प्राह—"स्वामिन् ! अन्यमथनगुणमत्यानिव प्रमाणितमत्न नीर्दै [illegible] नत सन्ति कीटकनयनमिति तत्र कुनाऽऽत्मा तत गतुति ? " । गुरु प्राह—नीताना गहनी मन्यानविमलिमनाहली गति ' । नृप प्राह— स्वामिन् ! कतिविधा मन्ना गति ? । गुरुमाय पदन्यामस्कप प्राह—तत्र परिणामविगतामिह मन्या पद् नरानि । यथा—

अतिराग मना क्रोधी मत्सरी धर्मवर्जितः । निष्ठो यमगुण कृष्णलेश्याधिका नरः ॥ १ ॥

अवद्यो मन्दबुद्धिश्च स्त्रीलुब्ध परवञ्चक । कातरश्च सदा मानी नीललेश्याधिका नरः ॥ २ ॥

शोकाकुल मना रुष्ट परनिन्दात्मशंसक । [illegible] [illegible] कापोतलेश्याधिको नरः ॥ ३ ॥

विद्याश करुणायुक्त कार्याकार्यविचारक । लाभालाभ सदा प्रीत पीतलेश्याधिको नरः ॥ ४ ॥

दयावानिरतत्यागी देवार्चनरतो यमी । शुचीभूत सदानन्द पद्मलेश्याधिको —

रागद्वेषविनिर्मुक्त शोकनिन्दाविवर्जित । परात्मनात्मक...

एतासु चाद्यास्तिस्रोऽशुभा अपरास्तु तिस्रः शुभाः। एतासां च विशेषतः स्वरूपनिरूपणार्थं जम्बू-खादकषट्पुरुषाणां दृष्टान्तः ग्रामघातकदृष्टान्तश्चोच्यते, तथाहि—

षड्भिः क्षुत्क्षामकुक्षय पथिकनरा सुपरिपक्वसरसफलभारानमितसकलशाखं कल्पशाखिसदृशमेकं जम्बूवृक्षमद्राक्षुः। तत सर्वैरपि प्रमुदितैः प्रोक्तं—"अहो! अवसरप्राप्तस्य दर्शनं! अपनयाम क्षुधां, भक्षयाम स्वेच्छया"। तन्मध्ये क्लिष्टपरिणामेनैकेनोक्तमिदं—"केवलमस्मिन्ननोकहे दुरारोहे समारोहता जीवितस्यापि संशयः स्यात्, ततस्तीक्ष्णधारैः कुठारैर्मूलत एव कर्तयित्वा तिर्यक् प्रपात्य सुखेनैव सकलानि फलान्यभ्यवहराम"। एष एवंजातीयः कृष्णलेश्यापरिणामः १। द्वितीयेन तु किञ्चित्सशूकेनोक्त—"किमस्माकमेतेनातिमहता पादपेन छिन्नेन? एका महाशाखा प्रपात्य तद्गतफलानि स्वादेमहि"। नीललेश्यापरिणाम २। तृतीयेनोक्त—किमेतया महाशाखया छिन्नया? तदेकदेशभूता प्रशाखा कर्त्तयाम"। इत्येवंविध कापोतलेश्यापरिणाम ३। चतुर्थ उवाच—"किमाभिरपि वराकीभिः कर्त्तिताभि? तत्पर्यन्तवर्तिनः कांश्चिद्गुच्छानेव छिन्मः"। एष तेजोलेश्यापरिणाम ४। पञ्चम प्रोवाच—"गुच्छैरपि छिन्नैः किं? न किञ्चित्, तन्मध्यात्सुपक्वानि भक्षणोचितानि कानिचित्फलान्येव गृह्णीम"। इत्यसौ पद्मलेश्यापरिणाम ५। षष्ठस्तु बभाषे—"किं तैरपि त्रोटितैः? यावत्प्रमाणैः प्रयोजनमस्माकं तावत्प्रमाणानि फलान्यधस्तादपि पतितानि अस्य विटपिनः प्राप्यन्ते, तदरममीभिरेव प्राणवृत्तिं विदध्म, किमुन्मूलनादिनाऽस्य शाखिनः खेदेन?" इति। अथ शुक्ललेश्यापरिणामः ६ इति।

ग्रामघातकदृष्टान्तस्तु—कस्मिंश्चिद्ग्रामे धनधान्यादिलुब्धैः षड्भिस्तस्करस्वामिभिर्मिलित्वा धाटिः प्रदिष्टा। तत्रैकेनोक्तं—"यत्किमपि द्विपदचतुष्पदपुरुषस्त्रीबालवृद्धादिकं पश्यथ तत्सर्वं मारयत" इति, एष जातीय कृष्णलेश्यास्वभावः १। द्वितीयस्तु नीललेश्यापरिणामवर्ती जजल्प—मानुषाण्येव मारयत, किं तिर्यग्भिः? इति २। तृतीयः पुनः कापोतलेश्यायुक्तो जगाद—"पुरुषानेव व्यापादयत, किं स्त्रीभिः?" इति ३। चतुर्थस्तु तेजोलेश्यापरिणामान्वितः प्राह—"पुरुषेष्वपि सप्रहरणानेव निघ्नत, किं निष्प्रहरणैः?" इति ४। पञ्चमः पुनः पद्मलेश्यान्वितः प्राह—"सायुधेष्वपि युध्यमानानेव विनाशयत, किमन्यैर्निरपराधैः?" इति ५। षष्ठस्तु शुक्ललेश्यागतः स्माह—"अहो! महदसमञ्जसं, यदेकं तावद्द्रव्यमपहरथ, अपरं च वराकमेनं विनाशयथ, तस्माद्यद्यपि द्रव्यमपहरथ तथापि प्राणांस्तावत्सर्वस्यापि लोकस्य रक्षत" इति ६। एतल्लेश्यावतां प्रेत्यगतिनिबन्धनं। यतः—

किण्हाए जाइ नरए नीलाए थावरो नरो होइ।
काऊताए तिरिय पीताए माणुसो होइ॥ १॥
पम्हाए देवलोयं सुक्काए जाइ सासयं ठाणं।
इय लेसाण वियारो णायव्वो भवजीवेहिं॥ २॥

इत्यादिलेश्यास्वरूपं श्रीगुरुमुखतोऽवधार्य प्रियङ्करनृपः प्रबुद्धः प्रत्यहं शुक्ललेश्यासपृक्तं श्राद्धधर्मं प्रतिपद्य सद्गतिभागभूत्। अरिदमननृपकथां श्रुत्वा बहवः प्रतिबुद्धा इति तत्त्वम्॥

गाद्यास्तिस्रोऽशुभा' अपरास्तु तिस्र' शुभा' । एतासां च विशेषतः स्वरूपनिरूपणार्थं जम्बूखादकपट्पुरुषाणां दृष्टान्त ग्रामघातकदृष्टान्तश्चोच्यते, तथाहि—

कस्मिंश्चित्कानने क्षुत्क्षामकुक्ष्य षण्नरा सुपरिपक्वसरसफलभरावनमितसकलशाखं कल्पशाखिसदृशमेकं जम्बूवृक्षमद्राक्षुः । ततः सर्वैरपि प्रमुदितैः प्रोक्त—"अहो ! अवसरप्राप्तस्य दर्शन ! अपनयाम क्षुधां, भक्षयाम स्वेच्छया" । तन्मध्ये क्लिष्टपरिणामेनैकेनोक्तमिद—"केवलमस्मिन्ननोकहे दुरारोहे समारोहतां जीवितस्यापि संशय स्यात्, ततस्तीक्ष्णधारैः कुठारैर्मूलत एव कर्त्तयित्वा तिर्यक् प्रपात्य सुखेनैव सर्वाणि फलान्यभ्यवहराम" । एष एवंजातीय कृष्णलेश्यापरिणाम १ । द्वितीयेन तु किञ्चित्सशूकेनोक्त—"किमस्माकमेतेनातिमहता पादपेन छिन्नेन ? एका महाशाखा प्रपात्य तद्गतफलानि स्वादेमहि" । इति नीललेश्यापरिणाम २ । तृतीयेनोक्त—किमेतया महाशाखया छिन्नया ? तदेकदेशभूता प्रशाखा एव कर्त्तयाम" । इत्येवंविधं कापोतलेश्यापरिणाम ३ । चतुर्थ उवाच—"किमाभिरपि वराकीभि कर्त्तिताभि ? तत्पर्यन्तवर्तिनः कांश्चिद्गुच्छानेव छिन्द्म" । एष तेजोलेश्यापरिणाम ४ । पञ्चम प्रोवाच—"गुच्छैरपि छिन्नै किं ? न किञ्चित्, तन्मध्यात्सुपक्वानि भक्षणोचितानि कानिचित्फलान्येव गृह्णीम" । इत्यसौ पद्मलेश्यापरिणाम ५ । षष्ठस्तु जजापे—"किं तैरपि त्रोटितैः ? यावत्प्रमाणैः प्रयोजनमस्माक तावत्प्रमाणानि फलान्यधस्तादपि पतितानि अस्य विटपिन प्राप्यन्ते, तदरममीभिरेव प्राणवृत्तिं विदध्म, किमुन्मूलनादिनाऽस्य शाखिनः खेदेन ?" इति । अयं शुक्ललेश्यापरिणामः ६ इति ।

ग्रामघातकदृष्टान्तस्तु—कस्मिंश्चिद्ग्रामे धनधान्यादिलुब्धैः षड्भिस्तस्करस्वामिभिर्मिलित्वा धाटि प्रक्षि-सा। तत्रैकेनोक्त—"यत्किमपि द्विपदचतुष्पदपुरुषस्त्रीबालवृद्धादिक पश्यथ तत्सर्वं मारयत" इति, एष जातीय कृष्णलेश्यास्वभावः १। द्वितीयस्तु नीललेश्यापरिणामवर्ती वक्ति—मानुषाण्येव मारयत, किं तिर्यग्भिः ? इति २। तृतीय पुनः कापोतलेश्यायुक्तो जगाद—"पुरुषानेव व्यापादयत, किं स्त्रीभिः ?" इति ३। चतुर्थस्तु तेजोलेश्यापरिणामान्वित प्राह—"पुरुषेष्वपि सप्रहरणानेव निशुम्भत, किं नि प्रह-रणैः ?" इति ४। पञ्चमः पुन पद्मलेश्यान्वित प्राह—"सायुधेष्वपि युध्यमानानेव विनाशयत, किम-न्यैर्निरपराधैः ?" इति ५। षष्ठस्तु शुक्ललेश्यागत स्माह—"अहो! महदसमञ्जस, यदेक तावद्द्रव्यम-पहरथ, अपर च वराकमेन विनाशयथ, तस्माद्यद्यपि द्रव्यमपहरथ तथापि प्राणांस्तावत्सर्वस्यापि लोकस्य रक्षत' इति ६। एतल्लेश्यास्ता प्रेत्यगतिबन्धन। यत —

किण्हाए जाइ नरए नीलाए थावरो नरो होइ।
काषोताए तिरिय पीताए माणुसो होइ ॥ १ ॥
पम्हाए देवलोय सुक्काए जाइ सासय ठाण।
इय लेसाण वियारो पायघो भवजीवेहिं ॥ २ ॥

इत्यादिलेश्यास्वरूप श्रीगुरुमुखतोऽवधार्य प्रियकरनृप प्रभुः प्रत्यह शुक्ललेश्यासपृक् श्राद्धधर्मं परिपालयति स्म। अरिदमननृपकथा श्रुत्वा बहवः प्रतिबुद्धा इति तत्त्वम् ॥

कापोतलेश्यापरिणामसयुतः, कीटत्वमापारिदमथ नृपति ।
श्रुत्वा पितुः स्वासमुपागति प्रिय-कर मुलेश्यामगमत्सुधर्मदाम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादमन्थवृत्तौ
षोडशलम्भे षड्विंशत्यधिकद्विशततम २२६ व्याख्यानम् ॥

## व्याख्यान ॥ २२७ ॥

अथाविमृश्यकारितानिषेधमाह—

अविमृश्य कृत कार्यं पश्चात्तापाय जायते । अत्राम्रतरुभेदाद्या दृष्टान्ता खचिता बुधैः ॥ १ ॥

पाटलीपुरवासी धनदत्तश्रेष्ठी प्रवहणे स्वय चटित. । तदनन्तर मानुकूलपवनयोगेन वेगेन महासमुद्रमध्ये यावता प्रवहण प्रचलदस्ति तावता श्रेष्ठी व्योममार्गेण समागच्छन्त चञ्चगृहीताम्रफलमेक प्रवर शुकरा ा ददर्श । परिश्रमवशात्समुद्रजले पतन्त वीक्ष्याध पटीं प्रसार्य धीवरैः स्वसमीपे समानायित । जलपातादिप्रदानन स्वस्थीकृत्य स कीर श्रेष्ठिना प्रवादितः, तदा कीरेण मुखात्फल विमुच्य मनुष्यभाषया जल्पितुमारेभे—" भो सार्थनाथ ! त्वया सर्वोपकारप्रवर साम्प्रतं मम जीवितोपकारः कृत , यत्त्वया ... जीवित दत्ता त्वया यतो दृष्टिहीनौ मदीयौ मातापितरावपि जीवितौ । तस्मान्महोपकारिण-

त्वनाह कीदृशमुपकारं करोमि ? तथापि मत्समानीतमिदमाम्रफलं त्वया गृह्यताम्" । श्रेष्ठी प्राह—"त्वज्जय तवार्हमेतत्फलं त्वं जम्य, अन्यदपि तव शर्कराखाद्यादिकं जदय यच्छामि" । शुकः प्राह—"एतस्य फलस्य व्यतिकरं शृणु—विन्ध्याटव्यामेकस्मिन् द्रुमे कीरमिथुनमस्ति, तत्पुत्रोऽहं ज्ञेयः । तौ मत्पितरौ क्रमेण वृद्धभावेन जराक्रान्तौ लोचनाभ्यां न पश्यतः । तदाऽहमेव नक्ष्यमानीय तयोर्ददामि । तत्रारण्ये एकदा मुनियुगलं समागतं । तेन साधुयुगेन दिगवलोकनं कृत्वा निर्व्यञ्जनत्वादीदृशी वार्ता कृता—समुद्रस्य मध्ये कपिरोधश्रृङ्गे सदाफलः सहकारद्रुमोऽस्ति, तस्यैकमपि फलं यः एकवारं जक्ष्यति तदङ्गतः सर्वव्याधयो नश्यन्ति, अकालमरणं जराजीर्णत्वं तस्य न भवति । इति श्रुत्वा मया ध्यातं—मुनेर्वाक्यं सदा पथ्यमवन्ध्यं च स्यात्, अतस्तत्फलं समानीय मातापित्रोर्यदि ददामि तेन तौ तारुण्यवस्थौ भवतः । तदनु तत्र गत्वा मया तत्फलं समानीतमस्ति, त्वं गृहाण, अहमन्यफलं समानीय पित्रोर्दास्ये" । तदानीं श्रेष्ठिना शुकाग्रहेण तत्फलं समाददे । शुकः पुनर्नभस्तले उत्पपात । ततः श्रेष्ठिना चिन्तितं—"एतत्फलं यदि कस्मैचिन्नरेन्द्राय प्रदीयते तर्हि बहूनामुपकारो भवेत् । मया भक्षितं तदा किं ? न भक्षितं तदाऽपि किं ? " इति ध्यात्वा तेन तदाम्रफलं भव्यस्थाने गोपितं । तदनन्तरं कियद्भिर्वासरैस्तत्प्रवहणं परं कूलं समाप्तं । तदा श्रेष्ठी प्रवहणादुत्तीर्योपायनं गृहीत्वा नृपतिपार्श्वं ययौ । उपायनं ढौकितं । तत्फलं राज्ञे समर्पितं । तदा राज्ञा सविस्मयेन प्रोक्तं—"भोः श्रेष्ठिन् ! किमेतत्फलं ? " । तदा तेन नृपाग्रे फलस्य परमार्थः कथितः । तदा राजा भृशं सतुष्टः समस्तमपि शुल्कं तस्य मुमोच ।

ततो हृष्टः श्रेष्ठी स्वस्थानं चचाल । नृपस्त्वाम्रफलं करे कृत्वेति दध्यौ—'सकृदेकाक्येवाहमश्नामि तेन को गुणो भवेत् ? अतोऽहमेतद्बीजवापनं सुक्षेत्रे कारयामि, ततो यथेष्टं फलदानेन सुतबन्धुजनादीन् वीतजरसो विदधामि'। इति ध्यात्वा सुक्षेत्रे तद्बीजवापनं विहितं । क्रमात्तस्मिंश्चूतद्रुमे पुष्पिते फलिते च सति राजा रक्षकाणां प्रीतिदानं दत्त्वेति बभाषे—"अयं यत्नतो रक्षणीयः"। इति नृपवचः श्रुत्वा ते रक्षकनरा दिवारात्रौ तत्रैव तिष्ठन्ति । एकदा दैववशतो रात्रौ स्वयमेव त्रुटित्वा फलमेकं भूमौ निपतितं । तदा प्रगे रक्षकनरैस्तत्फलं परिपक्वं पतितं दृष्ट्वा प्रहृष्टैः शीघ्रमेव नृपाय दत्तं । तदा नृपेणापि चिन्तितं—'एतन्नूतनफलं पूर्वं कस्मैचित् पात्राय दीयते"। ततश्चतुर्वेदधराय द्विजाय तत्फलं भक्तिपूर्वकं भूपो ददौ । द्विजोऽपि तत्फलभक्षणाच्छीघ्रं मृतः । तद्वार्ता नृपेण श्रुता । सखेदं प्राह—"अहो ! मया धर्मबुद्ध्या महत्तरं ब्रह्महत्यापातकं लब्धं । नूनं मे विषवृक्षफलमेतत् केनाप्यरिणा प्रपञ्चं विधाय मम मारणाय प्रेषितं । तदयं स्वयमुप्तोऽपि प्रयत्नतः पालितोऽपि विषपादपः शीघ्रमेव विपाद्यतां । ततस्तद्वचनमेव नृपनरैस्तीक्ष्णकुठारैः स द्रुमवरो मूलादपि भित्त्वा भूमौ निपातितः । तदा सारिकुष्ठपित्तादिरुजार्दिता जनास्तद्विषाम्रछेदनं श्रुत्वा जीवितनिर्विण्णाः सन्तस्तत्रागताः सुखमृत्यवे । तन्मध्ये केनापि तस्य द्रुमस्य शेषं काष्ठादिकं कुत्सितं दलं च भक्षितं । तेन सर्वेऽपि नीरोगा जाता अद्वितीयरूपान्विता बभूवुः । तान् वीक्ष्य सविस्मयो भूपो रक्षकनरानाकार्य पृष्टवान्—"भोः ! आम्रफलं भवद्भिस्त्रोटितं किंवा स्वयंपतितं गृहीतं ?"। इति श्रुत्वा तैः सत्यमुक्तं । तदा राज्ञा विमृष्टं—"नूनं तत्फलं सर्पादिविषेण मिश्रितं जातं,

ततः स द्विजोत्तमो विषण्ण, परंतु स एष द्रुम पीयूषसम एव । हा मया मदमाऽविचार्याकार्यं विहित यदसौ रोपित आम्रद्रुम उन्मूलित " इत्यादि तद्गुणान् स्मरन् पुनः पुनर्यावज्जीव बाढ शुशोच । यथा तेन नृपेणापरीक्ष्य कृत्य कृत तथाऽन्येन न विधेयमिति । अत्रोपनययोजना कार्या—अतिदुर्लभमा-म्रवृक्षसदृशं नरजन्म अज्ञानेनाविरत्या च यो मूढो नरजन्म हारयति स बाढ भूयो भूय शोचन कुरुते इति । कदाचित्सुरसान्निध्यात्सुकृतफलप्राप्तिर्जनेन पुनर्मुग्धेन मुधा विफलीकृतनृजन्मप्राप्ति । अत प्रमादो न विधेय इति ॥

पतङ्गभृङ्गैणखगाहिमीन-द्विपाश्च व्याघ्रमुखा प्रमादे ।
शोच्या यथा स्युर्मृतिबन्धदु खै-श्चिराय जावी त्वमपीति जन्तो ॥ १ ॥

हे जन्तो ! यथा पतङ्गभृङ्गमृगपतत्रिसर्पमीनहस्तिसिंहप्रमुखाः प्रमादहेतुभिर्मृतिबन्धदु खै कृत्वा शोच्या स्युस्तथा हे आत्मन् ! त्वमपि चिराय शोच्यो जावीति ॥ १ ॥

पुराऽपि पापे पतितोऽसि दु ख-राशौ पुनर्मूढ करोषि तानि ।
मज्जन्महापङ्किलवारिपूरे, शिला निजे मूर्ध्नि गले च धत्से ॥ २ ॥
पुनः पुनर्जीव तवोपदिश्यते, विभेषि दु खात्सुखमीहसे चेत् ।
कुरुष्व तत्किञ्चन येन वाञ्छित. भवेत्तवास्तेऽवसरोऽयमेव ॥ ३ ॥

ततो हंसः पक्षी स्वस्थानं जगाम। नृपस्त्वाम्रफलं करे कृत्वेति दध्यौ—"सकृदेकाक्येवाहमद्मि तेन को गुणो भवेत्? अतोऽहमेतद्बीजवापनं मुद्याने कारयामि, ततो यथेष्टं फलदानेन सुतवल्लभादीन् वीतजरसो विदधामि"। इति ध्यात्वा मुद्याने तद्बीजवापनं विहितं। क्रमात्तस्मिँश्चूतद्रुमे पुष्पिते फलिते च सति रक्षाणां प्रीतिदानं दत्त्वेति बभाषे—"अयं यत्नतो रक्षणीयः"। इति नृपवचः श्रुत्वा ते रक्षका दिवारात्रौ तत्र तिष्ठन्ति। एकदा दैववशतो रात्रौ स्वयमेव त्रुटित्वा फलमेकं भूमौ निपतितं। तदा प्रातः रक्षकनरैस्तत्फलं परिपक्वं पतितं दृष्ट्वा प्रहृष्टैः शीघ्रमेव नृपाय दत्तं। तदा नृपेणापि चिन्तितं—"एतदमृतफलं पूर्वं कस्मैचित् पात्राय दीयते"। ततश्चतुर्वेदधराय द्विजाय तत्फलं भक्तिपूर्वकं भूपो ददौ। द्विजोऽपि तत्फलभक्षणाच्छीघ्रं मृतः। तद्वार्ता नृपेण श्रुता। सखेदं प्राह—"अहो! मया धर्मबुद्ध्या महत्तरं ब्रह्महत्यापातकं लब्धं। नूनं मे विषवृक्षफलमेतत् केनाप्यरिणा प्रपञ्चं विधाय मम मारणाय प्रेषितं। तदयं स्वयमुप्तोऽपि प्रयत्नतः पालितोऽपि विषपादपः शीघ्रमेव विपाट्यतां। ततस्तत्क्षणमेव नृपादेशादनुचरैः स द्रुमवरो मूलादपि छित्त्वा भूमौ निपातितः। तदा मारिकुष्ठपित्तादिरुजार्दिता जनास्तच्छायावृक्षच्छेदनं श्रुत्वा जीवितनिर्विण्णाः सन्तस्तत्रागता मुखमृत्यवे। तन्मध्ये केनापि तस्य द्रुमस्य शेषफलादिकं गृहीत्वा भक्षितं। तेन सर्वेऽपि नीरोगा जाता अद्वितीयरूपान्विता बभूवुः। तान् वीक्ष्य सविस्मयो नृपो रक्षकनरानाकार्य पृष्टवान्—"भो! आम्रफलं भवद्भिस्त्रोटितं किंवा स्वयंपतितं गृहीतं?"। इति श्रुत्वा तैः सत्यमुक्तं। तदा राज्ञा विमृष्टं—"नूनं तत्फलं सर्पादिविषेण मिश्रितं जातं,

इति । श्रान्तेन नृपेन वल्गा शिथिलीव मुक्ता, तदा तत्रैव स्थितः । तदानीं राज्ञा स विपरीतशिक्षो ज्ञात । एतावता स नृपस्तुरगादुत्तीर्य पर्याणमपनयति स्म, तावता सजातत्रोट सन् सोऽश्वो मृत । अथ तत्र नीमारण्ये तृषाक्षुधापीडितो नृप एकाकी बभ्राम । तदा वनमध्ये भ्रमन् राजा विस्तीर्णं वटमेक वीक्ष्य खिन्न सन् गत्वा तस्य छायायामुपविश्य यावत्पार्श्वावलोकन करोति तावता तस्यैव वृक्षस्य शाखायाः पततो जलबिन्दून् दृष्टवान् । तदा राज्ञा ध्यातं—"इद वर्षाकालसजात जल शाखारन्ध्रे ऽप्यत्राय मस्थित, साम्प्रत तत्पतति" । इति विमृश्य पलाशपत्रभाजन कृत्वा तृषाक्रान्तेन राज्ञा तत्र निवेशित । क्रमेण नीवरन्ध्रुवाम्बुना तत्पूरित राजा गृहीत्वा यावत् पिबति तावत्तत्र कश्चित् पक्षी वटशाखाया उत्तीर्य तज्जलपात्र नृपकरात् पातयित्वा तरुशाखायामुपविष्ट । पुनरपि विलक्षो राजा तथैव जलपात्र प्रपूर्य यावत्पातु समुद्यतस्तावता पुनरपि तेन पक्षिणा तथा कृत । तदा राजा क्रुद्ध सन् दध्यौ—"यद्यसौ दुरात्मा पक्षी अधुना समेष्यति तर्हि मारयिष्यामि" । इति विचिन्त्य एकेन करेण कशा गृहीत्वा द्वितीयन जलार्थं पुन पत्रपुट स्थापयामास । एतावता स पक्ष्यचिन्तयत्—"अय नृप कुपितोऽस्ति, यदि पुट पातयिष्यामि तर्हि नूनमेष मा हनिष्यति । चेन्न पातयामि तर्हि अस्मिन् विषजले पीतेऽयमवश्य मरिष्यति, ततो मम मरण वर, परमय नृपो यदि जीवति तदा भव्य" । इति विमृश्य पुनरपि तेन नृपकरात्पत्रपुट पातित । कुपितेन राज्ञा कशाघातेन स सपदि व्यपादि । ततो नृपेण जलार्थं भूयोऽपि तत्पात्र स्थापित, क्रमेणाभ्रजलमग्रतोऽभव पतति स्म । तदानीं नृपेन सविस्मयेन समुत्थाय वृक्षशा-

स्या घटिया यावद्विलोकित तावत्तरुकोटरेऽजगरो दृष्ट । त वीक्ष्य राज्ञा ध्यात—"तत्रात्र अमुत- मुखात्तरल पतित, यदि मया पीतमभविष्यत्तर्हि निश्चयेन मम मरणमभविष्यत् । अहो ! एतेन मम निवारण वारवार कृत, पर मूर्खत्वेन मया न ज्ञात । हा हा ! परोपकारी खगो वृथा ' । इत्थ पश्चात्ताप कुर्वतस्तस्य नृपस्य सैनिका समाजग्मु । ततस्त पक्षिण महादाय स्वपुरे एत्य चन्दनकाष्ठै सस्कार विधाय जलाञ्जलि दत्त्वा स राजा मन्दिरं संप्राप्य शोकातुर उपविष्ट । तदा मन्त्रिमामन्ताद्यै पृष्ट—"हे नाथ ! भवता पक्षिण प्रेतकार्य कृत तत्कि कारण ? " तदा राज्ञा तत्कृ- तोपकारो निवेदित, "स पक्षी मया जावज्जीव न विस्मरिष्यते" इत्युवाच च । यथाऽविमृश्य कार्यकृ- रणात्स नृप पश्चात्तापमाप तथाऽन्योऽपि प्राप्नोति । अत्रायमुपनय —पक्षिरूपोऽजरामरपददायको नृजव त चतुर्गतिभ्रमपर्यटन कुर्वन् जीव कथमपि लब्ध्वाऽविरत्यादिना नरजन्महानिं तनुते सोऽत्यन्त शाश्वत । अथवा पक्षिसमा समग्रोपकारकारिका जिनवाणीं सम्प्राप्य स्वाभिनिवेशरूपकशाघातेन ता निहन्ति स महामूढ । यत —

शिलातलाभे हृदि ते वहन्ति, विशन्ति सिद्धान्तरसा न चान्त ।
यदत्र नो जीवदयार्द्रता ते, न भावनाङ्कुरततिश्च लभ्या ॥ १ ॥

हे आत्मन् ! शिलातलसदृशे तव हृदये सिद्धान्तरसाः प्रवहन्ति च—परमन्त करणमध्ये न प्रविशन्ति,

१ दीर्घाकारश्चिन्त्य

तथा—स्वकर्मणा युक्त एव सर्वोऽप्युत्पद्यते जनः । स तथा कृष्यते तेन न यथा स्वयमिच्छति ॥ २ ॥

न दृष्ट नानुभूत च तत्र कर्मणा नीयते । यथैक आखु करण्डक मुखाद्यत्कृत मत्वा दष्ट्वा विवर कृत्वा प्राविशत् । तन्मध्यस्थसर्पेण स भक्षित, सर्पस्तु तद्विवरान्निर्गत्य वने गत । अत कर्मैव कारण तथ्य ४ । अथोपक्रमवादी प्राह—किमनेन शठेन कर्मणा ? पुरुषाकार एव सर्वफलनिबन्धन । यदि च कर्मणैव सर्वसिद्धिस्तर्हि सर्वं कोऽप्युपविश्य तिष्ठतु, स्वय कर्मणैव सर्वसिद्धानि भविष्यन्ति । यदुक्तम्—

न दैवमिति सचिन्त्य त्यजेदुद्यममात्मन । अनुद्यमेन कस्तैल तिलेभ्य प्राप्तुमिच्छति ॥ १ ॥

अथ राजादीना निविष्टानामेव तत्कर्मणा सेवका स्वय सर्वं ढौकयन्तीति चेत्तर्हि तद्ढौकितमन्नादि करव्यापारोपक्रम विना कथ मुखे याति ? तदपि सेवकैर्मुखे क्षिप्यते तदापि दन्तचर्वणोपक्रम विना कथ गिल्यते ? तत उपक्रमजन्यत्वात्कर्मण पुत्रत्वमुपक्रमस्य च ( जनकत्वात् ) पितृत्व । किं च मोक्षेण क्षपकश्रेणिरूपशुक्लध्यानेन सर्वकर्मोन्मूलनतो जीवा सिध्यन्ति सेत्स्यन्ति अत्युपक्रम एव गरीयान् ५ । अथैषामुत्तर—ये कालवादिनस्ते सर्वं कालकृत मन्यन्ते, तदयुक्त । यत समयादिरूपे परिणामिनि कालेऽविशिष्टेऽपि फलवैचित्र्यमुपलभ्यते । तथाहि—समकालमारभ्यमाणायामपि मुद्गपक्तिक्रियायां कस्यचिद्दृश्यतेऽपरस्य तु स्थाल्यादिसंगतानेव तिष्ठन्ति । तथा समकालमेकस्मिन्नेव राजनि सेव्यमाने सेवकस्यैकस्य फलमचिराद्भवति, अपरस्य तु कालान्तरेऽपि न । तथा समानेऽपि समकालमपि क्रियमाणे कृष्यादिकर्मण्येकस्य परिपूर्णधान्यसम्पदुपजायते, अपरस्य तु खण्डस्फुटिता वा न किंचिदपि । ततो यदि

[illegible] मृत्युः । एवं काले शीत तापो
[illegible] अथ स्वभाववादी प्राह—कोऽयं मयूरः काय ? स्वभावेन
[illegible] । अथ इन्द्रियस्य कण्टेषु तीक्ष्णत्वं कः करोति ?
[illegible] वर्तन्ते, अभावादीना नु यासा नानामात्रा एवेति
[illegible] । अथ नियतिवादी प्राह—ना कार्ता कामस्वनामी ?
[illegible], एव काकतालीयवत् ममोऽपि यस्मात्यानि नानीनि नशेय
[illegible] काश्चित् निरशीताः पतन्ति तत्र काले
[illegible] नियतेरेव प्रमाणं ।
[illegible] पुनश्च परिणा हन्तुमेकः
[illegible] निद्रालस्य ग्रन्थ , स्वारम्भेहिना तन्ति , स च पश्चो
[illegible] । अथ कर्मवादी प्राह—कामी नि स्वामस्वात्म्यात्मना
[illegible] कारणं । तेन अैश्वर्यानिन्द्रादय भवन्तीत्यादि
[illegible] । यथा चोक्तम्—

यथा यथा पूर्वकृतस्य कर्मणः, फलं निधानस्थमिवोपतिष्ठते ।
तथा तथा पूर्वकृतानुसारिणी, प्रदीपहस्तेव मतिः प्रवर्तते ॥ १ ॥

तथा—स्वकर्मणा युक्त एव सर्वोऽप्युत्पद्यते जनः । स तथा कृष्यते तेन न यथा स्वयमिच्छति ॥ २ ॥
न दृष्ट नानुकूल च तत्र कर्मणा नीयते । यथैक आखु करण्डक तुलायन्त्रकृत मत्वा दंष्ट्रया विवर कृत्वा प्राविशत् । तन्मध्यस्थसर्पेण स भक्षित, सर्पस्तु तद्विवरान्निर्गत्य वने गत । अतः कर्मैव कारण तथ्य ४ । अथोपक्रमवादी प्राह—किमनेन शठेन कर्मणा ? पुरुषाकार एव सर्वफलनिबन्धन । यदि च कर्मणैव सर्वसिद्धिस्तर्हि सर्व कोऽप्युपविश्य तिष्ठतु, स्वय कर्मैव सर्वेप्सितानि सेत्स्यन्ति । यदुक्तम्—

न दैवमिति सचिन्त्य त्यजेदुद्यममात्मन । अनुद्यमेन कस्तैल तिलेभ्य प्राप्तुमिच्छति ॥ १ ॥

अथ राजादीना निविष्टानामेव तत्कर्मणा सेवका स्वय सर्व ढौकयन्तीति चेत्तर्हि तद्ढौकितमन्नादि करव्यापारोपक्रम विना कथ मुखे याति ? तदपि सेवकैर्मुखे क्षिप्यते तदापि दन्तचर्वणोपक्रम विना कथ गिल्यते ? तत उपक्रमजन्यत्वात्कर्मण पुत्रत्वमुपक्रमस्य च ( जनकत्वात् ) पितृत्व । किं च मोक्षेऽपि क्षपकश्रेणिरूपशुक्लध्यानेन सर्वकर्मोन्मूलनतो जीवा सिध्यन्ति सेत्स्यन्ति इत्युपक्रम एव बलीयान् ५ । अथवामुत्तर—ये कालवादिनस्ते सर्व कालकृत मन्यन्ते, तदयुक्त । यत समयादिरूपे परिणामिनि कालेऽविशिष्टेऽपि फलवैचित्र्यमुपलभ्यते । तथाहि—समकालमारभ्यमाणायामपि मुद्गपक्तिरेकस्य निष्पद्यतेऽपरस्य तु स्थाल्यादिसगतायेव विकला । तथा समकालमेकस्मिन्नेव राजनि सेव्यमाने सेवकस्यैकस्य फलमचिराद्भवति, अपरस्य तु कालान्तरेऽपि न । तथा समानेऽपि समकालमपि क्रियमाणे कृष्यादिकर्मण्येकस्य परिपूर्णधान्यसपदुपजायते, अपरस्य तु खण्डस्फुटिता वा न किञ्चिदपि । ततो यदि

बोहरि च, का रिव श्नागरोग्यानधावनतापणादिनारामायथानरकालेन मृत्यु । एव काले शीत तापो वृद्धिधान्यादि गर्भ कारहेतुकमिति १ । अथ स्वभाववादी प्राह—कोऽय वराक काल ? स्वभावेन विश्व संयोग गर्भोत्पत्तिवृद्धिजन्मोदयनाशा जायन्ते । मयूरेषु विचित्रत्व कटकेषु तीक्ष्णत्व क॰ करोति ? बालि च काले वृद्धिसदा मनुष्यबाला मासाद्यतिक्रमे चलन्ति, अश्वादीना तु बाला जातमात्रा एवेति । अत सर्वेषां स्वभाव एव प्रमाण २ । अथ नियतिवादी प्राह—को कालेतौ कालस्वभावौ ? नियति—रवितथता, सैव सर्वत्र, यत कालस्वभावयो सतोरपि यस्यापत्यानि भावीनि तस्यैव जायन्ते नान्यस्य । किंच करोच्छालिता कपर्दिका काश्चित्सम्मुखा काश्चिच तिरश्चीना पतन्ति तत्र काल स्वभावयोरन्य कस्य प्रमाण ? पर या यथा पातिनी भविष्यति सा तथैव पतत्येवेति नियतेरेव प्रमाण । यथा कश्चिद्व्याध बुभुक्षितत्वात् तरस्यमेक मुपतत्रिण हन्तु सोद्यमी जात, पुनस्त पक्षिण हन्तुमेक सिञ्चानक उपरि भ्रमति, ततो बाणभ्रुटित सिञ्चानकस्य लग्न, व्याधस्त्वहिना भक्षित, स च पक्षी गगन गत । अतो नियतेरेव प्रामाण्य ३ । अथ कर्मवादी प्राह—कोऽसौ नि स्वामस्थानस्थाऽनला नियति ? कर्म प्रमाण सर्वसुखदुःखाना च कारण । येन श्रोत्रियस्वामिदारादय श्वपचपत्तिरङ्कादित्व श्वपचादयश्च श्रोत्रियादित्व भजन्ते । तथा चोक्तम्—

यथा यथा पूर्वकृतस्य कर्मण , फल निधानस्थमिवोपतिष्ठते ।

तथा तथा पूर्वकृतानुसारिणी, प्रदीपहस्तेव मति प्रवर्तते ॥ १ ॥

यथा—स्वकर्मैव पुंस एव सर्वोऽप्युत्पद्यते जन । स तथा कृष्यते तेन न यथा स्वयमिच्छति ॥ २ ॥

न दृष्टं नानुभूत च तत्र कर्मणा नीयते । यथैक आसु करणक गुरुराधच्युत मत्या दृष्ट्या चिरं कृत्वा प्रविशत् । न मध्यस्थगण स जल्पित , सर्पस्तु तद्विवरान्निर्गत्य वने गतः । अत कर्मैव कारण नर्प्य च । अथोपक्रमवादी प्राह—किमनेन शठेन कर्मणा ? पुरुषाकार एव सर्वफलनिबन्धन । यदि च कर्मैव सर्वसिद्धिहेतु सर्व कोऽप्युपविश्य तिष्ठतु, स्वयं कर्मणैव सर्वप्सितानि सेत्स्यन्ति । यदुक्तम्—

न दैवमिति सचिन्त्य त्यजेदुद्यममात्मन । अनुद्यमेन कस्तैल तिलेभ्य प्राप्तुमिच्छति ॥ १ ॥

अथ गवादीनां निविष्टानामेव तत्कर्मणा सेवका स्वय सर्व ढौकयन्तीति चेत्तर्हि तद्ढौकितभक्ष्यादि कवलक्षेपादिक्रम विना कथ मुखे याति ? तदपि सेवकैर्मुखे क्षिप्यते तथापि दन्तचर्वणोपक्रम विना कथ गिलन ? तत उपक्रमं त्यक्त्वा कर्मापि पुष्टत्वमुपक्रमस्य च ( जनकत्वात् ) पितृत्व । किं च मोक्ष-स्य उपक्रमतपश्चरणध्यानेन सर्वकर्मोन्मूलनतो जीवा सिध्यन्ति सेत्स्यन्ति उपक्रम एव बलीयान् इ । अथ कालवादी—ये कालादितन्त्रे सर्व कालकृत मन्यन्ते, तदयुक्त । यत समयादिरूपे परिणामिनि कालेऽविनिष्टेऽपि फलवैचित्र्यमुपलभ्यते । तथाहि—समकालमारभ्यमाणायामपि मुद्गधान्यादिक्रियायां कस्यचिद्धान्यस्य तु स्थाल्यान्तर्गतस्यैव सिद्धा । तथा समकालमेकस्मिन्नेव राजनि सेव्यमाने सेवकस्यैकस्य फलमविलम्बत, अपरस्य तु कालान्तरेऽपि न । तथा समानेऽपि समकालमपि क्रियमाणे कृष्यादिकर्मण्येकस्य परिपूर्णधान्यधनादि जायते, अपरस्य तु टाटकफुटिता वा न किंचिदपि । ततो यदि

आह—हे पूज्य ! सम्यक्त्वादिगुणश्रेणिनिष्पन्नस्यापि श्रेणिकस्य कथं न मुक्तिः ?। गुरुः प्राह—पूर्वकृतकर्मणोऽक्षयेण पुरुषाकारपरिस्फुरितवीर्योल्लासस्य च सम्यक्त्वात्तस्य स न प्राप्तः । पुनः शिष्यः आह—हे पूज्य ! शालिभद्रेण तु महोद्यमस्तदर्थे कृतः, कथं मोक्षो न प्राप्तः ?। गुरुराह—पूर्वकृतशुभकर्मण्यवशिष्टे स कथं तस्य स्यात् ?। पुनः शिष्यः—भगवन् ! मरुदेव्याश्चत्वारि कारणानि मिलितानि, पुरुषाकारस्तु कश्चिदपि न कृतः, कथं सिद्धिं प्राप ?। गुरुराह—अनया शुक्लध्यानेन क्षपकश्रेण्यारोहिण्याऽनन्तपरिस्फुरितवीर्योल्लासः कृतः, तेन प्राप्तो मोक्षः । अतः पञ्चसमवाये सिद्धिरिति ॥

कालस्वभावादिकहेतुभिर्ध्रुवं, सर्वाणि कार्याणि भवन्ति पञ्चभिः ।
स्याद्वादपक्षः समुदाययुक्तितः-स्तन्वन्त्यजस्रं जिनमार्गलोलुपाः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ पोडशस्तम्भे एकोनत्रिंशदधिकद्विशततमं २२९ व्याख्यानम् ॥

---

## ॥ व्याख्यानम् ॥ २३० ॥

अथ भाविभाव उच्यते—

भवितव्यविपर्यासे मक्तोऽसौ दशकन्धरः । कर्तुं शक्तो हि नैवाभूत् स श्रीपूज्यैः प्रबोधितः ॥ १ ॥

स्पष्टः ।

उक्तो यत । तत्र, ...त्रिकूटपर्वते लङ्कायां रावणो राज्यं करोति । शैवसमये दशवदनो विंशतिभुजः, लोकपाला द्वारपाला कृता, वायुर्गृहं प्रमार्ष्टि, मेघो गृहे पानीयं भरति, नव दुर्गा आरात्रिकमुत्तारयन्ति, सरस्वती घण्टां वादयति, नव ग्रहाः सदा रक्षन्ति, धनदो बीजं वपति, वरुणो ... सिञ्चति, यमः ... करोति । जैनसमये तु प्रतिवासुदेवः दशमस्तकप्रतिबिम्बहारविराजमानवक्षाः सत्यो गाम्भीर्येणाम्भोनिधिः जगत्तृणं मन्यमानोऽजरामरत्वेन गर्विष्ठस्तिष्ठति । एकदैको नैमित्तिकः समागतः तेन विज्ञप्त्यामुखं—' अवश्यं मर्तव्यं सर्वैः, यतो मरणं प्रकृतिः शरीरिणां विकृतिर्जीवितम्' । ततो रावणेनोक्तं—"मम मरणं नास्ति, यमस्य सेवकत्वात्" । तदा नैमित्तिकेनोक्तं—"...स्य ते मरणं भविष्यति' । ततो रावणो मन्त्रिमुखमैक्षिष्ट । मन्त्रिभिरुक्तं—"नात्र ... नास्ति ... श्रूयते' । रावणः सगर्वं स्माह—"हहो ! किं भवितव्यतया वराक्या काकया ... प्रमाणम्" । नैमित्तिकः प्राह—"राजन् ! मैवं वादीः, चन्द्रस्थलनृपसुता ... अद्यतनादारभ्य सप्तमे दिने पाणिग्रहणं मध्याह्नेऽस्ति, तां भवितव्यतां निषेधयितुं ... ततोऽपि मरणभवितव्यता निर्जीयते" । "कथं तयोः सङ्गमः ?" इति रावणेन पृष्टे नैमित्तिकः प्राह ... रत्नपुरनगरे रत्नमनो राजा । रत्नदत्तः पुत्रो द्वासप्ततिकलाकुशलः सर्वाङ्गसुन्दरः ... तस्य पुत्रस्यानुरूपकन्याविलोकनाय कुमाररूपं पटे लेखयित्वा ... मन्त्रिपुत्रप्रमुखाः प्रेषिताः । ततः पूर्वपश्चिमदक्षिण...

निष्फला' समागता । अथ ये उत्तरदिगभिमुख प्रस्थिता मन्त्रिणस्ते परिभ्रमन्तो गङ्गातटे चन्द्रस्थल नगर प्राप्ता । तत्र चन्द्रसेनो राजा, तस्य चन्द्रावती कन्या चतुःषष्टिकलाकुशला दिव्यरूपपात्र दृष्टवन्त । जन्मपत्रिकाया मेलितायामष्टविधा प्रीति । राज्ञा स्वपुत्री समाकारिता । उभयोरपि स्वस्वयोग्यता विचार्य पृष्टा ज्योतिर्विद , तैर्मिलित्वा विज्ञप्त—"स्वामिन् ! द्वादश वर्षाणि शोधितानि, परमद्यदिवसाद्द्वादशे दिवसे यादृशं लग्न, न तादृक्कुत्रापि" । राज्ञोक्त—"दूरे वर , लग्नमासन्न, अत्र क उपाय ?"। मन्त्रिण प्राहु—"पवनवेगा रक्तवर्णा उष्ट्रिका' प्रेष्यन्ते, ताभि शीघ्र कुमार एवात्रानीयते" । ततो राज्ञा तथैव प्रतिपद्य पवनवेगाभिरुष्ट्रिकाभिर्मन्त्रिणस्तत्र प्रहिता । दिनपञ्चकेन ते स्वनगर प्रापु । रत्नसेनोऽपि राजा कन्यारूपपट्टविलोकनात्सञ्जातप्रमोद कुमार मन्त्रिभि सह ताभिरुष्ट्रिकाभि प्रैषयत् । सोऽपि प्रयाण कुर्वन्नस्ति । यदि रावण ! भवितव्यभञ्जने ते शक्तिरस्ति तदा भञ्जय" । ततो रावणेन तक्षकनागो मुक्त "याहि रत्नदत्तकुमार तथा दशय येन म्रियते" । तक्षकेणापि एकपाद पर्याणेऽन्यो भुवि एतदवसरे दष्ट कुमारो भुवि पतित । कुमारिकाऽपि रक्षोद्वयेनात्रानीता, दर्शिता नैमित्तिकस्य । नैमित्तिकेनापि उपलक्षिता । तत एका राक्षसी तिमिङ्गिलरूपाऽऽकारिता । एका मञ्जूषा सप्तदिवसभोजनसहिता कारयित्वा तन्मध्ये कुमारीं चिक्षेप । ततस्ता मञ्जूषा तिमिङ्गिलरूपराक्षसीमुखे क्षिप्त्वा विससर्ज "सप्तदिनपर्यन्तमपारसमुद्रमध्ये ऊर्ध्वमुखी त्व तिष्ठ, यदाऽहमाकारयामि तदैवागन्तव्य, नान्यथा" इत्युक्त्वाँश्च । पुनरपि नैमित्तिकमुक्तवान्—"पश्य भवितव्यताविपर्यास" । अथ रत्नदत्तकुमारो मूर्छया

"कथ जातोऽनयोर्विवाद· ?" इति रावणेन पृष्टे नैमित्तिकेन सर्वं निष्पन्न प्रोक्त। ततो रावणो भाव्य भवतीति मत्वा स्वमरणमङ्गीचकार, तौ च सत्कृत्य मुक्तवान्। स्वस्थान प्राप्तौ। अथैकदा मुनिचन्द्रगुरु प्रणम्य पौलस्त्यः पप्रच्छ—"भगवन्! कोऽपि नियत्युल्लङ्घने क्षम· श्रुतो दृष्टो वास्ति?"। गुरुरुवाच— "हे नृपते! वादिना इद मत। यत —

प्राप्तव्यो नियतिवलाश्रयेण योऽर्थं, सोऽवश्य भवति नृणा शुभोऽशुभो वा।
भूताना महति कृतेऽपि हि प्रयत्ने, नाभाव्य भवति न भाविनोऽस्ति नाश ॥ १ ॥

देहस्य शाश्वतत्व कालादीन् विहाय ते वदन्ति, पर तन्न प्रमाण, कर्मादीन्यपि स्वस्वकार्यजनकानि सन्ति। उक्त च—

कर्मणो हि प्रधानत्व किं कुर्वन्ति शुभा ग्रहा·। वशिष्ठदत्तलग्नोऽपि राम प्रव्रजितो वने ॥ १ ॥
नैवाकृति फलति नैव कुल न शील, विद्याऽपि नैव न च जन्मकृताऽपि सेवा।
कर्माणि पूर्वतपसा किल सञ्चितानि, काले फलन्ति पुरुषस्य यथेह वृक्षा ॥ २ ॥
वैद्या वदन्ति कफपित्तमरुद्विकार, नैमित्तिका ग्रहकृत प्रवदन्ति दोषम्।
भूतोपसर्गमथ मन्त्रविदो वदन्ति, कर्मैव शुद्धमतयो यतयो गृणन्ति ॥ ३ ॥

केनचित्तु एकार्थकानि कर्मनामानीमानि प्रोक्तानि—

विधिर्विधाता नियतिः स्वभावः, कालो ग्रहा ईश्वरकर्मदैवम् ।
भाग्यानि पुण्यानि यमः कृतान्तः, पर्यायनामानि पुराकृतस्य ॥ ४ ॥

यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो विन्दति मातरम् । एवं पूर्वकृतं कर्म कर्तारमनुधावति ॥ ५ ॥

यथा छायातपौ नित्यं सुसम्बद्धौ परस्परम् । एवं कर्म च कर्ता च सम्श्लिष्टावितरेतरम् ॥ ६ ॥

अथोद्यम —

न यथैकेन हस्तेन तालिका सम्प्रपद्यते । तथोद्यमपरित्यक्तं न फलं कर्मणः स्मृतम् ॥ ७ ॥

पश्य कर्मवशात्प्राप्तं भोज्यकाले च भोजनम् । हस्तोद्यमं विना वक्त्रे प्रविशेन्न कथञ्चन ॥ ८ ॥"

पुना रावण पप्रच्छ—"स्वामिन् ! कोऽपि मृत्युवञ्चनोपायोऽस्ति ?" । गुरुरुवाच—"हे त्रिखण्डेश्वर !—

परिहरति न मृत्युः पण्डितं श्रोत्रियं वा, धनकनकसमृद्धं बाहुवीर्यं नृपं वा ।
तपसि नियमयुक्तं सुस्थितं दुःस्थितं वा, वनगत इव वह्निः सर्वभक्षी कृतान्तः ॥ १ ॥

ये पातालनिवासिनोऽसुरगणा ये स्वैरिणो व्यन्तरा,
ये ज्योतिष्कविमानवासिविबुधास्ताराश्च चन्द्रादयः ।
सौधर्मादिसुरालयेषु सुखिनो ये चापि वैमानिका—
स्ते सर्वेऽपि कृतान्तवासमवशा गच्छन्ति किं शोच्यते ॥ २ ॥

इत्यादिगुरूपदेशतः प्रबुद्धो नित्यं शान्तिजिनभक्तिं चकार । अन्यदा स दशवदनः पुष्पकविमान-

"कथं जातोऽयोर्विग्रहः ? " इति रावणेन पृष्टे नैमित्तिकेन सर्वं निष्पन्नं प्रोक्तं। ततो रावणो भाव्यं भवतीति मत्वा स्वमरणमङ्गीचकार, तौ च सत्कृत्य मुक्तवान्। स्वस्थानं प्राप्तौ। अथैकदा मुनिचन्द्रगुरुं प्रणम्य पौरस्त्यः पप्रच्छ—"भगवन्! कोऽपि नियतयुग्मने क्षम श्रुतो दृष्टो वास्ति?"। गुरुरुवाच—"हे नृपते! वादिनां इदं मतं। यत—

> प्राप्तव्यो नियतिबलाश्रयेण योऽर्थः, सोऽवश्यं भवति नृणां शुभोऽशुभो वा।
> भूतानां महति कृतेऽपि हि प्रयत्ने, नाभाव्यं भवति न भाविनोऽस्ति नाशः ॥ १ ॥

देहस्य शाश्वतत्व कालादीन् विहाय ते वदन्ति, परं तन्न प्रमाणं, कर्मादीन्यपि स्वस्वकार्यजनकानि सन्ति। उक्तं च—

> कर्मणो हि प्रधानत्वं किं कुर्वन्ति शुभा ग्रहाः। वसिष्ठदत्तलग्नोऽपि रामः प्रव्रजितो वने ॥ १ ॥
> नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलं, विद्याऽपि नैव न च जन्मकृताऽपि सेवा।
> कर्माणि पूर्वतपसा किल संचितानि, काले फलन्ति पुरुषस्य यथेह वृक्षाः ॥ २ ॥
> वैद्या वदन्ति कफपित्तमरुद्विकारं, नैमित्तिका ग्रहकृतं प्रवदन्ति दोषम्।
> भूतोपसर्गमथ मन्त्रविदो वदन्ति, कर्मैव शुद्धमतयो यतयो गृणन्ति ॥ ३ ॥

केचित्तु एकार्थकानि कर्मनामानीमानि प्रोक्तानि—

विधिर्विधाता नियतिः स्वभावः, कालो ग्रहा ईश्वरकर्मदैवम् ।
भाग्यानि पुण्यानि यमः कृतान्तः, पर्यायनामानि पुराकृतस्य ॥ ४ ॥
यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो विन्दति मातरम् । एवं पूर्वकृतं कर्म कर्तारमनुधावति ॥ ५ ॥
यथा छायातपौ नित्यं सुसम्बद्धौ परस्परम् । एवं कर्म च कर्ता च संश्लिष्टावितरेतरम् ॥ ६ ॥
अथोद्यम —
न यथैकेन हस्तेन तालिका सम्पद्यते । तथोद्यमपरित्यक्तं न फलं कर्मणः स्मृतम् ॥ ७ ॥
पश्य कर्मवशात्प्राप्तं भोज्यकाले च भोजनम् । हस्तोद्यमं विना वक्त्रे प्रविशेन्न कथञ्चन ॥ ८ ॥"
पुना रावणः पप्रच्छ—"स्वामिन् ! कोऽपि मृत्यूल्लङ्घनोपायोऽस्ति ?" । गुरुरुवाच—"हे त्रिखण्डेश्वर !—
परिहरति न मृत्युः पण्डितं श्रोत्रियं वा, धनकनकसमृद्धं बाहुवीर्यं नृपं वा ।
तपसि नियमयुक्तं सुस्थितं दुःस्थितं वा, वनगत इव वह्निः सर्वभक्षी कृतान्तः ॥ १ ॥
ये पातालनिवासिनोऽसुरगणा ये स्वैरिणो व्यन्तराः,
ये ज्योतिष्कविमानवासिविबुधास्ताराश्च चन्द्रादयः ।
सौधर्मादिसुरालयेषु सुखिनो ये चापि वैमानिका—
स्ते सर्वेऽपि कृतान्तवासमवशा गच्छन्ति किं शोच्यते ॥ २ ॥
इत्यादिगुरूपदेशतः प्रबुद्धो नित्यं शान्तिजिनभक्तिं चकार । अन्यदा स दशवदनः पुष्पकविमान-

मारुह्य मन्दोदरीनाम्नी महाराज्ञीदेवीमागात् । तत्र नत्वा एकत्रित्रमुखप्रासादे वीणा करे कृत्वा क्रमपूजां कृत्वा भावपूजां प्रारभेत् । इतश्च तत्रागतनागेन्द्रेणश्चतुर्विंशतिजिनानमस्कृत्योपविष्ट । त प्रति तीर्थस्वरूपं पृष्टं । धरणेन्द्रपतिनाऽपि अष्टापदमाहात्म्यं निगदितं । तत्समये महता हर्षभरेण मन्दोदरी नृत्यं ननाम । इतश्च वीणातन्त्रीका त्रुटिता तदा भत्यर्धचक्रिणा चिन्तित—"अहो ! अत्र नृत्यसमयेऽधुना भावभङ्गो मा भवतु" इति कृत्वा स्वहस्ततो नाडिकाऽऽकृष्य वीणायां सयोजिता । तेन नृत्यमधिकं शुशुभे । देवैः पुष्पवृष्टिः कृता । पुन पुनस्ते प्रशंसा चक्रिरे । तत्समये भावमग्नेन रावणेन तीर्थकृत्कर्म समुपार्जितं । तत स्वस्थानमागत सुखं तस्थौ ॥

कृत्वा परीक्षां विविधै प्रकारै-रेकान्तवाद नियतादिरूपम् ।
मुक्त्वाऽऽत्मसिद्धौ प्रकृतोद्यम स-अष्टापदेऽर्हत्पदमादधात्स ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादमन्थवृत्तौ
षोडशस्तम्भे त्रिंशदधिकद्विशततमं २३० व्याख्यानम् ॥

---

## व्याख्यानं ॥ २३१ ॥

अथ शब्दादेः कृपादिसामग्रीसद्भावात्कर्मं पश्चात्तरमित्याह—

देवेन्द्रा दानवेन्द्राश्च नरेन्द्राश्च महाबला । नैव कर्मपरीणाममन्यथा कर्तुमीश्वराः ॥ १ ॥

अत्रार्थे ज्ञात चेद्—मनोरमे पुरे रिपुमर्दनो नृपोऽभूत् । तस्य भाविनी नाम पुत्री । सा च पितु प्राणेभ्योऽतिप्रियासी । ततस्तस्याः स्नानभोजनादिप्रह्वायामेव स्वयं राजा स्नानभोजनादि करोति । सा पुत्री कलाचार्यसमीपे विद्यां गृह्णाति । अथात्र पुरे सर्वथा निर्धनस्य धनदत्तस्य श्रेष्ठिनः सप्तपुत्रोपरि जात कर्मरेखाभिधपुत्र । स च यवीयस्त्वेन पितुः प्रिय । सोऽपि तस्यैव गुरोः पार्श्वे कलाभ्यास विधत्ते । अधीतकलाजातया तया चैकदा कर्मरेखे पार्श्वे स्थिते गुरुः पृष्ट —"हे तात ! मम को वरो भावी ?" । तेनापि सुप्रसरणोऽस्य "कर्मरेखोऽयं भवत्या भर्ता भावी" इति प्रोक्त । तच्छ्रुत्वा वज्राहतेव मूर्छामापन्ना सती दध्यौ—"हा हा ! असौ दुर्गतपुत्रको मम पतिस्तदा मम मृतिरेव श्रेयसी । किंचास्मिन् सत्यपि नूनमन्यो वरो मम नहि" कोपगृहं सा गत्वा बाष्पपूरप्लावितकञ्चुका स्वमुखं पिधाय सुप्तास्ति । अथ भोजनावसरे "क्व गता भाविनी ?" इति राज्ञा गवेषिता । "कोपाकुलिता सुप्ताऽस्ति" इति तत्रागत्य, तादृशीं भाविनीमुत्कण्ठसङ्गिनीं दृष्ट्वा राजा दुःखनिदानमप्राक्षीत् । स्वचिन्तिते तयाऽभिहिते "राज्ञा किं कर्तव्य ?" इति सर्वेऽपि मन्त्रिणः पृष्टा प्रोचु —"हे मनुजाधिराज ! निष्कारण मनुष्याणां तु राज्ञा नाचित, ततोऽस्य पितैवाकारणीयः, यथा तस्यैव किञ्चिद्वितीर्य स सुतो गृह्यते, पश्चात्स्वयमीप्सितं विधास्यत, ततश्च भावीति" । इति श्रुत्वा स धनदत्त समाहूत । पृष्टं स्वात्मचिन्तितं । पृथिवीपतिना तद्वचनं श्रुत्वा साशङ्कोऽसौ धनदत्तोऽभिधत्ते स्म—"हे देव ! के सुताः ? का

स्वी ! क्वापि ! तस्माेऽपि परित्यागस्तावदेव न्याय्यो यत्रापि विधीयताम्" । राजाऽपीतो व्याघ्र इत-
स्ततीति ध्यात्वे पतितः कर्मरेखमादाय पलाय चाण्डालाना ददौ । "बालहत्या नास्माकमुचिता" इति
तेऽपि तस्मा॰ मृतकशेक शुनायां निपाय त मुमुचिरे । ज्ञातनृपाभिप्राय सोऽपि शृगालनाशमनशत् ।
इतश्च श्रीपुरे श्रीदत्तश्रेष्ठी, तस्य श्रीमतीमज्ञा सुता । श्रेष्ठिन निशि स्वप्नान्तरिति गोत्रदेव्योक्त—
'प्रभाते प्रागाद्दिग्भागस्थां दिशि वर्त्मनि सुप्तस्य यस्य बालस्य पार्श्वे तव कृष्णा गौस्तिष्ठति तस्मै
श्रीमती देया" इति । अथ कर्मरेखकुमारोऽपि सर्वस्यामपि निशि मार्गचलनान्निकाम श्रान्त पुरासन्न-
मागत्य सुप्त स्म । श्रीदत्तेनापि गोत्रदेवीवचनेन तत्रैव वीक्ष्य स्वगृहमानीय स्वसुता परिणायित ।
वितीर्णं च करमोचनावसरे सर्वाऽपि गृहश्री । तत्र च तेनापि कर्मरेखेण रत्नचन्द्र इति स्वनाम प्रका-
शितं । एकदा स श्रीदत्तान्या यानपात्रेणाब्धौ जगाम । तत्र चोपार्जितभूरिवित्तो वर्त्मनि समागच्छन्
भग्न प्रवहणेऽम्भोनिधौ निपतितो गिलितश्च मीनेन महता । तटे पतितस्य तस्य मीनस्योदर विदार्य
धीवरैर्दृष्टः स रत्नपुरपतय प्राभृतीचक्रे । तेनाप्यपुत्रेण राज्ञा पुत्रत्वेन रक्षित , परिणायितश्च पुण्य-
वपुरराजसुता । इतश्च रिपुमर्दनेन तेन राज्ञा जायिन्या स्वसुताया स्वयवरमण्डपमहोत्सवे बहवो राजानो
राजपुत्रा मन्त्रिणो मन्त्रिपुत्रा श्रेष्ठिनः श्रेष्ठिपुत्राः सार्थपाश्च समाहूताः । तदा च रत्नपुरस्वामिन सूनु
रत्नचन्द्रश्चतुरङ्गिण्या सेनया परिवृत॰ स्वयवरमण्डपमण्डपमलचकार । क्रमेण सकलराजमण्डलमतिक्रम्य रो-
हिण्या रत्नीव तदा जायिन्या स वर वृतः । रिपुमर्दनराजोऽपि वक्षिणकादिव दृष्ट्वा विस्मृष्टः । स ता

जानिनीमादाय स्वपुरमाययौ । अथैकस्मिन्नहनि सुवर्णस्थाले स्वर्नाज्यमिव रम्यमन्नं भुञ्जानस्यास्य वायु-प्रेरितान् रेणून् पततो विलोक्य तालवृन्तपाणिः पुरः स्थिता जानिनी तन्नोजा चीनरावस्त्रेन मध्ये निदधे स। तन्निरीक्ष्य रत्नचन्द्रो दध्यौ—"एकः सोऽवसरो यत्राहमनया शूलायामारोपित, एकश्चायमवसरो यत्रैषैव वेत्ति मम प्राणपतेरस्य शरीरे पांशुस्पर्शोऽपि मा भूत् इति विस्मयं मन्यमानः स ईषत्स्मित विधत्ते स। तत्स्मितं विलोक्य निपुणा सा चकिता दध्यौ—"स्मितं तु मादृशां मृगीदृशां घटते न त्वेतादृशां पुंसां कारणं विना"। ततः सा स्मितकारणं तमपृच्छत्। कान्तास्वोरतरकदाग्रहपतितः सोऽवदत्—"हे तन्वङ्गि! मामुपलक्ष्यसि?"। अथ साऽवोचत्—"त्वं प्राणपतिरहं च तव प्रेयसी"। "हे सुभ्रू! अयं सम्बन्धो विश्वेऽस्मिन् प्रसिद्धः, परमन्यः कोऽपि सम्बन्धोऽस्ति। हे मृगाक्षि! यदहं स धर्मरत्नाख्यो धनदत्तश्रेष्ठिसुतः। सा च त्वं जाविनीति"। पूर्वजातमन्यदपि रहस्यं तद्रूपं श्रुत्वा सा प्रकामं त्रपाधोमुखी जाता। अथैनां प्रेमवचनैराश्वास्य सोऽवक्—

त्रपाया पद्मपत्राक्षि तत्सारस्यरसरोऽस्तुना। लोकोक्तिरपि यद्विप्रैर्नातीता वाच्यते तिथि ॥ १ ॥

तथा हे कृशोदरि! कर्मणां गहना गतिः। तेन पुरातनप्रौढपरिचितदैवाधिदेवान् विमुच्य कर्मण्य एव नमस्कारश्चक्रे। यतः—

ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितो ब्रह्माण्डभाण्डोदरे, विष्णुर्येन दशावतारगहने क्षिप्तो महासङ्कटे।
रुद्रो येन कपालपाणिपुटके भिक्षाटनं कारितः, सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥१॥

ततः सा त्रपा मुक्त्वा पित्रोरेन वृत्तान्तमभिधाय पतिं सेवते। अथ कर्मरेखकुमारनृपो गुरुपान्ते देशनां श्रुत्वा दध्यौ—"कर्मणा फलमत्रैव मयाऽध्यक्षं दृष्टं, अतो गुरुवाक्यं प्रमाणं"। अथ तज्जायार्थे प्रान्ते प्रव्रज्य सुगतिभाग् बभूव दुस्तपतपसा।

दैवाधीनं वृथा कार्यं विधातुं शक्नुवन्ति के?। कर्मत एव सङ्गोऽभूद्भाविनीकर्मरेखयोः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ पोरुशस्तम्भे
एकत्रिंशदधिकशतद्वयतमं २३१ व्याख्यानम् ॥

॥ व्याख्यान ॥ २३२ ॥

अथ पञ्चकारणसमुदाये सत्येव कार्यं स्यादित्याह—

कालादिपञ्चहेतूनां समवायो यदा भवेत्। तदा कार्यस्य निष्पत्तिः स्यात् क्षुल्लककुमारवत् ॥ १ ॥

स्पष्टः। भावार्थस्तु सम्बन्धेन श्राव्यः। साकेतनपुरे पुण्डरीको नृपः, कण्डरीको लघुभ्राता युवराजः, तस्य यशोभद्राऽतीव सुरूपा भार्याऽस्ति। तां वीक्ष्य कामरागमग्नः पुण्डरीको दास्यास्येन स्वेप्सितं जगौ। तयोचे—"हे पूज्य! त्वं प्रजानाथोऽसि, न्यायाध्वन स्खलनं तव नार्हं"। स उवाच—"हे स्त्रि! "ना ना" इति शब्दोच्चारणं स्त्रीणां स्वभावोऽस्ति, परमत्र हे कृशाङ्गि! परिहासं विमुच्य मां पतित्वेन

नव" । तयोक्तं—"कुलमर्यादा धर्ममर्यादा च नाद्य मुक्ते, त्वमिदं दुष्ट वदन् किं न लज्जसे ?" । नृपो स्थौ—"यावत् मन्तुर्विनिति नारन्मा न समीहते एषा, तेन यात्योऽत्र मयेति" ध्यात्वा क्रुद्ध कृत्वा दिनानि । यत —

यथाश्रयया फलाभावविदृन्ति जन्तव । अग्निर्नेकनख यावत्स कामरसनिर्मितम् ॥ १ ॥

ततः सा दध्यौ—"नून येन मोऽन्रो हृतः स मम शीलखण्डमपि करोति, अतोऽन्यत्र देशे व्रजामि" । इति ध्यात्वाऽऽत्मसत्त्वा सा तत्र निर्गता । शीलरत्नाम्भा दीक्षा मत्वा तया दीक्षाऽऽददे । ततो गर्भ प्रादीयात्र वीक्ष्य गर्भ पृष्टा यथा तत्त्वमुवाच । तत्र प्रवर्तिनी शासनोड्डाहो न स्यात्तथा रक्षिता । पुत्रो जात । श्राद्धगृहे वर्धन । क्षुल्लककुमार इति नाम दत्त । अष्टवर्षान्ते स यातो दीक्षित । इत्थारित्रा- वरण यत्कान्ति विषयागमना चित्त जाता । मातर प्राह—"हे मात ! विषयसौख्य प्रेक्ष्य पुनर्मत चरि- ष्यामि ।" "ह वत्स ! मधमसौख्य मुक्त्वा किं तुच्छ विषये मनोरागं करोषि ? यदि तव प्रतेषु नास्ति रतिः मत्कथया द्वादश वर्षाणि तिष्ठ, ततस्तवास्य कुरु" । स तत्र नित्य स्थितो मातृसाध्वीपार्श्वे वैरा- ग्यवाणीमृण्वान, परं न भ्रान्त वैराग्यमानि । ततो द्वादशवर्षान्ते माताऽऽपृष्टा, साऽऽह—"मम महत्तरी मद्गुरुः साध्वीमापृच्छस्व" । स साध्वीमाम गत्वाऽऽपृच्छत । साध्वी प्राह—"हे वत्स ! द्वाद- शवर्षाणि यावत् मिमाऽस्मदर्थे स्थाने भव्य' । तेनानेकसूत्रार्थौ श्रुतान्यपि न किञ्चिद्वोधोऽजनि ततः । पुनश्चिन्तितः स साध्वीमापृच्छत्—"युष्मद्वचसा मया इयन्त दिनानि स्थितम्, अधुना गच्छामि" ।

साध्वी प्राह—"उपाध्यायगुरुमापृच्छ्य त्वं गच्छ"। ततः स उपाध्यायमापप्रच्छे। गुरु प्राह—"त्वमत्रापि द्वादश वर्षाणि तिष्ठ"। ततः स स्थितः, तद्देशनातो न बोधं गतः, गमनं ययाचे। गुरुणोक्त—"त्वं गच्छाधिपसूरिपार्श्वे गच्छ, स्वाकूतं निवेदय"। तेन तथा कृते सूरि प्राह—"हे जड! द्वादश वर्षाणि यावद्दीक्षां पालयन्नपि न तिष्ठ"। तत्राप्यनेकदेशनाः श्रुताः। जनन्याद्युपरोधतोऽष्टचत्वारिंशद्वर्षाणि यावद्दीक्षां पालयन्नपि न विषयविमुखोऽजनि। पूर्णप्रतिज्ञः सूरिं प्राह—"स्वामिन्! अहं गच्छामि"। सूरिस्तु सावद्यत्वान्मौनं चकार। ततः स्वयं गच्छतस्तस्य मात्रा पूर्वानीतं रत्नकम्बलं मुद्रारत्नं चार्पितं। स सर्वसंयमं मुक्त्वा साकेतपुरराजपर्षदि गतः। तत्र नट्या नाटकं प्रारब्धं, तेन व्यग्रमानसाः सर्वे मुहुर्मुहुः साधु साध्विति तामूचे। नूपुरद्वयपर्षदि गतः। तत्र नट्या नाटक प्रारब्ध, तेन व्यग्रमानसा. सर्वे मुहुर्मुहु साधु साध्विति तामुचे' प्रहरात्रयं। सोऽपि प्रेक्ष्य क्षीणोऽजनि। इतश्चिरनृत्येन खेदिता सा नर्तकी निशान्ते निद्रायमाणा घूर्णितवती। तदा वीक्ष्याक्का सङ्गीतालापेन ज्ञापितवती, तथाहि—

सुट्ठु गाइय सुट्ठु वाइय सुट्ठु नच्चिय सामसुंदरि।
अणुपालिय दीहराइय उ सुमिणंते मा पमायए॥ १॥

इति श्रुत्वा नर्तकी नृप सावधानाऽजनि। क्षुल्लकस्ता गाथां श्रुत्वा क्षुब्धः पारितोषिकं स्वरत्नकम्बलं सार्थमस्यै ददौ। ततो नृपपुत्रेण मणिकुण्डलं तस्यै दत्तं, मन्त्रिणा मुद्रारत्नं, चिरकालप्रोषितकान्तया सार्थवाहस्त्रिया हारो दत्तः, राज्ञो हस्तिपकेनाङ्कुशरत्नं च ददे। सर्वाणि लक्षमूल्यानि नर्तक्या लब्धानि। तदादौ क्षुल्लकेनोक्त—"हे नृप! त्वदनुजसुतोऽहं चिरं लब्धो राज्यं मुद्रितास्य निदानं सर्वं पृष्टा। तत्रादौ क्षुल्लकेनोक्त—"हे नृप! त्वदनुजसुतोऽहं चिर

पष्टिवर्षाणि व्रत प्रपाल्य विषयमना राज्यार्थं स्वगृहे प्राप । एतज्ज्ञात्वार्थं विचिन्त्य प्रमादकरण नार्हमिति वाधकगीतमपि साधकत्वेन मम परिणत, पूर्वं साधक गुरुवचनमपि न साधकत्वेन जात, अतो दीक्षानिश्चयोऽह जात । इत्थ महोपकारिण्यै प्राग्दान मया दत्त । चेत्त्वदनुजसुत मा न वेत्सि तदा सदेहच्छेदिकामिमा नाममुद्रा पश्य" । ततो राज्ञोक्त—"गृहाणेद राज्य" । स प्राह—"राज्यादिगृद्धमोहज्वरस्तु मदात्मप्रदेशाद्दूर गत , अधुनाऽह राज्येन कि करोमि ? " । ततो राजपुत्र प्राह—"हे तात ! राज्यलोभेनाहमद्य श्वो वा त्वा हन्तुकामो निषादिच्चिरज्जुर, इमा गाथा श्रुत्वा ध्यात—"अय वृद्धोऽस्ति, शेषमायुरस्य पितुः स्तोक, अतो न हनिष्यामि, तेन तुष्टो दानमददाम्" । ततो मन्त्री प्राह—"हे देव ! शत्रुच्चिर्जंदितोऽस्मि परमिमा श्रुत्वा पापतो निवृत्त " । तत प्रोषितपतिकाऽऽह—"हे विभो ! अद्य श्वो वा परं प्रति रिरमुरज्जुर, पतिविरहेण द्वादश वर्षाणि गतानि, इमा श्रुत्वा चिरपालित सतीत्व न मोऽस्नादर्हमिति ज्ञातवती" । हस्तिपक प्राह—"तवारिनिर्जंदितोऽस्मि, परमिमा श्रुत्वा प्रबुद्ध " । इति श्रुत्वा सर्वेऽपि प्रमुदिता । ततो राजादय सर्वेऽपि क्षुल्लकेन सह दीक्षा जगृहु । क्रमेण स्वर्गादिक प्रापुः ॥

मतिमग्नमध्यान्मुखोज्ज्वला सुजा, श्रुत्वाऽपि यार्थी न सुबोधमासवान् ।
समाप्य कालादिकहेतुतत्त्वता ( पञ्चक ), सद्य सुवैराग्यगुण ततान सः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशामृतसारयायामुपदेशप्रासादमथस्य वृत्तौ षोडशस्तम्भे द्वात्रिंशदधिकद्विशततमं २३२ व्याख्यानम् ॥

र्वाङ्कुरतृणाहारा धन्यास्ते च वने मृगा । विज्ञवोन्मत्तमूर्खाणा न पश्यन्ति मुखानि यत् ॥ २ ॥

अयि कुरङ्गक विक्रमसे कथ, त्यज वनं गमन कुरु सत्वरम् ।
इह वने हि वनेचरनायकाः, सुरञ्जिलोहितलोहितसायका ॥ ३ ॥

वसन्त्यरण्येषु चरन्ति दूर्वां, पिबन्ति तोयान्यपरिग्रहाणि ।
तथाऽपि वध्या हरिणा नराणा, को मूर्खमाराधयितु समर्थ ॥ ४ ॥

र निर्गुणनरोपमान न युक्त। ततः पुनरपि सूरिणाऽभिहितम्—( त्रय पादास्त एव, ष्यरूपा पशवश्चरन्ति" । इत्याकर्ण्य गौराह—

र दुग्ध धवल, त्गण गेहस्य मण्डन भवति । रोगापहारि मूत्र, पुच्छ सुरकोटिसस्थानम् ॥ १ ॥

सण्ढोऽप्याह—

भारभ्रद्दे शक्तिर्न च यादृगुण कृपा । देवागारवलीवर्दस्तथाऽप्यश्नाति भोजनम् ॥ १ ॥

गुरुशकटधुरन्धरस्तृणाशी, समविषमेषु च लाङ्गलापकर्षी ।
जगदुपकरण पवित्रयोनि-र्नरपशुना कथमुपमीयते गवेन्द्रः ॥ २ ॥

तेनैतदप्युपमान न योग्य । ततोऽन्येनोक्त—"मनुष्यरूपेण तृणोपमाना:"। इति श्रुत्वा तृणजातिराह—

गवि दुग्धकर ( गध रणे ) ग्रीष्मे वर्षाहेमन्तयोरपि ।
नृणा त्राणमह कुर्वे तत्साम्य च कथ मम ॥ १ ॥

रूढस्य सिन्धुतटमनुगतस्य तृणस्यापि जन्म कल्याणम् ।
यत्सलिलमज्जदाकुलजनहस्तावलम्बनं भवति ॥ २ ॥

समराङ्गणे तृणे मुखे धृते न कोऽपि तं हन्ति ।

यस्यैवाहारयोगाज्जगति सुरजयोऽजायिता वा महिष्य,
सर्वा समास्तन्त्र्योवपुरपचितिका आधदभोर्निदानम् ।
क्षीरं लोकाय दद्यु सकलरसमहायोनिभूतं तृणं त-
ज्जानेऽजानन्त एते धिगरसिकवयो नीरसं वर्णयन्ति ॥ २ ॥

इति तृणेनोक्तेऽन्य कवि साह—"मनुष्यरूपेण तरूपमाना" । तरव प्राहु—

छाया कुर्मो वय लोके फलपुष्पाणि दद्महे । पक्षिणा सर्वदाधारगृहादीना च हेतवे ॥ १ ॥

पुन शाखयुक्तिकरा प्राहु—

छायामन्यस्य कुर्वन्ति स्वय तिष्ठन्ति चातप । फलन्ति च परार्थे हि नात्महेतोर्महाद्रुमा ॥ १ ॥

ग्रीष्मग्रीष्मखराशुतापमसम वर्षाम्बुतापक्लम, छेदच्छेदमुखं कदर्थनमल मर्त्यादिभिर्निर्मितम् ।
सर्वग्रासिदवानलप्रमुखरज्वालोत्करालिङ्गन, हहो वृक्ष सहस्व जैनमुनिवधत्त्वं दमैकाश्रय ॥ २ ॥

पुन कवि प्राह—"मनुष्यरूपेण हि धूलिपुञ्जा" । इति श्रुत्वा रेणुराह—

१ "जयन्ति वृक्षा" इत्यपि पाठ २ प्रमुख

सर्वेषु जीवेषु नरत्व ( त्व ) दुर्लभ, तत्रापि धर्मोत्तमगुणाश्रित ( र्तु ) र्लभा ।
श्रीश्यामसूर्यादितयुक्तिजिर्नृपो, विज्ञाय दानादिगुणान् दधन् जनी ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ पोरुश-
सप्ने त्रयस्त्रिंशदधिकद्विशततम २३३ व्याख्यानम् ॥

---

## ॥ व्याख्यानम् ॥ २३४ ॥

अथान्यभावेन वन्दन न फलद स्यादित्याह—

बाह्याचारोऽस्ति ( हि ) द्रव्यस्य वन्दन च प्रकीर्तितम् । तत्र प्रमाणमायाति सफल नावन्दनम् ॥१॥

स्पष्ट । अत्रार्थसमर्थनार्थ ज्ञात चेद—एकस्य राज्ञ पुत्र शीतलनामा बाल्यतो वैराग्यवान् एकदा श्रीगुरुधर्मदेशना श्रुत्वा बुद्ध । तथाहि—कोपि तापस प्रतिमासक्षपणपारणके निमन्त्रित पुरमध्ये पारणक कराति, पर पुरमध्य स्त्रीमुख नावलोकते, कम्बाधैरग्रे आगच्छन्त्य स्त्रियोऽपसार्यन्ते । एव स्त्रीणा निन्दना श्रुत्वा काऽपि वेश्या "अहो कपटपाटव ! अहो लोकरञ्जनाविष्करणाय कियान् दम्भ ।" इति मन्यमाना तद्बोधनाय मनो दधौ । अन्यदा नृपगृहे पारणकाय गच्छन् सुखासनस्थो मार्गे ...
इति वारता साऽग्र आगता वेत्रिभिर्निर्यमाणापि नापसरत् । पार्श्वे एत्य तस्य ...

वपुर्विषमसंस्थान कर्णज्वरकरो रव । करजस्याशुगत्यैव छादिता दोषसन्तति ॥ १ ॥

एकेनैव गुणेन राजमान्योऽसि चन्दनवत् । अन्यकविनोक्त—"मनुष्यरूपेण च जसतुल्या"। तमुत्वा जसोवाच—

> मुकुटमध्ये हिसा करोम्यह सकलधान्यरक्षा ज्ञाक् ।
> मान ददते मनुजा मुखशुद्धिकरी सुगन्धा च ॥ १ ॥

तत पुन पाणिकृत्यक्याकलाप स्माह—"मनुष्यरूपा खलु मक्षिका स्यु"। इत्याकर्ण्य मक्षिका प्राह—सर्वेषा हस्तयुक्त्याह बोधयामि निरन्तरम् । ये धर्म नो करिष्यन्ति ते हस्तौ घर्षयन्ति वै ॥ १ ॥ किंच श्रीभोजनृपेणान्यदा विद्वास पृष्टा —मक्षिका अग्रगतौ हस्तौ कथ घर्षयन्ति? तदा सद्भि प्रोक्त—

> देय भोज धन धन सुविधिना नो सचितव्य कदा ( सदा ),
> श्रीकर्णस्य बलेश्च विक्रमनृपस्याद्यापि कीर्तिर्यत ।
> येनेद बहु पाणिपादयुगल घृष्यन्ति भो मक्षिका,
> अस्माक मधु दानभोगरहित नष्ट चिरात्सञ्चितम् ॥ १ ॥

इत्याद्यनेकयुक्तिभि श्रीकालिकाचार्येण प्रतिबोधिताः शालिवाहनदत्तापादयो लोका दानशीलादिधर्मतत्परा बभूवु इति ॥

[illegible] ॥ पूरकर्मा ५ म ।
[illegible] ॥ १ ॥
[illegible] मे ५ ।
[illegible] नारदा ॥ २ ॥
[illegible] पदादी तरे गत घमकाधातूनं दामी-
[illegible], अद तु रमीतुस्य', ते पूग्या मा पन्दन्ते" इति
[illegible] ॥
[illegible] सन्ना शीनत्रशियथा ।
[illegible] ॥ १ ॥
[illegible] पोक्ता-
[illegible] व्याख्यानम् ॥

॥ [illegible]नम् ॥ २३५ ॥

[illegible]
[illegible] ॥ १ ॥

स्पष्ट । भावार्थस्तु दृष्टान्तेन विज्ञेय —श्रीनिर्ग्रन्थगच्छे एको धर्मबुद्धिनामा लघुशिष्यो ज्ञानं–शास्त्राध्ययन तत्संयुक्त , पर हेयज्ञेयोपादेयोत्सर्गापवादरूपतया यथार्थस्थापन ( विज्ञान ) तद्विरहितोऽभूत् । तेन धर्मबुद्धिना चतुर्मासके "गुरु ( ग्लान ) वैयावृत्त्य मया कार्यं" इत्यभिग्रहो गृहीतः । तस्मिंस्तु चतुर्मासके कोऽपि साधुर्मन्दो ( ग्लानो ) नाभूत्, तेन वैयावृत्त्य न जात । तत खेदात्स चिन्तयति—"अन्येषामभिग्रहाः सम्पूर्णा जाता मम तु न" इति मनसा चिन्तयाऽपि पाप । तद्वार्ता गुरूणा स्माह—"हे स्वामिन् ! हहा ! अस्मिंश्चतुर्मासके न कोऽपि ग्लानोऽभूत्, तेनाह शोचामि" । गुरुराह—"सर्वासु क्रियासु ज्ञानविज्ञान महाफलद । शृणु अत्र लौकिकसम्बन्ध—केनापि व्यवहारिणा केचित्क्षत्रिया गृहमध्ये भोजनायोपवेशिताः । तद्गृहधनिकेन सर्वसंग्रहशीलेन स्वगृहनिर्गतसर्पो घटे क्षिप्तो गृहान्तरुपरि विजने न्यस्तोऽस्ति । त दृष्ट्वा तैरेव क्षत्रियै सौवर्णाभरणभाजनमिति विमृश्य रात्रौ प्रविश्य स एव घटो गृहीत । मुग्धमुद्र्याद्येकेन कर क्षिप्त , सर्पेण दष्टो मृतस्तत्रैव पतित , ज्ञानविज्ञान विना दु स प्राप्त । अत्रोपनय —'पढम नाण तओ दया' इत्यादियुक्त्या दृष्टिप्रत्युपेक्षणादिक्रिया ज्ञानविज्ञानेनैव फलवतीति" । पुनर्गुरु शिष्याय शिक्षा स्माह—

यादृश तादृश वापि पठित न निरर्थकम् । यदा विज्ञानमन्वेति तदैव फलति ध्रुवम् ॥ १ ॥

यथा कश्चिन्नृपो नव्योक्तिश्रुतौ रूम्मपञ्चशतीप्रदान करोति । अन्येद्युर्मूर्खविप्रेण सरस पार्श्वे वलीवर्दद्वये बद्धे सति मदोन्मत्तः शण्ढः पानीय पिबन् पादेन भूमिं खनन् दृष्ट । पद्यमुत्पन्न—

घसे घसे ने अतिघसे ऊपर घाली पाणी।
जिणे कारणे घसे घसावे ते वात में जाणी ॥ १ ॥

मदीयबलीवर्दद्वय हन्तुमिच्छति इति वार्ता ज्ञाता। ततो नृपाग्र इदमुक्त। राज्ञा पञ्चशती द्रम्माणा समर्पिता। स हृष्ट स्वगृहे गत। व्ययमसहमानै प्रधानपुरुषैर्नृपसुतेन चामु संबन्ध ज्ञात्वा नृपमारणाय नापित प्रेषित, तेन श्मश्रुसमारणमिषेण हनोरध कण्ठे वाहनाय क्षुरे घृष्यमाणे सति राजा त्तित्तिस्थ स्वहस्तलिखित तत्पद्य वाचयति वेलानिर्गमनाय–घसे घसे० इति। तच्छ्रुत्वा नापितोऽर्थसामान्यात् "अह ज्ञात" इति मत्वा नृपपादयो पतित्वा "नाह कुर्वे किंतु तव पुत्र प्रधानाश्च" इति वदति। राज्ञा तत्स्वरूप पृष्ट्वा नापितस्याभय वितीर्य मौन कारयित्वा तेषा तादृशीं शिक्षा ददौ। इति सामान्येनापि पद्येन राजा जीवितमापेति। अत्रोपनय कार्य —मुनिभिरपि यादृश तादृश वापि वाक्य श्रुत्वा पठित्वा वा स्याद्वादक्रियामार्गे नेतव्य, पर पठित गुणकारकमेवेति।

हे शिष्य! विद्याऽद्वय ग्राह्या, ता विना कार्यकाले विलक्षो भवेत्। अत्रार्थे शृणु ज्ञात—कोऽपुमानिर्भाग्यो द्रव्योपार्जनोपायान् कुर्वन् भूयो भूयो भूतले बभ्राम, न किञ्चिदपि प्राप। एकदैको ॰लिब्धो नर कुम्भपाणि। स कुम्भम यर्च्येत्यवादीत्—"हे कुम्भ! शय्यासनभार्यादिसयुक्त

धान्यवृद्धं कुरु"। तेन कामकुम्भेन सर्वं निष्पादितं। प्रभाते नगरमपि सत्वरं गतवान्। नगर्यां इष्ट स
कु स्यो दध्यौ—"किमनेन निष्फलोद्यमेन ? एतं मित्रं मेलयिष्ये"। तदनु स्वकीयपरिवारैः प्रमत्त मित्र
ऊचे—"सुहृत्, किं तव समीहितं ?"। तेन स्वदीयमस्य प्रोक्तं। तदाकर्ण्य मित्रो दध्यौ—

सर्वं सत्पुरुषाणां च दीनादीनामुपक्रिया। तद्द्योपकृतिं कृत्वा करोमि सफलं वसु ॥ १ ॥

ध्यायति मित्रमिव ऊचे—"किं कुम्भं ददामि वा विद्यां वा ?"। इति निशम्य स लोभेलुब्धो
विद्यासाधनभीरुको "विद्याधिवासित कुम्भमेव देहि" इत्युवाच। तस्मै मित्रेण कामकुम्भ ददौ।
ततो कुस्यपूर्ण निजग्राम ययौ। कुम्भमाहात्म्यात् वेश्मादिकामितं कृत्वा बन्ध्वादिभिः सम स्वच्छन्द
भोगान् भुङ्क्ते। नान्यदस्य कृषिकर्म पशुरक्षा वाणिज्यादिकं च सर्वं सदा पालयत्युः। अन्यदा
पीतामर स्कन्धनिहितकुम्भः स ननर्त। उन्मत्तत्वेन तस्य करात् स कुम्भो निष्पत्य सद्योऽनष्टतथा
नाम्यदीनस्येन मनोरथः।

कुम्भधनाद्यमनर्थ कुजन निजसादिकम्। ततो गन्धर्वनगरमिव तूर्णं तिरोदधे ॥ १ ॥
विद्या विना तु पुनः तादृशं कर्तुमक्षमः। नित्यदौर्गत्यमागत्यादत्यन्त व्याकुलोऽभवत् ॥ २ ॥

अत्रार्थे उपाय कार्य —ज्ञानं विना सर्वक्रिया निरर्थिका स्यात् ॥

यथा प्रज्ञावादनुपात्तविद्य, स मन्दधीर्दु लमिहैव खेदे।
तथाङ्गिनोऽन्येऽपि लजन्ति तत्त्व-ज्ञान विनाऽशुद्धक्रियामनेकधा ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ पोडशस्तम्भे पञ्चत्रिंशदुत्तरद्विशततम २३५ व्याख्यानम् ॥

---

## व्याख्यान २३६

अथ नवनिदानस्वरूपमाह—

सन्ति नव निदानानि क्ष्माप श्रेष्ठी नितम्बिनी। इत्यादीनि च हेयानि मोक्षकाङ्क्षैर्मुनीश्वरैः ॥ १ ॥

स्पष्ट। नव निदानानि त्विमानि। उक्त च पाक्षिकसूत्रवृत्तौ—

निवइ १ सिट्ठि २ इत्थि ३ पुरिसे ४ परपवियारे ५ सपवियारे ६ च।
अप्पुसरे ७ दरिद्दे ८ सड्ढे ९ इज्जा नव नियाणा ॥ १ ॥

व्याख्या—कश्चित्साधु साध्वी वा निदान करोति—साक्षाद्देवा देवलोको वा न दृष्ट, इमे राजान एव देवा,

१ "प्रमादात्" इति पाठ साधु।

ततो यदस्ति तपोऽनुष्ठानादीनां फलं ततो भवेयमागामिभवे राजाहं । ततो देवलोकं गत्वा तत्रोत्पद्यते, परं बोधिर्दुर्लभा तस्य प्राकृतनिदानस्य ब्रह्मदत्तचक्रिण इव १ । श्रेष्ठ्यादिकुले वा भवेयमिति ।

बहुचिंतो महीनाहो सुहिया धणिणो इमे । उग्गाण य कुले होउं नियाण बिइय इम ॥ १ ॥

इति २ । पुमान् बहुव्यापारसङ्ग्रामादिदुष्करकारी, ततः शोभनं स्त्रीत्वं, पश्चात्ते भोक्—प्राप्त्या सुकुमालिकया स्त्रीत्वमर्थितं ३ । नीच स्त्रीत्वम्, सर्वकार्यक्षम पुरुषो भूयासं ।

इत्थी सवे पराहूया पराहीणा य दुक्खिया । कोऽवि पवरे नरो होउं नियाण तु चउत्थयं ॥ १ ॥

इति ४ । इमे मनुष्याणां कामभोगा अशुचिमूत्रपुरीषादिभीतमाः, ये पुनरिमे देवा अन्यदेवं स्वान्या देवीं वाऽऽत्मानमपि देवदेवीरूपं विकुर्व्य भुञ्जन्ति, अहमपि तथा भूयासं इति परमविचार ५ । येऽन्य-देवं देवीं वा न परिचरन्ति, किंत्वात्मानमेव देवदेवीरूपं विकुर्व्य परिचरन्ति तेषु भूयासं इति स्वविचार ६ । निर्विषयदिव्यमनुष्यकामभोगो यत्र न प्रविचारणा अल्पविकारदेवत्वात् भूयासं, तत्र स तादृशो भूत्वा च्युतो न देशविरतिं प्राप्नोति ७ । निर्विण्णकामभोगो निदानं करोति—धनिनां मत्यहं राजदायादतस्करादिभ्यो महाभयं, अतोऽहमल्पारम्भे दारिद्र्यकुले भवेयं ८ ।

मुनिदानरओ सड्ढो हुज्जाहं इय पत्थणा । न सव्वविरइ पावे नियाणं नवमं इम ॥ १ ॥

शोभनं श्रावकत्वं यत्र द्वादश व्रतानि पाल्यन्ते तत्र भवेयमिति ९ । इति निदानस्वरूपमवगम्य केचिन्नमिराजर्षिसदृशा देवेन्द्रैरनेकदेवादिसुखेन लोभिता अपि निदानं न चक्रुः । तथा श्रीवीरजिने-

यथा प्रज्ञावादनुपात्तविध , स मन्दधीर्दु खमिहैव खेजे ।
तथाङ्गिनोऽन्येऽपि लजन्ति तत्त्व-ज्ञानं विनाऽशुद्धक्रियामनेकधा ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ षोडशस्तम्भे
पञ्चत्रिंशदुत्तरद्विशततमं २३५ व्याख्यानम् ॥

---

## व्याख्यानं २३६

अथ नवनिदानस्वरूपमाह—

सन्ति नव निदानानि क्ष्माप श्रेष्ठी नितम्बिनी । इत्यादीनि च हेयानि मोक्षाकाङ्क्षैर्मुनीश्वरै ॥ १ ॥

स्पष्टः । नव निदानानि त्विमानि । उक्तं च पाक्षिकसूत्रवृत्तौ—

निवइ १ सिट्ठि २ इत्थि ३ पुरिसे ४ परपवियारे ५ सपवियारे ६ च ।
अप्पुसरे ७ दरिद्दे ८ सड्ढे ९ दुन्ना नव नियाणा ॥ १ ॥

व्याख्या—कश्चित्साधु. साध्वी वा निदानं करोति—साक्षाद्देवा देवलोको वा न दृष्ट ,इमे राजान एव देवा:,

१ "प्रमादात्" इति पाठ साधु ।

ततो यद्यस्ति तपोऽनुष्ठानादीना फलं तदा नवेयमागामिजवे राजाहं । ततो देवलोक ग त्वा ततोऽत्रच्यवने, पर बोधिर्दुर्लजा तस्य प्राकृतनिदानस्य प्रजावदत्तचक्रिण इव १ । श्रेष्ठादिकुले वा नवेयमिति ।

वहुचिंतो महीनाहो गुहिया धणिणो इमे । उग्गाय न गुर्ज होई नियाण निज्य जम ॥ १ ॥

इति २ । पुमान् बहुव्यापारसङ्ग्रामादिदुष्करकारी, ततः शानत्वा स्त्रीत्वं, पश्चाद्धे प्रोक्त—शान्त्या सुकुमालिकया स्त्रीत्वमर्थितं ३ । नीच स्त्रीजन्म, सर्वकार्यक्षम पुरुषो जूयासं ।

इत्थी सव पराहूया पराहीणा य दुग्गिया । कोऽवि धन्ने नरो होइ नियाण तु चउत्थयं ॥ १ ॥

इति ४ । इमे मनुष्याणा कामजोगा अशुचिमूत्रपुरीषादिबीजत्वा , ये पुनरिमे देवा अन्यदेव स्वान्या देवीं वाऽऽत्मानमपि देवदेवीरूप विकुर्व्य भुञ्जन्ति, अहमपि तथा जूयास इति परप्रविचार ५ । येऽन्य-देव देवीं वा न परिचरन्ति, किंत्वात्मानमेव देवदेवीरूपं विकुर्व्य परिचरन्ति तेषु जूयास इति स्वप्रवि-चार ६ । निविण्णदिव्यमनुष्यकामजोगो यत्र न प्रविचारणा अल्पविकारदेवस्तत्राह जूयास, तत स तादृशो जूत्वा च्युतो न देशविरतिं प्राप्नोति ७ । निर्विण्णकामजोगो निदान करोति—धनिना प्रत्यहं राजदायादतस्करादिभ्यो महाजय, अतोऽहमल्पारम्जे दारिद्र्यकुले जवेय ८ ।

मुनिदानरई सड्ढो हुज्जाह इय पत्थणा । न सव्वविरई पावे नियाण नवम इम ॥ १ ॥

जोजन श्रावकस्य यत्र द्वादश व्रतानि पाल्यन्ते तत्र जवेयमिति ए। इति निदानस्वरूपमवगम्य केचिन्नमिराजर्षिसदृशा देवेन्द्रैरनेकदेवादिगुणेन लोजिता अपि निदान न चक्रुः । तथा श्रीवीरजिने-

जागरिकायामिति दध्यौ—"अहं जीरनखेन गतिं करोमि, न पशुना, अत कस्य छलनामि शरीरं"। तत ईशानकोणे स्वदेहमित मण्डलमालिख्यानशनं निधायात्मध्यानं ध्यायति स्म। इतश्च बलिचञ्चा राजधान्या इन्द्रश्च्युत। तदा तत्र यामन्यदेवदेवीभिरिति चिन्तितं—"एष मर्त्ये दुष्करतपस्विनस्तामलिनामतापसस्य समीपे गच्छाम, अनेकगुणादिभिस्तं प्रत्येन्द्रजन्मप्राप्तिनिदानं कारयाम"। तत सर्वे देवीदेवा द्वात्रिंशद्विध नाट्यं प्रदर्श्य त्रि प्रदक्षिणा कृत्वा चैवमाहु—"स्वामिन्! अस्मदीयराजधानीशास्यर्थं निदानं करोतु, येनेन्द्रत्व लभ्यते, अस्माभि सह दिव्यभोगान् भुङ्क्ष्व"। तामलिना तद्वाक्य नाङ्गीकृत। ततस्ते श्रान्ता स्वस्थानं ययु। तापसोऽपि द्विमासिकमभोगनानशनेन निशल्युसरनातजकपानत्यागेन पश्चात्तप्राप्येशानेन्द्रोऽभूत्। इयता छेशेन देवेपूत्पन्न, अल्पकषायत्वादनुकम्पापरत्वाच्च। अत्र चरित्रमन्य इत्थ श्रूयते—अन्त्यावस्थाया तेन माधुरेको दृष्ट, बहुपमशमा मनसि चकार, तेन सम्यक्त्वेन इत्व लब्ध। केचिच्च वदन्ति—इन्द्रजनमत्ययिक स्वर्गे शाश्वतजिनबिम्बादिकं दृष्ट्वा सम्यक्त्व लब्ध। तत्त्वं तु बहुश्रुता पर विदन्ति। अत्रावशिष्ट ज्ञातं च पञ्चमाङ्गादवसेयमिति।

तामलितवे तवेण जिणमए सिज्झंति सत्त जणा। अन्नाणस्स उ दोसेण तामलि ईसाणे गओ॥ १॥

इति पृच्छकस्य। तथोपदेशमालाया—

सट्ठिं वाससहस्सा तिसत्तखुत्तो दगेण धोएण। अणुचिण्णं तामलिणा अन्नाणतवु त्ति अप्पफलो॥ १॥

स्य गङ्गानिपातितात्पुत्रोपसर्गसमये । तथा नन्दिषेणस्तु निदानं चक्रे, तेन वसुदेवत्वं प्राप । अथ कश्चित्तपश्चरणविहीनोऽपि तामलितापसवन्निदानं न करोति । तथाहि—

तामलिप्त्यां पुर्यां तामलिनामा श्रेष्ठी । सोऽन्यदा रात्रिजागरिकायां जातलौकिकवैराग्य एवं दध्यौ— "अहं पूर्वकृतकर्मणा पुत्रकलत्रधनधान्यराजमान्यादिभिर्विपुलं सौख्यं वेदयामि, आजन्म कदापि तु लाभितः श्वासोच्छ्वासोऽपि न विहितः । मयाधुना प्रभाते जाते आहारादिदानैः स्वजनान् सतोष्य ज्येष्ठसुतं गृहभारं संस्थाप्य तमापृच्छ्य दारुमयं काष्ठपात्रं कृत्वा दीक्षा गृह्यते, यावज्जीवं निरन्तरं षष्ठं तपो दधदूर्ध्वबाहुः सूर्याभिमुखन्यस्तदृष्टिः सन् तिष्ठामि । षष्ठपारणके तत्पात्रं समादाय तामलिप्तीपुर्या-मुच्चनीचमध्यमकुलेष्वटन् भिक्षायाचनां करोमि । दाक्षिण्यजनादिरहितं कूरं भक्तं गृहीत्वा तच्चैकविंशतिवारान् वारिणोदकेन प्रक्षाल्य पश्चान्नीरसं मया भक्षणीयं" । इति विचिन्त्य प्रभाते निशाचिन्तितं सर्वं विधाय विहितस्योदरचतुर्थभागभिक्षाजनोऽव्यक्तलिङ्गं प्राणामप्रव्रज्यां च प्रतिपद्य तन्नगरी-बहिरुपकण्ठमाश्रयं(म) चकार । ततः इन्द्रं रुद्रं नृपं काकं श्वानं श्वपाकं च यं यं यत्र यत्र पश्यति तं तं प्रणमति । ततः षष्ठतपसः पारणके पुर्यां परिभ्रम्य तत्पात्रं भृत्वा भिक्षया लब्धभोजनस्य जलस्थलनभश्चरप्राणिनां भागत्रयं दत्त्वा चतुर्थभागेनैकविंशतिवारान् जलप्रक्षालितेन तृप्तिं विदधाति । सतोषवृत्त्या वैरंरीला षष्टिसहस्रवर्षाणि यावत्तपस्तपन् । तेन स बालतपस्वी शुष्कोऽस्थिचर्मावशेषो जातः । तदाऽनित्य-

१ "विरिक्तं दुस्तृतिसमिति भिक्षाजनः" इति पाठः साधुः ।

जागरिकायामिति दध्यौ—"अहं जीवनवेन गतिं करोमि, न स्वुरा, अत कस्य वलनामि शरीरं"। तत ईशानकोणे स्वदेहमित मण्डलमालिखानशन विधायात्मध्यान ध्यायति स्म। इतश्च यलिश्चञ्चा राजधान्या इन्द्रश्च्युत। तदा तत्र वास्तव्यदेवदेवीभिरिति चिन्तितं—"वयं सर्वे कुत्रचनाम्विनस्वाम-स्विनामस्वात्ततावस्य समीपे गच्छाम, अनेकयुक्तादिभिश्च प्रयोन्येन्द्रनवमाप्तिनिदानं कारयाम"। तत सर्वे स्त्रीदेवा चारित्रशकिधि नाट्य प्रदर्श्य त्रि प्रदक्षिणा कृत्वा चैवमाहु—"स्वामिन्! अस्मदीयरा-जधानीप्राप्त्यर्थं निदानं करोतु, येनेन्द्रत्व लभ्यते, अस्माभि सह दिव्यभोगान् भुंक्ष्व"। तामलिना तद्वाक्य नाङ्गीकृतं। ततस्ते श्रान्ता स्वस्थान ययु। तापसोऽपि षष्ठिसहस्रवर्षाणितपसानेन निरायु-वरशतजलपानत्यागेन पञ्चत्व प्राप्येशानेन्द्रोऽभवत्। इयता क्लेशेन स्वेपलत्व, अष्टपञ्चायत्यादनुकम्पा-परत्वाच्च। अत्र चरित्रमन्य इत्थं श्रूयते—अन्त्यावस्थाया तेन साधुरेको दृष्ट, तद्गुणप्रशसा मनसि चकार, तेन सम्यक्त्वेनेन्द्रत्व लब्ध। केचिच्च वदन्ति—इन्द्रजन्मत्यायिक स्वर्गे शाश्वतजिनबिम्बादिकं दृष्ट्वा सम्यक्त्व लब्ध। तत्त्व तु बहुश्रुता एव विदन्ति। अत्रानशिष्ट ज्ञातं च पञ्चमाङ्गादवसेयमिति।

तामलितणे तवेण जिणमए सिज्झंति सत्त जणा। अन्नाणस्स उ दोसेण तामलि ईसाणिं गओ ॥ १ ॥

इति पृच्छास्य। तयोपदेशमालाया—

सट्ठि वाससहस्सा तिसत्तखुत्तो दगेण धोएण। अणुचिण्णं तामलिणा अन्नाणतव त्ति अप्पफलो ॥ १ ॥

पृथिव्यादिषड्जीवकायवधकाना सर्वज्ञशासनपराङ्मुखाना सुबहुरपि तप क्लेशो बालतपस्विनाम-ल्पफलद स्यादिति ॥

दुष्करतप कारकतामली(लि)ना, नैव निदानं कृतमत्र तत्त्वम् ।
मुक्त्यर्थनिष्पादितसत्तपस्या—मूल्य न कार्य मुनिभिर्निदानै ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ षोडशस्तम्भे षट्त्रिंशदधिकद्विशततम २३६ व्याख्यानम् ॥

## व्याख्यान ॥ २३७ ॥

अथ चत्वार उपदेशानर्हास्तेष्वाद्यो रागान्वित इत्याह—

यस्मिन् वस्तुनि सजातो रागो यस्य नरस्य स. । तदीयानपि दोषाँश्च गुणतयैव पश्यति ॥ १ ॥

स्पष्ट । भावार्थस्तु दृष्टान्तेन ज्ञेय —मगधे नन्दनस्तस्करः तस्याद्यश्रीद्वितीयश्रीनाम्न्यौ पत्न्यौ । द्वितीयश्रिया रक्त स तद्गेहेऽवतिष्ठति । अन्यदा कार्येणान्यदेशे गत्वा पश्चादागत प्रथमाया गृह एव तस्थौ । तया प्रगुणित नानाव्यञ्जनगुणोपेत भोजन परमसुन्दरमपि न बहु मन्यते, किमपि तन्मानस उक्तवाँश्च "किं भुज्यते" इति । तत उक्त—"द्वितीयश्रिया यदन्न राद्ध तदाऽऽनय

क्िमपि तद्गृहात् शाकं पर्पटं च"। साऽपि सपत्नीं शाकमयाचिष्ट। तयोक्तं—"अद्य राद्धं शुतं शाकं!"। तयाऽऽगत्योक्तं स्वामिने। पुनरुक्तं तेन—"किञ्चिदुद्धरितादिकमपि मार्गय"। पुनर्गत्वा साऽमार्गयत्। "कर्मकरेभ्यो दत्तं, उद्धरितमपि नास्ति" इति प्रत्युवाच सपत्नी। तदपि तया स्वपतये निवेदितं। पुनरित्यवदत्—"तस्याद्गृहात्किञ्चित्काञ्जिकमप्युपसमभ्यानय"। तत कषायिता सा गत्वा बहिः सद्यो व्युत्सृष्टं गोमयं तुषरचितपिष्टमिश्रं गृहीत्वा(कृत्वा)किञ्चित्सत्कृत्य "तद्गृहादानीत" इति वदन्ती ददाति निर्भयं। ततस्तत्तुष्टोऽजल्पीत्—"अहो मिष्टं! अहो स्त्रीगुणः!" इति। एव स्त्रीरक्तो यथा गुणदोषविचारणाञ्जनमया च क्वचिद्रक्तो स विशिष्टगुणदोषौ न वेत्ति, स धर्म नाप्नोति। यत —
मिथ्यात्वसङ्क्रमवान् आत्मा विपरीतदर्शनो भवति। श्रद्धत्ते न च धर्म मधुरमपि रसं यथा ज्वरितः ॥ १ ॥
इति १। अथ द्विष्टो धर्मानर्ह इत्याह—
यो यस्मिन् द्वेषमापन्नः सोऽयमानातिरेकवान्। स कुत्रापि गुणांस्तस्य दोषान् प्रादुष्करोत्यतः ॥ १ ॥
स्पष्ट। ज्ञात यद—वनवासे त्रयोदशवर्षातिक्रमे कौरवपाण्डवयोः कलहमायतिविरसं मत्वा सन्धये श्रीकृष्णो दुर्योधन प्राह पाण्डवोदितम्—
कुशस्थलं वरणस्थलं माकन्दी वारणावतम्। देहि मे चतुरो ग्रामान् पञ्चमं हस्तिनापुरं ॥ १ ॥
इत्थं पञ्चग्राममार्गणे दुर्योधनोऽवदत्—
सूच्यग्रं सुतीक्ष्णं या भिद्यते च मेदिनी। तदर्धं तु न दास्यामि विना युद्धेन केशव ॥ १ ॥

पुरोहितः प्राह—"गुरो गुरुवचः जयमनाय भवगतर च स्यात्" इत्यादिना बोधितोऽपि स नाबु-ध्यत, प्रत्युत वृषणोऽपि बन्धनायचिन्तयत्। एव ज्ञानतोऽपि प्रत्युतोपदेष्टुरनर्थाय क्लिष्टो जयति, बहु-बाहुगुरु प्रति वराहमिहिर इव जमाक्रियोटिकसहस्रमल्लमल्लविपुत्रादयो दृष्टान्ता स्वयमभ्यूह्या २।

अथ मूढस्तृतीय उपदेशार्ह इत्याह—

अज्ञानोपहतचित्तः कार्याकार्याविचारकः। मूढ स एव विज्ञेयो वस्तुतत्त्वमवेत्तृक ॥ १ ॥

वक्त्र। नानार्थस्तु ज्ञातेन ज्ञेय। तद्यथा—एकस्मिन् पुर एका स्त्री विधवा कष्टेन दिनान्निर्गम-यति। इतश्च वृद्धिं गतेन पुत्रेण सा पृष्टा—"मदीयपितु काऽऽजीविका आसीत्?"। तयोक्त—"राज-सेवा"। ततोक्त—"अहमपि ता करोमि"। तया प्रोक्त—"पुत्र! दुष्कराऽसौ, महता विनयेन क्रियते"। स उवाच— कीदृश पुनरसौ विनय ?"। तयोक्त—"सर्वस्यापि दृष्टस्य ज्योत्कार्य, नीचैर्वृत्त्याऽ-स्थापि जाप्य'। "एव करिष्यामि" इत्यभ्युपगम्य चलितोऽय राजसेवार्थं। मार्गे हरिणेष्वागच्छत्सु वृक्ष-गुप्ते व्याकृष्टधनुर्यष्टयो निलीना व्याधा दृष्टा। तेषा च तेन महता शब्देन ज्योत्कार कृत। तत-स्त्रस्ता मृगा पलायन्त। व्याधै कुट्टयित्वा बद्धोऽसौ। ततस्तेनोक्त—"जनन्याऽह शिक्षितो दृष्टस्य सर्वस्यापि ज्योत्कार कार्यं"। ततश्च ऋजुरयमिति ज्ञात्वा मुक्तस्तै, शिक्षितश्च, यथा "ईदृशे दृष्टे निलीने मौनेनागम्यते"। एतदभ्युपगम्य पुरतो गन्तु प्रवृत्तोऽसौ। दृष्टाश्च वस्त्राणि क्षालयन्तो रजका। तेषा वस्त्राणि तस्करैर्नित्यमपह्रियन्ते। ततस्तत्र दिने लकुटादिहस्ता रजकाः प्रच्छन्नमुपविष्टा हेरयन्तस्तिष्ठन्ति।

आगतश्चासावजल्पन्नवनतगात्रो निलीयमानः शनैः शनैः। तत्र स एष चौर इति मत्वा ताडयित्वा बद्धोऽसौ रजकैः। सद्भावे च कथिते मुक्तः शिक्षितश्च यथा ईदृशे कस्मिंश्चिद्दृष्टे एवमुच्यते यथा उप शारोऽत्र पततु। इदं चाभ्युपगम्य प्रवृत्तः पुरतो गन्तुम्। दृष्टं क्वचिद्ग्रामे नङ्गुनिर्मज्जने प्रथमं हलवाहनस्य दिवसकरणं क्रियमाणम्। ततः उक्तं उपमित्यादि। ततस्तैरपि ताडितः। सद्भावे च ज्ञाते मुक्तः शिक्षितश्च यथेदृशे क्वापि दृष्टे प्रोच्यते यथा गन्त्र्योऽत्र भ्रियन्तां, बहत्र जायतु, सदैवेदमस्त्विति। अभ्युपगतं च तेनेदम्। अन्यत्र च मृतके बहिर्नीयमाने प्रोक्तमिदं, तत्रापि बद्धः, सद्भावे उक्ते मुक्तः शिक्षितश्च "मा भून्मा भूज्जनता कदापीदृशा" इति। एतच्चान्यत्र विवाहे प्रोक्ते तत्रापि ताडयित्वा शिक्षितः। एवं स्थाने स्थाने कदर्थ्यमानोऽगमत्क्वचिद्ग्रामे। तत्र निःस्वठक्कुरस्य सेवाऽऽरब्धा। तत्र चान्यदा गृहे आम्लखटिकाया सिद्धाया जनानां मध्ये उपविष्टस्य ठक्कुरस्य "शीतखिका भूता त्वरया भोक्तुमयोग्या जामिनी राइयाऽऽकारणाय प्रेषितोऽस्मि" इत्युच्चैरवदत्। ततो लज्जितठक्कुरो गृहे गतः। ततो वाढं ताडयित्वा शिक्षितः यथा "नेत्थं पूत्कुर्वाणेन गृहप्रयोजनानि भण्यन्ते, किंतु वस्त्रेण मुखं स्थगयित्वा कर्णाभ्यर्णे स्थित्वा शनैः कथ्यते"। ततोऽन्यदा वह्निदीप्ते गृहे ग्रामसभायां शनैः शनैरयं गतः, समीपे स्थित्वा वस्त्रं च मुखद्वारे दत्त्वोवाच कर्णे, ततः सत्वरमाधावितो गृहाभिमुखः, दग्धं च गृहम्। ततः कुपितेन वाढं ताडितः शिक्षितश्च—"हे निर्लक्षण! प्रथममेव धूमे निर्गते जलधूलिभस्मादिकं क्षिप्त्वा महता शब्देन पूत्क्रियते"। तेनोक्तम्—"अथेत्थं विधास्ये"। ततः कदाचिद्दिवस्नातो धूपनायोपविष्टठक्कुरः,

निर्गता च पश्चाद्गणरस्योपरि आगत्भूमिशिला, दृष्टा च तेन, शिला चोत्पाट्य तदुपरि रक्षाकृतमहा-राजी जयभूम्यादिकं च, ततः पृष्टा च महद्भिः शार्दूलेति । ततोऽयोग्योऽयमिति निष्कासितो गृहात् । एवं भाग्यापि शिष्योऽपि गुरुवचनपरार्थं न वक्ति सोऽयोग्य इति ३ ।

अथ चतुर्थो पूर्वन्मुद्रादितो नरोऽयोग्य इत्याह—

परस्परमुपरीक्षायां धूर्तन्मुद्राहरणवशात् । अत्र मुग्धहानिष्टो हास्य स्याक्षोपनगर ॥ १ ॥

स्पष्टः । स नपुर गोचारणोपार्जितधन एको गोप । तन्मित्र स्वर्णकारस्त गोपं प्राह—"स्वर्णस्यैकं स्वर्णकटकमन्यच आदपार्श्वे कारय" । स प्राह—"त्वमेव कुरु" । स प्राह—

यदीच्छिपुत्रा प्रीतिं तत्र त्रीणि निवारयेत् । विवादमर्थसम्बन्ध परोक्षे दारदर्शनम् ॥ १ ॥

'ओषा आपदा स्वर्णकुरा नवन्ति" । गोप प्राह—"कटक परीक्षयिष्यामि, मच्चित्तस्थैर्यमस्ति, किं जनाः करिष्यन्ति ?' । तत स्वर्णकृता तुल्यमेवाकारि कटकयुग्म, सौवर्णमेक रिरिमय च द्वितीय । तत प्रथम स्वर्णमयं तस्य दत्त, तेन हट्टे दर्शित, वणिग्भिरुक्त—"इद हैम, इयच्चास्य मूल्य लभ्यते" । तत छन्नरक्षणार्थं स्वर्णकृता मार्गित, तेन दत्त, पुना रिरिमय शुद्धं कृत्वा गोपस्य दत्त । स मुग्धस्तत्प-रावर्तमविदन् स्वगृहे मुक्तवान् । पुन कार्ये उत्पन्ने वणिग्भ्यो दर्शित । तै रिरिमय प्रोक्त । गोप प्राह—"पूर्वं युष्माभिरुक्तमासीत्, पूर्वं युष्माभिरेव शुद्धमुक्त अतो मध्यस्थे न कोऽपि दोषो विद्यते । पर पूर्वं

स्तंभ. १

॥१४४॥

व्युद्ग्राहितो युक्तमयुक्तं वा न वेत्ति, तथैव च उद्युतिव्युद्ग्राहित सोऽपि यथास्थितं परमात्मवचनं न वेत्ति ४ ॥

सिद्धान्तश्रवणेऽयोग्याश्चत्वारोऽमी प्रकाशिता । हित्वाऽतस्तान् सुधीभिस्तु श्रोतव्यं श्रुतमद्भुतम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशमालायामन्यवृत्तौ षोडशस्तम्भे सप्तत्रिंशदधिकद्विशततमं २३७ व्याख्यानम् ॥

॥ व्याख्यान ॥ २३८ ॥

अथ स्याद्वादमतवाद्यो नरः सद्वादः कार्य इत्याह ( गाथमनिद्धनम्यर्थं )—

स्याद्वादयुक्तितो बोधं न प्राप्नुवान् स निर्गुण । विद्वन्मरावस्तन्यो वाद्य कार्यं शुजात्मन्ति ॥ १ ॥

स्पष्टः दशपुरे तोसलीपुत्रशिष्या । आर्यवज्रस्वामिपार्श्वेऽधीतानि साधिकानि नव पूर्वाणि यै, तथा स्वल्पमतिशिष्यान् ज्ञात्वा क्रमेणानुयोगा यै पार्थक्येन स्थापिता, तथा सीमन्धरवचसा निगोदपृच्छायां च शक्रेणवन्दिता, ईदृशा आर्यरक्षितसूरयो विचरन्तो दशपुरे आगता । इतश्च मथुरायां नास्ति-

१ धारयितव्य इत्यथ ।

क्वादी समुत्थित'। तत्र च प्रतिवादिनः कस्यचिदभावात्सर्वसङ्घेनार्यरक्षितसूरय एव साम्प्रतं युगप्रधाना इति कृत्वा प्रस्तुतव्यतिकरकथनाय साधुसङ्घाटक. प्रेषित.। सूरयो वृद्धत्वाद्गन्तुमक्षमा वादलब्धिधर गोष्ठामाहिल प्रैषयत्। तेन तत्र गत्वा निगृहीतोऽसौ वादी। तत' श्रावकैस्तत्रैव चतुर्मासीं कारित। इतश्च सूरयो निजायु प्रान्तमासन्न विज्ञाय दध्यु —योग्यस्यैव विनेयस्य गणधारिता देया, यत —

गृहो गणधरसद्दो गोयमाईहिं धीरपुरिसेहिं। जो त ठवइ अपत्ते जाणतो सो महापावो ॥ १ ॥

पदयोग्यस्तु दुर्बलिकापुष्पमित्र एवास्ति, शेषस्तु साधुवर्गो मम मातुलं गोष्ठामाहिल वाऽनुज फल्गुरक्षित वा समीहते। ततश्च सर्वमपि तीर्थमुपवेश्य सबोधयन्ति। तद्यथा—इह किल त्रयो घटाः, तत्रैको वल्लाना, द्वितीयस्तैलस्य, तृतीयस्तु घृतस्य। तेषु चाधोमुखेषु कृतेषु वल्ला सर्वेऽपि निर्गच्छन्ति, तैल तु किञ्चिद्घटस्य लगति, घृत तु बहुतर लगति। तदह दुर्बलिकापुष्पमित्र प्रति सूत्रार्थोभयमाश्रित्य वल्लघटकल्प सजात, मत्कृतसमस्तयोरपि तयोस्तेन गृहीतत्वात्। फल्गुरक्षित प्रति तैलघटतुल्योऽह सपन्न, सर्वयोरपि सूत्रार्थयोस्तेनागृहीतत्वात्। गोष्ठामाहिल तु प्रति घृतघटकल्पोऽह, बहुतरयोः सूत्रार्थयोर्मम पार्श्वेऽवस्थानात्। अत आद्य एव भवता सूरिर्भवतु"। तत इच्छाम इति भणित्वा तैः सर्वैरिद प्रतिपन्न। पक्षद्वयस्याप्यनुशास्तिं दत्त्वा सूरयो भक्त प्रत्याख्याय स्वर्गं गता'। तद्गोष्ठामाहिलेन श्रुत। ततो मथुरातः समागतेन पृष्टमनेन यथा "को गणधर स्वपदे सूरिभिर्निवेशितः?"। तत सर्वैर्वल्लघटादिज्ञातान्युक्तानि। तच्छ्रुत्वाऽतीव दुर्मनाः पृथगुपाश्रये स्थित' सूरिदोषान् जग्राह। साधून् व्युद्ग्राहयति, पश्कि

च—"किं सूरे निष्पावकुम्भकल्पस्यास्याग्रे श्रुताम्नाय गृहीत ?" । अन्यदा सूरिशिष्यो विन्ध्यनामा कर्मप्रवादपूर्वस्य चिन्तनिकां करोति, तद्यथा—जीवप्रदेशैः सह बद्धं बध्यमानमेव कर्म भवति, यथाऽकषायस्येर्यापथिकीप्रत्ययं कर्म, तच्च कालान्तरस्थितिमप्राप्यैव जीवप्रदेशेभ्यो विघटते, शुष्ककुड्यापतितचूर्णमुष्टिवत् इति । स्पृष्टं तु जीवप्रदेशैरात्मीकृतं, एतच्चैव बद्धं प्रलयकालान्तरेण विघटते, आर्द्रलेपकुड्ये सस्नेहचूर्णवत् इति । तत्र तदेव बद्धं स्पृष्टं च गाढतराध्यवसायेन बन्धनादपवर्तनादिकरणायोग्यं निकाचितमुच्यते, तच्च कालान्तरेण विपाकतोऽनुभवमन्तरेण प्रायो नापगच्छति, गाढतरबन्धत्वात्, आर्द्रकुड्यलिप्तनिबिडश्लेषितकर्दमवदिति । अत्र च त्रिविधोऽपि बन्धः सूचीकलापोपमानाज्ज्ञातव्यः, तथा गुणवेष्टितसूचीकलापोपमं किल बद्धमुच्यते, लोहपट्टसूचीसङ्घातसदृशं तु बद्धस्पृष्टं स्यात्, बद्धस्पृष्टनिकाचितं तु अग्नितप्तघनाहतकोट्टितसूचीनिचयसदृशं भाव्यं । ननु निकाचितस्यानिकाचितस्य च कर्मणः को विशेषः ? उच्यते—इह कर्मविषयाण्यष्टौ करणानि भवन्ति । उक्तं च कर्मप्रकृतिग्रन्थे—"बंधणसंकमणुव्वट्ट०" तदेतान्यपवर्तनादीनि सर्वाण्यप्यनिकाचिते कर्मणि प्रवर्तन्ते, निकाचिते तु विपाकेन प्रायोऽनुभवनमेवेत्ययमनयोर्विशेषः । तथापि तीव्रोत्कृष्टतपसोत्कृष्टाध्यवसायवशेन च "तवसाउ निकाइयाण वि" इति वचनान्निकाचितेऽपि कर्मण्यपवर्तनादिकरणप्रवृत्तिर्भवतीति प्रायोग्रहणं । तदत्र व्याख्याने गोष्ठामाहिलेन ... च जीवप्रदेशैः सह कर्मसम्बन्ध इति विन्ध्यसमीपे श्रुत्वा स्वाभिनिवेशेन विप्रतिपन्नो माहिल आह—ननु सदोषमिदं व्याख्यानं जीवकर्मणो

स्तादात्म्यसंबन्धोऽविभागेन जीवप्रदेशवत्, तदा सर्वदैव जीवाना सकर्मकत्वान्मोक्षाभाव, तस्मान्मदीय
मस्य गुरु—यथा कर्म स्पृष्ट सर्पकञ्चुकवत् स्पर्शनमात्रेणैव संयुक्त, अथ बद्ध बद्धय पिण्डादिन्याये-
नाखोडीभूतमेव जीव समन्वेति—अनुगच्छति, एव मोक्षापत्ते । इति श्रुत्वा जातशङ्को विन्ध्य सूरि
पमत । सूरय प्रोचु—"प्रागुक्त तदेव तथ्य । यत —

जीवो हि स्वावगाहाभिव्याप्त एवाम्बरे स्थितम् । गृह्णाति कर्मदलिक जातु न त्वन्यदेशगम् ॥ १ ॥
अथात्माऽन्यप्रदेशस्थ कर्मादायानुवेष्टयेत् । यद्यात्मान तदा तस्य घटते कञ्चुकोपमा ॥ २ ॥"

इति गुरूदित विन्ध्येन माहिलायोक्त । तेन नाङ्गीकृत । गुरुणा स्वयमाभिमुख्येनेत्थ चोदित —
त्वया किं कञ्चुकवत्स्पृष्ट कर्म प्रतिप्रदेश प्रवृत्त सदुच्यते? आहोश्विज्जीवपर्यन्ते त्वक्पर्यन्त एव प्रवृत्तं स्पृष्ट-
मिष्यत ? इति द्वयी गति । यदि आद्य पक्षस्तर्हि जीवे सर्वगत कर्म प्राप्नोति नभोवत्, कुत ? तस्य
जीवस्यान्तराल मध्य तस्यानवस्थात, न हि प्रतिप्रदेशे प्रवृत्ते कर्मणि जीवस्य कोऽपि मध्यप्रदेश उद्ध-
रति यत कर्मणस्तत्रासर्वगतत्व स्यात्, एव सति साध्यविकलत्वात्कञ्चुकदृष्टान्तोऽसबद्ध एवाप्नोति । अथ
द्वितीय पक्षो जीवस्य यदि त्वक्पर्यन्ते प्रवृत्तत्वात्कञ्चुकवत्स्पृष्टं कर्मेष्यते तर्हि भवान्तरान्तर सकाम-
तोऽन्तराले तन्नानुवर्तते बाह्याङ्गमलवत् । भवत्वनुगमाभाव:, को दोष ? (इति चेत्) एव सति सर्वेषा
मोक्ष: स्यात्, संसारहेतुकर्मणोऽभावात्, इत्यादयोऽनेके दोषा आपतन्ति । आह—ननु जीवकर्मणोर-

विज्ञागस्तर्हि तद्वियोगजाय कथ स्यात्? गुरराह—कर्मणो जीवेन महाविनागेन स्थिताणि कायनो पयोरिव विमोचन—वियोगो ज्ञानक्रियाभ्या क्रियते, यथा तस्यैव कर्मणो मिथ्यात्वादिनिमित्तान—ग्रहण जीवेन सह सयोगो विधीयते। इत्यादिना बोधितोऽपि स्वाभिनिवेश न जहौ। अथैकदा विन्ध्य-साधुर्नवमपूर्वे मुने प्रत्याख्यानमेवमवर्णयत्—यावज्जीव सर्वप्रत्याख्यान त्रिविधत्रिविधेन विधेय। इति श्रुत्वा माहिलो जगाद—ननु प्रत्याख्यान सर्वमपि यावज्जीवादिपरिमाण विना कार्य, अवधिगदित तु आशसादिदोषदूषित भवेत्, यथा पूर्णे प्रत्याख्याने देवलोकादौ गुराङ्गनागभोगादिभोगानह सेविष्ये, परिणामेऽशुद्धं प्रत्याख्यानमशुद्ध, यत सूत्रे—

रागेण च दोसेण च परिणामेण च न दूसिय ज तु। त खलु पच्चक्खाण भावविसुद्ध मुणेयव्व॥ १॥

अत्र गुरुरुत्तरमाह—याऽऽशसा सा किं पालमानाज्जायते? अथ वान्यथा?। यद्याद्य पञ्चमदि पौरुष्यादिपदोच्चारणेऽपि आशसा स्यात्, यथाप्रत्याख्याने यामादिकालमान प्रत्यक्षं प्रोक्त। अथ तत्रापि तत्पद नो वाच्यमिति, तदा प्रव्रज्यादिवत एवानशनापत्तिर्भवेत्, जिनैस्तु तपस्विना सिद्धान्ते दशधाऽनागतादिक प्रत्याख्यान कर्तव्यत्वेन कथित। अथ वान्यारूपो द्वितीयो विकल्प सोऽपि न युज्यते, यतो मुनेरवधसेवाशाऽन्यभवे न विद्यते, अवधिं विनाऽपरिमाणे प्रत्याख्याने क्रियमाणेऽनागत-काल सर्वोऽपि प्रत्याख्यानगोचर, तदा चायु क्षयाद्देवभव प्राप्तस्य यते सावद्यसेवनेऽवश्य व्रतभङ्ग

यावज्जीवं, यत आशंसादोषरहितत्वेन कालावधिकं प्रत्याख्यानं न दोषाय कायोत्सर्गनिदर्शनेन। एवं युक्तिभिः प्रज्ञापितोऽपि यावदसौ न किमपि श्रद्धत्ते तावत्पुष्पमित्राचार्यैरन्यगच्छगतबहुश्रुतस्थविराणामन्तिके नीत। ततस्तैरप्युक्तोऽसौ—यादृशं गुरवः प्ररूपयन्ति आर्यरक्षितसूरिभिरपि तादृशमेव प्ररूपितं, न हीनाधिकं। ततो गोष्ठामाहिलेनोक्तं—"किं यूयमृषयो जानीथ? तीर्थकरैस्तादृशमेवोक्तं यादृशमहं प्ररूपयामि"। ततः स्थविरैरुक्तं—'मिथ्याभिनिविष्टो मा कार्षीस्तीर्थकराशातनां, न किमपि त्वं जानासि"। तेन न स्वीकृतं। ततः सर्वेण हि सङ्घेन देवताऽऽह्वानार्थं कायोत्सर्गो विहितः। ततो भद्रिका काचिद्देवता समागता, सा वदति—"आज्ञां ददातु, किं करोमि?" ततः सङ्घः प्रस्तुतमर्थं जानन्नपि सर्वजनप्रत्ययनिमित्तं ब्रवीति—'महाविदेहं गत्वा, तीर्थंकरं पृच्छ—किं सङ्घो यत्प्रज्ञापयति तत्सत्यं उत यद्गोष्ठामाहिलो वदति तत्सत्यं?'। ततस्तया प्रोक्तं—"मम महाविदेहे गमनागमनं कुर्वन्त्याः प्रत्यूहविघातार्थमनुग्रहं कृत्वा कायोत्सर्गं कुरुत, येनाहं गच्छामि'। सङ्घेन तथैव कृतं। साऽपि तत्र गत्वा पृष्ट्वा चागता ब्रवीति 'सङ्घं तीर्थंकरं समादिशन्ति—श्रीवीरमुक्तिप्राप्तेश्चतुरशीत्यधिकपञ्चशतवर्षेष्वतीतेषु सप्तमो निह्नवो भवी, सोऽयं माहिलो मिथ्यावादी'। एतच्छ्रुत्वा माहिलो जगौ—"अल्पर्द्धिकेयं वराकी नामैतस्या न तत्र गमनशक्तिः" इति। एवमपि यावदसौ न किञ्चिन्मन्यते तावत्सङ्घेन बाह्यः कृतः। अनालोचिताप्रतिक्रान्तश्च कालं गतः॥

तथापि न तन्मतमत्यजन्त, चकार गोष्ठोऽपि बहिःसमुद्गात्रम् ।
व्युद्ग्राहयन् सोऽपि जनानशेषान्, यन्नाम नूनं गतबोधिरत्न ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ गोष्ठामाहिलनेऽष्टात्रिंशदधिकद्विशततम २३८ व्याख्यानम् ॥

---

## व्याख्यान ॥ २३९ ॥

अथ बोटिकवक्तव्यतामाह—

स्वल्पमात्रजिनप्रोक्तवचनोत्थापकारिणः । जमालिप्रमुखा ज्ञेया निह्नवाः सप्त शासने ॥ १ ॥
अथ सर्वविसंवादी निह्नवः प्रोच्यतेऽष्टमः । श्रीवीरमुक्तेर्गताब्दशते षड्भिर्नवोत्तरे ॥ २ ॥

स्पष्टौ । अष्टमनिह्नवजातं चेदं—रथवीरपुरे शिवभूत्याख्यः क्षत्रियः सहस्रयोधी । तत्र राजसेवां कुर्वति नृपो दध्यौ—"अस्य वीर्यादिगुणान् परीक्षेऽहम्" । ततः श्यामचतुर्दश्यां पशुमेकं वारुणीं च तस्य दत्त्वैवं प्रोक्तः—"त्वमेकाकी निशीथे प्रेतवने बलिं दत्त्वा समागच्छ" । स रात्रौ तत्र गतः । अनेकभूतप्रेतानीकानि, परं रोमोद्गमोऽपि नास्य जातः । नृपस्तं शूरमनुष्यं मत्वा वृत्तिं ददौ । एकदा पार्थिवेन मथुरापुरग्रहणार्थं सद्भटनरा प्रेषिताः, तत्र मथुरान्तरजयार्थमेकः शिवभूतिः प्रेषितः, स द्वयोर

जिताऽऽगात्। तत. सहस्रमल्ल इति नाम कृत्वा नृपो "वरं याचस्व" इति त प्राह। सोऽप्यूचे—"हे प्रभो! मम स्वातन्त्र्यं देहि"। नृपेण दत्ते स राजप्रसादाद्विलासान् कुर्वन् नगरमध्ये पर्यटति। रात्रौ स प्रहरद्वयेऽतिक्रान्ते गृहमागच्छति। तत एतदीयजाया तन्मातरं जणति—"निर्वेदिताऽहं त्वत्पुत्रेण। न सदैव रात्रौ वेलाया कदाचिदप्यागच्छति, तत उज्जागरकेण क्षुधया च प्रत्यहं बाध्यमाना तिष्ठामि"। तयोक्त—"वत्से! त्वमद्य स्वपिहि, अहं जागरिष्यामि"। तत स मध्यरात्रौ समेत्य प्रोक्तवान्—"द्वारमुद्घाटय"। तत प्रकुपितया मात्रा प्रोक्त—"हे दुर्जन! यन्निशीथे यत्रैतस्या वेलाया द्वाराण्युद्घाटितानि सन्ति तत्र गच्छ"। श्रुत्वेत्यतिक्रोधपरेण पर्यटताऽपावृतद्वार साधूपाश्रयो दृष्ट, तेषा पार्श्वे तेन वन्दित्वा व्रत याचित। तैश्च राजवल्लभो मात्रादिभिरमुत्कलितश्चेति न दत्त। तत खेलमल्लकाद्रक्षा गृहीत्वा तेन स्वयमेव लोच कृत। कृष्णसूरिसाधुभिर्लिङ्ग समर्पित। कालान्तरेण कृष्णाचार्येण सह विहरंस्तत्रागात्। राज्ञा सहस्रमल्लाय रत्नकम्बलो दत्तः। तत आचार्यैः शिवभूतिरुक्त—"किमनेन साधूनामनेकपापहेतुना गृहीतेन?"। ततस्तेन सगोप्य मूर्च्छया धृत, प्रत्यहं सन्भालयति (रक्षति)। गुरुभिर्मूर्च्छितोऽयमत्रेति ज्ञात्वा तस्मिन् क्वापि गते तत्कम्बलरत्न पाटयित्वा साधूना पादप्रोञ्छनकादीनि कारितानि। ततो ज्ञातव्यतिकर कषायितस्तिष्ठति। अन्यदा सूरयो जिनकल्पिकान् वर्णयन्ति—"ते जिनकल्पिका द्विविधा, एके पाणौ भुञ्जते अन्ये तु पात्रकेऽश्नन्ति, तेऽपि प्रत्येक जिनैर्द्विधा प्रोक्ता, एके सप्रावरणा अन्ये रजोहरणा" इति श्रुत्वा शिवभूतिना प्रोक्त—"यद्येव तर्हि किमिदानी बहू-

पि परिगृह्यते ? स एव जिनकल्पः किं न क्रियते ?" गुरुर्जगौ—"भारते श्रीवीरपौत्रेण श्रीजम्बूस्वामिना सम जिनकल्पादिदशवस्तुव्युच्छेदोऽभूत्, संहननाद्यभावात्साम्प्रतमसौ कर्तुं न शक्यते एव"। ततोऽसावाह—"अल्पसत्त्वानां व्युच्छिन्नोऽसौ, न मादृशां, मादृशो हि महासत्त्वोऽधुनाऽप्यमुं कर्तुमीष्टे, मोक्षार्थिना सकलपरिग्रहस्त्याज्य एव किं पुनरनेन कषायमूर्च्छादिदोषनिधिना परिग्रहानर्थेनेति। अचेलका जिनाश्च, अतोऽचेलत्वमेव सुन्दरमिति"। ततो गुरुणा प्रोचे—"हन्त यद्येवं तर्हि देहेऽपि कषायभयमूर्च्छादयो दोषाः कस्यापि सञ्जायन्तीति सोऽपि व्रतग्रहणानन्तरमेव त्याज्यः। यच्च श्रुते निष्परिग्रहत्वमुक्तं तद्धर्मोपकरणेषु मूर्च्छा न कर्तव्येति, न पुनः सर्वथा धर्मोपकरणस्य त्यागः। अथ जिनेन्द्रा अपि सर्वथा नाचेलकाः "सव्वेऽवि एगदूसेण निग्गया जिणवरा चउवीसं" इत्यादिवचनात्"। तदेवं गुरुणा स्थविरैश्च यथोक्तादिभिर्वक्ष्यमाणाभिश्च युक्तिभिः प्रज्ञाप्यमानोऽपि तथाविधकषायमोहोदयान्न स्वाग्रहान्निवृत्तोऽसौ। किंतु चीवराणि परित्यज्य निर्गतः। ततश्च बहिरुद्याने व्यवस्थितस्य तस्योत्तरा नाम भगिनी वन्दनार्थं गता। सा च त्यक्तचीवरं तं भ्रातरमालोक्य स्वयमपि चीवराणि त्यक्तवती। ततो भिक्षार्थं नगरमध्ये प्रविष्टा गणिकया दृष्टा। ततः इयं विवस्त्रा बीभत्सामिमां वीक्ष्य "माऽस्माँल्लोकस्त्याक्षीत्" इत्यनिच्छन्त्यपि तया वस्त्रं परिधापिताऽसौ। ततः एष व्यतिकरोऽनया शिवभूतये निवेदितः। ततोऽनेन "विवस्त्रा योषिदतितरां बीभत्साऽतिलज्जनीया स्यात्" इति विचिन्त्य प्रोक्ताऽसौ—"तिष्ठ त्वमित्थमपि, न त्यक्तव्यं च त्वया वस्त्रं"। अथानेके जैनसाधवस्तं प्रतिबोधयन्ति। यस्माज्जिनैरेव

स्थानैर्वस्त्रधारणमनुज्ञातमागमे नैकान्तत । उक्त च—"तिहि ठाणेहि वत्थं धारेज्जा—हिरिवत्तिय १ दुगछावत्तिय २ परिसहावत्तियं ३" । तत्र ह्रीर्लज्जा सयमो वा प्रत्ययो निमित्त यस्य तत् । तथा जुगुप्सा लोकविहिता निन्दा सा प्रत्ययो यस्य तत् । तथा परीषहा शीतोष्णदशमशकादय प्रत्ययो यत्र तत् । इत्युपहेतवे वस्त्र धार्य ।

प्रयोगश्चात्र वस्त्रादि न दोषाय तपस्विनाम् । धर्मोपष्टम्भदायित्वाच्छुद्धाहारादिवत्स्फुटम् ॥ १ ॥

अथ त्व वदसि—रौद्रध्यान चतुर्विध प्रोक्त हिंसानुबन्धि १ मृषानुबन्धि २ स्तेयानुबन्धि ३ सरक्षणानुबन्धि ४ । तत्र हिंसाया सत्त्ववधादिरूपाया अनुबन्धः सातत्येन चिन्तन यत्र तद्धिंसानुबन्धि १ । मृषाऽसत्य तस्यानुबन्धो यत्र तन्मृषानुबन्धि २ । स्तेय चौर्यं तस्यानुबन्धो यत्र तत्स्तेयानुबन्धि ३ । तथा सरक्षण मारणाद्युपायैस्तस्करादिभ्यो निजवित्तस्य गोपन तस्यानुबन्ध सातत्येन चिन्तन यत्र रौद्रध्याने तत्तथा । एव सति सरक्षणानुबन्धो रौद्रध्यानस्य चतुर्थो भेद, स च वस्त्रादौ ममहेतुत्वाद्वस्त्रादिक दुर्गतिहेतु, शस्त्रादिवत्, ततो न ग्राह्य, इति तव बुद्धिर्भवेत्तर्हि त्वदुक्तयुक्त्या रौद्रध्यान तदिद देवानाम्प्रिय ! देहादिष्वपि तुल्य, तेष्वपि जलज्वलनमलिम्लुचदशश्वापदादिविषकण्टकादिभ्य सरक्षणानुबन्धस्य तुल्यत्वात्, अतस्तेऽपि परित्याज्या प्राप्यन्ते । अथ देहादेर्मोक्षसाधनत्वाद्यतनया तत्सरक्षणानुबन्धविधान कथ न प्रशस्त ? तत कथं परित्याज्याः वस्त्रादयोऽपीति ? ततश्च—"मुच्छा परिग्गहो वुत्तो इति वुत्त महेसिणा" इत्यादिवचनात् यत्र वस्त्रकनकदेहादौ मूर्छा समुत्पद्यते तन्निश्चयत परमार्थतो

ग्रन्थ , यत्र तु सा नोपजायते तदग्रन्थ । आह—ननु यदि वस्त्र मुनक्ति तर्हि साधो कथमचेलपरिषहजिष्णुत्व, चेलेऽसत्येव तदुपपत्ते ? तदयुक्त, जीर्णादिभिरपि वस्त्रैरचेलकत्व लोकरूढमेव । यथेह काऽपि योषित् कटीवेष्टितजीर्णबहुच्छिद्रकशाटिका कश्चित्कौलिक वदति—"त्वरस्व भो शालविक ! शीघ्रो भूत्वा मदीयपोतीसाटिका निर्माय दत्स्व, नग्निका वर्तेऽहं" । तदिह सवस्त्रायामपि योषिति नाग्न्यवाचकशब्द प्रवर्तते "जससा कीरइ नग्गभावो मुण्डभावो अण्हाणयअदतवणय" इत्यादि न विरुध्यते । एव मुखवस्त्रिकारजोहरणादि चोपकरण सयमोपकारित्वेन योज्य ।

स्थानोपवेशनस्वापनिक्षेपग्रहणादिषु । जन्तुप्रमार्जनार्थं हि रजोहरणमिष्यते ॥ १ ॥

सपातिमादिसत्त्वाना रक्षार्थं मुखवस्त्रिका । भक्तपानस्थजन्तूना परी (प्रती) क्षार्थं च पात्रकम् ॥ २ ॥

पात्राभावे हि समक्तगोरसादयो हस्त एवानाभोगादिकारणाद्गृहीता , पश्चात् किं कर्तव्य ? तद्गत-सत्त्वाना प्राणनिष्पत्तिरेव स्यात् । पाणौ गृहीतरसाना परिगलने सति कुन्थुकीटिकादिप्राणघातन स्यात् । ग च नानाधोवनादिभि पश्चात्कर्मादयो दोषा आपतन्ति, अतो बालग्लानादीना पारिष्ठापनिकासमि-तिपालनार्थं पात्रग्रहण सयमार्हं । अपि च जघन्यतोऽपि किञ्चिन्न्यूननवमपूर्वपाठका उत्तमधृतिसह-नना "तवेण सुत्तेण सत्तेण" इत्यादिभावनया कृतपरिकर्माण एव जिनकल्प प्रतिपद्यन्ते, नान्यथा, इति न स्थापुरुषपाना जनाहंना जिनकल्पस्तीर्थकरैरनुज्ञात । तथा तीर्थंकरतुल्यता करोऽपि न तत्र योग्य, जिनास्तु पाणिप्रतिग्रहाधनन्तातिशयैर्युक्ता इत्याद्यनेकयुक्तिभि शिक्षितोऽपि स मिथ्याभिनिवे

ग्रस्मात्समुनीन्द्रवचनोत्थापको यत्नूत । शिवनूते' शिष्यौ द्वौ बुद्धिशालिनौ कौण्डिन्यकोटवीरायन्नता । तान्या परपराऽऽसीत् । क्रमेण "केवलिनो न भु ते, स्त्रियो मुक्तिं न यान्ति, त्रिविधाहारनियमोपवासे सचित्तजलपाने न दोष, देवद्रव्यस्य तु दिक्पटसाधूना ग्रहणे व्यापारणे च न दोष,' इत्यादिकतिपयवाक्यन्यूना एतातत्रचासि जैनागमव्यतिरिक्तानि रचयन्ति स्म, स्वेच्छया जल्पन्ति स्म, अत सर्वविसंवादिनो ज्ञेया बोटिकसतानवर्तिनोऽवसेया, बोटिकात्समुत्पन्ना दिक्पटा ॥

इत्यष्टमो दिक्पटसज्ञनिह्नव, प्रकाशितो हारितशुद्धबोधक ।
लब्धाऽपि बोधिर्व्रजतीति कस्यचि—त्तद्रक्षण भो कुरुत प्रयत्नत ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ षोडशस्तम्भे एकोनचत्वारिंशदधिकद्विशततम २३९ व्याख्यानम् ॥

## व्याख्यानं ॥ २४० ॥

अथ श्रुतनिन्दकानाह—

श्रीमद्वीरजिन नत्वा वक्ष्येऽह श्रुतनिन्दकान् । चरित्र वङ्कचूलीकाध्ययनाद्धारित यथा ॥ १ ॥

स्पष्टः । भावार्थस्तु दृष्टान्तेन ज्ञेयः—पञ्चमपट्टधरः श्रीयशोभद्रगुरुः, तद्विनेयो भद्रबाहुः श्रुतकेवली,

ततोऽग्निदत्तनामा मिथिलोद्याने प्रतिमा प्रतिपन्नस्तस्थौ स्म । इतो द्वात्रिंशतिगोष्ठिकनरा मद्यमांसमत्ता कामातुरया वेश्यया सह कुचेष्टां कुर्वन्त वने क्रीडन्ति स्म । मदान्धा एकदा तं साधुं वीक्ष्यानिशीथे मद्यमांसार्थं युगपद्धावन्ति । ते सर्वेऽन्धकूपे सहसा पतिता अन्योऽन्यशस्त्रापहृता मृत्युना गृहीता । साधुस्तान् पश्यन् दध्यौ—"हा हा ! अकृतसुकृता अकाले मृता" । इति ध्यात्वा कायोत्सर्गं पारयित्वा यशोभद्रगुरुसमीपे समागतः । तेन गुरो विनयोऽग्निदत्तो द्वात्रिंशतिगोष्ठिकनराणां सम्बन्धादिकं पप्रच्छ । तत्र सूरिराट् त्रिज्ञानोपयुक्तो दृष्टिवादान्नानिताग्रो यशोभद्रः श्रुतो वचनानुज्ञानन्तरं ततो निःक्रम्य आह—हे अग्निदत्त ! ते द्वात्रिंशतिनराः अत्र यथार्थं धावन्तोऽन्धकूपे पतितास्मात् गणिका कामलाता अन्तर्मुहूर्तमात्रतदध्यवसायेन मृता गणिकाकामवत्तादग्निपाटलनगरे सर्पः संभूतः तत्रैव कृमिर्जातो रक्षा, तेन मनोवेदनाऽतिमात्रजर्जरा । चिकित्सका औषधादिनि खेद गताः सन्ति । ततो वैद्यो कर्णोपाय शरीरं विदार्य ये द्वात्रिंशतिकृमयो दीन्द्रिया अस्थिमांसशोणितमिश्रितान् बहुलान् मुमोच । वैद्यस्तान् वेश्यायां अदर्शयत् । सा तु तन्मयरोहिण्या मज्जीकृत । वैद्यस्य सा वृत्तान्तं सर्वं । अत्र तेषु कृमिषु पूर्वकानुरागात् करुणां दधती सा दध्यौ—"इमे वराका दौर्भाग्यात् क्लिश्यन्ति, अतोऽहं पुरग्रामनगरभ्रमणं गत्वा मुञ्चामि" । ततस्ते नगरकोष्ठके क्षिप्ता । तत्र—"पुनरपि ते इमीय क्रीडन्ति, आर्तध्यानाद्धानिरूपा समाधा अंतमुहूर्त एव दुःखिनः" । ततः साधारणजन्मनो मुग्धाः पुनः शरणं प्राप्नुवन्ति, तत्र गन्तुमासा मूला पृथ्व्यादि

तत्रोन्नु यस्या धृष्टा परवश्या पूर्वजवमिथ्यात्वजावतो जिनमार्गप्रत्यनीका देवगुरुनिन्दकाश्च जाविन । यहूना नरनारीणा पुरत कथयिष्यन्ति—"अश्मधातुनिर्घटितप्रतिमापूजन व्यर्थ, हिंसानिदानत्वात्, इत्यादियुक्त्या चैत्यतीर्थागमोत्थापन विधास्यन्ति । अथ सा तपस्विनी अष्टसप्ततिवर्षाणि यावद्गृहवास परिपाल्य षड्विंशतिवर्षाणि यावत्परिव्राजकमार्गानुरक्ता सर्वायुश्चतुरुत्तरशतवर्षमित भुक्त्वा सप्तदिनानशनेन मृत्वा वानव्यन्तरस्य सुवत्सस्य दक्षिणेन्द्रस्य देशोनपल्याधायुष्का सुवत्सानाम्नी देवी जविष्यति । तत्र विजङ्गज्ञानेन पूर्वबहुजवसबन्धिनस्तान् द्वाविंशतिं वणिजो दृष्ट्वा सा देवी हृष्टा तुष्टा तेषा सर्वत्र साहाय्य विधास्यतीति । देवीप्रजावात्ते सर्वर्द्ध्या वृद्धिं प्राप्स्यन्ति । तदनु सर्वलोकाना पुरो पादमुद्धोषयिष्यन्ति—"जो ! पश्यतास्मत्कर्मफल प्रत्यक्ष, वय महासौख्यमनुजवाम, यूयमप्यस्मत्कर्मादर कुरुत, किं स्यादश्मबिम्बार्चया षट्कायोपमर्दिकया ?" । एव ते द्वाविंशतिभ्रष्टश्राद्धा अनेकजनान् कुमार्गे पातयिष्यन्ति । तत्समये स्वामिप्ररूपितश्रुतहीलन जविष्यति, श्रमणाना निर्ग्रन्थाना नोदयपूजासत्कारा जविष्यन्ति, अतिदुष्कर च धर्मपालन जविष्यति । ततस्ते द्वाविंशतिर्वणिज आयुरवसानसमये पोरुहरोगातङ्काजिजूता आर्तध्यानोपगता काल कृत्वा घर्माया प्रथमपृथिव्या॰ प्रथमप्रस्तटे दशसहस्रवर्षस्थितिकनारकित्व प्राप्स्यन्ति । तत परमनेकयोनिषु भ्रमिष्यन्ति । इति महादुर्लजवोधिन श्रीमज्जिनागमहेलिकाश्चेति । अथाग्निदत्त शिष्य पुनर्गुरु प्रणम्य व्यजिज्ञपत्—"स्वामिन् ! कस्मिन् काले एषा श्रुतनिन्दकानामुत्पत्तिर्जाविनी ?" । सूरि प्राह—तत्सूत्रगाथायामुक्त च—

जह्ना जणणहसूरी सुठेवठेगेण अग्गिदत्तमुणि ।
गुणसु महानाय जहा मुअदीखएमिह जहा वदउं ॥ १ ॥
मुञ्चाउं नीरपहूणो कुमरहियएगनरअहिएहिं ।
वरिमाउ मरनिरो जिणरकिसायारउं होही ॥ २ ॥
ततो अ मोक्खमएहि नवनवगुणएहि वरिसेहिं । ते कुणा वाणियगा अनमरुस्सवि सुयमिण ॥ ३ ॥
तम्मि समए अग्गिदत्ता मयसुररामिनगच्छत्ते । अरुतीसउमो कुचो वणिस्सउ धूमकेउगहो ॥ ४ ॥
तम्म तिउ तिन्नि मया तिसिमा एगरामिवरिमाए । तम्मिय सीउपठो सघरस सुयरस वदउं अस्थि ॥५॥
ज्य नस्सनहगुणा रमा सोचा मुणिसुरेरगो । पायाहिण कुणतो पुणो पुणो वदए पाए ॥ ६ ॥
आणुग्गिउण सूरि मगुग वह जहगहुमजूर । मखेहणापरमो गिठेउग्गिदत्तो पढमकप्पे ॥ ७ ॥
मिथ्यागुणस्थानकवासिनस्ते, मिथ्यान्तर्वत्यादि निवोपयन्त ।
ममागृहस्थरहस्यदन्त्य—स्तैनों तथा कार्यमिहागमझैः ॥ १ ॥
॥ इत्यब्दिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ षोडश-
स्तम्भे चत्वारिंशदधिकद्विशततम २४० व्याख्यानम् ॥
॥ समाप्तोऽयं षोडशः स्तम्भः ॥

पृ॰ गृहे प्रययौ। तेनापि सत्कृत्यागमनकारणं पृष्टः प्राह—"मम देवकुलकरणेच्छा वर्तते, परं प्रतिकृति काचिद्दर्शयता'। सोऽब्रवीत्—"पाटलीपुरे मत्कृतप्रासादस्त्वया दृष्टोऽस्ति न वा?"। सोऽवादीत्—"दृष्टोऽस्ति, परं प्रासादिकास्वरूप जनता स्वबुद्ध्या रचित प्रतिच्छन्द दृष्ट्वा वा"'। स जगौ—' अवन्तीनृपसुताया रत्नमञ्जर्याः प्रतिच्छन्देन सा कृता'। स प्राह—"सुदिन एष्यामि, त्व मद्धो नर। ततः सोऽवन्त्या ययौ। तत्र गोपुरमध्ये देवकुलेऽवसत्। अत्रान्तरे इमामुद्घोषणा श्रुतवान्— 'रात्रेश्चतुरो यामान् य इद मृतक रक्षेत् तस्मै दीनारसहस्र दद्म"। तन्मित्रानन्देनाङ्गीकृत, तदा लोकैरित्थं शिक्षित —"अत्र पुर उत्सूरे जाते गोपुरे स्थगिते कश्चिन्मृत्युमेति तच्चैवं रात्रौ मारी नश्यति, अतस्त्व समर्थोऽसि यदि तर्ह्यङ्गीकुरु"। स प्राह—"किमेतन्महत्कार्य वीराणा। ततस्तस्मा ईप्सितधनार्ध शव चार्पयित्वा "शेष प्रभाते दास्यामि" इत्युक्त्वेभ्यो गृहेऽगात्। अथ रात्रौ तेन भूताद्युपसर्गात्तच्छव रक्षित, प्रभाते च स्वजनैस्तद्भस्मसात्कृत, परं शेषधन याचितमपि न दत्ते। तदा सोऽवदत्–' राजसमक्ष धन गृह्णामि चेत्तदाऽहं वीराग्रणीर्भवेय."। ततश्चारत्नेप विधाय राजवेश्याया सदनं ययौ। तया सत्कार कृत। तेन चत्वारि दीनाराणा शतानि दत्तानि। हृष्टाऽक्का स्वपुत्रीं राजवेश्या प्राह–"अस्य महती सेवा कार्या"। ततो रात्रौ भोगसामग्रीं कृत्वा सुशय्याया गत स दध्यौ–"विपत्कामाना कार्याणि न सिध्यन्ति" इति विचिन्त्याब्रवीत्—"हे भद्रे! एक पट्टमानय, इष्टस्मरण करोमि"। तया झटिति हेममय पट्ट आनीत। तत्रोपविश्य पद्मासन निविड कृत्वा स्थित। स्त्रीकृता-

नेकक्कामचिह्नान्यपश्यन् समग्रा रात्रिमुल्लङ्घ्य प्रभातेऽन्यत्र ययौ । द्वितीयापि रात्रिस्तथैवातिक्रान्ता । ततोऽक्का प्राह—"नरु! राज्ञामपि दुर्लभा मम पुत्रीं किं निरूपयसि?" सोऽवदत्—"समये मर्म करिष्यामि, पर राज्ञो गृहे तव प्रवेशोऽस्ति न वा?"। सोवाच—"मम पुत्री राजचामरधारिणी, राज पुत्री रत्नमञ्जरी तु मत्सुतासखी वर्तते"। तच्छ्रुत्वा स राजवेश्या प्राह—"हे भद्रे! तर्हि तदग्रे त्वं कथय—यस्य गुणगणस्त्वया श्रुत हे सखि! जातानुरागया त्वया यस्य मुदा लेख प्रेषितस्तस्यामरस्य सुहृदागतोऽस्ति"। अथ सा तस्या अन्तिकं गत्वोवाच—"हे सखि! अद्याहं त्वत्प्रियोदन्तं निवेदितुमागताऽस्मि"। तत सेरास्या साऽऽह—"कोऽसौ मम प्रिय?"। सा ज्ञातगुणानखिलांस्तस्यावोचत्। श्रुत्वा राजपुत्र्येव दध्यौ—"नूनमपूर्व कोऽपि धूर्त, मम त्वद्यापि कोऽपि वल्लभो नास्ति, परमीदृशी येन कूटरचना कृता त पश्यामि"। तत साह—"हे सखि! अमुना गवाक्षेण सोऽद्यानेतव्यो मम प्रिय संदेशवाचको लेखयुत"। तत स्वगृह एत्य वेश्यया सर्व तस्योक्त। सोऽपि रात्रावक्कादर्शितमार्गेण सप्त प्राकारानुल्लङ्घ्य कन्यावासगृहे गत। अक्का च तद्वीर्य शशंस पुत्र्या अग्रे। अथ राजपुत्री तमाक्रोशन्त्य तस्य धैर्य निरीक्ष्य प्रियोदन्तकथनचातुर्य चावेत्य रूपलावण्यजल्पनकलाकुशल त दृष्ट्वा लज्जितेन तस्थौ। तदा स तद्धस्ताद्राजनामाङ्क कटकमुपाददे छुरिकया च वामजङ्घाया त्रिशूल कृत्वा निर्ययौ। तरुणाक्षिसा सा दध्यौ—"नून नैष सामान्यो नर, अतो मया न साधूकृत यदेष न सत्कारित"। इति चिन्तापरा निशात्यये निद्रामवाप। अथ प्रभाते मित्रानन्दो राजसमक्ष पूत्कार—"हे नृप! अखण्डित-

शासन यदि तत्पुत्र रक्षणो मम मार्गं परी न दत्ते, त्वं लोकपालोऽसि, दुष्टं निगृहाण"। ततो नृपेण स्वनरैः साकारितः। सोऽपि शालक्षतिकरलक्षे धन दत्त्वा नृपं प्रणम्य प्राह—"लोकाचारेण पितुर्विरहेण च स्वपदाने विलम्बोऽभूत्"। राजा सत्यं मत्वा विसर्जितः। ततो राजा मित्रानन्दं पप्रच्छ—"त्वया रात्रौ शव केनोपायेन रक्षितः?"। 'हे नृप! रात्रौ भूतप्रेतराक्षसशाकिनीव्यन्तरादयो नानारूपधरा आगमन्। मयाऽपि त्रियामान् यावत्तैः सह बहु युद्धं कृतं। सर्वे गुरुदत्तमन्त्रतो नष्टाः। तच्चतुर्थप्रहरे दिव्याभरणालङ्कृताङ्गी अप्सरःसमाना नानाभरणभूषिता मुक्तकेशा कराला स्वजनशाखा वमन्ती कर्णिकाकरा मम पार्श्वे काचिन्नार्याऽऽययौ, प्राह च—'हे दुष्ट! अद्य त्वां भक्षयामि' इति वादिनी तामालोक्य मया चिन्तितं—नूनं सेयं मारी। ततो मयाऽपि तया सह घोरं युद्धं कृतं। तस्याः करं मोटयित्वा कटकं गृहीतं, पुनः छुरिकया नश्यन्ती जङ्घोरौ खण्डिता"। तच्छ्रुत्वा विस्मितो राजा प्रोचे—"तत्कटकं दर्शय, यन्मारीहस्ताद्गृहीतम्"। तेनापि तद्दर्शितं। राजा स्वनामाङ्कं कटकं दृष्ट्वा दध्यौ—"किमहो मम कन्यैव मारी अभवत्? यतस्तस्या भूषणमिदं"। ततो देहचिन्तामिषेण नृपो गृहे गत्वा कन्यकां प्रसुप्तां छिन्नकटकां व्रणस्थाने कृतपट्टबन्धां वीक्ष्य वज्राहत इवाजनत्। "अहो! अनया मम कुले कलङ्को दत्तः"। नृपो नृपो मित्र मन्त्रिणं प्राह—"हे भद्र! मम सुता मारी, तस्मात् त्वं केनोपायेनास्या निग्रहं कुरु'। स प्राह—"हे नृप! युष्मत्कुले नैव जायेत्"। "हे मित्र! सत्यं मे सुता मारी, यावत्सर्वनगरं न मारयति तावत्केनाप्युपायेनास्या निग्रहः कार्यः"। स आह—

"अनेदे तावत्ता साध्याऽसाध्या वा ?" । नृपः प्राह—"स्वेच्छया गत्वा पश्य" । स कन्यापार्श्वे गतः, तयोपलक्षितः, आसनं दत्तं । तदनु स प्राह—"हे सुभ्रू मया तव कष्टं दृष्टं, अतोऽत्रागतोऽस्मि, पर चिन्ता मा कुरु, त्वां सौख्यस्थले नेष्यामि" । सा तद्गुणायत्ता प्राह—"इमे प्राणास्त्वदायत्ता । यतः —

अन्धो नरपतेश्चित्त व्याख्यान महिला जलम् । तत्रैतानि हि गच्छन्ति नीयन्ते यत्र शिल्पकैः ॥१॥"

इति श्रुत्वा मित्रस्ता जगाद—"नृपान्तिके मया सर्पकम्पे कृते त्वया फेत्कारा मोच्याः" । तयाङ्गी कृत । तत स नृप प्राह—"स्वामिन् ! सत्य रक्षकः, परमेक वाहनं सज्जीकुरु । रात्रौ मन्त्रबलेन ता मारीमारोप्य त्वद्देशान्त नयामि । अन्तरा यत्र सूर्य उदेष्यति तत्र सा मारी स्थास्यति" । ततो नृपेण राज्ञा तस्याग्रे वायुवेगा वडवा ढौकिता । सध्यायां केशेषु गृहीत्वा सा समर्पिता, तेनापि फेत्कारान्मुञ्चती ढक्किता । ता वडवारूढां पुरस्कृत्य स चचाल । राजा गोपुर पिधाय स्वगृहमागात् । सोऽपि मित्रपत्नीता मातुरिव तस्या नाकिं चकार । इतश्चामरदत्त पूर्णमासत्र्यानधिश्रितामरशोतसुको जातः । तत्समये काकतालीयन्यायेन ऋटित्येत्य तौ तस्य मिलितौ । तदैव तमेवाग्निं पौरांश्च साक्षीकृत्य पाणिग्रहण कृत । पौराः पुन स्त्रीस्वरूप मित्रधैर्य अमरजाग्य च प्रशशसु । अथ तस्मिन्नेव समये तत्पुराधीशेऽपुत्रे मृते प्रकृतिवर्गैः पञ्च दिव्यानि कृतानि । तेभ्यो राज्य प्राप्त, अमरदत्तो महामहेन राज्यस्वामी जातः । तेन मित्रो मन्त्रीकृत । रत्नसारो नगरश्रेष्ठी कृतः । इत्यमरसपरुशासनो राज्य पालया-

> यत्र वा तत्र वा यातु यथा तथा करोत्वसौ ।
> तथापि मुच्यते प्राणी न पूर्वकृतकर्मणः ॥ १ ॥"

अन्यदा रममाणानां गोपानामुन्नतिर्मोद्गुल्य तस्यापि मुनेऽनिशत्" । तन्निशम्य राजा मुहुर्व्यलपत् । राज्येवमाह—" हे दयित !

> यदाह नगराऽऽनीता तदाऽनेके निमन्त्रिताः ।
> उपायाः स्वविपत्तौ ते क गता हा महागते ॥ १ ॥"

अथ दमयन्ती गुरुः प्राह—

> शोकोऽवश्यं परित्याज्यो राजन् धर्मोद्यमं कुरु ।
> येनेदृशानां दुःखानां नाशो नोपजायते ॥ १ ॥

[illegible] "स्वामिन् ! मन्दिरवासी दुःख गतागतः ?" । सूरिः प्रोवाच—"हे नृप ! [illegible] [illegible] गर्भे जातः नगराद्राजा नाभिवत्ति" । पुनर्दम्पती प्रणामं पूर्वजन्म [illegible] । सूरि- [illegible] नो नगरासृति गते [illegible] । सोऽन्यदा स्वे [illegible] [illegible] महोपारगुप्तरगत" । इति [illegible] [illegible] निशापरीत [illegible] [illegible]

न स्यात् अन्यदा स्वामिनोक्त—"भो कर्मकर ! अद्यामुष्मिन् ग्रामे प्रयाहि"। सोऽवदत्—"अद्याहं न स्यात्" ... "धन्यावेतौ, याभ्यां भक्तितो मुनी प्रतिलाभितौ"।

न स्यात्      न्यदा स्वामिनोक्त—"भो कर्मकर ! अद्यामुष्मिन् ग्रामे प्रयाहि"। सोऽवदत्—"अद्याहं मुनि-यन्धूना मिलने व्याकुलोऽस्मि"। कुपितेन तेनोक्तं—"स्वजनमिलनं तव मा भवतु"। अत्रान्तरे मुनि-द्वन्द्वं तस्य गृहे समागतं। क्षेमंकरेण स्वभार्यायै प्रोक्तं महाहर्षेण—"प्रासुकमकृतकारितमन्नादिकं प्रति-लाभय"। तदा कर्मकरो दध्यौ—"धन्यावेतौ, याभ्यां भक्तितो मुनी प्रतिलाभितौ"। अत्रान्तरे तेषां त्रयाणामुपरि दृणिकाऽपतत्, तेन सममेव पञ्चत्वं गताः। स कर्मकरस्य जीवस्तव सखा मित्रानन्दोऽभूत्। स पान्थः शिम्बाग्राही विपद्य तद्वटे व्यन्तरो जज्ञे। एतं वीक्ष्य वैरं स्मृत्वा शवमुखेन जजल्प"। इत्यादि श्रुत्वा दम्पती जातिस्मरणं प्रापतुः। गुरूक्तं सत्यं मत्वा गृहं आजग्मतुः। क्रमेण प्रवृद्धे तत्पुत्रे राज्यं दत्त्वा दीक्षां जगृहतुः। क्रमेण मोक्षं प्रापतुः॥

क्रोधः स्वल्पोऽपि दुःखाय भवेत् पूर्वोक्तयुक्तिभिः।
ज्ञात्वाऽवश्यं परित्याज्यो निर्वाणसुखमिच्छुना॥ १॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ सप्तदशस्तम्भे
एकचत्वारिंशदधिकद्विशततमं २४१ व्याख्यानम्॥

## अथ द्विचत्वारिंशदधिकद्विशततमं व्याख्यान ॥ २४२ ॥

## ॥ अथ मानत्यागफलमाह ॥

मानत्यागान्महोन्नी तत्त्वज्ञानी सुदक्षताम् ।
दधन् दधौ महाज्ञान बाहुबली मुनीश्वर ॥ १ ॥

स्पष्ट । श्रीऋषभदेवसुत षष्टिवर्षसहस्रै षट्खण्डा पृथ्वीं साधयित्वा भरतोऽयोध्यायामाजगाम । तत्र द्वादशाब्दिके चक्रिराज्याभिषेके वर्तमाने स नृप आगतानागतान् जनानवलोकयन् तत्र निजानुजान-नागतान् विज्ञाय स्वभ्रातृन् प्रति प्रत्येक दूतान् प्रेषितवान् । ते गत्वा तानेवमाहु —"भो भरत-भ्रातरः ! यूय न त्वं नमथ'। ततस्तैरुक्त—"वयमपि नाभेयसूनव भरतोऽपि पितु सूनु' किमस्मत्त मत्र्योऽधिको योऽस्माक सेवा वाञ्छति । भो दूताः ! यूय स्वस्थाने यात, वय तात शृङ्गोचितं करि-ष्याम ।ततस्ते गुरुगिरौ जिनान्तिके गत्वाऽभ्यधु —"भो तात ! षट्खण्डेन राज्येनातृप्तो भरतो-ऽस्माक राज्य ग्रहीतु समीहते । भवदाज्ञया वय मर्त्येऽपि सज्जय तस्य राज्य गृह्णीमः" । स्वामिना तान्पुत्रान् प्रति धर्मदेशना दत्ता—

संबुज्झह किं न बुज्झह संबोहि खलु पेच्च दुल्लहा ।
नो हूवणमति राओ नो सुलह पुणरवि जीविय ॥ १ ॥"

मागत्य भरतान्तिकेऽनुजस्य सर्वस्वरूपं गदितवान् । "पाण्डुयशी शक्रेणापि जेतुं न शक्यते" इति
त्वा भरत सपादकोटिस्वपुत्रान्वित ससैन्यस्तक्षशिला प्रति चचाल । पाण्डुरप्यपि सम्मुखं समागात ।
सोमयशा नृपः स एकोऽपि खड्गत्रयहस्तिहयरथानां जेता । अस्य त्रिखण्डतनया । तेषु
कनिष्ठोऽप्येकोऽक्षौहिणीमिता सेना जेतु समर्थः । अक्षौहिणीमानं तु—२१८७० गजाः, २१८७० रथाः,
६५ १०९३५० पदातयः इति । अथ चक्रिसैन्ये चतुरशीतिलक्षाणि निस्वानाना समकाल
तदाण्डुन्डुजीना निर्घोषाः कोटिशतलक्षाणि तूर्याणि । तानि श्रुत्वा गोरमाद्या नटा भिया
। एकदा पाण्डुबलिनो नकोऽनिलवेगो विद्याधरश्चनिर्गेऽगतिभरतेरितोऽकानागन्त्या
गाहत, कन्दुकानिव गजानुत्क्षिप्य पुनर्भूमौ पततो मुष्ट्या जघान। चक्री तमनन्य वीक्ष्य
दीक्ष्य जीतो नष्टः मेरुकन्दरसागरादिषु यत्र यत्र याति तत्र तत्र चक्रं पूर्वार्जितकर्मा-
दा विद्यया वज्रपञ्जर निर्माय तत्र प्रविष्टः । तदा चक्रसुरा प्राहु—"रे रे रङ्क ! किं
नपास ?" । ततः षण्मासान्ते जातामर्षा बहिर्निःसृत , तावच्चक्र तच्छिरश्छित्त्वा चक्रिहस्तेऽनि-
ष्ठत् । एव युध्यमानयोर्द्वादशवर्षाणि व्यतीयुः । एकदा चक्रिज्येष्ठात्मजः सूर्ययशा पाण्डुनृपसैन्ये दावाग्नि-
रिव प्रससार, क्षणात् पितृव्यान्यर्णे आगतः । त वली प्राह—"वत्स ! त्व लघुरसि, यदेव मम सेना
विगाहसे तेनाह हृष्टोऽस्मि, त्वया पुत्रेणास्माकं यशः समुद्योतित , पर भ्रातृष्वपि न कश्चिन्मम यो
मम क्रोध सहते, तस्मान्मम दृष्टिं त्यक्त्वा दूरतो याहि" । स प्राह—"तात ! अद्य त्वया विना को

भगवद्देशनां श्रुत्वाऽष्टनवतिर्भरतानुजैर्व्रतं भेजे। तेषां राज्यानि भरतनृपो जग्राह। एकदा सेनापतिर्नरदेवं नत्वैवं व्यजिज्ञपत्—"स्वामिन्! बाहुबली भूपालस्त्वया न जितः तस्मिन्नजिते त्वया षट्खण्डं जितमप्यजितं, यतश्चक्रं शस्त्रागारे न प्रविशति"। इति श्रुत्वा वाग्मी दूतं तक्षशिलां प्रति प्रेषितः। स्तोकप्रयाणैर्गच्छन् बहुदेशे ग्रामे ग्रामे नगरे नगरे बहुजनमुखतो बाहुबलिनो यशः शृण्वन् तक्षशिलाया पुरिं समागतः। ततः प्रतिहारेण सुवेगो दूतो बाहुबलिन आज्ञया स्वर्णवर्णाभमन्तः सभं प्रवेशितः। तं नृपं नमस्कृत्य पुरः स्थितः। बाहुबलिना बान्धवनगरादिकुशलं पृष्टः, तदुत्तरं दत्त्वा प्राह—"भो नृप! तवाग्रजन्मा त्वन्मिलनोत्सुकस्त्वामाह्वयति। अतस्त्वमेकवारं तं नत्वा तस्याज्ञां शिरसि धृत्वाऽत्र समागच्छ। यतो बान्धवोऽपि भरताज्ञां न मन्यते तर्ह्यस्याकिञ्चित्करः पराक्रम इति लोकापवादविध्वंसाय, अन्यथा तव राज्यसंशयो भविष्यति। यतः—

> करालगरलः सर्पः पावकः पवनोद्धुरः।
> प्रभुः प्रौढप्रतापश्च विश्वास्या न त्रयोऽप्यमी॥ १॥

निर्जरा अपि यं पर्युपासते तस्य सेवया हीनत्वं नास्ति"। इति श्रुत्वा भूपो बभाषे—"हे दूत! तव भूपो मां वीक्ष्य लज्जिष्यति, यतो बाल्यावस्थायां जलकेल्यवसरे पादं धृत्वा नभसि कन्दुकवदुत्क्षिप्तस्तदपि विस्मृतं! भो दूत! षष्टिवर्षसहस्रेषु पापैर्भृतस्य तव भूपस्यान्यः कोऽपि प्रायश्चित्तदायको नास्ति, अहमेवास्मि। शीघ्रं समानय बलपरीक्षार्थं"। ततः सुवेगः सत्वरः प्रत्यावृत्तः स्तोकैरेव दिनैः

मूर्च्छिता इव ननृतुः । पुनरपि चक्री नृपश्च सिंहनादं तु सह चक्रतुः । तदा चक्रिणो ध्वनिः पूर्वोल्लङ्घ-यत् दुर्जनसौन्दमिव यथाक्रमं हीयमानोऽभूत् । तेन विलक्षं चक्रिणं नृपः स्माह—"हे भ्रातः ! मा खिद्यस्व, मया काकतालीयन्यायेन यदि जितं तर्हि किं जातम् ? इदानीं सज्जो भव मुष्टियुद्धाय" इति नृपे-णोक्ते द्वावपि प्रोच्चैर्नुनाराः स्फोटं कृत्वोरुतुल्यावन्योऽन्यमाश्लिष्य भुजाभ्यां पीडयन्तौ अगर्जतु । ततो नृपश्च-क्रिणं करेण गृहीत्वा लीलया कन्दुकवदुच्चैराकाशे उदलालयत् । क्षणाददृश्योऽभूत् । तेन सैन्यद्वयेऽपि हाहारवः प्रभूत् । नृपश्चिन्तया दध्यौ—"यावदार्योऽयं भूमौ पतित्वा न विशीर्यते तावदन्तरिक्षादेव गृह्णामि" इति विचिन्त्य तत्पाकारौ करौ कृत्वोर्ध्वदृष्टिस्तस्थौ । चिरेण स आययौ । बलिना बाहू प्रसार्य धृतः । तत्र क्रोधाध्मानश्चक्री तन्मूर्ध्नि मुष्टिघातेन तममूर्च्छयत् । नृपोऽपि चिरेण प्राप्तचैतन्यश्चक्रिणं हृदि मुष्टिघातं कृत्वा मूर्च्छां गमितवान् । क्षणाल्लब्धसंज्ञश्चक्री रोषारुणो दण्डेन नृपमूर्ध्न्यताडयत्, तेन मुकुट-शतखण्डं कृतम् । क्षणं नेत्रे निमील्य नृपो लोहमयदण्डेन चक्रिसन्नाहं शकलीचकार । ततश्चक्री दण्ड-घातेन नृपं जानुप्रमाणं भूमौ मग्नीचकार । ततो निर्गत्यायसदण्डेन नृपेण निहतश्चक्री आकण्ठं भूमौ मग्नः । कथञ्चिच्चैतन्यं प्राप्य निर्गतो दध्यौ—"नृपैश्चक्री न जीयते" इतीयं शाश्वती स्थितिरस्ति, अनेनाहं पराजितः, यद्यहं मयि चक्रित्वं न हि" इति ध्यायतस्तस्य पाणौ चक्ररत्नमुपागतम् । तदा चक्री नृपं स्माह—"अद्यापि तव किञ्चिन्न नष्टं, ममाज्ञां मन्यस्व, नो चेदनेन चक्रेण यमातिथिर्भविष्यसि" । नृपः स्माह—"गास्माकमरं कृत्वा किं रहसि ? प्राग्भूतमस्यापि बलं दर्शय" इत्यादि निर्भर्त्सितश्चक्री कोपाच्चक्र

ह्यामाभिलाषं पूरयति ?" इत्युक्त्वा धनुष्टङ्कारवं चकार। तदा सुराः सञ्जूय परस्परसुभटयुद्धं निषिध्य द्वयोर्बन्धवो शिक्षामिति प्राहु—"नो युगादीशपुत्रौ ! तातेनेदं विश्वं पालितं अधुना युवां किं सहर्तुं प्रवृत्तौ ? एतन्न युज्यते युवयोः । बलपरीक्षार्थमुत्ताभ्यामेवास्मदादिष्टैर्दृष्टि १ वाग् २ मुष्टि ३ बाहु ४ दण्डास्त्र ५ लक्षणैः पञ्चभिर्युद्धैर्योद्धव्यं"। इति सुरवाक्ये द्वाभ्यामपि प्रतिपन्ने सुरनराः साक्षीभूय तस्थुः । तदा चक्रिसैनिका दध्युः—"अनेन सह द्वन्द्वयुद्धे शक्रस्यापि जयप्राप्तौ सन्देहस्तर्हि अस्मत्स्वामी कथं जयं प्राप्स्यति ?" इति ध्यायतो भटान् वीक्ष्य चक्री स्वबलदर्शनार्थैकं महाकूपं कारयित्वा तस्योपकण्ठे स्थित्वा स्वस्य वामभुजं महालोहशृङ्खलाभिर्बद्ध्वा सर्वसैनिकान् प्राह—"यूयं सर्वेऽपि सञ्जूय शृङ्खलाकर्षणेन मां गर्तायां क्षिपत"। तैः सर्वैः कम्पितोऽपि मनाग् न चचाल। यतश्चक्रिणं भरतोत्पन्नसर्वनरनारीगजाश्वादयः सञ्जूयाकर्षणं कर्तुं तिलमात्रमपि न क्षमा तर्हि सेनाभिः किं भवेत् ?। ततश्चक्री हृदयखेपकरणमिषेण स्वहस्तमाचकर्ष, तेन ते सर्वेऽपि शृङ्खलालग्ना लतालग्नाः पक्षिण इव लम्बन्ते स्म। इति पराक्रमं वीक्ष्य हृष्टाः साक्षिण इव दूरे तस्थुः । ततश्चक्रिभूपौ प्राग्दृष्टियुद्धार्थं सम्मुखं स्थितौ अनिमेषदृक्षाऽवलोकयतां स्म । ताम्रलोचनौ भयकरावभूताम् । ततो बाहुबलिमुखं भीषणाक्षं विलोकयतश्चक्रिणो लोचने बाष्पाकुले वेगात्प्रमिलिते । तत्सैन्यं सर्वं न्यग्मुखं जातं । ततो लज्जितं चक्रिणं स प्राह—"भ्रातः ! किमुद्विग्नोऽसि ? कुरु वाग्युद्धं मया सह"। इति तेनोक्तश्चक्री महाघोरं सिंहनादं चकार, तेन जातं बधिरं स्कन्धावारमण्डलं । ततः सामर्षो बाहुबली सिंहनादं चकार तेन सैनिकाः सर्वेऽपि

मूर्छित इव स्थितः । पुनरपि चक्री नृपश्च सिंहनाद युद्ध चक्रतुः । तदा चक्रिणो ध्वनिः पूर्वोक्तप्रा-
य पूर्वमिव यथाक्रमं हीयमानोऽभवत् । तेन विलक्षं चक्रिणं नृप आह—"हे भ्रात ! मा
खिदः, मया सह राज्यकलहं यदि जितं तर्हि किं जातं ? इदानीं सज्जो भव मुष्टियुद्धाय" इति नृपे-
णोक्तेऽपि क्रोधेनास्फोटं कृत्वा बाहुयुद्धं परस्परमाक्षिप्य भुजाभ्यां पीडयन्तौ जगृहतुः । ततो नृपश्च
क्षिप्रं करेण गृहीत्वा लीलया कन्दुकवद्भ्रमयित्वाकाशे उदक्षिपत् । क्षणाददृश्योऽभवत् । तेन सैन्यद्वयेऽपि
हाहारवः प्रसृतः । नृपश्चिन्तयामास—"यावदयं भूमौ पतितो न विशीर्यते तावदन्तरिक्षात्पतन्
गृह्णामि" इति विचिन्त्य तथाकारी करौ कृत्वोर्ध्वदृष्टिस्तस्थौ । चिरेण स आययौ । पतितो बाहू प्रसार्य
धृतः । तत्र क्रोधाध्मातश्चक्री तन्मूर्ध्नि मुष्टिघातेन तमपूरयत् । नृपोऽपि चिरेण प्राप्तचैतन्यश्चक्रिणं हृदि
मुष्टिघातं कृत्वा मूर्छां गमितवान् । क्षणाल्लब्धसंज्ञश्चक्री रोषारुणो दण्डेन नृपमूर्ध्न्यताडयत्, तेन मुकुटः
चूर्णितः कृतः । क्षणं नेत्रे निमील्य नृपो लोहमयदण्डेन चक्रिणमाहृत्य जानुदघ्नं चकार । ततश्चक्री दण्ड-
घातेन नृपं जानुप्रमाणं भूमौ मग्नीचकार । ततो निर्गत्यायसदण्डेन नृपेण निहतश्चक्री आकण्ठं भूमौ
मग्नः । कथंचित्ततः प्राप्य निर्गतो दध्यौ—"चक्रीश्वरो न जीयते" इतीयं शाश्वती स्थितिरस्ति, अनेनाहं
सर्वनियुद्धैर्जितः तर्हि मयि चक्रित्वं न हि" इति ध्यायतस्तस्य पाणौ चक्ररत्नमुपागतम् । तदा चक्री नृप
माह—"अद्यापि तव किंचिन्न नष्टं, ममाज्ञां मन्यस्व, नो चेदनेन चक्रेण यमातिथिर्भविष्यसि" । नृप
आह—"बालस्यार्थं वृथा किं गर्जसि ? मामप्रतमस्यापि पशुं दर्शय" इत्यादि निर्भर्त्सितश्चक्री कोपाच्चक्र

ख्यानि मुक्त्वाऽदृष्टप्रेत्यसुखानि वाञ्छति स मूढ "। तत सोऽवक्—"अह मद्गुरु धर्माचार्यं चापृच्छयैष्या-
मि"। ते ऊचतु —"अथ त्वद्विरहव्यथासहनेऽक्षमे आवा, अत सत्य वच प्रयच्छ, येनाधारेण घटिका-
मुहूर्तादिकाल निर्गमयाव "। इति तच्चेष्टामिष्टा कृत्वा भ्रष्टचारित्रचेष्ट तदादिष्टवचन दत्त्वा गुरुपार्श्वे
समेत्येत्यूचे—"स्वामिन् पूज्य ! शिशुत्वावतो गृहीतदीक्षेण मयाऽद्यापि किञ्चित् पञ्चेन्द्रियसौख्य न दृष्ट,
इदानीं ममोजे नटकन्यके सुरसुन्दरीसमे सपृक्ते, तत्राह गच्छामि, ममाज्ञा ददातु, एतत्पतद्ग्रह रजोहरण
मुखपट्टीं च गृहाण" तत सूरिणा ध्यात—"अहो ! मायापिण्डाहारग्रहणफलमिद भवत्येव, यत उत्त-
रगुणहानितो मूलगुणा विनश्यन्ति, परमसौ नटपुत्रीपाशतो निर्गत्यात्रागतोऽस्ति तेन किञ्चिदाशारतो
ज्ञेय , पर भ्रष्टमयमचेतनयाऽसौ न वेत्ति यत्सावद्यवाग्निषिद्धा मुनय कथ सावद्यप्रवर्तनाज्ञा प्रदास्यन्ति ?
पर विलोकयामि अस्य स्थैर्यं किं सर्वथा व्रततो भ्रष्टमथवा किञ्चिदपि न्यून !" इति ध्यात्वा सूरिर्जे-
जल्प—"हे शिष्य ! इन्द्रादिसौख्य विहाय नटपुत्र्यङ्गसङ्गाशिष्वङ्गरतो भवसि त्व तथापि मद्यमांसाशन
त्वया न विधेय, एतद्द्वयो प्रत्याख्यान न त्याज्य एतदाहारिणामपि सङ्गो न कार्य इति मद्वाक्य प्रमाणी-
कुरु"। स विनयावनम्रो भूत्वाऽवक्—"स्वामिन् ! आजीवितव्यमिद धारयिष्येऽहं"। ततो गुरुणा
ध्यात—"एतावतैवास्य महान् गुणो भावी, पर सर्वथा श्रद्धाविमुक्तोऽय नास्ति, यत स्वल्पमात्रविरतिस-
द्भावान्मुनिगुणस्थानकात्कर्मवशात पतितस्याप्यस्योद्धारो भावीति"। ततः स चारित्र त्यक्त्वा चरित्रर-
सिको नटगृह आगत्योवाच तेभ्य —"यूय सर्वेऽपि मद्यमांसाशन सर्वथा त्यजथ चेत्तदाऽह स्थास्यामि,

नान्यथा" । ततो नटेन स्वपुत्र्यौ तस्मै दत्वा तत्कार्यं स्वीकृत । स तान्या सह सौख्यमन्वभवत् । अत्र नृपान्त्यर्थे ये ये नर्तका समायान्ति, तान् स्वकलया निर्जित्यानेकधनरत्नानाप्तुवान स्वगृहं पूर्णं । तस्य श्लाघा नटकुले सर्वत्र महती जाता। तत्र तस्य सौख्यमग्नानि द्वादश वर्षाणि व्यतीतु । अथान्यदा एको नृत्यकृद्वादेऽनेकान्मूल्यकारकान् जित्वा तत्ससार्थं चतुरशीतिस्वर्णपुत्तलकानि गृहे गत्वाऽनेकधा श्रुतपूर्वाषाढनायकवर्णनामसहमानो राजसभायामेत्य नृपमिति व्यजिज्ञपत्—" तत्र राजन्नदमाकारय, कला प्रदर्श्य जयामि"। नृपेण स आकारित । सोऽपि तत्रैत्य नटेन सह पणबन्धमित्यकरोत्—"योऽत्र न जयमावहति स स्वसर्वस्वं विहाय व्रजति" तद्वाक्यं जनसमक्षं स्वीकृत । अथाषाढः स्वगृह एत्य समस्तस्वजनान् प्राह—"अहं तन्नटजयार्थं गच्छामि" । तदा तत्प्रियजनान्या प्रोक्त—"कार्यसिद्धिं निष्पाद्य शीघ्र समागच्छ"। तत स सामग्रीयुतस्तत्रागात् । अत्र नटात्मजान्या ध्यात—"अहो ! बहवो वासरा व्यतीयुर्मद्यमासाद्य विना, तदद्य स्वैरं भुञ्ज्महे, भर्ता तु तेन सह वादचीन परमासान्ते समेष्यति" । ततस्ताभ्यां मद्यमाकण्ठ पीत, तेनोन्मत्ते बभूवतु । प्रथमं तेन नटेन कला दर्शिता, तत आषाढो हेलयाऽनेककलाजित्त जितवान् । तेन स निर्मदीभूय स्वधर्मी चतुरशीतिपुत्तलकानि च मुक्त्वा गतः । प्रणष्ट । तदा शीघ्र स स्वगृहे समेत, मदोन्मत्ते दुर्गन्धाढ्ये मक्षिकाव्याप्तास्ये ते उभे वीक्ष्य दध्यौ—"धिग्धिक्! अलीकगृहभूतायामनेकमक्षिकाचुम्बितास्यायामेतादृश्यामहमन्धीभूय द्विधाऽपि पतित" । इत्यादिवैराग्यपरो गुरुवचन सस्मृत्याट्टालिकाउत्तीर्य सर्वेश प्राह—"अनेकपापमन्दिर सुन्दरीचरित्र त्रिविध

[illegible] पुरे चतुर्दिग्विनिर्गतमुक्ताफल [illegible] नगरे सर्वर्द्धिसमृद्धनगरसमूहे चम्पाभिधानवरनगरमध्ये [illegible]

[illegible] चतुर्भिः प्रकारैर्बुद्धिनिधानः [illegible] तदनु [illegible] पुनरपि [illegible] ॥ १ ॥

[illegible] सुकृतकरणोद्यतः श्रेष्ठिनि मुमोच [illegible]

[illegible]

चरित्र, चिन्तितं च—"कथं विलोकयिष्यामि एतां क्व गच्छति ?"। ततो द्वितीयदिनसन्ध्यायां सर्वे स्वकार्यं कृत्वा तत्र शुषिरे काष्ठे प्रविश्य स्थित। रात्रौ काष्ठं पूर्ववच्चलितं गतं स्वर्णद्वीपे। अतस्तोऽपि वध्वो वने भ्रमन्ति। कर्मकरोऽपि काष्ठाद्बहिर्निर्गत्य सर्वत्र सुवर्णं पश्यन् विस्मितः स्वर्णमागमाकार कियत्सुवर्णं गृहीत्वा पूर्ववत् शुषिरे प्रविष्टः। आगतास्ता, मन्त्रबलेनोत्पाट्य दारु, स्वस्थानमागता। एवं कियति काले गते कर्मकृत्स्वर्णबलेन गृहकर्म समारम्भ करोति, श्रेष्ठिन समुन्नं पश्यति। श्रेष्ठिपुत्रेण चिन्तितं यदनेन किमपि लब्धं मद्गृहात्। एकदा रहसि जातिनं श्रेष्ठिना तथा यथा तेन सर्वोऽपि व्यतिकरो जवराजीर्णं प्रकाशितः। "अद्याहं यास्यामि, कदापि त्वया कस्यापि न वाच्यं" इति कर्मकरं प्रज्ञाप्य रात्रौ श्रेष्ठी काष्ठशुषिरे स्थितः। पूर्ववत् काष्ठं स्वर्णद्वीपं प्राप्तं। निर्गतः श्रेष्ठी। दृष्टा सर्वापि भूमिः स्वर्णमयी। लोभाकुलेन भृतं काष्ठशुषिरं, स्वयं गात्रं सङ्गोप्य (सङ्कुच्य) स्थितः, किञ्चित्सुवर्णमुत्सङ्गेऽग्रहीत्। तत वधूवय काष्ठोपरि तिष्ठति, वयं च वहति इति व्यवस्थया पश्चादागच्छन्तीनां तासां महाभारो जातः। यावता समुद्रमध्ये समायातास्तावच्छ्रान्ता कथयन्ति परस्परं—"एतत्काष्ठं स्वस्त्रया जलोपरि यत्काष्ठं तरति तद्गृह्यते"। एतच्छ्रुत्वा मध्यस्थः श्रेष्ठी ब्रूते—"हे वध्वो! अहं मध्येऽस्मि, न त्याज्यमेतत्"। ताभिरुक्तं—"चतुर्विंशतिकोटिस्वामिनस्तव किं न्यूनं यदत्र समेतोऽसि? त्वल्लाभ फलितं" इत्युक्त्वौषधैर्विना व्याधिर्गच्छतीति मत्वा, ससागरं तत्काष्ठं सागरान्तः प्रक्षिप्यान्यकाष्ठाधिरूढास्ता स्वावासे समेता। सागरान्तः पतितः सागरोऽपि द्विधा नीचैर्ययौ।

# पञ्चचत्वारिंशदधिकद्विशततम २४५ व्याख्यानम् ॥

अथ लोभविपाकमाह—

आरभ्यते पूरयितुं लोभगर्तो यथा यथा । तथा तथा महच्चित्रं मुहुरेष विवर्धते ॥ १ ॥

अनन्ता भोजनाच्छादनविषयद्रव्यसञ्चयाः । भुक्तास्तथापि लोभस्य नांशोऽपि परिपूर्यते ॥ २ ॥

स्पष्टौ । अत्रार्थे सुभूमचक्रिणो ज्ञातं—स्वर्गाद्वौ देवौ सुहृदौ विश्वानरधन्वन्तरिनामानौ एकः श्राद्धोऽपरश्च तापसभक्तः स्वस्वधर्मं वर्णयन्तौ धर्मपरीक्षार्थं मृत्युलोके आगतौ । तदा मिथिलेशपद्मरथो राज्यं त्यक्त्वा वासुपूज्यजिनान्तिके दीक्षां लात्वा मार्गे गच्छति, तं वीक्ष्यानेकमधुरसान्नादिना लोभितोऽपि क्षुधार्दितोऽपि न चचाल । ततोऽध्यन्येकस्मिन् कण्टकाकीर्णा द्वितीयस्मिन् भेकयश्च विकुर्विता । तृतीयमार्गाभावे ईर्यासमितिपरश्चरणयो रुधिरस्रावे उत्पन्नेऽपि कण्टकाकुलमार्गं न जहौ । ततो गीतनृत्यरम्यादिरूपैः क्षोभितोऽपि न स्खलितः । ततो नैमित्तिकस्वरूपाणि कृत्वाऽऽहतुः—"भो मुने ! वयं निमित्तज्ञानिनो यत्त्वदीयमायुर्महत्, अतो यौवनपक्षे भोगान् भुक्त्वा वार्धके तपः कुर्वीथाः" । ततो व्रती जगौ—"यद्यायुर्बहु तदा चिरकालं चारित्रं पालयिष्ये, भोगस्पृहा अनन्तशः कृता, अथ यावज्जीवं तस्य स्पृहा नास्ति" । ततस्तौ जिनशासनं प्रशशंसतुः । अथारण्ये जटी जीर्णतापसो जमदग्निनामा

१ मुपर्याय आस्यन्दोऽत्र पुस्ते

लोभश्चेदविपापकर्मजातको य(त)द्यस्ति किं पातकैः,
सत्यं चेत्तपसाऽपि किं शुचि मनो यद्यस्ति तीर्थेन किम् ।
सौजन्यं यदि किं निजैश्च महिमा यद्यस्ति किं मण्डनैः,
सद्विद्या यदि किं धनैरपयशो यद्यस्ति किं मृत्युना ॥ १ ॥

ततः स्वगृहं एत्य जार्यां प्राह—"हे जार्ये ! जैनसूरिणाऽहं सम्यग्बोधितः, एष धर्मो लोकोत्तरः सर्वोत्तमश्च, अजितेनैकेन लोभेन सर्वं व्यर्थं, लोभग्रस्तः सर्वाणि पापानि करोति"। ततः स गुरुसमीपं गत्वा नत्वा च विज्ञप्तिं चकार—"स्वामिन् ! मम ज्ञानादिरत्नत्रयं युष्मत्प्रसादेन प्राप्तं इत्यादिना गुरुं प्राशंसत् ॥

लोभनिग्रहसमो न हि धर्मो, लोभसंग्रहसमं न हि पापम् ।
निःस्पृहेण गुरुणा हितयुक्त्या, स्त्रीनियुक्त(क्तः)प्रतिबोधित(तः)विप्रः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ सप्तदशस्तम्भे चतुश्चत्वारिंशदधिकद्विशततमं २४४ व्याख्यानम् ॥

## पञ्चचत्वारिंशदधिकद्विशततमं २४५ व्याख्यानम् ॥

अथ भोजनविपाकमाह—

आरभ्यन पूर्यितु भोजनार्तो यथा यथा । तथा तथा महच्चित्र मुदुरेण विवर्धते ॥ १ ॥
अनन्ता नाननाकारविषयव्यमवया । तुक्तास्तथापि भोजनस्य नांश्योऽपि परिपूर्यते ॥ २ ॥

स्पष्टौ । अत्रार्थे सुनमघनिनो ज्ञात—स्वर्गाद्दौ देवौ सुहृदौ विश्वानरधन्वन्तरिनामानौ एक श्राद्धोऽपरः नास्तिकः स्वस्वधर्मं स्थापयन्तौ धर्मपरीक्षार्थं मृत्युलोके आगतौ । तदा मिथिलेशपद्मरथो राज्यं त्यक्त्वा वासुपूज्यजिनान्तिके दीक्षां गृहीत्वा मार्गे गच्छति, तं दृष्ट्वानेकमरसान्नादिना भोजितोऽपि क्षुधापीडितोऽपि न चचाल । ततोऽध्वन्येकस्मिन् कण्टकाकीर्णता द्वितीयस्मिन् चैत्यश्च विकुर्विता । तृतीयमार्गान्तर श्यामभित्तिरश्चरगयो गम्भीरं वत्सेऽपि कण्टकाकुलमार्गं न जहौ । ततो गीतनृत्यरस्याश्रितेऽपि नान्तिकोऽपि न स्खलित । ततो नैमित्तिकरूपाणि कृत्वाऽऽहतु —"भो मुने ! वय त्रिकालज्ञानीमा स्तत्त्वदीर्घमायुरस्ति, अतो यौवनस्य भोगान् भुक्त्वा वार्धके तप कुर्याः" । ततो मती नाहीत—"यद्यायुर्दीर्घं तदा निर्जरार्थं चारित्र पालयिष्ये, भोगस्पृहा अनन्तशः कृता, अथ यावज्जीव तप स्पृहा नास्ति" । तावौ जिनागम प्रशंसतु । अथारण्ये जटी जीर्णतापसो जमदग्निनामा

---

१ [illegible]

लोभश्चेदतिपापकर्मजनको य(त)द्यस्ति किं पातकै,
सत्य चेत्तपसाऽपि किं शुचि मनो यद्यस्ति तीर्थेन किम्।
सौजन्य यदि किं निजैश्च महिमा यद्यस्ति कि मण्डनै,
सद्विद्या यदि किं धनैरपयशो यद्यस्ति किं मृत्युना ॥ १ ॥

तत स्वगृह एत्य जार्या प्राह—"हे जार्ये ! जैनसूरिणाऽह सम्यग्बोधित, एप धर्मो लोकोत्तर सर्वोत्तमश्च, अजितेनैकेन लोभेन सर्व व्यर्थ, लोभग्रस्त सर्वाणि पापानि करोति"। तत. स गुरुसमीप गत्वा नत्वा च विज्ञप्तिं चकार—"स्वामिन् ! मम ज्ञानादिरत्नत्रय युष्मत्प्रसादेन प्राप्त इत्यादिना गुरु प्राशसत् ॥

लोभनिग्रहसमो न हि धर्मो, लोभसग्रहसमं न हि पापम्।
नि स्पृहेण गुरुणा हितयुक्त्या, स्त्रीनियुक्त(क्त)प्रतिबोधित(त)विप्र ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ
सप्तदशस्तम्भे चतुश्चत्वारिंशदधिकद्विशततम २४४
व्याख्यानम् ॥

## पञ्चचत्वारिंशदधिकद्विशततम २४५ व्याख्यानम् ॥

अथ लोभविपाकमाह—

आरभ्यते पूरयितुं लोभगर्तो यथा यथा । तथा तथा महच्चित्रं मुहुरेष विवर्धते ॥ १ ॥

अनन्ता भोजनाछादविषयद्रव्यसञ्चया । भुक्तास्तथापि लोभस्य नांशोऽपि परिपूर्यते ॥ २ ॥

स्पष्टौ । अत्रार्थे सुभूमचक्रिणो ज्ञातं—स्वर्गाद्वौ देवौ सुहृदौ विश्वानरधन्वन्तरिनामानौ एक श्राद्धोऽपरश्च तापसभक्तः स्वस्वधर्मं वर्णयन्तौ धर्मपरीक्षार्थं मृत्युलोके आगतौ । तदा मिथिलेशपद्मरथो राज्यं त्यक्त्वा वासुपूज्यजिनान्तिके दीक्षां लात्वा मार्गे गच्छति, तं वीक्ष्यानेकभक्ष्यपानादिना लोभितोऽपि क्षुधादितोऽपि न चचाल । ततोऽध्यन्येकस्मिन् कण्टकास्तीर्णा द्वितीयस्मिन् भेकयश्च विकुर्विता । तृतीयमार्गाभाव ईर्यासमितिपरश्चरणयो रुधिरस्राव उत्पन्नेऽपि कण्टकाकुलमार्गं न जहौ । ततो गीतनृत्यरम्यादिरूपैः क्षोभितोऽपि न स्खलित । ततो नैमित्तिकस्वरूपाणि कृत्वाऽऽहुः—"भो मुने ! वय त्रिकालज्ञा जानीमो यत्त्वदीयमायुर्बह्वस्ति, अतो यौवनस्य भोगान् भुक्त्वा वार्धके तपः कुर्याः" । ततो व्रती जगौ—"यद्यायुर्बहु तर्हि चिरकालं चारित्रं पालयिष्ये, भोगस्पृहा अनन्तशः कृता, अथ यावज्जीवं तस्य स्पृहा नास्ति" । ततस्तौ जिनशासनं प्रशशंसतु[1] । अथारण्ये जटी जीर्णतापसो जमदग्निनामा

---

१ सुरवर्णाय श्लाघनाब्दोऽत्र पुंस्त्वे

चिर तपस्तपन् ध्यानमग्नोऽस्ति । तत्पार्श्वे आगत्य तत्कूर्चे चटकचटकीरूप कृत्वा स्थितौ । चटक प्राह
त्वा प्रिया प्रति नृपाचा—"अह हिमवन्त यामि कतिचिद्दिनान्तर एष्यामि"। चटकी प्राह—"तत्र कया-
चित्सह राग स्यात्तदाऽह किं कुर्वे प्रियभ्रष्टा?" तदा तेन गोहत्यादिशपथा कृता, तथाऽपि सा स्माह—
चेदह नायामि तदा एतदपिपापेन लिप्ये ईदृश शपथ करोषि चेत्तदा गच्छ । तच्छ्रुत्वा रुष्टेन पक्षितर्जनार्थं
करौ कूर्चे प्रसारितौ "अरे पक्षिणौ ! अह कथ पापी ? ब्रूत"। तावूचतु —"हे तपोनिधे ! कोप मा
कृथा, आत्मशास्त्र पश्य । यत —

अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च । तस्मात् पुत्रमुख वीक्ष्य सर्वकार्याणि साधयेत् ॥ १ ॥

त्वमप्यपुत्रोऽसि, अतस्ते कथ गति ?"। इति श्रुत्वा स क्षुभितस्तपासि हित्वा कोष्ठकनगरे जितशत्रु-
नृपपार्श्वे गत्वा कन्या ययाचे । राजाऽऽह—"मम शतमिता सुता सन्ति, या त्वा समीहते ता
गृहाण"। तत कन्यान्त पुरे गत । कन्याभिरसत्कृताङ्ग त वीक्ष्य थूत्कृत । ततो रुष्टेन तेन सर्वा अपि
ता कुब्जीकृता । तत पश्चाद्वलमानेनाङ्गणे रेणुमध्ये एका पुत्रिका मुग्धा क्रीडन्ती दृष्टा । तस्या बीजपूरे
दर्शिते तया पाणिस्तत्र प्रसारित । तत "इय मा वाञ्छति" इत्युक्त्वोत्पाट्य लात्वा गत । राज्ञा शाप-
भीत्या सहस्रगोकुलदास्यादियुता सा दत्ता । तदनु नृपप्रार्थनया तेन ता सज्जीकृता । वन आश्रम
कृत्वा सहस्रशो लालिता यौवन प्राप्ता । तस्या पाणिग्रहण कृत । ऋतुकाले चरुद्वय ब्रह्मक्षत्रियजनक
साधयित्वाऽर्पित रेणुकया क्षत्रियचरुर्भक्षितः । ब्रह्मचरुर्हस्तिनापुरेशानन्तवीर्यस्य भार्याया स्वभगिन्याः

ग्रविन । रेणुका राम प्रसूते स्म जगिनी कृतवीर्यं च । अत्रान्तरे एको विद्याभृदतिसारी तत्रागत । तस्मा तस्य सर्वापि कृता । तेन परशुविद्या दत्ता । रामेण साधिता । परशुराम इति प्रसिद्धिर्जाता । एकदा रेणुका जगिन्या मिलनार्थं गता । तत्र जगिनीपतिना साकं रत्याधिष्ठित कृत्वा आत्मा प्रमनि । ततोऽनन्तरी गर्भोऽभवत् तत्र पुत्रो जात । रामेण कुपीत्वा स्वमातरं ज्ञात्वा सुतयुता माता मारिता । तद्राज्ये कृतवीर्यस्तत्परप्रकृतिवर्गे स्था-पित स्वेन तदाश्रमो विनाशित । रामेण परशुना स हत । तदा कृतवीर्य-पित । तेन पितुर्वैरनिर्यातनार्थं जमदग्निर्हत । रामेण कृतवीर्यं हत्वा तद्राज्य लब्ध । तावता स्वका भार्या गर्भिणी नष्ट्वा तापसाश्रमे गता । तैरपि प्रच्छन्न राज्ञ स्त्रिय मत्वा भूमिगृहे रक्षिता । रामेण क्षत्रियोपरि रुष्टेन सप्तकृत्व पृथ्वी निःक्षत्रिया कृता । तेषा दंष्ट्रा आत्मा स्थाले भृत्वा सन्धाया स्वगृहीतस्थापयत् । अथैकेन नैमित्तिकेन रामस्य पूर्वमुक्तमस्ति—"येन पुरुषेणागतेन तन्निरीक्षितेनेमा दंष्ट्रा स्वयमेव परमान्नीभविष्यन्ति, तत्करान्त्या त्वन्मृत्यु"। ततस्तेन दानशाला का-रिता, तत्र सिंहासन स्थापितम् स्थाल मुक्तमस्ति एकदा परशुराम क्षत्रियवधार्थं भ्रमति, यत्र यत्र क्षत्रियस्य दर्शनमस्ति तत्र तत्र परशुतो ज्वलन ज्वाला निर्गच्छति, यत्र तथा राजस्त्रिया गर्भे प्रसूत भूमिमध्य उत्प-न्नत्वात्सुभूम इति नाम कृत तत्र परशुनस्तत्र पुन पुनर्ज्वाला निःसरति, तदा परशुपतिना तापसा पृष्टा—"युष्मदाश्रमे कोऽपि क्षत्रियो विद्यते"। तेऽप्यवदन्—"वय तापसा क्षत्रिया स्म"। तत स

... मेघनादावधाच्छ्रुता नैमित्तिका पृष्टा—"मत्पुत्र्या को वरो नावी ?"। ते प्राहु—"सुजूमो नविष्यति"। ततस्तेन स्वपुत्री नूमिगृहस्थस्यैव तस्य परिणायिता। अन्यदा सुजूमस्तत्रस्थो मातरं पप्रच्छ—"हे मात ! पृथ्वी एतावत्येवास्ति ?" ततो माताऽवक्—"वत्स ! त्वत्पिता परशुरामेण हत, अधुना स हस्तिनापुरराज्य करोति तद्भयादावामत्र स्थितौ"। इति श्रुत्वा स रुष्टो मेघनादयुतस्तत्रायात। तद्दृशा दंष्ट्रा. सर्वा परमान्नत्व प्राप्ता। ता दैरेयीमशितु लग्न। रामरक्षपाला हन्तु धाविता। मेघनादेन त्रासिता। एतद्वृत्तान्त श्रुत्वा परशुकरो हन्तु शीघ्र स्वयमागतः। सुजूमेन तदुपरि स्थाल भ्रमयित्वा मुक्त, तच्चक्र देवाधिष्ठित जात, तेन स पञ्चत्व प्राप। देवै सुजूमोपरि पुष्पवृष्टि कृता। तद्वैरात् सुजूमेनैकविंशतिवारान्निर्ब्राह्मणी पृथ्वी कृता। क्रमेण षट्खण्डराज्यं लब्धं। धातकीखण्डद्वितीयद्वीपजरतषट्खण्ड साधयितु सोद्यमी जात। तदा देवदानवविद्याधरैरिति निषिद्ध—' पूर्वं नरतेश्वरादिनि स्वाज्ञावशवर्तिन षट्खण्डा एव विहिताः। अनन्तकालेऽनन्ताश्चक्रिण सजाता नविष्यन्ति च, तेषामेतावत्येव नीति स्थितिश्च"। इत्यादिवाक्यान्यवगणय्य स्वसैन्येन लवणाम्नोनिधिपर्यन्त समागात्, स्वचर्मरत्न करस्पर्शेन वितत्य सर्वसैन्य तदुपरि निवेश्य लवणसमुद्रस्य पार प्रातुकामश्चचाल। तत सर्वदेवै स्वस्वमनसि ध्यात—"अस्य वहव सेवका देवा सन्ति किं मदस्याऽस्य नवेत् ? न किमपि" इति ध्यात्वा सर्वैर्मुक्त द्विलक्षयोजनमितसागरे मग्न सप्तमावनी गतः॥

के न यान्ति धनलोभपिशाच-ग्रस्तचित्तपुरुषा विपदोघम् ।
मार्जारीमपदतोऽपि मुजूम , सहमानमिमराप च खेजत ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ सप्तदशस्तम्भे पञ्चचत्वारिंशदधिकद्विशततम २४५ व्याख्यानम् ॥

## षट्चत्वारिंशदधिकद्विशततमं २४६ व्याख्यान ॥

अथ क्रोधपिण्ड उच्यते—

विद्यातपःप्रभावादिसामर्थ्यं ज्ञापयन्नसम् । प्रदर्श्य क्रोधतो याति क्रोधपिण्ड स उच्यते ॥ १ ॥

स्पष्ट । भावार्थस्तु पुरो वक्ष्यमाणवृत्तेन ज्ञेय । तथाहि—हस्तिकल्पे नगरे साधुरेको मासक्षपणपारणे भिक्षार्थीगृह गत । तत्र मृतकस्य कुलवते विप्रेभ्यो दीयमानेषु घृतपूरेषु बहुकाल यावद्गृहे स्थितोऽपि किञ्चिन्न प्राप, प्रत्युत द्विजाः सापराधा षड्—"निर्गच्छ निर्गच्छास्मदीयस्थलात्" । तदा साधु प्रोवाच—"अधुनाऽस्मिन् गृहे न ददासि तर्हि पुनरेतादृशेन कारणे समेष्याम्यहं" । इत्युक्त्वा निर्गतः । दैवयोगात्तत्र द्वितीयो मनुष्यो मृतः । साधुरपि तत्रैव तन्मासिके गतः । चिरेणाप्यलब्धभिक्ष

कोपाज्जजल्प—"पुनरेतत्सदृश्येव कार्ये जायमान एष्याम्यहं"। इति तथैवोक्त्वा चलित । त्रिभिस्ता-तृतीयो मृत । तन्मासिके स एव साधुस्तत्रागत । बहुकालेऽपि भिक्षा न लब्धवान् । ततोऽवोचत्—"तथैवान्यस्मिन्नेवभूते कार्ये दास्यसि" इति जल्पन् व्याघुट्य गच्छन् द्वारपालेन दृष्ट, तेन च गृहाधि-पस्य निवेदित—"अथ साधु पुन पुनर्भिक्षामप्राप्य गच्छति, एन समान्य ददातु"। गृहाधिपेन चिन्तित—"किमपि कारणमस्ति, अन्यथा मासे मासे मृतकोत्सव॰ कथ समायाति? एतादृशेन कार्येण सपाद्यमानेन श्रान्त, अथैन सतोषयामि"। तत शीघ्र समुत्थाय गच्छन्त साधु नत्वा प्राह—"स्वामिन्! ममापराध क्षमस्व, घृतपूराणि गृहीत्वा ममानुग्रह कुरु, जीवितदान देहि" इति क्षमयित्वा यथेष्ट घृत-पूरै प्रतिलाभितवान्। इत्येव क्रोधपिण्ड स साधुरालोचनासमये ज्ञातो गुरुभि । तै प्रायश्चित्तदानेन स निर्मलो विहित ॥

अथ मानपिण्डस्वरूपमाह—

लब्धिपूर्णस्त्वमेवासीत्युत्साहितोऽन्यसाधुभि । गृहिभ्यो गर्वितो गृह्णन्मानपिण्ड स उच्यते ॥ १ ॥

स्पष्ट । भावार्थस्तु यथा—कोशलदेशे गिरिपुष्पितनगरे सेवतिकोत्सवे तरुणश्रमणाना सलापे एके-नोक्त—"अद्य तु बह्वोऽपि सेवतिका लभ्यन्ते, पर य कल्येऽप्यानयति स लब्धिमान्"। अन्येनोक्त—"किं घृतगुडरहितान्भिस्ताभि स्तोकाभिश्च?"। ततो गर्वपर्वत एक क्षुल्लकोऽवोचत्—"कल्येऽहमीदृशी सेवतिका प्रचुरामानेष्यामि"। इति कृतप्रतिज्ञो द्वितीयदिने तदर्थं इभ्यगृहे तादृशास्ता निरीक्ष्य तद्गृ-

हिणीं विविधोक्तिभिर्याचितामप्यददतीं स आत्मनो (?) माहङ्कार—"यथा तयाऽप्यहमिमा प्रदीप्य"। ततो च—"यथैव जयेत्तदाऽवश्य मम नासा परिणीया"। कुब्जकोऽपि तस्याः पतिपर्यालोचन कुतोऽपि ज्ञात्वा—"को जनता मध्ये देवदत्ताख्यः ?" इत्यपृच्छत्। कनाप्युक्त—"किं तेन सह कृत्यमस्ति ?"। स आह—"किञ्चिद्याचिष्ये"। तेऽप्यूचु—"अहो ! किं शून्यगृहेषु सुकुमारिका निरीक्षसि ?"। तदवदातमानसो देवदत्त स्वयमाह—"वद, सोऽहमस्मि"। कुब्जेनोक्त—"यदि तेषा सभा मध्ये त्व न जल्पसि, तदा श्वासि तदा वच्मि"। ते सर्वेऽपि सविस्मयमूचु—"ते के षट् ?"। स आह—

श्वेताङ्गुलिर्बकोड्डायी तीर्थस्नाता च किङ्कर। हृदनो गृध्ररिङ्खी च पञ्चैते गृहिणीवशा ॥ १ ॥

तत्राद्यो यथा—एक कुत्पुत्रक प्रियानिर्देशकारी क्षुधातुर्याचितभोजन शय्याशयया पत्न्या भणित —"यदा भोक्ष्यसे तदा चुल्लीज्वालापनीय ज्वलनेन्धनाद्यानय, येन शीघ्र भोजयामि" इति नित्य तथा कुर्वन् चुल्लीज्वालापनयनाज्जातश्वेताङ्गुलिर्लोकेन श्वेताङ्गुलिरित्युच्यते १। बकोड्डायी यथा—कश्चित् प्रियावचनानुग पत्न्या भणित —"जलाशयात्प्रत्यह त्वयैव जलमानेतव्य"। तत स तदनुगामोऽपि दिन लज्जमानोऽन्धकारे तडाग याति, बकाश्चोड्डयन्ते इति लोकेन बकोड्डायीत्युच्यते २। तीर्थस्नाता यथा—कश्चित्कान्तायत्तो याचितस्नान पत्न्योचे—"गच्छ स्नानसामग्रीं गृहीत्वा तत्रैव सरस्तीरे स्नात्वा शीघ्र समागच्छ" इति स तत्र स्नानकरणाल्लोकेन तीर्थस्नातेत्युच्यते ३। अथ किङ्करो यथा—एक प्रियानुरागी

१ सुगाली इति भाषाया।

मातरस्थाय "प्रिये किं करोमि ?" इत्याह । तस्या वाक्यतः खण्डनपेषणादिकरणाल्लोकैः किङ्कर इत्युक्तः । अथवा—ब्रह्मदत्तचक्रिणा देवतापार्श्वात्सर्वतिर्यग्वाग्ज्ञानं याचितं । तयोक्त—"यदि मया दत्ता विद्याऽन्यस्मै कथयिष्यसि तदा तव मूर्ध्नि ग्निवे" । एकदाऽन्तःपुरस्थस्य चक्रिणो विलेपनार्थं चन्दनकच्चोलकं राज्या धृतं । तदा भित्तिस्थया गृहगोधिकया स्वजायया पतिः प्रोक्तः—"चन्दनं देहि मा" । स प्राह—"तदन्यवर्णास्यास्या ददामि तदा राजा मां हन्त्येव" । साऽवक्—"यदि न ददासि चन्दनं तदाऽहं मृतैव" । इति श्रुत्वा चक्री जहास । तदा राज्ञी प्राह—"यदि न कथयसि हास्यहेतुं तदाऽहं मृतैव" । नृपोऽवक्—"तर्हि चितापार्श्वे गच्छ, हास्यहेतौ प्रोक्ते मम मूर्ध्नि ग्निवे" । कलहेऽत्यक्ते राज्या सह चितायां प्रवेष्टुं चलित । अत्रान्तरे पथि राज्ञोऽश्वानां भक्षणाय यवभृतं शकटं सेवकैर्नीयमानं वीक्ष्य छागी छागं प्राह—"मम यवपूलकं देहि" । बोल्कटोऽवदत्—"यद्यमुं तुभ्यं ददामि तदा नृपसेवका मम प्राणान् गृह्णन्ति" । साऽवक्—"यदि न दास्यसि तदाऽहं मृतैव" । बोल्कटोऽवक्—"अहं तु चक्रिवन्नारीकिङ्करो नास्मि यः प्रियावचसा मर्तुं चचाल" । इति श्रुत्वा चक्री दध्यौ—"अहं पशुतोऽपि मूर्खः, यतस्तद्वाक्यान्मर्तुं चलितोऽस्मि" । ततो बोल्कटं गुरुं कृत्वा पश्चाद्वलते ४ । हदनो यथा—"एकः कुलपुत्रको भार्याऽऽदेशात्स्वस्त्रा भीमाभूमोत्सर्गादिविधापनेन तत्पोतकक्षालनादिकर्मकरणेन च दुर्गन्धवस्त्रादिना लोकेन हदन इत्युच्यते ५ । गृध्ररिङ्खी यथा—कश्चिद्भोजनायोपविष्टो व्यञ्जनतक्रादि याचते, निजमहिलया गृहकर्मव्यग्रतया कथितेवं "गृहाण" इत्युक्ते दूरादृध्र इव रिङ्खन् रिङ्खन् स तदासन्नं यातीति लोकेन

गृभरिद्गीत्युच्यते ६। तदहो ! एते षड् गृहिणीवशाः" । इति क्षुल्लकवाचं श्रुत्वा पौरपुंभिरप—"ते पञ्चिरप्येक एवासौ" । देवदत्तोऽप्याह—"किममीषा वचने ? यावन्य मनोऽभीष्ट" । क्षुल्लक उवाच—"यद्येवं तर्हि घृतगुडान्विता प्रचुराः सेवतिका देहि मे निजगृहात्" । श्रामेत्युक्त्वोत्थाय रथिगवाक्षीगृहात् स क्षुल्लक द्वारेऽवस्थाप्य गृहिणीं कार्यव्यपदेशेन माळमारोप्य मुनियाचितसर्वदानसामग्रीममेलयत् । क्षुल्लकेन स्वनासाऽङ्गुलिपर्वदर्शनेन तस्या ज्ञापित नासापर्वणि । ततस्तेनाकार्य मुनये सेवतिका ददे । सोऽपि ता प्राप्य हृष्ट सन्वा साधूना पुर स्वगुण स्वकीयं धारणयत् । एकदाऽऽलोचनासमये गुरुभि पृष्ट—"त्वया मूलोत्तरगुणेषु किञ्चित्कदापि खण्डन कृतमस्ति ?" । सोऽवदत्—"मयैकदा देवदत्तगृहे सेवतिकार्थं महानाडम्बर कृत" । सूरिराह—"एव मानपिण्ड साधुभिः त्रिधा परवस्तुषु गाढानुरागविरहितैर्न सेव्य" । इति श्रुत्वा स स्वमनिन्दत् इति ॥

> क्रोधपिण्डघसनान्मुनिधर्म—द्योतन जनति नैव तथैव ।
> मानपिण्डमपहाय निरीहै, पिण्डशुद्धियतना खलु कार्या ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ सप्तदशस्तम्भे
पञ्चचत्वारिंशदधिकद्विशततम २४६ व्याख्यानम् ॥

लेऽपि सिंहकेसरका एव" इत्यभिग्रहं समधार्य भिक्षायां प्रविष्टः, लोऽनुपलयाऽन्यत् प्रतिषेधति, ताश्चाल-जमानः मजातक्लिष्टाध्यवसाय केशरानेव ध्यायन् परिभ्रमति स्म। मध्याह्नो जात । ततो "न लब्धा मया मोदका" इति प्रणष्टचित्तो बभूव। ततो गृहद्वारे प्रविशन् धर्मलाभस्थाने सिंहकेशरा इति वदति। एव सकलमपि दिनं भ्रान्त्वा रात्री तत्रैवापणवीथीचत्वरचतुष्पथादिषु भ्रमति स्म। पश्चात्पौरुषीप्रतिले-खनप्रतिक्रमणक्रियादिकाक्षोल्लङ्घनमपि न स्मृतिगोचरीकृत। चास्वदशुचिशुम्भिते लोके प्रारब्धगमनाग-मने मार्गे जन्तुरक्षार्थमालोक्य गमन कार्यमित्यपि न स्मृत। इत्थ भ्रमन् रजनीयामद्वय व्यतिचक्राम। तत श्रावकगृहं प्रविवेश। धर्मलाभस्थाने सिंहकेशरा इत्युवाच। सोऽपि श्रावकोऽभ्युत्थानादिक विधाय "अनवसिरकाले मुनेरागमन कथ जात?" इति विचिन्त्य दध्यौ—"अय साधु क्षपकोऽद्यैव वासरे मयाऽप्रमत्ततयाऽन्वितो दृष्ट, प्रागप्यय धनधान्यसुवर्णकामिनीदासदास्यादिसम्भृत गृह त्यक्त्वा वैरा-ग्येण प्रव्रजित, तत्सर्वमह वेद्मि, गीतार्थोऽयमस्ति, पर सहसाऽत्रागमन रात्रौ जात तस्य को हेतु? यद्यस्य विषमान्दोषान् प्रत्यक्ष कथयामि तदा श्रद्धान मयि कुत? परमनेकसिद्धान्तपदार्थज्ञस्याग्रे मम वक्तु नार्ह। अथवा महापुरुषाणा चरित्रमगम्यमकलनीय चास्मादृशा विषयादिरताना, अतो ज्ञानिन एव जानन्ति परमार्थमस्य मनोगत, मत्सदृशाऽल्पज्ञस्यातीन्द्रियचेष्टावीक्षणेन गुणिना गुणेषु दोषो नोद्भाव-नीयः। तथापि गुणमहापुरुषस्याऽस्य परीक्षा कार्या। यतोऽसौ प्रतिपातज्ञानगुणोऽस्ति? अथवा लेश मात्रेण?" इति विचिन्त्य पुनर्दध्यौ—"नास्य काचिद्विषयोन्मुखी चेष्टा दृश्यते, न च परधनस्वर्णहरणा-

अथ लोलपिण्डमाह—

स्निग्ध मनोहर पिण्ड वीक्ष्यातिरसलोलुपः । सर्वत्राटत्यनूचानो लोलपिण्ड स उच्यते ॥ १ ॥

स्पष्ट । जावार्थस्तु सिंहकेसरज्ञातेन ज्ञेय । तथाहि—चम्पाया सुव्रतनामा साधु मासक्षपणपारणे द्रव्याद्यभिग्रह चतुर्विध द्रव्यक्षेत्रकालजावाद्गृहीत्वा प्रथमपौरुष्यामेव गोचर्यर्थं निर्गतः । उत्कृष्टतपोगुणत्वात्सर्व कालो गोचरीयोग्य । यत उक्त—“निच्चजत्तस्स जिक्खुस्स कप्पति एग गोयरकाल” इत्यादि सामाचरीसूत्र श्य, नित्यमेकाशनिन साधोरेकवार गोचर्याः काले गृहस्थगृहे पारणार्थं निष्क्रमितु प्रवेष्टु च कल्पते, न तु द्वितीयवार । यद्येकवार जुक्ते सति आचार्योपाध्यायग्लानादीना वैयावृत्त्य कर्तुं न शक्नोति तदा द्विरपि जुङ्क्ते, तपसो हि वैयावृत्त्य गरीय इति । अथवा वस्तिकूर्चकक्षादिरोमाणि न जातानि तावत्क्षुल्लकीक्षुल्लकयोरपि द्विर्जुञ्जानयोर्न दोषः । एकान्तरोपवासिन. साधोरेकगोचरकालेन न निर्वाहस्तदा द्वितीयवार स जिक्षते । षष्ठजक्तकस्य द्वौ गोचरकालौ । अष्टमजक्तकस्य चतु पञ्चोपवासकारकस्य च सर्वेऽपि गोचरकालाः, यदेच्छा जवति तदा जिक्षते, न तु प्रातर्गृहीतमेव धारयेत्, सचये जीवसंसक्त्यादिदोषसंजवात्, इति प्रसङ्गात् (दर्शित)। अथ स मुनिराहारार्थ पुरे भ्रमन् स्वजनादौ सिंहकेसरमोदकस्य लाहणीं (प्रजावना) जायमाना वीक्ष्याचिन्तयत्—“अद्य मया मोदका एव माह्या-

[illegible] प्रतिपद्य, तोषात्
स्तेऽपि सिंहकेसरका एव" इत्यभिप्रायं संप्रधार्य निशायां प्रविष्टः, [illegible] । [illegible] 'न [illegible]
जमानः संजातक्षिप्तहृदयः केसरान् [illegible] परिभ्रमति स्म । [illegible] इति [illegible] ।
मया मोदका ' इति [illegible] । ततो गृहद्वारे प्रविश्य धर्मस्थानमाने [illegible] भ्रमति स्म । [illegible]
एवं सकलमपि दिनं भ्रान्त्वा रात्रौ [illegible] । [illegible]
[illegible] न स्मृतिमागतम् [illegible] । [illegible] ।
मे मार्गे [illegible] । [illegible] ।
तता [illegible] प्रविवेश । धर्मस्थाने [illegible] — " [illegible]
[illegible] इति [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible] — [illegible]
वादेनो,

दिचेष्टा वीक्ष्यते, वस्त्राच्छादितास्येन जापते, क्रमेण पदस्थापनयतनापरश्च दृश्यते, अतो नासौ मूलगुण-पातकः । आहाराभिलाषुकस्तु ज्ञायते" । इति ध्यात्वा तेन नानारसवत्य शर्करा खण्डखाजकघृतपूर-मोतीचूरकूरकर्पूरवासितसुखाद्याश्चोपढौकिता । मुनिवरस्तु पुनः पुन "नेद ममार्हं नेद ममार्हं" इत्यवोचत् । तन्निशम्य स श्राद्धो दध्यौ—"अद्यापि साधुरय मार्गस्तः, यतोऽभिग्रहानुचित नाङ्गीकरोति, तदनुसारेण याच्ञामपि न विधत्ते, तत कथ ज्ञायतेऽस्याभिग्रहः? पर प्रवेशसमये सिंहकेशरा इति प्रोक्तमस्ति, तेन परिज्ञायते, नूनमनेनैते न कापि लब्धा, तेनास्य चित्त प्रणष्ट" । ततस्तेन लाहणिकागतमोदक-भृतभाजनमुपढौकित "भगवन्! ममानुग्रह कुरु, गृहाण सिंहकेशरान्" । तेन ते गृहीता, स्वस्थीभूत तस्य मन । तत श्राद्धो दध्यौ—"चत्वारो भङ्गा मुनीना विद्यन्ते, तथाहि—रात्रौ गृहीतान्न रात्रावेव भुङ्क्ते १, रात्रौ गृहीत दिवसे भुङ्क्ते २, दिवसे गृहीत रात्रौ ३, दिवसगृहीत दिवसे ४ च । एषु भङ्गेषु अन्त्य एवार्ह, शेषास्त्रयस्तु नार्हाः । कदाचिन्नोलुपतयाऽऽहार करिष्यति तदोत्तरगुणहानिर्भविष्यति, क्रमेण मूलगुणघातोऽपि स्यात्, तेन महती क्षति, रात्रिभोजनमनन्तदोषदूषित इत्यसौ गीतार्थत्वाज्जानन्नपि अधुना चेतसि तन्न स्फुरति । अथाह तथा कुर्वे यदस्य कालनिर्णयेन महागुणः स्यात्" । इति ध्यात्वा युक्त्या च विनय विधायोक्तवान्—"स्वामिन्! अद्य मद्भाग्यं मम यद्यूय जङ्गमकल्पवृक्षा गुरुपार्श्वे गृहीतद्वयशिक्षा सहसा मद्गृहे समागताः, भवदीयसाधुस्वरूपावलोकनेन पूर्वमुनय पुण्डरीकाद्याः मयेऽप्यवेदिता, एष धन्यः संतोषी त्व, पीयूषसम भवदाचरण चरणकरण च । अद्य मोहमल्लः कृतेन्द्रि-

यमोख्यमशस्य पुत्रक्क्लनासफश्चैकमुखेन युष्मदीयसज्ञावचर्णनायामक्षमः। ईदृशोऽपि मयि अत्र पादावधारणेन महती कृपा कृता। अथैक प्रश्नोत्तर प्रयच्छ—प्रत्यह प्रजाते छिन्नतारकनिरीक्षिते गगने सति नमस्कारादि प्रत्याख्यान करोमि, अद्य मया पुरिमड्ढ प्रत्याख्यात, तत्किं पूर्ण न वेति ?"। ततो मुनिना श्रुतदत्तोपयोगेन तारामण्डल निरीक्षित तेनोपलक्षिता यामद्व्यातीता मध्यरात्रीति। उक्त चोत्तराध्ययने पडिशाध्ययने—

> पढम पोरसिं सज्झाय, बीअ झाण झीयायई।
> तइयाए निद्दमोक्ख तु, चउत्थिए भूयोऽवि सज्झाय॥ १॥

अथ रात्रिभागचतुष्कज्ञानोपायमाह—

जं नेइ जया रत्तिं, नक्खत्त तमि नह चउब्भाए। सपत्ते विरमिज्जा, सज्झाय पओसकालम्मि॥ १॥

यन्नयति प्रापयति समाप्तिं यदा रात्रिं नक्षत्र यस्मिन् दिने यस्मिन् क्षेत्रे यस्मिन्नक्षत्रेऽस्तमिते रात्रिपर्यन्तो भवति, तच्च नक्षत्रं रजनिमध्यात् प्रायश्चतुर्दश भवतीति कृत्वा, तस्मिन्नक्षत्रे नभश्चतुर्थभागे सम्प्राप्ते विरमेत् निवर्तेत स्वाध्यायात् प्रदोषकाले रात्रिमुखे प्रारब्धादिति शेष। इत्थ ज्ञात्वाऽपि मनोरम हा मुधा मया विरूपमाचरित, धिङ्मे लोभाभिभूतस्य जीवित। भो श्रावक! जैनशासनतत्त्वज्ञ! धन्योऽसि कृतपुण्योऽसि त्व, यदह सिद्धैश्चमदानात्पूर्वाधप्रत्याख्यानप्रश्नेन ससारे निमज्जन् रक्षितः। सत्येव तव धोम्ना, मार्गभ्रष्टस्य मम मार्गमापन्नवात् त्व धर्मगुरुरसि, तव चातुर्य धैर्य च वागगोचर" इत्यात्मनिन्दां

तस्य स्तुतिं च विधाय निशां ज्ञात्वा गमनेऽनाचारः स्यात् । अथ गृहं मार्गयित्वा तत्रैकान्ते तस्थौ ध्यानपरः । प्रजाते तदाहारपरिभापनार्थं शुद्धस्थण्डिलजूमौ गत्वा विधिना मोदकांश्चूरयन् ढण्ढणसाधुरिव जावना दध्यौ, शुक्लध्यानानलेन कर्मेन्धनानि प्रज्वालयितुं प्रवृत्तो यथा क्षणमात्रेण सकलान्यपि घातिकर्माण्युच्छेद्योत्पन्नकेवलज्ञानो जातः । देवैः स्वर्णाम्बुजं विहितं, तत्र स्थित्वा देशनां ददौ । तद्दृष्ट्वा तच्छ्रावकादीनां विस्मयोऽजनत् ॥

दोषपिण्डग्रहणं न विशुद्धं, सिंहकेशरमिवात्मनि धार्यम् ।
श्राद्धयुक्तिवचनात्क्षपकात्मा, सोऽगमन्निजगुणान् मतरागी ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ सप्तदशस्तम्भे सप्तचत्वारिंशदधिकद्विशततमं २४७ व्याख्यानम् ॥

---

## अष्टचत्वारिंशदधिकद्विशततमं २४८ व्याख्यानं ॥

अथ दशमाख्यप्रत्याख्यानस्य दश भेदान् तत्फलं चाह—

प्रत्याख्यानानि दिग्भेदैः कालिकानि प्रचक्षते । यथोत्तरं प्रत्याख्यानं वर्धमानफलं भवेत् ॥ १ ॥

स्पष्टः । नवरं प्रत्याख्यानदिग्भेदाः पूर्वसूरिभिर्निगदिता भाष्ये—

नवकारसहिय १ पोरिसि २ पुरिमड्ढे ३ गागासे ४ गठाणे य ५ ।
आयंबिल ६ अभत्तट्ठे ७ चरिमे अ ८ अभिग्गहे ९ विगई १० ॥ १ ॥

अत्राद्य नमस्कारसहित प्रत्याख्यानं । तत्र प्रत्याख्यानभङ्गपरिहारार्थमनाभोगसहसाकाराख्यौ द्वावाकारौ ज्ञेयौ । ननु कालस्यानुच्यमानत्वादस्य प्रत्याख्यानमेवेदं प्रतिभाति, तत्कथमद्धाप्रत्याख्यानमभिधीयते ? सत्यं, सहितशब्देन मुहूर्तस्य विशेषितत्वाददोषः । अथ मुहूर्तशब्दोऽत्र न श्रूयते, तत्कथं तस्य विशेषत्वं ? न च नगनारविन्देऽपि अमन्दामोदसुन्दरमित्यादीनि विशेषणानि तस्य सहृदयैर्निधीयते । अत्र सूत्र उत्तरं—अद्धाप्रत्याख्यानमध्ये वाऽऽदस्य पञ्चाशत् पौरुषीप्रत्याख्यानस्य न यदयमपरमाणिध्वित तदग्राह्य मुहूर्तं एवावशिष्यते, ततस्तस्य विशेषत्वं नानुपपन्नं । अथ मुहूर्तत्रयादिकमपि कस्मान्न लभ्यते ? यत एक एव मुहूर्तं विशेषः ? उच्यते—अल्पाकारत्वादस्य । पौरुष्या द्विगुणाकाराः । अस्मिंश्च प्रत्याख्याने आकारद्वयमिति स्वल्प एव कालोऽवशिष्यते, स च नमस्कारसहित, पूर्णेऽपि काले नमस्कारपाठमन्तरेण प्रत्याख्यानस्यापूर्यमाणत्वात्, सत्यपि नमस्कारपाठे मुहूर्तान्यन्तरे प्रत्याख्यानभङ्गात्, तत सिद्धमेतत् । अथ प्रथम एव मुहूर्त इति कुतो लभ्यते ? उच्यते—सूरे उग्गए इति वचनात् पौरुषीप्रत्याख्यानवत् । किंच नमस्कारसहितपौरुष्यादिकालप्रत्याख्यानं सूर्योदयात्प्राग् यद्युच्चार्यते तदा शुध्यति, नान्यथा, शेषप्रत्याख्यानानि सूर्योदयात्पश्चादपि क्रियन्ते । नमस्कारसहितं यदि सूर्योदयात्प्रागुच्चारितं तदा तत्पूर्तेः पश्चादपि पौरुष्यादि सर्वं क्रियते । स्वस्वावधिमध्ये नमस्कारसहि

तोच्चार विना सूर्योदयादनु कालप्रत्याख्यान न शुध्यति । यदि दिनोदयात्प्राग् नमस्कारं विना पौरुष्या-दिर्हतं तदा तत्पूर्तेरूर्ध्वमपर कालप्रत्याख्यान न शुध्यति, तन्मध्ये तु शुध्यतीति वृद्धव्यवहारः । इत्थ चतुर्विधाहारस्यैव भवति, रात्रिभोजनप्रत्याख्यानव्रतनिर्णयरूपत्वात् इति १ । पोरसीति—पुरुषप्रमाण-छायपोपलक्ष्यमाणया निर्वृत्ता पौरुषी प्रहरस्तन्मितकाल यावत्प्रत्याख्याति । अत्र प्रत्याख्याने षडाकारा ज्ञेया । तथा सार्धपौरुषीप्रत्याख्यान पौरुषीवद्वाच्य, तस्य तदन्तर्गतत्वात् २। पुरिमड्ढ त्ति—पूर्वार्धं दिन-स्याद्य प्रहरद्वय तत्प्रत्याख्याति। अत्र षडाकारा पौरुषीसत्का वाच्या, एको महत्तराकारोऽधिक कार्य, तेन सह सप्त स्यु, सूर्योदयात्पूर्वार्धं यावत्कार्यं । किंच नमस्कारसहितादि प्रत्याख्यान सूर्योदयात्प्राग् न स्वीकृत तथापि पूर्वार्धप्रमुख भवति । अपरार्धप्रत्याख्यानमपि प्रहरद्वयलक्षण पूर्वार्धप्रत्याख्यानवज्ज्ञण-नीय ३ । एगासणमिति—एक सकृदशन भोजन, एक वा आसन एकाशनं एकासन वा प्रत्याख्यान । अत्राष्टावाकारा भवन्ति ४। एगठाणेति—एकाशनवदाकुञ्चनप्रसारणाकारवर्जमेकमद्वितीय स्थानमङ्ग-विन्यासरूप यत्र तदेकस्थान प्रत्याख्यान, तद्यथा—भोजनकालेऽङ्गोपाङ्ग यथा स्थापित तस्मिंस्तथास्थि-तेनैव भोक्तव्य, मुखस्य हस्तस्य चाशक्यपरिहारत्वात्तच्चलन न प्रतिषिद्धमिति । नन्वेकाशनादिप्रत्या-ख्यान कथमद्धाप्रत्याख्यान ? न ह्यत्र कालनियम श्रूयते । सत्य, अद्धाप्रत्याख्यानपूर्वाणि प्रायेणैकाश-नादीनि क्रियन्ते, अतो भण्यते इति ५ । आयबिलमिति—आचाम्लो (म्ल) अवश्रावण आम्ल चतुर्थो रसस्ताभ्या निर्वृत, एतच्च त्रिविध, तथाहि—ओदन १, कुल्माषान् २, सक्तूंश्च ३, तानधिकृत्य

जवति । अथनाऽनआवश्यमिर लोके यदन्नादिक निरसीनूर नि मरति तदाचाम्ल । अत्राष्टावाकारा सन्ति इति ६ । अनकार्थं पयाकारा, जकेन जोजनेन अर्थ प्रयोजन जकार्यं, न विद्यते जक्तार्थो यस्मिन् सोऽजक्तार्थं उपवास उत्यर्थं । तथा च रात्रौ चतुर्धाऽऽहारो निषिद्ध द्वितीयदिने चोपवास नि-धत्ते, त प्रति चतुर्थप्रत्याख्यान स्यात् । अपि च रात्रिप्रत्याख्यान विनोपोषितमस्य अजक्तड इति पान प्रोच्य, न चतुर्थजक्त । अथनोपवासदिनात्पूर्वपश्चाद्दिनयोरुत्तरकोटिमिलनमेकाशन दधाति तस्मै चतु-र्थजक्त अजक्तड इति जण्यते इति वृद्धसम्प्रदाय ७ । तथा चरमो दिवसस्य जवस्य वा पाश्चात्यजागस्तत्र क्रियमाण प्रत्याख्यान दिवसचरिम जवचरिम चति कथ्यते । अत्र चत्वार आकारा । अथ साधूना सर्वदा रात्रौ त्रिविधत्रिविधेन चतुर्विधाहारप्रत्याख्यान स्याद्यावज्जीव, श्राद्धाना तु यथाशक्त्या चतुर्विध-त्रिविधादिक विधय इति ८ । अथाभिग्रहप्रत्याख्याने चत्वार आकारा जवन्ति । अङ्गुष्ठमुष्टिग्रन्थ्यादिक सर्वमभिग्रह जवति । अथ प्रमादपरिजिहीर्षोर्हि प्रत्याख्यान विना न युक्त क्षणमप्यासितुमिति नम-स्कारसहितादिकालप्रत्याख्यानपूर्तिसमये ग्रन्थिसहितादि कार्य, ग्रन्थिसहित मुष्टिसहित च चतुराहारो-पवासादिजोजिना वाक्ग्लानादीनामपि सुसाध्यमित्यप्रमादहेतु । तथा च महाफल सकृत्कृतग्रन्थिसहित-मात्रकर्पर्दियक्षी नूतमाममधामककुविन्दादेरिव । तथाहि—

१ पूर्णिमारात्रो

क्षितिपुरे पुलिन्दनामा तन्तुवारो मद्यादिरत । तस्यैकदा वज्रस्वामिसूरिणा सपर्को जातः । तैः प्रोक्तं
दशाधासत्याग याख्यास्थानं, तन्निशम्य तन्मध्ये ग्रन्थिसहितस्वरूपमित्थं गदित—
जे [illegible]त्ता गंठिं पधति गठिसहियस्स । सग्गापवग्गसोक्ख तेहि निवद्ध सगठिम्मि ॥ १ ॥
[illegible]र निय विसरणरक्खिय धन्ना । पारेंति गठिसहिय गठिं सह कम्मगठीहिं ॥ २ ॥
परिहारस्थानोपवेशनपूर्वकताम्बूलादिव्यापारणमुखशुद्धिकरणादिविधिना ग्रन्थिस-
नपाडने एकवारजोऽजिन प्रतिमासमेकोनत्रिंशत् द्विवारजोजिनस्त्वष्टाविंशतिनिर्जला उप-
[illegible]नताम्बूलजलव्यापारणा[illegible] हि प्रत्यह घटीद्वयसत्रवे मास एकोनत्रिंशत्
[illegible]रपवासा इत्यादि श्रुत्वा प्रबुद्ध स ग्रन्थिसहित प्रत्याख्यान दधौ । तत
पादिंयक्षोऽजनत् । अथ वज्रस्वामी चतुर्विधसङ्घ परिवृत सिद्धगिरियात्रार्थमच-
पुण्डरीक[illegible]धितेन मिथ्यात्विदेवेनोपसर्गा कृता, दिङ्मूढं सङ्घ विधायागम्यातिदी-
[illegible]मार्गे सर्वत्र रुद्ध । तदा सूरय शासनदेवान् सस्मार । इतश्च स कपर्दियक्षो
[illegible]या किं किं पुण्य विहित ? येनात्र देवसौख्य प्राप्त ?" । ततोऽवधिज्ञानेन नि
[illegible]दन्प्रत्याख्यानस्य स्फुटमेव, अधुनाऽह त गुरु वन्दे" । ततः स प्राग्भवस्वरूप
[illegible]त्य एत्य ननाम, इत्याख्याति स—"हे स्वामिन् ! हे पूज्य ! मामुपलक्षयसि ?" ।
[illegible]पूर्वंपाठवरयानुयोग दत्त्वा तत्रामृतवृषमाशुः । तत स देवः प्राह—"मम कार्यं किञ्चित्स

मादिश'। सूरि प्राह—"केनापि दुष्टेनात्र सङ्घे उपद्रव कृतोऽस्ति, त निवारय"। तत्क्षण त जित्वा छिन्नगिरिशेखरात् पातितवान्। स महद्दूर नष्टा क्वापि छन्न विवेश। ततो निरुपसर्गा ससङ्घा गुरव सिद्धाचले महामहेनानमु। तदा सूरिणा शत्रुञ्जयतीर्थेऽधिष्ठायकत्वेन कपर्दियक्षो न्यधीयत। अत एव पूर्वसूरिणा युगादिदेवस्तुतौ सस्मृतोऽस्ति—

य पूर्व तन्नुराय गुरुतरकृतवैरैर्हतो पूरितोऽपि
प्रत्याख्यानप्रसादादमरमृगदृशामातिथेय प्रपेदे।
मेराद्रेनाभिशाली प्रथमजिनपदाम्भोजयोस्तीर्थरक्षा-
दक्ष श्रीयक्षराज स जयतु जनिता विघ्नमर्दी कपर्दि॥ १॥

एव गुरुवा मन्यिमविकृतिनिमद्यप्रत्याख्यानफलमुक्त ए। तथा निर्विकृतिक प्रत्याख्यान विकृतित्याग। अत्राष्टौ नव वाऽऽकारा सन्ति। यतोऽस्मिन्विवेकोऽङ्गरूपाणा नवनीतगुडादीना कर्तु शक्यते तत्र नवाकारा, द्रवरूपाणा विकृतीनामुत्क्षेप्तुमशक्यानामष्टावाकारा इति। अत्र बहु वक्तव्यं, तत्प्रवचनसारोद्धारवृत्तितोऽवसेयं। अथ निर्विकृतिनो नफलमुच्यते—

विगई विगईभीओ विगइगयं जो उ भुंजए साहू। विगई विगइसहावा विगई विगई बला नेइ॥ १॥

विकृतिर्दधिघृतगुडमांसनवनीतादिकायाः नीरसत्वतः साधु विकृति क्षीरादिक चापरं विकृतिगत क्षीरादिक यो भुङ्क्ते स दुर्गतिं प्राप्नोति, कुत ? विकृतिस्वभावात् जीवमनिच्छन्तमपि विकृतिस्वभावा मनो

नाना विकृति विगतिं कुगतिं नयति इत्यर्थ । अतो विकृति कारणे मति माप्नोति १०।
ख्यानाना फल श्लोकार्धेनोक्त, तत्स्वरूप चेदं—नारकी जीवोऽकामनिर्जरानि कर्माणि
र्षा यावन्ति क्षिपति तावन्मितकर्माणि नमस्कारसहिताख्यप्रत्याख्यानेन नाशु...
...पौरुष्याख्यानेन तु सहस्रवर्षमितपापकर्माणि क्षिपति । सार्धपौरुषीप्रत्याख्यानेन दशसहस्र-
...कर्माणि क्षयीभवन्ति । नारकिजीवकर्म सर्वत्र माह्य, तथाहि—नारकी जीव ...
...नन्तरेण वर्षाणि यावदनुकामनिर्जरया प्राग्जन्मोपार्जितनिकाचितकर्मपरमाणि
स्र तनाते तावद्वर्षमित कर्मैतेन पूर्वार्धप्रत्याख्यानेन विक्षय याति । एव वर्धमानवर्धमान (उत्तरोत्तर)
प्रति दशगुणोऽङ्कः प्रवर्धनीय । तथाहि—एकाशनेन दशलक्षवर्षकर्माणि क्षिपति । निर-
टिमितवर्षकर्माणि विशीर्यन्ते । एकस्थानेन दशवर्षकोटिमितकर्माणि क्षयीभवन्ति । आचामाम्लेन
वर्षकर्माणि गच्छन्ति । ( अभिग्रहेण सहस्रकोटिवर्षकर्म क्षीयते )। उपवासेन दशसहस्रकोटिवर्ष
र्माणि विक्षय यान्ति । षष्ठतपसा एकलक्षकोटिवर्षकर्माणि यान्ति । अष्टमतपसा दशलक्षकोटिनैरिक-
वेद्यकर्माणि विक्षयीभवन्ति । इत्यादि ज्ञेय ।

इत्यादिप्रत्याख्यानफल श्रुत्वा बलात्कारेणापि योग्याना तत्कारयितव्यं तथाहि—

पाटलिपुरे शकडालसुत श्रीयकमन्त्री श्रीनन्दराजस्य व्यापारमुद्रां शिर दधार । पश्चात्तेन श्रीयकेन
श्रीचकार । स क्षुधावानेकत्रकमपि ...

तद्भगिन्या स सहोदर इच्छ प्रेरित —"हे बन्धो ! प्रत्याख्यानाना फल त्व जानासि, अधुना साधुत्व त्वया स्वीकृत, पर्युषणाया विशेषतर तपो विधेय"। इत्यादिजगिनीसाध्वीवचसा लज्जित स पौरुषीप्रत्याख्यान जग्राह। तदवधौ पूर्णे पुनर्यक्षासाध्व्या प्रेरित —"त्व पूर्वार्धं प्रत्याख्याहि, इदं पर्वातिक्रमन्, इयान् कालश्चैत्यपरिपाट्यापि सुखं यास्यति"। इति श्रुत्वा तथैवासौ प्रत्यपादि। पुन समयेऽभिहित —"इदानीमपार्ध यावत्तिष्ठ"। सोऽपि तथैवाकार्षीत्। पुनः साख्यत्—"भो बन्धो ! अधुना प्रत्यासन्ना रात्रि सुप्तस्य सुख यास्यति, तदन्नकार्थं प्रत्याख्याहि"। इत्युक्तः स तथाऽकरोत्। ततो निशीथे प्राप्तेऽसौ क्षुत्पीडया प्रसरन्त्या देवगुरू स्मरन् विपद्य त्रिदिव ययौ। तत सा साध्वी चतुर्विधाहार न गृह्णाति "मयर्षिहत्या लग्ना" इति बुद्ध्या। तत सङ्घोऽकथयत्—"भवत्या शुद्धभावयेद व्यधायि, तत इह ते प्रायश्चित्त न किञ्चित्कर्तव्यमस्ति"। तत सा श्रमणसङ्घ प्राह—"यदि जिन साक्षादाख्याति तदा मे हृदये निर्वृतिर्जायते, नान्यथा",। अत्रार्थे सकलसङ्घ कायोत्सर्गमदात्। शासनदेव्यागत्योक्त—"कार्यं ब्रूत, किं करोमि ?"। सङ्घ स्माह—"एता श्रीसीमन्धरपार्श्वं नय"। साऽख्यत्—"यूय निर्विघ्नगत्यर्थं कायोत्सर्गेण तिष्ठत"। वत्सङ्घे प्रतिपेदाने देवी ता जिनान्तिकेऽनैषीत्। प्रभु नत्वा साध्व्या स्वोदन्त प्रोक्त। जिनोऽवक्—"त्व निर्दोषाऽसि" ता वीक्ष्य तत्रत्या जना आश्चर्यं प्रापु। जिन कृपया तन्निमित्त चूलिकाद्वय व्याचक्रे। तत सा लब्धसंदेहा निजाश्रम देव्याऽऽनीता। सङ्घेन कायोत्सर्ग पारित। सा सङ्घ स्माह—"श्रीसीमन्धरो मन्मुखेन सङ्घाय पदानि प्रैषीत् चत्वार्यध्ययनानि च"। उक्त च परिशिष्टपर्वग्रन्थे—

ुणिश्च रतिस्वरूपमथापरम् । तथा विविक्तचर्या च तानि चैतानि नामतः ॥ १ ॥
ाया गता तानि धृतानि च । उज्झितानि च सद्भाय तत्तथाख्यानपूर्वकम् ॥ २ ॥
१ ,स्य चूले द्वे आद्यमध्ययनद्वयम् । दशवैकालिकस्यान्यदथ सङ्घेन योजितम् ॥ ३ ॥
हार्या श्रीस्थूलभद्रादीना पुरः प्रत्यहं श्रीसीमन्धरनिगदित श्रीयकप्रत्याख्यानफलमवर्णयत् ॥
यदार्यया प्रेरितसाधुश्रीयकः, एकोपवासेन गतिं शुभां दधौ ।
ेणापि हि शसितावुभौ, कुर्यात्सत कारयता तप स्पृहाम् ॥ १ ॥
दिनपरिमितोपदेशसग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ सप्तदश-
स्तम्भेऽष्टचत्वारिंशदधिकद्विशततम २४८ व्याख्यानम् ॥

## एकोनपञ्चाशदधिकद्विशततम व्याख्यानं २४९

अथ दशप्रत्याख्यानमाह—

ा प्रोक्त मूलोत्तरगुणात्मकम् । द्वितीय दशधा ज्ञेयमनागतादिभेदकम् ॥ १ ॥
रतिस्वरूपप्रवृत्तिनिवृत्ततया आख्यान प्रत्याख्यान तद्विधा—मूलगुणा यतीना महा-
श्राद्धानामणुव्रतानि । उत्तरगुणास्तु यतीना पिण्डविशुद्ध्यादय , श्राद्धाना गुणव्रतादय । तत्र
प्रत्याख्यानकाले विनयपुरस्सर सम्यगुपयुक्त श्रीगुरुवचनमनुसरन् प्रत्याख्यान कुरुते । तत्र प्रत्या-

स्थाने चतुर्भङ्गी, यथा—स्वय शिष्य प्रत्याख्यानस्वरूप जानन् ज्ञस्यैव गुरो पार्श्वे करोतीति प्रथमो भङ्ग १। गुरोर्ज्ञस्य स्वयमजानन् करोतीति द्वितीय २। शिष्यस्य ज्ञत्वे गुरोरज्ञत्वे तृतीय ३। शिष्यस्य गुरोश्चाज्ञत्वे चतुर्थ ४। तत्राद्यो भङ्ग शुद्ध। द्वितीयोऽपि शुद्ध, यदा गुरुर्ज्ञाता स्वयमजानान शिष्य संक्षेपतो बोधयित्वा प्रत्याख्यान कारयति, अन्यथा त्वशुद्ध। एव तृतीयोऽप्यशुद्ध, परमेषोऽपि तथाविधगुरोरभावे गुरुबहुमानाद्गुरो सबन्धिन पितृपितृव्यमातुलभ्रातृशिष्यादिकमज्ञमपि साक्षिण कृत्वा यदा प्रत्याख्याति तदा शुद्धः। चतुर्थस्त्वशुद्ध एवेति। अथोत्तरगुणप्रत्याख्यान द्वितीय, तच्च दशधा प्रतिदिनोपयोगित्वेन तावद्गण्यतेऽनागतादिक। उक्त च—

अणागय १ मइक्कत २ कोडिसहिय ३ नियटि ४ अणागार ५।
सागार ६ निरवसेस ७ परिमाणकड ८ सकेय ९ अद्धा १० ॥ १ ॥

अनागत भाविप्रत्याख्यान भविष्यति पर्युषणादि पर्व, तत्र चाष्टमादि तप कार्य, पर्युषणादौ सूरिग्लानादिवैयावृत्त्यकरणान्तरायसद्भावात्तत्पर्वतोऽर्वागेव तत्तप करण अनागत तपः १। अतिक्रान्त एवमेव गुरुविश्रामणादिकार्यव्याकुलतया न तपति पर्युषणादौ, तदूर्ध्व तत्पर्वणि व्यतीते तत्तप करण अतिक्रान्त २। कोटिसहित प्रभातेऽभक्तार्थमुपवास यत् कृत्वा उपवास करोति द्वितीयप्रभातेऽपि इति कोटिद्वयमिलने पूर्वदिने कृत तस्यामेव वेलायां तपः प्रत्याख्याति तत्कोटी, एव प्रत्याख्यानपारणादर्वागाचाम्लादिना करणे तत्कोटिद्वय ३। नियन्त्रित—नितरा यन्त्रित प्रतिज्ञातदिनादौ ग्लानत्वाद्यन्तरायस-

समाप्ते जाते सति मार्युपद्रवेण तस्य सर्वं कुटुम्बं विनष्टं। तद्भयेन भीतो दामन्नकः, अन्यत्र भ्राम्यन् सागरपोतश्रेष्ठिगृहेऽगात्। तत्र दासकर्म कृत्वा प्राणवृत्तिं विदधे। अन्यदा तत्र साधुयुगलमागमत्, तयोर्ज्येष्ठस्तु सामुद्रिकशास्त्रदक्षस्तं दामन्नकं वीक्ष्य द्वितीयं मुनिं स्माह—"असौ दासो वृद्धिं प्राप्य तस्यैवास्य गृहस्य स्वामी भविता"। तत्सर्वं श्रुत्वा तटस्थितेन श्रेष्ठिना श्रुतं। वज्राहत इवोत्पन्नविषाद इति दध्यौ— "गूढमन्त्रेण शिशुं केनचिदुपायेन मारयामि। बीजे नष्टेऽङ्कुरस्योद्भवः कुतो भावी?"। इति ध्यात्वा सागरश्रेष्ठी मोदकैस्तं बालं प्रलोभ्य श्वपचपाटके प्रेषितवान्। तत्रैको मातङ्गोऽर्थदानैर्वशीकृतः स तद्वधाय समादिष्टः, अभिज्ञानं च याचितं श्रेष्ठिना। अथ तं बालं मृगार्भकमिव मुग्धं वीक्ष्य संजातकरुणः स श्वपाकस्तत्कनिष्ठाङ्गुलिं छित्त्वा तमिदं वचः प्रत्यूचे—"अरे मुग्ध! यदि जीवितुमिच्छसि तर्हि द्रुतमितो नष्ट्वा गच्छ"। तन्निशम्य कम्पमानाङ्गस्ततो नश्यन् झटित्येव क्रमेण यत्र सागरश्रेष्ठिनो गोकुलमस्ति तद्ग्रामं प्राप। गोकुलरक्षकेण नयान्वितां तस्य चेष्टां वीक्ष्य पुत्रत्वेन विधाय रक्षितः। क्रमेण यौवनं प्राप। अन्यदा सागरश्रेष्ठी गोकुले याति स्म। तत्र छिन्नाङ्गुल्योपलक्षितं दामन्नकं निरीक्ष्य तत्सर्वमवेत्य ततः कस्यचित्कार्यस्य मिषं विधाय गोकुलपालकमापृच्छ्य श्रेष्ठी स्वपुत्रोपरि लेखं लिखित्वा तस्मै दामन्नकाय दत्त्वा प्रैषयत्। स तं लात्वा द्रुतं राजगृहं ययौ। तत्पुरोद्याने स्मरदेवकुले स श्रान्तो विशश्राम, ततो निद्रां प्राप। स्वयं सागरपुत्री विषानाम्नी वरार्थिनी तद्देवकुलेऽगमत्। तत्र दामन्नकपार्श्वे तातमुद्रया मुद्रितं तं लेखमालोक्य ततो [illegible] विमुच्यैवमवाचयत्—"स्वस्तिश्री-

ज च्चिय विहिणा लिहियं, तं चिय परिणमइ सयललोयस्स।
इय जाणेविय धीरा, विहुरेऽवि न कायरा हुंति ॥ १ ॥

एषा गाथा दिनारसहस्रेण देया"। ततो गृहीत्वा गतश्चतुष्पथे। धनदत्तेन वाचयित्वा दिनारसहस्रं दत्त्वा गृहीता। तत्पित्रा ज्ञातं। निष्कासितो गृहात्। तत उत्तरदिशि गतो मार्गे चौरैर्गृहीतः, वणजारकाणां दत्तो मूल्येन। तैः पार्श्वकूले विक्रीतः, तत्र रुधिरकृते पातितो (त्रस्त) गृहीतं रुधिरं, जातो निश्चेतन। रुधिरलरण्टितत्वाद्गृहीतो भारण्डैः, उत्पाट्य स्वर्णद्वीपे मुक्तः। सर्वत्र गाथार्थं विचार्य सुखं जीवति। तत्र रात्रावरणिकाणादिभिरग्निमुत्पाद्य तापितं। भातरेकत्र भूमौ हेम दृष्टं। तत्रेष्टिका निजनामाङ्किता पातिताः। अष्टौ सहस्राः पञ्चाधिकाः सङ्घाटका कृताः। इतश्च तत्र प्रवहणिका जलार्थं समायाताः। तैः पृष्टः—"कथं त्वमत्र भो?"। तेनोक्तम्—मदीयानि सुवर्णेष्टिकारत्नानि भाटकेन गृहाण, चतुर्थांशं दास्ये, नौस्वामिना प्रवहणे सर्वं क्षिप्तं। ततो विश्वास्य कूपे पातितो लोभान्नौस्वामिना। तत्र कूपान्तः सोपानपङ्क्तिर्दृष्टा। गतस्तेन पथा। दृष्टं शून्यं पुरं। तत्र चक्रेश्वरीदेवीचैत्यं रम्यं वीक्ष्य गतो मध्ये। वन्दिता, पूजिता। भक्तितुष्टया देव्या रत्नपञ्चकं दत्तं—एकेन सौभाग्यं, द्वितीयेन रोगोच्छेदं, तृतीयमापन्नाशकं, चतुर्थं श्रीपदं, पञ्चमं लक्ष्मीदायकं। ततः पुरमध्ये गतः, परं निर्मानुषं। ततो गतो धवलगृहस्योपरि। तत्रैका कन्या दृष्टा। तया कृतं स्वागतं। तेन पुरशून्यादिहेतुं पृष्टा साऽऽह—श्रीतिलकपुरे महेन्द्रो राजा मम पिता। एकदा शत्रुनिर्वेष्टितं नगरं। रात्रौ व्यन्तर एकः समेतः। राज्ञोक्तम्—"कस्त्वं?"।

—"तव पूर्वत्वमिदमस्ति"। "तर्हि मम पुर समानुय तत्र मुञ्च यत्रोपद्रव शत्रोर्न स्यात्"।
ते पुरं कूपपार्श्वे न्यस्ते, द्वितीय कूपमार्गेणानीत। एकदा राक्षसोऽत्रागत। तेन द्वे अपि नगरे निर्मानुषे कृते। तत्र मां विना सर्वमासावशं कृतं। सोऽद्य मां परिणेष्यति। यावदिति वार्ता कुरुत तावद्घोरं शब्दं कुर्वन् स राक्षस समागात्। तयोक्त—"त्वमत्र छन्न सतिष्ठ, स पापात्मा त्वां न हन्ति, ततोऽत्र चन्द्रहासखड्गेन देवपूजासमये पापीयान् हन्तव्य"। स गुप्त स्थित, तेन प्रस्तावे हत। ततस्तां परिणीय सर्वरत्नादिसार संगृह्य तत्र कूपे समागतौ। तदा नाविका जलार्थं समागताः। मध्ये मनुष्यौ दृष्ट्वा निष्कासितौ नौस्वामिना नूनमादाय घटापितौ प्रवहणे। नौस्वामिना स्त्रीरूप काञ्चन च वीक्ष्य साहित्य न विश्वास्य पातित समुद्रे। गाथार्थं चिन्तयति। पतता भाग्येन लब्ध फलक। धीवरमध्ये प्रवर्तमानो गच्छति तावन्महाकायमत्स्येन गिलित सफलक। अत्र महानिषाद प्राप्तो गाथार्थं विभावितवान्—"ज जं विहिणा लिहिय०"। अन्येद्युर्मत्स्यलस्य जालेन लिप्तलटे गत गृहीतो धीवरै। दारयन्ति तावत् पुरुषो मूर्छित स मन्द मन्द सज्जीकृतः। कनकपुरस्वामिनस्तद्दासचिदारयन्ति तावत् पुरुषो मूर्छित स मन्द मन्द सज्जीकृतः। तत स्थगिकाधरः तान्त्रिकेण्यानीतो राजसमीपे। राज्ञा पूर्ववृत्तान्त स पृष्ट। निवेदित सर्वमेकान्ते। तत प्राभृत कृत, महासन्मानादिक दत्तं। एकदा येन कूपे पातित सऽन्यः समेत तस्मिन् वेलाकूले। तत प्राभृत गृहीत्वा नृपाग्रे मुक्त्वोपविष्ट। स्थगिकाधरमुपलक्ष्य स वणिग्दध्यौ—"अय नवीन, अस्य जात्यादिकम- पि कोऽपि न वेत्ति"। ध्यात्वेति प्रारब्ध उपाय। तेन निष्टिता श्वपाका—"अह सुवर्णष्टिकाना

संपुटानि दास्यामि, जवनिरमु स्थगिकाधरमाविक्षैन वाच्यं—"हे बान्धव ! धनतैर्दिनैर्मिलितस्त्व" इति तेषां ज्ञापितं । अन्येद्युस्तैः सर्वं तथा कृतं । तद्दृष्ट्वा राज्ञा पृष्टं—"किमेतत् ?"। तैरुक्तं—"अस्माकं बान्धवोऽसौ, अतो रुदिम"। तत स मत्स्योदरो राज्ञा पृष्टः—"रे रे ! मम गृहे कथमायातः ? सर्वं स्वैर्मीकृतं"। तेनोक्तम्—"स्वामिन् ! महाननर्थोऽस्ति श्रूयतां तत "ज चिय०" इत्यादि कथितं तेनामूलचूलं। ततो रत्नपञ्चकं जङ्घां विदार्य निष्कास्य राज्ञेऽर्पितं देव्यर्पितं। "एतत्पञ्चकं मम पार्श्वेऽस्ति पाश्चात्यमनम्यमतेषां पार्श्वे तिष्ठति"। ततो राज्ञा ते ताडिताः सत्यं प्रोचुः—"अस्माभिः गृहीता"। अष्टौ मञ्जूषा दत्ता । राज्ञा ते स्फोटिताः। मध्ये दृष्टं नाम धनदत्तस्य। ततो नृपेणाकारितो नौस्वामी "रे रे मार्यतामेषः, अनेन द्रोहबुद्धिना धनदत्तस्य सर्वं गृहीतं क्षिप्तश्च कूपे" एवमुक्त्वा गृहीतसर्वस्वः कृतो दरिद्रप्रायः पश्चात्स मोचितो मत्स्योदरेण, निष्कासितो राज्ञा नगरात् गृहीतसर्वस्वः। प्रशंसां कृत्वा मत्स्योदरस्य राज्ञा पृष्टं—"कस्य सुतस्त्वं ? कथय"। "देवास्मिन्नेव नगरे श्रेष्ठी रत्नसारनामा मम पिता" इत्यादि—वृत्तान्तं प्रोक्तः। हृष्टो राजाऽऽह—"तर्हि गच्छ त्वं स्वपितुर्गृहे"। "देव ! अहं देवदत्तं प्रतीक्षे"। राज्ञोक्तं—"कस्मात्कारणात् ?"। तदा तेन निजप्रियावृत्तान्तः सकलोऽपि निवेदितः। तत स देवदत्तः कियति काले गते आगतः। स प्राभृतं धृत्वा तिलकमञ्जर्या सहागतः। मत्स्योदरेण नृपाय निवेदितं—"स एष देवदत्तः, एषा मम प्रियतमा"। ततो राज्ञा स इत्थं पृष्टः—"केयं सुन्दरी रूपस्विनी विहितानया ?"। देवदत्तेनोक्तं—"देव ! मया कटाहद्वीपादानीता, परमसौ कथयति यदि राजाऽऽदेशं दास्यति

तदा तव गृहे समेष्यामि" । ततो राज्ञा सा पृष्टा—"किमयं वक्ति ? अस्य वाञ्छितं करोषि न वा ?" । साऽवक्—"हे नरनाथ ! मम भर्ताऽनेन समुद्रे पातितः । अहं पतिव्रताऽस्मि । मम वैश्वानरं देहि । एतावद्दिनानि विमतायोत्रानीतः पूर्वं मया भर्तृमुखात् "जं चिय विहिणा०" इत्यादि श्रुतं, तदनुसारेण सर्वं निष्पन्नं, अतः किं शोचनेन ?" ।। राज्ञोक्तं—"हे वत्से ! कथं त्वं निजभर्तारमुपलक्षयसि ?" । तयोक्तं—"क्वास्ति देव ! मम भर्ताऽनेन पापात्मना समुद्रे पातितः ?" । ततो राज्ञा दर्शितः स्थगिकाधरः । तयोक्तं—"स्वामिन् ! समानाकृतयः प्रचुराः पुरुषाः सन्ति" । ततो मत्स्योदरेण तिलकपुरवृत्तान्तखेचर-मारणकूपनिःसरणादिकं सर्ववृत्तान्तं कथितं । तया ज्ञातं "एष मम भर्ता" । राज्ञा देवदत्तो गृहीत-सर्वस्वः कृतः । मार्यमाणो मोचितो मत्स्योदरेण । ततो राज्ञाऽनुज्ञातो गतो मत्स्योदरस्तया सह पितुर्गृहे । तत्र प्रवेशविस्तरः कृतो राज्ञा । ततो हृष्टौ जातौ मातापितरौ । एकदा राज्ञा सह गतः उद्याने मुनिवन्द-नार्थं । वन्दिता मुनयः । श्रुता धर्मदेशना । तेन मुनिः पृष्टः—"भगवन् ! पूर्वभवे मया किं कृतं ?" । कथयन्ति गुरवः—"भो धनदत्त ! शृणु पूर्वभवं । पुरा रत्नपुरे महणाख्यश्रेष्ठिसुत उद्याने गतो मुनिं ददर्श । स नत्वा स्थितः । तदा गुरूक्तदेशनां श्रुत्वा सम्यक्त्वमूलं गृहिधर्ममुपाददे । पुनः साधून्नत्वा निजमन्दिरं गतः । द्रव्येण जिनचैत्यमुत्तुङ्गं कारयित्वा दध्यौ—"बहुद्रव्यव्ययो मया धर्मरसाधिक्येन पराधीनतया कथं कृतः ?" । स एव वासनाभ्रष्टोऽपि लोकानुरोधेन प्रतिमामप्यकारयत् । पुनर्दध्यौ—"उपार्जितधनस्य चतुर्थभागो धर्मे निधेयः, मया तु काचिदपि धारणा न कृता, तत्किं कृतं ? अधुनाऽस्य फलं भावि न

रा? यतः शास्त्रे मोक्षस्यापि सद्भावश्च श्रूयते"। एवं समरायोऽपि पूजादिकं करोति। अन्यदा साधु-युग्मं प्रविशन्तं दृष्ट्वा—"यद्येते निर्मलं वेषं धारयन्ति तदा जैनधर्मं किं दूषणं लगति ? अथवा मया कुध्यानं कृतं, यतो मुनयः स्वदेहपरिचर्याकरणशुश्रूषादीनेव निदधति"। एवं शुभध्यानेन शुभकर्म अनुभव्यानन्तरं तदनन्तरं उपार्जयत्। आयुः क्षये विपद्य स देवो भुवनाधिपोऽभवत्। ततश्च्युत्वा स मत्स्योदराभ्यो जातः।

कृत्वा कृत्वा नरा धर्मं, यत्त्वया दुरितं सदा। मुक्तानि दुःखमित्राणि, लब्धानीह तत स्फुटम् ॥ १ ॥

इति श्रुत्वा मुनिनो जातिस्मृतिं प्राप्य मत्य धर्माधर्मफलं विचार्य पितरावापृच्छ्य प्राप्तवैराग्यो नृपा-न्तिके गृहे दीक्षां जग्राह। वैमानिकदेवसुखं भुक्त्वा महाविदेहे मुक्तिं गतः ॥

मानुष्यत्वादिसामग्रीं, लब्ध्वा भवता नरस्थितिम्। धर्मो निरन्तरं कार्यो, निरन्तरसुखार्थिभिः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादमन्थवृत्तौ सप्तदश-स्तम्भे पञ्चाशदधिकद्विशततमं २५० व्याख्यानम् ॥

---

## अथ एकपञ्चाशदधिकद्विशततमं २५१ व्याख्यानम् ॥

अथ श्रीनेमिनाथकथामारभते—

प्रणम्य श्रीमहावीरं, पार्श्वनाथादिजिनम्। माहात्म्यं स्तौमि श्रीगौतमस्य गणधरस्य ॥ १ ॥

स्पष्ट । माहात्म्य चेद—द्वारिकाया श्रीनेमिजिन समवसृत. । उद्यानपालवाक्यतः श्रीकृष्णो मुदित सर्वर्द्ध्या श्रीशैवेयं नत्वेति देशनामश्रृणोत् । यत —

एगदिने जे देवा चवति तेसिं पि माणुसा थोवा । कत्तो मे मणुयभवो इति सुरवरो दुहिर्ज ॥ १ ॥

एव नरत्व दुर्लभ ज्ञात्वा न प्रमादो विधेय । यत —

अन्नाण १ संसर्ज २ चेव मिच्छत्ताण ३ तहेव य । रागो ४ दोसो ५ मइब्भसो ६ धम्मम्मि य अणायरो ७ ॥१॥

जोगाण दुप्पणिहाणं ८ पमार्ज अठ्ठ महाभवे । ससारुत्तारकामेण सवद्दा वज्जियवर्ज ॥ २ ॥

इत्यष्ट प्रमादा हेया । इत्यादिधर्मदेशना श्रुत्वा इन्द्रानुज श्रीजगद्गुरु प्राह—"राजकार्यव्यग्रेण मया कथमजस्र धर्मो विधीयते ? अतो वर्षवासरेषु एक सार दिवस वद" । भगवानुवाच—हे वत्स !

एव चेत्तर्हि मार्गस्य मास पक्षे सिते शुभा । एकादशी प्रयत्नेन त्वया सेव्या पीताम्बर ॥ १ ॥

अस्मिन् दिने वर्तमानचतुर्विंशतिकाया त्रयाणा जिनाना पञ्च कल्याणकानि जातानि । यत —

अस्या चक्रिपद हित्वाऽग्रहीदरजिनो व्रतम् । जन्म दीक्षा च सज्ज्ञान मल्ली ज्ञान नमीश्वर ॥ १ ॥

इत्य पञ्चसु भरतेषु नियत पञ्च पञ्च कल्याणकानि जायन्ते । एव दशस्वपि क्षेत्रेषु एकत्र मिलनात् पञ्चाशत्सङ्ख्याऽर्हता कल्याणकानि भवन्ति । त्रिकालविभेदत. सार्धशत भवेत् । त्रिंशच्चतुर्विंशतिकामध्ये नवतिजिनाना तानि १५० ज्ञातव्यानि । अतोऽयं वासरः श्रेष्ठतर । तथा शैवशास्त्रेऽर्कपुराणे एकादशीमाहात्म्य दर्शित । तथाहि—

हेमन्ते चैत्र सम्प्राप्ते मासे मार्गशिते पुनः । शुक्लपक्षे कुर्यात्पार्थ ! उपोष्यैकादशीं शुभाम् ॥ १ ॥
द्विसहस्रविप्रा गृहे यस्य भुञ्जते च दिने दिने । एकादश्युपवासेन तत्फलं लभते नर ॥ २ ॥
केदारे उदक पीत्वा पुनर्जन्म न विद्यते । एकादश्युपवासेन पुनर्जन्म न विद्यते ॥ ३ ॥
एकादशी यथा पार्थ गर्जनामहयकरी । व्रतमेतत्सम पुण्य न भूत न भविष्यति ॥ ४ ॥
गोसहस्रेण यत्पुण्य ब्रह्मचारी धनञ्जय । ब्रह्मचारिसहस्रस्य वानप्रस्थस्ततोऽधिक ॥ ५ ॥
वानप्रस्थसहस्रस्य भूमिदान धनञ्जय । भूमेर्दशगुण कन्या सर्वाभरणभूषिता ॥ ६ ॥
कन्यादशगुणा विद्या पृथिव्या च धनञ्जय । विद्याशतगुण दान यो ददाति बुभुक्षिते ॥ ७ ॥
अन्नदानात्पर यज्ञ गोमेध चापि पाण्डव । गोमेधशतगुण पुण्य अश्वमेधे कृते सति ॥ ८ ॥
नरमेधेन यज्ञेन अश्वमेधसहस्रकम् । नरमेधशतेनैव केदारे चैव पाण्डव ॥ ९ ॥
एकादश्यामधर्मेमुक पुण्यसङ्ख्या न विद्यते । ब्रह्मादि पाण्डवश्रेष्ठ व्रत चैतत्समाचरेत् ॥ १० ॥
इति लोकप्रयोधिर्ज्ञेया । श्रीनेमिजिनेश्वरप्रणीत लोकोत्तरस्वरूपमय चैकादशीवर्णन निशम्य श्रीमु-
कुन्दो जिन प्राह—"केनासौ धन्य प्राक् समाराधित ?" । आख्यो हरिं प्रति सुव्रतश्रेष्ठिनः संबन्ध
जगौ, तद्यथा—
धातकीखण्डे विजयपत्तने राज्ञा दत्तसमान इभ्यपङ्क्तिपुरोग सूरश्रेष्ठ्यभूत् । तस्य सुशीला सूरमती
रामा । एकदा च गुरुमुखो निशान्ते ऽत्यचिन्तयत्—"प्राक्पुण्यपचेलिमभरेण सौख्यसमनुगतवासरान्

गमयामि, परं प्रेत्यहितावहं किञ्चित्करोमि, तद्विना सर्वं निरर्थकं"। चिन्तयतीति श्रेष्ठीशे मार्तण्डो-दयोऽभवत्। प्रातः श्रीगुरुं वन्दितुं प्रययौ। गुरुभिर्धर्मदेशना प्रारब्धा—

आउस्स १ मोह २ वन्ना ३ थंभा ४ कोहा ५ पमाय ६ किविणत्ता ७।
भय ८ सोगा ९ अन्नाणा १० वक्खेव ११ कुऊहला १२ रमणा १३ ॥ १ ॥

इति त्रयोदश काठिया (कष्टा) स्त्याज्याः। ये न त्यजन्ति ते नरकं प्राप्नुवन्ति। यतः—

पणकोडि असमय (डि) लक्खा नवनवइसहस्स पंचसया।
चुलसी अहीय नरए अपइट्ठाणम्मि (मे) वाही ॥ १ ॥

हे इभ्येश! अष्टादिदुःखत्यागार्थं नित्यं धर्मो विधेयः। अचिन्त्यो महिमा पुण्यस्य। यतः—

नरई य केइ जीवा मिच्छादिट्ठी य जइवा जाया। ते मरिऊण नयमे चरिसम्मि हुंति केवलिणो ॥ १ ॥

गुरुबोधितानां न किमपि दुष्करम्। इति निशम्य श्रेष्ठी स्माह—"गृहकर्मरतेन मया नित्यं धर्मं कर्तुं नो शक्यते, तस्मादेकवासरं ब्रूत, यस्मिन् दिने आराधिते सांवत्सरिकपुण्यमाप्यते"। ततो गुरुरगृणात्—"मार्गशीर्षस्यैकादशीं सितामष्टप्रहरपौषधोपवासेन सावद्यवाग्रोधेन मौनेन चाराधय, मासेष्वेकादशस्वपि विधिवत्तपसि पूर्णे सति सुदोद्यापनं विधेहि"। तदाकर्ण्यैकादशीव्रतं परिकरयुतेन श्रेष्ठिनाऽङ्गीचक्रे। उद्यापनं तत्पूर्णे विधिना विदधे। ततस्तस्य पक्षदशोऽह्नि सहसा शूलमुत्पन्नं। तद्योगेण पञ्चत्वं प्राप्य गुरवोक्ते सुरोऽभवत्। तत्रारणे कल्पे एकविंशतिसागरोपमायुष्कं परिपाल्य ततश्च्युत्वा इह भरते सौरिपुरे

[illegible]वश्चन्यदन्, तस्य श्रीमिन्नी राज्ञी, तस्याः कुक्षावागतवत् । ततो गर्भमहिम्ना "व्रतं गृह्णामि, [illegible]दानानि पूजयानि, कर्मनारिजीवान् अभयमुक्तान् विदधामि, गीतनृत्यवादि-[illegible]वितानेषु सम्यग्[illegible] शृणोमि" इत्यादिदोहदेषु सम्पूर्णेषु समये [illegible]प्रसूत तनय-[illegible] । [illegible] दृष्टि [illegible] निदान [illegible] । महोत्सवेन सुव्रताभिधानं चक्रे । क्रमा-[illegible] सकलाः कलाः । यौवने [illegible]राजकुमारीभि सह पाणिग्रहणमहो विदधे । अन्यदा पितरि [illegible] तस्य पुत्रो [illegible] स मुनिर्जातः । एकदा श्रीपूज्य[illegible]दर्शनार्थं गतः । अथ श्रीगुरु-[illegible] देशना—[illegible]( ७ )[illegible] समिति, समय(३)मेयगुप्तिनिर्गुप्त सुमेरुनेत्र(२५)प्रमितजा-[illegible], [illegible]पुरीत, दिविजमनुजतिर्यग्योनिगतमनन्तजनितनैरयोग [illegible], [illegible], नगजितुरगनेत्र(२७)प्रमितगुणगरिष्ठविशिष्टतरमुनि-[illegible] [illegible]निरत, प्राकृतजनमुखादिगाननिदानविषयग्रामविरतः, दूरीकृतनि-[illegible]विकारः, सम्यग्[illegible]महार्हामलसम्मतसूक्ष्मतर-[illegible]गमाः, गुप[illegible]मितनरत्रारकरणानुरंगमाः, निजगुरुसादेशादेशनानि-[illegible]निर्[illegible]अमिषादर्शनोमगरत्राः, दुर्[illegible] [illegible], [illegible]मुनिवृत्तिरिन्नेत्थीमनूषणधर्मसाराय[illegible]-

[illegible]

दयमदमदूरोत्सारितसाध्यचल नन्दनेदनिदानः, नवविधश्रीमद्ब्रह्मचर्यगुप्तिसम्यक्संरक्षणैकपरायणः, दुष्क-र्मदैत्यसमुदायविध्वंसने नारायण, दूरपरित्यक्तविचिकित्सारत्यरतिनीतिहास्य, चन्दनचर्चकच्छेदकजनयु-गलसमानमनोविलास, सर्वथा निर्ममतया निराशीकृतशोक, निजनिरुपमवचनकलारञ्जितसकललोक, सकलश्रीमदार्हतागमपारयायी, जिनगणपरसमनुचीर्णसम्यग्मार्गानुयायी, इहलोकपरलोकनिश्रित. निखि-लचराचरजन्तुजातविहितमानापमानप्रशंसननिन्दनलाभालाभसुखदुःखप्रमुखेष्वपि समानमानस, निजा-नुपमश्रीमदार्हतमतस्थापनकौशलसहस्रदीधितिसमुदयनिवृत्तप्रचारीकृतसमस्तदुर्मतितामस, अप्रशस्ता-ध्यवसायनिरोधक, बहुलजन्यजनसमाजबोधक, परित्यक्तवसु(८)विधमद, तिग्मरोचिःप्रमिततपोभेदच्छे-दसङ्क्रियामतिविधीयमानदुर्भेद्यदुष्टकर्मगद, पञ्चविधस्वाध्यायविधिविधानविधापनसावधान, सकलजग-ज्जन्तुजातवितीर्यमाणाभयदान, पारावार इव गम्भीर, मन्दरमहीधर इव धीर, शङ्ख इव निरञ्जनः, अज्ञानतिमिरावृतान्तरनयनजनतावितीर्णतदुद्घाटनप्रत्यलविमलतादेतुपरमज्ञानाञ्जनः, कूर्म इव गुप्ते-न्द्रिय, समासादितमोहमहामहीपतिविजय जातरूपमिव दग्धाष्टकर्म, पुष्करपत्रमिव निरुपलेपचित्त, महसां पतिरिव दीप्ततेजाः, रागद्वेषमहामल्लनिर्दलनविषयप्रयुक्तमहौजाः, सोम इव सौम्यतागुणगरिष्ठः, सकलभुवनश्रेष्ठ, पञ्चानन इव दुष्प्रधर्षणीय, सकलजनाभिगमनीय, कुञ्जर इव शौण्डीर्यगुणोपेत, सकलदोषलेशापेतः, वृषभ इव जातस्थामा, षट्कादिविजयप्रवर्धितधामा, पारावारनीरमिव विशुद्धहृदय, दैवासुरमानवपतिनिकरमहनीयचरणाम्भोजनिर्ग्रन्थात्मा विहितस्थः गगनमिव निरालम्बः, महानन्दमहानगर-

मरणिप्रवृत्तिनिरते विनिर्मुक्तविलम्ब, शून्यनिकेतनमिव निष्प्रतिकर्माङ्गः, परकृतनिलयस्थितिर्यथा भुजङ्ग, परित्यक्तसकलगासारिकसंबन्ध, पवन इव नि प्रतिबन्धः, जीव इवाप्रतिहतगतिः, श्रीमज्जिनप्रवचनानुसारमति, विहङ्गम इव सर्वतो विप्रयुक्तः, किंबहुना? श्रीमदनूचानसमुचितज्ञानसमायुक्त श्रीमान् धर्मघोषनामा गुरुः स्वर्गतरुरिव जङ्गम समवासार्षीत्। तत्रावनिप्रदेशे सुव्रतानिधान इभ्यपतिनिजसुकृतपुञ्जमिव मूर्तिमन्त प्रकटीभूत श्रीगुरु निरीक्ष्य स्व धन्यमभिमन्यमान ससम्भ्रमं समुत्थाय सविधिवदभिवन्दितवान् इति। अथातः सकलभव्यजनमन प्रमोदमेदुरताविधानसावधाना क्षायिकयाधिकमानसिककर्मकर्दमकलङ्कजयोपार्जितशुभेतरकर्मकलापमहामहीरुहसमूलनिर्मूलनप्रथमप्रावृषेण्यसजलधरवृष्टिप्रकृष्टवृष्टिप्लावितचतुर्दशलोकसमूहतारकजनदुराकलनीयशेवलिनीमहाप्रवाहप्रतिमितधारिणी सकलश्रोतृजनश्रवणपवित्रीकरणमन्त्रमयमहाविद्यामयी सयोगवियोगादिजिनमतमहाङ्ग रोगर्मिमानिपरिभ्रमणकादिशीकजनमहानिर्वेदजननवाच विशेषत पञ्चपर्वाराधनफला देशना निशम्य सुव्रतश्रेष्ठी गुरु स्माह—"हे पूज्य! मया प्राच्यभव एकादशीतपश्चक्रे, तत्प्रभावेणारण्यां प्राप्यानेकादशस्वर्णकोटीः प्रभुः प्रथित। अथ किं सुकृत कुर्वे? यदनल्पफल भवेत्?"। गुरुः प्राह—"येन सौख्य लब्ध तदेव मत त्व भज, येन निरामयो देहो जातस्तदौषध पुन पुन सेव्य। यतः—

पाण्मासिकं तपश्चैकं चतुर्मास्याश्चतुष्टयम् । सोऽष्टमाना शतं षष्ठतपसा द्वे शतेऽकरोत् ॥ १ ॥

तत्पश्चाद् एकादशापि मासस्य संलेखना कृत्वा केवलज्ञानेन मुक्तिमाददिरे । अन्यदैकादश्या मौनसश्रिते सुव्रते एकस्य साधोः कर्णे तीव्रा वेदना समजनि । इतश्च मिथ्यादृग्व्यन्तरसुर एकः सुव्रतमुनिं चालयितुं तत्साधोर्देहेऽवतीर्य रात्रौ वेदनामकरोत् । अथ सुव्रतं प्रति स साधुरवक्–"श्राद्धनिकेतनं गत्वा ऽस्मदीयाङ्गस्वरूपं कथय, यथा मम चिकित्सां कारयेत्" । सुव्रतो दध्यौ–"अद्योपाश्रयाद्बहिर्गमनं मया निषिद्धं, मौनं च कृतं, तत्कथं गृहस्थसमीपे गच्छामि ?" । इति चिन्तयन्तं सुव्रतानगारं प्रति सकोपाटोपं स वदन् धर्मध्वजेन निर्दयमताडयत् । तदा सुव्रतः परिचिन्तयत्–"नास्य महात्मनो दोषः, किं तु ममैव, यस्मादहं चिकित्सां न कारयामि" इत्यादिलोकोत्तरध्यानारूढं निश्चलं सुरगिरिवदकम्प्यस्वरूपं तं मत्वा स सुरः स्थिरो बभूव । सुव्रतसाधुर्भावना भावयन् लोकालोकप्रकाशकं केवलज्ञानं प्रपेदे । तदाऽऽगतनिर्जराः पञ्चमज्ञानोत्सवं चक्रुः । चामीकराम्भोजे स्थित्वा दयामयं धर्ममवदत्, बहून् भव्यान् पृथ्व्यां विहरन् प्रबोधयन् प्रान्ते संलेखनां विधाय सिद्धिसुखं समापेति[1] ॥

इति नेमिमुखादेकादशीमाहात्म्यमुत्तमम् । आकर्ण्य पौरसहितो हरिराराधयत् स्वयम् ॥ १ ॥

इत्थमाराधयन्त्येनां यथाशक्ति यथाविधि । ते भुक्त्वा स्वर्गसौख्यानि लभन्ते शिवसंपदम् ॥ २ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ सप्तदशस्तम्भे एकपञ्चाशदधिकद्विशततमं २५१ व्याख्यानम् ॥

---

१ समापिपेति ।

विधिना मार्गशीर्षस्यैकादशीधर्ममाचरेत् । यदेकादशनिर्वर्षैरचिरात्स शिवं व्रजेत् ॥ १ ॥"

ततः सभार्यः श्रेष्ठी तत्तपः स्वीचकार । अन्यदेद्युः सपरिकरोऽहोरात्रपौषधं चक्रे एकादश्यां, ज्ञात-वृत्तान्तास्तस्करा रात्रौ समेयुः, तैर्गृहमध्ये धनं पुञ्जीकृतं, यावद्ग्रन्थिं बद्ध्वा पलायन्ति तावत्ते शासनदेव्या स्तम्भिताः, प्रातर्दुर्गपालेन दृष्ट्वा दृढं बद्ध्वा राज्ञः पुरो निन्यिरे । नृपो हननार्थमादिष्टवान् । प्राप्त श्रेष्ठी पौषधं पारयित्वा घनं धनं प्राभृतं कृत्वा तान् दस्यूनमोचयत्—"हे नृप ! ममौकसः कर्मकरा इमे व्यस्तं पृथक् पृथक् पतितमन्वितो धनरत्नादिकमेभिर्गृहमध्यत एकीकृत्य न्यस्तं, पादयोर्लुठत सङ्घट्टनं निषेधितं, अतो मदीयभृत्या अमी न वधार्हाः" । इति श्रुत्वा पौराः श्रेष्ठिनं प्रशंसां चक्रुः । तदनु श्रेष्ठी पारणकं चकार । पुनरेकादश्यां श्रेष्ठी पौषधमगृहीत्, रात्रौ दाववत्पुरे समग्रे वह्निः प्राज्वलत् । सर्वे जना नश्यन्तः कान्दिशीका जगुः—"हे श्रेष्ठिन् ! जैनमते साकाराणि व्रतानि सन्ति" इति प्रोक्तोऽपि व्रतभङ्गभयात् घ्वचिन्नानश्यत् । श्रेष्ठिनो गृहवखारहट्टादीनि न ज्वलनोऽज्वालवत् । जलधौ द्वीपवत्तद्गृहाणि वीक्ष्य निखिला नागरास्तद्व्रतं प्रशशंसुः । ततः पूर्णे व्रते एकादशैकादश वस्तूनि समीह्य महदुद्यापनं विधाय सङ्घपूजादिसप्तक्षेत्रेषु द्रव्यं वपन् जनुः कृतार्थमकरोत् ।

तस्य चैकादशीपुण्यात्त्रामा एकादशाजयन् । दश दश पुत्राः पुत्र्यश्चैकैकाश्च प्रतिस्त्रियम् ॥ १ ॥

एकदा चतुर्ज्ञानधरो विजयशेखरसूरिस्तत्र समागात् तदुक्तवैराग्यवाण्या प्रबुद्धः श्रेष्ठी सभार्यः पुत्रेषु गृहभारं न्यस्यातुलोत्सवैः सर्वविरतिमग्रहीत् । निरतिचारं चारित्रं पालयन् स द्वादशाङ्गीं पपाठ । तथा—

पाण्मासिक तपश्चैक चतुर्मास्याश्चतुष्टयम् । सोऽष्टमानां शतं षष्ठतपसां द्वे शतेऽकरोत् ॥ १ ॥

तत्पश्च एकादशापि मासस्य संलेखनां कृत्वा केवलज्ञानेन मुक्तिमाददिरे । अन्यदैकादश्यां मौनमाश्रिते सुव्रते एकस्य साधोः कर्णे तीव्रा वेदना समजनि । ततश्च मिथ्यादृग्व्यन्तरसुर एकः सुव्रतमुनिं चालयितु तत्साधोर्देहेऽवतीर्य रात्रौ वेदनामकरोत् । अथ सुव्रतं प्रति स साधुरवग्–"आकुनिकतनं गत्वा ऽद्य मदीयाङ्गस्वरूपं कथय, यथा मम चिकित्सां कारयेत्" । सुव्रतो दध्यौ–"अधोपाश्रयाद्बहिर्गमनं मया निषिद्धं, मौनं च कृतं, तत्कथं गृहस्थसमीपे गच्छामि ?" । इति चिन्तयन्तं सुव्रतानगारं प्रति सकोपाटोपः स वदन् धर्मध्वजेन निर्दयमताडयत् । तदा सुव्रतः परिचिन्तयत्–"नास्य महात्मनो दोषः, किंतु ममैव, यस्मादहं चिकित्सां न कारयामि" इत्यादिशोभनध्यानारूढं निश्चलं सुरगिरिमिवाकम्प्यस्वरूपं तं मत्वा स सुरः स्थिरो बभूव । सुव्रतसाधुर्भावना भावयन् लोकालोकप्रकाशकं केवलज्ञानं प्रपेदे । तदाऽऽसन्नदेवाः पञ्चमज्ञानोत्सवं चक्रुः । चामीकराम्भोजे स्थित्वा दयामयं धर्ममवदत्, बहून् भव्यान् पृथ्व्यां विहरन् प्रबोधयन् प्रान्ते संलेखनां विधाय सिद्धिसुखं समापेति ॥ ?

इति नेमिमुखादेकादशीमाहात्म्यमुज्ज्वलम् । आकर्ण्य पौरसहितो हरिराराधयत् स्वयम् ॥ १ ॥

इमामाराधयन्त्येनां यथाशक्ति यथाविधि । ते भुक्त्वा स्वर्गसौख्यानि लभन्ते शिवसंपदम् ॥ २ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादमन्थवृत्तौ सप्तदशस्तम्भे एकपञ्चाशदधिकद्विशततमं २५१ व्याख्यानम् ॥

---

१ सन्निधिस्थ ।

यमहं मधुसर्पिर्भ्यां तर्पयामि दिवानिशम् । दग्धस्तेनैवोदजो मे जातं तच्छरणाद्भयम् ॥ १ ॥

हे सूरे ! तच्चत्व करणं नार्हं । सूरिस्तं हृत्वा भूषणानि जग्राह । ततोऽग्रे वायुकायाख्यमर्भकं वीक्ष्य गुरुस्तस्यालङ्कारान् लातु सोद्यमी जातः । सोऽपि प्राग्वत्स्वाभिधामुक्त्वा ज्ञातं जगौ—एकः कोऽपि नरो युवा पुराऽपि भूरिबलोऽभूत् । तं वातरोगेण कम्पिताङ्गं वीक्ष्य कोऽपीति पृष्टवान्—"पूर्वं धावन् लङ्घनोद्योगी भूत्वाऽधुना यष्टिमालम्ब्य कस्माद्गच्छसि ?

सोऽवादीद्यो मरुज्ज्येष्ठाषाढयोः सौख्यदोऽभवत् । स एव बाधतेऽङ्गं मे जातं हि शरणाद्भयम् ॥ १ ॥

इत्युक्त्वा पूर्ववत्स्थितस्य शिशोर्भूषणान्यग्रहीत् । भूयोऽपि पुरतो बालं वनस्पतिकायाख्यं वीक्ष्य भूषणग्रहणोत्सुकं गुरुं प्रति स बालो वृत्तं जगाद—क्वापि वने द्रुमे खगा नीडे वसन्ति । अन्यदा तद्वृक्षमूलं उद्गता लता, तां विलग्य भुजङ्ग आरुह्य खगबालानभक्षयत् । ततस्ते विहगा इत्थं मिथो मुहुराहु —

अद्य यावत्सुखं वृक्षे स्थितमत्रानुपद्रवे । अस्मादेव लतायुक्तादधाभूच्छरणाद्भयम् ॥ १ ॥

सूरिः कथां श्रुत्वाऽऽह—"हे सुभग ! त्वं सुबुद्धिरसि" इत्युदीर्य कृपां हित्वा भूषणान्याददे । ततोऽग्रे प्रस्थितः, बालं वीक्ष्य पप्रच्छ—"किं तवाभिधानं ?" स आह—"त्रसकायिक" इति श्रुत्वाऽलङ्कारानाछेत्तुमुत्सुकः सोऽभूत् । तदा स प्राह—"मदाख्यानं श्रुत्वा पश्चाद्यथेच्छं विधेयं । तथाहि—

क्वापि पुरे शत्रुनिर्वेष्टिते सति स्वस्वधनानि आत्ता लोका बहिर्गतिकाश्च पुरान्त प्रविविशु । तदा कोऽपीत्यगायत्—

जीवा पौरा रमन्ति युष्मान्निघ्नन्ति च द्विष । तत्कापि यान्तु मातङ्गा जात शरणतो भयम् ॥ १ ॥"

एवं भाषयन्थ ज्ञात तेन प्रोक्तेऽपि अमुश्वति गुरौ द्वितीया कथामब्रवीत्—क्वापि पुरे नृपो निजेश्वरे भाण्डे चौर्यमचीकरत् । तस्य राज्ञ पुरोधास्तु सर्वं जनमजरण्मयत् । तत सिता लोका मिथो दध्यु —

यत्र राजा स्वय चौरो जणकश्च पुरोहित । यान्तु पौरा पुरात्तस्माज्जात हि शरणाद्भयम् ॥ १ ॥"

इति श्रुत्वाऽपि स्वदुष्टत्वममुश्वन्त गुरु तृतीय शतमूचे—क्वापि पुरे विप्रोऽतिकामुक सुरूपा स्वसुता-मवन्य गिरुत्त्क्षया न मिलेत । त नीरवनु दृष्ट्वा पत्न्या निर्बन्धेन पृष्टो जगाद सत्य । पत्नी पतिप्राण-प्राणार्थं स्वपुत्रीमिति प्राह—"अस्मत्कुलस्थीयमिद भाग्यदनुका सुता पश्चाद्विवाह्यते, अत कृष्णचतुर्दशीनिशायां यन्ताउय त्व मत्त । तत्र दीपोद्योत मा कार्षी , यद्व सरोषमपयास्यति" । साऽपि मातृवच स्वीकृत्य दीप मरारम्यगिन आत्ता गता । तन्मात्रा प्रवितो विप्रोऽपि ता नि शङ्कमुपभुज्य सुखम-स्वाप्सीत् । अथ कौतुकात् तदीपन पश्यन्ती तात दृष्ट्वा दध्यौ—"अहो मात्राऽपि माया कृता, अथप्रभृति अयमव पति , मम मातरा नृत्ये प्रारब्ध कि घुघरकरणं ?" । ततो नि शङ्क रतश्रान्तौ तौ सुप्तौ, प्रगेऽपि न प्रबुद्धौ । ततो मात्रा प्राप—"हले ! अद्यापि नो जागर्षि" । साऽवदत्—"हे मातः ! त्वदुदित कृते, दत्त ममायमत पतिदत्त, त्वमन्य गवेषय" श्रुत्वा माता प्राह—

धर्माचार्यस्य मे यो धर्मदानविधायिन । तस्यानृणोऽहं नैव स्यां ब्रवीमि किमतः परम् ॥ १ ॥"
गुरोः स्वापराधं क्षमयित्वा सुरलोकमगात् । सूरिरप्यालोचितप्रतिक्रान्तः तपोऽत्युग्रं चकार ॥
आषाढसूरिरिति दर्शनमनाय प्राक्, चित्ते चचार तदनु ( सौ ) न तथा विधेयः ।
नाशः स एव वहते स यथा च पश्चान्सर्वैस्तथा प्रतिवरं सततं स जाच्यः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ सप्तदश-
स्तम्भे द्विपञ्चाशदधिकद्विशततमं २५२ व्याख्यानम् ॥

## त्रिपञ्चाशदधिकद्विशततमं २५३ व्याख्यानम् ॥

अथ मिथ्यात्वभेदानाह—

एकधा द्विविधा नूनं चतुर्धा त्रिविधा मतम् । दशधा पञ्चधा चैव मिथ्यात्वं बहुधा स्मृतम् ॥ १ ॥

एकप्रकारेण मिथ्यात्वं श्रीमन्मुनीन्द्रप्रवचनेऽविश्वासरूपं जीवादिपदार्थेष्वश्रद्धानं च १ । द्वाभ्यां प्रकाराभ्यामिति द्विधा मिथ्यात्वं व्यक्ताव्यक्तरूपं, तत्र व्यक्तं स्पष्टं चैतन्यानां संज्ञिपञ्चेन्द्रियादिजीवानां प्रमाणशास्त्रयुक्तिनिरपेक्षान्तपक्षसेवं पुष्टिविधायकादीनां व्यक्तं मिथ्यात्वं स्यात् । अव्यक्तं तु यदनादिकाले मोहनीयप्रकृतिरूपं मिथ्यात्वं सद्दर्शनरूपात्मगुणच्छादकं जीवेन सह सदाऽविनाभावेन वर्तते, तदपरं निगोदादिजीवानां ज्ञेयमिति । अथ प्रकारान्तरेण तद्द्विधा, तत्र बाह्यवृत्त्या मिथ्यात्वाचारं विदधदप्यन्तर्वृत्त्या निर्मलं कुमारपालोपरोधेन सोमेश्वरयात्रां चितन्वानश्रीहेमचन्द्रगुरोरिव

गैरिकभक्तिकारकक्कातिकश्रेष्ठिन इव वा। भावमिथ्यात्वं तु भगवद् जिनप्रणीतपदार्थष्वनादर। निश्चयव्यवहारमिथ्यात्वयोरपि अयमेवार्थः स्वधिया वाच्य। अथ चतुर्भि प्रकारैरिति चतुर्धा लौकिकदेवगत १, लौकिकगुरुगत २, लोकोत्तरदेवगत ३, लोकोत्तरगुरुगत ४। तत्र हरिहरब्रह्मलम्बोदरगोत्रनन्देन्नपालादीना पूजन प्रथम मिथ्यात्व १। भागवतसन्यासियोगिनग्नमनाब्रह्मणादिलौकिकगुरूणा पूजन मानन द्वितीय तदिति २। लोकोत्तरदेवेषु यात्रादिमानन हे अमुकप्रभो! यदि ममैव कार्य भविष्यति तदाऽहं श्रीफल स्नात्र दीपक नित्यावलगन अष्टभेदादिपूजाकरण च दास्य इत्यादि ससारार्थं मानन। स्तवन वद—हे प्रभो! त्व सत्योऽसि, मदीय विवाहादि कुर्वत्र कार्य त्वयैव निष्पादित। अधुना मत्पुनस्तुपयुगल कुशल कुरु इत्यादिविविधप्रकारैर्जना अधिकारिणोऽविनाशिनो दूषण ददति। हा हा धिग्मौढ्य मिथ्यात्वव्याधारमनिकेतनाना, उक्त च पूर्वपूज्यै —

लोगुत्तरदेवम्मि वि लोइयदेवाण जाणि लिंगाणि। इच्छापरिग्गहाइणि तेमिमारोवण मिच्छा ॥ १ ॥

इति तृतीय ३। लोकोत्तरगुरुगत पार्श्वस्थादीना गुरुत्वबुद्ध्या वन्दनादिविधान। अथवा लोकोत्तरदेवगतमिह ज्ञेय—परतीर्थिकपरिगृहीतजिनबिम्बवन्दनादिक त्याज्य, तथा जिनमन्दिरेऽपि अनवाना श्राविकाणा रात्रौ प्रवेश श्रमणाना च वास —अवस्थान वलिदान स्नान च न विधेय, अथवा तम्बोलादिदानचर्वणजलक्रीडनान्दोलननृत्यप्रेक्षणादीनि लौकिकदेवगृहेष्विव यत्रार्हच्चैत्ये क्रियन्ते तज्जिनचैत्य वर्ज्य। तथा लोकोत्तरगुरुगत चेद प्रोक्त पूर्वसूरिणा—

[illegible] । [illegible] नापार्थगुणस्थे प्ररूपयति, निवारितोऽपि न निवृति तस्याभिनिवेशरूपं ३। [illegible] सूक्ष्मं सपुरुषं शङ्कित प्रकाशते, न चान्य पृच्छति तत् ४। अनाभोगिकं एकेन्द्रियाणाम- [illegible] सम्यगसम्यग्विचारासंभवादिति ५। तदा वदन्ति प्रकारैर्बहुधा मिथ्यात्वं स्मृतं—निगदितं। [illegible] —विविधाभुक्तो विशेषभेदा सन्ति, क्वचिदेकोऽपि विप्रकारा वर्तन्ते, तत्तस्वस्थानाज्ज्ञेयमित्यर्थः। [illegible]—

अनन्तकालीनमिथ्यात्वेऽनाद्यनन्ता स्थितिर्भवेत्। सा भव्याश्रितमिथ्यात्वेऽनादिसान्ता पुनर्मता ॥ १ ॥

[illegible] । [illegible]मिह मिथ्यात्वकालचिन्तायां चतुर्भङ्गी, तद्यथा—अनाद्यनन्त १, अनादि- सान्त २ साद्यनन्त ३, सादिसान्त ४ च। तत्र मिथ्यात्वं विपरीतरुचिरूपं अभव्यानामनाद्यनन्तं [illegible] अनादिकालात्तु तत्सद्भावात्तेषामिकाले कदापि न तदनाशाच्च १। भव्यानां पुनर्मिथ्यात्वमनादि- [illegible] चरति—योऽनादिमिथ्यादृष्टिः सन् भव्यजीवः सम्यक्त्वं लप्स्यते तस्य तदन्तो [illegible] मिथ्यात्वमनादिसान्तं २। यस्त्वनादिमिथ्यादृष्टिः स सम्यक्त्वं लब्ध्वा केनापि कार- [illegible] याति तस्य तदनादि, सम्यक्त्वलाभादनन्तरं तत्प्राप्तेः सादित्वात्, मिथ्यात्वे च जघ- [illegible] [illegible]नादिसान्तमुत्कृष्टतोऽर्धपुद्गलपरावर्तं यावत्स्थित्वा यदा पुनरपि सम्य- [illegible] तदा सादिसान्तं ४। साद्यनन्तमिति तृतीयभङ्गस्तु शून्य एवेति ३। अत्र शिष्यो भव्याभव्य- [illegible], तदा गुरुराह—युक्तिपदेन उक्ष्यतीति चाग्य मिद्धिगमनयोग्यो न पुनरभव्य सिद्धि-

गामी, एव भव्यानामपि केषाञ्चित् सिद्धिगमनाभावात्। उक्तं च—"भव्वा वि न सिज्झिस्सति केइ" इत्यादि। भव्यविपरीता अभव्या, तथा च ते कदाचिदपि संसारस्य पारं न प्राप्ता, न प्राप्नुवन्ति, न प्राप्स्यन्ति इति। इह भव्याभव्यत्वलक्षणमेवमाचक्षते वृद्धा—संसारविपक्षभूतं मोक्षं मन्यते, तत्प्राप्त्यभिलाषं वहति "किमहं भव्योऽभव्यो वा? यदि भव्यस्तदा शोभनं, अथाभव्यस्तदा धिङ्मां" इत्यादिचिन्तां कदापि करोति स इत्यादिचिह्नेन ज्ञायते भव्य इति। यस्य तु जातुचिदपि नेयं चिन्ता समुत्पन्ना समुत्पद्यते समुत्पत्स्यते वा, असावभव्य इति ज्ञायते। उक्तं चाचाराङ्गवृत्तौ—"अभव्यस्य हि भव्याभव्यशङ्काया अभावात्" इति। अत्रार्थे महाऽभव्यपालकपापिनः सम्बन्धः संक्षेपतः। तथाहि—

श्रावस्तीपुरीनृपसुतः स्कन्दकः श्रीमुनिसुव्रतान्तिके प्राप्तश्राद्धधर्मः। अन्यदा कुम्भकारपुरतः समागतेन पालकपुरोहितेन सह नृपसभायां धर्मवादं चकार। स्कन्दकेन स जितः। ततो वैराग्येण स्कन्दको जिनान्तिके दीक्षां जग्राह। एकदा जिनं प्राह—"यदि प्रभोरादेशः स्यात्तदाऽहं स्व(भगिनी)देशं व्रजामि। ततः प्रभुः प्राह—"महानुपसर्गो भावी, त्वां विना सर्वे आराधका भाविनः"। स आह—

"आराधनासारं हि नोपसर्गस्तपस्विनाम्। कुः स्यते महान् दमहानन्दाभिलाषिणाम्॥ १॥"

ततः स पञ्चशतमुनिभिः सह विहरन् कुम्भकारपुरोद्याने समागात्। तं श्रुत्वा पालकः पूर्ववैरस्मरणात् वने गुप्तरीत्या शस्त्राणि संगोप्य नृपं प्राह—"त्वद्राज्यं ग्रहीतुममी स्पृहयन्ति विद्यमाना नो दृष्टा'। ततो नृपस्य तानि शस्त्राणि प्रदर्श्य तेषां हिंसार्थं नृपादेशं प्राप्य तान् संयतान्

स्पष्टः । ज्ञातार्थस्तु मंखलीपुत्रज्ञातेन ज्ञेयः । तथाहि—श्रावस्त्यां श्रीवीरप्रभुर्व्योऽमर्षपूरितो वादक-रणार्थं मंखलीपुत्र समागच्छन्त दृष्ट्वा गौतमादिश्रमणेभ्यः प्रभुणाऽऽदिष्ट—"अत्र मंखलीसुत ममेति, युष्माभिलदृष्टिपुरो न स्थेय" ततः सर्वेऽपि मुनयस्त्रमर्गानुत्रतिगाधुभ्या विनाऽन्ये दूर तस्थु । ततश्च स एत्य जिन स्माह—"अह सर्वज्ञोऽस्मि । अस्मदीयश्रुते पञ्चलक्षा षष्टिसहस्राः षट्शतानि त्रयश्च भेदाः कर्मणा सन्ति, तेषा क्षये सिध्यति । तथा हे काश्यप ! तव शिष्यो गोशालोऽजल मृतः । अह तु बहुबुद्धिमान् सप्तदेहेषु परावर्तना करोमि-राजगृहे उदायिशरीर त्यक्त्वा एणयकदेहे द्वाविंशति-वर्षाणि यावत् स्थित । तत्तनु मुक्त्वा दण्डपुरे मल्लरामदेहे एकविंशतिवर्षाणि, तद्विहाय चम्पापुर्या मण्डितदेहे विंशतिवर्षाणि, तद्विग्रह विमुच्य वाणारस्या रोहस्य देहे एकोनविंशतिवर्षाणि, तत्प-रित्यज्यालभिकाया भारद्वाजदेहेऽष्टादशवर्षाणि, तद्विहाय विशालायामर्जुनदेहे सप्तदशवर्षाणि, तद्देह त्यक्त्वा श्रावस्त्या मंखलीपुत्रदेह परीषहसहनक्षम ज्ञात्वाऽत्र षोडशवर्षाणि यावत् स्थितिं करिष्यामि । हे काश्यप ! त्रयस्त्रिंशदधिकशतवर्षै कृत्वा सप्तदेहपरावर्तना कार्या, एतदस्मच्छास्त्रेऽभिहित" । प्रभु प्राह—"किं मुधाऽऽत्मान छादयसि एकेनोर्णालोमेन कार्पासपुञ्जकेन तृणेन वा चोर इव ?" । इति श्रुत्वा जातमन्यु स वीतरागमसमञ्जसवचोभिराशातना चकार । तदा प्रभुधर्मभक्तः सर्वानुभूतिसाधुस्तमाह—"किं मृषा वदसि ? तेनोपदेश्यादिविद्यादायकगुरोराशातना करोषि ?" । श्रुत्वेति क्रुद्धस्त मुनिं तपस्ते-जसा भस्मसाद्विधाय पुनः स्वामिनमनिन्दयत् । ततो जिनान्तेवासिसुनक्षत्रमुनिस्तमिति स्माह—"किं

स मर्त्यपीलनयन्त्रान्तिकेऽनयत् । तत्र घाण्यां ( यन्त्रे ) तेन द्व्यूनपञ्चशतर्षिषु हतेषु सूरिस्तं प्राह— "त्वमेन बालसाधु विमुच्य पूर्वं मा पीलय" । स गुरौ ऋद्धिखविधित्सया प्राक् त बालमपीडयत् । सर्वेऽपि सूरिभिर्निर्यामिताः पञ्चशती साधवो मुक्तिं प्रापु । तदा सूरिस्तेन सह जनपदज्वलननिदान चकार । ततो विपद्य वह्निकुमारो भूत्वा स्ववैरग्रहणार्थं तत्रैत्य पालकयुतं तद्देश भस्मीचकार । अद्यापि दण्डकारण्यमिति बुधै प्रोच्यते । अदृष्पूर्विकास्ते मुनय कालाभिमुख न दीनता ययुः । अनेकलब्धियुक्ता अपि क्षमामन्तर्दधु , अहो तेषा वीतरागत्वमिति ॥

मिथ्यात्वमुत्कृष्टमनाद्यनन्तज, स पालकः श्वभ्रगति दधन् दधौ ।
मिथ्यात्वमद्य न पिबन्ति ये जना–स्ते प्राप्नुवन्ति प्रमदा सुचेतनाम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ सप्तद-
शस्तम्भे त्रिपञ्चाशदधिकद्विशततम २५३ व्याख्यानम् ॥

---

## चतुष्पञ्चाशदधिकद्विशततमं २५४ व्याख्यानम् ॥

अथ मिथ्यात्व दुस्त्यजमित्याह—

अनन्तज्ञानसपूर्णदर्शन चरणान्वितम् । गुरु प्राप्य न मिथ्यात्वं त्यजन्ति मूढबुद्धयः ॥ १ ॥

स्पष्टः । भावार्थस्तु मङ्खलीपुत्रज्ञातेन ज्ञेयः । तथाहि—श्रावस्त्यां श्रीवीरप्रभुन्योऽमर्षपूरितो वादक-
रणार्थं मङ्खलीपुत्रं समागच्छन्तं दृष्ट्वा गौतमादिश्रमणेभ्यः प्रभुणाऽऽदिष्टं—"अत्र मंखलीसुतः समेति,
युष्माभिस्तद्दृष्टिपुरो न स्थेयं" ततः सर्वेऽपि मुनयस्तत्सर्वानुभूतिसाधुभ्यां विनाऽन्ये दूरं तस्थुः । स्तत्र
स एत्य जिनं साह—"अहं सर्वज्ञोऽस्मि । अस्मदीयश्रुते पञ्चलक्षाः षष्टिसहस्राः षट्शतानि त्रयश्च
भेदाः कर्मणां सन्ति, तेषां क्षये सिध्यति । तथा हे काश्यप ! तव शिष्यो गोशालोऽसौ मृतः । अहं
तु बहुबुद्धिमान् सप्तदेहेषु परावर्तनां करोमि-राजगृहे उदायिशरीरं त्यक्त्वा एणेयकदेहे द्वाविंशति-
वर्षाणि यावत् स्थित । तत्तनुं मुक्त्वा दण्डपुरे मल्लरामदेहे एकविंशतिवर्षाणि, तद्विहाय चम्पापुर्यां
मण्डिकदेहे विंशतिवर्षाणि, तद्विग्रहं विमुच्य वाणारस्यां रोहस्य देहे एकोनविंशतिवर्षाणि, तत्प-
रित्यज्याऽऽलभिकायां भारद्वाजदेहेऽष्टादशवर्षाणि, तद्विहाय वैशाल्यामर्जुनदेहे सप्तदशवर्षाणि, तद्देहं
त्यक्त्वा श्रावस्त्यां मङ्खलीपुत्रदेहं परीषहसहनक्षमं ज्ञात्वाऽत्र षोडशवर्षाणि यावत् स्थितिं करिष्यामि ।
हे काश्यप ! त्रयस्त्रिंशदधिकशतवर्षं कृत्वा सप्तदेहपरावर्तना कार्या, एतदस्मच्छास्त्रेऽभिहितं" । प्रभु
राह—"किं मुधाऽऽत्मानं गोपयसि एकेनोर्णालोम्ना कर्पासपुञ्जकेन तृणेन वा चोर इव ?" । इति श्रुत्वा
जातमन्युः स वीतरागमसमञ्जसवचोभिराशातनां चकार । तदा प्रभुधर्मरक्तः सर्वानुभूतिसाधुस्तमाह—
"किं मुधा वदसि ? तेजोलेश्यादिविद्यादायकगुरोराशातनां करोषि ?" । श्रुत्वेति क्रुद्धस्तं मुनिं तपस्ते-
जसा भस्मसाद्विधाय पुनः स्वामिनमनिन्दयत् । ततो जिनान्तेवासिसुनक्षत्रमुनिस्तमिति साह—"किं

त्रिभुवनैकगुरोरवज्ञां करोषि ? अनया चेष्टया श्वभ्रपतनं तव जाव्यं"। इति वाक्येन रुष्टः स तं मुनिं तेजोलेश्ययाऽदीदहत्। पुनर्जगदीश्वरमयोग्यवाक्यैरनिन्दयत्। तदा प्रभुः प्राह—"किं कुबुद्ध्या मिथ्या-त्वेन च दुर्धरं नरके पातयसि हीनगतौ ?"। ततः स क्रुद्धः सप्ताष्टपदान्यपसृत्य तेजोलेश्यां मुमोच जिनोपरि। सा जिनं प्रदक्षिणीकृत्य व्याघुट्य गोशालतनुं प्रविवेश। तदा स बाह्यप्रातिहार्यैः कालिमानं धीरं स्माह—"मत्तपस्तेजसा षण्मासमध्ये कालं प्राप्स्यसि"। प्रभुः स्माह—"अहं षोडश वर्षान् केव-लित्वेन विहरिष्ये, परं त्वं सप्ताहे पित्तज्वरपरिगतश्छद्मस्थः सन् कालं प्राप्स्यसि"। ततः प्रभुः सर्वान् साधूनादिशत्—"एष धर्मचोदनाभिरस्य शिक्षा दत्त"। ततस्ते धर्मयुक्तिभिस्तमशिक्षयन्। सोऽपि प्रत्युत्तरदाने असमर्थो भूत्वा मुनीनां बाधाकरमुपायमचिन्तयत्, परं तत्कृतसर्वप्रयासो निष्फलो जातः। ततः स 'हा हा! अस्य महापुरुषस्य वाक्यं निष्फलं न स्यात्' इति विचिन्त्य दीर्घं निःश्वस्य "हा हा! किं जातं ?" इत्युच्चरन् पादौ भूमावास्फाल्य हालाहलायाः कुम्भकारापणे समागात्। शीतार्थमाम्रफलहस्तः सोऽनिशं मद्यपानेन नृत्यति स्म। तदा जिनेशः सर्वसाधून् स्माह—"अनेन मद्वधार्थं तेजोलेश्या मुक्ता सा षोडशजनपदान् भस्मसात्करोति एतादृशी महिता, परं सैतस्यैव देहे प्रविष्टा। अधुना स तद्वेदनया शीतोपचारान् करोति"। अथ स गोशाल आजीविकोपासकानां स्वजनानां चरमोपदेशं ददौ। ततः स आसन्नं स्वकालमवबुध्य शासनदेवताप्रेरितचित्तः स्वशिष्यानेव प्राह—"एष कालमासं मां विज्ञाय सुग-न्धोदकेन संस्नाप्य गोशीर्षचन्दनेन गात्रं विलेप्य पुरुषसहस्रवाह्यशिबिकायामारोप्य श्रावस्त्यां त्रिपथे

[illegible] च महता [illegible]नोद्घोषणामिमां कुर्यात्—"अय मङ्खलीसुतोऽजिनो हि जिनप्रलापी चरमती-
[illegible]कारक श्रमणघातकोऽनेकेषां मिथ्यात्वप्रवर्तक स्वतेजोलेश्ययाऽऽक्रान्तो महामोहनीयकर्म-
[illegible] छद्मस्थ एव कालं गतः", तस्मात् शिष्या मां कालगतं ज्ञात्वा वल्कलदवरिकया वामपादं
बद्ध्वा त्रिमुख निष्ठीवनं कृत्वा श्रावस्तीचतुष्पथे सर्वत्राकर्षणं विधाय महोत्सवं कुर्वीध्वम्"।
[illegible] किञ्चिदुक्त्वा परमात्मवचने जातविश्वासः वीतरागशरणं सर्वस्वशिष्यसमक्षं विधाय
कालमगमत्। तस्मिन्मृते [illegible] तत्कृतशपथपरिपालनार्थं
[illegible] श्रावस्तीमालिख्य [illegible] सर्वं कृतं, ततो नीहरणं कृतं। अथ प्रभुर्विहरन् क्रमेण
[illegible] समाजगाम। तत्र [illegible] शरीरं [illegible] चातुर्वर्ण्यजना इमां वाचं कुर्वन्ति स्म यत्—
[illegible] करिष्यति' इति। इतश्च जगद्गुरुः सिंह-
नामानगारं [illegible] एवममन्यत—"मम धर्माचार्यस्य भगवतः [illegible]
[illegible] महावीरो गोशालकृते तेजोलेश्ययाऽपकृत [illegible]
[illegible]" इति [illegible] मातुलकस्थानिधानं [illegible]
[illegible] महता [illegible] जगद्गुरुः [illegible]—"भो
[illegible] ततो
[illegible] कुमारकुमारीरे [illegible]

मार्ज्जारसंज्ञको वायुः, तद्वारकं कुक्कुटमांसं बीजपूरकं तदानय, तेन प्रयोजनम्"। इत्येवमुक्तोऽसौ तथैव कृतवान्। रेवती
[illegible] शुभ्र[illegible] [illegible] पदानि संमुख-
[illegible] स्वामिन्! भदिशतु, किमागमनप्रयोजनम्?"। मुनिना वीर-
[illegible] निर्दिष्ट। साऽपि स्वात्मानं कृतार्थं मन्यमाना यथायाचित
[illegible] [illegible] निर्दिष्टं। भगवताऽपि वीतरागतयैवोदरकोष्ठे निक्षिप्तं।
[illegible] आनन्दितं चतुर्वर्णं, मुदितो निखिलो देवादिलोकः। तदा सा
[illegible] तीर्थंकरपदप्राप्तियोग्यं मानसं दधौ। अथ श्रीगौतमः
[illegible] स्वामिन्! युष्मदीयान्तेवासी सर्वानुभूतिसाधुर्मरणं प्राप्य कुत्र गतः?
[illegible] सहस्रारे कल्पे देवत्वेनोत्पन्नोऽष्टादशसागरोपमायुः पूर्णा
[illegible]। पुनर्गणधरः पप्रच्छ—"भगवन्! सुनक्षत्रमुनिर्युष्मच्छिष्यः
[illegible] अच्युते कल्पे द्वाविंशतिसागरोपमायुर्देवत्वेनोत्पन्नः। ततश्च्यु-
[illegible]। पुनः स्वामिनं पप्रच्छ—"गोशालकस्य का गति-
[illegible] द्वादशकल्पे [illegible] द्वाविंशतिसागरायुर्देवत्वेन द्वादशस्थाने [illegible]
[illegible]—

किं करोति गुरु प्राज्ञो मिथ्यात्वमूढचेतसाम् । शिष्याणां पापरक्तानां मखलीपुत्रमन्दताम् ॥ १ ॥
आजन्म मिथ्यात्वरतोऽपि पश्चात्, प्राप्तो जिनेन्द्रस्य वचस्सु तथ्यताम् ।
नाहं जिनो ज्ञातसुतो जिनेश्वरः, प्राहेति शिष्यान् जिनवीर एव सः ॥ २ ॥
त्वद्रीक्षणं मेऽस्तु जिजेषुया वदन्, शिष्यैरनूदेति निनैः स्वमङ्गिकः ।
मत्वोक्तिबोध यदि नागमत्तदा, मर्मोक्तिभिः प्रान्तक्षणे ददौ सुधीः ॥ ३ ॥
तस्मै क्रूराय मन्युत्व स्वामिभिर्न कदा स्मृतम् । मत्युत शुद्धधीर्न्यस्ता अहो त्वद्वीतरागता ॥ ४ ॥
॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशमासादग्रन्थवृत्तौ सप्तदशस्तम्भे
चतुष्पञ्चाशदधिकद्विशततम २५४ व्याख्यानम् ॥

---

## पञ्चपञ्चाशदधिकद्विशततमं २५५ व्याख्यानम् ॥

अथ गुरोराशातनाफलमाह—

गुरोराशातना तत्र मखलीपुत्र स्वत्पधी । निजात्मानं जगौघेषु न्यधादहो कुतर्कता ॥ १ ॥

स्पष्ट । श्लोकोक्तज्ञात चेद—श्रीमदाद्यगणनाथ श्रीमत्परमात्मानं त्रिभुवनैकशरणं वाञ्छितवरदमिति पप्रच्छ—"स्वामिन् ! मखलीसुतचरित्रमध्ये यज्ञानि तन्निगदतु" । भगवानुवाच—अत्र भरते ज्ञातवारपुरे

ता-र्थो प्रयोज।, तथाऽन्यनिर्दोषमस्ति तद्गृहे, परं पर्युषितं मार्जाराभिधानस्य वायोर्निवृत्तिकारकं कुक्कुटमांसकं बीजपूरकटाहमित्यर्थः तदानय, तेन प्रयोजनं"। इत्येवमुक्तोऽसौ तथैव कृतवान्। रेवती श्राविका से सिंहानगारं शुभविकारमागच्छन्तं वीक्ष्य हृष्टा तुष्टाऽऽसनादभ्युत्थाय सप्ताष्टानि पदानि संमुखमागत्य त्रिः प्रदक्षिणा विधायावादीत—"हे स्वामिन्! सदिशतु, किमागमनप्रयोजनं?"। मुनिना वीरपार्श्वानुसारेणौषधयाग्यं याचित, अन्यद् निषिद्धं। साऽपि स्वात्मानं कृतार्थं मन्यमाना यथायाचितं तत्पात्रे प्रक्षिप्तवती। तेनाप्यानीय तद्भगवतो हस्ते निहितं। भगवताऽपि वीतरागतयैवोदरकोष्ठे निक्षिप्तं। ततस्तत्क्षणमेव क्षीणरोगो जातः। आनन्दितो यतिवर्ग, मुदितो निखिलो देवादिलोकः। तदा सा रेवती श्राविका त्रिशलाङ्गजं परमात्मानं स्तुवन्ती तीर्थंकरपदप्राप्तियोग्यं मानसं दधौ। अथ श्रीगौतम श्रीमहावीरं प्रणम्यैव पप्रच्छ—"स्वामिन्! युष्मदीयान्तेवासी सर्वानुभूतिसाधुर्मङ्खलीसुततपस्तेजसा दग्धः कां गतिं गतवान्?"। भगवानुवाच—"स साधुः सहस्रारे कल्पे देवत्वेनोत्पन्नोऽष्टादशोदध्यायुः पूर्णेन च्युत्वा महाविदेहे नरत्वं प्राप्य तत्र सेत्स्यति"। पुनर्गणभृत्पप्रच्छ—"भगवन्! सुनक्षत्रमुनिर्युष्मद्विनेयः कां गतिं ययौ?"। प्रभुः प्राह—"स मुनिरालोच्य प्रतिक्रम्याच्युतकल्पे महायुर्देवत्वेनोत्पन्न। ततश्च्युत्वा महाविदेहे सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति"। पुन स्वामिनं पप्रच्छ गणेश —"मङ्खलीपुत्रस्तु कां गतिमाप्तः?"। प्रभुरुवाच—"सोऽन्त्यसमये किञ्चित्सम्यक्त्वो द्वाविंशत्युदध्यायुषा द्वादशकल्पे मान-वाद्"। अथ प्रश्नसारः—

किं करोति गुरु प्राज्ञो मिथ्यात्वमूढचेतसाम् । शिष्याणां पापरक्तानां मखलीपुत्रसदृशाम् ॥ १ ॥

आनन्द मिथ्यात्वरतोऽपि पश्चात्, प्राप्तो जिनेन्द्रस्य वचस्सु तथ्यताम् ।

नाहं जिनो ज्ञातसुतो जिनेश्वरः, प्राहेति शिष्यान् जिनवीर एव स ॥ २ ॥

त्वद्वीर्य मेऽस्तु निजेच्छया वदन्, शिष्यैरजूरेति जिनै स्वसङ्गिक ।

मत्वोक्तिजोथ यदि नागमत्तदा, मर्मोक्तिभिः प्रान्तदशे ददौ सुधी ॥ ३ ॥

तस्मै कृताय मन्युस्त्वं स्वामिजिनं कदा स्मृतम् । प्रत्युत शुद्धधीर्न्यस्ता अहो त्वद्वीतरागता ॥ ४ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादमन्यवृत्तौ सप्तदशस्तम्भे

चतुःपञ्चाशदधिकद्विशततम २५४ व्याख्यानम् ॥

---

## पञ्चपञ्चाशदधिकद्विशततम २५५ व्याख्यानम् ॥

अथ मनोरथानामाह—

मनोरथानां न मगधीपुत्र स्पर्द्धी । जिनात्मानं जगौ येषु न्यधादहो कुतर्कता ॥ १ ॥

स्पष्टः। व्याख्यानं यथा—श्रीमहावीरगणुनाथ श्रीमत्परमात्मानं त्रिभुवनैकशरण वाञ्छितवरदमिति

यथा—"स्वामिन्! मगधीपुत्रपश्चिमपर्षदि तनिगच्छतु"। नगरानुराय—अथ जगते शालकारपुरे

सुमती राजा, सुभद्रा भार्या, तयोः पुत्रो महापद्मनामा द्वादशकल्पलक्षयुतो मङ्खलीसुतजीवो भविष्यति, तस्य द्वितीयं नाम देवसेन इति, तृतीय नाम विमलवाहन इति चतुर्दन्तश्वेतहस्तिप्राप्त्यनन्तर भावि। ततः स नृपो गाढमिथ्यात्वयुक्तोऽनेकसाधूना कदर्थना नानाविधा विधास्यति। तदा सचिवादिप्रकृतिवर्गैः स नृपः सविनय वदिष्यते—"तव प्रजानाथस्य नेद करणमुचित"। तदा तत्क्रियातो निवृत्तोऽप्येकदोद्याने शोभां विलोकयन् एकत्र स्थले तीर्थाधिपशिष्यस्य शिष्य सुमङ्गलानगार त्रिज्ञानोपेत निरन्तरषष्ठतपोविजृम्भितमातापनापर स विमलवाहनो रथपर्याये निर्गतो वीक्ष्य क्रोध प्राप्स्यति। ततो नृपो मुनरुपरि रथ वाहयिष्यति, तत स नृप सिंहावलोकन विधाय मुनिमवलोकयिष्यति तथैव ध्यानतत्पर, तं वीक्ष्य पुनर्वेगनाऽस्य मुनेरुपरि खेटयिष्यति। पुन क्ष्मात्कृत्थाय शनै शनैस्तथैव ध्यानमग्न इति चिन्तयिता—"अहो! अय जीवो महानिर्घृण कथमस्ति?"। ततोऽवधिज्ञानेन गोशालस्य जीव ज्ञास्यति, तदा नृप कथयिष्यति। "भो महापद्म! इतस्तृतीयभवे त्व मङ्खलीसुत आसीः। तदा त्वया तेजोलेश्यया श्रीवीरपरमात्मनः शिष्यौ सर्वानुभूतिसुनक्षत्रनामानौ द्वौ मुनी दग्धौ, तौ तु क्षमारक्षणार्थं क्षमौ, तयोरग्रे इन्द्रादीना सामर्थ्यं तृणतुल्यसदृश तर्हि त्व कियन्मात्रः? पर तौ धन्यौ यान्या दुर्वर्णं सोढ, न किञ्चित्कोपान्यास नीते चक्षु कोणके। तथा समलसंसारवर्तिजीवेभ्योऽनन्तगुणबला-

१ मुनि।

विद्यया न स्वरूपाणं कोपमगमत्, मधुरैः प्रबोधवचोभिः प्रा-
दुःखमात्मनोऽपि सोढवान्, यतोऽहं गुणज्ञः पूर्वमुनिः महन्तः क्षमाधामानि, अद्य यस्य
सदृशं गारथितुं एवां तपस्वेऽपि न स्मारकरिष्यामि"। इति श्रुत्वा विमलवाहनेनात्यन्तकोपेन
तृतीयवारं मुनेरुपरि रथः प्रेरितः, मुनिर्भूमौ पतितः। तदा लब्धबोधेन मुनिना तेजःसमुद्घातं कृत्वा
महाकष्टदायकस्य मरणः सहसा सवारथिर्विमलवाहनो भस्मीकरिष्यते। ततो मुनिर्विचित्रपराक्रमत-
पःकर्मनिर्जरया यावत् श्रामण्यपर्यायं प्रपाल्य मासक्षेपणयाऽऽलोच्य प्रतिक्रम्य सर्वार्थसिद्धवि-
माने यास्यति। अथ स दृढो मृत्वा सप्तमनरके ज्येष्ठायुषा नारकी। तत उद्धृत्य मत्स्यत्वमनुभूय द्वितीय-
वारं सप्तमनरकं प्राप्स्यति। तत उद्धृत्य मत्स्यत्वे षट्स्वपि दर्शनं प्राप्य षष्ठ्यां पृथिव्यामुत्कृष्टायुर्युक्तो नारकी
नारकी, ततः स्त्रीत्वं, पुनरप्यत्रैव नारकत्वं, पुनः स्त्रीत्वं। तथानेकवारं दर्शनं प्राप्य धूमप्रभायां गमिता।
तत उरःपरिसर्पेषु नारकी। तत्र शस्त्रेण वधं प्राप्य पञ्चमपृथिव्यां पुनरुरःपरिसर्पत्वं। ततश्चतुर्थ्यां पङ्क-
प्रभायां। ततो निःसृत्य सिंहत्वं, पुनश्चतुर्थ्यां। पुनः सिंहत्वं। ततो वालुकायां पृथिव्यां। तत उद्धृत्य
पक्षित्वं। पुनर्वालुकाप्रभायां। ततो निःसृत्य पक्षित्वं। ततः शर्कराप्रभायां। तत उद्धृत्य सरीसृपत्वं।
पुनर्द्वितीयपृथिव्यां। पुनः सरीसृपत्वं। ततो रत्नप्रभायामुत्पद्य निःसृत्य चासंज्ञित्वं प्राप्य प्रथमनरके
गमिष्यति। एवं च यथोक्तक्रमेण चासंज्ञिमनुजयो रत्नप्रभादिषु उत्पत्स्यते इत्यपि तथैवोत्पा-
दितः। आह च—

ुमती राजा, सुभ ा भार्या, तयोः पुत्रो महापद्मनामा द्वादशकल्पतश्च्युतो मखलीसुतजीवो भविष्यति, तस्य द्वितीय नाम देवसेन इति, तृतीय नाम विमलवाहन इति चतुर्दन्तश्वेतहस्तिप्राप्त्यनन्तरं भावि। ततः स नृपो गाढमिथ्यात्वयुक्तोऽनेकसाधूना कदर्थना नानाविधा विधास्यति। तदा सचिवादिप्रकृतिवर्गैः स नृपः सविनयं वदिष्यते—"तव प्रजानाथस्य नेद करणमुचित"। तदा तत्क्रियातो निवृत्तोऽप्येकदोद्याने शोभा विलोकयन् एकत्र स्थले तीर्थाधिपशिष्यस्य शिष्य सुमङ्गलानगार त्रिज्ञानोपेत निरन्तरषष्ठतपोविजृम्भितमातापनापर स विमलवाहनो रथचर्यार्थं निर्गतो वीक्ष्य क्रोधं प्राप्स्यति। ततो नृपो मुनेरुपरि रथ वाहयिष्यति, तत स भूप सिंहावलोकन विधाय मुनिमवलोकयिष्यति तथैव ध्यानतत्परं, त वीक्ष्य पुनर्वेगेनाश्वरथ मुनेरुपरि खेटयिष्यति। पुन क्ष्माच्छुत्थाय शनै. शनैस्तथैव ध्यानमग्न इति चिन्तयिता—"अहो! अय जीवो महानिर्घृण कथमस्ति?"। ततोऽवधिज्ञानेन गोशालस्य जीव ज्ञास्यति, तदा नृप कथयिष्यति। "भो महापद्म! इतस्तृतीयभवे त्व मखलीसुत आसीः। तदा त्वया तेजोलब्धिना श्रीवीरपरमात्मन. शिष्यौ सर्वानुभूतिसुनक्षत्रनामानौ द्वौ मुनी दग्धौ, तौ तु क्ष्मारक्षणार्थ क्षमौ, तयोरग्रे इन्द्रादीना सामर्थ्यं कुन्थुकसदृश तर्हि त्व कियन्मात्र? पर तौ धन्यौ याभ्या उपसर्गः सोढ, न किञ्चित्क्रोधाभ्यास नीते चक्षु कोणके। तथा समस्तससारवर्तिजीवेभ्योऽनन्तगुणबला-

१ मुनि।

न्नित श्रीवीरपरमात्मा त्वन्मुक्ततेजोलेश्यया न स्वल्पमपि क्रोधमगमत्, प्रत्युत ते प्रबोधस्त्वा प्रति दत्त, अथापकाराय त्व प्राप्तवान्, अतोऽहं सुमङ्गल पूर्वसाधुरिव सहसा क्षमावानस्मि, अद्य सरथ सहय सारथियुक्त त्वा तपस्तेजसा भस्मसात्करिष्यामि'। इति श्रुत्वा विमलवाहनेनात्यन्तसजातक्रोधेन तृतीयवार मुनेरुपरि रथ खेटितः, मुनिर्भूमौ पतित । तदोत्पन्नक्रोधेन मुनिना तेज समुद्घात कृत्वा सरथः सहय सारथिर्विमलवाहनो भस्मीकरिष्यते। ततो मुनिर्विचित्रषष्ठाष्टमतपःकर्मभिर्बहूनि वर्षाणि यावत् श्रामण्यपर्याय प्रपाल्य मासस्तेलनयाऽऽलोच्य प्रतिक्रम्य सर्वार्थसिद्धिविमान यास्यति । अथ स नृपो मृत्वा सप्तमपृथ्व्यां ज्येष्ठायुष्कः नारकी । तत उद्धृत्य मत्स्यत्वमनुभूय द्वितीयवारं सप्तमनरक प्राप्स्यति। तत उद्धृत्य मत्स्यत्वे बहुकदर्थना प्राप्य षष्ठ्यां पृथिव्यामुत्कृष्टायुर्युक्तो नारकी जातो, ततः स्त्रीत्व, पुनस्तमायां नारकत्व, पुन स्त्रीत्व । तत्रानेककदर्थना प्राप्य धूमप्रभायां गमिता । तत उरगत्वमनुभवेन जातो । तत्र शस्त्रेण वध प्राप्य पञ्चमपृथिव्या पुनरुर परिसर्पत्व । ततश्चतुर्थ्यां पङ्कप्रभायां । ततो नि सृत्य सिंहत्वं, पुनश्चतुर्थ्यां । ततः सिंहत्व । ततो वालुकायां पृथिव्यां । तत उद्धृत्य पक्षित्वं । पुनर्वालुकाप्रभायां । ततो नि सृत्य पक्षित्व । तत शर्कराप्रभायां । तत उद्धृत्य सरीसृपत्वं । पुनर्द्वितीयपृथिव्यां । ततः सरीसृपत्वं । ततो रत्नप्रभायामुत्पद्य नि सृत्य पासण्डित्व प्राप्य प्रथमनरके गमिष्यति । एवं स यथोक्तक्रमेण पासण्डित्वानन्तरं रत्नप्रभादिषु उत्पत्स्यते इत्यसौ तथैवोपपातिकः । आह च—

असन्नी १ सरीसिव २ पक्खी ३ सीह ४ उरगि ५ त्थी ६ जंति जा छट्ठी।
कमसो उक्कोसेण सत्तमिपुढवीं मणुअमच्छा ७ ॥ १ ॥

ततश्चर्मपक्षिषु चर्मचटीवागुलादिषु लोमपक्षिषु राजहंसादिषु चेल्लादिपक्षित्वं प्राप्य भुजपरिसर्पत्वेनानेकसहस्रकृत्व उत्पतिता। तत उरःपरिसर्पत्वेनाजगराशालिकादिषु अनेकशतसहस्रकृत्व उत्पतिता। अथाशालिकाजीवस्तु ग्रामनगरचक्रिसैन्यं विनाशयति, कदाचिदुत्पद्यतेऽश्वादिखाखादिकमध्ये जघन्यतः अङ्गुलासङ्ख्येयभागादारभ्योत्कृष्टतो द्वादशयोजनप्रमाणः संमूर्छिममिथ्यात्वी जायते स यदा पार्श्वं परावर्तयति तत्र गर्ता पतति, तत्र सैन्यादिविनाशः स्यात्, स पर्याप्त अन्तर्मुहूर्त्तायुषा विनश्यति। तथाशालिकाजीवस्य द्वीन्द्रियत्वमपीच्छन्ति केचित्। अत्र चतुर्थोपाङ्गानुसारेण पञ्चेन्द्रियः प्रोक्तः इति। तदनु स एकखुरद्विखुरगण्डीपदहस्तिसनखिषु अनेकशतसहस्रकृत्वोऽवतरिता। ततो जलचरेषु। ततश्चतुरिन्द्रियजीवेषु त्रीन्द्रियेषु च। ततो वनस्पतिकायेषु वायुतेजस्कायिकपृथ्वीकायादिषु सर्वत्र प्रत्येकमनेकशतसहस्रकृत्व उत्पतिता। ततो राजगृहपुरे जघन्यमध्यमोत्कृष्टवेश्याजवाँस्त्रीन् प्राप्स्यति। ततो द्विजबालिका जनिता। पितृभ्यां महामहेन विवाहः कारितः। क्रमेण श्वशुरगृहे सञ्जातगर्भवती पितुर्गृहे गमनायाशुभशकुनेन कृतप्रयाणाऽन्तरा मार्गे रात्रौ दावाग्निज्वालाभिः पीडिताऽनेकविलापपराऽनन्यगतिका भस्मराशिं प्राप्स्यति। पूर्वमनेन जीवेन संयमधारिणा कोष्ठका ज्वालिता अभूवन्, तत्कर्म उदयागतं। आत्मा

यानि कर्माणि विदधाति तानि जीवस्तु विस्मृतिपदं नयति, परं कर्माणि तु समयसमयोपेतानि जीवं न विस्मरन्ति, एवमनेकमध्ये संस्थितं तं गृह्णन्ति । तदनुसारेणाग्निकुमारदेवत्वेनोत्पत्तिता । ततो मनुष्यत्वं लब्ध्वा साधुसंगत्या सम्यक्त्वं संयमं च लप्स्यते । क्रमेण कालं कृत्वा दक्षिणपार्श्वस्यासुरकुमारदेवत्वं ग्रहीष्यति विराधितश्रामण्यत्वात्, अन्यथा साधूनां वैमानिकेष्वेवोत्पत्तिः स्यात् । ततः स निःसृत्य मनुजत्वं लब्ध्वा दक्षिणनागकुमारत्वं सुवर्णकुमारदेवत्वं दक्षिणस्तनितकुमारे । ततो मानुष्यं, तत्र विराधितसंयमेन ज्योतिर्देवत्वं । ततो निःसृत्य मनुजभवे संयमं प्रपाल्याद्यकल्पेऽङ्गना, आराधितचरणत्वात् । आराधना चेयं—चरणप्रतिपत्तिसमयादारभ्य मरणान्तं यावन्निरतिचारतया तस्य पालना । ततो नरत्वं प्राप्य तृतीयदेवलोकं । उक्तं च पञ्चमाङ्गे—"एवं सणंकुमारे तहा बम्भलोए महासुक्के आणते आरणे से णं ततो अविराहियसामण्णे कालमासे कालं किच्चा सव्वट्ठसिद्धे महाविमाणे देवत्ताए उववज्जिहिति से णं ततो हिंतो अणंतरं चयं चइत्ता" महाविदेहे समृद्धिपूर्णकुले उत्पद्य नरत्वेन शुभगुरुसंयोगेन प्राप्तदर्शनः सर्वोत्कृष्टसंयमतपोभिः केवलज्ञानमुपार्जयिष्यति । तदा श्रीश्रमणसङ्घमाकार्य स्वचरित्रं गाथाभिः प्रकाशयिष्यति—"भो आर्याः ! अहमरिहन्ताचार्योपाध्यायाद्याशातनाविधायकोऽनन्तसंसारं परिभ्रमितः । तथा युष्माभिर्न विधेयं, मया त्वज्ञतया महामौढ्यं विहितं, हा हा त्रिभुवनतारणसमर्था श्रीवीरतीर्थनाथगुरवो मिलिता ,

असन्नी १ सरीसिव २ पक्की ३ सीह ४ उराग ५ [illegible] ६ जंति जा छठी ।
कमसो उक्कोसेण सत्तमिपुढवीं मणुअमच्छा ७ ॥ १ ॥

ततश्चर्मपक्षिषु चर्मचटीवागुलादिषु लोमपक्षिषु राजहंसादिषु चेल्यादिपक्षित्वं प्राप्य भुजपरिसर्पत्वेनानेकसहस्रकृत्व उत्पतिता । तत उर परिसर्पत्वेनाजगराशालिकादिषु अनेकशतसहस्रकृत्व उत्पतिता । अथाशालिकाजीवस्तु ग्रामनगरचक्रिसैन्यं विनाशयति, कदाचिदुत्पद्यतेऽश्वादिखाखादिकमध्ये जूमावधुलासङ्ख्येयजागादारभ्योत्कृष्टतो द्वादशयोजनप्रमाणः समूर्छिममिथ्यात्वी जायते स यदा पार्श्वं परावर्तयति तत्र गर्ता पतति, तत्र सैन्यादिविनाशः स्यात्, स पर्याप्त अन्तर्मुहूर्तायुषा विनश्यति । तथाशालिकाजीवस्य द्वीन्द्रियत्वमपीच्छन्ति केचित् । अत्र चतुर्थोपाङ्गानुसारेण पञ्चेन्द्रिय. प्रोक्त इति । तदनु स एकखुरद्विखुरगण्डिपदहस्तिसनखिषु अनेकशतसहस्रकृत्वोऽवतरिता । ततो जलचरेषु । ततश्चतुरिन्द्रियत्रीन्द्रियेषु द्वीन्द्रियेषु च । ततो वनस्पतिकायेषु वायुतेजस्कायिकपृथ्वीकायादिषु सर्वत्र प्रत्येकमनेकशतसहस्रकृत्व उत्पतिता । ततो राजगृहपुरे जघन्यमध्यमोत्कृष्टवेश्याजवाँस्त्रीन् प्राप्स्यति । ततो द्विजबालिका जविता । पितृव्या महामहेन विवाह कारित । क्रमेण श्वशुरगृहे सजातगर्भवती पितुर्गृहे गम [illegible]याशुजशकुने कृतप्रयाणाऽन्तरा मार्गे रात्रौ दावाग्निज्वालाजिः पीडिताऽनेकविलापपराऽनन्यगतिका जस्मराशिं प्राप्स्यति । पूर्वमनेन जीवेन संयमधारिणा कोष्ठका ज्वालिता अजूवन्, तत्कर्म उदयागतं । आत्मा

यानि कर्माणि विदधाति तानि जीवस्तु विस्मृतिपदं नयति, परं कर्माणि तु समयसमयोगेतानि जीवं न विस्मरन्ति, एवमनेकभवे संस्थितं त गृह्णन्ति। तदनुसारेणाग्निकुमारदेवत्वेनोत्पत्तिता। ततो मनुष्यत्वं लब्ध्वा साधुसंगत्या सम्यक्त्वं संयमं च लप्स्यते। अमेव चात्र मृत्वा दक्षिणवर्णस्यासुरकुमारदेवत्वं लप्स्यति विराधितश्रामण्यत्वात्, अन्यथा साधूना वैमानिकेष्वेवोत्पत्तिः स्यात्। ततः स निर्गत्य मनुजत्व लब्ध्वा दक्षिणनागकुमारत्व सुवर्णकुमारदेवत्वं दक्षिणस्तनितकुमारे। ततो मानुष्य, तत्र विराधितसंयमेन ज्योतिर्देवत्व। ततो निःसृत्य मनुजभवे संयमं समाराध्याथकल्पेऽङ्गना, आराधितत्वात्। आराधना चेत्थं—चरणप्रतिपत्तिसमयादारभ्य मरणान्तं यावन्निरतिचारतया तस्य पालना। ततो नरत्वं प्राप्य तृतीयदेवलोके। उक्तं च पञ्चमाङ्गे—"एवं सणंकुमारे तहा बंभलोए महासुक्के आणते आरणे से णं ततो अविराहियसामण्णे कालमासे कालं किच्चा सव्वट्ठसिद्धे महाविमाणे देवत्ताए उववज्जिहिति से णं ततो हितो अणंतरं चयं चइत्ता" महाविदेहे समृद्धिपूर्णकुले उत्पद्य नरत्वेन पुनर्गुरुसंयोगं प्राप्य दर्शनं सर्वोत्कृष्टसंयमतपोभिः केवलज्ञानमुपार्जयिष्यति। तदा श्रीश्रमणसङ्घमाश्रित्य स्वचरित्रगाथाख्यानिकं प्रकाशयिष्यति—"भो आर्या! अहमरिहन्ताचार्योपाध्यायाद्याशातनाविधायकोऽनन्तसंसारं परिभ्रमितः। तथा युष्माभिर्न विधेयं, मया त्वज्ञतया महामौढ्यं विहितं, हा हा त्रिभुवनतारणसमर्थविलोकितसमस्तत्रिभुवनपदार्थसार्थस्याद्यनन्तानन्तगुणसमन्विता श्रीवीरतीर्थनाथगुरवो मिलिताः,

पर मया मनसि किञ्चिदपि अ(न)शुभ ध्यात, तेन जगद्गुरुणाऽनेकेषा द्विधा दारिद्र्याणि निहतानि, अहं-तु निर्भाग्यशेखर किञ्चिदपि ग्रहणे न क्षमोऽभूव, तथाप्यनेन क्षमासमुद्रेणावसानेऽपि शुभाध्यवसायावकाशो मयि निहितः । तेन प्रभावेणात्र सयम केवल चालभे" । इत्यादि देशनाया स्वचरित्र प्रोच्यानेकान् जीवान् स्वात्मधर्मरसिकान् विधास्यति । तत क्रमेणानशन कृत्वा महानन्दपदमनन्तसुखास्पद प्राप्स्यतीति ॥

हेयस्वरूप विनयैर्विवर्ज्य, गोशालवृत्तान्तममु निशम्य ।
आशातना स्वल्पतमा गुरूणा, कार्या न देहैर्न मनोवचोभि. ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ सप्तदशस्तम्भे पञ्चपञ्चाशदधिकद्विशततम २५५ व्याख्यानम् ॥

## ॥ समाप्तोऽय सप्तदशः स्तम्भः ॥

## ॥ अष्टादशः स्तम्भः ॥

### ॥ षट्पञ्चाशदधिकद्विशततम २५६ व्याख्यानम् ॥

अथाद्यं ज्ञानाचारस्वरूपमाह—

पठनीयं श्रुतं काले व्याख्यानं पठनं तथा । आचारः श्रुतधर्मस्य प्राद्यो यन्निगद्यते बुधैः ॥ १ ॥

स्पष्टं । तत्र श्रुतमेकादशाङ्गोत्तराध्ययनादि कालिकं श्रुतं दिवारात्रौ प्रथमचतुर्थीपौरुष्योरेव । उत्कालिकं श्रुतं दशवैकालिकादि दृष्टिवादश्च सर्वासु पौरुषीषु काले च । सूत्रपौरुष्यां सूत्रं पठनीयं गुणनीयं वा, अर्थपौरुष्यां त्वर्थ उत्कालिकश्रुतादि वा । यदिह दिननिशाद्यन्तपौरुषीद्वय एवास्वाध्यायाभावे पठ्यते तत्कालेन नियतं कालिकं १ । कालवेलावर्जं यत्पठ्यते तदुत्कालिकं २ । उभयोरपि श्रुतयोरस्वाध्यायकालो वर्जनीयः, प्रत्यहोरात्रं च चतस्रः कालवेला परिहार्याः, तद्यथा—अस्थिते सूर्ये १, अर्धरात्रे २, प्रभाते ३, चतुर्थी च दिनमध्यभागे ४ । एतासु चतसृष्वपि निरन्तरं स्वाध्यायो न क्रियते । शेषक्रियाणां प्रतिक्रमणादीनां तु न प्रतिषेधः । आस्तेऽपि कालवेलायां सन्ध्यावन्दनादि विधानं, यतो द्विजानां प्रत्यहं त्रिशुद्धि सन्ध्यात्रिकेऽनुदिनमष्टोत्तरशतत्रयमक्षरया गायत्रीमन्त्रं प्रत्यहं पूर्णीकार्यः । दुष्यत्रायां प्रवर पूजादिपठनं सर्वथा निषिद्धं, उक्तं चार्ये —

यं मया मासि किञ्चिदपि अ(न)शुनं ध्यान, तेन जगद्गुरुणाऽनेकेषां द्विधा दारिद्र्याणि निहतानि, अहं तु निर्भाग्यशेखरः किञ्चिदपि ग्रहणे न क्षमोऽभूवं, तथाप्यनेन क्षमासमुद्रेणावसानेऽपि शुभाध्यवसायावकाशो मयि निहितः । तेन प्रकारेणात्र संयमं केवलं पालये" । इत्यादि देशनाया स्वचरित्रं प्रोच्यानेकान् जीवान् स्वात्मधर्मरसिकान् विधास्यति । ततः क्रमेणानशनं कृत्वा महानन्दपदमनन्तसुखास्पदं प्राप्स्यतीति ॥

इयस्वरूपं विरचैर्विसर्ज्य, गोशालवृत्तान्तममु निशम्य ।
आशातना स्वल्पतमा गुरूणां, कार्या न दैर्घ्यं मनोवचोभिः ॥ १ ॥
॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ सप्तदश-
स्तम्भे पञ्चपञ्चाशदधिकद्विशततमं २५५ व्याख्यानम् ॥

## ॥ समाप्तोऽयं सप्तदशः स्तम्भः ॥

## ॥ अष्टादशः स्तम्भः ॥

### ॥ षट्पञ्चाशदधिकद्विशततम २५६ व्याख्यानम् ॥

अथाष्टौ ज्ञानाचारानेष्वाधमाह—

पठनीय श्रुत काले व्याख्यान पाठन तथा । आचार श्रुतधर्मस्य चाद्यो यद्विरयते बुधै ॥ १ ॥

स्पष्टः । नवर श्रुतमेकादशाङ्गयुत्तराध्ययनादि कालिक श्रुत दिवारात्रौ प्रथमचतुर्थपौरुष्योरेव । उत्कालिक श्रुत दशवैकालिकादि दृष्टिवादश्च सर्वासु पौरुषीषु काले च । सूत्रपौरुष्या सूत्र पठनीय गुणनीयं वा, अर्थपौरुष्या त्वर्थः उत्कालिकश्रुतादि वा । यदिह दिननिशाद्यन्तपौरुषीद्वय एवास्वाध्याया नाले पञ्चात् तत्कालेन निवृत्त कालिक १ । कालवेलावर्जं यत्पठ्यते तदुत्कालिक २ । उभयोरपि श्रुतयोरस्वाध्यायकालो लघुघटीद्वयप्रमाण, प्रत्यहोरात्र च चतस्रः कालवेला परिहार्या, तद्यथा—अस्थिते सूर्य १, अर्धरात्रे २, प्रभाते ३, चतुर्थी च दिवसमध्यभागे ४ । एतासु चतसृष्वपि निरन्तर स्वाध्यायो न क्रियते । शेषक्रियाणा प्रतिलेखनादीना तु न प्रतिषेध । लोकेऽपि कालवेलाया सन्ध्यावन्दनादि क्रियते, यतो द्विजाना प्रत्यह तिसृभिः सन्ध्याभिश्चतुर्विंशत्यधिकशतत्रयसहस्रया गायत्रीमन्त्र प्रत्यह पूर्णीकार्यः । कुवेलाया सर्वत्र सूत्रादिपठनं सर्वथा निषिद्ध, उक्त चान्यै —

किं पुनः पुनः पृच्छ्यते ? युष्मदीयमायुरङ्कगणनादतिरिक्तमपरिमितमस्ति । मुनिसुव्रतस्वामिशासने त्वये-न्द्रत्वं लब्ध, वर्तमानचतुर्विंशतिकान्तिमचतुर्जिनाना पञ्चकल्याणकोत्सवस्त्वया विहितोऽस्ति, आगामि-चतुर्विंशतिकाजिनाना कतिपयाना वन्दनार्चना करिष्यसि, अतः किञ्चिन्न्यूनद्विसागरोपममितमायुर्वि-द्यते" । इति श्रुत्वा हृष्टो निगोदादिस्वरूपमापृच्छय गतसदेह श्रीसीमन्धरप्रणीतप्रशसा तस्मै निवेद्य प्राह—"स्वामिन् ! मत्सदृश कार्यं समादिश" । गुरुराह—"धर्मरताना सङ्घाना निर्विघ्नता विधेहि" । ततः स स्वधिया दिव्य मनोहरमुपाश्रयद्वारमन्यत्र दिशि संस्थाप्य द्रुत स्वर्ययौ । इतश्च गुरुशिष्या भिक्षार्थं पुरमध्य गता अत्रैस्ते समेयुः, गुरु प्राहुश्च—"स्वामिन् ! किं द्वारमन्यत्र परावर्तितं ? यूयमपि विषया-दिषु गस्पृहास्तर्हि अस्मादृशा को दोषः ?" । गुरुः प्राह सर्वं यथास्थित वृत्तान्तमिन्द्रागमना-दिक । ततस्ते प्रोचु —"अस्माकमपीन्द्रदर्शनं दर्शय" । गुरुः स्माह—"न देवेन्द्रो मद्वचनानुगः, किंतु स्वेच्छया समागतो गतश्च, अत्रार्थे कदाग्रहो नोचितः" । ततस्ते विनेयाश्च्युतविनया आहारादिक न तन्वन्ति । ततो गुरव एकस्मिन् निशावसाने तान् सुप्तानुत्सृज्य शय्यातरश्राद्धाय परमार्थं निवेद्य नगर्या निर्ययुः । विहरन्तः स्वयं स्वर्णभूमौ ययुः । तत्र स्वकीयशिष्यशिष्यस्य धीमतः सागरसूरेः पार्श्वे पश्चिमां प्रतिक्रम्य पृथ्वीं प्रमृज्य स्थिता । सागरोऽदृष्टपूर्वास्तानोपालक्षयत्, नाभ्युत्तस्थौ, न चानसीत् तान्, इति चापृच्छत्—"हे वृद्धमुने ! कस्मात् स्थानादत्र त्वं समागमः ?" । "अवन्त्याः" इति गाम्भी-र्यान्वितोपयोगेन्यपु, न चाशुष्यन् । ततः सूरीन् ज्ञानपूर्वकसमस्तक्रियातत्परान् वीक्ष्य स दध्यौ—"नूत-

मय कोऽपि वृद्धमुनिरस्ति बुद्धिमान्" इति। अथ स शिष्याणां वाचना प्रयच्छन् प्रसादपांच मुनिं स्माह—"हे वृद्ध! मया व्याख्यायमानं त्वं श्रुतस्कन्धममु शृणु"। सूरिस्तु मौनं दधौ। अथ स प्रज्ञाकौशल्य-दर्शनार्थं बहुसूक्ष्मधीजिज्ञास्यमनुयोगं ततान, व्याख्यारसाढ्योऽ(न्य)कालवेलामस्वाध्यायकालमपि नाज्ञासीत्। अहो! अज्ञानं महारिपूयते। इतश्च ते शिष्याः प्रातरुत्थिता निजगुरुमपश्यन्तो भृशमाकुला जज्ञिरे, सम्भ्रान्तस्वान्तास्ते शय्यातरश्राद्धं वसतिस्वामिनमिति पप्रच्छुः—"अस्मान् विमुच्य गुरवः क्व गताः"? इति। ततः सोऽपि सकोपं स्माह—"श्रीमत्सूरिभिर्निर्भुक्ता अपि यूयं सदाचारे न प्रावर्तध्वं तदा युष्मादृशो प्रमादसद्मे शिष्यगुरोः कार्यसिद्धिर्जायेत?"। ततस्ते लज्जिता ऊचुः—"त्वमस्मान् प्रसद्य ब्रूहि ते पाविता दिशः, तानासाद्य वयमात्मानं सनाथं कुर्महे, अस्मान्निर्याद्दशः पक्षे तादृशाः फलमामादि" इति निर्बन्धपूर्वं तैः पृष्टः शय्यातरोऽपि तान् जगौ गुरोर्विहाराशाम्। ततस्ते सर्वेऽप्यचलन्। क्रमेण स्वगुरून् गवेषयन्तः सागरान्तिकमासन्नमु। ते सागरसूरिं पप्रच्छुः—"आर्यश्यामाचार्याः पूज्याः क्व सन्ति?"। स आह—"ननु मत्पितामहा अत्र तु नायाताः, किन्तूज्जयिन्या नो वेद्मि कश्चनैको यतिर्वृद्ध उपागतोऽस्ति, यूयं पश्यत, अत्र स्थले वर्तते"। ततस्ते शिष्या गुरून् दृष्ट्वा दीनवदना स्वापराधं क्षमयामासुर्भूयो भूयः। ततः सागरसूरिर्ह्रिया न्यग्मुखो दध्यौ—"अहो! अस्याग्रे मया पाण्डित्यं कृतं तदाहं, सूर्यकान्त्यग्रे खद्योतज्योत्स्नासदृशं मया चेष्टितं, आद्ये वन्दनमात्रकानन्दन कृतमित्यादि ज्ञेयं"। ततः सोऽभ्युत्थाय विनयेन क्षामणं कृत्वा तत्पादयोर्न्यस्तमस्तक इत्याह—

गुणाके विश्वपूज्यानां पदस्थानधरान्मया । आशातना कृता तस्या मिथ्यादुष्कृतमस्तु मे ॥ १ ॥

तत आचार्यास्तस्य प्रतिबोधाय नदीवालुकाकृतं पङ्कमानाययन् चालणिकां च । ततो गुरवस्तां वालुकां चालणिकायां संस्थाप्य हस्तक्रियया सूक्ष्मसिकताकणानधोऽपातयन्, चालणिकामध्ये सदरा शर्करा रेणवस्तान् दूरं प्रस्थाप्य पुनः सिकता क्वापि स्थानेऽस्थिता क्षिप्त्वा पुनस्तान् रेणून् उद्धृत्य द्वितीयस्थाने न्यस्यन्त, ततोऽपि तृतीये च, एवं स्थाने स्थाने क्षिप्त्वा समुद्धृता सिकता स्तोकतरा जाता । एवं दृष्टान्तं प्रदर्श्य तं जगुः—"वत्स ! यथा यथा स्वतो न्यूनस्तो वालुकाः सन्ति, एवं जिनेन्द्रस्य पूर्णं ज्ञानमस्ति । पङ्केन सदृशी स्तोकवालुका यथोपात्तास्तया गणधरैः स्तोकं जिनेन्द्रादाददे श्रुतं । क्रमेण स्थाने स्थाने निक्षिप्तोद्धृता इत्यादिक्रमतः क्षीयमाणा यथा स्तोका पङ्कवालुका अजायन् तथा श्रुतं गुरुपरंपरयाऽऽगतमनुक्रमात्कालादिदोषतोऽल्पाल्पतरबुद्धिषु शिष्येषु विस्मृत्यादेः क्षीयमाणमधुना वर्तते । चालणिकानयोजना तु एवं कार्या—सूक्ष्मज्ञानं सर्वं विनष्टं, अधुना बादरमानं ततो हे वत्स ! धीमदो न कार्यः । तथा हे वत्स ! श्रुतं त्वया सम्यग्गीत्या पठितं, परं ज्ञानस्याचारस्त्वया सम्यग् न निर्मितः, यस्मादकाले स्वाध्यायं तनोषि । उक्तं च निशीथचूर्णौ—"सज्झाइणि अणुदए सूरिए मज्झण्हे अत्थमणे अड्डरत्ते, एयासु चउसु सज्झायं न करिति" । इत्यादि शिक्षां श्रीगुरुभ्यः श्रुत्वा मिथ्यादुष्कृतं दत्त्वा श्रीगुरूणां सारं निस्तारेण वैयावृत्त्यं विदधे ॥

१ इत्यर्थः ।

विचक्षणाया श्रमणान्वितायां, ह्रियं च गर्हां बहुधा लभेत सः ।
यः कालमुग्रं च पयोभृतादीन्, श्रीसागराचार्य इवात्मदर्पात् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादवृत्तौ अष्टादशस्तम्भे षट्पञ्चाशदधिकद्विशततमं २५६ व्याख्यानम् ॥

---

## सप्तपञ्चाशदधिकद्विशततमं २५७ व्याख्यानम् ॥

अथास्वाध्यायकाले स्वाध्यायं न कुर्यादित्याह—

अस्वाध्यायेऽप्यकाले स्वाध्यायं कुर्वते सदा । यतः क्रिया फलत्येव यथोक्तसमयकृता ॥ १ ॥

स्पष्टः । नवरं अस्वाध्यायस्थानान्यनेकविधानि सन्ति, तत्स्वरूपमावश्यकनिर्युक्तिवृत्तौ प्रतिक्रमणाध्ययनाच्च प्रवचनसारोद्धारेऽष्टपञ्चाशदधिकद्विशततमद्वारतो ज्ञेयं, अत्रापि किञ्चिल्लिख्यते—यदा सूक्ष्मरजो व्योम्नो यावत्कालं पतति तावदस्वाध्यायकालः, तथा धूमरिपतनसमयेऽपि अस्वाध्यायकालः, नवरं धूमरिकापतने मुनिर्निश्चलतयोपाश्रयके तिष्ठति । तथा गन्धर्वनगरोल्कादिग्दाहविद्युत्पतने जायमाने अस्वाध्याया ज्ञेयः, तन्निवृत्त्युत्तरमेकप्रहरं यावदस्वाध्यायः । अकाले विद्युच्चमत्कारेऽकालगर्जने प्रहरं यावदस्वाध्यायः । आषाढचतुर्मासीप्रतिक्रमणानन्तरं प्रतिपदं यावत्, एवं कार्तिकचतुर्मासीप्रतिक्र-

मध्याह्नात् प्रतिपद् यावत्, तथाऽऽश्विनशुक्लपञ्चमीदिने मध्याह्नत आरभ्य कृष्णप्रतिपद् यावदस्वाध्याय',
एव चैत्रशुक्लपञ्चमीमध्याह्नत आरभ्य प्रतिपद् यावदस्वाध्याय, द्वितीयाया समुचित । तथा नृपसेना-
पत्यादीनां परस्परसङ्ग्रामेऽस्वाध्याय । तथा रज पर्वणि यावद्रजो नोपशाम्यति तावदस्वाध्याय ।
तथा नृप कालगत यावदन्यो राजा नाभिषिक्तो भवति तावदस्वाध्याय' । तथोपाश्रयत सप्तगृहमध्ये
कोऽपि प्रसिद्धतरो मृतस्तदाऽहोरात्रमस्वाध्याय । तथा कस्मिंश्चिदनाथे हस्तशताभ्यन्तरे कालगते तत्क-
लेवरे उत्पाटित शुध्यति स्वाध्याय । मह्लिकारदितशब्दोऽपि यावन्नूयते तावन्न पठ्यते । तथा तिर्यक्प-
ञ्चेन्द्रियाणा अण्डजादीना च पञ्चेन्द्रियाणा रुधिरे मांसे हड्डे (अस्थनि) च पतिते क्षेत्रत षष्टिहस्ता-
भ्यन्तरेऽस्वाध्याय यदि तदण्डकमुज्झितमपाच्यस्ति तदा तस्मिन्नुज्झिते स्वाध्याय कल्प्यते, यदि तत्
स्फुटित तदा तिस्र पौरुषीर्यावदस्वाध्याय, अथ तदण्डक भिन्न कललबिन्दुर्वा भूमिलग्नस्तदा तत्
पञ्चहस्तान्त परतो यदि नीतो तत्स्थाने धौते कल्प्यते, यावन्मात्रे मक्षिकापाद स्पृशति तावन्मात्रेऽपि
रुधिरादिबिन्दौ रुधिरादिबिन्दौ वा भूमौ पतितेऽस्वाध्याय । तथा गवादीना जरायुर्यावल्लम्बते तावदस्वा-
ध्याय, जरायौ पतितेऽपि तदनन्तर तिस्र पौरुषीर्यावदस्वाध्याय, मार्जारादिभिर्मूषकादिव्यापादनेऽ-
होरात्र मूत्र नन्द्यादिक नाध्येतव्यम् । एव नरमपञ्चपि । नवर क्षेत्रतः शतहस्तमध्ये मनुष्यावयवेषु सत्सु
अस्वाध्यायः, पर यद्युपाश्रयमतेरन्तराले मार्ग परिवहति तदा शुध्यति । स्त्रीणा
त्रयो दिवस यावदस्वाध्याय, प्रदररोगोदयेऽभिक्षोऽपि च । तथा यदि प्रसूताया दारको जातस्तदा

सप्त दिनान्यस्वाध्याय, अथ दारिका जाता तर्हि दशोत्कृष्टानि तस्या नागायामपि दिनान्यस्वाध्याय,
नवमे दिने कल्प्यत । तथा हस्तशतान्यन्तर शरकादीनां दन्ताः पतिता यत्र नवान्तर यदि न दृष्ट
सदा "दन्तर्हकायविद्धिर्य करेमि कायरगग" एकनमस्कारकायोत्सर्गं विधाय तन्तु स्वाध्याय कुर्वन्ति ।
दन्त विना शेषऽस्थ्यादिकवन्धिन्यस्थानि हस्तशतान्यन्तर पतिते द्वादश वर्षाणि न कल्प्यन स्वाध्यायो
वाचनादिरूप, अनुप्रेक्षा तु न कदाचनापि प्रतिषिध्यत इति । तथाऽऽकाशान्त्रा प्रारम्भ स्वानिनन्तं
यावद्विद्युत्स्तनयोरस्वाध्यायो न स्यात् । जमिकम्पेऽष्टौ यामान् यावदस्वाध्यायः । अग्निविभागे यावद-
स्वाध्याय । चन्द्रग्रहणे द्वादश यामान् यावदस्वाध्यायः उत्कृष्टः । सूरग्रहणे उत्कृष्ट षोडश प्रहरान्
यावदस्वाध्यायकालः । पाक्षिकरात्रावपि स्वाध्यायो न शुध्यति इत्यादि सम्प्रदायानुसारेणास्वाध्यायस्वरूप
मगम्य पठनीय । अकाले वाचनादिभिः (कृतैः) अनर्थ प्राप्नोति । अत्राय ज्ञात वेद्, यथाहि—एक
साधु प्रादोषिककालग्रहणानन्तर कालिकश्रुतमतीतामपि तद्वेलाम जानानः परावर्तयत । ततः सम्यग्-
दृष्टिदेवतया चिन्तित—"बोधयाम्यमु, मा नूमिथ्यादृष्टिदेवताच्छलयतु" । ततो मथितकारिकारूपेण मथि
तन्नूतमर घट मस्तके निधाय तस्यैव साधोरन्तिके गतागतानि कुर्वन्ती "मथित कन्यत मथित कन्यते" इति
महता शब्देन पुनः पुनर्घोषयन्ती परिभ्रमति । ततोऽत्युद्वेजितेन साधुना प्रोक्त—"अहो ! तवत्राम-
त्रनिश्चयवेला !" । ततो मथितकारिकयाऽप्युक्तमपि—"अहो ! तवापि स्वाध्यायवेला !" ततो विस्मित

१ यदि अभूत नस्यादितिज्ञायते । २ मथित तक्रम ।

तावेव तथैव पृष्टे सोऽपि शीघ्रं प्राह—"स्वामिन् ! सर्वेषां जीवनं जलं, सर्वरसं लवणं, कृतज्ञं श्वा, कृतघ्नश्च जामाता । यतः —

दुग्धमाज्यं पानीयं पानीयं पङ्कजाकरे । पानीयेन विना सर्वं सद्यः शुष्यति दग्धवत् ॥ १ ॥

प्राधान्यमुदधिप्राप्तीत्यस्य ते लवणोदधे । यत्सेन विना सर्वरसो न स्वादमर्हति ॥ २ ॥

अशनमात्रकृतज्ञतया गुरोर्न पिशुनोऽपि शुनो लभते तुलाम् ।

अपि बहुकृते सविता खले, न खलु सेवति गे लतिका यथा ॥ ३ ॥

सदा रुष्टः सदा दुष्टो दानपूजां च वाञ्छति । कन्याराशिस्थितो नित्यं जामाता दशमो ग्रहः ॥ ४ ॥"

इति सम्यक्प्रश्नार्थं प्राप्य तेषां पुरः साहिः पुनः पुनः श्लाघां चकार । पुनरप्येकदा तैः साहिनृपपुरः प्रति पिशुनत्वं लघुकारवन्धि कृतं—"स्वामिन् ! अजय कापुरगार्हिकुलघुकेन सार्धं मन्त्रकरणं न योग्यं, दुष्करकार्याय बहवः एतादृशा वाक्पटवः सन्ति । ततः साहिना तेषामिति प्रश्नचतुष्टयं पृष्टं—"विश्वे महान् पुत्रः कस्य सम्बन्धी ज्ञेयः १ ? विश्वे महादन्ता कस्य २ ? विश्वे महदुदरं कस्य ३ ? विश्वे महादक्षः कः ४ ? । इति श्रुत्वा ते विचार्य प्रोचुः —"स्वामिन् ! जगत्सु पातसाहिपुत्र एव महत्तरः १, महान्तो दन्ता उदरं च हस्तिसम्बन्धि ज्ञेयं २-३, विश्वे दक्षस्तु भवत्सदृशः कोऽपि नास्ति ४" इति श्रुत्वा नृपस्तान् तिरस्कृत्य लघुकनाहूय तामर्थं पृष्टवान् । स शीघ्रं प्राह—"स्वामिन् ! विश्वे गोपुत्रसमो महापुत्रः कोऽपि नास्ति, यतो यः पृथ्वीं जीवयति १ । तथा महादन्तश्च लाङ्गलस्य ज्ञेयः, येन भूमौ बीजान्युत्पद्यन्ते २ ।

तथा मदुदर पृथ्वीगवन्धि ज्ञेय, या गर्भ तनु स्पृशति गर्भस्पर्श मद्नेन ३ । मद्दन्त्र समरद, यः कालोचित गुणापित नक्ति ४ "। इति श्रुत्वा तृपस्तुष्टन्न प्रीतिपात्र चकार । एव तृपालोऽपि किश्चि दुपयोगिसाक्षिणित । इति श्रुत्वा ज्ञानाचारपालकस्य साधोर्जिनाज्ञानुसारेण सर्वाऽपि क्रिया काल एव निष्पादनीया इति स्थितम् ॥

श्रीजिनाज्ञानुसारेण अस्वाध्यायस्य वर्णनम् । श्रुत्वा स्वाध्यायकाले हि श्रुतानुयोगमाचरत् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ अष्टादशस्तम्भे सप्तपञ्चाशदधिकद्विशततमं २५७ व्याख्यानम् ॥

---

## अष्टपञ्चाशदधिकद्विशततमं २५८ व्याख्यानम् ॥

अथ द्वितीयो विनयाचारो लिख्यते—

श्रुतस्याशातना त्याज्या तद्विनय श्रुतात्मक । शुश्रूषादिक्रियाकाले व कुर्याज्ज्ञानिनामपि ॥ १ ॥

स्पष्ट । नवर श्रुत द्रव्यभावभेदभिन्न । तत्र द्रव्यश्रुत पुस्तकाक्षरादिक, तस्याशातना पदाद्यवज्ञ निष्ठ्यूतपिच्छलाङ्ग्लस्पर्शनादिका ज्ञेया । भावश्रुतस्याशातना सा यत्परमात्मनोऽक्षरार्थं स्वात्मनि प्रवृत्तस्य ज्ञेया, यतः प्रतिक्रमणावश्यके त्रयस्त्रिंशदाशातनावर्णनावसरे इत्थं निवेदितमस्ति, तथाहि—

दीक्षादिनात्मभृति अपराधांश्चिन्तयित्वा स्माह—"पूज्य! न कोऽप्यपराधो मया कृत, पर पूज्या' समादिशन्तु तत्समाप' । गुरु प्राह—"कृत्वा न मन्यसे किं शान्त पाप ?" । तत स श्रुताद्याशातनां स्मृत्वा गुरुपादयो' पपात, "भूयोऽदो नो करिष्यामि, क्षम्यता" । सूरि प्राह—"त्व योग्यो नासि" । तत स्थूलभद्र सर्वसङ्घेन गुरुममानयत्, यतो महता कुपिताना महान्त प्रसादनेऽल । सूरि सङ्घ प्राह—"यथाऽसावधुना विचक्रे, तथाऽन्येऽपि करिष्यन्ति, अत पर मन्दसत्त्वा भाविन" । तत, न सङ्घाग्रहात्तुष्ट उपयोगतो विवेद—"न मत्त शेषपूर्वाणामन्नायो भावी, अतोऽस्य श्रुत प्रदेयं" । तत स नगरा' अन्यस्य शेषपूर्वाणि न प्रदेयानि" इत्यभिग्राह्य स्थूलभद्रमवाचयत्, तेन सर्वपूर्वधरो जात ।

वीरमोक्षाद्वर्षशते सप्तत्यग्रे गते सति । भद्रबाहुरपि स्वामी ययौ स्वर्ग समाधिना ॥ १ ॥

इति दृष्टान्तोपनय हृदि निर्धार्य श्रुताशातना हेयेत्यादिश्रुतविनय । तथा शुश्रूषादिक्रियाकाले ज्ञानिनामपि विनय कार्य । उक्त च सूत्रे—

न पक्खओ न पुरओ नेव किच्चाण पिट्ठओ । न जुंजे ऊरुणा ऊरु सयणे नो पडिस्सुणे ॥ १ ॥

व्याख्या—न पक्षतो दक्षिणादिपार्श्वमाश्रित्योपविशेदिति सर्वत्र गम्य, गुरुसमासनरूपोऽविनय

१ भेजुरिका तुल्या ।

स्यात् । न पुरतोऽग्रत, तत्र हि वन्दारुलोकस्य गुरुमुखादर्शनादिनाऽप्रीति स्यात् । तथा नैव कृत्याना कृतिकर्मार्हाणां गुरूणां पृष्ठत, तत्र द्वयोरपि मुखादर्शनेन न तादृशो रस स्यात् । तथा न युञ्ज्यात् करुणाऽसमीपेन ऊरुं गुरुसन्निधौ । तथा शयने शय्यायां शयित उपविष्टो वा न प्रतिशृणुयात्, गुरुवाक्यश्रवणानन्तरं गत्वा गुरुपार्श्वमेत्य पादपतनपूर्वमनुगृहीतोऽहमिति मन्यमानो नगरनिवास्य तुशिष्टमिति वदेदिति । तथा शिष्यो विनयगुणेन गुरु प्रसन्न करोति, यत —

अणासवा थूलवया कुसीला, मिउंऽपि चण्डं पकरंति सीसा ।
चित्ताणुआ लहुदक्खोववेया, पसायए ते हु दुरासयंऽपि ॥ १ ॥

व्याख्या—अनाश्रवा-गुरुवचनेऽस्थिता । स्थूलवचस -अविचारितवादिन , कुशीला मृदुमपि—अक्रोधनमपि गुरु चण्ड प्रकुर्वन्ति । ये पुनश्चित्तानुगा लघु-शीघ्रं दाक्ष्योपपेतास्ते शिष्याः प्रसादयेयुर्दुरासदमपि—अतिक्रोधनमपि गुरुमिति । अत्रार्थे चण्डरुद्राचार्यशिष्यज्ञात, तथाहि—

अथ स्वधाने चण्डरुद्राचार्य उग्रः समवासरत् । स जनाधिकक्रियादोषान् स्वगच्छीयतपस्विना दर्शं दर्शं अकुप्यत् । प्रकृत्याऽप्यतिरोषणश्च स इति दध्यौ—"एषा जनसमा नारण मयैकेनाविकुर्वत, पर रोषातिरेकान्मम स्वहित न जायते" । तत स ध्यानार्थमेकान्ते तस्थौ, इतश्चोज्जयिनीवासीभ्यसुतो नवमदनफलो रयोढो मित्रयुत तत्रागात् । तस्य मित्रैः प्रोक्तं—"भो साधव ! एषोऽस्मत्सखा संसाराविरक्तो भवदन्तिके दीक्षां ग्रहीतुमिच्छति, अतो भवद्भिरस्य दीक्षा देया" । ततस्ते साधवस्त गन्धमा-

भावनाभिरिति भावितचित्तः, सोऽपि केवलमवाप मुनीन्द्रः ।
एवमुत्कटरसे गुरवे स्यु–र्मोक्षदा सविनया सुविनेयाः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ अष्टादश स्तम्भेऽष्टपञ्चाशदधिकद्विशततम २५८ व्याख्यानम् ॥

---

## एकोनषष्ठ्यधिकद्विशततम २५९ व्याख्यानम् ॥

अथ तृतीयं ज्ञानाचारमाह—

विद्या फलप्रदाऽवश्यं जायते बहुमानतः । तदाचारस्तृतीयोऽतो विनयतोऽधिको मतः ॥ १ ॥

स्पष्ट । नवरं विनयस्तु वन्दननमनादिर्बाह्यप्रकारोऽपि स्यात् । बहुमानश्चाभ्यन्तरप्रीतिबन्धः, तस्मिन् सति हि गुर्वादीनामेकान्तेन छन्दानुवृत्तिगुणग्रहणदोषाच्छादनाभ्युदयचिन्तनाद्येव कुर्यात्, श्रुतार्थिना गुर्वादिषु बहुमानं कार्यं, तं विना बहुनापि विनयेन गृहीता विद्या फलप्रदा न स्यात्, यत उक्तं च गौतमपृच्छायाम्—

विज्जा विन्नाण वा मिच्छा विणएण गिण्हिउं जो उ ।
अवमन्नइ आयरियं सा विज्जा निप्फला तस्स ॥ १ ॥

अत्र विनयबहुमानयोश्चतुर्भङ्गी यथा—कस्यचिद्विनयो न तु बहुमानं श्रीनेमिजिनं प्रति वासुदेव-

[illegible] १, [illegible] न तु [illegible], अथवा [illegible]माणनैमित्तिक[illegible] २, [illegible] ३, [illegible]कोऽपि [illegible]काकारिकादे[illegible] ४ । अत्र [illegible] यथा—

[illegible] निमित्तागमनीयानी, [illegible] बहुमानपूर्वं गुरोनिं[illegible] [illegible] द्वितीयस्तु [illegible] । अथवा तौ [illegible] । [illegible] तदेकोऽपि—"अये [illegible] [illegible] ।[illegible]—"[illegible], न तु [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]" । अपरोऽपि— [illegible] ' । [illegible]—"[illegible] ' । [illegible] [illegible] । [illegible] मदृशं [illegible]—"[illegible] राजः [illegible] । [illegible]—"[illegible] ' । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]—"[illegible] ! । [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible]—"[illegible] ! [illegible] [illegible] ' । [illegible]

शेऽत' पाणदपत्रेषु ग्रन्थलेखनं"। इति श्रुत्वा लज्जितो नृपति "अहो! गुरूणा नवग्रन्थकरणशक्तिरस्खलिता, मम तु तल्लेखनेऽपि न सामर्थ्यं, तत्किं मम श्राद्धत्वं?' इति ध्यात्वाऽभ्युत्थाय "कृपणप्रस्याख्यान वारयत" इत्याह। "अद्य किमर्थमुपवास?" इति गुरुभि पृष्टे "इत' पर तदा भोक्ष्य यदा श्रीतालपत्राणि पूरितानि भवन्ति लेखकानां" इत्याह श्रीनृप। ततो "दूरे श्रीताला कथ शीघ्रमायान्ति?" इति गुरुभिरामन्तादिभि सबहुमान वार्यमाणोऽपि स्वय कृत उपवास।

अहो जिनागमे भक्तिरहो गुरुषु गौरवम्। श्रीकुमारमहीभर्तुरहो नि सीमसाहसम् ॥ १ ॥

इत्यादि श्रीसङ्घेन स्तूयमान स्वावासोपवनमागत्य खरतालान् चन्दनकर्पूरादिभिरभ्यर्च्य मन्त्रसिद्धइत्यमाह—

स्वात्मनीव मते जैने यदि मे सादर मन'। यूय भजत सर्वेऽपि श्रीतालद्रुमता तदा ॥ १ ॥

कथयित्वेति गाङ्गेयमय ग्रैवेयक नृप। कस्याप्येकस्य तालस्य स्कन्धदेशे न्यवीविशत् ॥ २ ॥

तस्थौ च सौधमागत्य धर्मध्यानपरो नृप। श्रीतालद्रुमता ताँश्च निन्ये शासनदेवता ॥ ३ ॥

प्रातरारामिका राज्ञे निवेदितवन्त। राजाऽपि तान् पारितोषिकदानेन समानन्द्य पत्राणि समानाय्य गुर्वग्रे मुक्त्वा वन्दित्वा श्रीहेमगुरुपादा।

किमेतदिति पृष्ट सन् गुरवे राड् व्यजिज्ञपत्। त वृत्तान्त चमत्कारकारण सर्वपर्षद ॥ १ ॥

हेमाचार्यस्तदाकर्ण्य कर्णयोरमृतोपमम्। नृपेण पारिपद्यैश्च सहाराम तमागमत् ॥ २ ॥

एतददृष्टश्रुतपूर्विणो ब्राह्मणा देवबोध्यादयोऽन्येऽपि लोकाश्च भरतामेषु श्रीताम्रता दृष्ट्वा विस्मयाश्चर्यमया बभूवुः । तदा च हेमाचार्यो जैनमतमुपश्लोकयितुमिदमाह—

> अस्त्येवातिशयो महान् भुवनविद्धर्मस्य धर्मान्तरा-
> द्यत्स्यात्र युगेऽपि ताम्रतरव श्रीताम्रतामागता ।
> श्रीजिनरूप्य न मौरज यदि भवेदन्यद्भुत पुष्पस्य,
> तद्यागेन तदा कथ सुरजिता दुर्गन्धय प्राप्नुयु ॥ १ ॥

इति श्रीजैनधर्मं स्तुत्वा नृप प्राह—"हे नृप ! अस्मिन् युगे यदि एतत्सदृशा न भवन्ति तर्हि श्रीमद्द्वादशागमश्रुतग्रन्थविस्तार कथ प्रवर्तते ? त्रिधा शुद्ध श्रुतभक्तिबहुमान सद्योऽपि फलप्राप्तिरूपत्व तव जात"। इति गुरूक्त वर्णन न्यग्मुखीभूय श्रुत्वाऽनेकप्रकारैर्ज्ञानज्ञानिना बहुमानमन्तर्भक्त्या विधाय परमार्हत एवमागमवर्जितशासनदेवताकृतमहिमाऽभ्युदयविशेषप्रथितप्रतापप्रभाववैभव स्वसौधमागत्य समहोत्सव पारणा कृतवान् ।

> उत्तमज्ञानैश्चरित्राद्यै श्रीमदर्हद्वचै । लिखितपुस्तकप्रस्थो ग्रन्थान् प्रयुक्तान् सुखम् ॥ १ ॥
> एव दानेषु ज्ञानेषु बहुमान दधत्पुमान् । महाश्रावकता लोकोत्तरामाप नृपोत्तम ॥ २ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशप्रासादाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तावष्टादश-स्तम्भ एकोनषष्ट्यधिकद्विशततम २५९ व्याख्यानम् ॥

## षष्ठ्यधिकद्विशततम २६० व्याख्यानं ॥

अथोपधानवहनाख्य तुर्याचारमाह—

उपधानतपस्तप्त्वा आवश्यकं पठेद्गृही । योगैश्चागमान् साधुरित्याचारश्चतुर्थकः ॥ १ ॥

स्पष्ट' । नवरं श्रुतार्थिनामुपधानतपो विधाय पठन, उप समीपेऽधीयते येन तपसा तदुपधानमितिव्यु-त्पत्त्ये, तच्च साधूनामावश्यकादिश्रुताराधनार्थमागाढानागाढयोगरूपं सिद्धान्ताविरोधि स्वस्वसामाचार्य-नुसारेण ज्ञेयं, श्राद्धान'तु श्रीमहानिशीथाद्यागमोक्त पञ्चपरमेष्ठिनमस्कारादिसूत्राराधनार्थमुपधानषट्क प्रती-तमेव । साधूना योगोद्वहन विना यथा सिद्धान्तवाचनादि न शुध्यति तथोपधानतपो विना श्राद्धाना-मपि नमस्कारादिसूत्रपठनगुणनादि न शुध्यति । यदुक्त श्रीमहानिशीथे अकालाविनयाबहुमाना-नुपधानाद्यष्टविधज्ञानकुशीलाना मध्येऽनुपधानकुशीलस्य महादोषत्वं । अथोपधानवहन योगविधिं च ये न मन्यन्त तान् प्रति सूत्रवाक्यानि दर्शयन्ति पूर्वपूज्या उत्तराध्ययने एकादशेऽध्ययने—

वसे गुरुकुले निच्चं, जोगवं उवहाणवं । पियं करे पियं वाई, से सिक्खं लद्धुमरिहति ॥ १ ॥

तथा समवायाङ्गे द्वात्रिंशद्योगसङ्ग्रहमध्ये चतुर्थसङ्ग्रहे "अणिस्सिउवहाणे अ" । अत्र केचि-द्वदिष्यन्ति यद्योगा मनोवाक्कायसंबन्धिनस्तेऽत्र ज्ञेया । अत्रोत्तर—यदि योगशब्दस्य मूलार्थोपन्यासः क्रियते तर्हि वहनशब्दस्य कोऽर्थो भविष्यति ? द्वयो शब्दयो समानाधिकरणार्थकरणमेवार्हं । तथा स्थानाङ्गे तृतीयस्थाने—"तिहिं ठाणेहिं संपन्ने अणगारे अणाइअं अणवदग्गं दीहमद्धं चाउरंतसंसार कंतार

वीईसपज्ञा, त जहा—अखिदाणयाए दिढिमपन्नयाए जोगवाहिआए" इति। तथा १० स्थाने—"दसहिं ठाणेहिं जीवा आगमसिज्जद्दत्ताए कम्मं पकरेंति, त जहा—अणिदाणयाए दिढीसपन्नयाए जोगवाहि यत्ताए खंतिखमणयाए" इत्यादि ज्ञेय। यथा सर्वयोगवहनविधिरहस्यभीनद्यानुयोगद्वारे—"नाणं पचविह पन्नत्त, त जहा—आभिणिबोहियनाण जाव केवलनाण, तत्थ चत्तारि नाणाइ ठप्पाइ ठवणिज्जाइ, णो उद्दिस्सति णो समुद्दिस्संति णो अणुण्णविज्जति, सुअ नाणस्स उद्देसो १ समुद्देसो २ अणुन्ना ३ अणुओगो ४ पवत्तइ" इत्यादि। तथा योगविधिश्च जगत्यत्रमान्तेऽस्ति। तथा नन्दीसूत्रे श्रुतानामुद्देसमुद्देशनकाला प्रोक्ता सन्ति, यथाऽऽचाराङ्गे—"से ण अगट्ठयाए पढमे अग दो सुअक्खधा पणवीस अज्झयणा पणसीइ उद्देसणकाला" इत्यादि, अत्र कालशब्देन कालग्रहणविधिरेव च, यस्मादुत्तराध्ययन २६ चत्तारि कालग्रहणानि सन्ति, तानि योगविधानेयाह्यानि। अथ श्राद्धानामुपधानविधि विनैव साधूना योगविधि च परित्यज्य श्रुतज्ञान सदोपदिशन्ति सर्वेषा, तत्र योग्य तीर्थंकराशातना जायमानत्वात्। यथा श्राद्धाना सूत्रमाचाराङ्गादि तत्पठन सूत्रे निषिद्ध। तथाहि सप्तमाङ्गे—कामदेवश्राद्ध समवसरणे समागतस्तदा श्रीवीरस्त रात्युत्पन्नमुपसर्गस्वरूप सनासमक्ष स्माह, "तएण समणे भगवं महावीरे बहवे समणे निग्गथे अ निग्गथीओ अ आमतेत्ता एव वयासी—जइ ताव अज्जो सम णोवासगा गिहिणो गिहमज्झे वसता दिव्वमाणुसतिरिक्खजोणिए उवसग्गे सम्म सहति० सक्का पुणाइ अज्जो समणेहिं णिग्गथेहिं दुवालसगगणिपिडगं अहिज्जमाणेहिं दिव्वमाणुसतिरिक्खजोणिए उवसग्गे सम्म

हिंतए०"। अत्र सूत्रालापके साधव एव द्वादशाङ्गीधरा प्रोक्ताः, न तु श्राद्धा इति। तथा पञ्चमाङ्गे—"तत्थ ण तुंगियानयरीए बहवे समणोवासगा परिवसंति अड्ढा जाव अपरिभूया अभिगयजीवा० णिग्गंथे पावयणे णिस्संकिया० लद्धट्ठा गहियट्ठा० अवगुयदुवारा चियत्ततेउर परघरप्पवेसा०" इत्यादि श्राद्धवर्णन उपासकोपपातिस्थानाङ्गप्रमुखतो ज्ञेय, पर सर्वत्र लद्धट्ठा इति प्रोक्ता, न चैकस्मिन्नपि सूत्रे दृद्धसुत्ता इति उदिता, पर सर्वत्र निर्ग्रन्थप्रवचन सम्यगुक्त, न तु श्राद्धसूत्र। अपि च श्राद्धा सूत्रपठनमनोरथमपि न कुर्वन्ति, यत स्थानाङ्गे—"तिहिं ठाणेहिं समणेहिं समणे निग्गंथे महाणिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ—कया ण अहं अप्प वा बहु वा सुअं अहिज्जिस्सामि? कया ण अहं एकल्लविहारपडिमं उवसंपज्जित्ताणं विहरिस्सामि? कया ण अहं अपच्छिममारणंतिअसंलेहणा०?। तिहिं ठाणेहिं समणोवासए महाणिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ, त जहा—कया ण अहं अप्प वा बहु वा परिग्गहं परिचइस्सामि? कया ण अहं मुण्डे भवित्ता आगाराओ अणगारिअं पव्वइस्सामि? कया ण अहं अपच्छिममारणंतिअ संलेहणाझूसिए भत्तपाणपडियाइक्खिए पाओवगए कालमणवकंखमाणे विहरिस्सामि? एव समणसा सवयसा सकायसा पडिजागरमाणे समणोवासए महाणिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ" इति। अथवा सूत्रकृताङ्गश्रुते नवमाध्ययने—

गिहे दीवमपासंता पुरिसादाणिया नरा। ते वीरा बंधणुम्मुक्का नावकंखंति जीविअं॥ १॥

गृहस्थावासे दीपो ज्ञानश्रुतज्ञान त प्रति अपश्यन्तो वीरपुरुषा असंयमजीवित न स्पृहयन्ति, अतः

श्रुतार्तिनः प्रथम स्त्रीतुर्न्तीति । अथवा योगवाहिसाधु जिना ये श्रुत पठन्ति तेषा तीर्थकरादत्त ग्गति । यत प्रश्नव्याकरण उक्त—"त सच्च नगव तित्थगरसुनासिय्र दसविह चउदसपुव्वीहि पाहुड- त्थवग्ग महरिसीण य समयप्पद्दिन्न देविंदनरिंदे जासीयत्थ" । अत्र पाठे मन्दमरिहन्तेन साधुभ्यो दत्त तुत गणदराणमनुष्याणा अर्पित समर्पित चेति । तथा श्रुतपठन यो गच्छति स माख्याकरणो- पलग्नानां ज्ञान करोति । यत प्रश्नव्याकरणे उक्त—"अह केरिस पुण सच्च तु जाणियव्व ज त दसविहि पच्चविह०" व्याकरणमध्य तत्र प्रोक्त—नाम १ आख्यात २ उपसर्ग ३ निपात ४ तद्धित ५ समास ६ सन्धि ७ पद ८ हेतु ९ यौगिक १० उणादि ११ क्रियाविधान १२ धातु १३ स्वर १४ विभक्ति १५ वर्ण १६ एवं सप्तान् वदान् यो जानाति स एव सत्यवाक्यको नान्य इति । यथा विगय ( विकृति ) विगलाम्नित्र अविठेमियगहूस तउ कप्पति नायउत्ताए विगीए अविगयपरिमिये विठेसियपाहुले" इति । अवयाउपाविनयम्याध्यायस्थानमध्ये साधुसाध्वीना श्रुतपठन निषिद्ध, तत्र न श्राद्धमहण । यत स्थानाङ्ग यथा "नो कप्पइ निग्गथाण वा निग्गथीण वा चउहि महापाडिवएहि सज्झाय करित्तए, त जहा— आसाढपाडिवए इन्दमहपाडिवए कत्तियपाडिवए सुगिम्हपाडिवए । नो कप्पइ निग्गथाण वा निग्गथीण वा चउहिं संझाहिं सज्झायं करित्तए त जहा—पढमाए पच्छिमाए मज्झण्हे अड्ढरत्ते' १० स्थानके दसविहे अन्तलिक्खए असज्झाए १० दसविहे ओरालिए असज्झाए' इत्यादि मर्म ज्ञात्वा श्रुतं साधूनामेवाम्या

महिलए० '। अत्र सूत्रालापके साधव एव द्वादशाङ्गीधरा प्रोक्ता, न तु श्राद्धा इति। तथा पञ्चमाङ्गे—"तत्थ ण तुंगियानयरीए बहवे समणोवासगा परिवसंति अड्ढा जाव अपरिभूआ अभिगयजीवा० लद्धट्ठा गहिअट्ठा० अवंगुयदुवारा चिअत्ततेउर परघरपवेसा०" इत्यादि श्राद्धवर्णनं उपासकाध्ययनाङ्गप्रमुखतो ज्ञेयं, परं सर्वत्र लद्धट्ठा इति प्रोक्ता, न चैकस्मिन्नपि सूत्रे उद्धगुणा इति उदिता, परं सर्वत्र निर्ग्रन्थप्रवचनं सम्यगुक्तं, न तु श्राद्धसत्कं। अपि च श्राद्धाः सूत्र-पठनमपि न कुर्वन्ति, यतः स्थानाङ्गे—"तिहिं ठाणेहिं समणे निग्गंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ—कया णं अहं अप्पं वा बहुं वा सुयं अहिज्जिस्सामि ? कया णं अहं एकल्लविहारपडिमं उवसंपज्जित्ताणं विहरिस्सामि ? कया णं अहं अपच्छिममारणंतिअसंलेहणा० ?। तिहिं ठाणेहिं समणोवासए महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ, तं जहा—कया णं अहं अप्पं वा बहुं वा परिग्गहं परिचइस्सामि ? कया णं अहं मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारिअं पव्वइस्सामि ? कया णं अहं अपच्छिम-मारणंतिअ संलेहणाझूसिए भत्तपाणपडियाइक्खिए पाओवगए कालमणवकंखमाणे विहरिस्सामि ? एवं समणसा सवयसा सकायसा पडिजागरमाणे समणोवासए महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ" इति। अपरं सूत्रकृताङ्गश्रुते नवमाध्ययने—

गिहे दीवमपासंता पुरिसादाणिया नरा। ते वीरा बंधणुम्मुक्का नावकंखंति जीवियं ॥ १ ॥

गृहस्थावासे दीपो भावश्रुतज्ञानं तं प्रति अपश्यन्तो वीरा असंयमजीवितं न स्पृहयन्ति, अतः

...जान । यत ...ाधुनन्तीति । अथवा यो...ाहगाधु विना ये श्रुत पठन्ति तेषा तीर्थंकरादत्त ...डश्च महनिमोल य समयण्दित देविदनरिंदे जासीयत्थ"। अत्र पाठ मरटमरिहन्तेन साधुन्यो दत्त श्रुत ...मनुष्याणा अग्रत समपित चति। तथा श्रुतपठन यो गच्छति स प्राव्याकरणो ...ज्ञान करोति। यत प्रश्नव्याकरण उक्त—"अट्ट करिस पुण गध तु जामियप ज त दर्यादि पञ्चांदि ...इत्र प्रोक्त—नाम १ आख्यात २ उपसर्ग ३ निपात ४ तद्धित ५ समास ६ ... ७ पद ८ हेतु ९ यौगिक १० उणादि ११ क्रियाविधान १२ धातु १३ स्वर १४ विभक्ति १५ वर्ण १६ ...मान ...यो जानाति स एव सत्यवाक्यवक्ता नान्य इति। यद्वा विगय (विकृति) ...श्रुतपठनव्याख्या। यत स्थानाङ्ग—"तओ अ वायणिज्जा पणत्ता, त जहा—अविणीए विगइपडिबद्धे अविओसियपाहुडे" इति। अत्रास्थानिकत्यस्वाध्यायकालमध्ये साधुसाध्वीना श्रुतपठन निषिद्ध, तत्र ७ आऽमहण। यत स्थानाङ्ग यथा नो कप्पइ निग्गथाण वा निग्गथीण वा चउहि महापडिवएहिं सज्झाय करित्तए, त जहा—आसाढपाडिवए इदमहापाडिवए कत्तियपाडिवए सुगिम्हपाडिवए। नो कप्पइ णिग्गथाण वा निग्गथीण वा चउहि सझाहि सज्झाय करित्तए त जहा—पढमाए पच्छिमाए मज्झण्हे अड्ढरत्ते' १० स्थानके दसविहे अतलिक्खिए असज्झाइए १० दसविहे ओरालिए असज्झाइए" इत्यादि सर्व ज्ञात्वा श्रुत ...

## एकषष्ट्यधिकद्विशततमं २६१ व्याख्यानम् ॥

अथ योगबहुमानमाह—

योगक्रिया विना साधु सूत्र पठेन्न पाठयेत् ।
दुष्कर्माणि विलीयन्ते श्रुत ( वाग् ) देवी वरदा सदा ॥ १ ॥

अत्रार्थे सबन्धश्चाय—पाटलिपुरे द्वौ बान्धवौ व्यवहारिणावभूताम् । अन्यदा गुरुसमीपे धर्मोपदेश शुश्रुवतु , यथा—"धम्मो मंगलमुक्किट्ठ अहिंसा संजमो तवो । देवा वि त नमसंति जस्स धम्मे सया मणो ॥ १ ॥" इत्यादिदेशना श्रुत्वा चारित्रमङ्गीचक्रतु । तत्रैको भ्राता क्षयोपशमवशाद्बहुश्रुतो जात , गुरुभिर्योग्यो विज्ञाय सूरिपदे स्थापित । स पञ्चशतीयतिपतिः सर्वेषा वाचना ददाति । शयने सति पुन पुनस्ते प्रश्न कुर्वन्ति, रात्रावपि प्रमिलावकाश न लभते, ततो ज्ञानावरणीयकर्मोदयादेव चिन्तयति—"धिङ्मा शास्त्रपारग, यतोऽह क्षणमपि रतिं न प्राप्नोमि, धन्यो मे भ्राता निश्चिन्तस्तिष्ठति, यत —"मूर्खत्व हि सखे ममापि रुचित तस्मिन् यदष्टौ गुणा, निश्चिन्तो १ बहुभोजनो २ ऽत्रपमना ३ नक्तंदिवा शायक ४ । कार्याकार्यविचारणान्धबधिरो ५ मानापमाने समः ६, प्रायेणामयवर्जितो ७ दृढवपु ८ मूर्खः सुख जीवति ॥ १ ॥" इत्यादि, "अतोऽह क्लेश जहामि" इति ध्यायन्नास्ते । अन्यदा मुनयो विहारभूमिमाहारग्रहणादिकार्येषु गताः, ततः सूरिश्चिन्तयति—"अहो ! यद्गुणिर्वा-

गर्भेमयाऽत्रराशो लब्ध , इतो निर्गत्य स्वेप्सित साधयामि" इति विचिन्त्य सूरिर्मतितो बहिर्गत , एकाकी नगरान्निर्गच्छन् कौमुदीमहोत्सवे एकं स्तम्भ ददर्श, कथम्भूत ? जनैर्गीयमान नानाविधवस्त्रैर्भूषित । महोत्सवे समाप्ते पुनस्त स्तम्भ निगतशोभ काकादिभिनिषेवित ददर्श । तत सूरिरचिन्तयत्—"अमी स्तम्भो यदा जनै पूजित परिवृतश्चासीत्तदाऽत्यन्त शोभागृहमासीत्, इदानीं तु कामपि शोभा न भजते । ननु परिच्छदसमन्वितस्यैव शोभा भवेत्, नान्यथा, तद्दि धिग्मा, परिकरतो जिनधर्मतश्च परिभ्रष्ट स्वैर विहर्तुमिच्छामि" । इत्यादि विचिन्त्य पुन स्वयसतो समागत स्वमनसैवालोचना जग्राह, पर दुश्चिन्तितेन ज्ञानावरणीयकर्म बद्ध, तदनालोचितमेव बभूव । पुनर्निर्मल चारित्र प्रपाल्य स्वायु पर्यन्तेऽनशनेन मृत्वा स्वर्गे गत । ततश्च्युत्वाऽऽभीरसुतो जात , क्रमाद्यौवने पित्रा कन्या परिणायित , क्रमात्तस्या सुता जाता, साऽत्यन्तरूपलावण्या बभूव । अन्यदाऽनेक आभीरा घृतभाजनै शकटानि भृत्वा विक्रेतु ग्रामान्तर प्रतस्थिरे, तदा सोऽप्याभीरः शकट भृत्वा स्वपुत्रिका खेटकत्वेन सस्थाप्य तैः सार्धं चलित । इतश्चान्ये शाकटिकाः कन्या वीक्ष्य व्यामोहिता व्यग्रमानसा उन्मार्गे शकटानि वाहयामासु , ततो भग्नान्यनांसि । तत्स्वरूप ज्ञात्वा तज्जनकश्चिन्तयामास—"धिक् ससारस्वरूपं, जीवा असारे मलमूत्रपुरीषपात्रे स्त्रीशरीरे स्वहितसाधननिरपेक्षा कामिनो मुह्यन्ति" इत्यशुच्यादिभावनयोत्पन्नवैराग्यो जात । ततो घृतादि विक्रीय निजग्रामे समागत्य स्वां दुहितरमुद्वाह्य सद्गुरुपादमूले दीक्षामुपाददे । क्रमेणावश्यकादियोगोद्वहन विधायोत्तराध्ययनयोग वहता तेनाध्ययनत्रय पठित पूर्वोपार्जितकर्मोदये-

जहा—बहुरया १ जीवपएसिआ २ अवत्ता ३ सामुच्छेआ ४ दोकिरिया ५ तेरासिआ ६ अबद्धिया ७। एएसि णं सत्त ह पवयणनिण्हगाणं सत्त धम्मायरिया होत्था, तं जहा—जमाली १ तीसगुत्ते २ आसाढे ३ आसमित्ते ४ गंगए ५ छलूए ६ गोट्ठामाहिल्ले ७ इत्यादिना अमी सप्त निह्नवाः सूत्रे सूत्रमात्रेण सूचिता। तन्मध्ये तृतीयनिह्नवस्तु योगक्रियावहनानन्तरं मिथ्यात्वोदयेनोत्पन्नः, अथमनेकस्थानेषु साधुप्रधानं तपो वर्णितं दृश्यते, अहो! तदपलापं यः करोति तस्य धार्ष्ट्यमनाख्यनीयं, यदसत्यः सूत्रविरुद्धः जायते, तदा स्वपरकष्टसाधुचरित्रं व्यर्थतां प्राप्नोति सूत्रे सूचितमपि, तद्यथा श्लोकोपलक्षितं संप्रदायागत—श्वेताम्बिकानाम्न्यां पुर्यां पोलासखण्डके वने सगच्छा आर्याषाढसूरयः समवासार्षुः। तेषामागमपाठिनो बहवः शिष्या आगाढयोगवहनं प्रतिपन्नाः क्रियारताश्च बभूवुः। तथाविधकर्मोदयात्सूरयस्तत्रैव दिने हृदयशूलेन कालं कृत्वा सौधर्मदेवलोके नलिनीगुल्मविमाने देवत्वेनोत्पन्नाः। न च निशाता यत्रापि गच्छमध्ये। ततोऽवधिज्ञानोपयोगात्तान् संयतानागाढयोगं प्रपन्नान् विज्ञाय साध्वनुकम्पया समागत्य तदेव शरीरमधिष्ठायोत्थाप्य प्रोक्तवान् साधवः—"वैरात्रिककालं गृह्णीत"। उत्तराध्ययने २६ तत्र कालग्रहणं योगविधियोग्यानुष्ठानं—

पोरसीए चउब्भाए वंदित्ताण तओ गुरुं। पडिक्कमित्ता कालस्स कालं तु पडिलेहए ॥ १ ॥

अत्र प्राभातिककालग्रहणं स्थापितं।

तम्मेव य नक्खत्ते गयणचउब्भागसावसेसम्मि। वेरत्तियं पि कालं पडिलेहित्ता मुणी कुज्जा ॥ २ ॥

नारं नापि असह्योयाध्ययनस्याक्षरमात्रमपि नायाति । ततो गुरून् पप्रच्छ—"एतन्नायाति" । गुरुणा-ऽपि—"हे मुने ! त्वमाचाम्लं तपः कुर्वन् मा रुष मा तुष इति रागद्वेषनिग्रहगर्भं पदं समुद्घोषय"। तेनोक्त—"अन्यपाठे सूत"। तं चाढं घोषयति तदपि मुखे नायाति, अस्पष्टवर्णोच्चारणेन लोका हसन्ति स्म, स क्षमां बिभर्ति, प्रत्युत स्वकर्मैव निन्दति—"अरे जीव ! मा रुष मा तुषेति" सर्वसिद्धा-न्तसारं तदेव पठतो लोकैर्मासतुसनाम दत्तं । आत्मनिन्दां विदधानस्याचाम्लं कुर्वतो द्वादश वर्षाणि व्यतीतानि, ततस्तत्पदं घोषयन् शुक्लध्यानेन क्षपकश्रेण्यारूढः सकललोकालोकप्रकाशकमचलं केवलज्ञा-नमवाप । ततो देवैः केवलमहिमा चक्रे । ततो महीं विहृत्य भूरिशो भव्यान् प्रतिबोध्य मासतुसकेवली अनन्तचतुष्कमयं शाश्वतं स्थानमवाप ॥

इत्थं माषतुषः साधुर्भावनाक्षिप्तपातकः । केवलज्ञानमासाद्य प्रपेदे शाश्वतं पदम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तावष्टाद-शस्तम्भे एकषष्ट्यधिकद्विशततमं २६१ व्याख्यानम् ॥

## द्विषष्ट्यधिकद्विशततमं २६२ व्याख्यानम् ॥

अथ योगोद्वहनस्थिरीकरणार्थं दृष्टान्तमाह—

नलिनीगुल्मतः प्रत्याचार्यजीवः सुरोत्तमः । योगवाहिस्वशिष्याणां क्रियास्वविघ्नमातनोत् ॥ १ ॥

स्पष्टं । नवरं स्थानाङ्गसूत्रे—समणस्स भगवओ महावीरस्स तित्थंसि सत्त पवयणनिन्हगा पन्नत्ता, तं

जहा—बहुरया १ जीवपएसिया २ अवत्ता ३ सामुच्छेइया ४ दोकिरिया ५ तेरासिया ६ अबद्धिया ७। एएसि णं सत्तन्हं पवयणनिण्हगाणं सत्त धम्मायरिया होत्था, तं जहा—जमाली १ तीसगुत्ते २ आसाढे ३ आसमित्ते ४ गंगए ५ छलूए ६ गोट्ठामाहिल्ले ७ इत्यादिना अमी सप्त निह्नवा सूत्रे सूत्रमात्रेण सूचिता । तन्मध्ये तृतीयनिह्नवस्तु योगक्रियावहनानन्तरं मिथ्यात्वोदयेनोत्पन्न, अथमनेकस्थानेषु साधुप्रधानं तपो वर्णितं दृश्यते, अहो ! तदपलपनं यः करोति तस्य धार्ष्ट्यमनात्मज्ञीयं, यत्प्रत्यक्ष सूत्र विरुद्धं जायते, तदा स्वस्वच्छन्दादिचरित्र व्यर्थता प्राप्नोति सूत्रे सूचितमपि, तच्चेदं श्लोकोपज्ञातं संप्रदायागत—श्वेताम्बिकानाम्न्या पुर्यां पोलासाख्ये वने भगवान् आर्याषाढसूरय समवासार्षुः । तेषामागमपाठिनो बहवः शिष्या आगाढयोगवहनं प्रतिपन्ना क्रियारताश्च बभूवुः । तथाविधकर्मोदयात्सूरयस्तेन दिने हृदयशूलेन कालं कृत्वा सौधर्मदेवलोके नलिनीगुल्मविमाने देवत्वेनोत्पन्ना । न च विज्ञाताः केनापि गच्छमध्ये । ततोऽवधिज्ञानोपयोगात्तान् अयतानागाढयोग प्रपन्नान् विज्ञाय साध्वनुकम्पया समागत्य तदेव शरीरमधिष्ठायोत्थाप्य प्रोक्तवान् साधवः—"वैरात्रिक कालं गृह्णीत"। उत्तराध्ययने २६ उप कालग्रहण योगविधियोग्यानुष्ठान—

पोरसीए चउब्भाए वंदित्ताण तओ गुरुं । पडिक्कमित्ता कालस्स कालं तु पडिलेहए ॥ १ ॥

अत्र प्राभातिककालग्रहणं स्थापितं ।

तम्मेव य नक्खत्ते गयणे चउब्भागसावसेसम्मि । वेरत्तियं पि कालं पडिलेहित्ता मुणी कुज्जा ॥ २ ॥

त्रिककालग्रहणं निगदित । इत्यादिसूत्रानुसारेण तद्देववचसा साधुभि कृत, तथैव श्रुतस्योद्देशसमु.शानुज्ञास्तदग्रव कृता । एव दिव्यप्रभावतस्तेन देवेन तेषा साधूना कालजङ्गादिविघ्न रक्षता शीघ्रमेव निस्तारिता योगा । ततस्तेन तच्छरीर मुक्त्वा दिव गच्छता प्रोक्ताः साधव यथा—"क्षमणीय भदन्तं यदसयतेन सता मयाऽऽत्मनो वन्दनादि कारिताश्चारित्रिणो यूय, अह ह्यमुकदिने काल कृत्वा दिव गत, युष्मदनुकम्पयात्रागत, निस्तारिताश्च भवता योगा" इत्याद्युक्त्वा क्षमयित्वा स्वस्थान गत । ततस्ते साधवस्तद्वपु परिष्ठाप्य चिन्तयन्ति—"अहो! अविरतो बहुकाल वन्दित, तदित्थमन्यत्रापि शङ्का को जानाति ? कोऽपि सयत कोऽप्यसयतो देव इति, ततोऽवन्दनमेव श्रेयः, अन्यथा ह्यसयतवन्दन मृषावादश्च स्यात्" । इत्य तथाविधगुरुकर्मोदयात्ते मिथ्यापरिणतमतय साधवोऽव्यक्तवाद प्रतिपन्ना परस्पर न वन्दन्ते । तत स्थविरैस्तेऽभिहिता —"यदि परस्मिन् सर्वत्र भवता सदेहस्तर्हि येनोक्त देवोऽहमिति तत्रापि भवता कथ न सदेह ? किं स देवो वाऽदेवो वेति । अथ तेन स्वयमेव कथितमह देव ( इति ) तथा देवरूप प्रत्यक्षत एव दृष्ट, न तत्र सदेह, हन्त यद्येव तर्हि य एत कथयन्ति वय साधव ( इति ) तथा साधुरूप प्रत्यक्षत एव दृश्यते, तेषु क साधुत्वसदेहः ? येन परस्पर यूयं न वन्दध्वे ? । न च साधुवाक्याद्देववचन सत्यमिति शक्यते वक्तु, देववाक्य क्रीडाद्यर्थमन्यथाऽपि संभाव्यते, न तु साधुवचन, तद्विरतत्वात्तेषामिति । किंच यदि प्रत्यक्षेष्वपि यतिषु भवता शङ्का तर्हि परोक्षेषु जीवादिषु सुतरामसौ प्राप्नोति, तथा च यतिरूपे प्राणिनि साधुत्व भवेन्न वेति सदिग्धमेव, प्रति-

माया तु निरवद्य नास्ति निश्चयत, ततः किमिति सा वन्द्या? साधुरूपे च किमिति वन्दनप्रतिषेधः ?"। तदा स वादी स्याद्—अथ यतदेवाधिष्ठितयतिरूपे वन्द्यमाने तद्गतासंयमस्यापापानुमतिः स्यात्, न त्वेवं प्रतिमायाः। अत्रोच्यते—ननु देवताधिष्ठितप्रतिमायामप्यनुमतिलक्षणो दोषो नरेन्द्रेति। पर स्याद्—नाय प्रतिमाया दोष निश्चुभाध्यवसायस्य जिनमुद्रां नमस्यतः। यद्येवं ततो यतिमुद्रां यतिरूप-विशुद्धाध्यवसायस्य नमस्यत को दोष? येन भवन्तः परस्परं न वन्दन्ते?। अत्राह पर—यद्येवं लिङ्गमात्रधारिणं पार्श्वस्थादिकमपि यतिमुद्रां विशुद्धाध्यवसायस्य नमस्यतो न दोष। तदयुक्तं, पार्श्व-स्थादीनां सम्यग्निर्णयरूपस्याभावात्, तदभावश्च आहारेण विहारेणेत्यादिनिर्णयलिङ्गस्यानुपलम्भात्। तत प्रत्यक्ष दोषवत पार्श्वस्थादीन् वन्दमानस्य सावद्यानुज्ञालक्षणो दोष एव, उक्तं च—

जइ चरणगुणिग जाणतस्स नमओ हवइ दोसो। निद्धंधसऽपि नाऊण वंदमाणे धुव दोसो ॥ १ ॥

इति। अथ प्रतिमामपि न वन्दध्वे यूय हन्त यद्येवं शङ्काधारिणो भवन्तस्तर्हि मा देवहृता भवेयु-रित्याहारोपधिशय्यादयोऽपि न ग्राह्या इति। विचेत्थमतिशङ्काकुलताया समस्तव्यवहारोच्छेदप्रसङ्ग, यतो निश्चयकारिज्ञानं विना को जानाति? किमिद भक्तं कृमयो वा? चीवरादौ माणिक्य वा सर्पो वा? इत्यादौ सर्वत्र भ्रान्त्यनिवृत्ते सर्वमभोग्यत्वं प्राप्तमिति। यथा वाऽऽर्याषाढदेवो यतिरूपधरोऽत्र दृष्ट-स्तथाऽन्ये कियन्तः सुरा भवद्भिर्दृष्टपूर्वा? यदेतावन्मात्रेणापि सर्वत्र भवतामप्रत्ययः? न हि कदाचि-त्क्वचित्कथंचिदाश्चर्यरूपे कस्मिंश्चिदर्थविधे दृष्टे सर्वत्र तथाभावाशङ्का युज्यते। तस्माद्व्यवहारनयमा-

...वसम्ब्रमस्याना सवा प्रवृत्तिव्यवहारत स्यात्, तदुच्छेद
यते । सर्वज्ञा अपि व्यवहारमार्गं नोच्छेदयन्ति । यदुक्तं महाभाष्ये श्रीजिन-

च्छी जमसुद्ध पि गहियं सुयविहीए । कोवेइ न सवण्णू वदइ य कयाइ छउमत्थ ॥ १ ॥

नाप्रमाणीकरोति सर्वज्ञ , न परिहरति शुद्ध इत्यर्थ । इत्यादियुक्तिभि प्रज्ञापिता अपि
मु । तत कायोत्सर्गपूर्व स्थविरैस्ते वहिष्कृता । पर्यटन्तोऽन्यदा राजगृहाभिध पुर
मौर्यवशसम्भूतो बलभद्रो नाम राजा । स च श्राद्ध । ततस्तेन ते विज्ञाता यथाऽव्यक्त-
ह्या इह समायाता गुणशिलचैत्ये तिष्ठन्ति । स श्राद्धस्तान् प्रतिबोधयितु निजैर्भटैर्वक्त्राऽऽना
यत् । ततो नृमान् सेवकानित्यादिशत्—"कटमर्देन सर्वानप्यमून्मर्दयत" इति कृत्रिमा रुप दर्शयन्
साद । कटाध स्था जना द्विपैर्मर्द्यन्त इति द्विपान् कटांश्च राजपुरुषा आनिन्यिरे । तान् वीक्ष्य मुनयो
जीता इति नृपतिमूचिरे—"हे महीपते ! श्राद्धोऽपि त्व कथमस्मान् साधून् हसि ?"। नृपेणोक्त—
"यूय तस्करा हेरिका वा को वो वेत्ति ?" इति नृपेण प्रोक्ते ते प्रोचिरे—"राजन् ! नून वय साधवो
नान्ये"। नृपोऽवादीत्—"भवन्मते सर्वमपि वस्त्वव्यक्त, तस्मात्को युष्मान् सत्यान् साधून् वेत्ति ?
कथ च युष्माभि कथ्यते युष्मन्मतेऽहमपि श्राद्धोऽन्यो वाऽस्मि ? तत्कथं यूय मा श्रावक ब्रूथ ? स्वस-
वहानिप्रसङ्गात् अव्यक्तवादेन परस्परमवन्दमानाना युष्माक । अथ चेत्प्रतिपद्यते व्यवहारनयस्तदा

निर्ग्रन्थश्रमणान् युष्मानहमुत्तमान् श्रद्दधामि" । ततस्ते लज्जिता बाढं सत्वरं मनुजो गिरा "श्रीमज्जिनोक्तज्ञानक्रियासमन्विता वयं परस्परं यथाज्येष्ठं वन्दमाना श्रमणाः स्म" एवं पुनः पुनरूचुः, "हे साधुराज ! त्वया वयं चिरं भ्रान्ता सन्मार्गं प्रापिता" । ततो जिनयानमस्रो नृपोऽवादीत्—"युष्मान् प्रतिबोधयितुं मयाऽयुक्तं निदधे, तत्सर्वं क्षन्तव्यं" ।

इत्युदीर्य बहुमानपूर्वकं, तेन नृपतिवरेण वन्दिताः ।
साधवः पुनरवाप्तबोधयः, पूर्ववज्जगति ते विजह्रिरे ॥ १ ॥
चतुर्दशोत्तरे वीरमोक्षाद्वर्षशतद्वये ।
जातस्यास्य तृतीयस्य निह्नवस्योदिता कथा ॥ १ ॥
सिद्धान्तयोगोद्वहनक्रियायां, विघ्नं च मा ज्ञादिति चिन्त्य शिष्यान् ।
स्वर्गात्समेत्येह क्रियां ततान, तेषां स देवः श्रुतवत्क्रियुक्तः ॥ २ ॥
इत्युपधानसज्ञस्य श्रुताचारस्य वर्णनम् ।
श्रुत्वाऽमुमाद्रियध्वं नो यथागमं तपस्विनः ॥ ३ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तावष्टादशस्तम्भे द्विषष्ट्यधिकद्विशततमं २६२ व्याख्यानम् ॥

---

१ अत्र त्वयं चिन्त्यं ।

## त्रिपष्ट्यधिकद्विशततमं २६३ व्याख्यानम् ॥

अथानिह्नवाख्यपञ्चमाचारमाह—

श्रुताक्षरप्रदातॄणां गुरूणां च श्रुतादीनाम् । अनिह्नवोऽयमाचारः पञ्चमः श्रीजिनैः स्तुतः ॥ १ ॥

स्पष्टः । नवरं गुरूणामनिह्नवो नापलपनं यस्य सकाशेऽधीतं स एवाप्रसिद्धोऽपि जातिश्रुतादिहीनोऽपि गुरुतया वाच्यः, न तु स्वस्य गौरवं पन्यकशिष्यवत्कर्तव्यं, गुरुबहुमानं कार्यं, न तु लघोपग्रहणं, अजस्रं गुरुतः शङ्कनीयं, न तु निःशङ्कत्वं विधेयम् । मातङ्गस्त्रीस्पर्शनचिन्तने गुरुणा तद्वृत्तान्ते ज्ञाते श्रीआमनृपः स्वचेतसीति दध्यौ—"अहो ! मदयोग्यत्वं गुरुर्निर्ज्ञातं, इदानीं मुखं कथं दर्शयिष्येऽहं ?"। ततस्तत्पापत्यागार्थं लसल्लोहपुत्रिकास्पर्शकरणोद्यतं तं नृपं श्रीगुरुः श्लोकान् प्रेष्यावोधयत् । अयं दृष्टान्तः प्राग्विस्तरेण लिखितोऽस्ति । अथवा कुमारपालः शुष्कघृतपूरचर्वणसमये मांसभक्षणस्वादं सस्मार, क्षणेन प्राप्तोपयोगो दध्यौ—"अहो ! एतदयोग्यचिन्तनं यदा गुरुर्ज्ञास्यति तदा मज्जीवितं धिक्" । ततः स्वदंष्ट्रापातनोद्यतो नृपः सचिवैः श्राद्धैः शिक्षितः । ततो गुरुदत्तप्रायश्चित्तपदे घृतपूरवर्णाकारं चतुर्दशाधिकसहस्रमितस्तम्भैर्युतं प्रासादं नृपोऽकारयत् । इत्यादिकं श्रुत्वा गुर्वाद्यपलापस्य महादोषत्वं ज्ञेयम् । लोकेऽप्युक्तम्—

एकाक्षरप्रदातारं यो गुरुं नाभिमन्यते । श्वानयोनिशतं गत्वा चाण्डालेष्वभिजायते ॥ १ ॥

तथा श्रुतादीनामपलापो न कार्यः यत्पार्श्वे यावच्छ्रुतमधीतं तावदेव वक्तव्यं, न त्वधिकमूनं वा, मृषा-

नापाचित्तकालुष्यज्ञानातिचाराद्यापत्ते । कस्यचित्तु गुरुश्रुतनिह्नवे सति सर्वगुणहानी रोहगुप्तस्येव स्यात्, तथाहि—अन्तरिकापुर्यां उपवने श्रीगुप्ताचार्य समन्त स्थित । तस्या पुर्यां बलश्री राजाऽस्ति । सूरीणा रोहगुप्तो नाम शिष्योऽन्यत्र ग्रामे स्थित आसीत् । ततोऽसौ गुरुवन्दनार्थं तत्र पुर्यामायातः । तत्र चैक परिव्राजको लोहपट्टेनोदर बद्ध्वा जम्बूवृक्षशाखया च हस्तगृहीतया नगर्यां भ्राम्यति, किमेतदिति लोकेन पृष्टो वदति—"मदीयोदरमतिविज्ञानेन पूरितत्वात् स्फुटतीति लोहपट्टेन बद्ध, जम्बूद्वीपे मम प्रतिवादी नास्तीत्यस्यार्थस्य सूचनार्थं जम्बूवृक्षशाखा हस्ते गृहीता" । ततस्तेन पोट्टशालेन सर्वत्र पुर्यां "शून्या सर्वेऽपि परप्रवादाः, नास्ति कश्चिन्मम प्रतिवादी" इत्युद्घोषणापूर्वक पटहो दापित । तत्पट-हक पुरीं प्रविशता रोहगुप्तेन दृष्ट, उद्घोषणा च श्रुता, तत "अह तेन सार्धं वाद दास्यामि" इत्य भिधाय पटह निषिध्य गुरुसमीपे एत्यालोचना च कृता कथितोऽय व्यतिकरस्तेषा । सूरिणोक्त—"न युक्त त्वया कृत, यत स भूरिविद्याढ्योऽस्ति, स च वादे पराजितो मन्त्रविद्याभि प्रतिवादिन उप-द्रवति, यत —

वृश्चिकान् पन्नगानाखू मृगशूकरवायसान् । शकुनिकाश्च कुरुते स हि विद्याभिरद्भुतान् ॥ १ ॥"

ततो रोहगुप्तेनोक्त—"यद्येव तत्किमिदानीं नष्टु क्वापि शक्यते ? निषिद्धस्तत्पटहक, यद्भाव्य तत्र भवतु" । तत सूरिभि प्रोक्त—यद्येव तर्हि पाठसिद्धा एवैता मम तत्प्रतिपक्षविद्या गृहाण" । का पुनस्ता ? इत्याह—

अह भंते ! कुम्मे कुम्मावलिया गोहा गोहावलिया गोणे गोणावलिया मणुस्से मणुस्सावलिया महिसे महिसावलिया एए णं दुहा वा तिहा वा संखेज्जहा वा छिन्नाणं जे अंतरा ते वि णं तेहिं जीवपएसेहिं फुडा ? हंता फुडा। पुरिसे णं भंते अंतरं हत्थेण वा पाएण वा० कट्ठेण वा० किलिंचेण वा० आमुसमाणे वा० सत्थजाएण वा अभिहणमाणे वा० अगणिकाएण समोडहमाणे तेसिं जीवपएसाणं किंचि आबाहं वा विबाहं वा उप्पाएइ० ? । नो इणट्ठे समट्ठे, नो खलु तत्थ सत्थं संकमइ त्ति । यदि चैवं सूत्रे जीवप्रदेशाना तदन्तराले सम्बन्धोऽभिहितस्तर्हि तदन्तराले ते जीवप्रदेशा किमिति नोपलभ्यन्ते ? गुरु आह—अरूपित्वात्, यथा प्रदीपरश्मयो नूकुड्यर (क) रण्डकादिमूर्त्तवस्तुगता दृश्या सन्ति, न तु केवल आकाशे प्रसृता तथैव जीवो लक्ष्यते प्राणोच्छ्वासनि श्वासधावनवल्गनस्फुरणादीनि देह एव लक्षणानि गृह्यन्ते, न तु तदन्तराले सूक्ष्मकार्मणदेहयुक्ता अपि प्रदेशा लक्ष्यन्ते । अथवा हे शिष्य ! नोजीव स देशः किं जीवाद्भिन्नोऽभिन्नो वा ? भिन्नश्चेत्तदा तेन जीवेन सह पुच्छस्याभेदः कथं ? भिन्नो हि देशोऽन्यत्रापि परमाणुवत्सम्मिलेत्, तस्य देशस्य चान्येन जीवेन सह मिलने तदा बन्धमोक्षानुपलब्धसुखदुःखादिसाङ्कर्यं स्यात् । अथाभिन्नश्चेत्तदा तु जीवान्तर्गत एव स सम्पन्न । तदा राशिद्वयमेव जातं, न तु त्रयं । अथाभिन्नोऽप्ययं देशः स्थानभेदविवक्षया नोजीव इत्युच्यते पुच्छगृहकादिवदिति तर्हि राशिनोऽजीवनामापि प्रतिपद्यता, व्योमादीनामजीवानामप्येव देशसद्भावात्, तथा च राशिचतुष्कं भवेत् । यथा तदेकस्याजीवोऽपि जीवाच्च भिद्यते तथा नोअजीवोऽपि तदेकत्वादजीवाच्च भिद्यते । एवं नयो यावदन्यद्विवादोऽभूत् । अथ गुरो

गुरु प्रोचे—"स्वामिन्! वादः समाप्यतां, मम राज्यकार्यमनया व्यग्रतया सीदति"। ततः सूरि प्राह—"इयत्कालं मयाऽस्य क्रीडया धृतं, अथाऽस्य निग्रहं प्रातरवश्यं करिष्ये"। ततो द्वितीयदिने गुरुरिति नृपं प्राह—"इह पृथिव्यां यत्किमपि विद्यमानं वस्तु तत्सर्वमपि कुत्रिकापणेऽस्तीति सर्वजनानां नगरा च प्रतीतमेव। तत्र कुत्रा स्वर्गमर्त्यपातालभूमीनां त्रिकं कुत्रिकं तदात्मा हट्टः, अत्र हट्टे वणिग् कस्यापि मन्त्राद्याराधितः सिद्धो व्यन्तरसुरः क्रायकजनसमीहितं सर्वमपि वस्तु कुतोऽप्यानीय समर्पयति, तन्मूल्यं द्रव्यं वणिगेव गृह्णाति। अन्ये तु वदन्ति—वणिग्रहीतं सुराधिष्ठितमेवापणं भवति, तत्र मूल्यद्रव्यं सुर एव स्वीकरोति"। अथ गुरुः सपरिकरस्तत्र गत्वा रोहगुप्तसमक्षं कुत्रिकापणव्यन्तरसुरं जीवं देहीति याचितवान्। सुरो जीवं शुकसारिकादिकं दत्तवान्, अजीवं देहीति याचितस्त्वजीवमुपलखण्डादिकं दत्त्वा कृतार्थो जायते। नोजीवं याचितः पुनरप्यजीवमुपलखण्डादिकमेव ददाति, नोशब्दस्य सर्वनिषेधपरत्वात्। चरमे तु नोअजीवलक्षणे विकल्पे जीवमेव शुकादिकं ददाति, द्वयोर्नञोः प्रकृतार्थगमकत्वान्नोशब्दस्य च सर्वनिषेधकत्वादिति। न तु स कुत्रिकापणदेवो नोजीवं जीवस्यैकदेशरूपं क्वापि विकल्पे ददातीति जीवाजीवौ द्वावेव राशी, न तु तृतीयः, असत्त्वात्, खरविषाणवदिति। ततः सूरिः शिष्यमूचे—"कदाग्रहं मुञ्च, विश्वे नोजीवश्चेदस्ति तर्हि सुरः कथं नादात्?"। इत्यादिभिश्चतुश्चत्वारिंशदधिकशतप्रश्नैः सूरिस्तं द्रुतं नृपसाक्षिकं निजग्राह। इह द्रव्यगुणकर्मसामान्यविशेषसमवायलक्षणाः षण्मूलपदार्थास्तेन षडुलूकेन कल्पिताः। तत्र द्रव्यं पञ्च महा-

नानि वायो दिगात्मा मनश्चेति नव द्रव्याणि । गुणा रूपरससङ्ख्याबुद्धिद्वेषादय सप्तदश । कर्म पञ्चविध उत्क्षेपणापक्षेपणादिक । सामान्य त्रिविधं । विशेषसमवायौ च । एव सर्वे षट्त्रिंशज्जाता । एते सर्वेऽपि प्रकृत्या १ अकारेण २ नोकारेण ३ उभयनिषेधत ४ श्चैतैश्चतुर्भिर्भेदैर्गुणिताश्चतुश्चत्वारिंशदधिक शत स्यात्ति । तत्पृष्ट कुत्रिकापणदेव पृथ्वी देहीति पृष्टे ददाति प्रकृत्या जात उपपदमुक्त शुद्ध च १ । अपृथ्वी देहीति दत्त जलादिक दत्ते २ । नोपृथ्वी याचितो नोशब्दस्य देशनिषेधे लेष्टोरेव देश तत्खण्ड दत्त सर्वथा निषेधार्थे नोशब्दे नोपृथ्वीं जलादिकमेव दत्ते ३ । नोअपृथ्वीं देहीत्युक्ते देव पृथ्वीं दत्ते ४ आपत्त्यादर्थं विज्ञाय्य । एव जलादिष्वपि चत्वारो भेदा सर्वत्र यथायोग योज्या । निश्चयनयमत तु द्वावेव पदार्थाविति स्थित । इत्यादिना बोधितोऽपि यदि स्वकदाग्रह नामुञ्चत्तदा गुरुणा खेलसप्रत्यनीक सङ्घगुप्त य मान्य करिष्यन्ति ते राजद्रोहिणो भाविन" । तत स वैशेषिकशास्त्र स्वय स्वपदामामति ।

चतुश्चत्वारिंशदाढ्यैर्वर्षाणां पञ्चभि शतै । श्रीवीरमुक्तेर्जातस्य ज्ञात षष्ठस्य चोदितम् ॥ १ ॥

षड्द्रव्यपूर्णं जिनदृष्टनिश्च, चोत्थापयन् द्रव्यगुणादिपद्धम् ।

तथ्य च तत्त्वंशिकरादिपक्ष, वैशेषिक षष्ठमनिह्नवोऽभूत् ॥ २ ॥

---

१ मकारादिकत्व चित्यम् ।

पडूत्तुको देवगुरुश्रुतादि–नैकव्यजनादगमच हानिम् ।
आचारत पञ्चमत श्रुतादि–शिष्यैर्न त्रष्टैर्नचितव्यमार्यैं ॥ ३ ॥
॥ उत्यब्ददिनपरिमितोपदेशमप्रहाख्यायामुपदेशप्रासादमन्थवृत्तावष्टादश-
स्तम्भे त्रिषष्ट्यधिकद्विशततम २६३ व्याख्यानम् ॥

## चतु षष्ट्यधिकद्विशततमं २६४ व्याख्यानम् ॥

अत्र व्यञ्जनानिह्नवाख्यपष्ठश्रुताचारमाह—

नाध्येतव्य श्रुत घोषवर्णन्यूनाधिकादिभि ।
व्यञ्जनानिह्नवाख्योऽयमाचार षष्ठम स्तुत (षष्ठ ईरित ) ॥ १ ॥
व्यञ्जनभेदतोऽर्थाना क्रियाणा भेदो जायते ।
तेनाज्ञानं मुनेः स्यात् के के दोषा भवन्ति न ॥ २ ॥

स्पष्टौ । अयमर्थं अत्र भावना, तथाहि—व्यञ्जनान्यक्षराणि तेषा भेदोऽन्यथाकरण तस्मादनेके दोषा भवन्ति । यत श्रीजिनविमलगणिकृते श्रुताशातनाः चतुर्दशविधा प्रोक्ता —"ज वाइद्ध वच्चामेलिय०" इत्यादि, इत्यत्र विपर्यस्तमात्रानदोष प्रकारेण याऽऽशातना तथा योऽतिचार कृतस्तस्य मिथ्याद्-

कृतमिति सर्वत्र योज्य १ । आम्रेडित द्विस्त्रिरुक्त कोलिकपायसवत् २ । हीनाक्षरमक्षरन्यून ३ । अत्यक्षरमधिकाक्षर ४ । पदहीन पदेनवोन ५ । विनयहीनमकृतोचितविनय ६ । घोषहीनमुदात्तादिघोषरहित ७ योगरहित ८ । सुष्ठु दत्त गुरुणा दुष्ठु प्रतीच्छित कलुषितान्तरात्मनेति १० । अकाले कृत स्वाध्याय ११ । काले न कृत स्वाध्याय १२ । अस्वाध्यायिके स्वाध्यायिक १३ । स्वाध्यायिकेऽस्वाध्यायिकमिति १४ । तत्र व्यञ्जनान्यथाकरण प्राकृतस्य सूत्रस्य संस्कृतीकरण यथा सयोगाद्विप्रमुक्तस्य १ । पदाना पश्चानुपूर्व्या व्युत्क्रमेण वा पठन यथा विप्पमुक्कस्स सजोगा २ । तथा पदाना सनामभिः परावर्तन वा यथा सवधा विवज्जिअस्स ३ । वर्णान्तरकरण वा यथा सजोगा इत्यत्र सकारस्य स्थाने यथेछ पठति ४ । वर्णवैपरीत्यकरण वा यथा सजोगा वि० इत्यस्य स्थाने वियोगादि जणति ५ । एवमर्थस्य व्यञ्जनार्थोभयस्य चान्यथाकरणे न्यूनाधिक्त्वे च दोषा विज्ञाव्या । तत्र व्यञ्जनान्यथाकरणे चैत्यवन्दनादिसूत्राणि संस्कृतभाषया करोमीत्युक्त्वा पाराञ्चितप्रायश्चित्त प्राप्त श्रीसिद्धसेनदिवाकर, तस्य ज्ञात प्रागेव निगदितमिति । तथा व्यञ्जनाधिक्ये ज्ञातमिदम्—

एकदा पत्तने कुमारनृप सामन्तमन्त्रिसार्थवादादिपरिवृत श्रीजयसिंहदेववृद्धमन्त्रिण पप्रछ यत् "अह श्रीसिद्धनृपतेर्हीन समानोऽधिको वा ?" मन्त्रिभिरछलप्रार्थनापूर्व सिद्धराजनृपस्याष्टनवतिर्गुणा द्वौ च दोषौ, स्वामिनस्तु द्वौ गुणौ तत्सङ्ख्या एव च दोषा । इति मन्त्रिवाक्यादनु दोषमय आत्मनि विराग दधानो यावच्छुरिकाया चक्षु क्षिपति तावत्तदाशयवेदिभिस्तैरेव विज्ञप्त —"स्वामिन् ! अस्माभि-

र्वैर्हिर्बुध्याऽविचार्यैवमुक्त, पर तत्त्वबुद्ध्या तु देव एवाधिक"। राजाह—"कथ ?"। मन्त्रिनिरुक्तं—"निष्कनृपतेरष्टनवतिर्गुणा सम्रामानुजटताक्लीवत्वदतादोषान्या तिरोहिता। कार्पण्यादयो देवदोषास्तु समरशूरत्वापरनारीसहोदरतागुणान्यामपकृता इति देव एव सर्वगुणशिरोमणिसत्त्वपरस्त्रीनान्धनतादिगुणाधार"। इति मन्त्रिवच श्रवणसतुष्टान्तरात्मा जातो नृप। तदैवैन विदुषा पठितः श्लोको नृपमुद्दिश्य, यथा—

पर्जन्य इव भूतानामाधार पृथिवीपति। विकलेऽपि हि पर्जन्ये जीव्यते न तु भूपतौ ॥ १ ॥

वाक्यमिदमाकर्ण्य "अहो! राज्ञे मेघोपम्या सुष्ठु दत्ता" इति कुमारभूपेन सर्वव्याकरणेषु अप्रशस्तप्रयोगेऽनिश्चिते सर्वेष्वपि सामाजिकेषु स्पुल्लानि कुर्वाणेषु मन्त्रिकपर्दी महाविद्वत्त्वात्त्रपयाऽधोमुखो जात। राजा त तथा दृष्ट्वा पृष्टवान्। तेन निवेद्य—"देव! उपम्याशब्द शास्त्रनिरुद्ध, तस्मिन् प्रयुक्ते श्रीदेवेनासावमधोमुखत्वमेव युक्त, परमरातक शृणुत, न तु मूर्खो राजेति, प्रतीपभूपाखमण्डलेऽप्यपकीर्ति प्रसरति, अतोऽस्मिन्नर्थे उपमान औपम्यं उपमा इत्याद्या शब्दा शुद्धा" इति तद्वचनप्रेरितेन शब्दव्युत्पत्तिहेतवे पश्चाशद्वर्षदेशयेन राज्ञा श्रीदेवगुरुपादान् पर्युपास्य तत्प्रसादासादितसिद्धसारस्वतमन्त्राराधनसारस्वतचूर्णसेवनादिभिः सुप्रसन्नश्रीभारतीप्रसादाद्वृत्तित्रयकाव्यानि द्व्याश्रयादीनि एकेन वर्षेणावगम्य श्रीचतुर्विंशतिजिनवर्णनद्वात्रिंशिका कृता, तस्या आद्य काव्यमिदम्—

यत्राखिलश्रीश्रितपादपद्मं, युगादिदेव स्मरता नरे (रे) न।
सिद्धिर्मयाप्या जिन त जयन्त, युगादिदेव प्रणतोऽस्मि नित्यम्॥ १ ॥

तत शास्त्रविचारचतुर्मुख इति निरदमजितमिति । अथवा व्यञ्जनाधिक्येऽन्यज्ञातमिद—पाटलिपुत्रपत्तने नवम नन्दनृप प्रतिज्ञापूर्वकमुत्थाप्य चाणाक्येन मयूरपोषकग्रामे महत्तरदौहित्रश्चन्द्रगुप्तो राज्ये निवेशित, तस्याङ्गजो बिन्दुसारनृप, तत्सूनु पुनरशोकश्रीनृप । तेन स्वतनयाय कुणालाह्वयाय बाल्येऽपि भुक्त्यर्थमवन्तिपुर दत्त, यतोऽत्र स्थितस्यापरमातृणामुपद्रवो नाभवीति । ततस्तत्र स्थित स बालो राजनियुक्तानुजीविभि रक्ष्यमाणो जीवितवत् । क्रमेण स साम्राष्टहायनोऽभूत् । ततो नृपेण स्वाभियोगवचनैस्तद्वयो विद्याग्रहणयोग्यं मत्वा कुमाराय स्वयमिद लेखे लिखित—"हे कुमार ! त्वयाऽधीतव्यमिति मदाज्ञाऽचिरेण विधेया" इति कन्नतं लिपीकृत्य यदा नृप किञ्चित्कार्यव्यग्रोऽभूत्तदाऽपरमाता तत्रागत्य तल्लेख परिवाच्य दध्यौ—"कुणालपुत्रे सर्वाङ्गशुद्धे सति मत्पुत्राय राज्य न दास्यति, अत किञ्चित् पत्रमध्ये विरूप लिखामि"। तत अधीतव्यमित्यत्राद्याक्षरे निष्ठीवनार्द्रीकृतया नेत्राञ्जनशलाकया नेत्रात्कज्जलमाकृष्य बिन्दुक ददौ, अनुस्वारो मस्तके कृत तदा अंधीतव्यमिति जात, अहो मात्राधिक्ये कथमहितार्थो जात । अथाशोकोऽपि प्रमादेनाननुवाचितमेव हि त लेख मुद्रयामास, उज्जयिन्या प्राहिणोच्च । कुमारोऽपि त लेख पितृनामाङ्कमुद्रालङ्कृतमस्तक द्वाभ्या पाणिभ्यामाददे, मूर्ध्नि च न्यधात् । तदनु तल्लेख वाचयित्वा नृत्त निषण्ण उदश्रुनेत्रश्च लेखार्थं वक्तुमक्षमोऽभूत् । अन्येऽपि तं

सान्त्वयित्वा नियुक्ता प्रोचु —"हे कुमार ! किं खेदमुद्वहसि ? पुनरस्य निर्णयं करिष्याम"। स प्राह—"मौर्यान्वये कोऽपि गुर्वाज्ञालङ्घकोऽद्यापि न जात, यदि प्रथममेवाज्ञामहं लोप्स्यामि तदा मत्कृत एना-ध्वाऽन्येषामपि भविष्यति"। तत स नेत्रे स्वयं तप्तशलाकयाऽनक्ति स्म। नृपस्तद्व्यतिकरमवगम्य दध्यौ—"धिक् मूर्खलेखक मात्मानं" इत्युच्चैर्निनिन्द "धिङ्मा सम्यक् पुनरनालोक्य लेखमेनं"। तत परंपरया तदाऽऽत्मानुनिष्पादितं कार्यं विज्ञाय श्रीतातिदुःखत्र निर्धार्य दध्यौ—"अधुनाऽथ पुत्रो-ऽयं राज्याय सम्प्रत्ययो न स्यादिति, अहो ! मयि यस्येदृशी भक्तिस्तस्येदृशमागत"। तत कुणा-लायाऽन्यत्कश्रीमदुज्जयिन्यां ग्रामं ददौ, तदपरमातुः पुत्रायोज्जयिनीं पुनर्ददौ। कुणालस्य क्रमेण परेद्यवि शरच्छ्री नाम पत्नी सूनु सम्प्रतिनामा जात। तत्पुत्रे महति सजाते कुणालो राज्यलिप्सया पाटलिपुत्रमा-गात्। तत्र गीतविनोदेन स्वेच्छया स पुरे भ्रमन् सर्वजनानां प्रियो बभूव। तत्पुत्रो यत्र यत्र विज्ञान् रागान् तत्र तत्र गीताकृष्टाः पौराः पुरस्सरयन्। लोकमुखात्तद्गान्धर्वकलाकुशलं त नर श्रुत्वा गीतश्रवणो-त्सुको नृपस्तमन्धं नरमाहूय यवनिकागुप्तं कृत्वा गातुं समादिशत्। सोऽपि यथास्थानमन्त्रमध्यतारे स्वान्तिः स्वरैः पञ्चमरागमीदृशं रागं पोषयन् जगौ—

प्रपौत्रश्चन्द्रगुप्तस्य बिन्दुसारस्य नप्तृकः। एषोऽशोकश्रिय पुत्र अन्धो मार्गति काकिणीम् ॥ १ ॥

पञ्चमस्वरमानेन गीयमानं नृप श्रुत्वा पप्रच्छ—"किंनामा त्वं हे गायक ! आख्याहि"।

स उवाच नरेशास्मि कुणालो नाम नन्दन। त्वदाज्ञयेममीदृशा योऽन्ध स्वयमजायत ॥ १ ॥

ततो जवनिका जवादपसार्य नरेश्वर स्वसूनुमुपलक्ष्योदश्रुः परिषस्वजे। राजोचे—"वत्स! किं तुभ्य ददामि?"। स स्माह—"हे देव! अहं काकिणीं याचे"। तदा नृपो मन्त्रिणं पप्रच्छ—"एष किं याचते?"। मन्त्र्याह—"स्वामिन्! राजपुत्राणा काकिणीशब्देन राज्यमुच्यते"। राजा प्रोवाच—"हे वत्स! किं राज्येन करिष्यसि? दैवादपहृतचक्षुस्तव तन्नार्हं"। तत स नृप व्यजिज्ञपत्—"तात! मम सुतो जातोऽस्ति, स राज्येऽभिषिच्यता"। अशोकश्री पप्रच्छ—"कदा तव सुत उत्पेदे?"। स स्माह—"स्वामिन्! सम्प्रत्येव जात"। ततो नृपस्तमर्भक समानाययत्। त पौत्रमुत्सङ्गे संस्थाप्य सम्प्रतिरिति तस्य नामाकरोत्, ततो निजे राज्ये न्यवीविशत्। ततः स सम्प्रतिर्वयसा विक्रमेण श्रिया च वृद्धिमासादयामास। तत आजन्म परमार्हत स दक्षिणभरतार्धं साधयामास। इति ज्ञात श्रुत्वा श्रीसिद्धान्तवाक्ये वर्णे च कदाचिदपि न व्यञ्जनाधिकत्व विधेयं इति गुरमन्त्र। अथ कदाचिद्यथार्थकरणार्थं पादलिप्तसूरिवर्णितदृष्टान्ततो मात्राधिक्यकरण श्रेयस्करं जात, तच्चरित्र पूर्वं लिखितमस्ति ततोऽत्र न प्रतन्यते।

अथ व्यञ्जनाना न्यूनत्वकरणेन महादोष प्रभवति, विद्याधर इव चिन्तितफल न प्राप्नोति, तथाहि—राजगृहे नगर श्रीवीरवन्दनार्थं समागच्छता श्रेणिकेन मार्गे एको विद्याधरो व्योमत उत्पत्योत्पत्य पतन् दृष्ट। विस्मय गतेन नृपेन श्रीजिनो विज्ञप्त—"स्वामिन्! किमित्यय खेचरो विधुरितपक्ष पतत्रीव व्योम्नि किञ्चिदुत्प्लुत्योत्प्लुत्य पुनर्भूमौ पतति?"। भगवतोक्त—"विद्याक्षरविस्मरणात्"। तदन्वभयकुमारो विद्याभृदभ्यर्णं एत्य त स्माह—"भो विद्याधर! यदि मा समानविद्यासिद्धिक करोषि तदा त्वद्विद्या-

दरमुपज्ञ्य कथयामि"। प्रतिपन्न च तया तेन। अन्नयस्य चैकस्मादपि पदादनेकपदान्यूहनशक्तिरस्ति पदानुसारिमहत्तमादित्यजयेन तद्विस्मृतविद्याक्षराणि पूरितानि। तानि यथास्थितान्येव विज्ञाय हृष्ट स विद्याधरो विद्यासाधनोपायमुक्त्वा मैत्रीं दृढा विस्तार्य स्वस्थल प्रापेति दृष्टान्त श्रुत्वा न्यूनाक्षरपठन यथार्थस्यद्द न स्यादिति।

अथवा मस्य स्थाने शकारपठनेन पाण्डित्य न लभ्यते। यथैको विद्वान् काशीदेशत एकत्र ग्रामे गमेत। तत्र लोकमुखेन्यस्मद्ग्रामिकविप्रवर्णन श्रुत्वा स तद्गृह गतो वादलिप्सया, सोऽप्यादरमर कृत्वा वाक्मध्य स्वपाण्डित्य दर्शयति। तदा नवीन विप्र दृष्ट्वा स ग्रामिकविप्रो महता शब्देनोवाच—"ज्रो विप्र! किमथमत्रागमनप्रयोजन? यदि कोऽपि तव शदेहोऽस्ति तर्हि पृच्छ"। तदा स महाविद्वान् दध्यौ—"अहो! अय पण्डिताभासः शब्दशुद्धिं विना पङ्क्तवदारटति, अत शिक्षा ददामि।

शन्देहोऽस्ति त्वया प्रोक्ते सदेहा पद्दगोऽजनन्। ते सर्वे निश्चय जग्मु किम यच्छिम रे जक॥ १॥

इति श्रुत्वा कण्ठाद्यादिस्वस्थानविप्रमुक्त व्यञ्जन नोच्चार्यमिति स्थितम्।

न्यूनाधिकव्यञ्जनसूत्रपाठक, अर्थप्रियात्रेदसराप्नुयाद्ध्रुवम्।
तस्मादनर्थं गुरुपाश्वमस्ते, सिद्धान्तपाठोच्चरण सुशिक्ष्येत्॥ १॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तावष्टादशा-
सम्भे चतु षष्ठ्यधिकद्विशततम २६४ व्याख्यानम्॥

## पञ्चपष्ट्यधिकद्विशततमं २६५ व्याख्यानम् ॥

अथार्थानिह्नवाख्यसप्तमाचारमाह—

शब्दार्थानामलोपाह्व आचार सप्तमः शुभ । तल्लोपेन महत्पाप पुण्य वर्यं तदाश्रयात् ॥ १ ॥

स्पष्ट । नवर शब्दार्थानामनिह्नवार्थं हेमसूरिसंबन्धो ज्ञेय , तदाचारलोपे च महत्पाप वचनागोचर । अत्रार्थे मातृकापाठकजरटकज्ञातमिति । तदाश्रयस्तदाचारसेवन तस्मात्पर्य श्रेष्ठं पुण्य स्यात् । अत्रार्थे जरटकसंबन्ध एव धार्य. इति । हेमाचार्यसंबन्धस्त्वय—

अणहिल्लपुरपत्तने श्रीसिद्धराजजयसिंहे राज्यं कुर्वत्यन्यदा कलिकालसर्वज्ञैः श्रीहेमाचार्यैर्वाच्यमान पाण्डवचरित्रमाकर्ण्य दुर्मुखैर्विज्ञप्तो नृप —"हे देव ! पश्चापि पाण्डवा हिमालये सिद्धिमगुरिति वेदव्यासवाणीमसौ हेमाचार्यः शत्रुञ्जये सिद्धास्त इति कथनेन दूषयतीत्यसमञ्जस" । ततो राज्ञाऽऽहूता श्रीहेमसूरयो नृपसभा प्रापु । "हे भगवन् ! अधुना वणिजा पुरः किं व्याख्यायते ?" इति पृष्टा "पाण्डवचरित्र" इति प्रोचु । "तत्र च पाण्डवाः कथं क्व सिद्धाः ?" इति पुन पृष्टा प्राहुर्गुरव — "स्वीकृतजैनागमार्थमयलम्ब्य निर्मलसंयमतपोनिर्दुष्टाष्टकर्माणि क्षपयित्वाऽनशनेनानेकमुनिवृता सिद्धाद्रौ सिद्धा" । तदा नृपः प्राह—"हिमाचले हिमेन पाण्डवाः सिद्धा इतिव्यासवाक्यप्रामाण्याज्जयकथमप्रमाण" इतीरिताः सूरयः प्रोचिरे—"हे राजेन्द्र ! शृणु भारतभारती, तथाहि—सगरसूनो पार्थ-

नारघोरपीनिद्ध भूमिनिपतितमान मशीत्रितदानवीतं श्रीकर्णनरेन्द्रं दारुतयरीरणगं निनिद्रेदीनि तद्-
स्तुपागत स्वीकृतनिमरूपो त्रिश्वेश्वरः। श्रीकर्णोऽप्यन्यत्किञ्चित्रामीति निनित्व यारम्यममान्नेन
पापाणेन स्वर्णरेखाघितान् स्वद तान् पातयितुमुपचक्रमे । तुष्टोऽस्मीति वदन् प्रादुरभूत् पुरुषोत्तम ।
"हे परमेश्वर ! तव दर्शनेन सिद्धोऽस्मि, पर यदि तुष्टोऽसि तदा यत्र कोऽपि न दग्धस्तत्र मे दाहकर्म
कुरु" इति वादिन श्रीकर्णमादायान्यत्र तादृश स्थानमलभमानो हरिः पयोधौ सम्नोरमस्य गिरे शृङ्ग
तादृश मत्वा यावत्कर्णचिता कर्तुमुपचक्रमे तावदिति नभोगीरभूत्—

अत्र भीष्मशत दग्ध पाण्डवाना शतत्रयम् । दुर्योधनसहस्रं च कर्णसंख्या न विद्यते ॥ १ ॥

तेन यदि पाण्डवाना शतत्रयी तत्र दग्धा तदाऽस्माकमपि पञ्च पाण्डवा शत्रुञ्जये सिद्धाः, श्रीमता-
मपि पाण्डवा हिमालये सिद्धा इति किमसमञ्जसम् !" इत्युक्त्वा तुष्टेन राज्ञा निगृह्य प्रतिश्रयमगु ।
इति दृष्टान्तं श्रुत्वा महति कष्ट उत्पन्नेऽपि बुद्धिमान् सिद्धान्तशब्दार्थान् दूषयति इति परमगुरुनिज्ञ
परमरहस्य निर्णीत तदासेव्य ।

अथ मातृकापाठकजरटकज्ञातं निगद्यते—धनसारे ग्रामेऽतीव मूर्खा बहवो जरटका वसन्ति ।
आत्मना मध्ये कोऽपि पण्डितो नास्तीति मत्वा तैरन्येद्युः सम्भूयैको जरटको नन्दनाख्य कस्यापि पण्डि
तस्य पार्श्वे पठनार्थममोचि । जातिविशेषेण वृद्ध वाचिन सोऽपि नन्दको वर्षत्रयेण मातृकापाठमेवाधी-
तीत् । "वेदमाताऽनेनाधीता" इति प्रतिपाद्य तेन पित्रा स तेषा जरटकाना मध्ये अर्पित । महाकष्टैरपि

# पञ्चषष्ट्यधिकद्विशततमं २६५ व्याख्यानम् ॥

अथार्थानिह्नवाख्यसप्तमाचारमाह—

शब्दार्थानामलोपाह्व आचारः सप्तमः शुभः । तल्लोपेन महत्पापं पुण्यं वर्यं तदाश्रयात् ॥ १ ॥

स्पष्टं । नवरं शब्दार्थानामनिह्नवार्थे हेमसूरिसंबन्धो ज्ञेयः, तदाचारलोपे च महत्पापं वचनागोचरं । अत्रार्थे मातृकापाठकभरटकज्ञातमिति । तदाश्रयस्तदाचारसेवनं तस्माद्वर्यं श्रेष्ठं पुण्यं स्यात् । अत्रार्थे भरटकसंबन्ध एव भाव्य इति । हेमाचार्यसंबन्धस्त्वयं—

अणहिल्लपुरपत्तने श्रीसिद्धराजजयसिंहे राज्यं कुर्वत्यन्यदा कलिकालसर्वज्ञैः श्रीहेमाचार्यैर्वाच्यमानं पाण्डवचरित्रमाकर्ण्य दुर्मुखैर्विज्ञप्तो नृपः—"हे देव ! पश्चापि पाण्डवा हिमालये सिद्धिमगुरिति वेदव्यासवाणीमसौ हेमाचार्यः शत्रुञ्जये सिद्धास्त इति कथनेन दूषयतीत्यसमञ्जसं" । ततो राज्ञाऽऽहूता श्रीहेमसूरयो नृपसभां प्रापुः । "हे भगवन् ! अधुना वणिजां पुरः किं व्याख्यायते ?" इति पृष्टाः "पाण्डवचरित्रं" इति प्रोचुः । "तत्र च पाण्डवाः कथं क्व सिद्धाः ?" इति पुनः पृष्टाः प्राहुर्गुरवः— "स्वीकृतजैनागमार्थमवलम्ब्य निर्मलसंयमतपोनिर्दुष्टाष्टकर्माणि क्षपयित्वाऽनशनेनानेकमुनिवृताः सिद्धाद्रौ सिद्धाः" । तदा नृपः प्राह—"हिमाचले हिमेन पाण्डवाः सिद्धा इतिव्यासवाक्यप्रामाण्याद्भवद्वचनं वयमप्रमाणं" इतीरिताः सूरयः प्रोचिरे—"हे राजेन्द्र ! शृणु भारतभारती, तथाहि—समरभूमौ पार्थ-

शरधोरणीविद्ध भूमिनिपतितमाजन्मदानशौण्डं श्रीकर्णनरेन्द्रं दातृत्वपरीक्षार्थं किञ्चिदेहीति वद-न्नुपागतः स्वीकृतविप्ररूपो विश्वेश्वरः । श्रीकर्णोऽप्यन्यत्किञ्चिन्नास्तीति विचिन्त्य यावत्स्वयमादत्तेन पाषाणेन स्वर्णरेखाञ्चितान् स्वदन्तान् पातयितुमुद्यतस्तावत्तुष्टोऽस्मीति वदन् प्रादुरासीत् पुरुषोत्तमः । " हे परमेश्वर ! तव दर्शनेन सिद्धोऽस्मि, परं यदि तुष्टोऽसि तदा यत्र कोऽपि न दग्धस्तत्र मे दाहकर्म कुरु" इति वादिनं श्रीकर्णमादायान्यत्र तादृशं स्थानमलभमानो हरिः पयोधौ स्तम्भोपमस्य गिरेः शृङ्गं तादृशं मत्वा यावत्कर्णचितां कर्तुमुद्यतस्तावदिति नभोगीरभूत्—

अत्र द्रोणशतं दग्धं पाण्डवानां शतत्रयम् । दुर्योधनसहस्रं च कर्णसंख्या न विद्यते ॥ १ ॥

तेन यदि पाण्डवानां शतत्रयी तत्र दग्धा तदाऽस्माकमपि पञ्च पाण्डवाः शत्रुञ्जये सिद्धाः, श्रीमतामपि पाण्डवा हिमालये सिद्धा इति किमसमञ्जसम् ?" इत्युक्त्वा तुष्टेन राज्ञा विसृष्टाः प्रतिश्रयमगुः । इति दृष्टान्तं श्रुत्वा महति कष्ट उत्पन्नेऽपि बुद्धिमान् सिद्धान्तशब्दार्थान् दूषयति इति परममुनिभिः परमरहस्यं निर्णीतं तदासेव्य ।

अथ मातृकापाठकजरठदृष्टान्तं निगद्यते—धनसारे ग्रामेऽतीव मूर्खा बहवो जरठका वसन्ति । आत्मनां मध्ये कोऽपि पण्डितो नास्तीति मत्वा तैरेकोऽपि सज्जूयैको जरठको नन्दनाख्यः कस्यापि पण्डितस्य पार्श्वे पठनार्थममोचि । जातिविशेषेण जडा वाडिशा सोऽपि नन्दको वर्षत्रयेण मातृकापाठमेवापाठीत् । "वेदमाताऽनेनाधीता" इति प्रतिपाद्य तेन विज्ञाः स तेषां जरठकानां प्रत्यर्पितः । महाजनैस्तैरपि

वेदमाताऽनेन पठितेति महापण्डितधिया स मेने। किं बहुना? यदयं वक्ति तत्ते वितर्करहिता सन्त सृजन्ति। एकदा रात्रौ प्रदीपनेन समग्रेऽपि ग्रामे दग्धे क्वाप्येकस्य तरोरधो दग्धान् काकान् पतितान् विलोक्य तैरूचे—"हे नन्दक! किममी दग्धा काका भक्ष्या न वा?" इति तदुक्तोऽसौ जगाद— "वेदमातरि क इति काका ख इति खाद्या. तेन सद्योऽमी भुज्यन्ता" इति तदुक्तास्ते सर्वेऽपि तथैव कर्तुमुद्यता केनापि वैदेशिकेन पण्डितेनावलोकिता पृष्टाश्च ते तस्मै नन्दकोक्तमूचिरे। "अहो! महामूर्खा अमी" इति मत्वा तेनाभाणि—"भो भरटका! किमिदमकार्यं कुरुथ?"। तत स प्राह वेदमातृकोक्तवाक्यार्थं स्वमतिकल्पित—"क इति काका ख इति खाद्या ग इति गणा घ इति घना पुष्टीभूता" इत्यादर्थमनेकपापशब्दैर्दूषित तदुक्त वाक्य श्रुत्वा स पण्डित कृपार्द्रचेता इति युक्त्या त प्रेरयामास—"भो नन्दक! कृपाधर्मनिन्दक! किमनर्थं तनोषि? वेदमातृकायाः सम्यगर्थस्त्वया न निश्चित, शृणु तत्त्व— "वय इति तथैव सत्य यावत्पर दध इति दग्धा काका न इति न भक्षणीया इत्यादिसम्यगर्थं परित्यज्य स्वकल्पनयाऽनल्पजल्पन न योग्य"।, इत्यादियुक्तिभिर्बोधितास्तेऽकार्यनिवृत्ता सर्वेऽपि त परोपकारिण पण्डितमपूजयन्।

यो यथाऽत्र समुपैति विबोध, त तथैव हि नयेत विबोधम्।
यत्क्खेतिवचनाद्विकल्पनो बोधितस्त्वथदपेसिनवाक्यात् ॥ २ ॥

अत्र दृष्टान्तमध्ये नन्दकजरटकृतोऽर्थो हेयः, पण्डितनिवेदितार्थस्तूपादेय इति सम्यग्दृष्टान्तो ज्ञेय इति भावार्थः । अथ दक्षनरो यथार्थग्रहणार्थं सम्यक् प्रयत्नं करोतीत्याह—

यथार्थं श्रोतु समीहा भृशं कार्या दृढादरैः । श्रमणोपासकैर्नित्यं गुणैः गुरावुपागते ॥ १ ॥

स्पष्टं । अत्र श्लोकभावार्थस्तु कुपकडिकश्राद्धज्ञातेन ज्ञेयं, तथाहि—एकस्मिन्नगरे श्रीरत्नाकरसूरि मकलशास्त्रकोविदः स्वपरशास्त्ररहस्यवेदी बभूव । स सूरी राजसभायामजयमेति । तत्रानेके विद्वांस साहित्यतर्कछन्दोव्याकरणान्तर्लापिकादिकुशलिन सूरिणाऽनेकधा निर्जितास्ते सूरिनाम श्रुत्वा मौनं दधिरे । आचार्योऽप्येकं पदमात्रमादाय तदनेकार्थसपृक्तं सृजति, तेन राजसमद्धि राज्ञाऽनेकार्थवादीति विरुदं तस्मै दत्तं । नित्यं राजससदं सुखासनसंस्थितः समेति । क्रमेण हीयमानचरणगुणो जातः । नृपमन्त्रिसामन्तादिभिः प्रदत्तमशनं वसनं चादत्ते । राजादीन् प्रसन्नान् विधाय मणिमाणिक्यमुक्ताफलादिधनं धनमर्जितं । इत्यादिना गारवत्रययुक्तो बभूव, परं कदाचिदपि श्रीमत्परमात्मवचनसापेक्षतां न जहाति, प्रमादादिभिः श्रीमज्जगद्गुरुप्रणीतं यथार्थावलोकितवस्तुतत्त्वं न दूषयति, प्ररूपणापक्षस्तु यति-निमल्लोऽस्ति तस्य । अथान्यदाऽन्यग्रामवास्येकः श्राद्धो जीवाजीवतत्त्वज्ञः साधूनां पितृ ( ता ) भ्रातृस-मश्च घृतविक्रयार्थं तत्पुरे समागात्, अनेककूपिकाभृतं घृतं विक्रीणाति स्म, तेन लोके कुपकडिकश्राद्ध इति नाम प्रथितं । अथैकदा स रत्नाकरसूरिमनेकद्विजवादिवृन्दैः परिवृतं सुखासनास्थितं नृपोपन्नीविभिः सेवितं वीक्ष्य दध्यौ—"अहो ! अयं शासनप्रभावकगुणयुक्तः सूरिः प्रमादमग्नो जातः, एतदग्रे

अपरो मम न योग्यं, यतो मत्प्राणः कः पाठविधिं निरूपयति ? तथाप्यनेहेऽस्य किं सर्वथा भ्रष्टो जातोऽधुना देशना ?" इति ध्यात्वा राजपथ एव विधिपूर्वकं गुरुं नत्वा स्तुतिं चकार—

गोयम सोहम जंबू पभवो सिज्जंभवो अ आयरिया ।
अन्नेऽवि जुगप्पहाणा तुह दिट्ठे सव्वेऽवि ते दिट्ठा ॥ १ ॥

इत्यादि श्रुत्वा गुरुर्नम्रमुखं कृत्वा त प्राह—"द्विकाला क्षमराजोपमानं न विजानाति, यतस्तेषां महागुणिनामध्यवसायस्य समयगताध्यवसायः समग्रेऽपि मदीयजन्ममध्ये यदि समेति तेनाप्यहं निर्मलीजातो' इति श्रुत्वा स दध्यौ—"अहो ! धन्योऽयं सूरिः, अनेकमिथ्यात्वादिसंपृक्तोऽपि श्रीत्रिभुवनैकशरणस्य स्वल्पमपि न त्यजति अतः सर्वथा न प्रतिपातिः । ततो गुरावुपाश्रयं समागते स श्राद्धस्तत्र विधिना वन्दित्वा देशनां श्रुत्वा "दोससयमूलजालं०" इत्युपदेशमालायाः श्रीवीरशिष्यधर्मदासगणिविरचिताया गाथाया अर्थं पप्रच्छ । ततः स सूरिः स्वबुद्ध्या व्याकरणनाममालाद्यनुसारेण तदीयमर्थं वक्तुमुद्यतः व्यवनोत् । स श्राद्धः श्रुत्वा विनयेनावोचत्—"अहो ! स्वामिन् ! धन्या युष्मदीया बुद्धिः, यथार्थलेशोऽर्थो विस्तारितः, परं कल्ये सूत्रार्थप्रकाशनेन मदात्मा निस्तारणीयः" इति विज्ञप्य वन्दित्वा स स्वकार्ये प्रवृत्तः । द्वितीयेऽपि दिने एत्य तथैवार्थं पप्रच्छ, तदा मुनीशो दध्यौ—"सूत्रार्थप्रकाशनव्यवहारो यद्यप्यहं मुक्तो नास्मि महात्मनि, अन्तर्वृत्त्या तु नास्त्येव, अतः श्रुत्वा तदर्थमर्थं विनाऽऽप्तवचनं न विजानाति, तथा च सम्यगर्थं स्वल्पमपि न कार्यं" इति ध्यात्वा पुनर्द्वि-

तीयोऽर्थं शब्दपर्यायाद्यनुसारेण कृत । ततः श्राद्धोऽपि तथैव प्रशस्य गत । तृतीयेऽपि दिने पृष्ट सूरिरश्रुतपूर्वमर्थं ततान, एव षण्मासी यावन्नवनवार्थनिष्पादनतत्परस्य सूरेरक्षय ज्ञानकोश मत्वा स व्यजिज्ञपत्—"स्वामिन् ! गङ्गासिकतागणगणनायामनन्तज्ञानिन विना न कोऽपि क्षमस्तद्वत्त्वदीयगुणकथने मत्सदृशो न कोऽपि समर्थ , गृहविक्रयत उपार्जित धनं सर्वमद्यैव निष्ठा नीत, अद्य यावत्का समायातं, इदानीं तु स्वगृहे गमिष्यामि, परमिद साहस्करोति मानसे मे न जनादृशा गीतार्थानामन्यर्थे यदि गाथाया मूढात्र ग्रासमहि क्व प्राप्स्यामि ? न कुत्रापीत्यर्थ "। तत सूरि प्राह—"प्रज्ञातेऽवश्यमत्रागन्तव्य त्वया"। तत स हृष्ट स्वोत्तारके गत । अथ स सूरिर्दध्यौ—"विषया यथा यथा वाने ज्ञा तथाऽऽत्मानमधिकतर खोनयन्ति, यतो "तुच्छा श्रिय कामउपासत किं ?" इत्यादि नायक सामुगाथ्यादिसमूढीकृतयन परिहाय ऽन्यजारान्या पूर्वसूरिममानीभूय स्वात्मनिस्तारणार्थं स्वस्थमङ्गीकृत्य स्थित । तत प्रगे स श्राद्धः सूरिं दूरीकृतममत्वकिल्बिषपूर संयमगुणपूर्णं च वीक्ष्य नमितः, त्वदीयममत्वाज्ञारयस्तु तदर्थो दृश्यते, अहो ! तव योग्यता लोकोत्तरा, "मूलस्वरूपेणैव प्रत्रायथार्थानं करिष्ये" इति प्रतिज्ञा युष्मत् पालिता, मत्तो युष्माभिः सफलीकृत मनोरथपूरणेन, पर न स्मा तु अनाकलनीया, यत् क्वापि कोपाद्यं न कृत, अन्यच प्रश्नसमयेऽपि प्रत्युत सुधादृष्टिवृष्टाः पातिताः"। इत्यादि स्तुत्वा सूरिमभिनन्द्य स्थित । सूरिस्तद्गाथार्थं जगौ—

दोससयमूलजालं पुव्वरिसिविवज्जिअं जइ वंतं ।
अत्थं वहसि अणत्थं कीस अणत्थं तवं चरसि ॥ १ ॥

दोषा रागादयस्तेषां मूलं कारणं च तज्जालं च मत्स्यबन्धनजालवद्बन्धहेतुत्वात् अत एव पूर्वर्षिभिर्वै-रस्वाम्यादिभिर्विवर्जितं तमर्थं यदि वहसि, किंभूतं तं ? अनर्थं नरकपाताद्यनर्थहेतुं, अतः किमित्यनर्थं निष्प्रयोजनं तपोऽनशनादिरूपं चरसि ? नेदं पौर्वापर्येण घटत इत्यर्थः । इत्यादि स यथार्थं श्रुत्वा हृष्ट-स्वस्थानं गतः । अथ स सूरिः स्वपापालोचनार्थं श्रीसिद्धगिरौ गत्वा श्रीजिनान्तिके "श्रेयः श्रियां मङ्ग-लकेलिसद्म०' इत्यादिवैराग्यगर्भां स्तुतिं विधायासन्नमायुर्ज्ञात्वा जलकप्रत्याख्यानानशनेन स्वर्गं जगाम । गुरिगृहीतद्रव्यैर्मुखपाणानि सगृह्य गृहस्थैर्धरट्टकेषु पिष्टं विधाय दूरमुत्सारितं काप्यकल्प्यमानत्वादिति वृद्धमुखेभ्यो यथा श्रुतं तथेदं चरित्रं लिखितं मया, तत्त्वं तु बहुश्रुतवर्ज्ञैः संशोध्य स्थाप्यं ।

कृत्वाऽऽग्रहं योग्यगुरुमवाप्य स, गाथायथार्थश्रवणस्पृहां दधौ ।
नैद्रव्यमुक्तो मतिनाऽर्थवादनं, सूरिः कृतस्तेन सुसप्तशीलयुक् ॥ १ ॥

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तावष्टादश-
स्तम्भे पञ्चषष्ठ्यधिकद्विशततमं २६५ व्याख्यानम् ॥

१ इदं स्वं चित्यम् ।

## षट्षष्ट्यधिकद्विशततमं २६६ व्याख्यानम् ॥

अथ सूत्रार्थोभयानिह्नवाख्यान्तिमश्रुतज्ञानाचारमाह—

सूत्रार्थयोर्द्वयोर्नैव निह्नवं कुरुते सुधीः । अष्टमं स्यात्तदाचारं श्रुतवद्भिः श्रुते स्तुतः ॥ १ ॥

स्पष्टः । श्लोकभावार्थस्तु अभयदेवसूरिज्ञातेन ज्ञेयः । तथाहि—श्रीअभयदेवगुरुर्व्याख्यानसभायामेव शोभनस्वरमधुर एव समस्तस्वरसमयागमस्तुत आप । एकदा पञ्चमाङ्गवर्णित रथकण्टकमुशलादिसङ्ग्रामवर्णनं करोति, गम्भीरस्वरवर्णनं श्रुत्वा व्याख्यानश्रवणार्थं समायाताः केचिच्छस्त्रधारिणः क्षत्रिया परस्परयुद्धार्थं नवैव सज्जा बभूवुः । तदा गुरुः समस्तो झटिति नागनत्तुकवर्णनेन शान्तरसं व्यतनोत्, ते पुनः सद्यः शान्तीभूता दध्युः—"अहो ! धिगस्मान्, अत्रावसरे प्रमादोन्मत्ता वयं जातास्तदास्माकं भाग्यं, धन्योऽयं गुरुर्यो नागनत्तुकवाक्यैः, य सङ्ग्रामाङ्गणेऽपि स्वात्मधर्मं पुष्टीचकारेति' । तदा गुरुजनवर्णं शिष्या भणितवन्तः—"हे शिष्य ! तव बुद्धिविस्तारो वाग्गोचरोऽस्ति, अतो वाचावाचौ विधाय ज्ञानं स्थिरं भवेत्" । अन्यदा प्रतिक्रमणानन्तरमेकेन शिष्येण श्रीसिद्धगिरौ प्रकटीकृतं श्रीनन्दिषेणगणिना अजितशान्त्योर्नेमिगतं स्तवं वा श्रीअजितशान्तिस्तवं, तन्मध्ये "अवरतरनिअरणि त्ताहिं०" इत्यादिगाथां अवसरे पृष्टः श्रीअभयदेवः प्राह—"अनेकजननेपथ्यादिनिर्देशसुन्दरीनिवहस्य सा वर्णितास्ति, न पुनर्मनागपि मनः क्षोभितं, तमजितं प्रणमामीति, तासामेव विशेषणानि

न्त, अत्र तदनुसारेण विस्तारत श्रृङ्गाररसवर्णनं कृतमजयदेवेन, तच्च सर्वमासन्नं व्रजन्त्या राजपुत्र्या कुमार्या श्रृङ्गारशास्त्रज्ञया श्रुत, कदाप्यश्रुतपूर्वमद्भुत तच्छ्रुत्वा सा दध्यौ—"यद्यय प्राज्ञशिरोमणिर्मम स्वामी स्यात्तदा मे जन्म जीवित च सफल जायते, हर्षभरेण लीलया श्रृङ्गारशास्त्रविनोदेन च दिनान्यतियापयामि, अह तत्र गत्वा लोभयामि त नरवर प्रार्थयामि" । तत सोपाश्रयद्वारमेत्य मञ्जुलया वाण्येति प्राह—"हे श्रृङ्गारशास्त्रज्ञ! मतिमता वर! कपाटमपावृणु, अह मदनमञ्जरी राजसुता गुणगोष्ठीविधानाय समेतास्मि" इत्याद्यकाले स्त्रीवाक्य श्रुत्वा गुरुस्तमजयदेवमुपालम्भयत्—"प्राक् तव शिक्षा दत्ता, सा सर्वा विस्मृता, यत्र तत्र चातुर्यं तनोषि, किं न लज्जसे? अधुना किं करिष्यसि? त्वद्गुणाकृष्टा सीमन्तिनी सीमन्तप्रस्तटदायका समागताऽस्ति, वियोगार्ता पुन पुना रटति" । तत स प्राह—"हे पूज्य! मद्वचोभि सा विभ्रमाशायुक्ता यथा जाता तथा युष्मत्कृपयैव पुन ससम्भ्रमा प्रणष्टाशाऽपि भविता, नात्र खेदावसर" । तत. सोऽजयदेवो द्वारमुद्घाट्य ता स्माह—"हे राजसुते! वय साधव, अतो मुहूर्त्तमात्रमपि स्त्रीभि सह वार्ता धर्मसवन्धिनीमपि विजने न कुर्मः, तर्हि किमस्माक गोष्ठीपुष्टीकरण? वय तु मुखदन्तधावनादिनिरीहास्त्यक्ताद्यशौचसमीहा निर्दोषान्तप्रान्तरूक्षभैक्ष्यमधुकरवृत्त्या दत्तमात्राशनस्पृहा अजस्र वसामः। किं सार वपुष्यस्ति मलमूत्रपुरीषादिभि पूरिते। महाबीभत्स विषयसौख्य कापुरुषा अभिलषन्ति। असत्पु शुश्रूषा गृहे मात्रादिभिरेव कृताऽभविष्यत्, ईदृशमसत्पुः, तत्पर्शोऽपि राजपुत्र्या स्वप्नेऽपि नासेवनीयः" । इत्यादिबीभत्सरसवर्णन श्रुत्वा सा

सहसा प्रणष्टा। मुनिस्तु निरुपसर्गो गुर्वन्तिकं आजगाम। ततो गुरु प्राह—"तव बुद्धिकौशल्यमधिकतरं समुद्रपूरसन्निभं, वर्तमानकाले साम्यं विना नैतद्योग्यं, अतस्त्वमिवारपार्श्वे युगन्धरीकुम्भाकं तक्रयुतं च कश्चिद्व्यञ्जनमनिष्प्य गृहाणीय, येन बुद्धिर्न्यूना भवति।

तक्रपूरं कश्चिद्वञ्च भोज्यं शीतं च वातुलम्। कपित्थबदरीजम्बूफलानि घ्नन्ति धीशानाम् ॥ १ ॥

ततो गुरुवचसा तेन तत्स्वीकृतं, बहुधा तदेव गम्यति। अथ गुरुस्तं महायोग्यं मत्वा सूरिपदं दत्तवान्। क्रमेण स्तम्भनकस्थाने प्राप्त। तत्तुच्छाहाराहरणान्महाव्याधिकुष्ठरोगपीडितो हस्तमपि चालयितुं न शक्नोति। ततः सन्ध्यायां पाक्षिकप्रतिक्रमणं कृत्वा श्राद्धानामग्रे प्राह—"कल्येऽनशनं ग्रहीष्यते, देहपीडया क्षणमपि स्थातुं न शक्यते"। सर्वेऽपि महाखेदं दधुः। अत्रान्तरे रात्रौ शासनदेवी प्रमेत्य प्राह—"प्रभो! स्वपिषि जागर्षि वा?"। गुरुणोक्तं—"जागर्मि"। देवी प्राह—"उत्तिष्ठ, नवैताः सूत्रकोकडिका उत्खेलय"। गुरुराह—"कथमेवंविधशरीरेणोत्खेलयामि?"। देवी प्राह—"नवाङ्गवृत्युत्सर्जनं तवाधीनं वर्तते, तस्मात् इदं कियन्मात्रं, हस्ते गृहाण त्वं, चिरकालं जीविष्यसि"। गुरुराह—"कथमेवंविधदेहोऽहं श्रीमौनीन्द्रागमनवाङ्गटीका विधास्यामि?"। देवताऽवदत्—"षण्मासीं यावदाचाम्लतपः कुरु"। अथ श्रीशासनदेवतादेशात् षण्मासीं यावदाचाम्लानि निर्माय कठिनप्रयोगेण नवाङ्गवृत्तिं व्यदधात्। ततो वपुषि प्रादुर्भूते प्रभूते रोगे श्रीधरणेन्द्रः सितसर्परूपमास्थाय तद्वपुर्जिह्वयाऽऽलिह्य प्रसह्य निरामयीकृत्य "स्तम्भनपार्श्वप्रतिमा सेढीनदीतटे भूमौ ऊर्ध्वा स्थिता प्रकटीकुरु, तत्र सहसा

सन्ति, अत्र तदनुसारेण विस्तारत' श्रृङ्गाररसवर्णनं कृतमजयदेवेन, तच्च सर्वमासन्न भजन्त्या राजपुत्र्या कुमार्या श्रृङ्गारशास्त्रज्ञया श्रुत, कदाप्यश्रुतपूर्वमद्भुत तच्छ्रुत्वा सा दध्यौ—"यद्यय प्राज्ञशिरोमणिर्मम स्वामी स्यात्तदा मे जन्म जीवित च सफल जायते, हर्षभरेण लीलया श्रृङ्गारशास्त्रविनोदेन च दिनान्यतिवाहयामि, अह तत्र गत्वा लोभयामि त नरवर प्रार्थयामि" । तत सोपाश्रयद्वारमेत्य मञ्जुलया वाण्येति प्राह—"हे श्रृङ्गारशास्त्रज्ञ ! मतिमता वर ! कपाटमपावृणु, अह मदनमञ्जरी राजसुता गुणगोष्ठीविधानाय समेतास्मि" इत्याद्यकाले स्त्रीवाक्य श्रुत्वा गुरुस्तमजयदेवमुपालम्भयत्—"प्राक् तव शिक्षा दत्ता, सा सर्वा विस्मृता, यत्र तत्र चातुर्य तनोषि, किं न लज्जसे ? अधुना किं करिष्यसि ? त्वद्गुणाकृष्टा सीमन्तिनी सीमन्तप्रस्तटदायका समागताऽस्ति, वियोगार्ता पुन पुना रटति" । तत स प्राह—"हे पूज्य ! मद्वचोभि सा विभ्रमाशायुक्ता यथा जाता तथा युष्मत्कृपयैव पुन ससभ्रमा प्रणष्टाशाऽपि भविता, नात्र खेदावसर" । तत सोऽजयदेवो द्वारमुद्घाट्य ता स्माह—"हे राजसुते ! वय साधव , अतो मुहूर्त्तमात्रमपि स्त्रीभिः सह वार्ता धर्मसबन्धिनीमपि विजने न कुर्म , तर्हि किमस्माक गोष्ठीपुष्टीकरण ? वय तु मुखदन्तधावनादिनिरीहास्त्यक्तबाह्यशौचसमीहा निर्दोषान्तप्रान्तरूक्षभैक्ष्यमुधावृत्त्या दत्तमात्राशनस्पृहा अजस्र वसामः । किं सार वपुष्यस्ति मलमूत्रपुरीषादिभि• पूरिते । महावीभत्स विषयसौख्य कापुरुषा अभिलषन्ति । अस्मद्गु शुश्रूषा गृहे मात्रादिभिरेव कृताऽभविष्यत् , ईदृशामस्मद्गु , तत्स्पर्शस्तव राजपुत्र्या स्वप्नेऽपि नासेवनीय" । इत्यादिबीभत्सरसवर्णन श्रुत्वा सा

सहसा प्रणष्टा । मुनिस्तु निरुपसर्गो गुर्वन्तिकं आजगाम । ततो गुरुः प्राह—"तव बुद्धिकौशल्यमधि-
कतरं समुत्पन्नमस्ति, वर्तमानकाले साम्यं विना नैतद्योग्यं, अतस्तन्निवारणार्थं युगन्धरीधान्यकं तक्र-
युतं च कलिङ्गव्यञ्जनमन्विष्य भक्षणीयं, येन बुद्धिर्न्यूना भवति ।

तक्रकूरं कलिङ्गं च भोज्यं शीतं च वालुकम् । कपित्थबदरीजम्बूफलानि घ्नन्ति धीषणाम् ॥ १ ॥

ततो गुरुवचसा तेन तत्स्वीकृतं, बहुधा तदेव भक्षयति । अथ गुरुस्तं महायोग्यं मत्वा सूरिपदं दत्त-
वान् । क्रमेण स्तम्भनकस्थाने प्राप्तः । तत्राहाराद्धरणान्महाव्याधिकुष्ठरोगपीडितो हस्तमपि चालयितुं
न शक्नोति । ततः सन्ध्यायां पाक्षिकप्रतिक्रमणं कृत्वा श्रावकानामग्रे प्राह—"श्वोऽनशनं ग्रहीष्यते,
इदानीं मया क्षणमपि स्थातुं न शक्यते" । सर्वेऽपि महाखेदं दधुः । अत्रान्तरे रात्रौ शासनदेवी समेत्य
प्राह—"प्रभो ! स्वपिषि जागर्षि वा ?" । गुरुणोक्तं—"जागर्मि" । देवी प्राह—"उत्तिष्ठ, नवैताः सूत्र-
कोकडिका उन्मोचय" । गुरुराह—"कथमेवंविधशरीरेणोन्मोचयामि ?" । देवी प्राह—"नवाङ्गवृत्यु-
द्धरणं त्वदधीनं वर्तते, तस्मात् इदं नियन्मात्रं, हस्ते गृहाण त्वं, चिरकालं जीविष्यसि" । गुरुराह—
"कथमेवंविधदेहोऽहं श्रीमौनीन्द्रागमनवाङ्गटीका विधास्यामि ?" । देवताऽवदत्—"षण्मासीं यावदा-
चाम्लानि कुरु" । अत्र श्रीशासनदेव्यादेशात् षण्मासीं यावदाचाम्लानि निर्माय कठिनप्रयोगेण नवा-
ङ्गानि व्यदधात् । ततो वपुषि प्रादुर्भूते प्रबले रोगे श्रीधरणेन्द्रः सितसर्परूपमास्थाय तद्वपुर्जिह्वयाऽऽ-
लिह्य प्रभुं निरामयीकृत्य "स्तम्भनपार्श्वप्रतिमा सेढीनदीतटे भूमौ वन्ना स्थिता प्रकटीकुरु, तत्र सहसा

समागता गोस्तत्प्रतिकृतिस्थलेऽस्य प्रस्नविष्यति, तच्चिह्नेन साधिष्ठायकं स्थलं निर्णेतव्यं" इति समादिदेश। प्रभाते श्रीसङ्घेन सह समागतास्तत्र ते सूरयः प्रस्नुवन्तीं सुरभीं विलोक्य गोपालनाथैर्निवेदितायां भुवि नव द्वात्रिंशिकास्तवं रचयामासु, एवं कुर्वतस्त्रयस्त्रिंशत्तमवृत्तेन तत्र श्रीपार्श्वनाथबिम्बं प्रादुश्चकुः। देवतादेशेन तद्वृत्तं गोप्यमेव निर्ममे। तद्दर्शनात्सर्वेऽप्यामया मूलतः प्रणष्टाः। अथ तदा सङ्घैस्तदुत्पत्ति पृष्टा, गुरुराह—पूर्वं श्रीवरुणदेव एकादशाब्दलक्षाणि एतां प्रतिमामपूजयत्। नवाहरधिकान् यावच्चापचित। अशीत्यब्दसहस्राणि तक्षकेणाप्ययं जिनः पूजितः। ततः सौधर्मसुरराजेन चिरं प्रासादे संस्थाप्य पूजिता। द्वारवत्यां श्रीवासुदेवेन श्रीनेमिप्रभुमुखान्महातिशयसम्पन्नां तां प्रतिमां ज्ञात्वा सा महति प्रासादे संस्थाप्य पूजिता। द्वारवत्या दाहानन्तरं समुद्रेण प्लाविता सा तथैव समुद्रमध्ये स्थिता। कालेन कान्तिवासिनो धनपतिश्रेष्ठिनः सांयात्रिकस्य यानपात्रं देवतातिशयात् स्खलितं। "अत्र जिनबिम्बं तिष्ठति" इत्यदृष्टवाचा निश्चित्य नाविकांस्तत्र निक्षिप्य ससज्जिरामतन्तुभिर्नेत्रोद्धृता प्रतिमा। कान्तिनगर्यां नीत्वा प्रासादे स्थापिता। तत्र विंशत्यब्दशतानि यावत्स्थिता। ततो ढङ्कनृपनन्दिनीं भोपलदेवीमद्भुतस्वरूपां वीक्ष्य तां सेवमानस्य वासुकेः सुतो नागार्जुनो नाम समजनि। स्नेहमत्या (बुद्ध्या) नागेन्द्रेण सर्वासामपि महौषधीनां फलानि दलानि मूलानि च भोजितः, तत्प्रभावात्सिद्धपुरुषः शातवाहननृपस्य गुरुरिति प्रसिद्धिं प्राप्तः। श्रीपादलिप्तसूरिप्रसादाद्गगनगामिनीं विद्यां प्राप्य रससिद्धिकरणोत्सुकोऽनेकोपायांश्चक्रे, परं रसस्तु स्थैर्यं न बध्नाति। ततः सूरीन् पप्रच्छ। गुरव प्राहुः—"समक्षिम-

श्रीपार्श्वनाथप्रतिबिम्बस्य पुरः साध्यमानः सर्वलक्षणोपेतसुशीलस्त्रीमृद्यमानो रसः स्थिरीभूत कोटि-वेधिर्भवति"। तच्छ्रुत्वा नागार्जुनेन स्वपिता वासुकिर्ध्यात्वा पृष्ट, स प्राह—"कान्तिनगरे समहिमा प्राचीना जैनप्रतिमास्ति"। ततस्तद्बिम्बं तत्रत्य तेनापहृत। सेढीनदीतटे विजने न्यस्य तत्पुरतो रससाधनाय शातवाहनपत्नीं चन्द्रलेखाभिधां प्रतिनिशं सिद्धव्यन्तरसान्निध्यात्तत्रानीय रसमर्दनं कारयति स्म। एवमासा व्यतीतायां रस स्तम्भित। तत स्तम्भनकाभिधानं श्रीपार्श्वनाथतीर्थं रसादप्यतिशायि महाप्रभावाभिरोपितफलप्रदं जातं। तत क्रमेण देवनयसा मयाऽत्र निशाय "जय तिहुअणवरकप्प रुक्ख०" इत्यादिस्तुतिभि स्तुत प्रकटीकृत। प्रागसौ प्रतिमा केन निर्मापितेति न श्रुतमतो नास्माभि-र्लिख्यत। इत्यादि श्रीमदभयदेवसूरिनिगदित दृष्टान्तं श्रुत्वा श्राद्धै प्रासादं कारितं, स्तम्भनपुर नामित। तत्र श्राद्धा महामहोत्सवं कुर्वन्ति स्म। अथ

इषुग्रहभैरवरैर्देवो गुर्जरराज्ये परिस्तुते। मङ्गलग्नेन्दुचन्द्राब्दे (१३६८) स्तम्भतीर्थमवातरत्॥ १॥

अधुना सा प्रतिमा स्तम्भतीर्थमन्दिरे विद्यते। प्राक् श्रीआचार्यपादाङ्कयोर्द्वयोर्वृत्तिर्विहिता। तदनु श्रीअभयदेवसूरिणा श्रीशासनसुरीवचसा नवाङ्गानां टीका स्वमतिकल्पना विहाय निष्पादिता। ततः पञ्चत्रिंशदधिकैकादशशत ११३५ तमे वर्षे, पक्षान्तरमतेनैकोनचत्वारिंशदधिकैकादशशत ११३९ तमे वर्षे श्रीअभयदेवसूरिः स्वर्गमागमत्॥

स्थानाङ्गसूत्रादिनवाङ्गटीका-कर्ता वजनाजयदेवसूरि ।
तस्मै नवाङ्ग प्रददौ हि पार्श्वं, श्रीलक्ष्मणाख्योऽष्टमशीक्षनाजे ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तावष्टा-
दशस्तम्भे षट्षष्ट्यधिकद्विशततम २६६ व्याख्यानम् ॥

---

## सप्तषष्ट्यधिकद्विशततमं २६७ व्याख्यानम् ॥

अथ गुणागुण श्रुत सम्यगर्थे नियोज्यमित्याह—

अप्रशस्तं प्रशस्तं वा शास्त्रं यत्समुपागतम् । प्रशस्तार्थे प्रयोक्तव्य मौनीन्द्रागमवेदिभि ॥ १ ॥

स्पष्ट । यत् प्रशस्त श्रुत स्याद्वादपदवाञ्छित, तस्मादितरमप्रशस्त शृङ्गारादिकशास्त्र, तत्सर्वं प्रश-
स्तार्थे [illegible] वैराग्यार्थे च नियोज्य । अत्र क्षुल्लकमुनिदृष्टान्तो ज्ञातव्यो ज्ञेय । तथाहि—
[illegible] सिंहनो राजा, तस्य राहगुप्तो मन्त्री, स चार्हद्धर्मवासित । एकदा नृप आस्थानस्थो धर्मवि-
चारं करोति, तदा दो [illegible] न तमुवाच । तत्र केचिदेकान्तहिंसया केचिदेकान्ताहिंसया केचि-
[illegible] त्यागादिना केचित् स्नानपानेत्यादिभ्यस्तिरूपनादिना धर्मं स्थापयन्ति ।
[illegible] मन्त्री तूष्णीक [illegible] —"त्वार् किमिति धर्मनिर्णयवाक्य न ब्रूते?" । स

प्राह—"किमेभिः पक्षपातवचोभिः? विमृश्य उचितयुक्तिप्रश्नोत्तर प्राप्य आत्मनैव परीक्षा कर्तुमुचिता"। ततो राजानुमत्या "सद्गुरुस्त्र या यदन न वेति" अथ गाथापादो नगरमध्ये आलवंबे, सपूर्णगाथा जाण्डागारेऽस्ति, नगर्यां व्युद्घुष्ट यथा—य एत गाथापाद पूरयिष्यति, तस्य राजा यथेप्सित दान दास्यति, तत्रचञ्च जार्वी । त गाथापाद सर्वेऽपि प्रराङ्गुरा पेतु । पुन सप्तमेऽह्नि राजा सनाया स्थित, तत्रादावेव परिव्राड् प्राहीति—

> भिक्खापविट्ठेण मएऽज्ज दिट्ठं, पमयामुहं कमलविसालनेत्तं ।
> वक्खित्तचित्तेण न सुट्ठु दिट्ठं, सद्गुरुस्त्र या यदन न वेति ॥ १ ॥

एतच्छ्रुत्वा मन्त्री नृप प्राह—"स्वामिन्! नाय पारमार्थिकधर्मज्ञायक, यतोऽपरिज्ञाने व्याक्षेपकार-णमुपन्यस्त, न पुनर्वीतरागतेति अशनाभावी तूपोषणफल नाप्यते, मूलगाथातो निसयादार्थमसन्ति-तोऽसाविति विज्ञाय्य तिरस्कृत्य नृपेण निर्याटित । पुनस्तापसा पठन्ति—

> फलोदगेणम्मि गिहे पविट्ठो, तत्थासणत्था पमया निरिक्खिया ।
> वक्खित्तचित्तेण न सुट्ठु दिट्ठं, सद्गुरुस्त्र या यदन न वेति ॥ १ ॥

नृपमन्त्रिणौ तन्निशम्य दध्यतु —"अत्राप्यनेन स्वकार्यव्यग्रत्वमज्ञानकारण सूचित, न पुनस्तत्त्वार्थं । तदनन्तरं शौद्धोदनिकशिष्य आह—

माखाविहारे मइ अज्ज दिट्ठा, उवासिआ कचणभूसिअंगी।
वक्खित्तचित्तेण न सुट्ठु नाय, सकुण्डलं वा वदन न वेति ॥ १ ॥

इति श्रुत्वा तौ दध्यतु —"अत्रापि स्त्रीनेपथ्यनिरीक्षणव्यग्रत्व ज्ञात, न पुनर्ज्ञानतत्त्व। अनया दिशा सर्वेऽपि तीर्थिका वाच्या"। आर्हतस्तु न कश्चिदागत इति राज्ञाऽज्ञापि। मन्त्रिणा चार्हत क्षुल्लकोऽप्येषजतपरिणाम इति नृपस्य परिणाम स्यादित्यतो भिक्षार्थं प्रविष्ट क्षुल्लक समानीतः। तेनापि गाथापाद गृहीत्वा गाथा बभाषे, तद्यथा—

खतस्स दतस्स जिइंदियस्स, अज्झप्पजोगे गयमाणसस्स।
किं मज्झ एएण विचिंतिएण, सकुंडल वा वदन न वेति ॥ १ ॥

अत्र च क्षान्त्यादिकमपरिज्ञाने कारणमुपन्यस्त, न पुनर्व्याक्षेप., इत्यतो गाथासवादने क्षान्तिदमजितेन्द्रियत्वाध्यात्मयोगाधिगतेश्च कारणाद्राज्ञो धर्मश्रद्धोल्लासोऽभूत्। क्षुल्लकेन धर्मप्रश्नोत्तरकाल गृहीतशुष्केतरगोलकद्वय भित्तौ निक्षिप्य गमनमारेभे। पुनर्गच्छन् राज्ञोक्त—"किमिति भगवन्! धर्म पृष्टोऽपि न कथयसि?"। स चावोचत्—"हे मुग्ध! ननु कथित एव धर्मो ज्ञेय" शुष्केतरगोलकदृष्टान्तेन"। एतदेव गाथाद्वयेनाह—

उल्लो सुक्को अ दो छूढा गोलया मट्टिआ मया। दोवि आवडिआ कुड्डे जो उल्लो तत्थ लग्गइ ॥ १ ॥

अयमत्र भावार्थः—आत्मपरमात्मरूपनिरीक्षणाभ्यासज्ञात् कामिनीना बाह्यात्मना मुख न पश्यन्ति,

तदजाने तु पश्यन्ति, ये कामगृध्नास्ते गार्धं , गार्ध्याया च पङ्के कर्मकर्दमे या खगन्ति, न तु शान्त्या दिगुणोपेता' ममारयुगपराङ्मुखा मुनयस्ते शुष्कगोलकमवित्ना न खलगन्ति ।

एव खगंति दुम्मेहा जे नरा कामलालसा । विरत्ता उ न लगन्ति जहा से सुक्कगोलए ॥ १ ॥

जह मधु कुम्भिर कचसुचिर सुख लकु कड्डर असी । वह मधु गवति कम्म गर्म्भ परागडिया गादू ॥ २ ॥

इति श्रुत्वा नृप प्रबुद्धो मन्त्रिणः पुरोऽन्तप मुनिस्तुलकधर्मं ललाग । इत्यादियुक्त्या राहुगुरुन दृष्टो यथार्थधर्मरत कृतः । तथाऽन्यैरपि विधेयमिति ॥

श्रद्धारपदः निरवचर्मनि, यः स्तुवक माधुर्यचर्निर्गानः ।

अस्यापयशान्यनुरादिशामला-प्रष्य ततो जैनरथकार गः ॥ १ ॥

अथैका वरादिसूत्रार्थैरनेकान्तागमो न कन्थीकार्यः इत्याह—

मिथ्यात्वशास्त्रयुक्त्यादौ कन्थीकार्यो न सूत्रार्थः । सूत्रार्थोऽनर्पनेकान्त्यागम पार्श्व न नूनके ॥ १ ॥

स्पष्टः । नवर कन्थीकरणस्वरूप भेरीज्ञातेन ज्ञेय, तथाहि—द्वारवत्या नगर्या वासुदेवस्य राज्य पाल यतो गोशीर्षश्रीखण्डमय्यो देवतापरिगृहीतास्तिस्रो भेर्य आसन् । तद्यथा—सांग्रामिकी १ औद्भुतिकी २ कौमुदिकी ३ । तत्र प्रथमा संग्रामकाले समुपस्थिते सामन्तादीना ज्ञापनार्थं वाद्यते । द्वितीया पुनरुत्पन्ने आगन्तुके कस्मिंश्चित्प्रयोजने सामन्तामात्यादिलोकस्यैव ज्ञापनार्थं वाद्यते । तृतीया तु कौमुदीमहोत्सवाद्युत्सवज्ञापनार्थं वाद्यते । चतुर्थ्यपि गोशीर्षश्रीखण्डमयी भेरी तत्रासीत् । इय तु षण्मासपर्यन्ते

इति प्र[illegible] पश्चातीतमनागतं च प्रत्येकं षाण्मासिकमशिवमुपशाम्यति । तां च गृह-
चतुर्थी भेरी । तदुत्पत्तिर्लिख्यते—कदाचित्सौधर्मदेवलोके सदस्यामरसभायाः पुरोऽनि-
गर्वेऽभिदधे—"अहो ! हरिप्रमुखा सत्पुरुषा वस्तुदोषमध्येऽपि गुणानेव गृह्णन्ति तथा न नीचपुरुषा
[illegible]न्त" । तत्रैको देवोऽश्रद्दधानो दध्यौ—"कथमेतत्सम्भवति ? अगृहीतपरदोषः कोऽपि न तिष्ठति"
इति विचिन्त्य मर्त्यलोकमागत्य देवेन वीभत्सं कृष्णमतिदुर्गन्धं श्वानमृतकं विकृतं, तस्य च मुखे
गुणग्राहकत्वपरीक्षणार्थं रत्नपङ्क्ती रचिता । अत्रावसरे श्रीनेमिनाथवन्दनार्थं श्रीवासुदेवः सर्वे[illegible]ऽऽश्लीलो
निर्ययौ, तत्र राजवर्त्मनि दूरात्प्रसृतदुर्गन्धमाघ्राय सैनिका पराङ्मुखा उत्पथेन गन्तुं प्रवृत्ताः, वासुदेवेन
पथ, तं श्वानमृतकं [illegible] । ततो नृप आह—"पुरुषाणां भावा नानाविधा विद्यन्ते, नात्र दुर्-
गन्धोऽपि पर[illegible] अहो ! अस्य कृष्णस्य पापकुरा दन्ता मरकतभाजननिहितमुक्तावलिसमिश्रा
नास्ति" । [illegible] दृष्ट्वा—"नूनमयं सत्यं परगुणग्राही दोषशतानि विहायेति" । ततो हरे-
रथ्यारक्षक[illegible] अपाहृत । जनार्दनोऽपि ससैन्यस्तत्पृष्ठेऽधावत् । देवेन समस्तसैन्यं निर्जितं । ततो
हरिसैन्य एव आह—"मम मम अश्वरत्नमपहरसि ?" । देवोऽवदत्—"युद्धे जय विधाय अमुमश्वं गृहाण ।
कृष्णोऽपि—"अहं रथारूढ, त्वं तु भूमौ स्थितः, अतस्त्वं रथे मदीयमधिरूढ येन समानं युद्धे
[illegible]" दृष्ट्वोवाच—"अतः मे रथेन" । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

प्राप्तः । अत्रान्तरे कथमपि मिथ्यात्वमोहनीयोदयादसौ चिन्तितवान्—"अहो ! सिद्धान्ते युगपत्क्रि-
याद्वयानुभवः क्वापि निषिद्धः । अहं तु एतस्मिन् समये शैत्यमुष्णं च वेदयामि, अतोऽनुभवविरुद्धत्वा-
च्छ्रेयमागमोक्तं नोपपद्यते' ति शङ्कां विधाय गुरुभ्यो निवेदयामास । तदा गुरुभिरिति शिक्षितः —
"भो वत्स ! एकसमये उपयोगद्वयं युगपज्जायत इत्यन्योऽन्यं विरुद्धं, तन्नोपपद्यते, सत्यपि क्रमभवनमस्य
त्वं न लक्षयसि, समयावलिकादेः कालस्य सूक्ष्मत्वान्मनसश्चातिचपलत्वेनातिसूक्ष्मत्वेन चाशुसंचारि-
त्वाच्च । मनोऽतीन्द्रियसूक्ष्मपुद्गलस्कन्धनिष्पन्नं ज्ञेयं । तच्चित्तं स्पर्शनादिद्रव्येन्द्रियसन्निधिदेशेन सह
यस्मिन् काले सम्बध्यते तस्मिन् काले इन्द्रियस्य तन्मात्रज्ञानहेतुर्भवति, अन्यत्राप्रयुक्तो देवदत्तादि-
र्दृश्यमानमपि पुरतो व्यवस्थितं न लक्षयति, तस्मादेकस्मिन्नर्थे उपयुक्तं मनो न कदाचिदन्यार्थोपयोग
भवति । यथा कश्चित्साधुरेकाग्रध्यानमग्नः कायोत्सर्गेण स्थितः । तदर्थं चक्रवर्ती सर्वैन्यः चतुःषष्टिसह-
स्रान्तःपुरीवर्गं आतोद्यादिकं च तन्मुनेः पुरतो भवति वादयति च । स मुनिश्चक्रिणा दृष्टः । चक्री दध्यौ—
"अहो ! अस्योपयोगैकता ! मत्सैन्यं शब्दरूपरसगन्धस्पर्शादिपञ्चेन्द्रियसौख्योपकरणैर्युक्तमप्ययं मुनिर्न
चित्तं दत्त्वा निरीक्षते" । ततः स चक्री ध्याने पूर्णे सति मुनिं नत्वा पप्रच्छ—"स्वामिन् ! मत्सैन्यं हस्त्य
श्वयातोद्यान्तःपुरपुरन्ध्रीप्रमुखं पञ्चेन्द्रियसौख्यवस्तुभिः संकुलं युष्माकमग्रे भूत्वा व्रजितं तत्सर्वं भव-
द्भिर्निरीक्षितं न वा ?" । गुरुराह—"तपोपजीव्यान्निजरूपं नहो ज्ञानी, परं मया परमात्मध्यानैकोपयो-
गमग्नेन न किञ्चिद्दृष्टं तूर्यादिकं च न श्रुतं" इति श्रुत्वा स चक्री पुनः पुनर्गुरूपयोगं स्तुत्वा प्रतिबोध

सूत्रार्थौ गुरुरपि नानुयोग्यापणस्य योग्य । "सुशिक्षितोऽहं स्वयमेव नान्यं पृच्छामि" इतिमानेन गलितं विस्मृत सपूर्ण विदधातीति ॥

घोनेन मानेन पदाप्रद्वेष, ह्वेन शाठ्येन च सूत्रमर्थम् ।
अन्याभिधानाद्ग्यनिह्नव स्यात्, साध्वादिसुशैर्न तथा विधेयम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ अष्टादशस्तम्भे सप्तषष्ट्यधिकद्विशततम २६७ व्याख्यानम् ॥

## अष्टषष्ट्यधिकद्विशततमं २६८ व्याख्यानम् ॥

अथ दर्शनाचारमाह—

ज्ञानाद्यनन्तरूपं सर्वविद्भिर्यदाद्दि(दोदि)तम् । तत्स्य दर्शनाचारो नि शङ्काख्योऽयमादिम. ॥ १ ॥
त्रिलोकतत्त्वसंदेहात्मा च शङ्काऽभिधीयते । शङ्कातो जियते श्रद्धा दोषोऽय स्यान्महांस्तत ॥ २ ॥

स्पष्टं । तत्र शङ्कात श्रद्धा—सम्यक्त्व तत्त्वश्रद्धान च म्रियते । अत्रार्थे गङ्गाचार्यप्रबन्ध । तद्यथा—महागिरिशिष्यो धनगुप्तो नाम, तस्यापि शिष्य आर्यगङ्गो नामाचार्य । अथ चोल्लुकानद्या पूर्वतटे धनुर्नामीनगरं, तदुल्लूकनद्यपरतटे । अन्यदा शरत्समये सूरिवन्दनार्थमागच्छन् गङ्गो नदीमुत्त- [illegible] । तदा मस्तके शीर्षे सूर्यातपक्रमाशापो पश्यत्, पानीयसङ्गात् पादयो शैत्य

[illegible] अहो! मित्राणे [illegible]
[illegible] न [illegible], प्रतीजनु [illegible]
[illegible] निरं [illegible] । [illegible] शिन्ति—
[illegible], नमोऽस्तु, नारि [illegible]
[illegible] मानुषारि
[illegible] । [illegible]
[illegible], [illegible]
[illegible] न [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible] मुनिं
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

माप, आह च—"नूनमात्मन पुर प्रवर्तमाना अनेक इन्द्रियग्राह्यविषया सन्ति, पर मन प्रवृत्तिं विना नैकोऽपि ग्राह्यतामायातीति"। अतो हे शिष्य! यथेन्द्रोपयोगे वर्तमानो माणवकस्तन्मयोपयोग एव भवति नान्यार्थोपयुक्त। अत्राह शिष्य—"स्वामिन्! यदि समकमेव क्रियाद्वयोपयोगो न भवति तर्हि कथ तमह मन्ये वेदयामि?" गुरु आह—"समयावलिकादिकालकृतविभागस्य सूक्ष्मत्वाद्भिन्नकालमपि कालविभागेन प्रवृत्तमपि क्रियाद्वयसंवेदनमुत्पलपत्रशतवेधवद्युगपत्प्रवृत्तमिव मन्यसे त्व, न ह्युत्पलपत्रशतमधोऽध स्थापित सुतीक्ष्णयाऽपि सूच्या समर्थेनापि वेधकर्त्रा समकाल वेध्यते, किंतु कालभेदेनाऽमहातसमर्थरेकैकपत्रस्य वधो जायते, उपर्युपरितनेऽविद्धेऽधोवर्तिन पत्रस्य वेधायोगात्, अथ वेधकर्ता युगपद्विद्धितमत्र वध्य मन्यते, कालभेदस्याल्पत्वेन दुर्लक्ष्यत्वात्। अथवाऽलातचक्र लोके भ्राम्यदिति कथ्यते, तत्कालभ्रमदेव दिक्षु भ्रमदपि भ्रमणकालभेदस्य सूक्ष्मत्वेन दुरधिगमत्वान्निरन्तरभ्रमणमेव पश्यत, एवमिहापि शीतोष्णक्रियानुभवकालभेदस्य सूक्ष्मत्वेन दुरवसेयत्वाद्युगपदिव तदनुभव मन्यते भवान्। चित्तमपि नेन्द्रियै सह युगपत्सबध्यते, किं तु क्रमेणैवोपलक्षणत्वात्। नापि शिर पादादिभिस्स्पर्शनेन्द्रियदेशैर्युगपत्सबध्यते, अत्र दृष्टान्तो यथा—इह दीर्घा शुष्का शष्कुलिका लोके परदेशीमधुराम्भिका कस्यचिद्भक्षयतस्तद्रूप चक्षुषा वीक्षमाणस्य रूपज्ञानमुत्पद्यते, तद्गन्ध च घ्राणेनाजिघ्रतो गन्धज्ञान, तद्रस च रसनयाऽऽस्वादयतो रसज्ञान, तत्स्पर्श च स्पर्शेन वेदयत स्पर्शज्ञान, चर्वणोत्थ तच्छब्द च शृण्वत शब्दज्ञानमुपजायते, एतानि पञ्चापि ज्ञानानि क्रमेणैव जायन्ते, अन्यथा साङ्कर्यादिदोषप्रसङ्गात्,

मयाग्निनोरयोगस्य [illegible] । [illegible]

पदार्थविरहस्यानां प्रवृत्तिरम्भाय । न चैतदस्ति । [illegible]

[illegible]

[illegible] । अत्र न [illegible], न चैवं । [illegible]

[illegible] । अथाय [illegible] । [illegible]

[illegible] पुन [illegible] । [illegible]

[illegible] । तदुक्तम्—

यथा [illegible] मनः । [illegible] ॥ १ ॥

[illegible] वा । न तु [illegible] ॥ २ ॥

पुनः शिष्य आह— ननु [illegible]

[illegible] । [illegible]

[illegible] । [illegible]

[illegible] । [illegible]

[illegible] । [illegible]

पदार्थो [illegible] । [illegible]

ऽत काले बहूनि विशेषज्ञानानि भवन्ति, कुत ? सदृशनित्वात् सर्वेषां लक्षणं शीतोष्णादिविशेषाणां स्वरूपं तत्र परस्परं भेदाङ्कितग्राहकाणि ज्ञानानि सकम भवन्ति, यस्माच्चानेकविषयमनेकाधारं सामान्यमित्यतस्तदगृहीत्वा न विशेषज्ञानसंभूतिरस्तीत्यतोऽपि न युगपद्विशेषज्ञानानि, इदमुक्तं भवति—पूर्वं वेदनासामान्यं गृहीत्वा तत ईहां प्रविश्य शीतेयं पादयोर्वेदनेति वेदनाविशेषं निश्चिनोति, शिरस्यपि प्रथमं वेदनासामान्यं गृहीत्वा तत ईहां प्रविश्य उष्णेयमिह वेदना इत्यध्यवस्यति । न हि घटविशेषज्ञानादनन्तरं पटादेः सामान्यग्रहरूपेऽगृहीते पटविशेषज्ञानमुपजायत इति" । पुन शिष्य आह—एकस्मिन् काले क्रियास्तु बह्व्य एकेन जीवेन युगपत्क्रियन्ते नर्तकीवत्, यथा नर्तकी अभ्यासपाटवात् युगपत् हस्तादिव्यापारं करोति सा विलोचनयुगं नमयन्ती हस्तपादाद्याकुञ्चनप्रसारणाङ्गुलिचालनकटाक्षादिव्यापारादिकान् युगपद्वितनोति, परमुपयोगस्त्वेकदाकाले एकस्यामेव क्रियायां भवतीति । अन्या वा कश्चिज्जिनभक्तिकारक एकेन हस्तेन चामरं वीजयति, एकेन हस्तेन धूपधूमावलिं जिनाङ्गे विस्तारयति, मुखेन मधुरतरवचनाभिः स्तुतिभिर्जिनगुणगणनां तनोति, दृष्ट्या परमेश्वरप्रतिकृतिमुखं विलोकयति, पूर्णां बुद्ध्या चरणौ स्थापयति इत्यादि स्वबुद्ध्याऽऽलोच्य । इत्यादियुक्तिभिः गङ्गादित्यो यदा स्वाग्रहमस्तबुद्धिर्नाग्रे किञ्चित्प्रतिपद्यते तदा गणाद्बहिष्कृतो विहरन् राजगृहं नगरं समागतः तत्रागत्य अन्यान् मुनीन् स व्युद्ग्राहयत्, यत आग्रही हि अन्यं स्वसमानं कर्तुं प्रवर्तत इति । अथ तत्र च महातपस्तीरप्रभावाह्रदपार्श्वे मणिनागनाम्नो नागस्य चैत्यमस्ति ।

ममासीत् च स्थितो गतः तत्पुत्र गुणसिंघाचार्येण सह रमति स्म । तथ कुत्रा प्रवृत्तो मणि-रागममतारीत्-"अरे दुष्ट! किमर्थं प्रतारयसि? अनेकजीवमनांसि महायद्धानि करोषि? यतोऽद्यैव प्रदत्त ममत्वमेत धीर मितार्थमिना कश्चित् ममत्वं पश्चा तत्र नियाता वेदन प्रमणित, तदीत्य-निरत ममाऽपि पुत्रे । त्वमिनामपि प्रवमममये ज्ञान विनाशात्मकोऽपयोगो द्वितीयसमये दर्शन मामा-न्यमकोपयोगश्चारि तदिक न्यमधिकज्ञानो तामा गीतयोरपि? तस्य यथोऽन्यथा कुत्र? इमा नुपागतां मुत्र विचारय सीघ्र, ना मत्तामनुनाऽमुग मृतमा शिक्षयिष्यामि, अथ नियमपर्ये गोत्तमपि मम पुत्रं यथाऽन्यत्रमालिकाक कश्चिद् म्वाकरणसमये श्लोक नूतनं विदधाति, तालमात्रानि गायति, धार्मं करोति, वृत्तिविनियाम स्तवति उत्पादनाधिकारधारा गायति, नागमानुगतामितोविज्ञानानुमारन्ति आहत्तनी तामा त्वा इं गीरत नृत्यन्ति—अहो! अनेक ननवाद ममानं नास्ति, तस्मात्, ममांस पुत्रं मर्त्यं गृहीत्वा रमति" । इत्यादिवचनैस्तेन तागता वि ना लिखितः मोऽन्तीदृशयात्, 'मिथ्यादुष्कृतं मऽस्तु' इत्यादिम्। पुरोर्हिताऽस्य पल नलापमानोस्य प्रतिज्ञान । तत्र भूत महानार्ये—

अस्तीना मोहामप्ता निति समय नीरज । सो विजिताश दिठी मधुमीरे ममुगणा ॥ १ ॥
विनामाणार े जगोरवमि ददि ोहितो तामु । इमाणो पुत्रम् मृतु तो पडिमो ॥ २ ॥

गच्छायुरिति तेन जोगिना, मदायादिगतदोषबोधित ।
निद्ध्यत्वमपहाय दर्शने, गाढ़तारिनिभ दधौ पुनः ॥ १ ॥
॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तावष्टाद-
शस्तम्भेऽष्टषष्ट्यधिकद्विशततम २६८ ॥ व्याख्यानम् ॥

---

## एकोनसप्तत्यधिकद्विशततमं २६९ व्याख्यानम् ॥

अथ निश्चादिनाहद्विनीयाचारमाह—

[illegible] दर्शनेष्वन्यवादिषु । द्वितीयोऽयं दर्शनाचारोऽङ्गीकार्यः शुभात्मभिः ॥ १ ॥
[illegible] य काङ्क्षति परशासनम् । काङ्क्षादोषान्वित स स्यादन्यान्यदर्शनोत्सुकः ॥ २ ॥

[illegible] । तत्र अन्यान्यदर्शनोत्सुका अत्रार्थे क्षुल्लकनिष्पन्नातेन ज्ञातव्यं वाच्य —वसन्तपुरे देव-
[illegible] धनी [illegible] तस्य भार्या मृता, ततो वैराग्यं प्राप्त पुत्रेणाष्टवार्षिकेण सम प्रव्रजित । स क्षुल्लक
[illegible] इति—"तात न शक्नोमि उपानहौ विना हिण्डितुं, द्विजाना दर्शनं श्रेष्ठ, यत्रो-
[illegible]" इति श्रुत्वा गुरुरूचे—"अय बालबुद्धि कदाचिदान्या विना मत्या धर्महीनो
[illegible]" इति विचिन्त्य मोहेन [illegible] याचित्वा पुत्रस्योपानहौ कारयामास । ततोऽपर

पुत्र —"आतप शीर्षं तपति, तेन हिण्डितुं न शक्यते मया, अतस्तत्र निश्चला तातमाना दर्शन र्यं" इति श्रुत्वा "मा धर्मपराङ्मुखः सर्वथाभूत्" इति ध्यात्वा छत्रिकामातपवारणायानुजानाति स्म। तत क्षुल्लकोऽवग्—"तात! भिक्षाटन कर्तुं न शक्नोमि, अत पद्याभिमाधनानामाकार प्रशम्य, यतो लोकास्तेषा भक्तुताभिमुखमानीयाशनादिकं प्रयच्छन्ति"। गुरुस्तु पूर्ववद्विचिन्त्य न्यय निभ्य समानीय सूनवे दत्ते। एव भूमौ सस्तारयितुमशक्तेन पुत्रेण "भूमौ शय्या प्रातस्त्राय पेया०" इत्यादिना शाक्यसिंहमत वर्णित। तत पिता काष्ठफलकमनुजानाति स्म। अन्यदा शिखनाशकपुत्रेण शीर्षमुण्डदर्शन वर्णित तदा पिता प्रासुकपयोभि स्नानमनुजानाति। एवं लोचस्थाने क्षौर कारयति। पुनरपि स —"तात! नग्नत पाठयितु न शक्नोमि"। गोपीगोपालश्रीकृष्णलीलामवर्णयत्। एतच्छ्रुत्वा पिता ध्यात—"नूनमयमयोग्योऽपरमार्थज्ञ, एतानि मया मोहात्कारितानि, परमेव कारयन् पुत्रेण महानहमपि नरके पतिष्यामि। ससारे जीवानामनन्ता पुत्रा जाता, अस्य (स्मिन्) को मोह ?"। ततो निष्कासितो गणात्। मृत्वा स सुतो महिषोऽभूत्। पिता तु स्वर्गे देवोऽजनि। अवधिज्ञानेन पुत्र महिष जात ज्ञात्वा सार्थवाहरूप विधाय तमेव महिष पानीयानयनाय लग्नौ। तस्य पृष्ठे बहु नीर सस्थाप्य निम्नोन्नतभूमौ चारयन् कशादिभि प्रहारैरचीत्कारयत् स साह—"किमारटसि? पूर्वजन्मकृतकर्मफल समायात" "तात! न शक्नोमि" इत्यादिपूर्वजन्मोक्तानि वचासि सुरेण पुन पुन प्रोक्तानि। तानि वचासि शृण्वन्महिषो जातिस्मरण प्राप। पश्चात्तत्र स्मृत्वा पुन पुनरश्रुप्रवाह मुञ्चन् दध्यौ—"मया तु पित्रोक्त चारित्र न

ाक्षित, तेन मृत्वाऽहं महिषो जातः" ततो देवेनोक्त—"अहं तव पिता, त्वां पश्चात्तव सारयितुमागां, यद्यपि शुभगतिस्पृहाऽस्ति तदाऽनशनं खादि"। ततो महिषोऽनशनं गृहीत्वा वैमानिकः सुरो बभूव। अतः शुद्धं व्रतं पालनीयं।

अन्यान्यदर्शनाचारो न काङ्क्ष्यः क्षुल्लकर्षिवत्। तदेव सत्यं विज्ञेयं यज्जिनैश्च प्रवेदितम् ॥ १ ॥

इति। अथाचार्येऽन्योऽपि संबन्धः प्रतन्यते—मिथिलापुर्यां लक्ष्मीचैत्ये श्रीमहागिरिसूरयः समवासार्षुः तेषां शिष्यः कौण्डिन्यो नाम, तस्यापि शिष्योऽश्वमित्रः, स दशमपूर्वं पठति स्म, तन्मध्ये नैपुणिकं वस्तु पठतस्तस्यायमर्थ आगमत्—"पडुप्पन्नसमयनेरइया सव्वे वोच्छिज्जिस्संति, एवं जाव वेमाणिए त्ति, एवं वीआइसमएसु वि वत्तव्वं"। अत्र संशयः समुत्पन्नः—उत्पादानन्तरमेव सर्वं वस्तु सर्वथा विनश्वररूपं इत्येवं बोधो जातः, तेनान्यान् व्युदग्राहयत्, ऊचे च—"सर्वथा सर्ववस्तु प्रतिक्षणमुत्पन्नं नाशं याति, यथा शक्रचापविद्युद्घनादयः"। अत्रोत्तरं गुरुः स्माह—"ननु प्रतिसमयविनाशित्वं वस्तूनामित्येतदेकस्यैव बौधवादिनः ऋजुसूत्रनयस्य मतं, अत्र स्वपरापरपर्यायोत्पत्तिनाशाद्यपेक्षया केनचिदेव प्रकारेण वस्तूनां नाशोऽनुक्षणमिष्यते। यस्मिन्नेव समये तन्नारकवस्तु प्रथमसमयनारकत्वेन समुच्छिद्यते तस्मिन्नेव समये द्वितीयसमयनारकत्वेनोत्पद्यते, जीवद्रव्यतया त्ववतिष्ठत एव, अतो यदि नामाद्यपर्यायमात्रमुररीकृत्य तत् सर्वस्यापि वस्तुनः समुच्छेदः कथं घटते? अनन्तपर्यायात्मकस्य वस्तुन एकपर्यायमात्रच्छेदे सति सर्वच्छेदस्यातिविरुद्धत्वादिति। अथ सूत्रालापकमवगम्य भ्रान्तस्तर्हि सूत्रस्यैव वाक्यं

शृणु—"नेरइया णं भंते किं सासया वा असासया वा? गोयमा! सिय सासया सिय असासया। से केणट्ठेणं? गोयमा! दव्वट्ठयाए सासया भावट्ठयाए असासया त्ति"। अपि चात्रापि सूत्रे न सर्वथा नाशोऽभिहित, किंतु प्रथमसमयनारकत्वेन विनश्यन्ति, न तु सर्वथा द्रव्यार्थतया शाश्वतत्वादिति। यदि तु सर्वथा नाशस्तर्हि प्रथमसमयोत्पन्ननारकस्य निरन्वयनाशेन नष्टत्वाद्द्वितीयसमयोत्पन्ननारक इति विशेषण व्यपदेशु कथं युज्यते? अथवा पर्यनुयुज्यते भवान्—ननु सर्वं वस्तु क्षणिकमित्येतत्कथं भवता ज्ञात? इति वक्तव्य, श्रुतादिति चेन्ननु तत श्रुतादर्थविज्ञानमसंख्येयसमयैर्निष्पन्नो च सूत्रार्थ-ग्रहणपरिणामस्तस्मादेव युक्त, न तु प्रतिसमयविनाशो, इदमुक्तं भवति—असंख्येयानेव समयान् याव-च्चित्तस्यावस्थान न सर्वं क्षणिक, कुत? यस्मात्पदस्य सावयवत्वात् तत्सम्बन्धि एकैकमप्यक्षर संख्याती-तसामयिक, असंख्यातैः समयैर्निष्पद्यत इत्यर्थः। अन्यानपि क्षणभङ्गवादे दोषान् शृणु—प्रतिक्षणभङ्गनोक्ता देवदत्त क्षणिकत्वादन्यश्च भवति, भोजनक्रियायाश्चान्ते सोऽपि भोक्ता सर्वथा न भवति, क्षणिकत्वा-त्तस्य। ततश्चैकस्मिन्नन्ते कवलक्षेपे का तृप्ति? भोक्तुश्चाभावात्कस्यासौ तृप्ति? एवमुक्तानुसारेण गत्रा-दीनामपि श्रमाद्यभाव स्वबुद्ध्याऽभ्यूह्य, इत्येवं समस्तलोकव्यवहारोच्छेदप्रसक्ति। उक्तं च—

भुक्तिप्रारम्भकोऽन्य स्यात्तृप्तिरन्यस्य जायते। अन्यो गच्छति पन्थानमन्योऽनुभवति श्रमम्॥ १॥
पश्यत्यन्यो घटाद्यर्थान् ज्ञानमन्यस्य जायते। अन्य आरभते कार्यं कर्ता चान्यो भवेज्जन॥ २॥
अन्य करोति दुष्कर्म नरके याति चापर। चारित्रं पालयत्यन्यो मुक्तिमन्योऽधिगच्छति॥ ३॥

पुत्र, तेन मृत्वाऽहं महिषो जातः" ततो देवेनोक्तम्—"अहं तव पिता, त्वां पश्चात्तव स्मारयितुमागा, यदि शुभगतिस्पृहाऽस्ति तदाऽनशनं गृहाण"। ततो महिषोऽनशनं गृहीत्वा वैमानिकः सुरो बभूव। अतः शुद्धं व्रतं पालनीयं।

अन्यान्यदर्शनाचारो न कार्यः कुशकर्मिवत्। तदेव सत्यं निःशङ्कं यज्जिनैश्च प्रवेदितम् ॥ १ ॥

इति। अत्रार्थेऽन्योऽपि संबन्धः प्रतन्यते—मिथिलापुर्यां लक्ष्मीचैत्ये श्रीमहागिरिसूरयः समवासार्षुः तेषां शिष्यः कौण्डिन्यो नाम, तस्यापि शिष्योऽश्वमित्रः, स दशमपूर्वं पठति स्म, तन्मध्ये नैपुणिकं वस्तु पठतस्तस्यायमर्थः आगमत्—"पडुप्पन्नसमयनेरइया सव्वे वोच्छिज्जिस्संति, एवं जाव वेमाणिए त्ति, एवं बीआइसमएसु वि वत्तव्वं"। अत्र संशयः समुत्पन्नः—उत्पादानन्तरमेव सर्वं वस्तु सर्वथा विनश्वररूपं इत्यत्र बोधो जातः, तेनान्यान् व्युद्ग्राहयत्, ऊचे च—"सर्वथा सर्ववस्तु प्रतिक्षणमुत्पन्नं नाशं याति, यथा शक्रचापविद्युद्घनादयः"। अत्रोत्तरं गुरुः स्माह—"ननु प्रतिसमयविनाशित्वं वस्तूनामित्येतद्देशस्यैव बोधवादिनः ऋजुसूत्रनयस्य मतं, अत्र स्वपरापरपर्यायोत्पत्तिनाशाद्यपेक्षया केनचिदेव प्रकारेण वस्तूनां नाशोऽनुगम्यमिष्यते। यस्मिन्नेव समये तन्नारकस्तु प्रथमसमयनारकत्वेन समुच्छिद्यते तस्मिन्नेव समये द्वितीयसमयनारकत्वेनोत्पद्यते, जीवद्रव्यतया त्ववतिष्ठत एव, अतो यदि नामाद्यपर्यायमात्रमुच्छेदः ततः सर्वस्यापि वस्तुनः समुच्छेदः कथं घटते? अनन्तपर्यायात्मकस्य वस्तुनः एकपर्या-
[illegible] । अथ सूत्राक्षेपकमन्दगम्य भ्रान्तस्त्वं सूत्रस्यैव वाक्यं

प्रतिदिनं युष्मान् स्वयमेव विश्वरानन्यो विनाशयति, अन्यो विनश्यति, युष्मन्मो वयमन्यपरं, न तु श्राद्धा । अथ चेत् स्वामिनिर्वाणान्तमुत्तमं प्रमाणीकुर्त तदा तु युष्मांस्तानेव श्रमणोत्तमान् श्रद्दध्म, न च युष्मानाशयाम । यतः स्वामिनो मते कालादिसामग्र्या तदेव वस्त्वेकसामयिकत्वेन व्युत्पद्यते, अपर पुन द्विसामयिकत्वेनोत्पद्यते, क्षणान्तरे द्विसामयिकता परित्यज्य त्रिसामयिकं भवेत् । एवं पुन पुनः पुरादिष्वप्यपि वाच्य । नारकाद्या अनेनाशयेन कथिता मता " । इति श्रुत्वा प्रबुद्धास्ते ज्ञात्वास्वदाग्रहं हित्वा निजोपार्थी तयेति प्रतिपेदिरे । ततस्तैर्मुदितैः श्राद्धैः क्षमयित्वा वन्दितास्ते स्वदर्शनं निर्मली-चक्रु । असौ निह्नवस्तुर्यः स्वामिमोक्षात्तते विंशत्यधिकेऽब्दशतद्वये समुत्पन्न ।

यौद्धे पदार्था क्षणभङ्गुरा स्यु, स्वीकृत्य तद्वागमनर्थमित्र ।
सर्वत्र हानिं महतीं ददौ स, निष्काशिताऽतोऽन्यमतेषु धार्या ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तावष्टादश-
स्तम्भ एकोनसप्तत्यधिकद्विशततम २६९ व्याख्यानम् ॥

---

## सप्तत्यधिकद्विशततम २७० व्याख्यानं ॥

अथ विचिकित्सेति तृतीयदर्शनाचारमाह—

विचिकित्सा समदहा धर्मस्यापद्ध प्रति । तद्दोष सर्वथा त्याज्यो दर्शनाचारधारिणि ॥ १ ॥

स्पष्ट- ार्थस्तु जोगसारसंबन्धेन ज्ञेय —काम्पिल्यपुरे जोगसारेणाऽन्येन द्वादशव्रतधारकेण श्रीशान्ति प्रासाद कारित । प्रत्यह त्रिसन्ध्य जक्त्या निराशीजावेन स पूजयति श्रीपरमेष्ठिन । एकदा कालान्तरे मृताया पत्न्या गृहनिर्वाहाजाव मत्वाऽन्या प्रियामङ्गीचकार । सा तु नित्यचपला प्रच्छन्न धन हृत्वा ग्रन्थि कुर्वती स्वेच्छया जुङ्क्ते स्म । क्रमात्सर्व धन क्षीण । ततो ग्रामान्तरे श्रेष्ठी वासमकार्षीत्, पर जिनपूजा द्विधा न मुञ्चति, जावपूजा तु कदाचिदपि त्रिकाल न त्यजति । एकदा स्त्रीप्रमुखजना इत्य प्रोचु —"किमर्थ निग्रहानुग्रहपरिपाकादर्शिन वीतराग देव जजसि? इह त्वय्यद्रष्टफल दारिद्र्य समागत, प्रत्यक्षदेवान् हनुमद्विनायकचण्डीक्षेत्रपालादीन् जज, ये सतुष्टा झटितीप्सित पूरयन्ति'। इति श्रुत्वा श्रेष्ठी दध्यौ—"अहो! इमे परमार्थाज्ञा मोहमद्यपा कि किं न जल्पन्ति? प्राग्जवार्दां न्यूनपुण्यानि विधायाधुना सपूर्णपुण्य जोक्तु स्पृहयन्ति तन्मिथ्यात्वमूढचेष्टित । अत्र हनुमद्गणेशाद्या किं वितन्वन्ति? यादृशमात्मनोप्त तादृश लूयते, अत्र न कस्यापि दोष उज्ञाव्य, पर परमात्मन स्मरण तु अहर्निश ससारध्यानविस्मृत्यर्थ विधीयते, वीतरागगुणगणना विना ससाररागहानि कथं स्यात्? धिग्मिथ्यात्वमग्नान् मूढान् ये परमात्मानं ससारक्रियानिष्पादनार्थे निष्पत्त्यनन्तर वा स्तुतिवाक्यै स्तुवन्ति—अहो मत्योऽय परमेश्वरः, मत्कार्यमनेन शीघ्र कृत, मत्पुत्रपुत्रीणा विवाहादिसबन्ध महसा कुतोऽप्यानीय मेलित । केचिदित्थ वदन्ति—परमेश्वरेणात्र युद्धे सङ्ग्रामे मम महद्यशो दत्त इत्यादिस्वस्वप्राकृतकार्येषु प्रयत्नसमन्वित प्रभु मुधा मुग्धा विदधति"। इत्यादि स्वबुद्ध्या

एतत् सर्वं विचिन्त्य स श्रेष्ठी न मनागपि चिकित्सां दधौ। अथ धनानामश्रेष्ठी कृषिकर्म विधत्ते स्म। सा स्त्री पक्वान्नादि अन्यती नतुं श्रेयआदि कदन्न दत्ते। श्रेष्ठी नाम्नैव भोगसारोऽभूत् पत्नी तु भोगवती जाता, यतस्तु द्वितीयया परनरेण सह भोगान् भुनक्ति स्म। एकदा शान्तिजिनस्याधिष्ठाता सुरो दध्यौ—"अनोः कथमसुनोत्तरा भूपादिभ्यपूनान्नेक ननमनोह्लादका न जायते?"। ततोऽवधिना सुरः भोगसारे शास्त्रोत्पत्ति विज्ञाय "अयं जिने भक्तः श्रेष्ठी चपलश्चैतन्यूनकोऽभूत्, भार्या कुटिला च यतः इति मया भोगसारस्य सान्निध्यं कार्यं" इति निश्चित्य श्रेष्ठिनो भागिनेयस्वरूपं कृत्वा मातुलगृहे गत्वा च मातुलस्य नमस्कारं कृत, पृष्ट च—"क्व मे मातुलोऽस्ति?"। मातुल्योक्त—"क्षेत्रे तव मातुलः सर्वं गच्छन्नस्ति"। ततः क्षेत्रे गत्वा मातुलस्याग्रे प्रणम्य स्थितोऽयं यदा तदा मातुलोऽवदत्—"किमर्थमागाः?"। भागिनेयसुरो जगौ—"तव साहाय्यकरणार्थं"। ततो मातुलोऽवदत्—"गृहे गत्वा भुङ्क्ष्व"। भागिनेयोऽवदत्—"भवतां सार्धमेव जमिष्यत"। श्रेष्ठी स्माह—"क्षेत्रे खननकरणेन महती वेला भविष्यति, एतावत्कालं त्वं तावत् कथं क्षुधा सहिष्यसे?" स आह—"अहमपि खननक्रियां विधास्ये"। इत्युक्त्वा देवशक्त्या खननं कृत्वैकत्र स्थापितं सर्वं। मातुलोऽवदत्—"अथ चपला' कथं गृहे आगम्यते?"। ततः स सर्वं परावृत्य क्षेत्रमातुलात्त्र गृहं प्रति चचाल। इत सा स्त्री स्वपतिजारेण सहागत्य हास्या स्वगर्भस्य जारः गोमायिमध्ये क्षिप्त रज्ज, खरनख्यादिरसवती च कोष्ठिकायां

१ नामार्थ पाठः २ गान्धारस्वर्गं याके "गतान्' इति स्थाने

मदंष्ट्रौ । भागिनेयोऽभ्येत्य मातुल्या जोत्कारं कृत्वाऽऽह—"मातुल समायात, आगतस्वागतादि क्रियताम्"। ततः सद्यो गोमाणिकाया उपरि चपलकलारं मुक्त्वा कणीकर्तुं चपलान् कुट्टयितुं लग्नो भागिनेय। तदा जारो जर्जरीभूत स्वं मृतप्रायं मेने। तदा भोगवती स्वस्योपपतिं मृतप्रायं ज्ञात्वा प्राह—"अधुना भुङ्क्ष्व त्वं, श्रान्तोऽभूः"। ततो द्वावपि जेमितुमुपविष्टौ, तदा चपलादिकदन्नं परिवेषितुमारेभे तया, तदा भागिनेयो जगौ—"अहं कदन्नं न भोक्ष्ये"। तयोक्तं—"वर्यमन्नं कुतो दीयते?"। भागिनेयोऽवक्—"अहमत्र स्थितः कोष्ठिकामध्यस्था लपनश्रियमध्यहं पश्यामि, कथं त्वं न परिवेषयसि? स्वामितोऽधिकं किमपि नास्तीति ध्येयम्"। ततः सा चकिता लपनश्रियं परिवेष्य दध्यौ—"अहो! महदाश्चर्यं! मनुष्यः कथं वेत्त्यसौ? नूनमस्य भूतप्रेतव्यन्तरशाकिनीरत्नं विद्यते, नो चेद्गुप्तस्थापितं कथं जानाति?"। ततस्तौ भुक्त्वा सुप्तौ। तदाऽवसरं प्राप्य स जारो निःसृतः। देवस्तु सर्वं जानन्नपि मौनं विधाय स्थितः। अथ स मातुलं प्राह—"कथं शामलसूनोर्विवाहो न क्रियते?"। श्रेष्ठी स्माह—"हे भागिनेय! कथं धनं विना मनोरथाः पूर्यन्ते?"। सुरो भणति—"मामक! त्वमुत्तिष्ठ, भूमिगतनिधानं त्वत्सत्कं दर्शयामि"। ततस्तस्याः पश्यन्त्या भूमितो द्रव्यं निष्कास्य दत्तम्। सा विषण्णा दध्यौ—"मया चौर्यं विधाय गुप्तीकृतमपि सर्वं धनमनेन प्रकटीकृतं, अयं ननान्दृपुत्रो शाकिन एव कुतः समागतः? अस्यानुनयं संपूर्णं करोमि, अन्यथा कुपितः सर्वं गुह्यं प्रकाशयिष्यति"। ततोऽन्तः कलुषितात्मा सा तमभ्यलापत—"अहो! भागिनेय! धन्या तव प्रज्ञा, अस्मद्दारिद्र्यं त्वयोन्मूलितम्"।

अथ शुभदिने श्रेष्ठिना विवाहोत्सव प्रारब्धः । तदा तयाऽभीष्टस्योपपतेर्निमन्त्रणं कृत "यत्त्वया स्त्रीवे-
षधारिणा स्त्रीमध्ये भद्रा भोजनायागन्तव्यं" । ततो विवाहदिने भोजनावसरे स्त्रीवेषभृत्स उपपतिर्जे-
मितुमागात् । यदा भोजनार्थं स्त्रीवृन्दमध्ये स्थितस्तदा स सुरो जगौ—"मयाऽद्य परिवेषणं करिष्यते" ।
मातुलोऽवक्—"त्वमेव कुरु" । यदा भागिनेयः परिवेषयन् तस्य स्त्रीरूपधारिणो भाजने परिवेषयितुं याति
तदा स तस्य वक्ति—"त्वं गोमाणिमध्ये जर्जराङ्गोऽभूः ?" । स आचष्ट—"नाहं स" एवं द्वित्रिः प्रोक्तः ।
तदा सर्वे तमुरु पप्रच्छुः—"किममुं बाला मुग्धा पृच्छसि ?" । स जगौ—"एषा स्त्री सर्वपक्वान्नादेर्निषेधं करो-
ति, हे बाले ! अल्पमपि त्वं न जेमसि तर्हि स्त्रीवृन्दमध्ये तवोपवेशनं नार्हं, त्वमद्यक्षुधावत्यसि" । एवं प्रोच्य
प्रोच्य यदा तस्याः किमपि न परिवेषितं तदा भोगवत्या अतिचिन्ता जाता । ततो मिषं किमपि कृत्वा तत्र
मोदकानानीय तस्य पात्रे मोदकाः परिवेषितास्तया । तेन तु कियन्तो भुक्ताः, चत्वारश्च कुक्षौ क्षिप्ताः ।
ततः सर्वासु स्त्रीषु भुक्तोत्थितासु भागिनेयोऽवक्—"प्रत्येकं मम मातुलमण्डपमङ्गलैर्वर्धाप्यताम्" । सर्वाभि-
स्त्रीभिः मङ्गलार्थं प्रत्येकं मण्डपे वर्धापिते यदा सा मण्डपं न वर्धापयति तदा भागिनेयो जगौ—"मातः !
त्वं किं न वर्धापयसि ? पङ्क्तौ भोक्तुमुपविष्टा, अधुना पङ्क्तितः पृथग्भवनं तव न योग्यं" । ततो यदा सा वर्धा-
पयितुं लग्ना तदा कुक्षितो मोदकाः क्षितौ पेतुः, सा त्वतीव लज्जिता शीघ्रमन्यत्र ययौ । अथ मातुले-
नोक्तं—"मोदकाः कुत आयाताः ?" । स जगौ—"तव पुत्रविवाहोत्सवे मण्डपो मोदकान् वर्षति
साम्प्रतं" । मातुलो जगौ—"भागिनेय ! त्वं कथं ज्ञानी जातोऽसि ?" । स प्राह—"विजने सर्वं

ततो विवाहानन्तर स्वरूप प्रकटीकृत्य सर्व वृत्तान्तमुक्त्वा श्रेष्ठिपत्नीमिति जगौ—"हे ।ख। तव स्वामी कीदृश परमात्मभक्तितत्परोऽस्ति? तादृशी त्व भव, किममुकेनोपपतिना सह रमसे? तव चेष्टित सर्वमह वेद्मि, पर श्रीत्रिभुवनैकशरणवीतरागभक्तभोगसारभार्यात्वेन तवोपेक्षा कृता। अथ हे स्त्रि! त्व समस्तदम्भ विहाय धर्मकार्ये मनो विधेहि। भूयो भूयोऽनन्तशो भोगेष्वथासेष्वपि प्रमादशनाच्च ध्यायति—मया भोगा कदापि न लब्धा। अतो मूढाना कामभोगेषु समीहा नोपशाम्यति। तेषा वैराग्यमपि दुर्लभ। यतोऽध्यात्मसारे—

गाम्भीर्यमिव सिंहाना पन्नगानामिव क्षमा। विषयेषु प्रवृत्ताना वैराग्य खलु दुर्लभम् ॥ १ ॥

अत स्वात्मनि वैराग्य धृत्वा सर्वभवपापसचितकर्मक्षयकरणार्थमनादिभ्रान्तिवान्तिकरणार्थं चानेकशुभगुणहानिकृत्त्वात्... महोद्यम सर्वद्रव्यभावभेदज दम्भ त्यक्त्वा कुरु। दम्भस्तु सर्वपापनिबन्धन अनेकशुभगुणहानिकृज्ज्ञेय । यत —

सुत्यज रसलाम्पट्य सुत्यज देहभूषणम्। सुत्यजा कामभोगाश्च दुस्त्यज दम्भसेवनम् ॥ १ ॥
किं व्रतेन तपोभिर्वा दम्भश्चेन्न निराकृत । किमादर्शेन किं दीपैर्यद्यान्ध्य न दृशोर्गतम् ॥ २ ॥
अहो मोहस्य माहात्म्य दीक्षा भागवतीमपि। दम्भेन यद्विलुम्पन्ति कज्जलेनेव रूपकम् ॥ ३ ॥
अध्यात्मरतचित्ताना दम्भ स्वल्पोऽपि नोचित । छिद्रलेशोऽपि पोतस्य सिन्धु लङ्घयतामिव ॥४॥
दम्भलेशोऽपि मल्ल्यादे स्त्रीत्वानर्थनिबन्धनम्। अतस्तत्परिहाराय यतितव्य महात्मना ॥ ५ ॥

श्री उपदेश प्रासाद ग्रंथस्य तृतीयो भागः समाप्तः

भविष्ये"। ततो विवाहानन्तरं स्वरूपं प्रकटीकृत्य सर्वं वृत्तान्तमुक्त्वा श्रेष्ठिपत्नीमिति जगौ—"हे स्त्रि! तव स्वामी कीदृशः परमात्मभक्तितत्परोऽस्ति? तादृशी त्वं भव, किममुकेनोपपतिना सह रमसे? तव चेष्टितं सर्वमहं वेद्मि, परं श्रीत्रिभुवनैकशरणवीतरागभक्तभोगसारभार्यात्वेन तवोपेक्षा कृता। अथ हे स्त्रि! त्वं समलदम्भं विहाय धर्मकार्ये मनो विधेहि। भूयो भूयोऽनन्तशो भोगेष्ववाप्तेष्वपि प्रमादवशाद्य ध्यायति—मया भोगा कदापि न लब्धा। अतो मूढानां कामभोगेषु समीहा नोपशाम्यति। तथा वैराग्यमपि दुर्लभं। यतोऽध्यात्मसारे—

सौम्यत्वमिव सिंहानां पन्नगानामिव क्षमा। विषयेषु प्रवृत्तानां वैराग्यं खलु दुर्लभम्॥ १॥

अतः स्वात्मनि वैराग्यं धृत्वा सर्वभवपापसंचितकर्मक्षयकरणार्थमनादिभ्रान्तिवान्तिकरणार्थं चानेकगुणोत्तमधर्मकार्येषु महोद्यमं सर्वज्ञध्यानभावभेदं दम्भं त्यक्त्वा कुरु। दम्भस्तु सर्वपापनिबन्धनं अनेकगुणहानिकृच्च। यतः—

सुत्यजं रसलाम्पट्यं सुत्यजं देहभूषणम्। सुत्यजाः कामभोगाश्च दुस्त्यजं दम्भसेवनम्॥ १॥
किं व्रतेन तपोभिर्वा दम्भश्चेन्न निराकृतः। किमादर्शेन किं दीपैर्यद्यान्ध्यं न दृशोर्गतम्॥ २॥
अहो मोहस्य माहात्म्यं दीक्षां भागवतीमपि। दम्भेन यद्विलुम्पन्ति कज्जलेनेव रूपकम्॥ ३॥
अध्यात्मरतचित्तानां दम्भः स्वल्पोऽपि नोचितः। छिद्रलेशोऽपि पोतस्य सिन्धुं लङ्घयतामिव॥४॥
दम्भलेशोऽपि मल्ल्यादेः स्त्रीत्वार्थनिबन्धनम्। अतस्तत्परिहाराय यतितव्यं महात्मना॥ ५॥

श्री उपदेश प्रासाद ग्रंथस्य तृतीयो भागः समाप्तः

इत्यादिशिक्षां श्रुत्वा सा प्रबुद्धा द्वादशव्रतानि जग्राह । ततो देवो षट्टङ्कमान् दत्त्वा तिरोदधे। अथ स श्रेष्ठी पत्नीसहित श्राद्धधर्मं प्रपाद्य देवजन्मनि प्राप । धर्मेण श्रेष्ठचिरेण मुक्तिमोत्स्यमहदीपकारति ॥ निर्विचिकित्सा धर्मकृते त्याज्या श्रीजोगसारवत् । तस्य देवोऽपि सान्निध्य नितनोत्युपजीनिवत् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादमन्थवृत्तावष्टा-
दशस्तम्भे सप्तत्यधिकद्विशततम २७० व्याख्यानम् ॥

## ॥ समाप्तोऽयमष्टादशः स्तम्भः ॥

## पञ्चचत्वारिंशदधिकत्रिशततमं व्याख्यानम् ३४५ ॥

अथ हुताशिनीपर्वाह—

पर्व हुताशिनीसंज्ञं, लौकिकं पापरूपकम् । हेयं लोकोत्तरधर्मज्ञै—र्जैनसंततिवर्धकम् ॥ १ ॥

स्पष्टः । अत्रार्थसमर्थनार्थं हुताशिनीसंबन्धोऽयम्—

अत्र भरते जयपुरं नाम नगरम् । यत्र—

छत्रेषु दण्डश्चिकुरेषु बन्धः, शारीषु मारिश्च मदो गजेषु ।
हारेषु वै छिद्रविलोकनानि, कन्याविवाहे करपीडनं च ॥ १ ॥

तत्र विदग्धजना वसन्ति स्म । यत —

नयरं न होइ अट्टालएहिं पासायतुंगसिहरेहिं । गामं पि होइ नयरं, जत्थ वियड्ढो जणो वसइ ॥ १ ॥

तत्र पुरे न कोऽपि मार्गणो दृश्यते, यदि कोऽपि वीक्ष्यते स प्रतिबोधार्थं भ्रमति । यतः—

द्वारं द्वारमटन्तो हि, भिक्षुकाः पात्रपाणयः । कथयन्त्येव लोकाना—मदत्तफलमीदृशम् ॥ १ ॥

तत्र पुरे जयधर्मा नाम नृपः । तत्र तस्य मान्यीयः मनोरथश्रेष्ठी वसति स्म । श्रेष्ठिप्रिया लक्ष्मी-नामाऽस्ति । यतः—

संसारे श्रान्तदेहस्य, त्रियो विश्रामभूमयः । अपत्यं च कलत्रं च, सतां सङ्गतिरेव च ॥ १ ॥

तस्य धनिनश्चत्वारः पुत्राः सन्ति । तेषामुपरि अनेकदेवार्चानिरन्तर्यिता होलिकाख्या कन्या जाता । सा दीप्ते नगर एकेनेभ्यपुत्रेण सह विवाहिता । स्वामी अकृतसंयोग एव विसूचिकया मृतः । प्राप्त-यौवनाभिनवविधवाऽभवत् सा वाचं विधवाऽजनि, पितोर्महद् दुःखं प्रभूतं, यत —

पुत्रश्च मूर्खो विधवा च कन्या, शठं च मित्रं चपलं कलत्रम् ।
विलासकाले धनहीनता च, विनाऽग्निना पञ्च दहन्ति कायम् ॥ १ ॥
पुत्तमरणाउ दोहग्गाइ, विज्जुत्त निद्दु निगरपगाइ ।
अन्नत्तो मम्मिसबंधधम्मा, नाहंणि पुत्तो दहणीअगार ॥ २ ॥

ततः पितृभ्यां सा होली निजगृह एवानीता । सा गृहाद्वारिकाया स्थिता मदोन्मत्ता कामव्यथा-दिना तिष्ठति, यतः —

दाडरस्स लवाडी च, कीडवच्छ घोटकः । अन्न पुरगता नारी, नित्य ध्यायन्ति मैथुनम् ॥ १ ॥
नर लागरे सो पीदरे, यति पुरगरपास । नदीतीरे वन माल फदे, यदि तदि होय विणास ॥ २ ॥

श्रुतेऽपि —

सीला य जे नरुमच्चेणगुत्ता, पुत्ता य जे गेहभरे निगुत्ता ।
विवन्नबुद्धी पुत्रसंगिया य, होहन्तु मेवं सुरसंनिभेदं ॥ १ ॥

एव शिष्य पुत्रं पुत्रवधू च निजनिजकार्येषु साव्यमना रक्षितव्या । सा निरालम्बना कथं न काम विकारे प्रवर्तते । यत —

यौवनं धनसंपत्तिः, प्रभुत्वमविवेकिता । एकैकमप्यनर्थाय, किमु यत्र चतुष्टयम् ॥ १ ॥

अन्यदा सा होम्री गवाक्षस्था वङ्गदेशनृपस्य सुत कामपालाख्य लीलया तुरगारूढ गच्छन्तं वीक्ष्य कामबाणकटाक्षनिक्षेप चकार । कामपालोऽपि तद्रूपमोहितः पुन पुनरपश्यत् । यत —

दिट्ठी दिट्ठिप्पसरो, पसरेण रई रईइ सब्भावो । सब्भावेण य नेहो, पच य बाणा अणंगस्स ॥ १ ॥

द्वावपि परस्परं ध्यायतः, क्षणमप्यशनवसनादिषु रतिं न प्रापतु । यत —

नेह म करजो कोइ, गोरस निव नित इम जणे । नेह पसाउयो य, जिम दखियको विओगियो ॥ १ ॥

आइ फिरे सहु कोइ, अणगमतो आवे पहर । जो मन वसम्यो होउ, सो मुझ किमे न वीसरे ॥ २ ॥

एकदा पित्रा पृष्टा—"पुत्रि ! किं त्वं तु सिवा म्लानास्याऽतिकृशा दृश्यसे ?" । सा पितरं न किंचि-दुत्तरं ददौ । पित्रा ध्यातम्—"एषा वराकी बालविधवा किं जल्पति ? पूर्वकर्मोदयेन मन्दभागिनी जाता । यत —

यथा धेनुसहस्रेषु, वत्सो विन्दति मातरम् । तथा पुरा कृतं कर्म, कर्तारमनुगच्छति ॥ १ ॥

तथाप्यस्याः पठनाद्यालम्बनं कारयामि, येन दिनान्निर्गमयति । अथ तत्र पुरे चन्द्रदत्तो विप्र कुव्यसनेन नाटकचेष्टा कुर्वन् नाटको जात । तस्य कुदा नाम दारिका । सा यौवनस्थापि न केनापि

विमल परिणीता, सतधनञ्जयेण अपत्य तिनाएकस्य परिणायिता, मिलित सदृशो योग । यत —

पुण्णाहिदसम भुया, परिणीया मणिणेमिपुत्तेण । जुम्मिय निराइ जुग मिलिय रयणायरे रयण ॥ १ ॥

एगाणा च विवाहसु, रासनास्तत्र गायना । परस्पर प्रशसन्ति, अहो रूपमहो ध्वनि ॥ २ ॥

सा पुन दुहा परिणयनानन्तरमेवो यथुकुलस्य पितु पत्युश्च क्षयकरी जाता । उदरजरणार्थं परि-
भाजनावश्य कारण गणाच्छादनादिकर्मणा जीवति । एकदा निशायं भ्रमन्ती मनोरथश्रेष्ठिगृहे समा-
गता । [illegible] प्रदशालन निविष्टा, पुराउ पृष्टा धर्माक्षराण्युच्चारेति, यत —

[illegible] पुरउ कि पूछीइ, तिनु उगमे नाण । जरा आवे जोवण लिमें, हाणी विहाण विहाण ॥ १ ॥

[illegible] पाटण हम राजा, परगु फिरे तडारो । तिण पाटण वसे जोगी, नाणे जोग विचारो ॥ २ ॥

एक माउकि पचांहि जेण रथी, तिन्ह मगउहि जन्तुबुद्धि ।

वह नाउ सा पह किम नदे, जउ कुटुबउ अप्पण छिंदइ ॥ ३ ॥

जर पुरा जोवण सला, काउ आहेडी मित्त ।

विहु पदरि विच कुरंग, कुराउ किं पूछे मित्त ॥ ४ ॥"

इत्यादिदोहकानि श्रुत्वा श्रेष्ठी दध्यौ—"अहो ! वैराग्यदो यौवनेऽपि विस्मयकरोऽस्या । यत —

प्रायशु दीपनादेषु, मन बन्ध न जायते ।
अद्यापि(पुरा)भवति य साधु, स साधुरिति मे मतिः ॥ १ ॥"

तत श्रेष्ठिना सा विज्ञप्ता—"हे स्वामिनि ! मम पुत्रीं वाक्यविधानं त्वं पाठय येन वैराग्यं स्यात्। यत —

जे जारिसेण सग करेउ, अचिरेण सो तारिसो होइ ।
कुसुमेहिं सह वसता, तिल्ला वि सुगधया हुति ॥ १ ॥

चदणतरुमगेण, अन्ने तरुणा वि चदणा हुति । इक्क वस मुत्तु, जा सो हियए वहइ गठिं ॥ २ ॥"

तयोक्त—"गृहिणा सङ्गस्तपस्विना न गुणानह । यत —

नारिसो पुरुषो लोके, शिर शूलकरी परी । गृहस्थश्च निरारम्भी, सारम्भी च यतिर्जनेत् ॥ १ ॥"

दम्भिना नकारो गुणकर एव । यत —

मनमाहि जाने मुरु हसाने, न न कही कही लोक सुणाने ।
मनकी रात रूपद्रु को जाणे, कपट चिन्ह ए साख वसाणे ॥ १ ॥

ततो दुहया निजाभिप्रायो ज्ञापित —

किं कीजे गृहण तणे, तणो धणवहरेहि । वर पगासो कुपको, पहिय पिउने जेहि ॥ १ ॥

ततो दुहां होक्षीसमीपे नीत्वा पुत्री स्माह—"एषा तव गुरुणी, एतत्पार्श्वे त्वं पठ, सेवा कुरु" ।

परन्तु तया गह तिष्ठति, परं कामशास्त्रमङ्गरगृहान्निता न पठति । यत —

यस्य न गहनो बोधः, पुस्त कि तस्य जहिपतैर्बहुभि ।
नहि वस्त्राणिनमिर सवत, न नरति सरस शुनः पुष्प ॥ १ ॥

[illegible] परिच्छिन्ना, मिउन महसो योग । यत —

[illegible] । मुञ्चि [illegible] मिउय रयणायरे रयण ॥ १ ॥

[illegible] ॥ २ ॥

[illegible] । छद्दरणार्थं परि-

[illegible] मनोरथश्रेष्ठिगृहे गमा-

[illegible] यत —

[illegible] विद्दाण विद्दाण ॥ १ ॥

[illegible] जोग [illegible] ॥ २ ॥

[illegible] बुद्धि ।

[illegible] ॥ ३ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ ४ ॥"

[illegible] । यत —

[illegible] ।

[illegible] ॥ १ ॥"

तत श्रेष्ठिना सा विज्ञप्ता–"हे स्वामिनि ! मम पुत्रीं बालविधवा त्व पाठय येन वैराग्य स्यात्। यत –

जे जारिसेण सग करेइ, अचिरेण सो तारिसो होइ ।
कुसुमेहिं सह वसता, तिला वि सुगधया हुति ॥ १ ॥
चदणवणसगेणं, अन्ने तरुणा वि चदणा हुति । इक वस मुत्तु, जा सो हियए वहइ गठिं ॥ २ ॥"

तयाक्त—"गृहिणा सङ्गत्तपस्विना न गुणावह । यत —

द्वाविमौ पुरुषौ लोके, शिर शूलकरौ परौ । गृहस्थश्च निरालम्बी, सालम्बी च यतिर्जनेत् ॥ १ ॥"

दम्भिना नकारो गुणकर एव । यत —

मनमाहि जाने गुरु हुलावे, न न कही कही लोक सुणावे ।
मनकी वात कनहु को जाणे, कपट चिन्ह ए माल वखाणे ॥ १ ॥

ततो दुहया निजाभिप्रायो ज्ञापित —

किं कीने कृपण तणे, छघो धवलहरेहि । वर पलाखो कुपनो, पहिय विलवे जेहि ॥ १ ॥

ततो दुहा होलीसमीपे नीता पुत्री स्माह—"एषा तव गुरुणी, एतत्पार्श्वे त्व पठ, सेवा कुरु" । तदन तया सह तिष्ठति, पर कामपानसङ्गस्पृहान्विता न पठति । यत —

यस्य न सहजो बोध, पुरत किं तस्य जल्पितैर्बहुभि ।
नक्तिकाधृतमिव सतत, न भवति सरल शुनः पुच्छ ॥ १ ॥

## ॥ अथ चतुर्विंशः स्तम्भः २४ ॥

### षट्चत्वारिंशदधिकत्रिशततमं व्याख्यानम् ३४६ ॥

श्रीयशोभद्रसूरिश्रीबलभद्रसूरिज्ञातम्—

तपस्वी रूपवान् धीर, कुलीन शीलदार्ढ्ययुक् । षट्त्रिंशद्गुणैराढ्योऽभूत्, श्रीयशोभद्रसूरिराट् ॥१॥

स्पष्ट । ज्ञात चेदम्—

पल्लीपुर्यां श्रीयशोभद्रसूरेराचार्यपदावसरे यावज्जीवमष्टाभि कवलैराचाम्ल विधेयमित्यभिग्रह स्वीकृतपूर्विणो मार्गे ईर्यापरा विहरन्त सप्रत्ययया सूर्यप्रतिमयैकया दृष्टा । मनसि तया ध्यात—"अहो ! इम सूरयो मद्भवने पादानवधारयेर तदा मज्जन्म सफल भवेत्" । इति विचिन्त्य व्योम्नि मेघान् विकुर्व्य जलवृष्टिर्विहिता । तदाऽप्कायविराधना मा भूदिति मत्वा समीपवर्तिसूर्यभवनमेव प्रविविशु । तप प्रभावात् सूर्य प्रत्यक्षीभूय "वर वृणुष्व, अमोघ देवदर्शनम्" इत्युवाच, तथाप्यनिच्छन्तः सूरय स्वोपाश्रय प्राप्ता तत सूर्यो विप्ररूपेण चतुरसर्वस्वर्गभ्यआदिजीवायलोकनाञ्जनकूपिका पुस्तिका चार्पयत् । सूरे पुस्तकवाचनादेवाम्नाया पठितसिद्धा जाताः । तत एता विद्या पाश्चात्यानामयोग्या इति विमृश्य स्वशिष्य बलभद्रमुनिमाकार्य प्रोक्तम्—"इय पुस्तिकाऽनाछोड्या, एतादृश्येव सूर्यौकसि गत्वा

तस्मै देया, कथनीयं च मद्गुरुप्रेषिता युष्मदीयपूर्वदत्तस्थापनिकामिमां गृहाणेति"। बलात्कारेण तु गुरुणा दृढं निषिद्धेनापि गत्वा तच्चैत्यतो बहिः पुस्तिका छोटिता, आम्नायपत्रत्रयं सगोप्य सा पुस्तिका सूर्यप्रतिमायै दत्ता, सूर्येणापि करौ प्रसार्य गृहीता। ततश्चैत्यतो बहिरेत्य पूर्वगोपितपत्राण्यदृष्ट्वा स्वमुपाध्याय ददौ—"धिङ् मा गुर्वाज्ञाखण्डितारं, पत्राणि तु को जानाति कुत्र गतानि" इति विलपन्तं साश्रुनेत्रं त वीक्ष्य सूर्य आह—"किं खेदं वहसि? गृहाणेमानि त्रीणि पत्राणि, शासनोन्नत्या मगुणो भव"। ततस्ते नापि पत्रत्रयगता विद्या पाठसिद्धिं नीता। अन्यदा बहिर्भूमिं गतेषु गुरुषु यथोपकालादधिककाल रक्षार्थं प्रागुक्तखार्थमानीताश्छागबालिकिका स्वसमीपे धृता सन्ति, तस्मिन् काले सजीवनी विद्याऽविस्मृत्यर्थं गुणिता, तन्महिम्ना ता अजाबालिका सर्वास्तत्क्षणयाऽजामेषगणो बभूव। तावत्तत्र गुरव प्राप्ताः। छागीछागान् वूवूशब्दान् कुर्वाणान् वीक्ष्योपाध्यायस्त दत्तवान्। तदा स प्रश्न—"स्वामिन्! जातमनात न स्यात, अधुना किं कुर्वे? पूज्या मामादिशत"। गुरुराह—"जीवरक्षानिमित्तमजापालस्वरूप कृत्वा साधुरत्र सगोष्ठ निशौ द्वौ वाटकौ विधाय एकत्र वाटके छाग्यो रक्षणीया अन्यत्र छागाश्च, यथाना भक्षणो न काय सन्ततिवृद्धिक्षयार्थमिति विधेयं, त्वक्षणमपि निर्जीवमेव विस्तार्यम्, तेषामिष्टमागु कामयन्त यतितव्यम्"। इत्यादि तद्रक्षायै उपदिश्य सूरय स्थानान्तरे व्यहार्षुः। ततो बलवन्तो गिरिगुहास्थोऽप्यर्चन्वेषधारी छागवृन्दमोषधीश्चारयन् तत्पुरुषेण होमं करोति। क्रमेण तस्य बह्वो विद्या सिद्धा।

# ॥ अथ चतुर्विंशः स्तम्भः २४ ॥

## षट्चत्वारिंशदधिकत्रिशततमं व्याख्यानम् ३४६ ॥

श्रीयशोभद्रसूरिश्रीबलभद्रसूरिज्ञातम्—

तपस्वी रूपवान् धीर, कुलीनः शीलदार्ढ्ययुक् । षट्त्रिंशद्गुणैराढ्योऽभूत्, श्रीयशोभद्रसूरिराट् ॥१॥

स्पष्ट । ज्ञात चेदम्—

पल्लीपुर्यां श्रीयशोभद्रसूरेराचार्यपदावसरे यावज्जीवमष्टाभि कवलैराचाम्ल विधेयमित्यभिग्रह स्वीकृतपूर्विणो मार्गे ईर्यापरा विहरन्त समत्ययया सूर्यप्रतिमयैकया दृष्टा । मनसि तया ध्यात—"अहो ! इमे सूरयो मद्भवने पादानवधारयेरन् तदा मज्जन्म सफल भवेत्" । इति विचिन्त्य व्योम्नि मेघान् विकुर्व्य जलवृष्टिर्विहिता । तदाऽप्कायविराधना मा भूदिति मत्वा समीपवर्तिसूर्यभवनमेव प्रविविशु । तत्र भक्तिरागात् सूर्य प्रत्यक्षीभूय "वर वृणुष्व, अमोघ देवदर्शनम्" इत्युवाच, तथाप्यनिच्छन्तः सूरय स्वोपाश्रयं प्राप्ता तत सूर्यो विप्ररूपेण चत्वारश्चैस्वर्गश्चक्रादिजीगावलोकनाञ्जनकूपिका पुस्तिका चार्पयत् । सूरेः पुस्तकवाचनादेवाम्नाया पठितसिद्धा जाता । तत एता विद्या पाश्चात्यानामयोग्या इति विमृश्य स्थगित्वा भद्रमुनिमाचार्य प्रोक्तम्—"इय पुस्तिकाऽनालोच्या, एतामदृष्ट्वैव सूर्यौकसि गत्वा

चीरकम्बा सहारेण भ्रामयित्वा पुरोवर्तिसर्वतरुशिरांस्यपातयत् । मन्त्रिणोचे—"मूषकोऽपि ढक्कनिकापातने शक्त, न तूद्धरणे" । तत श्वेतकणचीरकम्बया सृष्टा भ्रामितया तानि तरुशिरांसि स्वस्थाने योजितवान् । तदीक्ष्य चमत्कृतेन मन्त्रिणा राजा विज्ञप्तस्तत्सामर्थ्यं । तत स प्रीतो यक्षजद्रमेत्य नत्वा स्तुत्वाऽऽह—"मदपराधसहस्रं क्षमस्व, यावाऽऽज्ञया न क्रोधं पितर आवहन्ति" । इति श्रुत्वा मुनि स्माह—"यद्यात्मान जैनधर्मे निधेहि तदा सुख स्यात्" इतिमुनिवचसा स जैनधर्म प्रपन्न । श्रीसङ्घेर्महामहेन श्रीरैवतगिरितीर्थयात्रा विहिता ॥

यक्षजद्रयशोजद्धौ, शासनस्य प्रभावकौ । जातौ तौ प्रत्यह वन्दे, स्तौमि लब्धिगुणाश्रित ॥ १ ॥

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ चतुर्विंशे स्तम्भे षट्चत्वारिंशदधिकत्रिशततम व्याख्यानम् ३४६

## सप्तचत्वारिंशदधिकत्रिशततम व्याख्यानम् ३४७ ॥

अथ सुखजबोधिस्वरूपमाह—

योजिता यद्भुजिर्जोगे, पित्रादिभिर्निरन्तरम् । धर्ममार्गे ममीहन्ते, ते स्यु सुखजबोधिन ॥ १ ॥

---

१ वैपरीत्येन भ्रामणेनेति यावत् २ स्कन्धेन ।

अन्यदा श्रीरैवतगिरितीर्थं बौद्धैरग्रहीषि, ततो रायखेंगारनृपो राज्ञी च बौद्धै स्वोपासकौ कृतौ, श्वेताम्बराणाम् तीर्थे प्रवेशं न ददन्ते । एकदा श्वेताम्बरसङ्घाश्चतुरशीतिर्मिलिता, परं बौद्धीभूय देवा वन्द्या इति खेंगारनृपादया स्थिताः पात्रेऽम्बादेवीमवतार्येत्यूचु—"सङ्घाना विघ्न निवार्य साहाय्य कुरु" । सोचे—"तीर्थे बौद्धव्यन्तरे रुद्धं तत्. साहाय्यकर विना मदीया शक्तिर्न स्फुरति । शासनोद्योतं । यपोतननिजा पाषडीवतपोरताः श्रीयशोभद्रस्वामिनस्तु स्वर्गं गताः । अधुना बप्पभट्टमुनिरमुकस्थले विराजते, तं मुनिं यदाऽऽनयत तदा तीर्थं वलते' । तत सङ्घपतिजिरोहिकास्तत्र प्रेषिताः । तैरन्यत्राग्रेऽपूर्वं मार्ग तमेकं नर दृष्ट्वा पृष्टम्—"अत्र बप्पभट्टमुनि क वसति ? वेषपरावर्तं चिन्त्रता तेनैव प्रोक्तम्— अमुकस्थले गच्छत, तत्र स स्थितोऽस्ति" । ततस्तद्गमनात्पूर्वमेव गिरिगह्वरे मुनिवेष प्रकटीकृत्य स्वदर्शनं स्थिता । श्रीहूकैरेत्य सङ्घनिश्चितविज्ञप्तिः कृता । तच्छ्रुत्वा मुनिनोक्त—"यूय तत्र गच्छत, अहं सङ्घकार्ये शीघ्रमगमि" । स मुनिर्गगनमार्गेण तत्रागात् । सङ्घनत्यर्थं रायखेंगारस्य जीर्णदुर्गाधिपस्य पार्श्वे एत्योच— सङ्घाना दानान्तराय मा कुरु, हस्तिकरादिना नेद तीर्थं वालय्यं, नान्यथा" । इति श्रुत्वा तस्य वपुषि अदृश्यताडनादिना वेदनामुत्पाद्य गतः सङ्घमध्ये । विद्यावलात् तस्य महत्स्व परिभोऽप्रिनाकार तत्परितो जडनृपस्याविका च विधाय मुख तस्थौ । तद्व्यसनागता सेनाराजीले गतु हन्तुं प्रदिन', स च समविनाकार प्रेक्ष्य नीनो मुनिं प्रसादयामास, आह च—"हे मुने ! राजानं मा रोषय" । ततो मुनिः ममनिराय दर्शयितु मन्त्रिपु आह—"...

॥ १९५

नीरकम्या गर्द्दारेण भ्रामयित्वा पुरोवर्तिमर्कतरुनिराम्श्पानयत्। मन्त्रिणोक्तं—"भूपालोऽपि दकनिकाननं ताद्र, न तूत्करणे"। तत श्वेतकघरीरकम्पया भूंगा भ्रामितया तानि तरुशिराणि श्मश्मानं योनितान्। तदीय चमत्कृतेन मन्त्रिणा राजा विज्ञसम्लरमामर्थ्यं। तत स नीतो गजनक्रमेन नत्वा स्तुत्वाऽऽह—"मदपराधमद्य क्षमस्व, यातनया राजोऽपितर आरहन्ति"। इति श्रुत्वा मुनि स्माह—"यदात्मान जैनधर्मे निधेहि तदा सुख स्यात्" इतिमुनिवचसा स जैनधर्म प्रपन्नः। श्रीमद्धर्मवामदेव श्रीरैवतगिरितीर्थयात्रा विहिता॥

धवलकयशोजन्नी, शासनस्य प्रजारकौ। जातौ तौ भल्यद् यन्दे, सौमि नक्षिगुणान्वित ॥ १ ॥

इत्यब्दिनपरिमितोपदेशमद्रासाख्यायामुपदेशमालायामन्यवृत्तौ चतुर्थिंशे स्तम्भे षट्चत्वारिंशदधिकत्रिशततम व्याख्यानम् ३४६

---

## सप्तचत्वारिंशदधिकत्रिशततम व्याख्यानम् ३४७ ॥

अथ सुखजनोधिस्वरूपमाह—

द्योनिता नद्दुनिर्जोगं, पित्रादिनिर्निरन्तरम्। धर्मप्राप्तिं समीहन्ते, ते स्यु सुखजनोधिनः ॥ १ ॥

---

१ वैपरीत्येन वामजागेनेति यावत् २ प्रदक्षिणेन।

अन्यदा श्रीरैवतगिरितीर्थं बौद्धैरध्यष्ठायि, ततो रायखेंगारनृपो राज्ञी च बौद्धैः स्वोपासकौ कृतौ, श्वेताम्बरास्तत्र तीर्थे प्रवेशं न लभन्ते । एकदा श्वेताम्बरसङ्घाश्चतुरशीतिर्मिलिता, परं बौद्धीनृप देवा न्या इति खेंगारनृपाज्ञया खिन्नाः पात्रेऽम्बादेवीमवतार्येत्यूचु—"सङ्घानां विघ्नं निवार्य साहाय्यं कुरु । सोचे—"तीर्थं बौद्धव्यन्तरै रुद्धं तत साहाय्यकरं विना मदीया शक्तिर्न स्फुरति । शासनोद्योतने प्रद्योतननिजा यावज्जीवतपोरताः श्रीयशोभद्रस्वामिनस्तु स्वर्गे गताः । अधुना वज्रभद्रमुनिरमुकस्थले विराजते, तं मुनिं यदाऽऽनयत तदा तीर्थं वलते" । ततः सङ्घपतिभिरौष्ट्रिकास्तत्र प्रेषिताः । तैलराजवृन्दं चारयन्तमेकं नरं दृष्ट्वा पृष्टम्—"अत्र वज्रभद्रमुनिः क्व वसति ? वेषपरावर्तं विभ्रता तेनैव प्रोक्तम्—"अमुकस्थले गच्छत, तत्र स स्थितोऽस्ति" । ततस्तत्कथनात्पूर्वमेव गिरिगह्वरे मुनिवेषं प्रकटीकृत्य स्वयमेव स्थितः । औष्ट्रिकैरेत्य सङ्घशिक्षितविज्ञप्तिः कृता । तच्छ्रुत्वा मुनिनोक्तम्—"यूयं तत्र गच्छत, अहं सङ्घकार्ये शीघ्रमेमि" । स मुनिर्गगनमार्गेण तत्रागात् । सङ्घजनत्यर्थं रायखेंगारस्य जीर्णदुर्गाधिपस्य पार्श्वे पत्योचे—"सङ्घानां यात्रान्तरायं मा कुरु, कुणिकयादिना नेदं तीर्थं" । नृपः प्राह—"बौद्धीनृपैव तीर्थं पन्दध्व, नान्यथा' । इति श्रुत्वा तस्य वपुषि अक्षताछोटनादिना वेदनामुत्पाद्य गतः सङ्घमध्ये । विद्याबलेन सङ्घस्य परितोऽग्निप्राकारं तत्परितो जलभृतखातिकां च विधाय सुखं तस्थौ । तद्व्याधिपीडितेन खेंगारराज्ञा मन्त्रीश्वर सङ्घं हन्तुं प्रहितः, स च तमग्निप्राकारं प्रेक्ष्य भीतो मुनिं प्रसादयामास, आह च—"हे प्रभो ! राजानं मा रोषय' । ततो मुनिः स्वमतिशयं दर्शयितुं मन्त्रिणं प्राह—"सङ्घं पश्य" । ततो रक्तकण-

पितृभ्यामिति शिक्षितौ—"हे पुत्रौ ! ये यतयो मुण्डा दण्डहस्ता शनैर्नीचैर्दृशो दम्भाच्छन्ना इव विचरन्ति ते डिम्भान् गृहीत्वा घ्नन्ति राक्षसा इव तन्मांसमश्नन्ति, तद्युवाभ्यां तेषां पार्श्वे न गन्तव्यं कदापि हि विश्रम्भघातिनस्ते सन्ति" । अन्यदा तौ स्वैरं क्रीडन्तौ ग्रामाद्बहिर्जग्मतुः । दैवाद्ग्राममार्गादजिमुपमागच्छतो मुनीन् वीक्ष्य त्रस्तौ तौ नष्ट्वा वने वटमारोहताम् । साधवोऽपि तस्य वटस्याधः समागताः पृथ्वीं प्रमार्ज्य यतनया जीवान् दूरीकृत्य पूर्वोपात्ताशनादिकं भोक्तुमुपचक्रमिरे सिक्थमात्रमपि भूमौ नापातयन्त च । वयमयाद्दिशाच्छन्नमुर्वीणाश्चति । तेषां चंक्रमणस्थापनाशनकरणावलोकनादि सर्वं जीवरक्षापरं चेष्टनं वीक्ष्य वटाधःस्थौ तौ दध्यतुः—"नन्वमी जपमेव कुर्वते, न पलं पितृभ्यां व्यर्थमेव कथितं, भ्रान्तिमायां नीतौ, परमीदृशा श्रमणाः क्वाप्यावाभ्यां दृष्टाः सन्ति" इति ध्यायन्तौ तौ प्राच्यां निजां जातिं सस्मरतुः, प्राक्तनं श्रामण्यं स्मृत्वा सबुद्धौ दध्यतुः—"अहो ! मोहात् पितृभ्यां मृषोक्त्या चिरावां वञ्चितौ" इति ध्यायन्तौ न्यग्रोधादुत्तीर्य तावत्वा स्तुत्वा च स्वीयसौधमभ्येत्य तातमित्याहतुः, तच्चेदमुत्तराध्ययने सूत्रम्—

असासयं दट्ठुमिमं विहारं, बहुअन्तरायं न य दीहमाउं ।
तम्हा गिहंसी न रइं लहामो, आमंतयामो चरिस्सामु मोणं ॥ १ ॥

अनित्यं दृष्ट्वा इमं प्रत्यक्षं विहारं मनुष्यत्वेनावस्थानं बहवोऽन्तराया रोगादयो यत्र स तम् । नैव दीर्घजीवितं सम्प्रति पूर्वकोटीवर्षायुषोऽभावतः । यत एवं तस्मात् गृहे न रतिं लभावहे, अत एवाऽमन्त्रयावः आपृच्छावः आवां चरिष्यावो मौनं संयममित्यर्थः ॥

वाच्य । गाथार्थस्तु वक्ष्यमाणज्ञातेन ज्ञेयः । तथाहि—

क्षितिप्रतिष्ठिते नगरे चित्रसंभूतौ पूर्वभवे उभौ गोपौ सुहृदावभूताम् । तौ चान्यौ साधुसंयोगात्संयम-
माराध्य सुरावभवताम् । ततश्च्युतौ पृथ्वीपुरे सोदराविभ्यात्मजौ जातौ । तयोरन्ये चत्वारो महर्द्धिका
[illegible]पुत्राः सुहृदो जज्ञिरे । ते षडपि चिरं भोगाननुभूयान्यदा मुदा गुरूपान्ते धर्मं श्रुत्वा विजिते-
न्द्रियाः प्राव्रजन् । ते षडपि विविधं श्रुतमधीत्य प्रान्तेऽनशनं विधाय प्रथमस्वर्गे नलिनीगुल्मविमाने
चतुष्पल्योपमायुषः सुरा जज्ञिरे । तत्रायुः पूर्णं गोपजीवामरौ मुक्त्वा प्रागपरे चत्वारोऽच्यवन् । तेष्वेक
कुरुदेशे इषुकारपुरे इषुकाराभिधो भूपालोऽभवत् । द्वितीयस्तु तस्यैव राज्ञो महिष्यभूत् । तृतीयस्तु
तस्यैव राज्ञः पुरोधा भृगुनामकश्चासीत् । तुरीयस्तु यशानाम्नी पुरोधसो भार्याऽभवत् । अथ तस्य
पुरोधसः प्राज्ञस्य सतोऽपि यदाऽङ्गजो नाभूत्तदा तच्चिन्तयाऽत्यन्तमन्तर्व्याकुलोऽभवत् ।

इतश्च तौ गोपसुरावन्यदाऽवधिज्ञानात् भृगोः पुत्रौ भविष्याव इति ज्ञात्वा तौ निर्ग्रन्थरूपौ भृगो-
र्गृहे समेयतुः । सोऽपि प्रेम्णा प्रमुदितो [illegible] आपमत् । ततस्तयोर्धर्मं श्रुत्वा श्राद्धधर्मं प्राप्येति
पप्रच्छ "हे पूज्यौ ! मम पुत्रा भाविनो न वा ?" । तावूचतुः—"तव द्वौ सुतौ भाविनौ, परं शिशुत्वे एव
तौ प्रव्रजिष्यतः, तदा तयोरन्तरायो न करणीयः" । तत् दम्पतिभ्यां स्वीकृतं । ततो देवौ गतौ ।

अन्यदा दिवश्च्युतौ यशाकुक्षाववतेरतुः । तत्र [illegible] सुतौ मुनीन् मा पश्यतामिति ध्यात्वा
[illegible] काचित् [illegible] व्रजेऽवात्सात् । अथ क्रमात् सुतयुग्मं यशाऽसूत । क्रमेण विद्यायोग्यौ जातौ । तदा

प्रमादो धर्मे कर्तुं युक्तः ? यो यो वासरो गतः स स पुनर्नागच्छति । धर्ममकुर्वतो जन्तोरफला यान्ति वासरा । अधर्मनिबन्धन गार्हस्थ्यमिति तत्त्याग एव श्रेयान्" । इत्यादिवचनात्प्रबुद्धो भृगुराह— "हे जातौ ! अधुना गृहे स्थित्वोभौ युवामावां च सर्वेऽपि देशविरतिं प्रपाल्य पश्चाद्यौवनोत्तरकाले सम्भूय प्रव्रजिष्याम" । कुमारावाहतुः —"हे तात ! यस्य मृत्युना सह सख्यमस्ति, यस्य वा मृत्यो पलायनमस्ति, तथा यो जानाति अहं न म्रिय इति तस्यैव वक्तुमुचित, परं सोऽज्ञो ज्ञेय , यतो मृत्योरनागमावसरो नास्ति, ततश्चाद्यैव धर्मं प्रतिपद्यामहे, विपर्यासीत्यादिभवैर्जाता अनन्तशः प्राप्ता" । इत्यादि समाकर्ण्य जातसंवेगाशयो भृगुर्ब्राह्मणीं धर्मविघ्नकरीं मत्वेदमाह—"हे वशिष्ठगोत्रजे ! पुत्राभ्यां विना गृहेऽवस्थान मम न योग्य, यथा शाखाभी रहितो वृक्षः भृत्यैर्विहीनो नृपश्च शोभां नाप्नोति तथाऽहमपि पुत्ररहित , अत आभ्यां सह दीक्षां ग्रहीष्यामि" । इति श्रुत्वा साऽऽह—"स्वामिन् प्राप्ता अप्राप्ताः कामगुणा नो त्याज्या , दीक्षां हि भवान्तरभोगार्थं गृह्णासि, ते चाधुनापि सन्त्येव, तत् किं तया ?" । भृगु प्राह—"नासमर्थमजीवितहेतोर्भोगान् जहामि, किं तु लाभालाभसुखदु:खजीवितमरणादिषु समतां भावयन्निति, ततो मुक्त्यर्थमेव दीक्षाप्रतिपत्ति" । इत्यादिवाक्यैः प्रबुद्धा साऽऽह— "धन्यावेतावावयोरात्मजौ बालावपि यदाभ्यां प्रागेव प्रव्रजितौ जातौ, अनयो स्थैर्यमेवावयोर्धर्मदायकम् । इह चतुर्णामपि प्रव्रज्याङ्गीकरणस्वरूप श्रुत्वा इषुकारनृप पुरोहितत्यक्त गृहसर्वस्व ग्रहीतुमा-

1 देवभवनिमित्तम्

एव तान्यामुक्ते तात प्राह—"हे पुत्रौ! युवा वेदवचनं न जानीथ", उक्त च वेदे—अनपत्यस्य लोको न जवतीति, तथा—पुत्रेण जायते लोक इत्येषा वैदिकी श्रुतिः, अथ पुत्रस्य पुत्रेण स्वर्गलोके महीयते इति, यत एव तस्मात् वेदानधीत्य विप्रान् सतोष्य पुत्रान् गृहे निवेश्य कामिनीविलास विलस्य युवा दीक्षामङ्गीकुरुतम्"। इति श्रुत्वा तावूचतु —"हे तात! वेदा अधीतास्त्राण शरण न जवन्ति, तत्पठनमात्रतो दुर्गतिपातरक्षणासिद्धेः। उक्त च स्मृतौ—

अकारणमधीयानो, ब्राह्मणस्तु युधिष्ठिर। दुष्कुलिनोऽप्यधीयन्ते, शील तु मम रोचते॥ १॥
शिल्पमध्ययन नाम, व्रत ब्राह्मणलक्षणम्। व्रतस्थं ब्राह्मण प्राहुः नेतरान् वेदजीवकान्॥ २॥

विप्रसतोषणमपि श्वभ्रहेतुरेव। यतस्ते कुमार्गप्ररूपणपशुवधादावेव प्रवर्तन्ते। तथा च पुत्रादयोऽपि नारकादौ पतता न त्राण जवन्ति। उक्त च वेदानुगैरपि—

यदि पुत्राद्भवेत्स्वर्गो, दानधर्मो न विद्यते। मुषितस्तत्र लोकोऽय, दानधर्मो निरर्थकः॥ १॥
बहुपुत्रा दुली गोधा, ताम्रचूडी तथैव च। तेषा च प्रथम स्वर्ग, पश्चाल्लोको गमिष्यति॥ २॥

तथा कामिनीसौख्यमप्यशाश्वत, यत उत्तराध्ययने सूत्रं—

खणमित्तसुक्खा बहुकालदुक्खा, पगामदुक्खा अनिगामसुक्खा।
ससारमुक्खस्स विपक्खभूया खाणी अणत्थाण उ कामभोगा॥ १॥

पुनर्हे तात! ससारकार्यस्य निरन्तर क्रियमाणस्यापि आजीवित परिसमाप्तिर्न स्यात् इत्यतः कथं

प्रमादो धर्मं कर्तुं युक्तः । यो यो यामरो गतः स स पुनर्नागच्छति । धर्ममकुर्वतो जन्तोरफला यान्ति यामराः । अधर्मनिबन्धनं गार्हस्थ्यमिति तत्त्याग एव श्रेयान्" । इत्यादिवचनात्प्रबुद्धो भृगुराह—"हे जातौ ! अधुना गृहे मदीयोऽविरता युवामावां च सर्वेऽपि देशविरतिं प्रपाद्य पश्चाद्यौवनोत्तरकाले मनुष्य प्रव्रजिष्याम" । कुमारावाहतुः—"हे तात ! यस्य मृत्युना सह सख्यमस्ति, यस्य वा मृत्योः पलायनमस्ति, तथा यो जानाति अहं न म्रिय इति तस्यैव वस्तुमुचितं, परं सोऽज्ञो ज्ञेयः, यतो मृत्योरनागमगमो नास्ति, ततश्चाद्यैव धर्मं प्रतिपद्यामहे, विषयभोग्यादिभिर्नाथा अनन्तशः प्राप्ता" । इत्यादि समाकर्ण्य जातप्रताशयो भृगुर्ब्राह्मणीं धर्मनिमग्नां मत्वेदमाह—"हे वशिष्ठगोत्रोद्भवे ! पुत्राभ्यां विना गृहेऽवस्थानं मम न योग्यं, यथा शाखाभी रहितो वृक्षः भृत्यैर्विहीनो नृपश्च शोभां नाप्नोति तथाऽहमपि पुत्रहीनः, अत आभ्यां सह दीक्षां ग्रहीष्यामि" । इति श्रुत्वा साऽऽह—"स्वामिन् प्रभूता अस्माकं कामगुणा नो त्याज्याः, दीक्षां हि भवान्तरभोगार्थं गृह्णासि, ते चाधुनापि सन्त्येव, ननु किं वृथा !" । भृगुः प्राह—"नाहमसंजीवितहेतोर्नागान् जहामि, किं तु लाभालाभसुखदुःखजीवितमरणादिषु समतां जानन्निति, ततो मुक्त्यर्थमेव दीक्षाप्रतिपत्तिः" । इत्यादिवाक्यैः प्रबुद्धा साऽऽह—' पश्चादिमावाययोरात्मजौ याडावपि यदावाभ्यां प्रागेव प्रव्राजिनौ जातौ, अनयोः स्थैर्यमेवाययोर्धर्मदायकम् । इत्थं चतुर्णामपि प्रव्राजीस्वरूपकं श्रुत्वा इषुकारनृपः पुरोहितस्यैव गृहसर्वस्वं ग्रहीतुमा-

१ देवतानिमित्तम्

एवं ताभ्यामुक्ते तातः प्राह—"हे पुत्रौ ! युवां वेदवचनं न जानीथ., उक्तं च वेदे—अपुत्रस्य लोको न भवतीति, तथा—पुत्रेण जायते लोकः इत्येषा वैदिकी श्रुतिः, अथ पुत्रस्य पुत्रेण स्वर्गलोके महीयते इति, यत एव तस्मात् वेदानधीत्य विप्रान् संतोष्य पुत्रान् गृहे निवेश्य कामिनीभिः सार्धं भुक्त्वा युवां दीक्षामङ्गीकुरुतम्" । इति श्रुत्वा तावूचतुः—"हे तात ! वेदा अधीतास्त्राणं शरणं न भवन्ति, तत्पठनमात्रतो दुर्गतिपातरक्षणासिद्धेः । उक्तं च स्मृतौ—

अकारणमधीयानो, ब्राह्मणस्तु युधिष्ठिर । दुष्कृतिनोऽप्यधीयन्ते, शीलं तु मम रोचते ॥ १ ॥
शिल्पमध्ययनं नाम, व्रतं ब्राह्मणलक्षणम् । व्रतस्थं ब्राह्मणं प्राहुः नेतरान् वेदजीवकान् ॥ २ ॥

विप्रसंतोषणमपि श्वभ्रहेतुरेव । यतस्ते कुमार्गप्ररूपणपशुवधादावेव प्रवर्तन्ते । तथा च पुत्रादयोऽपि नारकादौ पततां न त्राणं भवन्ति । उक्तं च वेदानुगैरपि—

यदि पुत्राद्भवेत्स्वर्गो, दानधर्मो न विद्यते । मुषितस्तत्र लोकोऽयं, दानधर्मो निरर्थकः ॥ १ ॥
बहुपुत्रा दुली गोधा, ताम्रचूडी तथैव च । तेषां च प्रथमं स्वर्गः, पश्चाल्लोको गमिष्यति ॥ २ ॥

तथा कामिनीसौख्यमप्यशाश्वतं, यत उत्तराध्ययने सूत्रं—

खणमित्तसुक्खा बहुकालदुक्खा, पगामदुक्खा अनिगामसुक्खा ।
संसारमुक्खस्स विपक्खभूया, खाणी अणत्थाण उ कामभोगा ॥ १ ॥

पुनर्हे तात ! संसारकार्यस्य निरन्तरं क्रियमाणस्यापि आजीवितं परिसमाप्तिर्न स्यात् इत्यतः कथं

प्रमादो धर्मे कर्तुं युक्तः ? यो यो यामरो गतः स स पुनर्नागच्छति । धर्ममकुर्वतो जन्तोरफला यान्ति यामराः । अधर्मनिबन्धनं गार्हस्थ्यमिति तत्त्याग एव श्रेयान्" । इत्यादिवचनात्प्रबुद्धो भृगुराह— "हे जातौ ! अधुना गृहे गृहीयोषितौ युवामावां च सर्वेऽपि देशविरतिं प्रपाल्य पश्चाद्यौवनोत्तरकाले संयमं ग्रहीष्याम" । कुमारावाहतुः—"हे तात ! यस्य मृत्युना सह सख्यमस्ति, यस्य वा मृत्योः पलायनमस्ति, तथा यो जानाति अहं न म्रिय इति तस्यैव वक्तुमुचितं, परं सोऽज्ञो ज्ञेयः, यतो मृत्योरनागमात्ममरो नास्ति, ततश्चाद्यैव धर्मं प्रतिपद्यामहे, विषयसौख्यादिभिरजाता अनन्तशः प्राप्ताः" । इत्यादि समाकर्ण्य जातव्रताशयो भृगुर्ब्राह्मणीं धर्मविघ्नकरीं मत्वेदमाह—"हे वाशिष्ठगोत्रजे ! पुत्राभ्यां विना गृहेऽवस्थानं मम न योग्यं, यथा शाखाभी रहितो वृक्षः भृत्यैर्विहीनो नृपश्च शोभां नाप्नोति तथाऽहमपि पुत्रहीनः, अत आभ्यां सह दीक्षां ग्रहीष्यामि" । इति श्रुत्वा साऽऽह—"स्वामिन् भव्या अप्यमी कामगुणा नो त्याज्याः, दीक्षा हि भवान्तरभोगार्थं गृह्यते, ते चाधुनापि सन्त्येव, तत् किं तया ?" । भृगुः प्राह—"नाहमेतान् जीवितहेतोर्भोगात् जहामि, किं तु लाभालाभसुखदुःखजीवितमरणादिषु समतां भावयन्निति, ततो मुक्त्यर्थमेव दीक्षाप्रतिपत्तिः" । इत्यादिवाक्यैः प्रबुद्धा साऽऽह— "धन्याविमावावयोरात्मजौ यावाभ्यामपि यदावाभ्यां प्रागेव व्रतार्थिनौ जातौ, अनयोः स्थैर्यमेवावयोर्धर्मदायकम्" । इत्थं चतुर्णामपि व्रताङ्गीकरणस्वरूपं श्रुत्वा इषुकारनृपः पुरोहितत्यक्तगृहसर्वस्वं ग्रहीतुमा-

१ देवनगनिमित्तम्

एतावधि साकारमनशनं करोमि"। तत्कृत्वा काञ्चिद्दिशं प्रति चचाल। इतश्चैकेन तापसेन दृष्ट्वा पृष्टा—"किं त्वं वनदेवी किन्नरी वाऽसि?"। साऽऽह—"अहं जैनचेटकराजस्य पुत्री"। इत्यादि सर्वं श्रुत्वा स अजल्प—"अहं त्वत्पितुर्बान्धवोऽस्मि, तन्मा भैषी" इत्याश्वास्य तस्या वनफलादिनाऽऽतिथ्यं चक्रे। ततः साऽन्तिकपुरे नीता। साऽपि भोगादिभ्यो निर्विण्णा साध्वीनां पार्श्वे गत्वा प्रणम्य स्थिता। तदा साध्वी तां पप्रच्छ—"भद्रे! त्वं कुत आयासी?।" साऽपि दीक्षालालसा गर्भं विना यथास्थितं वृत्तान्तमुवाच। श्रुत्वा साध्वी प्रोचे—"हे महाशये! विद्युच्चपलसांसारिकसौख्याशंसां त्यक्त्वा संयममङ्गीकुरु"। साऽपि विरक्ता व्रतमादत्ते। क्रमेण गर्भवृद्धौ साध्वीभिः पृष्टा सत्यमूचे, ततस्ता गुप्तामरक्षन्। सम्पूर्णे काले शय्यातरगृहस्था सुतमसूत। ततस्तं सुतं गृहीत्वा तत्तातनाममुद्राङ्कितं रत्नकम्बलवेष्टितं कृत्वा प्रेतवने गत्वाऽमुचत्, नश्चादहं द्रष्टुं प्रच्छन्नं संस्थिताऽद्राक्षीत्, तावत्तत्प्रेतवनेशस्तत्रायातस्तं जगृहे, पत्न्यै च दत्तवान्। आर्याऽपि तत्पृष्ठानुगा गृहं वीक्ष्योपाश्रयं जगाम, प्रत्यहं तत्र गत्वा मोदकानादिभिस्तं बालं मोहादलालयत्। तस्य देहे नमतं कण्डूव्याधिरभूत्। एकदा स बालैः सह क्रीडन् जगौ—"अहं युष्माकं नृपः, तस्मान्मम करं दत्त"। बाला प्रोचुः—"किं दीयते?"। स प्रोचे—"उच्चकैः करेण मां कण्डूयध्वम्, यत्तेनाहं तुष्टोऽस्मि" ततस्तस्याभिधानं बालाः करकण्डुरिति व्यधुः। प्रौढिं प्राप्तः स प्रेतवनं ररक्ष। एकदा द्वौ मुनी तत्रायातौ वंशजालान्तरे दण्डमेकं वीक्ष्यैको लक्षणज्ञोऽपरं प्राह—

यावता वर्धते चान्यच्चतुरङ्गुलपर्वकम्। तावत्प्रतीक्ष्य यो ह्येन—मादत्ते स भवेन्नृपः ॥ १ ॥

तद्वाक्यं करकण्डुना एकेन द्विजेन च श्रुतं । ततो विप्रः प्रच्छन्नं गत्वा तं दण्डमाददे । तद्वीक्ष्य महाविग्रहं विधाय दण्डं तं करकण्डुर्जग्राह । ततो विहस्य लोकैः पृष्टः—"त्वमनेन किं करिष्यसि ?" । स आह—"नूनमस्य प्रभावान्नृपो भविष्यामि" । लोकैरुक्तं—"त्वमस्यैकं ग्राममर्पयेः । तत्प्रपद्य स निजं धाम ययौ । द्विजा अपि दध्युः—"एनं हत्वा दण्डमाददे ( ददिमहे ) " । इत्याकूतं ज्ञात्वा स जीतो नष्टः काञ्चनपुरे गतः । श्रान्तो यदि कुत्रापि सुष्वाप । तदैवापुत्रे नृपे मृते पञ्चदिव्यैः करकण्डुः राज्यं प्राप । उत्तारूढो नगरे प्रविशन् तैर्वाडवैररोधि—"अरे मातङ्ग ! तव राज्यं न घटते" । तच्छ्रुत्वा तं दण्डं करे कृत्वा धुन्वन्तं वीक्ष्य भीता द्विजा नेशुः । धीसखादिभिः राज्येऽभिषिक्तः । क्रमेण स्वजातिमातङ्गान् द्विजान् विदधे । उक्तं च—

दधिवाहनपुत्रेण, राज्ञा च करकण्डुना । वाटधानकवास्तव्या—श्चाण्डाला ब्राह्मणीकृताः ॥ १ ॥

एकदा स द्विजः पत्योवाच—"राजन् ! मम त्वदुदितं ग्रामं देहि" । राज्ञोक्तं "कं ग्रामं तव ददामि ?" । स जगौ—"चम्पादेशे ग्राममर्पय" । ततो लेखं दधिवाहनं प्रति एवं लिलेख—"अस्मै द्विजायैकं ग्रामं देयं" । तं द्विजदत्तलेखं परिवाच्य क्रोधारुणनेत्रो दधिवाहनः प्राह—"अरे विप्र ! मातङ्गलिखितलेखस्पर्शेनाहं मलिनतां नीतः, याहि याहि त्वमधुना, मम कोपज्वलने त्वं पतङ्गत्वं यास्यसि" । सोऽपि तूर्णं गत्वा करकण्डुं प्राह । तन्निशम्य क्रोधाध्मातः स्वसैन्यभरेण सर्वतः चम्पां रुरोध । परस्परं महारणं जातं । अथ तां वार्तां श्रुत्वा साध्वी करकण्डुसमीपेऽगात् । सोऽप्युत्थाय तां ननाम । सा तस्मै रहो

वृत्तान्तं प्रोच्योवाच—"हे पुत्र ! स्वतातेन सम युद्धं तव न युक्त, यदि न प्रत्ययस्तर्हि वाह्ये त्वन्नामाङ्कितां स्वतातनामाङ्का मुद्रा पश्य" । सोऽपि ता वीक्ष्य गतसंशय. प्राह—"हे मात. ! त्वं मया कथितं शिक्षय" । ततस्तत्र गत्वा तया शिक्षित स पप्रच्छ—"स गर्जः क गत" । साऽऽह "राजन् ! वनेऽर्थं पुरी वेष्टिता स एव गर्जः" । इत्यादि सर्वं स्वरूप श्रुत्वा गतस्मयो मिलनोत्सुको गन्तु प्रवृत्ते, तनुजोऽपि पादचारेणाभ्यागात् पितु पादयोश्चापतत् । पिताऽपि त नत दोर्भ्यामादाय परिषस्वजे । तत एव पुत्राय राज्यं दत्त्वा स्वय दीक्षामाददे । करकण्डुनृप सनय राज्यद्वयमन्वशात् ।

स चान्यदा गोकुलं प्रविष्टवान् एक तारगौर तर्णकमद्राक्षीत् । ततस्तस्मिन् जातप्रेमा नृपो गोपान् जगादे—"एतन्मातुः पयोऽस्यैव देय, किं त्वन्यासामपि धेनूना पयोऽप्यन्वहमस्य पातव्य" । गोपालोऽपि तथैव विदधे । अथ स वत्स शशितिविषा स्पर्धमान पयोपचयेन दुर्वदयश्चाजत् । क्ष्मापोऽपरैर्वृषभै सह युध्यमानं तम् अपश्यत्, तं कोऽपि शाङ्करस्त नाक्षैपीत् । पुन कालान्तरे गोकुलमीक्षितु नृपो गत. पङ्कात्ते सेवककाश्वमेकं जरन्त ददर्श । "महोदः स महावीर्यः क" इति गोदुहमपृच्छत् । सोऽवादीत्—"देव ! स एवायं जरातुरो वृषभ" । तन्निशम्य नृपोऽध्यासीत्—"अहो ! अनित्यता सर्वभावाना ! यस्य हुङ्कारेणैव स्यादकारेषु दर्पिष्ठ वृषभ पवित्रितोऽपि पविरदो नेशुः हन्त सोऽधुना पङ्कैः कृता परिघट्टनां सहते । यत—

हन्त्येव लक्ष्मी रेणु—दर्शाद्वेऽप्यादरोऽन्यम् । सोऽन्यत्र गवने दृष्टो—गुणां हि दुरीचयत् ॥१॥

तस्मादिदं विस्मयकृत्परिगुरुत्विजनादिकं पताकाध्वजचक्रं प्रत्यक्षमेव वीक्ष्यते । एवं सत्यपि जनोऽज्ञानाद्धर्माश्रितं न जानाति । ततोऽहं जन्म सार्थकं स्वजातधर्मानुयायिनं करोमि" ।

ध्यात्वेति कृत्वा स्वयमेव लोचं, विप्रन्मुनेर्वेषममर्त्यदत्तम् ।
प्रत्येकबुद्धो जिनधर्मरागी, भुवि व्यहार्षीत् करकण्डुराजः ॥ १ ॥

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ चतुर्विंशे स्तम्भेऽष्टचत्वारिंशदधिकत्रिशततमं व्याख्यानम् ३४८ ॥

---

## एकोनपञ्चाशदधिकत्रिशततमं व्याख्यानम् ३४९ ॥

अथ द्वितीयप्रत्येकबुद्धमाह—

अथ प्रत्येकबुद्धस्य, बुद्धस्य ध्वजदर्शनात् । राज्ञो द्विमुखसंज्ञस्य, ज्ञातं वक्ष्यामि तद्यथा ॥ १ ॥

काम्पिल्यपुरे हरिवंशे जयाभिधो नृपोऽभवत् । तस्य गुणमाला प्रियाऽऽसीत् । अन्यदाऽऽस्थानस्थ देशान्तरादागतं दूतं पप्रच्छ—"अन्येषां राज्ये विद्यमानं मद्राज्ये किं न विद्यते ?" । दूतोऽवादीत्—"हे विभो ! तव राज्ये चित्रसभा नास्ति" । ततो नृपः स्थपतीन् चित्रकारानाकार्य जगौ—"मम चित्रसभां विधत्त" । प्रमाणमिति प्रोच्य शुभे दिने सभायोग्यभुवः खातं प्रारेभिरे । पञ्चमे दिने

वृत्तान्त प्रोच्योवाच—"हे पुत्र! स्वतातेन सम युद्धं तव न युक्तं, यदि न प्रत्ययस्तर्हि यास्ये मया
त्वत्करे न्यस्ता त्वत्तातनामाङ्का मुद्रा पश्य"। सोऽपि ता वीक्ष्य गतसंशय. प्राह—"हे मात! त्व
पश्येश निश्चय"। ततस्तत्र गत्वा तया शिक्षित स पप्रच्छ—"स गर्ज क्व गत"। साऽऽह "राजन्!
येनेय पुरी वेष्टिता स एव गर्ज"। इत्यादि सर्व स्वरूप श्रुत्वा गतस्मयो मिलनोत्सुको गन्तु प्रवृत्ते,
तनुजोऽपि पादचारेणाभ्यागात् पितु पादयोश्चापतत्। पिताऽपि त नत दोर्भ्यामादाय परिषस्वजे।
क्रमेण पुत्राय राज्य दत्त्वा स्वय दीक्षामाददे। करकण्डुनृप सनय राज्यद्वयमन्वशात्।

स चान्यदा गोकुलान्यवेक्षमाण एक तारगौर तर्णकमद्राक्षीत्। ततस्तस्मिन् जातप्रेमा भूमान् गोदुह-
मूचे—"एतन्मातु पयोऽस्यैव देय, किं त्वन्यासामपि धेनूना पयोऽप्यन्वहमस्य पातव्य"। गोपालोऽपि
तथैव विदधे। अथ स वत्स शशित्विषा स्पर्धमान पलोपचयेन दुर्धर्षश्चाभूत्। क्ष्मापोऽपरैर्वृषभै
सम नमयोधयत्, पर कोऽपि शाक्करस्य नाजैषीत्। पुन कालान्तरे गोकुलमीक्षितु नृपो गत पङ्ककार्दे
सपद्यमानमेक जरद्गव ददर्श। "महोक्ष स महावीर्य क्व" इति गोदुहमपृच्छत्। सोऽवादीत्—"देव!
स एवाय जरातुरो वृषभ"। तन्निशम्य नृपोऽध्यासीत्—"अहो! अनित्यता सर्वभावाना! यस्य दृप्ता-
रवेण चाटकारवेण पक्षिण इव बलिनोऽपि बलिनर्दो नेशु दृप्त सोऽधुना पङ्कै कृता परिघट्टना
सहते। यत —

पदूर्य पश्यता नेन्दु-दर्शनेऽप्यादरोऽभवत्। सोऽप्यद्य तनुते दृष्टो—जुगुप्सा हि पुरीषवत् ॥१॥

तस्मादिद धिक्मथयोरूपविजुलविजयादिक पताकाध्वजचमरा प्रत्यक्षमेव वीक्ष्यते । एव मत्यपि जनोऽज्ञानाद्यथास्थित न जानाति । ततोऽहं जन्म सार्थक स्वजावधर्मानुयायिन करोमि" ।

ध्यात्वेति कृत्वा स्वयमेव लोच, विप्रन्मुनेर्वेषममर्त्यदत्तम् ।
प्रत्येकबुद्धो जिनधर्मरागी, ज्ञुचि व्यहार्षीत् करकण्डुराज ॥ १ ॥

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ चतुर्विंशे स्तम्भेऽष्टचत्वारिंशदधिकत्रिशततम व्याख्यानम् ३४८ ॥

## एकोनपञ्चाशदधिकत्रिशततम व्याख्यानम् ३४९ ॥

अथ द्वितीयप्रत्येकबुद्धमाह—

अथ प्रत्येकबुद्धस्य, बुद्धसेन्द्रध्वजेक्षणात् । राज्ञो द्विमुखसञ्ज्ञस्य, ज्ञात वक्ष्यामि तद्यथा ॥ १ ॥

काम्पिल्यपुरे हरिवंशे यवाजिधो नृपोऽजनत् । तस्य गुणमाला प्रियाऽऽसीत् । अन्यदाऽऽस्थानस्थ देशान्तरादागत दूत पप्रच्छ—"अन्येषा राज्ये विद्यमान मद्राज्ये किं न विद्यते?" । दूतोऽवादीत्— "हे विजो! तव राज्ये चित्रसजा नास्ति" । ततो नृप स्थपतीन् चित्रकारानाकार्य जगौ—"मम चित्र सजा क्रियताम्" । प्रमाणमिति प्रोच्य शुभे क्षणे सजान्यासेच्छया भुव खात प्रारेभिरे । ...

न्त प्रद्योतेजसा ज्वलन्मौलि प्रादुरभूत्। रत्नमय त धीश्य हृष्ट स्वपत्यादीर् परमादिनिराकुलम्।
करे दूरसञ्जासमा शास्त्रजज्ञिकादिनि शास्त्रिनीं सत्ता शीघ्रं वितेनिरे । ततः शुभे दिने त दिव्य
मेश निजमौलौ संस्थाप्य संसदि तस्थौ। तन्मौलिमहिम्ना राज्ञ आनने द्वे अभूता, यथा शारदसारो
नेत्रस्य दशाननानि। ततो द्विमुख इति तस्य नाम लोके विस्तृत। क्रमादस्य तनया सप्त जज्ञिरे, पर
सुतैकोऽपि नास्ति। तदर्थं कश्चिद्यक्ष आराधितः। क्रमेण मदनमञ्जरी नाम पुत्री सुरूपा सुगुणाऽभूत्।
उज्जयिनीभूभर्त्रा दूतमुखादिति श्रुत—"काम्पिल्यनाथस्य मुखद्वय किरीटाञ्जातमस्ति"। तन्नि-
प्रद्योतश्चण्डप्रद्योत. कोटिरहेतवे वाग्मिन दूत तत्पार्श्वे प्राहिणोत्। सोऽपि गत्वा त नृपाऽऽह—
धृत मौलिरत्न द्रुत मम नृपाय प्रेषय, नो चेद्रणाय प्रगुणो भव"। तत सोऽवादीत्—"हे
! यदि तव नृपश्चत्वारि वस्तूनि मह्य दत्ते तदाऽहमपि त ददे एको गन्धद्विपोऽनलगिरिः १, अग्नि-
रथ २, शिवाभिधा पद्मिनी राज्ञी ३, लोहजङ्घदूतश्चेति ४"। इति श्रुत्वा गत्वा च स नृपाय
स्यत्। ततो दीप्तकोपाग्निर्जेरीं प्रयाणार्थं प्रवाद्यावन्तिपतिः पाञ्चाल प्रति चचाल। तत्सैन्ये लक्ष-
द्विपा रेजु पञ्चायुतास्तुरगा स्यु रथाश्च विंशतिशतमिता विरेजिरे कृतवैरिनिपात्य सप्त कोट्यः
पत्तय। द्विमुखोऽपि वैरिणायात त ज्ञात्वा सम्मुखमाययौ। प्रद्योतः स्वसैन्यैर्दुर्भेद गरुडव्यूह विरचे,
द्विमुखराट् च सागरव्यूह। ततो मिथो महायुद्धे जाते तन्मौलिमहिम्ना द्विमुखोऽजय्योऽभूत्। तदा
चोज्जयिनीनाथ नश्यन्त द्विमुखः सामन्तमाद्य जग्राह कौशम्बपं बबन्ध च निविडं निजे

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १ ॥
[illegible]
[illegible] ॥

६४४

[illegible]
[illegible] ॥
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १ ॥
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

मयादि, श्रीराजा नु [illegible] —

र मधुपिन्दुदृष्टान्त । पुन प्रभवः प्राह—"तव पुत्रोत्पत्तौ दीक्षाग्रहण युज्यते, अपुत्रिणो न
। सिरा जम्बूर्जगौ—

शिरगोपाद्या, बहुपुत्रान्वितास्तत । यास्यन्ति स्वर्गं नो वाह्या—ब्रह्मचर्यव्रतो जना' ॥ १ ॥

अत्रार्थे महेश्वरवणिक्सम्बन्ध । तत समुद्रश्री प्राह—"हे नाथ ! पुण्यलभ्यामिमा श्रिय परित्यज्य कथ निर्ग्रन्थत्व त्वमीहसे ?" । जम्बू स्माह—"चपलावचञ्चलासु श्रीषु को विश्वास ? हे प्रेयसि ! तदिमा विमुच्य स्वय प्रव्रजिष्यामि" । तत पद्मश्रियाऽवादि—"बद्धदर्शनिना दानादिभिरुपकारी ... धर्म एव श्रेष्ठ , यत —

... जघन्यस्यापि, धर्ममेतमगारिणाम् । पालयन्ति नरा धीरा , त्यजन्ति तु तत' परे ॥ १ ॥

जम्बू प्राह—"सावद्यसेवनात् कथ गृहिधर्म श्रेष्ठ ? यत —

मेरुसर्षपयो यथो-र्वालखद्योतपोतयो । अन्तर यादृशं तादृ-गनगारिगृहस्थयो " ॥ १ ॥

तत पद्मसेना प्राह—"रत्नगर्भसहोदर तव वपु मतकष्टाना पुष्टाना नोचितम्" ।

ऊचाप जम्बूरेतस्य, कृतघ्नस्य विनाशिन । का नाम वपुष प्रीति , प्रेक्षावद्भिर्विधीयताम् ॥ १ ॥

अपोचे कनकसेना—"पूर्वजिनैरपि सुकराज्यैर्भोगानासेव्य पश्चाद्व्रतमाददे, त्व तु नवोऽद्य शिवंगमी जम्बुनोचेऽवधिज्ञाना, जिनास्ते कालवेदिन । स्पर्धा का नाम ते सार्धं, रासभाना गजैरिव ॥ १ ॥

अविज्ञाता गमन्येत्य, महामूल्यानि मूढत । जन्तुजीवितरत्नानि, हरते कालतस्कर ॥ २ ॥

[illegible] [illegible] पवित्रं, दृष्टीगम्यत्वत । न तत्र विद्यते कालदण्डोऽस्य जयोदय ॥ ३ ॥

[illegible] तदा प्राह—"हे स्वामिन् ! [illegible] प्राचीन च मनस्विनोऽपि प्रावं परित्यज्य निर्देहिक सौख्य

[illegible] !"। [illegible]—

[illegible] [illegible]—[illegible] । [illegible] , किं सुखं मानवे जने ॥ १ ॥

[illegible]—[illegible] प्राप्य [illegible] कथा तथा लोकमार्गे मत कुर्वीत, तेषु मार्गेषु

[illegible] किं ! यत्र तु धाम्नसु कोऽप्यह याइवत् !"।

[illegible] [illegible], मतिनाऽपि धाम्नाम् । अदीर्घदर्शिना स्वस्य, परस्य च हिताय न ॥ १ ॥

[illegible] [illegible]—मानुष्यं प्राप्नुवन्ति ये । आयती जायते दुःख, तेषां नीतिसुजामिर ॥ २ ॥

[illegible] [illegible] प्राप्य, मानुष्यं [illegible] प्रिये । अहं तथा विचास्यामि, यथा नानुशय जने ॥ ३ ॥

[illegible] प्राह—"[illegible] [illegible] [illegible] रम हित्वा कुरिमान्त विशेहि"।

[illegible] [illegible], लोका [illegible] अपि । न सन्ति [illegible], स्वाधीनत्व प्रमन्त ॥ १ ॥

[illegible] [illegible], [illegible] विवक्षिना । अमुक्तोऽपि मुच्यन्ते, वैरेन त्वविवेकिनः ॥ २ ॥"

जयश्रीर्व्याजहार—"हे स्वामिन् ! साधु साधु त्वयोदित, पर च परोपकारी त्वमुत्तम धर्ममङ्गीकुरुषे,

ततो [illegible] त्वमुपकारायास्मान् नय, यतो [illegible] जनताऽपकारान्तरे ताप सहन्ते ।

यथा पापस्य संयोगात्, [illegible] सुधायते । लोकार्थेसमाधाऽस्माकं, श्रेयसे तत्र योगत" ॥ १ ॥

[illegible] । पुनः [illegible] प्राह—'तव पुत्रोत्पत्तौ दीक्षाग्रहणं युज्यते, अपुत्रिणो न [illegible]' । [illegible]—

[illegible], [illegible] । यान्ति स्वर्गं नो चाश्या—ब्रह्मचर्यं जुतो जनाः ॥ १ ॥

[illegible] । तत्र समुद्रश्रीः प्राह—"हे नाथ ! पुण्यलभ्यामिमां श्रियं परित्यज्य [illegible] !" । जम्बूः प्राह—"चपलासु श्रीषु को विश्वासः ? हे प्रेयसि ! [illegible] स्वयं प्रव्रजिष्यामि" । तत्र पद्मश्रियाऽवादि—"[illegible] दानादिभिरुपकारी [illegible], यत —

[illegible], [illegible] । पालयन्ति नरा धीराः, त्यजन्ति तु ततः परे ॥ १ ॥

जम्बूः प्राह—"[illegible] कथं गृहिधर्मं श्रेष्ठं ? यत —

[illegible] । अन्तरं यादृशं तादृग्-[illegible] " ॥ १ ॥

[illegible] प्राह—"[illegible] तव वपुः [illegible] नोचितम्" ।

[illegible], [illegible] । [illegible] प्रीतिं, [illegible] ॥ १ ॥

[illegible], [illegible] । [illegible] नाम ते मार्गे, [illegible] ॥ १ ॥

[illegible] । [illegible] ॥ २ ॥

तत शिवपुर याति, गृहीतव्रतशासनः । न यत्र विद्यते काम-दस्योरस्य जयोदय ॥ ३ ॥

तत सेना प्राह–"हे प्राणेश ! इद प्रत्यक्ष स्वाधीन च सनन्यसौख्य प्राप्त परित्यज्य निर्देहिक सौख्य किं समीहसे ?" । जम्बूरुवाच—

अनित्य कुसुमामूत्र—विष्ठारोगादिबाधिते । इष्टवस्तुवियोगाद्यै, किं सुख मानवे जने ॥ १ ॥

कनकश्रीरुवाच—"प्रत्यक्षमेतत्सुख प्राप्य परोक्षस्य कथा वृथा भोगसामर्थ्यं प्रत कुर्वीत, तेषु प्राप्तेषु तदाचरण किं ? पक्वेषु धान्येषु कोऽरघट्ट वाहयेत् ?" ।

उदाहार कुमारस्य, मतिर्नास्ति चारताम् । अदीर्घदर्शिता स्वस्य, परस्य च हिताय न ॥ १ ॥

स्वर्गापवर्ग मार्गे—मानुष्य प्रद्यन्ति ये । आयतौ जायते दुःख, तेषा नीविनुनामिव ॥ २ ॥

सत्वर गत्वर प्राप्य, मानुष्य तदिद प्रिये । अह तथा विधास्यामि, यथा नानुशय भजे ॥ ३ ॥

कनकसेनी प्राह–"एतत्सत्य करोषि त्व यत् हस्तगत रस हित्वा कूर्परप्रान्त विलेढि" ।

जम्बूर्जगाद गौराङ्गि, भोगा हस्तगता अपि । न सन्ति भूतवत्तेषु, स्वाधीनत्व भ्रमस्तत ॥ १ ॥

मुञ्चन्ति भोगसयोग, स्वयमेव विवेकिन । अमुञ्चन्तोऽपि मुच्यन्ते, तैरेव त्वविवेकिन ॥ २ ॥"

जयश्रीर्व्याजहार—"हे स्वामिन् ! साधु साधु त्वयोदित, पर च परोपकारी त्वमुत्तम धर्ममङ्गीकुरुषे, ततो भोगाननिच्छन्नपि त्वमुपकारायास्मान् भज, यतो वृक्षा जनतापोपशान्तये ताप सहन्ते ।

यथा घनस्य सयोगात्, क्षारनीर सुधायते । भोगसार्थेस्तथाऽस्माक, श्रेयसे तव योगत " ॥ १ ॥

गार' प्राह—"क्षणमात्र सुखा बहुकाल दुःखा" इत्यादिपरमाप्तवाक्यसिक्तं मम मानसं, न तत्र स्य किमपि वर्ततेऽतो हे कमललोचने नात्र कदाग्रहं कुर्वीथाः ।

"कुमर्त्येषु कुदेवेषु, तिर्यक्षु नरकेषु यत् । प्राप्यते जोगिजिर्दुःख, सर्वं वेत्ति त्रिकालवित् ॥ १ ॥"

इति तस्य गिरं श्रुत्वा वैराग्यरञ्जिता सद्यः कृताञ्जलयः पतिमभ्यधुः—"हे देव ! योऽध्वा त्वया श्रित स एवास्माजिरपि सेव्य "। अथ प्रजवो दध्यौ—"अहो ! अस्य महानुजावस्य विवेकिता परोपकारिता च, मम पुनरहो ! पापिष्ठता मूढता च । अयं हि महात्मा स्वाधीनामपि श्रियं त्यजति तामप्यहं लातुमजिलषामि, न च प्राप्नोमि, धिग् मामधमम्" इति जातवैराग्यः सपरिकरः प्रजवः प्राह—"जो जो महात्मन् ! आदिश, किं मया कर्तव्यं ?" । जम्बूः स्माह—"यदहं करोमि तत्" ।

अथ कुमारः प्रजाते सहचैत्येष्वर्चनं कृत्वा स्वजनान् समान्य स्नानचन्दनचर्चितः सितक्षौमधरः सर्वाङ्गीणाजरणजासुरः नृसहस्रेणोदस्तां शिबिकामधिरूढवान् । दानैर्दीनादीनानन्दयन् तूर्यैर्मुखरिताम्बरोऽनाहतो देवेन कृतनिष्क्रमणोत्सवोऽष्टाजिर्वधूजिर्वृतः वधूपितृमातृजिर्युतः स्वजननीजनकाभ्यां सहितः पञ्चशतीतस्कारान्वितेन प्रजवेण सार्धं श्रीसुधर्मपादपावनं वनमाजगाम । वाहनात्समुत्तीर्य गुरून्नत्या व्यजिज्ञपत्—"हे नाथ ! कुटुम्बयुतं मां दीक्षया तपस्यया सनाथय" । स्वामी निजपाणिना तं सपरिच्छदं दीक्षयामास । तदा गणेशेन प्रजवमुनिस्तस्य जम्बूमुनीशस्य शिष्यतयाऽर्पितः ।

कुमारः प्राह—"नवशाय गुरवा चतुशाय गुरवा" इत्यादिपरमातवाक्यमिक मम भाषं, न तत्र भवतं किमपि वर्ततदतो हे कनकश्रीवरे नात्र कदाग्रह कुरुतायेति ।

'कुमत्येषु कुदेवेषु, तिर्यक्षु नरकेषु यत् । प्राप्यते जोगिनिर्दुःख, सर्वं वेत्ति त्रिकालवित् ॥ १ ॥"

इति नाथ गिरं श्रुत्वा वैराग्यरञ्जिता सर्वाः कृताञ्जलयः पतिमभ्यधुः—"हे देव ! योऽस्मा त्वया कृत स एवास्माकमपि श्रेयः"। अथ प्रभवो दध्यौ—"अहो ! अस्य महानुभावस्य विवेकिता परोपकारिता च मम पुनरहो ! पापिष्ठता मूढता च । अयं हि महात्मा स्वाधीनामपि श्रियं त्यजति तामहं छाकुलितधीः, न च प्राप्नोमि, धिग् मामधमम्' इति जातवैराग्य सपरिकर प्रभवः प्राह—"हे महाभाग ! आदिश, किं मया कर्तव्यं !"। जम्बू स्वाह—"यदहं करोमि तत्" ।

अथ कुमार प्रभाते महोत्सवपूर्वकं कृत्वा स्वजनान् सम्मान्य स्नानचन्दनचर्चितः सितक्षौमधरः सर्वालङ्कारभासुरः सहस्रोद्वाह्यां शिबिकामधिरूढवान् । दानैर्दीनादीनानन्दयन् तूर्यैर्मुखरिताशोऽनागतो देवैः कृतनिष्क्रमणोत्सवोऽष्टाभिर्वधूभिः पितृमातृभिर्युतः स्वजननीजनकान्यासहितः पञ्चशतीसहितेन प्रभवेण सार्धं श्रीसुधर्मस्वामिपार्श्वं वनमाजगाम । पादानत्य गुरून् सप्रदक्षिणम्—'हे नाथ ! कुटुम्बयुतं मां दीक्षया दयया सनाथय"। स्वामी निजपाणिना तं समहोत्सवं दीक्षयामास । तदा गणेशः प्रभवमुनिं तस्य जम्बूमुनीशस्य शिष्यतयाऽर्पितः ।

गते त्रिंशतिहायने, तत श्रीवीरनिर्वृते । जम्बूस्वामी गणस्वामी, सुधर्मस्वामिना कृत ॥ १ ॥
वत्सराणा चतुःषष्टी, गताया वीरनिर्वृते । जम्बूस्वामी व्यधात्कृत्वा—धिप श्रीप्रभव तत ॥ २ ॥

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादमन्थवृत्तौ चतुर्विंशे स्तम्भे
द्विपञ्चाशदधिकत्रिशततम व्याख्यानम् ३५२ ॥

---

## त्रिपञ्चाशदधिकत्रिशततम व्याख्यानम् ३५३ ॥

अथ भाववन्दनफलमाह—

स्वस्थानस्थोऽपि सद्भावात्, साम्ब श्रीकृष्णनन्दन । श्रीनेमिवन्दनात्प्राप, फल मुक्तिफलप्रदम् ॥१॥

कथ्य । तथाहि-द्वारिकाया श्रीकृष्णस्त्रिखण्डाधिप । तस्य रुक्मिण्यादयः बहव पट्टयोऽभवन् । अन्येद्यु रुक्मिण्या स्वप्ने उच्चवृषभशालिनि विमाने स्व निषण दृष्ट्वा मुरारये कथित । कृष्णेन तव पुत्रो भविष्यतीत्युक्त । तद्वाक्य रुक्मिण्या सत्यभामायै ज्ञापित । सा भामा रुषाऽरुणा गत्वा स्वाम्यग्रे जगाद—"मयाऽपि हस्तिमल्लोऽद्य स्वप्ने दृष्ट "। ततो भूपस्तदिङ्गिताकारै कूट मत्वाऽऽह—"भो प्रिये! त्व किं खिद्यसे परसपद भाविनीं श्रुत्वा?"। साऽऽह "मद्वाक्यमन्यर्थमेव"। ततस्तयो सपत्न्योर्मिथो विवादोऽभूत् यस्या पुत्र प्राक् परिणयति तस्यै अन्यया स्वमस्तकस्था वेणी छित्त्वाऽर्पणीया । तत्र

नदिना कृताः। वैताढ्येऽपि पर्वे इत्यनु। क्रमात् रुक्मिण्या जनिते पुत्रे प्रद्योतनत्वात् तस्य प्रद्युम्न इति नाम दत्तम्। सत्यभामाया अपरदिने पुत्रे प्रसूते तस्य भानुरिति नामाभूत्। इतो धूमकेतुरसुरो रुक्मिण्या गृहेऽभ्येत्य बालमर्भकं गृहीत्वा वैताढ्यमन्यगात्। तत्र टङ्कशिलायामुपरि तं मुक्त्वा देवो गतः। इतश्चागतः कालसंवरखगस्तं संगृह्य स्वपत्न्यै ददौ पुत्रत्वेन स्थापितः। इतो नारदः कृष्ण पुत्रवियोगार्दितं मत्वा श्रीसीमन्धरपार्श्वे गतः। तत्र प्रद्युम्नस्थितिस्वरूपं धूमकेतुनाऽपहरणादिकं जिनेन सर्वं प्रोक्तं। तच्छ्रुत्वा नारदः कृष्णरुक्मिणीपार्श्वेऽभ्येत्य पुत्रवृत्तमुक्त्वा पुनरवक्—"प्राग्भवे रुक्मिण्या मयूर्या वियोगः षोडश प्रहरान् यावत् कृतः, तेन कर्मणा षोडशवर्षप्रान्ते पुत्रो मिलिष्यति" तत्र हृष्टाऽभूत्। इतश्च स प्रद्युम्नो यौवनं प्राप। एकदा खेचरपत्नी कनकमाला उद्यौवनं कुमारं दृष्ट्वा कामातुरा तं जगौ—"भो महाभाग! मया सह भोगान् भुङ्क्ष्व"। श्रुत्वा स दूनोऽवक्—"हे मातः! इदमनुचितं वदसि"। साऽवदत्—'नाहं तव माता, मत्पतिना क्वचित् लब्धः, मया त्वं वृक्ष इव वर्धितोऽसि, तेनाहं त्वत्तो भोगफलानि ग्रहीतुकामाऽस्मि, गौरीप्रज्ञप्त्यौ द्वे विद्ये विनयक्रमे त्वं गृहाण"। तेन कामातुरया विद्ये गृहीते। ततस्तयोक्तं—"हे प्रेयस! मे दुःसहकामतापं निवारय, स्ववाचम-न्यथां कुरु"। स प्राह—'हे मातः! विद्यागुरुस्त्वमेवं किं वदसि!"। एवं जल्पन् प्रद्युम्नः पुराद्बहि-र्गतः। सा नखैः स्वदेहं विदार्य दीना उच्चैः पूत्कृत्य पुत्रानवद्—"भो भो ममात्मजाः! धावत धावत, अयं दुष्टो मदीयशरीरं कदर्थयित्वा गतः"। ततस्ते तद्वधे युद्धाय सन्नद्धाः। प्रद्युम्नो विद्यया

तान् जघान । गुनान् इनान् हारया तलिता गुञ्जार्थं निर्ययौ । सोऽपि हेलया जितो यक्ष एग आह– "हे पुत्र ! किमत्र मा कदर्थयसि ? यद् मत्य" । कुमारो नत्वा जगौ–"हे पितः ! अथ तव पत्नी न यस्यां, मया तु यकुमपि न शास्यते" । ततोऽकस्मान्नारदस्तत्रागत्य कुमार आह—"तव पितरौ कृष्णरु- क्मिण्यौ नियत, यत्परस्मात् जानुपुत्रो यदि प्राक् परिणेष्यति तदा यन्माता पणीकृता वेणी दास्यते, यन्मान्निष्ठ्यन त्वद्वियोगशुचा च मत्यपि त्वयि एवंविधे पुत्रे रुक्मिणी मरिष्यति" । तदाकर्ण्य हृष्टो विद्यया विमानारूढो नारदयुत् वारिकोद्याने समाययौ । सविमानमृषिं बहिर्मुक्त्वा वेषान्तरच्छन्नस जानु- भानोर्यमाणा कन्यामपहृत्य नारदोपान्ते मुमोच । कृष्णोद्यान विद्यया च्युतपुष्पफलं व्यधात् । जल- पूर्णानि सर्व विवादार्थं मलिनसदय कृत्वा बहिर्वाहमवाहयत् । ततस्तस्यजयस्पृहयालुर्जानु सेवयितु नमश्वमारूढ, प्रद्युम्न विद्यया हयात् पातित । तदा लोका जहसु ।

अत्र प्रद्युम्न क्रीडन् इत्यादि चरन् कस्यचिदिभ्यस्य हट्टस्था कुब्जिका दासी मुष्टिघातात्सरला चक्र । तामपि नाम्ना च नामागृहे नीत । नामया दासीत्व तन्नाथा च श्रुत्वा द्विज नत्वोचे— 'त्वां द्विज ' रुक्मिणीत मामधिकगुरुत्वा गुरु" । सोऽपि जगौ–"त्व मुण्डित शिर कृत्वा जीर्णवास परिधायमा विना विजन गायसि तदा प्रधित स्यात्" । तथा तेन कृत । तत प्रद्युम्नो रुक्मिणी गृह गत्वा कृत्तिकासन उपविष्ट । त वीक्ष्य रुक्मिणी जगौ—

कृष्णं वा कृष्णजातं वा, विना सिंहासनेऽत्र हि । अन्य पुमासमासीन, सहन्ते न हि देवता ॥ १ ॥

[illegible] ! तेन मां मा पारण कारय,
[illegible] पूज्य! मम मन्दभाग्यया याद्-
[illegible], मम गृहे पुत्रवियोगोऽस्मि" । स शाद्-
[illegible] काञ्चनाययोर्द्वे महानि
[illegible] —"इत्यस्य ते मोदका नीयन्ते, त
[illegible] । मम मा [illegible] मोदक ददौ । स
[illegible] —"मुने ! त्वमनीत नव-
[illegible] ।

[illegible] होतु—"[illegible] मर्या-
[illegible] पट्टिकादम्मा
[illegible] । शनि मणि-
[illegible] मिथा [illegible] यद्—
[illegible] निष्ठा कर्तसि-
[illegible] हरिमीहदं ।
[illegible] लयाद्

—"भो प्रद्युम्न! त्वमिमा कन्यामुद्वह"। सोऽवक्-"नेद युक्त, भानुकुमाराय दीयता"।
हम वीक्ष्यानेके खगन्नूपा स्वा स्वा कन्या प्रद्युम्नाय ददु ।
जीर्णास्था भामा वीक्ष्य कि तत्र दु खमिति कृष्ण पप्रच्छ । सा जगौ-"प्रद्युम्नतुल्य
" । कृष्णोऽवक्-"तव चिन्ता हरिष्ये"। तत कृष्णेन चतुर्थतपसाऽऽराधितो हरिणै-
पुत्रसिद्धिद हार दत्त्वा तिरोदधे । हारप्राप्तिस्वरूप विज्ञाय प्रद्युम्नो जाम्बूवतीं मातर
धाय विद्यया हरेर्गृहे प्रैषीत् । हरिस्तत्कण्ठाश्रित हार कृत्वा ता बुभुजे । तदा दैवाद्दि-
सुरस्तस्या कुक्षावचातरत् । तत सा जाम्बूवती हृष्टा स्वगृह ययौ । तदनु भामा भोगार्थ-
ो दध्यौ—"अहो! इय स्त्री भोगतृषिता पुनरागता, स्त्रीषु कामोपशान्तिर्नेति सत्यं"।
रमे यदा तदा प्रद्युम्नो भम्भामताडयत् । तेन क्षुब्ध कृष्णस्ता जगौ-"तव पुत्रो
गात्जाम्बूवतीकण्ठे त हार वीक्ष्य कृष्णो दध्यौ-"नून रात्रौ प्रद्युम्ननिर्मितप्र-

नामा भीरुक पुत्रमसूत । एकदा भामा कृष्ण जगौ-"मत्पुत्र
स्त्वत्या पुर प्रोक्त—"त्वत्पुत्र शाम्बोऽन्यायी श्रूयते"।
गौ—"आत्मा निज्ञोकयिष्याव"। तत कृष्ण आभीररूप
चलत । पुरीद्वारे शाम्बस्तावालोक्याभीरीं प्रत्याह—

इत्युक्त्वा तामाकृष्य शून्यवेश्मान्ते शाम्बोऽस्थात् ता यदा तदाऽक- ... नन उज्ज्वलोऽजनयत् । तत कृष्णो जगौ—"त्वया पुनश्चेष्टित दृष्ट प्रत्यक्ष ?" । ... तु माऽज्ञासीः" । कृष्णो जगौ—"यत सिंही स्वसुत मज सौम्य ... शाम्ब कीलकच्छुरकरश्चतुष्पथे गच्छन् कृष्णे लोके च श्रावयति ... नन वृत्त प्रकटीकरिष्यति तस्य तत्र कीलक क्रेष्यामि" । तदा हक्तितो ... शाम्बा मन्त्रिया प्राप्य निगत । ततो नीरक नित्यमदयन् ... नमित पुरात् शाम्बरक्कि न नियात ? । सोऽवद्—"मात ! च ... यादि । स जगौ—'मात ! कथ मया समागन्तव्य ?" । शाम्बाऽऽह- ... पुरा प्रवेशामि तदा यथाऽऽगन्तव्य । 'मात ! तवादेश प्रमा ...

... गतक शालामगमत् । एका कन्या न मिलति । इति ... शाम्बश्च कन्यारूप मन्यत सार्थ निर्जुर्य तस्थौ । इतो ... नर प्राह—"यदि मनुनी नामा करे शृगा पुरमध्ये ... मे कारयति तदाऽह दास्य" ।

धनान्यां प्रोच—"नो प्रद्युम्न! त्वमिमा कन्यामुद्वह" । सोऽवक्—"नेद युक्त, जानुकुमाराय दीयता" । तस्यैतादृश साहस वीक्ष्यानेके खगभूपा स्वा स्वा कन्या प्रद्युम्नाय ददु ।

तत एकदा जीर्णावस्था नामा वीक्ष्य किं तव दु खमिति कृष्ण पप्रच्छ । सा जगौ—"प्रद्युम्नतुल्य सूनुमहमिच्छामि" । कृष्णोऽवद्—"तव चिन्ता हरिष्ये" । तत कृष्णेन चतुर्थतपसाऽऽराधितो हरिणैगमेषी चिन्तितपुत्रसिद्धिद हार दत्त्वा तिरोदधे । हारप्राप्तिस्वरूप विज्ञाय प्रद्युम्नो जाम्बूवतीं मातर नामातुल्या विधाय विद्यया हरेर्गृहे प्रैषीत् । हरिस्तत्कण्ठाश्रित हार कृत्वा ता बुभुजे । तदा देवाद्दिवश्च्युत कश्चित्सुरस्तस्या कुक्षावयवातरत् । ततः सा जाम्बूवती हृष्टा स्वगृह ययौ । तदनु नामा नोगार्थमागता । कृष्णो दध्यौ—"अहो! इय स्त्री नोगतृपिता पुनरागता, स्त्रीषु कामोपशान्तिर्नेति सत्यं" । एव ध्यात्वा हरिस्ता रेमे यदा तदा प्रद्युम्नो नम्नामताडयत् । तेन क्षुब्ध कृष्णस्ता जगौ—"तव पुत्रो (नीर ) नविष्यति" । प्रातर्जाम्बूवतीकण्ठे त हार वीक्ष्य कृष्णो दध्यौ—"नून रात्रौ प्रद्युम्ननिर्मितप्रपञ्चोऽय दृश्यते ।

क्रमाज्जाम्बूवती पुत्र शाम्बाख्यमसूत । नामा नीरुक पुनमसूत । एकदा नामा कृष्ण जगौ—"मत्पुत्र शाम्बो नीपयति सदा" । तत कृष्णेन जाम्बवत्या पुर प्रोक्त—"त्वत्पुत्र शाम्बोऽन्यायी श्रूयते" । साऽवद्—"मत्पुत्रो नयी विद्यते" । कृष्णो जगौ—"आवा विलोकयिष्याव" । तत कृष्ण आनीररूप जाम्बूवती चानीरीरूप कृत्वा दधिविक्रयच्छलेन चलत । पुरीद्वारे शाम्बस्तावालोक्यानीरीं प्रत्याह—

गृहीत्वा महामहेन पुरे निनाय। तदा पौरा शाम्बं प्रद्युम्नं च वीक्षन्ते, जल्पन्ति च—"अहो! स्वपुत्रौ नाना विवाहकार्ये समानयति"।

पाणिग्रहे गतः शाम्बो, नीरोरभितर करम्। स्वहस्तेनोपरिस्थेना—दाय वामेन वामधी ॥ १ ॥

कन्यानां नवनवते पाणीन् दक्षिणपाणिना धृत्वा युगपद्विधिना भ्रमन् कृतोद्वाह शाम्ब· कन्या-रूपः सर्वकन्याभि सह वासगृहं ययौ। तेन शाम्बेन प्रकटीकृतस्वरूपेण भीरुस्तत्रागच्छन् भ्रुकुट्या भीतो रागे गत्वा तद्वार्ता मातुरग्रे प्राह। भामा ससम्भ्रमा तत्रैत्य सामर्षा जगौ—"रे धृष्ट! त्व केनानानी-तोऽसि!"। "हे मात! त्वयैवानीतो नवनवतिकन्योद्वाह च कारितोऽसि। अत्रार्थ सर्वे पौरा साक्षिण सन्ति"। तदा ते जना सर्वे दृष्टास्तथैव जगु। ततोऽनाख्यनीया शाम्बदर्शितमाया वीक्ष्य बहुरोषार्ता भामाऽपत्या नि श्वस्य स्वगृहं ययौ। उत्सवेन शाम्बो नवनवते कन्याना पतिर्जज्ञे। इमौ द्वौ सर्वे पारस्य सदृशौ मेनिरे।

अथैकदा कृष्णस्य केनचिद्रूपेण जात्याश्व प्राभृतीकृत। तदा शाम्बपालकौ द्वौ कुमारौ एत्य ययाचतु—"अदनश्चो मह्य दीयताम्"। कृष्णोऽवक्—"द्वयोर्मध्ये य कल्ये श्रीनेमिनाथं प्रथम प्रण-मति तस्यायमश्वो मया दास्यते। तत पालको रात्र्याश्चरमे प्रहरे धनुजायोच्चै शब्द कुर्वन् स्वभृत्यान् सज्जीकृत्य प्रभाते प्रभु नत्वा प्रद्युम्न पितृपार्श्वे याचते स्म। कृष्णेनोक्त—"प्रभु पृष्ट्वा दास्यते"। इतो मध्य-

रात्रातिक्रमे शाम्बः पापभीरुः स्वस्थानकस्थ एव प्रभुं ननाम । प्रभाते समवसरणे सर्वे प्रभुपार्श्वं गता । प्रभुं प्रणम्य कृष्णोऽवदत्-"अथ प्रभो ! त्वं प्रथमं केन वन्दितः ?" । प्रभुः प्राह—"द्रव्यवन्दनेनाहं प्रथमं पालकेन वन्दित , भाववन्दनेन तु शाम्बेन प्रागिति" । कृष्णेन शाम्बायाश्वो दत्तः । ततोऽन्यदा प्रभुवाक्यात् प्रबुद्धौ दीक्षां लात्वा क्रमाच्च गिरिनारशृङ्गे मुक्तिपुरीं जग्मतुः शाम्बप्रद्युम्नौ ॥

ध्यानान्तरङ्गात्क्षमाप शाम्ब , शाम्बाख्यिरीदृगपि न पालकश्च ।
तेनान्तरङ्गं विधिमामनन्ति, मनीषिणो बाह्यविधेर्विशिष्टम् ॥ १ ॥

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादवृत्तौ चतुर्दशे स्तम्भे त्रिपञ्चाशदधिकत्रिशततमं व्याख्यानम् ३५३ ॥

---

## चतुःपञ्चाशदुत्तरत्रिशततमं व्याख्यानम् ३५४ ॥

अथ नव्यः प्रतिबोधं प्राप्नोतीत्याह—

चिल्लणया स्वभूपालः, स्वस्वामी प्रतिबोधित । समानधर्मधर्मस्थानि-र्दम्पतिरत्र हि शोभते ॥ १ ॥

स्पष्टः । ज्ञातं चेदम्—

राजगृहे श्रेणिकनृपः बौद्धधर्मासक्तः बौद्धाचार्यं गुरुं नित्यमुपास्ते । प्रत्यहं बौद्धालये गत्वा नृपस्तद्धर्मं

गृही स महागदेन पुरे निनाय। तदा पौराः शाम्बं प्रद्युम्नं च वीक्षन्ते, जल्पन्ति च—"अहो! स्नुषां नाम विवाहवार्थे समानयति"।

नार्यांकसि गतः शाम्बो, नीरोयामेतर करम्। स्वहस्तेनोपरिस्थेना—दाय वामेन वामधी ॥ १ ॥

कन्यायां नवनवते पाणीन् दक्षिणपाणिना धृत्वा युगपद्विधिना भ्रमन् कृतोद्वाह शाम्बः कन्या-रूप सर्वकन्याभि सह वासगृहे ययौ। तेन शाम्बेन प्रकटीकृतस्वरूपेण नीरस्तत्रागमन् चक्रुष्या नीतो नटो गाथा सहार्या मातुरग्रे प्राह। जाया ससम्भ्रमा तत्रैत्य शाम्बं जगौ—"रे धृष्ट! त्वं केनात्रानी-तोऽसि!"। "हं मातः! स्वयंमानीतो नवनवतिकन्योद्वाहं च कारितोऽस्मि। अत्रार्थे सर्वे पौरा साक्षिण सन्ति"। तदा ते तत्र सर्वे पृष्टास्तथैव जगु। ततोऽनाकउनीया शाम्बदर्शितमाया वीक्ष्य बहुरोपार्ता नानाऽऽत्ता नि श्वस्य स्वगृहं ययौ। ततस्तेन शाम्बो नवनवते कन्यानां पतिर्जज्ञे। इमौ द्वौ सर्वे दक्षा लक्षुटौ मेनिरे।

अन्येद्युः कृष्णस्य केनचिद्रूपेण आलाम्ब आनीतः। तदा शाम्बपालकौ द्वौ कुमारौ पत्य दोषकृः—"अयमश्वो मम दीयताम्"। कृष्णोऽवदत्—"द्वयोर्मध्ये य कल्ये श्रीनेमिनाथं प्रथम प्रण-मति तस्याश्वो मया दास्यते। तत्र पालको रात्र्याश्चरमे प्रहरे प्रत्युत्थायोच्चैः शब्द कुर्वन् स्वगृहान् पश्चात्कृत्य प्रणाम्य स्तुत्वा प्रद्युम्नं पितृपार्श्वे यावत् स। कृष्णेनोक्तं—"प्रातु दास्यते"। ततो मध्य-

रात्र्यतिक्रमे शाम्ब पापभीरु प्रस्थानकाले एत्य प्रभुं ननाम । प्रभाते समवसरणे सर्वे प्रभुपार्श्वं गताः । प्रभुं प्रणम्य कृष्णोऽवदत्—"अद्य प्रभो! त्वं प्रथमं केन वन्दितः?" । प्रभुः प्राह—"द्रव्यवन्दनेनाद्य प्रथमं पालकेन वन्दितः, भाववन्दनेन तु शाम्बेन प्रागिति" । कृष्णेन शाम्बायाश्वो दत्तः । ततोऽन्यदा प्रभुवाक्यात् प्रबुद्धौ दीक्षां जगृहतुः क्रमाच्च गिरिनारशृङ्गे मुक्तिपुरीं जग्मतुः शाम्बप्रद्युम्नौ ॥

ध्यानान्तरङ्गात्प्रणमन् शाम्बः, शाम्बो गिरीशस्यापि न पालकश्च ।
तत्रान्तरङ्गं विधिमामनन्ति, मनीषिणो बाह्यविधेर्विशिष्टम् ॥ १ ॥

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ चतुर्थे स्तम्भे
त्रिपञ्चाशदधिकत्रिशततमं व्याख्यानम् ३५३ ॥

## चतुःपञ्चाशदुत्तरत्रिशततमं व्याख्यानम् ३५४ ॥

अथ भव्यः प्रतिबोधं प्राप्नोतीत्याह—

चिल्लणया यद्भूपार्यं, स्वस्वामी प्रतिबोधितः । समानधर्मधर्मचारि-दम्पतित्वं हि शोभते ॥ १ ॥

स्पष्टः । ज्ञातं चेदम्—

राजगृहे श्रेणिकनृपः बौद्धधर्मोपासकः बौद्धाचार्यं गुरुं नित्यमुपास्ते । प्रत्यहं बौद्धालये गत्वा भूपस्तद्धर्मे

नगर पुरे गर्भिण्यौ । तत्रार्ये द्वे सार्धं मगर्भे जाते । तदा ताभ्यामित्याभ्यां परस्परमिति निश्चित—"यदि द्व गुन (पुत्रौ वा) प्रसुवाते तदा न, यदा तु पुत्रपुत्र्यौ स्याता तदा मिथ पाणिपीडन कार्य" । तत्र त्रिगन कृत । अमान्कस्या पुत्री जाता, द्वितीयस्याः सर्प प्रसूत । ततस्तौ यौवन प्राप्तौ । सर्पेज नकन गन्धादिसम मर्षेण पार्श्वे न्यार कारयित्वा सर्पान सा सुता परिणायिता । रात्रौ वासमन्दिरे शयति पुनरपल्यङ्क नयाने । अत्र सर्पशरीरतो दिव्यरूपो नरो नि सृत्य तया सम भोग चकार, पश्चात्स्वकीय कपरके प्रविवेश । इत्थ नित्य जरनि । तद्वार्तां तया स्त्रिया स्वजनाय ज्ञापिता तदा तद्व कपतरत शोष—"यदा स्वय कञ्जरर मुक्त्वा सा सेवते तदा तत्कञ्जेरमग्निना सहसा भस्मसात्कार्यं, ततः गर्नकञ्जरर विना स क्व प्रयाग करिष्यति ? मूलस्वरूप प्रकट जनिष्यति' । तत कन्यासमर्थ्येन तथा कृत, तदा स्वमुमारमनेर स्वोग तत्र स्थिनिं चकारेति ।

गच्छ रे नृप ! पुष्मकृर्तनित्य स्वर्गागमनादं दिव्य मठादिरहित स्वर्गसुरमन्त्र विधाय नूतन शरीर कृत्वा मठ्ड पारस्य गद मुक्त्वा तत्र गत स्यात्, नान्यथा । अतो मयापीद चेष्टित कृत यदि मूल-नारी मपानुवक्त्रमीनां स्नापस्य छगरनारीगार मर्षेण दर्शन जायते तदा वर, लोकोत्तररूप गु दुर्ल-क्षणि निपुण्या मया दृष्ट स्यानादि, पर न किमपि दृष्ट, अग्निदाताति पराभूतो गृहादेव निर्गतः निहल्पकदारभव्या, अतो रे नृप ! मरमन्तु परीक्ष हृदम्' । इत्थ श्रुत्वापि भूतव्युद्ग्राहितचित्तत्वात् नृपा मनागपि नोऽदृहित्सो पात्तत्त् । यत —

[illegible] पृष्ठो लिखेत् बौद्ध मतमपि । बौद्धाचार्यस्तु नित्यमिह कपटवृत्ति [illegible] स्वशिष्या इति लिखिताः 'यदाऽहं मद्गुरादिकाञ्चे नृणो गर्तगृहे तिष्ठामि तदा [illegible] कथयति—अस्मद्गुरुस्तु सदा स्वर्गे गच्छति इन्द्रादीनां धर्म- [illegible] भवतु" । अन्यदा नृपस्तत्र गतो गुरुस्थं गुरुं दृष्ट्वा शिष्यान् पप्रच्छ । तेऽप्याहुः— [illegible] स्वर्गादिपार्श्वे गत" । ततो नृपश्चेतसि चकार्ता निर्दयामास । पर चेतसा तु [illegible] । एकदा नृपो बलात्कारेण राज्ञीं भार्यां गृहीत्वा गुरुगृहे [illegible] यदा स बौद्धगृहे स्थितिं कुर्वन्तदा यथा नृपो न वेत्ति [illegible] विधेयम्, पश्चादागतो बहिर्मोच्य । अथ दम्पती बौद्धशिष्यमु- [illegible] किञ्चित् स्थितौ । तदा राज्ञी नृपं प्राह—"हे स्वामिन् ! अत्रैव तिष्ठाना- [illegible]" । इति श्रुत्वा नृपस्तत्र यावत् स्थितस्तावदग्निमाज्ञया नय [illegible] शीघ्र नि नृप तदग्नौ न्यानुगो बहिरायातौ । तदा नृपेण पृष्टम्— [illegible]" । स प्राह—"अद्य तु नाहं गत, नित्यान्तामाज्ञि स्वर्गमन प्रोक- [illegible] नृपो गृहे [illegible] । एवं तत्त्व चिन्तनेऽधिकतामत ज्ञात । ततो नृपो राज्ञी पप्र- [illegible] अन्यदा कान्तोऽत्र गमते" । साऽऽह— [illegible]—

एकत्र पुरे वणिजौ। तद्भार्ये द्वे सार्धं सगर्भे जाते। तदा ताभ्यामिभ्याभ्यां परस्परमिति निश्चित-"यदि द्वे सुते (सुतौ वा) प्रसुवाते तदा न, यदा तु पुत्रपुत्र्यौ स्याता तदा मिथ पाणिपीडन कार्यं"। तस्य विग्रहं कृत। प्रमादेनैकस्या पुत्री जाता, द्वितीयस्याः सर्पः प्रसूतः। ततस्तौ यौवनं प्राप्तौ। सर्पेज नकेन रागादिमत्सरेण सर्वेषा पार्श्वे न्याय कारयित्वा सर्पाय सा सुता परिणायिता। रात्रौ वासमन्दिरे द्वावपि पृथक्पल्यङ्के शयाते। इतश्च सर्पशरीरतो दिव्यरूपो नरो निःसृत्य तया सम भोग चकार, पश्चात्तस्मिन्नेव कलेवरे प्रविवेश। एव नित्य भवति। तद्वार्ता तया स्त्रिया स्वजनाय ज्ञापिता तदा तस्य श्वशुरेण प्रोक्त—"यदा स्वय कलेवर मुक्त्वा त्वा सेवते तदा तत्कलेवरमग्निना सद्यो भस्मसात्कार्यं, ततः सर्पकलेवर विना स क्व प्रवेश करिष्यति? मूलस्वरूपं प्रकट जनिष्यति"। तत कन्यासमस्तजन तथा कृत, ततो देवकुमारस्तेनैव रूपेण तत्र स्थिति चकारेति।

तद्वत् हे नृप! युष्मत्कुलनित्य स्वर्गगमनार्ह दिव्य मखादिरहित स्वर्गसुरसदृश विधाय नूतन शरीर कृत्वा मृतदेह शवरूप गेहे मुक्त्वा तत्र गत स्यात्, नान्यथा। अतो मयापीद चेष्टित कृत यदि मृत-शरीर सर्पतनुवद्भस्मीकृत स्यात्तदा उत्तरशरीरेणैव सर्वेषा दर्शन जायते तदा वर, लोकोत्तरस्य तु कुर्व-न्नस्मि इतिबुद्ध्या मया इद व्यधायि, पर न किमपि दृष्ट, अग्निज्वालाभि पराभूतो गृहादेव निर्गत निरुद्धवदनवचनः, अतो हे नृप! सर्वमेतत् व्यलीक ज्ञेयम्"। इत्थ श्रुत्वापि धूर्तव्युद्ग्राहितचित्तत्वात् नृपो मनागपि बौद्धदृष्टिराग नात्यजत। यत —

गृणोति प्रत्पाति च, चेल्लणाया पुरो नित्यं त बौद्ध प्रशसति । बौद्धाचार्यस्तु नित्यमित्र कपटवृत्ति करोति, तथा तेन स्वशिष्या इति शिक्षिता 'यदाऽहं भत्यूपादिकाले ठन्नो गर्भगृहे तिष्ठामि तदा युष्माभिर्मद्दर्शनार्थं समेतानां नृपादीनां कथनीयम्—अस्मद्गुरुस्तु सदा स्वर्गं गच्छति इन्द्रादीनां धर्मं पातादपराय तदनु समेति" । अन्यदा नृपस्तत्र गतो गृहमध्ये गुरुमदृष्ट्वा शिष्यान् पप्रच्छ । तेऽप्याहु—गुरुर्धर्ममार्गेण स्वर्गाधिपपार्श्वे गतः' । ततो नृपश्चेल्लणायै तद्वार्तां निवेदयामास । परं चेल्लणा तु ... त्यासदुक्तं न श्रद्धत्ते । एकदा नृपो नलात्कारेण राज्ञीं सार्थे गृहीत्वा गुरुगृहे ... तदा चेल्लणयाऽपि स्वसेवका उक्ता यदा वयं बौद्धगृहे स्थितिं कुर्मस्तदा यथा नृपो न वेत्ति तदा ... विधेयम्, पश्चाच्चागतो यद्बहिर्मोच्य । अथ दम्पती बौद्धशिष्यमु... गुरोः स्वर्गगमनं श्रुत्वा तत्र किञ्चित् स्थितौ । तदा राज्ञी नृपं प्राह—"हे स्वामिन्! अद्यात्र तिष्ठावा... स्वर्गादवतरतो गुरोः स्वरूपं पश्याव" । ओमित्युक्त्वा नृपस्तत्र यावत् स्थितस्तावदग्निज्वालया जय... विह्वलो गुरुर्वस्त्ररहितः शीघ्रं निःसृत्य सलज्जो न्यग्मुखो बहिरायया । तदा नृपेण पृष्टम्—... स्वर्गतो न वा ?' । स प्राह—"अद्य तु नाहं गतः, नित्याभ्यासाच्छिष्यैः स्वर्गमनं प्रोक्त... सि" । ततः सजायो नृपो गृहे गतः । परं तस्य चित्तमनेकविकल्पमयं जातं । ततो नृपो राज्ञीं पप्रच्छ—"प्रिये! अत्र ... अस्माद्गुरुपक्व कुतो निःसृत ? अतस्त्वया कारितोऽयं ज्ञायते" । साऽऽह—स्वामिन्! एकं शतम्—

कामरागस्नेहरागौ—ईषत्करनिवारणौ । दृष्टिरागस्तु पापीयान्, दुरुच्छेद्यः सतामपि ॥ १ ॥

अन्यदा नृपेण बौद्धगुरुर्भोजनाय निमन्त्रितः । तदा बौद्धगुरूपानहौ राज्ञ्या सेवकपार्श्वादानाय्य तद्यांस्खण्डान् सूक्ष्मान् कृत्वा शाकादिद्रव्येषु चर्मचूर्णं तत्र निहितं । बौद्धगुरुणा सुस्वादमध्ये न किञ्चि-ज्ज्ञातं । ततो गृहगमनसमये उपानहावितस्ततोऽन्वेषिते, तथापि नाप्ते । तदा चेलणया नृपः प्रोक्तः — स्वामिन्! युष्मद्गुरुर्ज्ञानी न वा? यदि ज्ञानी तदा किमन्वेषणं कारयति? यदि चाज्ञानी तदाऽधुना पूर्वं पश्चादपि तत्तामपि न स्मृतिपथमेष्यति, अतो हे नृप! किमिदं दाम्भिका विदन्ति? जैनगुरव एव समस्तविचारदक्षाः सन्ति" । ततः स विषण्णः स्वगृहं गतः । आकण्ठं यावद्भुक्तं, तेन वमनं [illegible] तस्मात् चर्मखण्डान् वीक्ष्य नृपाय ज्ञापितं बौद्धेन । राजा प्राह—"मत्कारितभोजनमध्ये न किमपि [illegible] । तदा सा पत्न्यै ज्ञापिता । साऽऽह—"युष्मद्गुरुर्ज्ञानिनाम्ना पूज्यते, एतावन्मात्रमपि न जानाति" । तच्छ्रुत्वा नृपो मौनं चकार ।

अथ नृपः [illegible] स्वान्तर्द्वेषिणीं ज्ञात्वा तदाक्षेपनिवारणाय स्वसेवकान् प्राह—"यूयं प्रेतभूमितो मृतबालकस्य मांसं आनीय सूपकाराय दत्त" । तैस्तथा कृतं । नृपेण तद्बालमांसादिना क्षीरादिकं कारितं । ततोऽनुचरा जैनमुनीनामाकारणाय प्रेषिताः । चेलणयाऽप्यनुमानेन किञ्चिज्ज्ञात्वा नृपः पृष्टः — 'स्वामिन्! अद्य युष्मद्वक्त्रं विच्छायमस्ति?" । नृप प्राह—"राष्ट्रादिचिन्तया, नान्येन कारणेन" । ततो

नृपः सूपकारस्थाने गत्वा स्थितः, राज्ञ्यपि [illegible] गत्वा स्थिता । अथ साधुरपि नृप-
मेवकदर्शितमार्गेणागच्छन् दृष्टः । तदा राज्ञी दध्यौ—"[illegible] मुनिर्निर्दम्भो [illegible]
ईर्ष्यापरत्वात्, अत कान्तिस्त्वां विनोमि" । ततो [illegible] मुनिः [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] कृत्वा कपाटौ [illegible] । साधुना तदोर्ध्वं [illegible], [illegible] [illegible] दे [illegible] तत्र
नियोज्यतपो दर्शिता, तदा मुनिरकामकृत्रिमदर्शयत् । [illegible]—[illegible] [illegible]
'द्विज्ञान वा त्रिज्ञान वा युष्माकमस्ति' ?, तदा साधुनोऽपि भणितं 'एकमपि [illegible] [illegible] [illegible]
ज्ञानानि सन्ति इति । ततः सा दृष्ट्वा पुनः [illegible] चकार । ततो मुनिस्तत्र गतः । नृपो [illegible]
[illegible]माहारं दातुमुद्यमं चकार । मुनिस्तु [illegible] [illegible] मत्वा प्राह—"हे
नृप ! नास्त्ययमिदमन्नं, यत मुनयो निर्दोषाहारिणः" । मूलतो नृपः प्राह—"हे पूज्य ! कथं
यमाहारं सदोषं ? राजगृहनिष्पन्नं, अतो मनोहरोऽस्ति, यदि सदोषमिदं तर्हि दोषं प्रकाशय" । मुनिः
प्राह—"हे नृप ! त्वया निष्पादितं [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] नाहं, परं मुनीनां
तु अचित्तमप्याहारं सदोषं सदीतु न कल्पते यदि [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] क-
मपि न घटते" । इति मुनिवचसा [illegible] ज्ञानिन नत्वाऽवद्—"हे पूज्य ! [illegible] [illegible]
यति सर्वमपि सत्यम्" । इत्यादि स्तुत्वा [illegible] [illegible] नृपः [illegible] [illegible] प्राह—"हे
आर्ये ! त्वद्गुरु परमज्ञानी, मयाऽद्य परीक्षा कृता" । ताधंऽत्यया [illegible] स नृपः [illegible] । [illegible]—

कामरागस्नेहरागा—वीषत्करनिवारणौ। दृष्टिरागस्तु पापीयान्, दुरुच्छेद्य: सतामपि ॥ १ ॥

अन्यदा नृपेण बौद्धगुरुर्भोजनाय निमन्त्रित। तदा बौद्धगुरूपानहौ राज्ञ्या सेवकपार्श्वादानाय्य तच्चर्मखण्डान् सूक्ष्मान् कृत्वा शाकादिद्रव्येषु चर्मचूर्णं तत्र निहित। बौद्धगुरुणा सुस्वादमध्ये न किञ्चिज्ज्ञात। ततो गृहचलनसमये उपानहाववीक्ष्यान्वेषिते, तथापि नाप्ते। तदा चेल्लणया नृप प्रोक्त—"स्वामिन्! युष्मद्गुरुर्ज्ञानी न वा? यदि ज्ञानी तदा किमन्वेषणं कारयति? यदि चाज्ञानी तदाऽधुना भुक्त पदार्थादि तन्नामापि न स्मृतिपथमेष्यति, अतो हे नृप! किमिद दाम्भिका विदन्ति? जैनगुरव एव समस्तविचारदक्षा सन्ति"। तत स विषण्ण स्वगृह गतः। आकण्ठ यावद्भुक्त, तेन वमन जात, तन्मध्ये चर्मखण्डान् वीक्ष्य नृपाय ज्ञापित बौद्धेन। राजा प्राह—"मत्कारितभोजनमध्ये न किमपि ध्येय"। तद्वार्ता पत्न्यै ज्ञापिता। साऽऽह—"युष्मद्गुरुर्ज्ञानिनाम्ना पूज्यते, एतावन्मात्रमपि न जानाति?"। तच्छ्रुत्वा नृपो मौन चकार।

अथ नृपश्चेल्लणा स्वमतद्वेषिणीं ज्ञात्वा तदवक्षेपनिवारणाय स्वसेवकान् प्राह—"यूय प्रेतभूमितो मृतबालशवमेक तत्कालीनमानीय सूपकाराय दत्त"। तैस्तथा कृत। नृपेण तच्छाकमासादिना क्षीरादिक कारित। ततोऽनुचरा जैनमुनीनामाकारणाय प्रेषिता। चेल्लणयाऽप्यनुमानेन किञ्चिज्ज्ञात्वा नृप पृष्ट—"स्वामिन्! अद्यौत्सुक्यचलच्चित्तमस्ति?"। नृप प्राह—"राष्ट्रादिचिन्तया, नान्येन कारणेन"। ततो

"स्वामिन्! निःस्पृहस्यैतादृशस्य ज्ञानिनोऽन्तो न ग्राह्य, एतादृशा मुनयो न बौद्धाचार्यतुल्याः, येन बौद्धगुरुणा पूर्वं भोजनमध्ये घर्मचूर्णखण्डा भक्षिता अपि करमुखादिस्पर्शेऽपि न ज्ञाताः"। ततो नृपस्य सा सर्वं तत्स्वरूपं जगाद। इत्यादियुक्त्या तया बोधितो नृपो जैनधर्मरसिकोऽभूत्। क्रमेण श्रीवीरदेशनादिना दृढधर्मा जात। अथ दृष्टान्तो यथा श्रुतोऽभूत्तथा लिपीकृतोऽस्ति।

श्रीश्रेणिकज्ञातमिदं निशम्य ते, बौद्धाश्च शाक्या स्मृतिविस्कणादय।
एकान्तपक्षैकरताः कुवादिनो, हेया सुजैनागमतत्त्ववेत्तृभिः ॥ १ ॥

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ चतुर्विंशे स्तम्भे
चतु पञ्चाशदधिकत्रिशततम व्याख्यानम् ३५४ ॥

## पञ्चपञ्चाशदधिकत्रिशततम व्याख्यानम् ३५५ ॥

अथ तीर्थस्तवनामाह—

शत्रुञ्जयादितीर्थाना, स्वरूपे समयेऽनिशम्। विदध्यास्तवना जन्तु, सर्वाघौघप्रणाशिनीः ॥ १ ॥

स्पष्ट। स्तवना चेयं तीर्थस्तुतिरूपा पूर्वपूज्यैर्निर्दिष्टा—

राजादनाधस्तनशृङ्गभागे, युगादिदेवाङ्घ्रिसरोजपीठम्।
देवेन्द्रवन्द्यं नरराजपूज्य, सिद्धाचलाग्रस्थितमर्चयामि ॥ १ ॥

आदिमनोर्दक्षिणदिग्विभागे, सहस्रकूटे जिनराजमूर्तीः ।
सौम्याकृती सिद्धवतीर्जिनाश्च, शत्रुञ्जयस्था परिपूजयामि ॥ २ ॥
आदिमनोर्नैर्ऋतकोणभागे, विनिर्गता श्रीत्रिपदीमवाप्य ।
यो द्वादशाङ्गीं विदधे गणेश , श्रीपुण्डरीको जयताद्गिरावौ ॥ ३ ॥
चतुर्दशानां गणधरगणानां, पादप्रदक्षिणा गणाद्रिराजे ।
गुणाढ्यया तत्र विराजमाना, मनुनाथ तं प्रणमामि नित्य ॥ ४ ॥
श्रीपूर्वदेवेन विनिर्मितस्य, श्रीपूर्वकुण्डस्य जलप्रपातात् ।
कुष्ठादिरोगाश्च गमे घनश्यार्, नरोऽनयत् शुद्धदता निराप ॥ ५ ॥
विश्वप्रयोधोनकरा गुणाढ्या, महार्घमाणिक्यसुखाङ्गधारिका ।
मनज्ञहस्ता मन्दरमारम्या, विराजते यत्र गिरौ विशेषाः ॥ ६ ॥
यत्रैव शंब प्रद्युम्न पञ्च पाण्डवा, युधिष्ठिराद्या विजितेन्द्रियाश्च ।
कुन्त्या समं विंशतिकोटिसाधुभिः, सार्धं शिवर्द्धिं च समासदिरे ॥ ७ ॥
नमिविनमिमुनीन्द्रावादिमयावरौ यौ, गगनचरपती तौ मापतुर्मोक्षलक्ष्मीम् ।
विमलगिरिवरे वै कोटिसुग्मर्षिनिश्च, सह हि विमलबोधिमाप्तिसुखोक्षरेणू ॥ ८ ॥
विमलगुणगणाढ्यः पञ्चमश्चारारामा, स्वपदरमणजोषा दर्शनज्ञानधर्ता ।

निखिलश्रमणानां तिसृभिः कोटिभिश्च, सममभृतपदर्द्धिं प्राप्नुयादत्र रामः ॥ ९ ॥
सौराष्ट्रदेशे खलु रत्नतुल्य, सत्तीर्थयुग्मं परिवर्तते च ।
शत्रुञ्जयाख्य गिरिनारसञ्ज्ञ, नमाम्यहं तं बहुमानभक्त्या ॥ १० ॥
अणतनाणीण अणतदसिणे, अणतसुक्खाण अणतवीरिणे ।
वीस जिणा जत्थ सिवं पयत्ता, समेयसेलं तमहं थुणामि ॥ ११ ॥
अगेऽहर्निशं संस्तुतं वासवाद्यै—र्जिनं नाभिभूपालवंशावतंसम् ।
श्रयेऽष्टापदे प्राप्तपूर्णामृतत्त्व, सुसौभाग्यलक्ष्मीप्रदं द्योतिमन्तम् ॥ १२ ॥
कल्याणवन्दोऽज्ञयनैकमेघ, समस्तजीवोद्धरणे क्षमं तम् ।
स्फुरत्प्रताप महनीयमूर्ति, श्रीमारुदेव्य वृषभं च वन्दे ॥ १३ ॥

अत्रार्थे संबन्धश्चायम्—

दिनैकस्मिन् सान्तुनामा मन्त्री करेणुस्कन्धारूढो राजपाटिकाया व्रजन् व्यावृत्त स्वयकारितसान्तुवसतिकायां देवनमस्क्रियया तत्र प्रविशन् वारवेश्यास्कन्धन्यस्तहस्तकमपि चैत्यनिवासिनं सितवसनं ददर्श। ततो गजादवरुह्य कृतोत्तरासङ्गः पञ्चाङ्गप्रणामेन तं गौतममिव नमश्चक्रे। तत्र क्षणं स्थित्वा भूयस्तं प्रणम्य मन्त्री चचाल। तदनु स लज्जयाऽधोवदनः पाताले विविक्षुरिव तत्क्षणं सर्वमेव परिहृत्य मलधारिश्रीहेमसूरीणां पार्श्वे उपसंपदादाय संवेगरङ्गपूर्णः श्रीशत्रुञ्जये गत्वा द्वादश वर्षाणि तपस्तेपे। कदाचित्स मन्त्री शत्रु-

अथ दरपादनमस्करणायोपगतो दृष्टपूर्वमिव तं मुनिं प्रणम्य तच्चरित्रविचित्रितमनास्तद्गुरुकुलादि पृष्ट-वान्। तेन तत्त्वतो भवानेव गुरुरित्युक्ते कर्णौ पिधाय पाणिभ्यां नैवमादिशेत्यकृतज्ञतापूरया व्यज्ञपयत्। तेन प्रोचे—

जो जेण सुद्धधम्मम्मि, ठाविओ संजएण गिहिणा वा। सो चेव तस्स जायइ, धम्मगुरू धम्मदाणाओ ॥१॥

ततस्तस्मै मूलवृत्तान्तं निवेद्य तस्य धर्मदृढता निर्ममे। इति ॥

चैत्यजस्त्राच यत्तु स, तच्च तस्य स्वयः कथम्। नृपश्चैत्यविधानेन, तत्पापं विलय मजेत् ॥ १ ॥

स्पष्टः। अत्रार्थे सम्बन्धश्चायम्—

महानन्दपुर्यां महानन्दो नृपोऽभूत्। अन्यदाऽर्बुदाचलदर्शनार्थं नृपो गतः। तत्र कुमारपालेन कारितः श्रीपार्श्वप्रभोः प्रासादो दृष्टः। तन्मध्ये रीरीमयं श्रीपार्श्वबिम्बं नृपेण गृहीत्वा महेश्वरपुरतो गृहं विधाय निजालये न्यस्तं। ततः स्वगृहे यावत्समागतस्तावन्नृपस्य देहे गलत्कुष्ठरोगः प्रादुर्भूतः, महावेदनाऽभिर्भूता। तदा गङ्गादितीर्थजलैर्नृपः स्नापितः, परं व्याधिर्न गतः। नृपोऽतिव्याकुलीभूतः। अन्यदा रोगशान्तिकारणं नृपेण मुनिः पृष्टस्तदा तेन गदितम्—

स्वस्तिश्रियां धाम गुणाभिरामं, सुत्रामसन्ताननताङ्घ्रिपद्मम्।

[illegible]

निखिलशमधनानां तिसृभिः कोटिभिश्च, सममसृतपदर्द्धिं प्राप्नुयादत्र रामः ॥ ९ ॥
सौराष्ट्रदेशे खलु रत्नतुल्यं, सत्तीर्थयुग्मं परिवर्तते च ।
शत्रुञ्जयाख्यं गिरिनारसञ्ज्ञं, नमाम्यहं तं बहुमानभक्त्या ॥ १० ॥
अणतनाणीण अणतदंसिणे, अणतसुक्खाण अणतवीरिणे ।
वीसं जिणा जत्थ सिवं पवन्ना, समेयसेलं तमहं थुणामि ॥ ११ ॥
प्रगेऽहर्निशं संस्तुतं वासवाद्यैः—र्जिनं नाभिभूपालवंशावतंसम् ।
श्रयेऽष्टापदे प्राप्तपूर्णात्मतत्त्वं, सुसौभाग्यलक्ष्मीमदं द्योतिमन्तम् ॥ १२ ॥
कल्याणकन्दोज्ज्वनैकमेघं, समस्तजीवोद्धरणे क्षमं तम् ।
स्फुरत्प्रतापं महनीयमूर्तिं, श्रीमारुदेव्यं वृषभं च वन्दे ॥ १३ ॥

अत्रार्थे संबन्धश्चायम्—

क्षितिप्रतिष्ठे सान्तुनामा मन्त्री करेणुस्कन्धारूढो राजपाटिकाया भजन् व्यावृत्तः स्वयकारितसान्तुवसतिकाया देवनमश्चिकीर्षया तत्र प्रविशन् वारवेश्यास्कन्धन्यस्तहस्तं कमपि चैत्यनिवासिनं सितवसनं ददर्श। ततो गजादवरुह्य कृतोत्तरासङ्गः पञ्चाङ्गप्रणामेन तं गौतममिव नमश्चक्रे । तत्र क्षणं स्थित्वा भूयस्तं प्रणम्य प्रवस्थे । तदनु स लज्जयाऽधोवदनः पाताल विविक्षुरिव तत्कालं सर्वमेव परिहृत्य मलधारिश्रीहेमसूरीणां पार्श्वे उपसंपदमादाय संवेगरङ्गपूर्णः श्रीशत्रुञ्जये गत्वा द्वादश वर्षाणि तपस्तेपे । कदाचित्स मन्त्री शत्रु-

अये देवपादनमस्करणायोपगतो दृष्टपूर्वमिव तं मुनिं प्रणम्य [illegible] पृष्ट [illegible]।
पार। तेन तत्स्तो जयानेय गुरुरित्युक्ते कार्यं विधाय [illegible]
तेन प्रोक्ते—

[illegible] ॥१॥

[illegible] । इति ॥

[illegible] ॥ १ ॥

[illegible]—

[illegible]

[illegible]—

[illegible]

[illegible] ॥ १ ॥

यदीयमूर्तिर्जनविना समस्त, निहन्त्यघ दृष्टिपथावतीर्णा ।
शैलेऽर्बुदे स्थापिततीर्थनाथ, श्रीपार्श्वदेवो वितनोति सौख्यम् ॥ २ ॥

अतोऽत्रैव पुरे श्रीपार्श्वनाथस्य चैत्य कारयित्वा तन्मध्ये श्रीपार्श्वबिम्ब प्रतिष्ठाप्य प्रत्यह निर्दम्भेन पूजा कार्या, तदा तव देहे रोगोपशमन भविता । हे नृप ! शृणु प्रायश्चित्तविधिं-तत्र श्रेष्ठबिम्बे नष्टे दग्धे तस्करादिहृते च मूलमन्त्रस्य लक्ष जपित्वा बिम्बान्तरस्थापनेन शुध्यति । हस्तात् पतितेऽव्यङ्गे दशसहस्र जपित्वा पुन पूजा कुर्यात् । छिद्हस्तात् पतितेऽव्यङ्गे लक्ष जपित्वा पुन सस्कारेण शुध्यति । पुरुषमात्रात् पतिते प्रयत्नपूर्व सशलाके सर्वतो विशीर्णे प्रायश्चित्त नास्ति, अयमर्थ—शलाकाभेदस्यापि गुरुदोषत्वादन्यप्रतिमादि कर्तव्य । स्थण्डिलादिष्वभ्याघादनादिषु समाप्ते पूजाकर्मणि अविसर्जिते एव देवेनो प्रमादादुपघाते जातेऽर्चापूजादिभ्यो मन्त्रान् सहृत्य सहस्रपञ्चक जपित्वा पात्रदान । देवोपकरण पादेन स्पृष्ट्वा शतपञ्चक जपेत् । सन्ध्यालोपे नीरुक् लोपवास शत जपेत् । सरुक् शत जपेत् । एकाह देवस्यानर्चने त्रिरात्रमुपोषित प्रत्यह त्रिशत जपेत् । निर्माल्यभक्षणे स्वकामान्नमस्कारायुत जपेत् ततो विशेषार्चा । कामतो भक्षणे लक्ष नमस्कारस्यावर्त्य उपवासपञ्चक कुर्यात् । अथ निर्माल्यभेदा कथ्यन्ते—देवस्व १, देवद्रव्य २, नैवेद्य ३, निवेदित ४ निर्माल्य ५ चेति । तत्र देवसबन्धि ग्रामादि देवस्व १ । अलङ्कारादि देवद्रव्य २ । देवार्थमुपकल्पित नैवेद्य ३ । तद्देवोत्सृष्ट निवेदित ४ । बहिर्निक्षिप्त निर्माल्य ५ । एतत्पञ्चविधमपि न जिघ्रेत्, नावलङ्घयेत्, न दद्यात्, न विक्रीणीत । दत्त्वा

क्रव्यादो भवति, भुक्त्वा मातङ्ग, लङ्घने सिद्धिहानिः, आघ्राणे पशुः, स्पर्शने खीलं, विक्रये शवर । पूजाया दीपालोकनधूपाघ्रादिगन्धेन न दोषः नदीप्रवाहनिर्मल्येऽपि न । सूतकशावाशौचयोः परकीययोर्न भोक्तव्य । भुक्त्वा वाऽकामत समुपोष्य मध्यमहृद्य जपेत् । कामतस्त्वेतत्त्रय कृत्वा मूलमन्त्रसहस्रत्रयमावर्तयेत् । सूतकशावाशौचयोरारम्भसन्निधिनो सूतकिजनसंस्पर्श निहाय स्वगृहपाकेन भोक्तव्य, अन्यथा नित्यकर्महानि । सूतके शावाशौचे च धर्मस्थेन क्रियारतेन ज्ञानरता व्रतरता च न नित्यहानि कार्या । यदि च नित्यानुष्ठान नास्ति, प्रमादात्सूतकी संस्पृष्टः साधारणपाकभोजन च कृत, तदोपोष्य सहस्र जपेत्, कामतस्तु त्रिगुण तदेव । अह्नि देवार्चनादिलोपे मूलमन्त्रस्यायुत जपेत्, समुपोष्य शत वा जपेत्" । इत्यादिप्रायश्चित्तविधिं समाकर्ण्य भूपालेन त्वरित श्रीपार्श्वदेवौको विधाय मध्ये काञ्चनमयीं मूर्तिं स्थापयित्वा प्रतिदिन बहुभक्तितः पूजा चक्रे, व्याधि सर्वो गत । यत —

यदीयमूर्तिनिरमापि भक्त्या, प्रह्लादनाम्ना पुरराणकेन ।
तस्याजयस्येव नृपस्य पार्श्वं, पामापह स्नात्रजलेन जज्ञे ॥ १ ॥
प्रह्लादनाच्चन्द्र इवाङ्गजाजा—मन्वर्थनामाजनि यो जगत्याम् ।
प्रह्लादन पार्श्वपति स तत्र, प्रह्लादनाह्वे व्यलसद्विहारे ॥ २ ॥

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ चतुर्विंशे स्तम्भे पञ्चपञ्चाशदधिकत्रिशततम व्याख्यानम् ३५५ ॥

## षट्पञ्चाशदधिकत्रिशततमं व्याख्यानम् ३५६ ॥

अथ धर्मस्य माहात्म्य दृष्टान्तेनाह—

जैनधर्म समाराध्य, भूत्वा विभवभाजनम् । प्राप्ता सिद्धिसुख ये ते, श्लाघ्या मङ्गलकुम्भवत् ॥१॥

उज्जयिन्या पुर्या वैरिसिंहो नृप. । तत्र धर्मार्थी धनदत्तश्रेष्ठ्यभूत् । तस्य निरपत्या सत्यभामा भार्या विद्यते । साऽन्यदा पुत्रचिन्ताम्लानमुख श्रेष्ठिन दृष्ट्वा पप्रच्छ—"हे नाथ ! दुःखस्य किं कारणं ?" । श्रेष्ठिना याथातथ्ये कथिते सा स्माह—"किमनया चिन्तया सुखैपिणा इहामुत्रसुखप्रदो धर्म एव सेवनीय " इति प्रियोदित साधु मत्वा हृष्ट श्रेष्ठी पुष्पादिना देवपूजाद्यनेकधर्मकर्म चकार । अथ धर्मप्रभावेण तुष्टा शासनदेवता तस्मा ईप्सितवर ददौ । सा श्रेष्ठिन्यन्यदा गर्भे दधौ । पूर्णे मासे जातस्य पुत्रस्य स्वप्नानुसारेण मङ्गलकलश इत्याख्या तत्पिता ददौ । कलाभ्यासपरः स पुष्पानयनहेतवे आरामे व्रजन्त स्वपितर निवार्य प्रतिवासर पुष्पाणि चानीय स्वय तस्मै ददौ, जिनपूजन स्वय करोति कारयति च । धर्माभ्यास कुर्वतस्तस्यान्तरे यज्जात तन्निशम्यताम् ।

चम्पापुरे महाबाहु पार्थिवोऽभूत् । तस्य राज्ञी गुणावली । तयो पुत्री लावण्यरसमञ्जूषा सुरूपा प्राप्तयौवना त्रैलोक्यसुन्दरी बभूव । तामनवद्याङ्गीं विलोक्य धरापतिरिति दध्यौ—"मम वत्साया कोऽनुरूपो रमणो भवति ?" । ततो राजा निज सुबुद्धिसचिव समाहूयाभाणि—"मया त्वत्सुतायात्मजा

दत्ताऽत परं त्वया न वाच्यं" । अथ गृहं गत्वा मन्त्रीऽचिन्तयत्—"रतितुल्या राजपुत्री, मम सुतस्तु कुष्ठी, तदेतयोर्योगं जानन्नहं कथं करोमि ?" । इति चिन्तयन् स्वधियैव लब्धोपायो धीमन्त्री गोत्रदेवीं समाराधयामास । साऽपि प्रत्यक्षीभूयोवाच—"भो मन्त्रिन् ! तवाङ्गजस्य कर्मोद्भूतकुष्ठरोग त्वयोऽशक्य, अवश्यमेव हि भोग्यं कर्म भुज्यते, तथापि त्वत्कार्यसिद्ध्यर्थं पुरीद्वारेऽश्वरक्षकनरान्तिके य शीतार्तोऽग्निसेवनपरः कुतोऽप्यानीय त्वत्सुतबुद्ध्या मयाऽऽनेष्यते, स ग्राह्यो मन्त्रिन् ! त्वया माह्य" । इत्युक्त्वा देवी तिरोदधे । सचिवः सर्वविवाहसामग्रीं सगुणीचकार । अश्वपालनरमाकार्य समादिदेश—"यः कश्चिद्बालो भवदन्तिकेऽभ्येति स सत्वरं ममान्तिके समानेय" । देवताऽपि निशायां गत्वा पुष्पावयानीयारामासन्नगृहे राजवल्लभस्य मङ्गलकलशस्यान्तरिक्षस्थितोवाचैव—"अद्य भाटकोऽन्यकन्यां भाटकेन परिणेष्यति" । तच्छ्रुत्वा विस्मितः स गृहं ययौ । द्वितीयदिवसेऽप्येवं श्रुत्वा पुनरचिन्तयत्—"अद्याहं सदनं प्राप्तो व्योमवाणीं पितुः कथयिष्यामि" । यावदिदं चिन्तयति तावत् चम्पापुरीनिकटाटव्यां देव्या स मुक्त । तत्र भ्रमन्नश्वपालान्तिके आगतः । तैरश्वपालैर्गोपयित्वाऽमात्यस्यार्पितः । स तं देवकुमाराभं दृष्ट्वा हृष्टः निजने स्थापयामास । एकदा तेन सचिवः पृष्टः—"तात ! कुतो मम वैदेशिकस्य गौरवं विधीयते ? कथं च विजने रक्षितोऽहं" ? । सोऽपि तस्मै "कपटेन चम्पापुराधिपस्य त्रैलोक्यसुन्दरीं पुत्रीं त्वं परिणीय कुष्ठेन पीडिताय मत्सुताय तां नृपाङ्गजां दद्याः, तदर्थं त्वमत्रानीत" इति स्वाभिप्रायं न्यवेदयत् । तत् श्रुत्वा मङ्गल उवाच—"कुलकलङ्ककृदकृत्यमहं कथं

करोमि ? मुग्धजन कूपे क्षिप्त्वा वरत्राकर्तनोपम कर्मेदं न करिष्यामि" । मन्त्र्यूचे-"हे दुर्मते ! कर्मेदं चेन्न करिष्यसि तदा त्वां निजहस्तेन मारयिष्यामि" । ततः स चालो मतिचक्षुषा विलोक्य तं प्राह— यदि मया त्वत्समीहितं निर्वर्तनीयमेव तदा राजा करमोचने यद्वस्तु मह्यं ददाति तन्ममैव दातव्यम्" । एवमस्त्विति तद्वाक्यं मन्त्र्यपि मेने । अथ संप्राप्ते शुभे लग्ने महताऽऽडम्बरेण मङ्गलेन परिणीता सा । हस्तमोचनसमये जात्यघोटकपञ्चकादिकं तस्मै राजा प्रददौ । ततो मन्त्रिणा वध्वा समं स मङ्गलः स्वगृहं निन्ये । क्षणान्तरे स मङ्गलो देहचिन्तामिषेण वासमन्दिरान्निर्ययौ । साऽपि चलचित्तं निजपतिं ज्ञात्वा पय पात्रं गृहीत्वा तदनु प्राचलत् । देहचिन्तान्ते विचित्तं स्वपतिं वीक्ष्य प्रेयसी प्राह—"हे कान्त ! त्वां क्षुधा बाधते किमु ?" । तेन ओमिति भणिते सा दासीहस्तेन मोदकान् स्वगृहादानाय्य तस्मै ददौ । भक्षयता तेनास्या स्वस्थानकस्य प्रायेरुक्त—"विशालायारिणा कृते एते मोदका न रम्यतराः" । तदाकर्ण्य नृपात्मजा विस्मिताऽचिन्तयत्—"अहो ! कथमघटमानं वाक्यमेष भजल्पति ? (अथवाऽस्य मातुलगृहं तत्र स्यात्)" । इति विचिन्त्य सुरभिताम्बूलं सा तस्य ददौ । पुनर्देहचिन्तामिषेण मन्दिराद् विनिर्गत्य तुरगादिकं लात्वा क्रमादवन्तिं ययौ । पितरौ समायातं सुतमालोक्य गतशोकौ बभूवतुः । तेन पितृभ्यां स्वस्वरूपं निवेदितम् ।

इतश्च मन्त्रिणा रात्रौ मङ्गलनेपथ्यभृतं वधूपार्श्वे प्रेषितं सुतं शय्यारूढं कुष्ठिनं करस्पर्शं कुर्वन्तं दृष्ट्वा सहसा वासवेश्मनो बहिर्निर्गत्य दासीमध्ये निषण्णा विषण्णा सा निशामगमयत् । प्रातः सचिवो नृपतिं

व्यजिज्ञपत्—"प्रभो ! मम सुतोऽधुना त्वत्पुत्र्यास्ति कुष्ठरोगार्ता दृश्यते, किं क्रियते ?" । तदाकर्ण्य नृपस्त्वाह—"विचित्रा कर्मणां गतिः यतः—

चिन्तयत्यन्यथा जीवो हर्षपूरितमानसः । विधिस्तत्र महावैरी, कुरुते कार्यमन्यथा ॥ १ ॥

अत्र मम पुत्र्या दोषः, न तव पुत्रस्य" इत्याश्वासितः मन्त्रिः स्वगृहं ययौ । राजा इत्याकारिता साऽप्यश्रुविगलितनयना पितुरन्तिके गत्वोवाच—"तात ! मम पुरोऽपरोऽयं, विवाहो गावस्य तस्य मिलित्वा करग्रहमपनयामि" राज्ञाऽनुज्ञाता मैत्रीयुता सा तामुत्तरिणीं प्राप । मातुरादिष्टं समानं कुर-नन्दनं मत्वा वामगृहप्रस्थानार्थं प्रचकार । अन्तर्देशान् गतापतत् सरस्वीरं गत्वा पितुर्नामाङ्कितानस्थान् ददर्श । तथामनुपम्यन्वहत्यान् प्राप्य ननुगृहाभिधानादि सा निवद । ज्ञानात्सामरात् स शालाङ्गी मन्त्रारमुपाध्याय जाननाय न्यमन्त्रयत । जोऽनर्घ्यं तत्रागतो पाठकं सा आत्मधर्मं स्वजनार स्वदर्शं । तान् वमनामनाय नमान्य सा नवासार्थमुवाच—"तन्मध्यात्त्वदाज्ञया यो जानाति स जातो मम स्थानस्मारयातु । पाठकगिरा मद्गतगुणज्ञा पुत्रधारिणी निजप्रियां मत्वा सिंहादिकाना शृङ्गारी मनुगाहादिक प्रायुक्त नगा । तच्छ्रुत्वा नृपा मता सिंहनामानमवोचत्—"अयमेव मम प्रियः, अस्मा न्वरणायमहं पुत्र कृतयात्रागताऽस्मि । सिंहोऽब्रवीत्—"अयं नैतत्र जनाः तदाऽगताङ्कितामेयम्" । ततो गानाद्या प्रजास्यमुख्या मम स मङ्गलो विवाहाप । परन्तु गुरुर्या प्रेरितः स नगरोऽन्तरीयामनुज्ञाप्य चम्पामयात् । राजाऽपि स्वदुहितुमुखात्कृतान्तं श्रुत्वा हृष्टोऽजल्पीत्—"वत्से ! तव सदृशो

दूरीभूत" । अथ महीभुजा दुष्टकर्मकारक तममात्यं मार्यमाणं मङ्गलो मोचयामास । अपुत्र' स भूपस्त मङ्गल राज्ये स्थापयित्वा यशोभद्रसूरीणा चरणान्तिके परिव्रज्यामुपाददे । राज्य पालयतस्तस्य पत्न्या जयशेखरनामा सुतोऽभूत् ।

अन्यदोद्यानमायात जयसिंहाख्यगुरु सप्रियो भूपो भावेन प्रणम्य तद्देशना श्रुत्वा पप्रच्छ–"भगवन् ! केन कर्मणा मया विडम्बना प्राप्ता ? देव्या च दूषण प्राप्त ?" । सूरि स्पष्ट न्यवेदयत्—"पुरा क्षितिप्रतिष्ठपुरे सोमचन्द्राह्व कुलपुत्रकोऽभूत् । तस्य भार्या श्रीदेवी । तस्य सखा जिनदेवाभिध श्रावकोऽभूत् । अन्यदा स जिनदेवो धनाकाङ्क्षी देशान्तर गन्तुकामो निजमित्रसोमचन्द्रस्य स्वधनं सप्तसु क्षेत्रेषु वपनायार्पयत् । तस्मिन् गते सोमचन्द्रस्तद्द्रव्य यथास्थाने व्ययति स्म । तत्रैव पुरे श्रीदेव्या सखी देवदत्तस्य गेहिनी भद्राभिधाऽभवत् । भद्राया पति केनचित्कर्मणा कुष्ठी जज्ञे । अन्येद्युस्तया सख्या पुर तत्स्वरूप निवेदित । हास्यपरया श्रीदेव्या तस्या संमुख निगदित–"हले ! त्वत्सङ्गेन त्वत्पति कुष्ठी जज्ञे" । तदाकर्ण्य भद्रा हृदि दोदूयते स्म । क्षणादूर्ध्वं 'वयस्ये ! मा कृथा खेद, मया हास्येन कथितम्' इति प्रोच्य साऽऽह्लादिता । साधुससर्गतः श्राद्धधर्मं प्राप्य क्रमात्समाधिना मृत्वा युवा दम्पती सौधर्मे समजायेता, ततश्च्युत्वा सोमचन्द्रजीवो भूपते ! त्वमभू', श्रीदेव्याश्च जीवस्त्रैलोक्यसुन्दरी जज्ञे । भवता परद्रव्येण पुण्यमुपार्जित तेन भाटकेनैव नृपात्मजा परिणीता । पुराऽनया हास्येनापि वयस्यायै यद्दत्त तदा तस्या इह भवे तत्कलङ्कमभूत्" । ईदृग्मुनिवच श्रुत्वा विरक्तौ तौ

राज्यं स्वसूनवे दत्वा गुरोः पार्श्वे प्रव्रज्यां जगृहतुः निरतिचारं संयमं प्रपाल्यान्ते तावुभौ निषद्य ब्रह्मलोकमुपेयतुः । क्रमेणाव्ययमजरमजयं समस्तातमसपत्त्याविर्जावसुखं मोक्षपदं प्रापतुः । इति मङ्गलकुम्भस्य ज्ञातम् ॥

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थवृत्तौ चतुर्विंशे स्तम्भे षट्पञ्चाशदधिकत्रिशततमं व्याख्यानम् ३५६ ॥

---

## सप्तपञ्चाशदधिकत्रिशततमं व्याख्यानम् ३५७ ॥

अथ श्रीगुरुपट्टानुक्रममाह—

षट्त्रिंशद्गुणरत्नाढ्यः, सौधर्मादिपरम्परः । गुरुपट्टक्रमो ज्ञेयः, सुरासुरनरैः स्तुतः ॥ १ ॥

स्पष्टः । गुरुपट्टश्रेणिस्तु हीरसौभाग्यकाव्योक्तैस्तैरेव वृत्तैर्लिख्यते । तथाहि—

एकादशासन् गणधारिधुर्याः, श्रीइन्द्रभूतिप्रमुखा अमुष्य ।
आर्योपयामे पुनराप्तमूर्तिं, रक्षाः स्मरं हन्तुमिवेहमानाः ॥ १ ॥
आसीत्सुधर्मा गणभृत्सु तेषु, श्रीवर्धमानप्रभुपट्टधुर्यः ।
विहाय विश्वे गुरुजीवनून, कः स्यात् परो धुर्यपदावलम्बी ॥ २ ॥

यत्र श्रियाऽथ कृतकुन्दकम्बु-र्जम्बूकुमारोऽजनि तस्य पट्टे ।
वपोरपि स्वस्य यतोऽजिगाति, पश्यन् ह्रियाऽदृश्य इव स्मरोऽजत् ॥ ३ ॥
अलचकार प्रभवप्रभुस्त-त्पट्टश्रियं पुण्ड्र इवेक्षुवक्राम् ।
स्तेनोऽपि सार्थेश इवाङ्गिनो य, श्रेयःश्रियं प्राप यदत्र चित्रम् ॥ ४ ॥
शय्यंभवोऽभूषयदस्य पट्टं, सिंहासनं विन्ध्यमिवावनीन्द्र ।
कृतिन्दिका माणिक्यमालिकेव, यत्कण्ठपीठे विलुठत्यकुण्ठा ॥ ५ ॥
अपूरयन् कीर्तिरजोनदीनि-र्दिशो यशोभद्रगणाधिराजः ।
व्यभूषयत्पट्टममुष्य भूभृ-दधित्यका दस्युरिव क्रिपानाम् ॥ ६ ॥
सम्भूतिपूर्वो विजयो गुरुस्त-त्पट्ट श्रिया पल्लवयाचकार ।
यदम्बुजम्बूकुटजावनीज-पुञ्ज नत्रोऽम्नोद इवाम्बुवृष्ट्या ॥ ७ ॥
स तत्सतीर्थ्योऽजनि भद्रबाहु, सूरिं समग्रागमपारदृश्वा ।
दशाश्रुतस्कन्धतरुं दधार, वश्राश्रवाऽभिराम कल्पम् ॥ ८ ॥
श्रीस्थूलभद्रेण निजान्वयाय-द्योतस्विनीनायककौस्तुभेन ।
विम्बत्रयी तत्परमेव नो गा-मभजन्ति तत्पट्टपयोधिपुत्री ॥ ९ ॥
पट्टेऽथ तस्यार्यमहागिरिश्चा-पर प्रमाणार्यसुहस्तिसूरिः ।

चतुर्वतुर्धर्मधुरं दधानौ, रथे यथा सारथिरस्य रथ्यौ ॥ १० ॥
श्रीमत्सुहस्तिप्रतिनागरस्य, श्रीसुस्थितः सुप्रतिबद्धसूरिः ।
पट्टं त्रियौ नयतः स्म ताद्दशौ, नभ सुगोरिव पुष्पदन्तौ ॥ ११ ॥

पूर्वं तु सुधर्मस्वामिनमारभ्य सुहस्तिसूरिं यावत्साधूनां निर्ग्रन्था इत्यभिधानमासीत्, एतत्सूरियुगलात् द्वितीयं कोटिकगण इति नाम चक्रे, कोटिशः सूरिमन्त्रजापात् इति ।

श्रीइन्द्रदिन्नप्रतिमार्दवीन—स्तत्पट्टलक्ष्मीनिलयं चकार ।
निशुम्भते दान्तिकता स्म येन, कन्दर्पदर्पस्य दृढायुधेन ॥ १२ ॥
श्रीदिन्नसूरिर्गुणनरिरम्सा—रसहर्षिन्दुरसो यथाऽऽसीत् ।
येनानुरागोऽधिपावनेमि, यशोऽधिनीरवजनतापितेन ॥ १३ ॥
सूरीश्वरं सीहगिरि क्रमेण, व्यधापयत्तत्पदपट्टपद्मीम् ।
जिनस्य पादं शिरसा स्पृशन्ती, निशाप्यराजीमिव केतुगारः ॥ १४ ॥
तमोन्तरोर्वीधरभेदवज्रि—वज्रोऽस्य वज्रमनुगेतदीयम् ।
पट्टं परं प्रापयति स्म नूनं, माणिक्यकोटीर इवोत्तमाङ्गम् ॥ १५ ॥
श्रीवज्रसेनसहस्—सत्पदपूर्वविन्दुचूर्णिकान्तियः ।
मूखं चाकुशसा—जनि च ततश्चन्द्रसूरिगुरुः ॥ १६ ॥

(श्रीवज्रसेनोऽथ तदीयपट्ट, व्यत्नासयत्पीडितजन्तुजातः।
स्फुरन्मदोद्भेद इव द्विपेन्द्र–कपोलमानन्दितचञ्चरीकः॥ १६॥)

अत्र चन्द्रगच्छ इति तृतीयाभिधानम्।

कल्लोलिकारण्यरसान्वितस्य, सामन्तभद्रप्रभुरस्य पट्टम्।
व्यराजयद्वारिरुहाकरस्य, मध्य यथोल्लिङ्घितपुण्डरीकम्॥ १७॥

अत्र वनवासीति नाम)

कोरण्टके वीरजिनेन्द्रमूर्त्तिं, दृक्पान्थतृप्तिं कृतपुण्यपाकाम्।
यः प्रत्यतिष्ठत् किमु सत्रशाला, स वृद्धदेवोऽजनि तस्य पट्टे॥ १८॥
प्रद्योतनाह्वप्रभुणाऽप्यमुष्य, पट्ट परं वैभवमावभार।
त्रैलोक्यलक्ष्मीतिलकायितेन, पितुः स्वपुत्रेण यथान्ववायः॥ १९॥
धिया जयँश्चित्रशिखण्डिसूनु, गङ्गातरङ्गायितवाग्विलासः।
श्रीमानदेवः पदमेतदीय, सत्यः सभास्थानमिवाध्युवास॥ २०॥
पदप्रदानावसरे समीक्ष्य, साक्षात्तदंसोपरि वाग्लिपद्मे।
राज्यादिव क्षोणिपुरन्दरस्य, भ्रंशोऽस्य भावी नियमस्थितेर्द्राक्॥ २१॥
इह गुरु स्व विमनायमान—मालोक्य लोकेश्वरगीतकीर्तिः।

तत्यान यः षड् विकृतीर्मतीन्द्र, पक्षान्तरारीनिव जेतुकामः ॥ २१ ॥

असौ सूरिर्लघुशान्तिकारको ज्ञेयः ।

तदीयपट्टाम्बरभानुमाली, श्रीमानतुङ्गश्रमणेन्द्ररासीत् ।
य श्रीजिदत्साधुजनाभिजाहा, नायान् पृथिव्या इव सार्वभौमः ॥ २२ ॥

असौ भक्तामरस्तोत्रनमिऊणकारक ।

मध्याननागेश्वररश्मिसाम्य—मन्याह्निकाऽऽक्षोभ्य मदाम्बुराशिम् ।
तत्पट्टपद्मीरय वीरनाम्ना—चार्येण यमे यनमालिनेन ॥ २४ ॥
ततोऽजनि श्रीजयदेवसूरि, दूरीकृताशेषकुवादिवृन्द ।
यत्वाग्विलासैरवहेलितश्री, सुधा किमु क्षीरनिधौ ममज्ज ॥ २५ ॥
स यामिनीकीर्तितकीर्तिदेवा—नन्दश्चिदानन्दमना मुनीन्द्रः ।
गाम्भयमेणाङ्कमुखीमिवैत—त्पट्टश्रिय वैनयमानिनाय ॥ २६ ॥
श्रीविक्रमः सूरिपुरन्दरोऽभूत्, तत्पट्टदुग्धाब्धिसुधामरीचिः ।
तत्श्रमं हन्तुमनाः ममभा, किं विक्रमोऽङ्गीकृतकाययष्टि ॥ २७ ॥
आसीत्ततः श्रीनरसिंहसूरिः, स वाङ्मयाम्भोनिधिपारदृश्वा ।
अस्यापि यस्य किंच येन भाग, स्वाप जगद्वारिजबन्धुनेव ॥ २८ ॥

महर्घ्यमाणिक्यमिवाङ्गुलीयं, पोमाणजूपालकुलप्रदीप' ।
पट्टश्रिय श्रीनरसिंहसूरे-रलङ्करोति स्म समुद्रसूरि ॥ २९ ॥
स मानदेवोऽजनि तस्य पट्टे, वाग्देवता यन्मुखपद्मसद्मा ।
तथामृतैश्चारुवचोविलास-च्छलादिवोद्गारमिवातनोति ॥ ३० ॥
पदे तदीये विबुधप्रभेण, स भूयते सूरिपुरन्दरेण ।
येनाजितोऽत. किल पुष्पधन्वा, पुनर्युयुत्सुर्विषमायुधोऽभूत् ॥ ३१ ॥
तत्पट्टपङ्केरुहमानसौका , श्रीमान् जयानन्दविभुर्बभूव ।
यस्याशयोऽमात् समयोऽप्यशेष , कुम्भोद्भवस्य प्रसृताविवाब्धि. ॥ ३२ ॥
यदानन चन्द्रति दन्तकान्ति—र्ज्योत्स्नायते भ्रूयुगमङ्कतीह ।
वाचा विलासोऽपि सुधायते त—त्पदे मुनीन्द्र स रविप्रभोऽभूत् ॥ ३३ ॥
वर्द्धिष्णुयत्कीर्तिसुधार्णवेन, ब्यडुम्पि नामाप्यसितादिजावे ।
श्चर्हन्महिम्नेव जगत्यजन्यैः, सोऽभूद्यशोदेवविभु पदेऽस्य ॥ ३४ ॥
प्रद्युम्नदेवोऽथ पदे तदीये, प्रद्युम्नदेवोऽजनिवो बभूव ।
जिन्दन् भव मुक्करतिर्दवीयो—भवन्मधुर्विश्वविजाव्यमूर्त्तिः ॥ ३५ ॥
श्रीमानदेवेन पुन स्वकीर्ति—ज्योत्स्नावदातीकृतविष्टपेन ।

एतत्पदश्रीरगमि प्रतिष्ठां, शक्तित्रयेणेव नरेन्द्रलक्ष्मीः ॥ ३६ ॥

इति तृतीयमानदेवसूरिरयम् ।

पाचयमेन्द्रादिमलादिच न्द्रा—त्पदान्नचूडीजरदिन्द्रचन्द्रात् ।
अमुष्य पट्ट श्रियमश्नुते स, परत्वपाद्रूप इव प्रतापात् ॥ ३७ ॥

श्रीविमलचन्द्रसूरि ।

रेजेऽस्य पट्टे स्मररूपधेय , सूरीन्दुरद्योतननामधेयः ।
दिग्वारणेन्द्रा इव सूरिचन्द्रा , सजज्ञिरे यत्पदधारिणोऽष्टौ ॥ ३८ ॥

अत्र वटगच्छ इति नाम ।

माहात्म्यनम्रीकृतसर्वदेव , पदे तदीयेऽजनि सर्वदेवः ।
तारापतिस्तारकपर्वदेव, गुणश्रिया च प्रभुरन्वयायि ॥ ३९ ॥
धुर्यश्रिवाम गत्रि गौरवश्री—र्गिरामधीशो विबुधैरुपास्य ।
श्रीदेवसूरि किमु देवसूरि , पदे तदीयेऽप्यजनि क्रमेण ॥ ४० ॥
दोषोदयोदीततम प्रपञ्च—व्यापादनव्यापृतिदीक्षितेन ।
श्रीसर्वदेवेन पद तदीय—मदीपि दीपेन यथा निकेतम् ॥ ४१ ॥

अथ श्रीदेवेन्द्रसूरिः कर्मग्रन्थादिकर्ता ।
[illegible]नोज्झीतयदीयकीर्ति, शुभ्रप्रशस्त(श्र)वसामृतुल्याः ।
यत्पुण्यहृदये रसिकः [illegible]—स्पट्टे स तस्याजनि धर्मघोष ॥ २ ॥
यस्योपदेशामृतमभिपूर्य—धरश्रुतिर्निः सद्विवामलीतिम् ।
[illegible]तुमिदमिताः स्या, व्यधापयत्तीर्थकृता विहारान् ॥ ३ ॥
यस्मादिदीपे चरणस्य पद्मी—ज्योत्स्नेव चान्द्री शारदोऽनुपश्चात् ।
सोमप्रजाभ्यो जनहृच्चकोरी—सोमप्रभः सूरिरनुपदेऽस्य ॥ ४ ॥
तेनापि सोमतिलकाभिधसूरिरात्म—पट्टे न्यवेशि यशिवद्विमलसप्रकाशम् ।
वादेषु येन परवादिकदम्बकस्या—नध्यायता प्रतिपदेन मुखे न्यवासि ॥ ५ ॥
संस्थापितो निजपदे गुरुणाऽथ तेन, श्रीदेवसुन्दरगुरुः सुरसुन्दरश्रीः ।
यस्यो मुखेन तिमिरेण नमस्विनीव, येन व्यघात्यत मम मदनेन माया ॥ ६ ॥
पूर्वैरदंयिव [illegible] चैत्ये [illegible], कथिष्यऽव्यथा प्रमादिमुख स्यापेऽपि दृष्टा प्रभुम् ।
[illegible] योऽदीदृपत्, स श्रीमानथ सोमसुन्दरगुरुर्नैजे तदीय पदम् ॥७॥
पट्टेऽधिवासः मुनिसुन्दरसूरिरेके, संनामया भुवनप्रतिबोधदक्षे ।
अन्यदेव पक्षपादः शरदिन्दुबिम्बे, प्रीतिः परा स्फुरति लोचनयोर्जनानाम् ॥ ८ ॥

सतिकरमित्यस्य कारकोऽयम् ।

सूरेस्ततोऽजायत रत्नशेखरः, श्रीपुण्डरीको गणभृत्प्रजादिव ।
यम्नीतिनाम्ना द्विजपुङ्गवेन, न्यगादि यो बालसरस्वतीति ॥ ९ ॥

श्राद्धविधिसूत्रवृत्त्या-धनेकसग्रन्थनिर्मितोपदिष्टः । लक्ष्मीसागरसूरि-स्तत्पदमण्डनमतिगरिष्ठ ॥ १० ॥
आसीत्तदीयपट्टे, गुरुर्गुणी सुमतिसाधुसूरीन्द्र । श्रीहेमविमलसूरि-स्तदीयपट्टे गुरुः समभूत् ॥ ११ ॥
अथ ऽ पमोऽदोषात्,प्रमादवशचेतसो ममत्वयुतः । अभवन्मुनय प्रायः,स्वाचारचरणशैथिल्याः ॥१२॥

इतश्च—

श्रीहेमविमलसूरि-र्दूरीकृतकल्मष ससूरिगुणम् । ज्ञात्वा योग्य तूर्णं, धर्मस्याभ्युदयसिद्ध्यै ॥ १३ ॥
सौभाग्यभाग्यपूर्णं, संवेगतरङ्गरङ्गनीरनिधिम् । आनन्दविमलसूरिं, स्वपट्टे स्थापयामास ॥ १४ ॥
श्रीविक्रमनृपकाला-द्भुजगजशरशशि(१५८२)मिते वर्षे । चकुश्चरणोद्धरण, शरण संवेगवेगवताम् ॥१५॥
निर्ममः स्वशरीरेऽपि, तपस्तेपे सुदुस्तपम् । अथ तच्छ्रूयता किञ्चि-दालोच्य स्वकचिद्दिपम् ॥ १६ ॥
अर्हदादिपदध्यायी, विंशतिस्थानक तप । निर्विकारश्चकारैष, चतु शतचतुर्थकैः ॥ १७ ॥
चक्रे पुनस्तपस्त—द्विरिष्टपष्ठैश्चतु शतप्रमितैः । विंशतिषष्ठानि ततो, विहरञ्जिनपान् समाश्रित्य ॥१८॥

तीर्थाधिपवीरविभो , पष्ठानि नवेन्द्रणाद्धि २२९ मितानि ।
पाक्षिकमुखेषु पर्वसु, पष्ठानि बहूनि चान्यानि ॥ १९ ॥ युग्मम् ॥

घादनानि प्रभुः पञ्च, चक्रे प्रथमकर्मणः । तानि पञ्चान्तरायस्य, नवैव दशमानि तु ॥ २० ॥
दर्शनावरणस्यापि, मोहनीयस्य कर्मण । अष्टाविंशतिमन्न्यानि, विशिष्टाष्टमकानि च ॥ २१ ॥

अष्टमदशमान्येव, वेधे गोत्रे तथाऽयुषि बहूनि ।
कृतवान् जगदाश्चर्यो, न च जज्ञे कर्मणस्तु तप ॥ २२ ॥
ततश्च विहितानशन , श्रीमानानन्दविमलसूरीन्द्र ।
समवाप नाकसौख्य, चेतसि निहितैश्चतु शरणै ॥ २३ ॥
आसँस्तदीयपट्टे, प्रजव श्रीविजयदानसूरीन्द्रा ।
सर्वत्र विजयवन्तो, नयवन्त समयवन्तश्च ॥ २४ ॥

अथ हीरगुरोर्वर्णनमाह—

अजल्पट्ट तस्यास्त्वलितविजयो हीरविजयो, गुरुर्वृन्दारौघप्रथितमहिमाऽत्रापि समये ।
गुरुप्राणो युक्तो ह्यकबरनृपो यस्य वचसा, घृणाध्यान ध्यायन् व्यतनुत महीमार्हतमयीम् ॥ २५ ॥

विजयसेनमुमुक्षुपुरन्दर , पदममुष्य तत समजूषयत् ।
उदयजन्मिकृत शिखर शर—द्विशददीधितिर्वाम्नरकेतनः ॥ २६ ॥

विजयतिलकः सूरिः पट्ट तदीयमदीदिपत्, दिनकर इवाकाश स्तोम त्यजँस्तमसा जवात् ।
कृतजनमन पद्मोल्लास कुतर्कहिमापह, प्रचलितमहादोपः प्राप्तोदय सुदिनः श्रियाम् ॥ २७ ॥

तस्तु विजयसूराख्यसूरि पट्टेऽत्र, शशिकरनिकरश्वेतार्थनादमसार ।
प्रतिनविजयदेवाख्यमानविम्बकल्पे, प्रतिनिधिरतिदक्षो हीरसूरेर्विनेय ॥ २८ ॥

विजयराजगुरुर्महती श्रुतिं, निजगणेऽधिकबोधिनिधिर्दधौ ।
प्रतमशाम्बुधिवर्धितचिद्विधि तदनु शासनसद्मसुदीपधि ॥ २९ ॥

विजयमानमुनीश्वरकूलतः, त्रिभुवनेश्वरचिन्तनजागरः ।
समभूत्तपसा हृदि यज्जिन, मधुरिमाधरिता किमु गोस्तनी ॥ ३० ॥

विजयऋद्धिगणेश बभूव त—सुम्पदे जनता नयता नयन् ।
समयवारिधिपानपेशलः, प्रथममागमदर्शकं मादृशान् ॥ ३१ ॥

सौभाग्यसूरिविजयाङ्कितो य, पट्टे तदीये गुरुराज आसीत् ।
यस्य प्रसादाद्गुणरत्नराज, स्याद्वादतत्त्वं सविधं समेति ॥ ३२ ॥

सौभाग्यसूरिशिष्याणां, श्रीलक्ष्मीसूरिणा मुदा । लिखिता विजयेनेयं, गुर्वाली सौख्यदा सदा ॥ ३३ ॥

मनीषा गुणरत्न धीर, श्रीप्रमविजयाञ्चिथ ।
नयति मधुरा शिष्यः, तदर्थं विहितोद्यम (तदर्थमयमुद्यमः) ॥ ३४ ॥

---

१ गुणान् यन्त्रा, यत्र विगणय्य रेकधिन्त्य  २ यत्र विगणयोपधिन्त्य  ३ विसर्गलोपधिन्त्य ।

...ज्ञानानि षट्‌ च, षट्‌ प्रथमकर्मणः। तानि पञ्चान्तरायस्य, नवैव दर्शनानि तु ॥ २० ॥
दर्शनावरणस्यापि, मोहनीयस्य कर्मणः। अष्टाविंशतिमानानि, विशिष्टाष्टमकानि च ॥ २१ ॥

अष्टमदशमान्येव, वेद्ये गोत्रे तथाऽपि बहूनि।
गुणवान्‌ नामबाह्यो, न च इहे कर्मवस्तु तव ॥ २२ ॥
तनय विहितानन्दान, श्रीमानानन्दविमलसूरीन्द्रः।
समयाप नाकसौख्यं, येनसि निर्दिष्टेऽनु तरुणे ॥ २३ ॥
श्रीमद्दीपपट्टे, प्रवर श्रीविजयदानसूरीन्द्रा।
सर्वत्र विजयवन्तो, नयवन्तः समस्तवन्तश्च ॥ २४ ॥

अथ हीरगुरोर्वर्णनमाह—

यदवाप्य तस्मात्विजयविजयो हीरविजयो, गुरुर्वृन्दारांपत्रधितमहिमाऽत्रापि समये।
गुरवो शुभो दक्षवानुको दस्य वचसा, पृथाध्यान ध्यायन्‌ व्यतनुत महीमार्हतमयीम्‌ ॥ २५ ॥

विज्ञदमानुषभुसुन्दर, पदमनुप्य तत्र मम प्रथत्‌।
दयवर्तमिगुन विभव दर—विन्दवीविविधाम्बरकेतनः ॥ २६ ॥

विजयविजयः हरि एवं नरीवनदीश्वर, दिनकर प्रताकना सोम त्वमेमममा प्रभाद्‌।
कुमदकलकलङ्कोद्धारः कुमदविन्दर, प्रथजिनदासोर माक्रोदय मुदितः श्रियान्‌ ॥ २७ ॥

न जहाति कदापि सत्पथं, किमु तस्यैव समीहया फणी ॥ १ ॥
चिरं मम भाग्यतश्च भविनं यमुरेल वनिरे ।
किमिदं गदितु नूमना, मन्नामध्ययमेव देवता ॥ २ ॥
इत्थं गीता आदिमजनो—रपि गोचरत्वामगतने ।
प्रतिमा प्रतिनाम ( गतां, गुरुतोः मरुदः किमापनः ॥ ३ ॥

तदनु स्वगिरिकृते विमार्ग्य तर्कशास्त्रादिक पठिता गुरुसमीपमाययौ । गुरुणा वाचकपदं दत्तं । ततः श्रीगुरुमिश्रदयालया सूरिपदं दत्त सं० १६१० वर्षे पीतपत्तनमीदिरे । ततः श्रीगुरु पूज्या विरचिति स्म ।

ज्ञानाकरगतायाग रत्नानिगुप्तायां लिविनिधर्मतरं ( प्रगृह । तन्मध्ये एकेन विदुषा गुरुणेण श्रीहीरगुणवता ( कृतम्—

अम्भानिनीलिारवयान दानेनु, नहि शेपर इवानिन्द्रयामिंणाणाम् ।
एकः न हीरविजयानि सूरिगाना, स्थाणानञ्कितु नयानिव नूतिरीते ॥ १ ॥

इत्यादिषु वजतरां गुरुगुणवर्णनाकरं दृष्यिजिनकुलाकरी को दूरो वाटदेशस्थगन्धारव

---

१ ज्ञानाकरगुणः वर्ष दृता २ ज्ञानेत्यविगाथा ३ द हति

कुमार आह—

जीवित कुशशिखास्थमिताम्ब, पासुलेर तरला कमलाऽपि।
पेन्द्रजालमिव यौवत(न)मेतत्, प्रेक्षणक्षण इव स्वजनोऽपि ॥ १ ॥
यक्ष्मिप्यति ममाङ्गकजावो–ऽङ्कुरिष्यति तनु च युवश्री ।
वार्धक पुनरमात्यमिव स्वैन, ज्ञपयिष्यति क इत्यवगच्छेत् ॥ २ ॥

इत्याद्यनेकपरस्परोक्तिभि श्रान्ता जगिन्याद्या दीक्षादेश ददु । तत स० १५९६ वर्षे कार्तिककृष्णद्वितीयाया हीरकुमारो दीक्षा ललौ । हीरहर्ष इति नाम दत्त । गुरुपार्श्वे पठन् स्वसमयज्ञो जात । परदेशनापापरशास्त्रज्ञातुकामो दक्षिणदेश प्रति ययौ । तद्देशे श्रीमाणिक्यनाथो नाभेयोऽस्ति । श्रीअन्तरिक्षपार्श्वदेवो वर्तते । यत —

अपि पार्श्वजिनोऽन्तरिक्षका—निध उच्चै स्थितिकैतवादिह ।
किमु दम्भयितु महोदय, जविना ज्ञूरखयात् प्रचेलिवान् ॥ १ ॥

तथा च—

करहेटकपार्श्वनायको, दिशि यत्रास्ति पुन प्रभावयान् ।

---

१ युवतीना समूह इन्द्रजालमिव नीरस इत्यर्थ  २ आत्मान, यथा वृद्धानसा मन्त्रिण ज्ञपयति तथा

न जहाति कदापि यत्पद, किमु तस्यैव समीहया फणी ॥ १ ॥
विजने सह माधवादय प्रतिवर्षं यमुपेत्य भेजिरे ।
किमिद गदितु तनूमता, मरतामप्ययमेव देवता ॥ २ ॥
इह जीवत आदिमप्रभो—रपि सोपारकनामपत्तने ।
प्रतिमा प्रतिभासते सता, कृपकोश प्रकट किमार्पने ॥ ३ ॥

तदनो देवगिरिङ्गते विप्रपार्श्व तर्कशास्त्रादिक पठित्वा गुरुसमीपमाययौ । गुरुणा वाचकपद दत्त । तत श्रीसूरिमन्त्रदेवताज्ञया सूरिपद दत्त स० १६१० वर्ष पौषशुक्लपञ्चमीदिने । तत श्रीगुरु पृथ्व्या विहरति स्म ।

एतस्याकबरसभायामनेकजातिसङ्कुलाया निजनिजधर्मवर्णन प्रवृत्त । तन्मध्ये एकेन विदुषा पुरुषेण श्रीहीरगुरोर्वर्णन कृतम्—

अस्माज्जिरीशितरदस्यत्त दर्शनेषु, सर्वेषु शेखर इवाखिलधार्मिकाणाम् ।
एक स हीरविजयाभिधसूरिराजः, क्ष्मापालपङ्क्तिषु भवानिव भूमिपीठे ॥ १ ॥

इत्यादिमन्यजनवर्णितसूरिगुणश्रवणानन्तर दत्तविज्ञप्तिस्फुरमानकरौ द्वौ दूतौ लाटदेशस्थगन्धारन-

---

१ इन्द्रप्रमुखा सर्वे देवा २ ऋषभदेवप्रतिमाया ३ हे दर्शित

[illegible] सूरिमन्त्रमाराध्य । ततो गुर्जरदेशं प्राप्य श्रीमदा [illegible] (सूरि) [illegible] प्राप्तवान् (सूरिः)। तत्र श्रीमादेशुकणा [illegible] । तत्प्रतापानन्तरं सूरीश्वर श्रीभूयसीशमेत्य नमुमा- [illegible] विधाय [illegible] मधस्य श्रीश्यामभंगामित [illegible] [illegible] श्रीगुरु [illegible] । अत्र मोगानविशेषैर कर्णनू- [illegible] र्भीश्वर ! [illegible] [illegible] ।

गुरु [illegible] [illegible], [illegible] पद स्थे तत ।
[illegible] [illegible], [illegible] मन्दिरे नरः ॥ १ ॥
[illegible], पद [illegible] ।
[illegible], [illegible] ॥ २ ॥

[illegible] [illegible] । आतरिम्मय. म [illegible] । तत आगरानगरे धनुनांमक कृत्वा [illegible] । एक—

[illegible]

मति गुरूणां नतुमत्नमीहिन—प्रदिनयेन त्रिदिवाडुगागनम् ।
स नत्र चिन्तामणिपार्श्वतीर्थप, महामहेन प्रतितस्थिवान् प्रभु ॥ १ ॥

पुनः पत्रपुरगमन माद्धमित्वन च । माहिदत्ताश्चादिरस्त्वनुपादाने सूरे प्रत्युत्तर वचो नृपस्य, यत –

शशाम भूमि क्रमिता तन न्नि, किमप्युपादाय कृतार्थतामहम् ।
न यत्तर पात्रस्तोपरि स्म नून्, स मोचनन्मा त्रिपिनप्रभूनरत् ॥ १ ॥

इति भानाव पुनः पुनरागमहारं नृप प्रति गुरु पश्चिमाचन ययाचे, ततो नृपेण पञ्चरेभ्यः पक्षिणो मोचिताः, पशुशालाश्च निमारिप्रदानरकुरमानारीण कृतम्, माहिना कारिते द्वादशकोशप्रमाणेऽहगाबरसार सममग्ण्यमहातटाके मीनादिवधो निषिद्ध, पुन श्रीगुरु प्राह—

प्रागस्तस्यापि मृगया न जीव—हिंसां विधास्ये न पुनर्नवरत् ।
सर्वेऽपि सत्त्वा सुखिनो वसन्तु, स्वैर रमन्ता च चरन्तु मत्त ॥ १ ॥

मृगयामोचनानीनीशाररनानुसत्रयादिरमोचनादिपुरतिरियामनेकधा कारयित्वा श्रीगुरुरन्यत्र विजहार ॥

इत्यब्दिशरशिमितावदनगणनहाग्यायामुपदेशमालादमनसूत्री त्रयोविंशे स्तम्भे एकानवत्यधिकद्विशततमं व्याख्यानम् २८९ ॥

तत्र गिरिवरे प्रासाद पूर्वं भरतकारितोऽनुत्तरमहिमान्वित , यत —

तमीश इव तारकैर्ग्रहपतिर्ग्रहौघैरिवा–सुरेश्वर इवासुरैरिव सुरै सुरेश पुर ।
नरेन्द्र इव मानवैर्वृषभकेतनार्हद्गृह, गृहैर्उधुभिरर्हता स्फुरति सर्वतोऽलङ्कृतम् ॥ १ ॥

स प्रासाद कीदृश ? सोपानादिभिर्दीप्तिमान्, आदिशब्दात्तोरणाङ्कित , यत —

जिनेन्द्रसदनाग्रतोऽद्भुतदनदपश्चिदपोल्लसत्सुवर्णमणितोरण शिवसुधाब्धिजाकार्मणम् ।
निबद्धमपवर्गपू प्रथमसाधनप्रक्रमे, जिनावनिविभौजस किमिह मुक्तिगेहे गिरौ ॥ १ ॥

मण्डपालङ्कृत च, यत —

अनन्यशिवकन्यका मनसि धर्मभूमीभृता, प्रदातुमिह काङ्क्षतोचितवराय कस्मैचन।
स्वयवरणमण्डपो मणिसुवर्णचित्रश्रियाश्रित किमु विधापित. स्फुरति यन्महामण्डप ॥ १ ॥

तथा प्रासादस्तम्भाः सुष्ठु वर्ण्याः सन्ति, यत —

हरिर्य इह सेवकस्तव जिनेन्द्र सोऽस्मद्विपन्निधापय मिथस्ततस्त्वदमुना सम सौहृदम् ।
इतीव गदितुं वृषध्वजजिनायस्तम्भकोपधेरखिलभूभृतः प्रभुमुपेत्य शीलन्त्यमी ॥ १ ॥

पुन कीदृश त शिखर ? यत —

युगादिजिनमन्दिरे शिखरमम्बराडम्बर, विडम्बयति चण्डरश्मिकिरणगण्डस्य वैभवे ।
पुनर्निजसपद्वतामिव समीहमानो जिन, भजन्नमरभूधरो भुवनकामितस्वस्तरग ॥ १ ॥

धनादि जगदीहित भवजितास्मि दातु पुन , शिवादिकमखाम्र प्रणय मा भवो त्वामिव ।
इतीव जगदीश्वर गदितुमुत्सुकीभावुक , समेत्य सुमनोनिपो नमति चैत्यशृङ्गे स्थित ॥ १ ॥
पुनस्त ध्वजाढ्यम् , यत —
निजाध्य भुवनत्रये स्वविजयाङ्करात्रजान् , विजेतुमनसाऽमुना किमु जिनेशितु सद्मना ।
सपत्ननिवहस्सयाम्बुनिधिमायम व्याचख, शिर शिखरसरफुरन्निविभदणरत्न दधे ॥ १ ॥
विचित्ररविभूतिभि प्रतिपद परिस्पर्धिनो, विजित्य जिनसद्मना जगति वैजयन्तादिकान् ।
द्विषद्विजयतोधिकाभियत मूर्ध्नि मन्येऽमुना, विहारशिखरे मरत्तरखवैजयन्ती व्यधात् ॥ १ ॥
पुनस्त कीदृश ? सार्हत गर्भागारस्थितम् , यत —
अनेकनरनिर्जरोरगपुरन्दरोपासित, सद सदनमुत्रये विमलशैलभूमीभुज ।
वृषाङ्कजिनधामधाम्नि विचित्रतीर्यत्रिकप्रपञ्चपद्मरूपे श्रियमुवाह गर्भालय ॥ १ ॥
युगादिसमये यथा भुवनमुद्धृत मसृते—स्तथैव पुनरुद्धराम्यहमवद्यकाले कली ।
विचिन्त्य किमिव हृदा वृषभकेतुरत्रात्मनावतीर्य कुरुते स्थितिं स्थिरतयात्ममूर्तिच्छलात् ॥ १ ॥
जयामृतविभूतिभाग्घन इवातिधीरध्वनिर्निरञ्जनतयोदितो जलजवद्विशुद्धाशय ।
सुधारस इव प्रभो मरुखजन्तुजीवातुको, भवाकूपारतोऽम्बुधेर्जगति पोतवचारयन् ॥ १ ॥
अथोपदेशप्रासादे दिग्जावशेषप्रासादावयववर्णनमाह—

अत्रोपदेशप्रासादे, अष्टौ बुद्धिगुणा स्तुता । सोपानसदृशा ज्ञेया, शास्त्रशिर्षप्रदर्शका ॥ १ ॥
विकथावर्जनं शश्वत्, सप्तभेदं च वर्णनम् । द्वारं तदेव विज्ञेयं, प्रवेशने हितावहम् ॥ २ ॥
अनुयोगाश्चतुर्भेदा—स्तदारयानं हि तोरणम् । विचित्ररचनायुक्तं, ध्यातव्यं शास्त्रसद्मनि ॥ ३ ॥
द्विद्विभेदैर्विभक्तानि, द्वादशधा व्रतान्यथ । चतुर्विंशतिकानि स्यु—स्तेऽत्र स्तम्भा उदाहृताः ॥४॥
मनोवाक्काययोगानां, शुद्धिर्या त्विह गद्यते । स एव मण्डपो धार्यः, असत्प्रवृत्तिवारकः ॥ ५ ॥
गवाक्षादीनि वस्तूनि, युज्यन्ते यानि मन्दिरे । नातिचारव्रतान्येव, ज्ञेयानि शास्त्रपाठकैः ॥ ६ ॥
सप्तशतनयात्मकं, स्याद्वादद्योतकं वचः । तदेव शिखरं चात्र, निर्मलं द्युतिमन्महत् ॥ ७ ॥
रत्नत्रयकलशाश्च, कुम्भाः, सदर्जितो महान् । अनन्ताव्ययसम्पत्ति-शिवस्तुतिर्ध्वजा स्मृता ॥ ८ ॥

शुभाशये गर्भगृहे प्रविष्ट—श्चिद्रूपमूर्त्तिः स्फुटमोदोऽस्तु ।
स्वात्मस्वयम्भूर्भुवनाधिनाथः, संतानलक्ष्मीप्सितदोऽन्वहं सः ॥ ९ ॥
समाश्रनुपरिचर्येह विधा—देव्यस्तथा षोडश शासनेशाः ।
द्विधाचतुर्विंशतिदेवताश्च, रक्षन्तु प्रासादममुं सुजन्म ॥ १० ॥

श्रीशान्तीशनमस्कार—स्तदाद्यं मङ्गलं मतम् । सहस्रशिखरेशानां, वन्दनं तद्द्वितीयकम् ॥ ११ ॥
श्रीशासनमुख्यानं, तदेवान्तिममङ्गलम् । श्रोतृणां पाठकानां च, श्रेयः कुर्वन्तु नित्यशः ॥ १२ ॥

इत्युपदेशप्रासादे प्रासादाङ्गवर्णनरूपः त्रिशत्युत्तरैकषष्टितमः सम्बन्धः ३६१

# अथ प्रशस्ति

अनन्तकल्याणनिकेतन त, नमामि चिन्तामणिपार्श्वशम्भुम् ।
यस्य प्रजाताम्बुजसाध्यसौध—मध्यास्त निर्विघ्नमसौ प्रयत्न ॥ १ ॥

सूरिमन्त्रमुरादेश , तन्मन्त्राराधनोद्यमात् । स्तम्भतीर्थ च सजातो, येषा तेषा स्मराम्यहम् ॥ २ ॥
श्रीमद्विजयसौभाग्य—सूरयो गुणभूरय । ऐक्य(एक)कोटिनमस्कार-ध्यायका गुरव स्तुता ॥ ३ ॥
श्रीविजयादिलक्ष्मीसू—रिणा तद्विनेयेन हि । वर्णन्यासीकृतो ग्रन्थो, दृष्टाक्षरानुसारत ॥ ४ ॥

इत्युपदेशप्रासादस्याब्दाहर्मितोपदेशसङ्ग्रहा वृत्तिरिय लिखिता भ्रेमादिविनयपठनकृते ।

गुणगतियसुशशि १८४३ वर्षे, कार्तिकमासे समुज्ज्वले पक्षे ।
गुरपूर्णाया समजनि, सफलो यत्न सुपञ्चम्याम् ॥ ५ ॥

यावत्तिष्ठति मेरु-र्यावज्जिनशासनं जग मध्ये । यावज्ज्योतिश्चक्र, तिष्ठति सुरनाद्विनी यावत् ॥ ६ ॥
ग्रन्थस्यास्य विजयता, वृत्ति श्रीज्ञानसज्जना तावत् । पुरगुणमानसमराल-विद्वद्भिर्वाच्यमानाऽसौ ॥७॥

यदनाभोगात् किञ्चि—द्दुर्ध्यैकल्यदोषत किञ्चित् ।
किञ्चिदौत्सुक्येन च, स्मृतिविरहदोषत किञ्चित् ॥ ८ ॥
अत्रोत्सूत्र शास्त्रे, रभसाऽऽख्यात मयाऽखिल क्षमताम् ।

धिक्कारगीत-स्थानिधिर्जनयितेव मुले ॥ ९ ॥
दृष्टान्तसारादिविरचनम, यत्किचिदुक्तं मतिमान्द्ययोगात् ।
ईर्ष्यादि हित्वा मयि शुद्धचित्ता, कारुण्यमाधाय विशोधयन्तु ॥ १० ॥
... मुद्रापितस्तार नूतनम् । श्रीजिनधर्मप्राप्ति श्रोतृश्रोत्तृत्तु पवित्रश्च ॥११॥
... । भव्यपुण्यप्रभावात्, नयत्वार्हतशासनम् ॥ १२ ॥
॥ इत्युपदेशप्रासादग्रन्थ संपूर्ण ॥

॥ समाप्तोऽयं चतुर्थो विभागः ॥

समाप्तोऽयं उपदेशप्रासादग्रन्थः